

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E KUŞAKLAR ARASINDA
ZORLUZADE AİLESİ**

DOKTORA TEZİ

Ayşegül YILMAZ

KOCAELİ 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E KUŞAKLAR ARASINDA
ZORLUZADE AİLESİ**

DOKTORA TEZİ

Ayşegül YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

KOCAELİ 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E KUŞAKLAR ARASINDA
ZORLUZADE AİLESİ**

DOKTORA TEZİ

**Tezi Hazırlayan: Ayşegül YILMAZ
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:26.01.2024-4**

KOCAELİ 2024

ÖNSÖZ

Türkiye tarihinde 19. ve 20. yüzyılları siyasi ve sosyal açılardan değişimlere sahne olan bir dönüm noktasını oluşturur. Bürokratik, siyasi ve askeri değişimlerin arka planında sosyo-kültürel anlamda zihniyet değişimi önemli rol oynar. Bu süreçte Avrupa ile tanışan genç nesil, bir birey olarak kendini, toplum ve siyasi olarak devlet karşısındaki konumunu anlamaya başlar. Bu bireysel düşünüm giderek kolektif hareketlere dönüşerek siyasi-sosyal değişimin öncüsü olur. Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye, yeni bir döneme girmekle birlikte siyasi ve sosyal gelişmeler karşısında aydınların misyonları da önem kazanmıştır.

Akademik tarih çalışmalarında, çağlarına tanıklık eden aydın ve siyasetçilerin anıları, biyografileri önemlidir. Ancak Osmanlı ve Cumhuriyet sürecinde rol oynamış kuşaklar içinde, aile tarihleri, akademik tarih çalışmalarında az rastlanan bir alandır. Yapılan aile tarihi çalışmaları ise, bunların daha çok, yazarın köken ve aidiyet ilişkisiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir ailenin hem Osmanlı hem Cumhuriyet kuşağının temsilcilerinin faaliyetlerinin kapsamlı incelenmesi ve kurdukları networkun irdelenmesi yönünde bir çalışma akademik olarak eksiktir.

Bu bağlamda bir aile tarihi çalışması yapma önerisi değerli hocam İbrahim Şirin'den gelmiştir. Bu tezin konusu 18. yüzyılda Erzurum'da bir derebeyi iken, İstanbul'a sürgün edilen Zorluzade Aziz Hüsnü Bey ve ailesinin günümüz kuşaklarına uzanan tarihsel serüvenidir. Zorluzade Ailesi'nin, tarihsel bir önemi vardır. Zira aile bireyleri, Osmanlı-Cumhuriyet dönemi siyasi hayatının kırılma dediğimiz önemli dönüm noktalarında yer alan tanık ve aktörlerdir. Hüsnü Bey, Beşinci Murat'ı tahta geçirme çalışmalarında rol alırken, bir oğlu Avnullah Kazımı, Abdülhamid'e muhalif olarak bireysel faaliyetlerde bulunur. Ayrıca İkinci Meşrutiyet döneminin ilk muhalif cemiyetinin kurucusu olarak öne çıkar. Hüsnü Bey'in, diğer oğlu Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde gazeteciliği ve yazarlığı ile faaliyet gösterirken, siyasi bağlamda, özellikle Cumhuriyet döneminde, Tek Parti yönetimine karşı önde gelen muhalif gazetecilerinden biridir.

Avnullah Kazımı'nın kızı Halide Nusret Zorlutuna ise bir yazar olarak Osmanlı son dönemi, Millî Mücadele ve Cumhuriyet sürecine tanıklığının yanı sıra, inkılapların

gerçekleştiricisi bir öğretmen olarak Cumhuriyet döneminin ilk aydın kadınlarından biridir. Avnullah Kazımı'nın diğer kızı, İsmet Kür, Cumhuriyet döneminde yetişen bir eğitimci ve yazar olarak bu misyonu devam ettirir. Ailenin sonraki kuşakları, Emine Işınsoy ve Pınar Kür de yazar olarak dönemlerinin panoramasını çizerler.

Üç bölümden oluşan tezin Birinci Bölümü'nde ailenin temel portresi verilerek, Osmanlı-Türk tarihi açısından önemli ve aile ile doğrudan bağlantılı tarihsel dinamikler ve oluşumlar ortaya konulmuştur. Bunları önceden ele alınmasındaki amaç, Zorluzade ailesi hakkında bir ön bilgi oluşturmak, böylece önemini anlamlandırmaktır. Zira bu oluşum ve kavramlar hem aile bireylerinin etkinliği hem Osmanlı-Türk tarihi açısından önemlidir. Bunlar, *Yeni Osmanlılar*, *İttihat ve Terakki*, *muhallif kesim*, *Kuvva-ı Millîye* gibi ortak bir düşünce ekseninde birleşen gruplar ve bu bağlamda sosyal ilişkiler, hafiye, masonluk, gazete ve edebiyat alanları, son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin, aydın idealistliği ve ideolojik oluşumlar şeklinde sıralanabilir.

İkinci Bölüm'de Zorluzade ailesinin ilk kuşağı Aziz Hüsnü Bey ve oğulları Süleyman Tevfik Özzorluoğlu ve Avnullah Kazımı'nın hayatları, tarihsel rolleri ekseninde irdelenmiştir. Aziz Hüsnü Bey'in, komiteci ve hafiye, Avnullah Kazımı'nın İkinci Abdülhamid dönemi muhalif hareketleri içinde, bireysel olarak örgütleniş, sürgün edilişi, İkinci Meşrutiyet döneminde ise bir siyasi mağdur olarak ilk muhalif örgüt Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kurması ve Balkan Savaşları'na doğru Kerkük Mutasarrıflığı değerlendirilmiştir. Aynı bölümde Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun gazeteciliği, telif ve tercüme eserleri, Cumhuriyet dönemindeki muhalif kimliği, dönemin siyasi ve sosyal gelişmeleri ekseninde irdelenerek, aile içi ilişkiler, evlilik hayatları ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm'de Zorluzade ailesinin Cumhuriyet kuşağı ele alınmıştır. Birinci kuşak olarak; Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün hayatları, edebi faaliyetleri irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Zorlutuna'nın kızı Emine Işınsoy Öksüz ve İsmet Kür'ün kızları, Pınar Kür ve Işıl Kür'e de yer verilerek hayatları ve edebi yönleri ele alınmıştır.

Tezin temel kaynakları aile bireylerinin anıları olmakla birlikte, Osmanlı arşiv belgeleri, özel arşiv koleksiyonları, kronik ve akademik kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bunlarla ilgili ayrıntı giriş bölümünde verilmiştir. Bunun yanı sıra aile bireylerinin birçoğunun basın-yayın çevresiyle ilişkisi bağlamında gazete ve dergiler taranmıştır. Ayrıca aile bireylerinden Selin Özzorlu ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Lisans eğitim döneminden itibaren tanıdığım, bir öğrenci olarak en büyük şansım olarak gördüğüm, engin bilgilerinden yararlandığım, tez aşamasında her zaman destek olan, görüş ve önerilerini eksik etmeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Şirin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Değerli hocalarım Prof. Dr. Abdullah Temizkan, Doç. Dr. Hürü Sağlam Tekir, Doç. Dr. Cengiz Sunay ve Doç. Dr. Harun Mustafa Töle'ye değerli önerileri için teşekkür ederim. Bu aşamada manevi destekleri ile yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. ZORLUZADE AİLESİ’NİN TARİHSEL ROLLERİ BAĞLAMINDA OSMANLI-TÜRK SİYASİ VE SOSYAL HAYATINDAKİ OLUŞUMLAR-KAVRAMLAR....	9
1.1.Ailenin Genel Hatlarıyla Portresi.....	9
1.2. Osmanlı-Türk Siyasi ve Sosyal Hayatındaki Oluşumlar-Kavramlar	12
1.2.1. Bireyselden Kolektif Harekete Sosyal İlişki Ağları.....	12
1.2.2. Jurnalcilik, Hafiyelik ve Masonluk.....	13
1.2.3. Hapis ve Sürgün Cezaları.....	15
1.2.4. İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Siyasal Örgütlenme	16
1.2.5. Basın ve Kültürel Kimlik; İdeolojik Yaklaşımlar	17
1.2.6. Hatırat ve Otobiyografik Kaynakların Özellikleri Üzerine.....	19
1.2.7.Modernleşme; Kadınların Toplum Yaşantısındaki Değişimi	20
1.2.8.Cumhuriyet Sürecinde Kültürel Değişiminin Mimarisi; “Eğitim” ve “Öğretmenlik” Üzerine Temel Yaklaşımlar.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
2.MUHALİF VE SÜRGÜN HAYATLARIYLA ZORLUZADE AİLESİ	22
2.1.Sultan Abdülaziz’den İkinci Abdülhamid’e Muhalefet ve Hafiyecilik Arasında Bir İsim; “Hacı Aziz Hüsnü Bey”	22
2.1.1. Hacı Aziz Hüsnü Bey’in Eğitimi ve Memuriyet Hayatına Atılması	22
2.1.2.Hüsnü Bey’in Yeni Osmanlılar İle Bağlantısı	24
2.1.3.Hüsnü Bey’in Beşinci Murat’ın İkinci Kâtipliğine Getirilmesi.....	26
2.1.4. Aziz Bey ve Cleanthi Scaliere Komitesi	28
2.1.4.1. Hüsnü Bey’in Komiteye Girmesi ve Cemiyet İçindeki Rolü	28
2.1.4.2.Hüsnü Bey’in Yakalanması ve Hafiyeciliği.....	32
2.1.4.3.Komitenin Ortaya Çıkışı ve Halep Sürgünü	35
2.2. Çok Yönlü Bir Aydın; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu	39

2.2.1. Halep Sürgününe Kadar Süleyman Tevfik’in Eğitimi ve İstanbul Hayatı.....	39
2.2.2. Halep-İstanbul Arası Bir Yaşam, Memuriyet ve Gazetecilik Hayatı.....	40
2.2.3. Mürüvvet Gazetesi ve Avrupa’ya Fırar.....	42
2.2.4. Çeviri Faaliyetleri ve Yeniden Memuriyetlik	45
2.2.5. Sabah Gazetesi ve 1897 Osmanlı-Yunan Muharebesi	46
2.2.6. İkinci Meşrutiyet’e Doğru; Süleyman Tevfik’in Evliliği, Mesleki Hayatı ve Yeniden Gazetecilik	49
2.2.7. İkinci Meşrutiyet’ten Birinci Dünya Savaşına; Süleyman Tevfik’in Muhallıflığı ve Basın-Yayın Hayatı	56
2.2.8. Birinci Dünya Savaşı’ndan Cumhuriyet’e Süleyman Tevfik.....	68
2.2.9. Cumhuriyet Dönemi, Yeniden Muhalefet, Süleyman Tevfik’in Basın-Yayın Hayatı ve Ölümü	75
2.2.9.1. Yarın Gazetesi ve Süleyman Tevfik’in Mahkûmiyeti	76
2.2.9.2. Kur’an Meali Meselesi ve Halk Edebiyatının Modernleştirilmesinde Süleyman Tevfik’in Rolü.....	79
2.2.9.3. Süleyman Tevfik’in Önemli Bir Eseri “Abdülhamid’in Cinci Hocası Şeyh Ebu’l Hüda”	82
2.2.9.4. Süleyman Tevfik’in Vefatı ve Ailesi	85
2.3.Esaret ve Sürgünlerle Geçen Bir Ömür; Avnullah Kazımı (Mehmet Selim).....	87
2.3.1. Avnullah Kazımı’nin Yetiřmesi ve İkinci Abdülhamid Muhalefeti İçindeki Yeri	87
2.3.2. Avnullah Kazımı’nin Halep’te Cemiyet Kurma Teşebbüsü	90
2.3.3. Avnullah Kazımı’nin Yedi Yıllık Esaretine Doğru; Müşir Fuat Paşa Meselesi ve Mahkeme Müdafası.....	92
2.3.4. Avnullah Kazımı’nin Sivas ve Sinop Hapishanesi Günleri ve Ailesinin Durumu	102
2.3.5. İkinci Meşrutiyet Dönemi, Avnullah Kazımı’nin Siyasete Atılması; Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve Hukuk-ı Umumiye Gazetesi	108
2.3.6. Avnullah Kazımı’nin Kerkük Mutasarrıflığı Dönemi.....	124
2.3.7. Avnullah Kazımı’nin İstanbul’a Dönüşü ve Vefatı	136
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	138
3. ZORLUZADE AİLESİ; İKİNCİ MEŞTUTİYET’TEN CUMHURİYET’E UZANAN KUŞAK	138
3.1. İki Devrin Tanığı; Yazar Ve Öğretmen Halide Nusret Zorlutuna	138

3.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi; Halide Nusret Zorlutuna'nın Çocukluk Yılları ve Eğitimi.....	138
3.1.2. Millî Mücadele'den Cumhuriyet Dönemi'ne; Edebi Faaliyetler ve Öğretmenlik	140
3.1.2.1. Halide Nusret Zorlutuna'nın Millî Mücadele Dönemindeki Yeri.....	141
3.1.2.2. Halide Nusret Zorlutuna'nın Romancılığı ve İlk Romanı.....	143
3.1.2.3. Millî Mücadele Dönemi Şiir ve Yazıları Üzerinden Fikri Yapısı.....	147
3.1.3. Cumhuriyet'in İlk Yılları; Milliyetçilik ve İnkılâp İdeolojisi Ekseninde Halide Nusret Zorlutuna	150
3.1.3.1. Şiir ve Hikâyeleri; Millî Edebiyat.....	154
3.1.3.2. Romanları.....	157
3.1.3.3. İdealize Edilen Hatırat; Benim Küçük Dostlarım	159
3.1.3.4. Cumhuriyet'le Gelen Değişim; Halide Nusret'in Fikirsal Yazıları	160
3.1.4. Demokrat Partili Yıllardan Vefatına; Halide Nusret Zorlutuna'nın Milliyetçiliğinin Şekillenmesi.....	163
3.1.4.1. Halide Nusret'in Siyasi Atılımları ve Fikri Yapısı	163
3.1.4.2. Halide Nusret'tin Dergi Yayıncılığı; Ayşe ve Töre	166
3.1.4.3. Halide Nusret'in Şiirleri ve Romanları	168
3.1.4.4. Halide Nusret'in Hatıraları; Bir Devrin Romanı.....	170
3.1.4.5. Halide Nusret'in Vefatı	171
3.2. Yazar ve Romancı; Emine Işınsoy Öksüz.....	172
3.2.1. Emine Işınsoy Öksüz'ün Eğitimi, Yazarlık ve Gazeteciliğinin Başlaması.....	172
3.2.2. 1970'lerden 2000'lere Emine Işınsoy'un Dergi Yayıncılığı ve Romanları ...	174
3.2.3. 2000'li Yıllardan Vefatına Emine Işınsoy	178
3.2.4. Emine Işınsoy'un Edebi Yönü; Roman ve Tiyatroları Üzerine.....	179
3.3. Cumhuriyet Kuşağında Aydın Bir Yazar ve Öğretmen; İsmet Kür ve Ailesi ...	196
3.3.1. İsmet Kür'ün Çocukluğu ve Eğitimi	196
3.3.2. İsmet Kür'ün Edebiyata Yönelmesi, Evliliği ve Öğretmenlik Yılları.....	198
3.3.3. İsmet Kür'ün Gazetecilik ve Çocuk Edebiyatı'na Yöneldiği Yıllar	203
3.3.4. İsmet Kür'ün Atatürk Anlatısı; Anılarla Mustafa Kemal Atatürk	209
3.3.5. Kıbrıslı Yıllardan 2000'li Yıllara; İsmet Kür'ün Hayatı ve Edebi Faaliyetleri	212
3.3.5.1. İsmet Kür'ün Yaşamından İzler Bulunan Romanı: Onuncu Sigara.....	216

3.3.5.2.İsmet Kür'ün Çocuk Dergileri Üzerine Araştırması: Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları.....	219
3.3.5.3. İsmet Kür'ün Günlüklerinden İnşa Ettiği Anıları: Yarıısı Roman.....	222
3.3.6. 2000'li Yıllardan Vefatına; İsmet Kür	226
3.3.6.1.İsmet Kür'ün 99. Kat Şiir Kitabı.....	227
3.3.6.2. İsmet Kür'ün İkinci Anı Kitabı: “Yıllara Mı Çarptı Hızımız”	227
3.3.6.3. Çocuk Edebiyatı ve “Ne Güzel Şey Yaşamak”	229
3.3.6.4. İsmet Kür'ün Basın Hayatı ve Vefatı.....	230
3.3.7. Yazar ve Çevirmen Pınar Kür	232
3.3.7.1. Pınar Kür'ün Doğumu ve Çocukluğu	232
3.3.7.2. Amerika'dan Paris'e Eğitim Yılları ve Evliliği	233
3.3.7.3. Pınar Kür'ün Tiyatroculuğu ve Edebiyata Yönelmesi	235
3.3.7.4. 1980 Darbesi'nden 1990'lara Sanatsal ve Toplumsal Çerçeve de Kür'ün Yaşamı.....	240
3.3.7.5. 1990'lardan Günümüze Pınar Kür'ün Yaşamı.....	246
SONUÇ	253
KAYNAKÇA.....	257
EKLER.....	275
ÖZGEÇMİŞ	305

ÖZET

Zorluzade Ailesi, Osmanlı- Cumhuriyet dönemlerinde tarihi önemi olan bir misyona sahiptir. Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid dönemlerinde yaşayan Aziz Hüsnü Bey, Cleanti Scalieri ve Aziz Bey Komitesi'nde faaliyet gösterir. Yakalanınca, 1879'da Halep'e sürgün edilir. Oğlu Süleyman Tevfik, İstanbul'da gazetecilik yapmaya başlar. Kardeşi Avnullah Kazımı ile Mürüvvet gazetesine ortak olurlar. Ancak İkinci Abdülhamid'in tepkisini çekince Avrupa'ya firar ederler. Geri döndüklerinde Süleyman Tevfik, gazetecilik yapmaya devam eder. Avnullah Kazımı ise Halep'te örgütlenir. Bir süre sonra Fuat Paşa'nın yanına sığınır. Ancak hafiyelerle çıkan bir çatışmada tutuklanır. Fuat Paşa ile ihtilal çıkarmakla suçlanır. Sivas'ta üç, Sinop Hapishanesi'nde dört yıl yatar. İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde serbest kalan Avnullah Kazımı, İttihat ve Terakki yönetiminden de memnun kalmaz. 1909'da Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kurar. Aynı yılda muhalefetinden dolayı Kerkük Mutasarrıflığı'na sürgün edilir. 1914'te azledilerek geri döner. Süleyman Tevfik, 1930'larda Tek Parti'ye karşı muhalefet eder. Bunun yanı sıra, Süleyman Tevfik'in, tercüme ve telif eserleri ile edebiyat dünyasında önemli bir yeri vardır. Ailenin yazar ve edebiyatçı özelliği Avnullah Kazımı'nın kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'le Cumhuriyet döneminde devam eder. Zorlutuna ve Kür, Cumhuriyet'in aydın kadınıni temsil etmesi açısından önemlidir. Edebiyat yazarlıklarının yanı sıra, öğretmen olmaları, yeni nesillerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Ancak, her iki kardeşin, 1950'lerde, fikir ayrılıkları olur. Ailenin yazarlık mesleği Zorlutuna'nın kızı Emine Işınsu ve Kür'ün kızı Pınar Kür'le günümüze ulaşır. Annelerin dünya görüşleri, kızlarının edebi ve sosyal yaşamlarının şekillenmesinde etkili olur. Emine Işınsu, milliyetçi ve sağ eksenli, Kür ise solcu ve feminist bir yazar olarak edebiyat çevresinde yer alır. İsmet Kür'ün diğer kızı Işıl Kür, heykeltıraştır ancak çeviri de yapmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet sürecine gelindiğinde ailenin siyasi ve edebi nitelikleri de sürmüş, çağlarının tanıklıklarını roman ve anılarında dile getirerek bize tarihsel bir perspektif sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zorluzade Ailesi, Gazetecilik, Muhalefet, Edebiyat

ABSTRACT

Zorluzade Family has an important historical mission in the Ottoman-Republican periods. Abdulaziz and Aziz Hüsnü Bey, who lived during the reign of Second Abdülhamid, works in the Committee of CleantiScalieri and Aziz Bey. When he was caught, he was exiled to Aleppo in 1879. His son Süleyman Tevfik starts working as a journalist in Istanbul. Together with his brother Avnullah Kazimi, they become partners in the newspaper Mürüvvet. However, when Abdulhamit II reacted, they escaped to Europe. When they return, Süleyman Tevfik continues to work as a journalist. Avnullah Kazimi is organized in Aleppo. After a while, she took refuge with Fuat Pasha. However, he is arrested in a clash with spies. He is accused of starting a revolution with Fuat Pasha. He spent three years in Sivas and four years in Sinop Prison. Avnullah Kazimi, who was released when the Second Constitutional Monarchy was declared, was not satisfied with the Union and Progress administration. He founded the Fedakaran-ı Millet Cemiyeti in 1909. In the same year, he was exiled to Kirkuk Governorship due to his opposition. He was dismissed and returned in 1914. Süleyman Tevfik opposed the One Party in the 1930s. In addition, it has an important place in the world of literature with its translation and copyright works. The writer and literary character of the family continues with Avnullah Kazimi's daughters Halide Nusret Zorlutuna and İsmet Kür in the Republican period. Zorlutuna and Kür, are important in terms of representing the intellectual women of the Republic. In addition to being a literary writer, being a teacher plays an important role in shaping new generations. However, both sisters, had differences of opinion in the 1950s. The family's writing profession survives with Zorlutuna's daughter Emine Işınsu and Kür's daughter Pınar Kür. The world views of mothers are also effective in shaping the literary and social lives of their daughters. Emine Işınsu is a nationalist and right-wing writer, while Kür is a left-wing and feminist writer. İsmet Kür's other daughter, Işıl Kü, is a sculptor but also translates. Therefore, when it comes to the Republican period from the Ottoman Empire, the political and literary qualities of the family continued, giving us a historical perspective by expressing the testimonies of their era in their novels and memoirs.

Key Words:Zorluzade Family, Journalism, Opposition, Literature

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	:Adı geçen makale
BCA. MGM.	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Muhalefat Genel Müdürlüğü
BCA.KDB.	:Kararlar Daire Başkanlığı
BOA. A. AMD. Defterleri	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Arşivi Amedi Kalemî
BOA. A. DVNSMHM. d.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Divan-ı Hümayun Kalemî Mühimme Defterleri
BOA. A.MKT. MHM.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemî MühimmeEvrakı
BOA. DH. MKT.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî
BOA. İ.DH.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dâhiliye
BOA. ML. CRD.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Ceride Oda
BOA. MVL.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclisi Vela
BOA. TS. MA. e.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
BOA. Y.EE.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Arşivi
BOA. Y.PRK. ZB. Nezareti Maruzatı	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Zabtiye
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Danş.	: Danışman
Edtr.	: Editör
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TDV, İA	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ünv.	: Üniversite
YTEAD:	: Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Zorluzade ailesi hakkında literatür değerlendirmesine geçmeden önce, aile tarihi çalışmalarının kritiğini yapmanın tezimizin anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Türkiye’de aile tarihi araştırmalarının, akademik olarak isimlendirilen belirli bir alanı olduğu söylenemez. Bununla birlikte aile tarihi çalışmaları, amaçları ve tarihsel önemi, zamansal nitelikleri açısından hemen her alanı kapsayabilir. Bu bağlamda aile tarihi çalışmalarının önemi, Osmanlı, Cumhuriyet tarihleri gibi temel, Kent Tarihi, Sözel Tarih, Modernleşme gibi alt alanlara ait olay ve süreçleri anlamlandırmak için önemli bir kaynak değeri vardır. Aile tarihi çalışmalarının alt yapısı, aile kavramının tarihsel ve toplumsal rolü açısından irdelenmeye başlanmasıyla oluşmuştur. Halk Bilimci, Wilhelm Heinrich Riehl, 1858 yılında yayımladığı bir metinde aileyi, *Alman Sosyal Politikasının Temelleri Olarak Alman Halkının Doğal Tarihi* bölümü içinde değerlendirir.¹ Nitekim soylular, köylüler sonrasında kentliler tarihsel ve toplumsal süreçlerin birer parçası olmuşlardır. Bu nedenle bir aile tarihinde, daha çok siyasi veya ekonomik zenginlik statüsü gibi etmenler önemsenmiştir. Ayrıca akademik çalışmalardan önce edebiyata yansımıştır. Emile Zola, romanlarında Rougon ve Macquart Aileleri’ni konu edinirken 1852-1870 arasındaki İkinci İmparatorluk Dönemi’ndeki siyasi ve sosyal olayları ortaya koyar. Akademik olarak, Avrupa’da aile tarihi çalışmaları ise 1970’lerde başlar. Türkiye’de 1990’larda başlayan aile tarihi çalışmalarına bakıldığında, araştırmacılarla doğrudan ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Zira araştırmacı için seçimin birincil nedeni kendi aile bağlarının köklerini ortaya koymaktır. Ahmet Acar Hamşioğlu; *Tarihte Haşimoğulları*, İmdat Ekşi; *Ekşioğlu Ailesi*, Cengiz Karahasanoğlu; *Türkistan’dan Tirebolu’ya Karahasanoğlu Aile Tarihi* vb. çalışmalar bu minvalde değerlendirilebilir.²

¹ Andreas C. Bimmer, “Avrupa’da Aile Tarihi Araştırmaları”, Çev. M.Akif Korkmaz, *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları*, Cilt 3, Sayı 4, 2020, s.306.

²Ahmet Acar Hamşioğlu; *Tarihte Haşimoğulları*, Turizm ve Geliştirme Vakfı Yay., Ankara, 1995; Bekir Sami Beyazıt, *Kahramanmaraş’ta Beyazitoğulları*, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 1998; İmdat Ekşi, *Ekşioğlu Ailesi (1460-2004) Hakkı Ekşi Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Yay.*, İstanbul, 2004; Fazıl Bülent Kocamemi, *Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü Kocamemi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2005; Besim Cengiz Karahasanoğlu, *Türkistan’dan Tirebolu’ya Karahasanoğlu Aile Tarihi*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2006), Sermet Onbulak, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Operatör Doktor Albay Ali Osman Onbulak ve Ailesi’nin Hayat Öyküsü*, VTT Yay., İstanbul, 2011.

Osmanlı tarihi açısından en çok ayan/derebeyi ile ulema ailelerinin incelendiği anlaşılmıştır. *Şemsizade, Sarializade* gibi lakaplar ile tanınan aileler, bulunduğu kentin ileri gelenleri olarak Osmanlı ve yerel tarih alanında önemli yere sahiptirler.³ Bu bağlamda bir anı niteliğinde olmakla birlikte hem kent hem aile tarihi olarak değerlendirilebilecek bir eser, Müftüzade Mehmet Esat Serezli'nin hatıralarının yayımlandığı, *Memleket Hatıraları* adlı iki ciltlik çalışmadır. Çalışmada 1900'lerde ilmiye sınıfına mensup olan Esat Serezli'nin hayatı, aile tarihi ile Serez'in tarihi yapıları, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı ve burada yetişenler hakkında bilgiler vardır.⁴ Kişisel aile tarihleri edebiyat alanında da yer alır. Hıfzı Topuz'un *Meyyale* ve *Nevbahar* adlı romanları, Topuz'un ailesinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan biyografik öyküsü olmakla birlikte, anı niteliğindedir.⁵

Aile tarihi çalışmalarında, akademik araştırmalar veya kişisel eserlerde, etnik ve dini kimlik etkilidir. Örneğin Ferman Toroslor, *İsyen Ateşinden Mutkili Bir Ermeni Ailesi* adlı kitabında, 1938'de İskân Kanunu kapsamında Bitlis'ten Çorum'a sürülen aile öyküsünü anlatırken ötekileştirilmişlerin de hikâyesini anlatır. Yahudi olan Erol Haker'in, (asıl adı Elio Adato) 1800'lerde Kırklareli'ne gelen ailesinin beş kuşağının öyküsünü anlatan eseri de bu minvalde değerlendirilebilir.⁶ Bunlardan başka aile kavramını genel anlamda ele alan çalışmalar da vardır. 1991'de Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı tarafından üç ciltlik *Türk Aile Ansiklopedisi* yazılır.

³Bu çalışmalara örnek olarak şunlar verilebilir; Necdet Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, Alfa Yay., İstanbul,2018; İstanbul,1998Atabey Kılıç, 18. Yüzyılın Meşhur Ailelerinden Mirzazadeler, Laçın Yay., Kayseri, 2001; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayramilik ve Şemsizade Ailesi*, Anıl Yay., Ankara, 2005; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi, Sarializadeler*, Serander Yay., Trabzon,2006;Haşım Albayrak, *Of ve Çevresinde İslamiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler*, Babıali Yay., İstanbul,2009;Ayhan Yüksel, *Bir Aile Tarihi; Göreleli Müftü Duduzade Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*, Serander Yay., İstanbul, 2012; Ayhan Yüksel, *Kuğuoğulları; Eski Bir Osmanlı Ayan Ailesi*, Serander Yay., Trabzon, 2017;Emre Eken, “Eyüpoğlu: Bir Aile Tarihi İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Selim Karahasanoğlu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE. TAD., İstanbul, 2019; Cemal Kurnaz, “Osmanlı Tarihinde İz Bırakan Amasyalı Bir Aile; Müeyyedzadeler,” I. Amasya Araştırmaları, 13-15 Haziran 2007, Edtr: Yavuz Bayram, C.II, 2007,s. 647-666; Mübahat S. Kütükoğlu, “Bir Ayan Ailesi Tavaslızadeler”, *Belleten* C.LXXV, S.273, 211,s.447-476.

⁴Mehmet Esat Serezli, *Memleket Hatıraları*, C.1-2, Yay . Haz. İbrahim Şirin, Aynur Koçak, Faruk Yavuz, TTK. Yay., İstanbul, ,2013; Ayrıca bkz. İbrahim Şirin, “Esat Serezli'nin Hatıralarında Serez Örneğinde Şehir, Cemiyet ve İnsan”, 16. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 20- 24 Eylül 2010, s.565-574.

⁵ Hıfzı Topuz, *Meyyale*, Remzi Kitanevi, İstanbul, 1998; Hıfzı Topuz, *Nevbahar; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aile Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,2018.

⁶ Ferman Toroslor, *İsyen Ateşinden Mutkili Bir Ermeni Ailesi*, Yay. Haz. Ardaşes Margosyan , Nivart Taşçı, Aras Yay., İstanbul,2000; Erol Haker, *Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, Yay. Haz. Rifat N. Bali, İletişim Yay., İstanbul, 2002;Emel Armutçu, “Kırklarelili Adatolar”, 201.09.2002, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kirklarelili-adatolar-99064.e.t.19.07.2021>.

Ansiklopedide Türk aile yapısı, İslam öncesi ve sonrası dönemlerinden itibaren sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki yönlerden irdelenir.⁷ Aile üzerine başka bir çalışma ise İlber Ortaylı'nın *Osmanlı Toplumunda Aile* adlı çalışmasıdır. Ortaylı, Osmanlı toplumunun aile yapısını, tarihsel evrimini, geleneklerini, hukuki yönlerini ele alır. Aile kavramını, saray hanedanından halk tabakasına, toplumsal aidiyetleri ekseninde irdeler.⁸

Aile tarihi çalışmalarında diğer bir etken, ailenin siyasi ve sosyal statüsüdür. Örneğin Orhan Koloğlu'nun 1998'de yayımlanan *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi* adlı eseri 19 ve 20. yüzyıllarda yaşayan, kökleri Avrupa soylularına dayanan Blacque Bey ailesinin Babîâli basınındaki rolünü irdeler.⁹ 2018 yılında e-Devlet üzerinden soy bilgilerinin çıkartılmasıyla aile tarihine yönelik çalışmalar önemini arttırmıştır. Bu noktada yapılan çalışmaların akademik düzeyde olanları için Türk tarihi alanına katkısının ne olacağının iyi belirlenmesi ve objektifliğin korunması gerekmektedir. Zira yapılan çoğu kişisel tarih çalışması öznel olma sıfatını barındırdığı için realitesini de kaybetmektedir.

Zorluzade ailesini inceleyen bir çalışma yoktur. Aziz Hüsnü Bey ve oğullarının hayatları hakkında ilk önemli ve resmi kaynak Osmanlı arşiv belgeleridir. Aziz Hüsnü Bey hakkında, Sicilli Ahval defterlerinde bir kayda rastlanmasa da Aziz Bey Komitesi'yle bağlantılı belgelerde, önemli bilgiler vardır. İkinci Abdülhamid'e ithafen yazdığı maruzat metni, sorgulamalarındaki ifadeleri Hüsnü Bey'i tanımak açısından önemlidir. Bununla birlikte komite hakkındaki belgeler, son derece kapsamlıdır. Ancak devlet tarafından yazdırılmış olması, arşiv belgelerinin de sorgulanabileceğini gösteren en önemli etkidir. Belgeler, ilk defa İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından incelenmiş, 1944'te Belleten dergisinde *Beşinci Murat'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K.Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi* adı ile yayınlanmıştır.¹⁰ Ancak Uzunçarşılı'nın çalışması, İkinci Abdülhamid'in hatıratını kullanması ve arşiv belgelerini irdedememesi nedeniyle sorunludur. Bu çalışma dışında, Abdurrahman Şeref'in *Tarih Musahabeleri*, Süleyman Kani İrtem'in *Saray ve Babîâli'nin İç Yüzü, Abdülhamid*

⁷ *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.1,2,3, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991.

⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yay. İstanbul, 2023.

⁹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yay., İstanbul, 1998.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "V. Murat'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K.Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi", *Belleten*, C.8, Sayı.30, Ankara, Nisan 1944.

Devrinde Hafiyelik ve Sansür, Ziya Şakir'in *Beşinci Murat'ın Hayatı*, Mithat Cemal Kuntay'ın *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Ahmet Bedevi Kuran'ın, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* vb. çalışmalar temel kaynaklar arasında sıralanabilir.¹¹ Komiteyi ele alan bir çalışma, Florian Riedler'in 2012'de Türkçe yayımlanan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşrutiyet* adlı kitabıdır. Bununla birlikte, 2019'da yayımlanan Edhem Eldem'in *Beşinci Murat'ın Oğlu Selahattin Efendi'nin Evrak ve Yazıları* adlı çalışmasının birinci cildi, Beşinci Murat ve Cleanthi Scalieri'ye ayrılmıştır.¹² Komitenin mason örgütü olması açısından Paul Dumont, Orhan Koloğlu gibi araştırmacıların ilgili çalışmaları da önemlidir.¹³

Süleyman Tevfik ve Avnullah Kazımi hakkında Sicilli Ahval defterlerinde ve arşiv belgelerinde kayıtlar bulunmaktadır. Bu kaynaklar dışında ikinci önemli kaynak hatıralarıdır. Bunlardan ilki 1897'de, Süleyman Tevfik'in, Sabah gazetesi adına muhabir sıfatıyla katıldığı Osmanlı-Yunan Savaşı'na dair hatıra ve savaş anlatısıdır. Süleyman Tevfik, bu notlarını *Teselya'da Bir Cevlan ve Dört Aylık Seyahatim* adı ile yayımlar.¹⁴ Süleyman Tevfik'in hayatının Cumhuriyet sürecine kadar olan kısmını anlattığı hatıratı ise 1935'te Zaman gazetesinde *Gazetecilik Hayatımda Neler Gördüm, Neler Çektim* adıyla tefrika edilmiştir.¹⁵ Süleyman Tevfik'in önemli bir eseri ise 1938'de *Yeni Sabah* gazetesinde yayımladığı İkinci Abdülhamid'in hocalarından Ebul Hüda hakkında yazdığı eserdir. Süleyman Tevfik bu tefrikada, babasının aracılığı ile tanıdığı Muhammed Ebul Hüda ve diğer hocaların Osmanlı siyaseti ve sultanla ilişkisi

¹¹Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Kapı Yay., İstanbul,2012; Süleyman Kani İrtem, “*Saray ve Babalının İç Yüzü*”, Akşam, 1933-1935; Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1999; Ziya Şakir, *V. Murat'ın Hayatı*, Akıl Fikir Yay., İstanbul,2011;Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yay., İstanbul, 2015; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul,1945.

¹²Florian Riedler, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşrutiyet, Siyasi Kültür ve Komplolar*, Çev. Azize Çakır, Picus Yay., 2012; Edhem Eldem, “*V. Murat'ın Oğlu Selahattin Efendi'nin Evrak ve Yazıları, Beşinci Muratve Cleanthi Scalieri*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yay., İstanbul,2019; Komite hakkında ayrıca bir yüksek lisans tezi de mevcuttur. Ahmet Kısa, *Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi*, Hacettepe Üniversitesi, SBE. Tarih Anabilim Dalı, Danş. Mehmet Özden, Ankara,2012.

¹³Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çev. Ali Berktaş, YKY. Yay., İstanbul, 2000; Orhan Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, Pozitif Yay. İstanbul, t.y.

¹⁴ Süleyman Tevfik, Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Savaşı*, Mihran Matbaası,1315 (1897); Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevlan ve Dört Aylık Seyahatim*, Osman Mahmut Bey Matbaası,1315(1897). Süleyman Tevfik'in kendi bastırdığı kitabı Harid Fedai tarafından Türkçe yayınlanmıştır. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Teselya'da Bir Cevlan ve Dört Aylık Seyahatim*, Yay. Haz. Harid Fedai, Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Lefkoşe, 2011.

¹⁵ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, “Gazetecilik Hayatımda Neler Gördüm, Neler Çektim”, *Zaman*, 11 Temmuz 1935-30 Birinciteşrin (Ekim) 1935. Bu hatıralar 2011'de yayınlanır. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir,” Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

üzerinden din-iktidar birlikteliğini ortaya koymuştur. Eserin bir özelliği de Süleyman Tevfik'in kendi hatıratını yinelemesidir.¹⁶ Bunlardan başka Cemal Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfettiği bir hatırat metni, 31 Mart Vakası'na dair günlükleridir. Kutay, bu günlükleri ilk olarak 1974'te *Bilinmeyen Tarihimiz* adlı kitabında yer vermiş, 1977, 1994 ve 2000 yıllarında 31 Mart'a dair yayınladığı eserlerde kullanmıştır.¹⁷ Ancak Kutay'ın, Süleyman Tevfik'e atfettiği günlükleri, Süleyman Tevfik'in hatıratı ve olayla ilgili diğer hatırat metinleri ile karşılaştırdığımızda, Kutay'ın eklemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Tezde bu günlüklerin gerçeği yansıtmadığı ortaya konulacaktır. Böylece akademik literatüre bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bunlardan başka 2020 yılında Aykut Çelik'in, Süleyman Tevfik'in edebi eserlerine yönelik yapılan bir doktora tezi vardır.¹⁸ Bu çalışmalar dışında Süleyman Tevfik'in torununun kızı Selin Özzorlu ile görüşerek, Süleyman Tevfik ve ailenin yeni kuşakları hakkında bilgiler edinilmiştir.

Avnullah Kazımı'nın hatıratı ise, 1911'de *Son Müdafaa, Divan-ı Örfi ve Avnullah Kazımı* adlarıyla yayınlanır. Avnullah Kazımı'nın anıları, Süleyman Tevfik'e karşı, daha çok bir savunma ve yaşadığı döneme karşı dramatik bir eleştiri metnidir.¹⁹ Avnullah Kazımı, bu kitapta 1901'deki mahkeme müdafaasını ve İkinci Meşrutiyet dönemi muhalifliğini anlatır. Bu eserden başka, sahaf Emin Nedret İşli'nin koleksiyonunda, 1908'de Avnullah el- Kazımî'nin hayatına dair yazılmış yedi sayfalık "Fedakarân-ı Millet Cemiyeti ve Avnullahü'l-Kâzımî Kimdir?" adlı bir broşür vardır.²⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı* adlı anılarında, Avnullah Kazımı hakkında önemli bilgiler verir. İsmet Kür de *Yarısı Roman, Yıllara Mı Çarptı*

¹⁶ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, "Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebu'l-Hüda", *Yeni Sabah*, 22 Birinciteşrin (Ekim) 1938- 28 İkinciteşrin (Kasım)1938. Bu hatırat da 2011'de yayınlanır. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebu'l-Hüda*, Yay. Haz. Hüseyin Sarı, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011.

¹⁷Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz* C. 1, İstanbul,1974, s.85-122; -C.2, İstanbul,1974, s. 59-115; C.3, s.42 vd.; Cemal Kutay, *31 Mart İhtilali'nde İkinci Abdülhamid*, Nilüfer Matbaacılık, İstanbul, 1977,s.102-176;Cemal Kutay, *Otuz Bir Mart 85. Yaşında, Bir Geri Dönüş Mirası,(1909-1994)*, Kazancı Kitap, 1994,s.37-165; Cemal Kutay, *31 Mart'ın 90. Yılında*, Aksoy Yay.,İstanbul, 1999,s.41

¹⁸ Aykut Çelik, *Süleyman Tevfik, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dnş. İsmet Emre, Uşak,2020.

¹⁹Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa*, Cihan Matbaası, İstanbul,1910, *Divan-ı Örfi ve Avnullah el- Kazımı*, Numune Matbaası, İstanbul, 1911, Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa ve Divan-ı Örfi ve Avnullah el- Kazımı*, Yay. Haz. Ahmet Nezih Galitekin, Şehir Yay., İstanbul, 2005.

²⁰Emin Nedret İşli, "Unutulan Bir Muhalif Avnullah Kazımı", <https://tarihdergi.com/unutulan-bir-muhalif-avnullah-el-kazimi/>. Eserin adı Millî Kütüphane kayıtlarında, Seyfettin Özegekatalogunda adı geçmemektedir.

Hızımız adlı anılarında Avnullah Kazımı'ye yer verir.²¹ Avnullah Kazımı, sürgün hayatının yanı sıra Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin ve Hukuk-ı Umumiye gazetesinin kurucusu, muhalif bir sima olarak tarihte ün yapmıştır. Bu bakımdan hem İttihat ve Terakki hem cemiyete yönelik kaynaklar önemlidir. Osman Nuri'nin, *İkinci Abdülhamid Dönemi ve Saltanatı*, Ali Cevat Bey'in *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, Süleyman Kani İrtem'in, *Saray ve Babıalî'nin İç Yüzü*, Ahmet Bedevi Kuran'ın *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* gibi kaynaklar örnek verilebilir.²² Bunlardan başka A.V. rumuzlu (Ebuzziya Veled olduğu tahmin edilen) gazetecinin notları, Münir Süleyman Çapanoğlu'nun yanı sıra Abdurrahman Şeref, Tarık Zafer Tunaya, Sina Akşin, Feroz Ahmad, Hasan Taner Kerimoğlu, Hasan Ali Polat vb. tarihçilerin çalışmaları kaynak olarak değerlendirilebilir.²³ Ayrıca cemiyet ve Hukuk-ı Umumiye gazetesine ortak olan Mevlanzade Rifat'ın anıları, Tahsin Paşa'nın *Yıldız Hatıraları* adlı kitabı ve daha başka hatıratlar da değerlendirilebilir.²⁴ Bununla birlikte Avnullah Kazımı'nın mutasarrıflık yaptığı Kerkük'teki faaliyetleri hakkında resmi kayıtlar, salnameler de kaynak değeri açısından önemlidir.

Halide Nusret hakkında, ilk kaynak hatıralarıdır. Bu hatıraların bir kısmı *Meslek Hatıraları* başlığıyla yayınlanır. 1973'te ise anıları, Hürriyet gazetesinde yayınlanır.²⁵ Bu hatıralar, *Bir Devrin Romanı* adlı kitapta birleştirilir.²⁶ Bununla birlikte orijinal müsvedde, Hürriyette yazılan ve Kültür Bakanlığı tarafından ve

²¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Panama Yay., Ankara, 2018; İsmet Kür, *Yarısı Roman*, Everest Yay., İstanbul, 2011; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, Everest Yay., 2008.

²² Osman Nuri, *İkinci Abdülhamid Dönemi ve Saltanatı, Hayatı, Özellikleri ve Siyaseti*, Temel Yay., İstanbul, 2017; Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK. Yay., Ankara, 1985; Süleyman Kani İrtem, "Saray ve Babıalî'nin İç Yüzü", *Akşam*, 1933-1935; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, 1945; Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2019.

²³ A.V. *İhtilal Fırkalarının Teşebbüsü İhaneti Yahud Fedakaran-ı Millet Cemiyeti*, İstanbul, 1910; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yay., İstanbul, 1964; Abdurrahman Şeref, *Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi; İkinci Meşrutiyet Dönemi Olayları*, Yay. Haz. Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, TTK, Yay., Ankara, 1996; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.I.*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988; Sina Akşin, *31 Mart Olayı, Şeriatçı Bir Ayaklanma*, İmge Yay. İstanbul, 2015; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yay., İstanbul, 2017; Hasan Taner Kerimoğlu, *Osmanlı'da Devrim ve Fedakaran-ı Millet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasi Sürgünler (1908-1918)*, TTK Yay., Ankara, 2020.

²⁴ Mevlanzade Rifat, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2017; *Sürgün Hatıralarım*, Avesta Yay., 2009.

²⁵ Halide Nusret Zorlutuna, "Bir Devrin Romanı", *Hürriyet*, 16 Eylül-16 Kasım 1973.

²⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım*, Timaş Yay., Edtr. H. Handan Arıkan, İstanbul, 1948 (1. Basım), 2010 (21. Basım).

sonradan Panama Yayınlarından çıkan baskıları arasında farklar vardır.²⁷ Halide Nusret hakkında, kız kardeşi İsmet Kür'ün verdiği bilgiler önemlidir. Bunun dışında Emine Işınsu'nun *Kendimden Kendime* adlı anı kitabı²⁸ ve Pınar Kür'ün söyleşi kitabıyla nehir roman olarak yazmayı planladığı *Nazlı Hanım'ın Kızları* adlı denemede, Halide Nusret'e farklı bakış açıları vardır.²⁹ Halide Nusret'in mektup ve defterleri de önemlidir. İnci Enginün, Halide Nusret'in mektuplarının Millî Kütüphane'ye bağışlanmasını temenni eder.³⁰ Ancak bu materyallerin çok az bir kısmı, Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne bağışlanmış, geri kalanlarını; İskender Öksüz, Emine Işınsu'nun ölümünden sonra, İhlamur Yayınları'na bırakmıştır. Yayınevi sorumlularından Hakan Sarı, mektupları, tasnif edildikten sonra, tarafımıza paylaşabileceğini söyledi. Ancak bu gerçekleşmedi.

Halide Nusret, eğitim, edebiyat ve gazetecilik çevresi içinde yer almasından dolayı, adı, pek çok röportaj ve makalede geçmektedir. Bu yazılar, çoğunlukla kendisinin de yer aldığı gazete ve dergilerde, milliyetçi yazar çevresi tarafından kaleme alınmıştır. Ayşe, Töre gibi dergiler, Kadın gazetesi bu minvaldedir. Sol çevre ise, Halide Nusret'in bazı eserlerini beğenmekle birlikte muhafazakâr yönünü eleştirir.³¹ Halide Nusret'in, eğitim ve edebi hayatına yönelik tez çalışmaları da mevcuttur. Bu çalışmalardan Betül Coşkun'un yayınlanmış tezi edebi yönden kapsamlı olmakla birlikte Halide Nusret, romantize edilir.³² Coşkun, Zorlutuna'nın hatıralarını eleştiri süzgecinden geçirmeden kullanır. Zeki Gürel'in çalışması da kaynaklar tenkit edilmediği için bilimsel yaklaşımdan uzaktır.³³ Kelime Erdal'ın *Küçük Dostların Öğretmeni Halide Nusret Zorlutuna* adlı çalışması da Halide Nusret'e övgüsel bir yaklaşımla yazılmıştır.³⁴

İsmet Kür hakkında, en temel kaynaklardan biri *Yarısı Roman, Yıllara Mı Çarptı Hızımız* adlı anıları ile özel arşiv koleksiyonundaki taslak metinlerdir.³⁵ Bu

²⁷ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978, Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Panama Yay. Ankara, 2018.

²⁸ Emine Işınsu, *Kendimden Kendime*, İhlamur Yay., İstanbul, 2020.

²⁹ Pınar Kür, "Nazlı Hanım'ın Kızları", *Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi*.

³⁰ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı*, Dergah Yay., İstanbul, 2007, s.184.

³¹ Murat Batmankaya, "Kadın Yazarların Annesi", *Radikal Kitap*, 9.11.2001, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Halide Nusret Zorlutuna Özel Koleksiyonu.

³² Betül Coşkun, *Ümmü'l Muharrirat Halide Nusret Zorlutuna*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.

³³ Zeki Gürel, *Halide Nusret Zorlutuna*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.

³⁴ Kelime Erdal, *Küçük Dostların Öğretmeni Halide Nusret Zorlutuna*, Bilge Yay., İstanbul, 2008.

³⁵ İsmet Kür, *Yarısı Roman*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, Everest Yay., İstanbul, 2008; Kadın Eserleri Kütüphanesi İsmet Kür Özel Arşivi.

taslak metinler, anılar ile karşılaştırıldığında Kür'ün ekleme ve çıkarmalar yaptığı dikkat çekmiş, yeni bir anlatım yaptığı ortaya çıkmıştır. Kür'ün hakkında diğer önemli bir kaynak, kızı Pınar Kür'ün, Mine Söğüt ile yaptığı söyleşi kitabı ile nehir romanıdır. Bununla birlikte Kür'ün, 1950'lerden sonra ablası ile görüş farklılıklarının ortaya çıkmasıyla, basın-yayın çevresi de değişir. Kür hakkında, biyografik bir çalışma ise, Gülsün Koçer tarafından yazılır. Ancak Kür'ün edebi faaliyetleri öne çıkar. Kür'ün gazetecilik ve sosyal yaşamı üzerinde durulmaz.³⁶ Bunların dışında Kür'ün eğitim anlayışı üzerine yapılan tez çalışmaları, röportajları vardır. Hem Zorlutuna hem Kür'ün hatıralarını irdelleyen önemli bir kaynak ise Nazan Aksoy'un, *Kurgulanmış Benlikler* adlı çalışmasıdır.³⁷ Emine Işinsu Öksüz'le ilgili ilk kaynak; *Kendimden Kendime* adlı anı kitabıdır.³⁸ Yine annesi gibi kendisiyle de milliyetçi çevreden yapılan röportajlar vardır. Emine Işinsu Öksüz, tezin ön hazırlığı aşamasında vefat ettiği için görüşme sağlanamamış, eşi İskender Öksüz, ise görüşmek istememiştir. Pınar Kür hakkında ise, yaşantısının, 2006'ya kadar olan kısmının anlatıldığı, Mine Söğüt'ün hazırladığı nehir söyleşi ve Kür'ün özel arşivi önemli kaynaklardır.³⁹ Bunlardan başka, hayatı ve eserleri, edebi yönleri hakkında yapılmış çalışmalar, programlar önemlidir. Pınar Kür ve oğlu Emrah Kolukısa ile irtibata geçildi ancak sağlıklı bir görüşme sağlanamadı.

³⁶Gülsün Koçer, *İsmet Kür, Hayatı, Eğitimi ve Türk Çocuk Edebiyatına Katkısı*, Çizgi Yay., Konya,2014.

³⁷ Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler*, İletişim Yay., İstanbul,2009, s.117.

³⁸ Işinsu, a.g.e..

³⁹Mine Söğüt, *Aşkın Sonu Cinayettir*, Everest Yay., İstanbul,2006.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ZORLUZADE AİLESİ'NİN TARİHSEL ROLLERİ BAĞLAMINDA OSMANLI-TÜRK SİYASİ VE SOSYAL HAYATINDAKİ OLUŞUMLAR- KAVRAMLAR

1.1.Ailenin Genel Hatlarıyla Portresi

Zorluzade ailesinin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki toplumsal ve siyasi rollerini anlamak açısından, ailenin kökeni ve kimliklerinin tanımlanması kanaatimizce önemlidir. Avnullah Kazımı'nın sicilli ahval kaydında, aile kökeninin İmam Musa Kazımı'nın soyuna dayandığı söylenir.⁴⁰ Halide Nusret Zorlutuna, daha yakın geçmişi zikrederek, Erzurum'lu "Zorluhan Ali Bey" lakaplı bir derebeyine dayandığını belirtir.⁴¹ Derebeyi, 18. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kendi başına buyruk hareket eden, devlet memuru iken bulunduğu bölgenin vassalı haline gelen nüfus sahibi kişilerdir. Devlet tarafından bir süreye kadar müsamaha gösterilen derebeyleri, kurdukları hanedanlıklar ile bölgelerinde hâkim konuma yükselmiştir.⁴² Aziz Hüsnü Bey, bu Zorluhan Ali Bey'in torunudur. Arşiv kayıtlarına göre Hüsnü Bey'in, babasının adı da Ali'dir. Annesinin adı ise Fatıma Hanım'dır. Hüsnü Bey'in, kendisi dışında üç kız kardeşi vardır. Birinin adı bilinmemektedir. Diğer ikisinin adları ise Ayşe Sıdika ve Hediye'dir.⁴³ Zorlutuna, aile kökenlerinden şöyle bahseder:

*"Bizim dedemizin dedesi, Erzurum'da Zorlu Han lâkabıyla mâruf Zorlu Ali Bey adında bir "Derebeyi" idi. Fakat bu Zorlu Han'ın torunu Çolak Ali Bey, Sivas ve civarı vilayetlerinde umumi valilikte bulunmuştu."*⁴⁴

18. yüzyıla ait 1712 tarihli mühimme defterinde Sivas'ta görevli Çolak Ali Bey adlı bir şahıstan söz edilmekle birlikte dönemin valisi, Beylerbeyi unvanıyla İvaz Paşa'nın adı geçmektedir.⁴⁵ İsmet Kür, büyük dedelerinin üç asır önce İstanbul'a sürüldüğünü belirtir. Başka bir röportajda ise *"Babamın altı yedi kuşak öncesi;*

⁴⁰BOA.DH.SAİD.d. 169-52.

⁴¹ Halide Nusret Zorlutuna, "Meslek Hatıraları", *Bursa Türk Ocağı Gazetesi*, Haziran 2015, S.88.s.4.

⁴² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1. MEB. Yay. İstanbul, 1993, s.425.

⁴³Nahid Sırrı Örik, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, Oğlak Yay. İstanbul, 2008, s.115,116.

⁴⁴Zorlutuna, a.g.m., s.4.

⁴⁵ BOA. A. DVNSMHM. d. 119-950, s.227; 119-952, s.228.

Erzurum’da Zorluhan Beyi, fakat çok sevildiği için İstanbul’a sürülüyor.” şeklinde bahseder.⁴⁶ Ayşe Sıdika Hanım’ın torunu olan Nahid Sırrı Örik, Sıdika Hanım’ın Ali Bey hakkında “*padişahlara karşı gelmiş pek kuvvetli bir derebeyiydi.*” şeklindeki sözlerini aktarır.⁴⁷ Bu ifadelerden Zorluzadelerin, 18.yüzyılda İstanbul’a sürgün edildiği anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinde Zorluhan Ali Bey’in, sürgününe dair bir belgeye rastlayamamak da bu süreçlerde, sorun çıkardıkları için sürgün edilen, yerleri değiştirilen veya affedilen kişilerle ilgili bilgiler mevcuttur. Nitekim Erzurum, 17. Yüzyılda Celali İsyanlarından, 18.yüzyılda ise Rusya ve İran’ın saldırılarından dolayı stratejik bir merkezdir. Bu saldırılarla birlikte Erzurum’da asayişsizlik önemli bir sorundur. Nüfus sahibi kişiler ve rüşvetle valiliği ele geçirenler, alınan tedbirlerin uygulanmasına engel oluyorlardı.⁴⁸ Devlet bu isyanları bastırmakla birlikte bu tür bölgelerdeki nüfuslu kişileri zorunlu göçe yani sürgüne tabi tutmuştu. Zorluzade ailesinin, Erzurum içindeki nüfusu dikkate alındığında, sürgün nedeninin bu etkinliği kırmak olduğu anlaşılmaktadır.

Sicilli Osmani ve arşiv kayıtlarında Erzurum’lu olup Zorluzade unvanında farklı isimlere de rastlandı. Bunlardan biri, 1752’de yeniçeri ocağında saksoncu ve zağarcılık⁴⁹ yapan Mehmet Ağa’dır. 1770 tarihli arşiv kayıtlarında Zorluzade İbrahim adlı bir şahsın Erzurum’da yeniçeri ağalığına tayininden bahsedilmektedir, ancak sonradan, görevden azledilerek Bayburt’a sürüldüğü bilgisi verilir.⁵⁰ Sultan Mahmut döneminde ise İstanbul’da, Zorluzade Sadık Yalısı vardır.⁵¹ Zorluzade ünvanında ayrıca ulemadan “el-hac Erzurumlu Zorluzade Hasan Efendi” adında bir zat vardır.⁵² Nitekim Zorlutuna, Aziz Hüsnü Bey’den “seyyid”, “kutb-u zaman” şeklinde

⁴⁶İsmet Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, Everest Yay.,Ankara, 2008,s.29 Yeşim Çobankent, “Dalyaya İki Kala İsmet Kür’e Maşallah”, *Hürriyet*, 25.02.2012. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/dalyaya-iki-kala-ismet-kur-e-masallah-19994517>. e.t. 25.06.2021.

⁴⁷Örik, a.g.e., s.115,116.

⁴⁸Selaniki Mustafa Efendi, *Selaniki Tarihi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1864, s.309,310; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C.2, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1868, s.401-410; Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.1.,İlgi-Kültür-Sanat Yay.,İstanbul,2008,s.289-292;Cevdet Küçük, “Erzurum”, *TDV,İA*,C.11., Ankara, 1995,s.523.

⁴⁹ Saksoncu ve Zağarcılar 16. yüzyıldan itibaren padişahın avlarında görevli olan şahıslara verilen isimdir. Abdülkadir Özcan, “Zağarcıbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, Ankara, 2013, s.75-76; Abdülkadir Özcan, Saksoncubaşı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2(Ek), Ankara,2019, s.451,452.

⁵⁰ BOA. TS. MA.e. 17-75; 1153-26, Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmani*, C.3,Yay. Haz. Nuri Akbayar, Çev. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s..948.

⁵¹ Erol Üyepazarcı, Cahit Kayra, *Sultan Mahmut’un İstanbul’u Bostancıbaşı Sicilleri*, İBB. Yay., İstanbul, 1992, s.151.

⁵²Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, *Müritler Tarihi*, C.I., Yay. Haz. Münir Aktepe, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul,1976, s.153.

bahseder.⁵³ Zorluzade adı, 1845-1846 tarihli Temettuat defterlerinde, 18. yüzyıla ait olup, günümüze ulaşmayan hanlar arasında geçmektedir. “Zorlu Han” ve “Zorluzade Hanı” şeklinde kaydedilen hanın, birkaç hisse sahibi olduğu ve bazı hissedarların Namervanlı Cami Medresesi Mahallesi’nde ikamet ettikleri yazılıdır.⁵⁴

Erzurum’dan İstanbul’a sürülen Zorluzade ailesinin hikâyesi, İstanbul’a gelmeleriyle değişmekle birlikte üçüncü kuşağa kadar sürgünlük makus bir talih olarak kalacaktır. Aile bireylerinin, Osmanlı’nın dönüşümünde rol oynayan sınıfın içinde yer almaktadır. Aziz Hüsnü Bey, Kalemîye sınıfına mensuptur, Abdülaziz, Beşinci Murat ve İkinci Abdülhamid dönemlerine tanıklığının ötesinde Yeni Osmanlılar grubu ve mason bir örgütün faaliyetlerinin içinde yer alması, hafiyeciliği ve sürgün edilmesi önemlidir.

Hüsnü Bey’in, üç oğlu olmuş, ilk çocuğu Avnullah Kazımi bir yaşında iken vefat etmiştir. Diğer çocukları Süleyman Tefvik ve Mehmet Selim’dir. (Sonradan, ölen kardeşi Avnullah Kazımi adını kullanmıştır) İstanbul’da gazetecilik yapan kardeşler, meşrutiyet yanlısı çoğu Jön Türkler gibi bir dönem Avrupa’ya kaçmak zorunda kalırlar. Avnullah Kazımi’nin hayatının büyük bir kısmı, sürgünde geçer, erken yaşta vefat eder. Süleyman Tefvik, Zorluzade ailesinin hem Osmanlı hem Cumhuriyet dönemini temsil eder.

Ailenin edebi mirasını Avnullah Kazımi’nin kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür devralır. Cumhuriyet döneminin aydın kadın kuşağını temsil eden iki kardeş, öğretmenliğin yanı sıra edebiyat, basın ve tiyatro yazarlığı gibi alanlarda başarılı olurlar. Son kuşak olarak Zorlutuna’nın kızı Emine Işın ve İsmet Kür’ün kızı Pınar Kür, bu edebi çizgiyi devam ettirir. Zorlutuna’nın oğlu Ergun Zorlutuna pilotluk, Kür’ün diğer kızı Işıl Kür ise heykeltıraşlık alanında eğitim yapar. Dolayısıyla ailenin tablosuna bakıldığında son dört kuşağın hayatlarının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin siyasi ve edebi atmosferi içinde geçtiği anlaşılmaktadır.

⁵³Zorlutuna, a.g.e., s.19.

⁵⁴BOA. ML. CRD. 1146, s.4; Haydar Çoruh, *Temettuat Defterlerine Göre Erzurum Şehri 1260(1844)*, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.73; Zerrin Köşklü, “Erzurum’da Osmanlı Hanları”, *Aziziye Dergisi, Edebiyat-Tarih-Kültür-Sanat*, S.7, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2016, s.22-35.

1.2. Osmanlı-Türk Siyasi ve Sosyal Hayatındaki Oluşumlar-Kavramlar

1.2.1. Bireyselden Kolektif Harekete Sosyal İlişki Ağları

Zorluzade ailesinin Osmanlı-Türk tarihi içindeki yeri ve önemini anlamak için bu tarihsel süreci sosyolojik anlamda tanımlamak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Hüsnü Bey ve ailesine bakıldığında Avnullah Kazımı'yi ayrı tutarsak, toplumsal rolleri, kurduğu ilişkiler ağı açısından bireysel bir kişilik olmaktan çıkarak belirli bir misyonu temsil ettikleri anlaşılabacaktır. Dünya tarihinde siyasi dönüşüm ve modernleşme nosyonlarına bakıldığında, siyasi, askeri, edebi yönleri barındıran kolektif yapılanmanın ürünü olduğu ve bu değişimi sağlayan toplumsal bilinci, basın-yayın, örgütsel kurum gibi sosyo-kültürel iletişim ağları vasıtasıyla harekete geçirdiği anlaşılır. Bu etkileşim, sosyolojide “*toplumsal hareketler/hareketlilik*” ya da “*toplumsal seferberlik*” şeklinde adlandırılır. Kavramı ilk ortaya atan Eric Hobsbawm, “İlkel Asiler” adlı kitabında toplumsal hareketliliği şöyle tanımlar:⁵⁵

“Bütün toplumsal hareketler sıçramalı olarak yayılır; tümünün tarihi anormal, çoğu kez o zamana kadar hareketsiz kitlelerin şaşırtacak derecede hızlı ve kolay seferber edildiği dönemleri içerir. Hemen her zaman bu tür yayılmalar salgın halini alır; bir yöreye bir propagandacı gelir ve kısa bir süre içinde bütün bölge etkilenir; birisi, örgütsüz bir meslekte bir sendika kurar ya da olanı yeniden örgütler ve birkaç hafta içinde üyeler yeni örgüte doluşurlar.”

Osmanlı'da toplumsal hareketlilik iç ve dış etkenlerle gelişmiştir. Ancak bu değişim devrimsel nitelikte değildir. Siyasi mekanizmayı değiştiren ve giderek uluslaşmanın önünü açan hareketler olarak, kademeli ilerlemiştir. Tanzimat süreci, vatandaş olarak bireyin bir kimlik sahibi olmasını sağlamış olsa da siyasi olarak devlet, bürokratik bir devlet statüsüne gelmiştir. Toplumsal ağların işlevselleşmesi Yeni Osmanlılar döneminde olacaktır. Nitekim Şerif Mardin, Yeni Osmanlı aydınını “toplumsal hareketlendiriciler” olarak tanımlar. Mardin'in atfı, bu etkileşime daha çok ulusçu ekseninde yaklaşan Karl Deustsh'un “toplumsal seferberlik” kavramından yola çıkarak tanımlanmıştır. Deutsch, bu toplumsal etkiyi bütün olarak göstererek haberleşme, ulaşım ekonomik ve kültürel olarak birbirini tamamlayan toplumsal girişimleri kasteder. Osmanlı için bu toplumsal seferberliği hızlandıran Yeni

⁵⁵Eric Hobsbawm, *İlkel Asiler* 19. ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul, 2012, s.147.

Osmanlılar, mevcut sisteme karşı olan sosyal bir ağ içindedirler.⁵⁶ Bu bağlamda söz konusu grupların birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini tanımlamak önemlidir. Aguste Comte'den bu yana birey ve toplum sosyolojik olarak farklı kategorilerle incelendi. George Simmel'e göre birlik (gruplaşma) ya da toplum; dini, eğitsel, siyasi vb. çeşitli nedenlerle bir araya gelen ve birbiriyle etkileşimde olan ilişkiler ağından oluşur.⁵⁷ Dolayısıyla bu ilişkiler ağı içinde birey dâhil olduğu toplum ya da gruptan bağımsız değildir. Pierre Bourdieu, bu ilişkiler ağını "habitus" ve "alan" kavramlarıyla açıklar. Kişiler bu ilişki ağında, dolayısıyla belirli bir grubun içinde, ortak habituslara sahiptir. Bu habituslar aynı zamanda kendilerini diğerlerinden ayıran kültürel, simgesel ve entelektüel sermayeler üretir.⁵⁸ Örneğin müze, kütüphane, kulüp gibi mekânlar maddi birer varlık olmaktan çıkıp simgesel olarak bir kültür edinimini yansıtır. Yine tercih edilen gazete, kitap gibi kültürel sermayeler bir kimlik göstergesidir. Osmanlı'nın dönüşümünde de bu kültürel sermayenin önemi büyüktür.

Katipler sınıfı ile değişen kültürel algıdan, Tercüme Odası ve Askeri okullarda yetişen, basın yoluyla fikirlerini ortaya koyan aydınların, Osmanlı'nın siyasi değişiminden, ulus inşasına, oradan da Cumhuriyet sürecine kadar, belirli bir ağ ilişkisi vardır. Bu birbirinin ardılı olan sınıfların zihniyet ve kimlik değişimi, basın-yayın üzerinden ortaya koydukları kültürel çevre, edebiyatla ilgileri, gittikleri mekânlar, bir araya geldikleri konaklar, sıradan hayatlarındaki davranışları, bu ilişkiler ağında önemli bağlantı noktaları olmasının ötesinde simgesel bir göstergedir. Zorluzade ailesi de kültürel ve siyasi rolleri açısından bu ilişkiler ağının birer parçasıdır. Dolayısıyla ailenin bu toplumsal rolü, söz konusu sosyal ağdan bağımsız düşünülemez. Bu rollerin Osmanlı-Cumhuriyet süreçlerinde ne ifade ettiğini kısaca tanımlamak önemlidir.

1.2.2. Jurnalcilik, Hafiyelik ve Masonluk

"Jurnal terimi, Fransızca kökenli olup, gazete, günlük tutma, haber verme, bilgi tutma, gibi anlamlar içermektedir. Osmanlı'da jurnal resmi yazışmalarda, bilgilendirme anlamında kullanılmakla birlikte, zamanla asayiş bozan kişileri rapor

⁵⁶Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, Der. Mümtaz Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yay., İstanbul, 2018, s.26,27.

⁵⁷ George Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2009, s.47-48.

⁵⁸Pierre Bourdieu, *Akademik Aklın Eleştirisi, Pascalca Düşünme Çabaları*, Çev. P. Burcu Yalım, Metis Yay., İstanbul, 2019, s.53,121,122,186-190; Pierre Bourdieu, *Ayrım*, Çev. Derya Fırat, Günce Berkurt, Heretik Yay., Ankara, 2015, s.153, vd.; Pierre Bourdieu, "The Social Space and the Genesis of Groups", *Theory and Society*, Vol. 14, No. 6. November, 1985, pp. 723-744.

eden bir kurum haline gelmiştir. 1835'te, İkinci Mahmut döneminde, Jurnal Teşkilatı kurulmuş, 1860'larda yaygınlaşmıştı.⁵⁹ İkinci Abdülhamid döneminde jurnal, ispiyonlamak, gizli bilgi toplamak, şüpheli kişileri sultana rapor etmek şeklinde bir meslek haline gelmiş, jurnal edenler hafiye unvanını almıştır. İkinci Abdülhamid, Osmanlı sınırları dâhilindeki bütün idari, siyasi, dini birimleri Yıldız Sarayı'na bağlayarak kontrolü sağlamak istemişti.⁶⁰

Abdülhamid için Jön Türkler ve Mason locaları önemliydi. Mason locaları, 18. yüzyılda Osmanlı'da Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan belirli ilkelere sahip örgütsel topluluklardır. 19. yüzyılda özellikle Tanzimat döneminde daha sistemli çalışan masonluk örgütünün etkinliği ve sayıları artmıştır.⁶¹ Osmanlı sınırlarında Fransız, İtalyan ve İngilizlere ait mason locaları bulunmaktaydı. Cleanti Scalieri'nin üstad olduğu "I Prodos" adlı Rum locasına, Beşinci Murat ve iki kardeşi de dâhil olmuştur.⁶² Beşinci Murat, akli dengesinin bozukluğundan dolayı tahttan indirilir. *I Prodos* mason locası, 1878'de sultanı tekrar tahta getirme girişimlerinde bulunur. Bunun sonucunda vehme kapılan İkinci Abdülhamid, Jön Türkler ve mason localarının hakkında bilgi almak için böyle bir haber ağına gerek duymuştur. Böylece Yıldız'a verilen her jurnal önemsenmiştir.⁶³

Bu jurnallerden en çok canı yanan meşrutiyet taraftarları olmuş, jurnalcilik, kötiledikleri bir teşkilat olarak yer almıştır. Aziz Hüsnü Bey, locanın faaliyetlerinde yer almış, ancak Abdülhamid'e yakalanmasıyla hafiyeciliğe başlamıştır. Aynı teklif, sonradan oğlu Süleyman Tevfik'e yapılmıştır. Bununla birlikte Süleyman Tevfik ve Avnullah Kazımi hakkında da pek çok kere jurnal verilerek saraya çağırılmış ve İstanbul çevresinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

⁵⁹Mehmet Zahit Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Jurnal Teşkilatı (1835-1860)*, AKY Yay. İstanbul, 2002, s.1,2,11.

⁶⁰ Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK. Yay., Ankara, 1985, s. 4,5; Orhan Koloğlu, *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul,2013, s.22-33.

⁶¹ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, Pozitif Yay., s.20,35.

⁶² Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çev. Ali Berktaş, YKY. Yay., İstanbul,2000, s.13.32-37 Koloğlu, a.g.e., s.20,35.

⁶³ İsmail Müştak Mayakon, *Yıldızda Neler Gördüm*, Sertel Matbaası, İstanbul, 1940, s.150-200; Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2019, s.51,108,109; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devri'nde Son Sadrazamlar, C.I.*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s.940,941.

1.2.3. Hapis ve Sürgün Cezaları

Hapsetmek, bilindiği gibi toplumsal düzeni ve asayiş bozan, suç işleyen kişileri belirli bir müddet cezalandırarak kapalı tutmaktır. Michel Foucault, hapishaneyi, özgürlükten yoksun bırakma işlevinin yanı sıra, devletin, disipline edici, gözetimci mekanizmalarının bir unsuru olarak gösterir. Hapishane, bu anlamda bireyleri dönüştüren aygıtlardır.⁶⁴ Avrupa’da, hapishaneler 16. yüzyılda kuruldu. Osmanlı’nın 15. yüzyılında para ve hapis cezaları uygulanırken, 16. yüzyılda kürek, 18. yüzyıldan itibaren de kalebentlik cezaları uygulanmaya başlandı.⁶⁵

Bedene yönelik örfi cezalar, iktidarın yönetme gücünün topluma hatırlatılması ve suçların azalmasını sağlamak için ibret vermek amacı ile uygulanırdı. İstanbul’daki Baba Cafer Zindanı, 16.yüzyıldan, 19. yüzyıla kadar hapishane olarak kullanılmıştır. 16. yüzyılda, sürgün ve kürek cezaları yaygınlaşır. Sadece suç işleyenler değil, toplum içinde düzeni bozan dilenciler, külhanbeyleri ve fahişeler de sürülürdü. Sürgün, zorunlu göç ve zorunlu ikamet kavramları bünyesine alan “kalebentlik” adı verilen bir ceza yöntemidir. Böylece suç işleyen bir başka yere gönderilerek bir müddet kale şehrin surları içinde yaşayamaya zorunlu tutularak tehlike bertaraf edilirdi. 19. yüzyılda Jön Türkler, siyasi suçlu olarak Midilli, Fizan, Akka, Trabzon vb. yerlere hapis ya da sürgün cezasına çarptırılırdı.⁶⁶

Sürgün ve hapis kavramı Zorluzade ailesinin hayatlarında önemli rol oynar. Erzurum’dan İstanbul’a sürülmelerinin ardından Hüsnü Bey, iktidara karşı muhalif hareketleri sonucu, Antep’e kalebent olarak sürülür. Osmanlı’da sürgün cezası; asayiş ve düzene karşı gelindiğinde, caydırıcı bir çözüm ve yaptırımdır. Ancak siyasi anlamıyla sürgün, İkinci Abdülhamid’in, muhalif çevreyi uzaklaştırmak için kullandığı kurtarıcı bir kılıf olmuş, adeta bir politikası haline gelmiştir. Nitekim Hüsnü Bey’in sürülmesi, Avnullah Kazımı’nın Fuat Paşa’nın yanında gözetim altında

⁶⁴Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay., Ankara, 1992, s.223-226;291,292.

⁶⁵Uriel Heyd, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”, Çev. Selahattin Eroğlu, Ankara Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 26. Sayı:1, Ankara, 1984, s.645-651; Timur Demirbaş, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitapevi Yay., İstanbul 2005, s.11-13.

⁶⁶ Gültekin Yıldız, *Mapusane, Osmanlı Hapishaneleri’nin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012, s.14,15,22,23,29,414.

tutulması, yedi yıl süren mahkûmiyeti, Kerkük'e mutasarrıf tayin edilerek uzaklaştırılması, iktidarın siyasi gücünü göstermektedir.

1.2.4. İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Siyasal Örgütlenme

İktidar, siyasi anlamıyla, hükümdar, kral gibi belirli bir insan topluluğunu yöneten bir üst alan, bir erk olarak tanımlanır. Uluslaşma aşamasına kadar Avrupa ve Asya'daki imparatorlukların başındaki kral ve hükümdarlar, bu gücü elinde tutuyorlardı. Michael Mann, iktidarın dört kaynağını; askeri, siyasi, ekonomi, ideoloji olarak belirler. Pierre Bourdieu ise, iktidarı besleyen bu faktörlere, sosyal ve sembolik alanları da ilave eder.⁶⁷ Florian Riedler, muhalefeti, John Forah'ın, "Muhalefetin siyasi kültürü" terimi üzerinden, toplumdaki çatışmaların çözülmesi bağlamında irdeler.⁶⁸ Osmanlı Devleti'nde "Daire-i adliye" formülünde de asker, devletin hazinesi, halkın refahı, adalet gibi özellikler vardır. Bu unsurların önemi, siyasi gücü temsil etmesinin yanı sıra, eksikliği görüldüğünde, muhalefetin çıkış noktalarını oluşturmasıdır. Bununla birlikte, muhalefet; özünde aykırı düşünme, karşıtlık, isyan, rekabet, iktidar hırsı gibi kavramları barındırır.

Osmanlı'da örgütlü muhalefetin, 19. yüzyılda Islahatlara tepki olarak başladığı kabul edilir. Ancak muhalefetin başlangıcını, kuruluş dönemindeki Osman Gazi-Dünder çatışmasına kadar götürmek mümkündür. Fatih'in Çandarlı Halil'i bertaraf etmesi, mutlak gücüne kavuştuğunda karşıt bir muhalefetin gücünü kırmak içindir. Osmanlı'nın geçirdiği siyasi krizlerden biri olan Sultan Osman'ın katledilmesi, Edirne Vakası (1703), hanedanlığın elden çıkması tehlikesini ortaya çıkarmasının ötesinde, sultanın siyasi meşruiyetini de kırmıştır. Şerif Mardin, siyasi kuramlardan yola çıkarak muhalefetin mutlak gücü sınırlama ve gerçek siyasi alternatifleri önerme işlevine sahip olmadığı için Osmanlı'da siyasi bir muhalefetin var olmadığını söylese de⁶⁹ örnekleri çoğaltılabilecek bu olaylar incelendiğinde ne denli etkili oldukları anlaşılabilir. Nitekim Bertrant Russel, Adolf Berle, John Rash gibi araştırmacıların ortak kanaatlerine göre, muhalefetin simgesel gücü ya da siyasal kültürü olarak tanımlanabilecek olan *iktidar hırsı* yönetende olduğu gibi etrafındaki kişi veya

⁶⁷Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, Çev. Aslı Sümer, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s.231,232.

⁶⁸ Riedler, a.g.e., s.13.

⁶⁹Mardin, a.g.e., s.177.

gruplarda da vardır.⁷⁰ 1859'da yaşanan Kuleli Vakası, ıslahatlara bir tepki olarak, örgütlü bir muhalefettir. Ulema, üst rütbeli askerler ve öğrencilerin katıldığı, ancak alınan tedbirlerden sonra faillerin yakalandığı bu isyan hareketini,⁷¹ 1878'de Ali Suavi ve Aziz Bey Komitesi'nin Beşinci Murat'ı kaçırmaya girişimleri takip etti. Aziz Hüsnü Bey de bu komiteye mensuptur. İlk kurumsal muhalefet deneyiminin, İkinci Meşrutiyet döneminde Avnullah Kazımı'nın kurduğu Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ile başladığı kabul edilir.⁷²

İktidar- muhalefet çatışması çoğunlukla iktidarın bastırmasıyla sonuçlanmıştır. Ailenin muhalif özelliği, Cumhuriyet döneminde, 1930'da Tek Parti yönetimine muhalefet olarak Süleyman Tevfik'le devam etmiş, Süleyman Tevfik, "Yarın" gibi, şiddetli muhalif bir gazetede yazılardan dolayı yargılanmıştır. Halide Nusret Zorlutuna, CHP'den milletvekili seçilemeyince DP'ye geçerek CHP'ye muhalefet eder. Halide Nusret ve Kür'ün, komünist bir muhalif olan Nazım Hikmet'le dostlukları tepki alır.⁷³

1.2.5. Basın ve Kültürel Kimlik; İdeolojik Yaklaşımlar

Osmanlı'nın gerek siyasi gerek kültürel anlamda, modernleşme aşamasında basın ve edebiyat alanları son derece önemlidir. Basın, Sultan Mahmut döneminde, devlet ideolojisini yansıtan resmi haber verme aracı olarak kullanılırken, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerle kültürel ve siyasi değişime kapı açan, önemli bir başlangıcı temsil eder. Dolayısıyla basın, kolektif bilinci yansıtarak, halkı yönlendirir. Bunun en açık örneği; muhalefetin kalemi olan gazetelerin, meşrutiyet algısının oluşmasında oynadığı roldür. Bu bağlamda basın, İkinci Abdülhamid'in, iktidarının meşruiyetini gölgelediği için baskıladığı bir alan olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk nezdinde, basın; Millî Mücadele ve Cumhuriyet sonrasında Millî şuur ve kimliğin oluşmasında önemli bir misyona sahiptir. Nitekim, basın ve edebiyat alanı, ortak bellek oluşturma ve hayal etme algısını geliştirir. Edebiyat alanında tefrika eserlerin, romanların gazetelerde yayınlanması da kolektif bilinçle ilgilidir. Zira Osmanlı'da ilk

⁷⁰Bertrant Russel, *İktidar*, Çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yay, İstanbul, 1976, s.15-26; Haldun Eroğlu, *Osmanlı'da Muhalefet*, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2016, s.13-24.

⁷¹Ahmet Cevdet, *Tezâkir II*, Yay. Haz. Cavit Baysun, TTK. Ankara, 1960, s. s.82-84.

⁷²Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yay., İstanbul, 2020, s.45; Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa Divan-ı Örfi ve Avnullah el- Kazımı*, Şehir Yay., İstanbul, 2005, s.55-58.

⁷³İsmet Kür, *Yarısı Roman*, Everest Yay., İstanbul, 201, s.57,88,298-306.

edebi eserler, kendi tarihsel ve siyasi dönüşümlerinin aynası gibidir, edebi bir kaygıdan öte eleştireldir, eğiticidir. Cumhuriyet döneminin ilk roman ve hikâyeleri ise kahramanlık destanlarının öne çıkarıldığı, ulus inşasının yapılandırılmasında önemli rolleri olan bir argümandır.⁷⁴ Dolayısıyla Osmanlı-Türk tarihinde edebiyat ve basın ideolojik-siyasi pragmatik yaklaşımla örtük bir biçimde gelişen, zamanla kapitalist öğeler ve popüleritenin etkisinde kalan bir kültür alanı olmuştur. Bu bağlamda Zorluzade ailesi edebiyat ve basın alanlarında önemli bir yere sahiptirler. Süleyman Tevfik, Babıali basını ve dönemin yayın çevresiyle yakındır. Süleyman Tevfik'in, Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık gibi, döneminin öne çıkan ideolojileri içinde yer almadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bir dönem Türk masalları üzerinde faaliyet gösterse de bu durum, kişisel bir idealistlikten daha çok, yazarlığı ile ilgilidir. Zira eserlerine bakıldığında İslami ve yabancı eser ve çevirileri de olduğu anlaşılmaktadır.

Avnullah Kazımı'nın de Süleyman Tevfik gibi belirli bir ideolojinin radikal bir temsilcisi olduğu söylenemez. Meşrutiyet yanlısı olmasına rağmen, İttihatçı çevrede yer almayan Avnullah Kazımı, bir bütün olarak Osmanlıcılık fikrini benimsemez. Sabahattin Bey'in bireyselciliğine eğilimi olmasına rağmen, bu çevre içinde de yer almaz. Avnullah Kazımı, bireysel olarak ihtilal yapma fikirlerine sahiptir ancak bunu gerçekleştiremez. Avnullah Kazımı, ifadelerinden İslamcı bir yapıdaymış gibi görünse de bu noktada da çok samimi olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Avnullah Kazımı'nın tüm bu ideolojik ve ihtilalci yapılarla ilgisi menfaat, parasal imkân, şan ve ün gibi unsurları elde etme derecesinde önemlidir.

Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür, dönemlerinin kültürel çerçevesinde belirli bir sosyo-kültürel ağın parçasıdır. Dönemlerindeki ideolojik yapıların bir araya getirdiği çevre içinde yer alırlar. Bu bağlamda milliyetçilik ve sosyalizm etkisi, iki kardeşin fikri yapısını ayırır. Zorlutuna, radikal bir milliyetçi iken, Kür feminist yapısının yanı sıra sosyalist fikirleri benimser. Bu ideolojik çerçeve, Zorlutuna ve Kür'ün edebi eserlerinde rol oynar. Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kuşaklar arasındaki zihniyet değişiminin nasıl yansıdığını, Zorluzade aile bireylerinin, gazete yazıları ve eserlerinde anlamlandırmak mümkündür.

⁷⁴Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev. Hüseyin Portakal, İletişim Yay.,1992, s.7; Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.39-58.

1.2.6. Hatırat ve Otobiyografik Kaynakların Özellikleri Üzerine

Otobiyografi, kişinin kendisini, önceki ve şimdiki yaşadığı dönemin aynasından yansıyan görüntüde; “ideal bir kimlik üzerinden” gösterme çabası, bu yönde uyarlanmış bir kurmacadır. Aziz Augustine’in *İtiraflar* adlı eseri otobiyografi türüne zemin hazırlayan ilk örnektir. Jean Jacques Rousseau’nun, *İtiraflar* adlı eseri ise modern bireyin kendini nasıl inşa ettiğini gösteren önemli bir metindir.⁷⁵ Otobiyografi ve hatıratlar, kişinin yaşamını anlattığı, kendisini özne olarak gösterdiği anlatımlardır. Kişinin belleğinde depoladığı bir tür hafıza mekânı olarak tanımlanabilen otobiyografi ve hatıratlarda yazar, yaşamındaki anılarının bazılarını eler ve neleri yazacağına karar verir. Bu seçim aynı zamanda kendisini öne çıkartacak olaylara odaklanmasını sağlar. Bu seçimin diğer belirleyicisi zamansallıktır ve yazılan/hatırlanan, dönem konjonktürüyle yakından ilgilidir. Yazar geçmişini yazarken aslında bugünün içinde kendisine bir anlam ve değer atfedilmesi çabasında olur. Ortega y Gasse’ye göre kişiler, yaşamı yücelterek, aslında *yaşamak için yaşamak* yerine kültür, din, sanat, adalet gibi unsurlar için yaşarlar. Algılama ve değer biçimlerini bu unsurlara göre oluştururlar.⁷⁶ Dolayısıyla yazarın düşünselliği de bu öğeler üzerinden şekillenir. Gerçek benliği yazdığı metinde kaybolur.

Zorluzade ailesinin önemli bir özelliği, hatırat/otobiyografi yazma geleneğidir. Bu bağlamda Avnullah Kazımı, Süleyman Tevfik, Halide Nusret Zorlutuna, İsmet Kür ve son olarak Emine Işınsoy Öksüz’ün hatıraları, aynı zamanda otobiyografidir. Bunun yanı sıra Zorlutuna, Kür ve Öksüz’ün, bazı şiir ve romanlarında da otobiyografik nitelikler vardır. Ancak bu anılardaki bilgiler, eksik ve hatalıdır. Süleyman Tevfik kendisini, basın çevresinde ve siyasi olaylar ekseninde, seçkin bir yere konumlandırır. Cumhuriyet sürecinin ilk dönemlerinde hatıralarını bitirir. Avnullah Kazımı’nın hatıraları, kendisini öne çıkaran önemli savunma metinlerini içermekte, mevcut rejime karşı verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Dram ve ajitasyon, hatıralarının önemli bir özelliğidir. Avnullah Kazımı, böylece mağdur edebiyatı üzerinden kendisini önemli kılmak ister. Din ve vicdan, hak/haksızlık ve adalet gibi önemli değer kavramlarını

⁷⁵Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

⁷⁶ Ortega y. Gasse, *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Çev. N. Gül Işık, Metis Yay., İstanbul, 2015, s.93-95.

sıkça kullanması, okuyucular üzerinde “kendisinin bu özelliklere sahip olduğu” izlenimi vermek isteğinden kaynaklanır.

Zorlutuna ve Kür’ün hatıralarında, kurmaca bir kimlik inşası yapılır. Yaşadıkları dönemin ruhu, bu inşada oldukça etkilidir. Zira Zorlutuna, kendisini idealist bir öğretmen, Cumhuriyetçi, Türk milliyetçisi çizgisinde bir yazar olarak tanıtırken, muhafazakârlığını da yansıtmak istediği anlaşılır. Kür ise, Kemalist ve özgür bir kadın imajı çizer. Her iki kardeş bu noktalarda ayrılırken, kendilerine fazlasıyla övgüsel yaklaşımları ortak noktalarıdır. Bu bağlamda, dönemin önde gelen aydın ve yazar çevrelerini, kendi kimliklerini öne çıkarmak için kullanmaları bilinçlidir. Halit Ziya Uşaklıgil, Vala Nurettin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Nazım Hikmet gibi isimler, bu minvalde örnek verilebilir. Önemli bir ortak noktaları ise babaları Avnullah Kazımı’yi kahraman, idealist, meşrutiyetçi bir aydın ve dürüst bir vali olarak göstermeleridir. Bu noktada, Kür ve Zorlutuna’nın, babalarını tanımlarken, kendi dönemlerinin algısı üzerinden, gerçek dışı anlatımlar yaptıkları anlaşılmaktadır. Zira Avnullah Kazımı’nin hayatı irdelendiğinde bambaşka bir kişilik ve ideallere sahip olduğu anlaşılır. Zorlutuna’nın kızı Emine Işınsu Öksüz de annesi gibi milliyetçi bir yapıdadır ve bu etki gerek hatıraları gerek eserlerindeki otobiyografik anlatımlarda göze çarpar.

1.2.7.Modernleşme; Kadınların Toplum Yaşantısındaki Değişimi

Modernleşme kavramı, Geleneksellik ile Batılılaşma arasında kalan Osmanlı aydın ve devlet adamlarının siyasi ve kültürel bir problemi olarak ortaya çıkmış, Tanzimat sürecinden sonra modernleşmenin karşılığı, hızla Batılılaşma şeklinde algılanmıştır. Bu değişim, kadınların özgürleşmesi, aile yapısının biçimi gibi sorunlar Osmanlı aydınlarının romanlarında işlenir. Şinasi, *Şair Evlenmesi* adlı oyununda, evlilik konusuna değinir, Ahmet Mithat eserlerinde kadınların özgürleşmesini savunur. Dolayısıyla Cumhuriyet sürecinde daha radikal olmakla birlikte kadınların sosyal hayata atılmalarının zeminini, bu kültürel değişimler oluşturur. Zorlutuna ve Kür, Cumhuriyet’le gelen değişimde, edebi ve mesleki açıdan etkindirler. Ailede, sosyal hayat algısı, kuşaktan kuşağa değişkenlik gösterir. Zorlutuna ve Kür’de, Cumhuriyet’le birlikte kadınların sosyal ve siyasi hayatındaki değişimlerin izleri sürülebilir. Aynı şekilde sonraki kuşak; Emine Işınsu Öksüz ve Pınar Kür’ün hayatı da bu ekseninde değerlendirilebilir.

1.2.8.Cumhuriyet Sürecinde Kültürel Değişiminin Mimarisi; “Eğitim” ve “Öğretmenlik” Üzerine Temel Yaklaşımlar

Cumhuriyet sürecindeki eğitim anlayışının şekillenmesi Osmanlı Devleti’nin geçirdiği modernleşme sürecindeki değişimlerle bağlantılıdır. Osmanlı döneminde 18. yüzyılda, daha çok siyasi ve askeri amaçla eğitime yönelik değişiklikler, Sultan Mahmut döneminde devlet memuru yetiştirmek için açılan okullar ile devam etmiş, Abdülmecid ve İkinci Abdülhamid dönemlerinde askeri okullar ile yeni atılımlar yapılmıştır. Ancak modern anlamda halkın eğitimi, vatandaş kavramının oluşumuyla başlamıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde yeni bir toplum inşasında kadınların sosyo-kültürel anlamda yetişmesiyle birlikte çocuk eğitimi ayrı bir değer kazanır. Balkan Savaşları sonrasında milliyetçiliğin etkisiyle, çocukların vatan ve millet sevgisiyle yetiştirilecek bir eğitime ihtiyacı olduğu fikri önem kazandı. Okutulan ders kitaplarında vatandaş; birey olarak vatandaş değil, toplum içinde vatandaştır. Vatandaşlık organik bütünün bir parçasıdır. Vatan, bir evdir vatandaş ise vatan evladıdır.⁷⁷ Bu vatandaş oluşturma, toplumsal dönüştürme eksenindeki girişimler, Cumhuriyet sürecinde de devam eder. Cumhuriyet ilkeleriyle, eğitimde fırsat eşitliğinin tanındığı, laik anlayışa sahip bir yapıya bürünmüş, yasal düzenlemelerle eğitim hakları net olarak tanımlanmış, Latin harflerinin kabulü ile dilde reform yapılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminin yeni ulus, yeni toplum inşasında devletin denetimi altındaki okul; sosyalleştirici, millî değerleri öğretici, laik ve muasır medeniyete ulaştıracak vatandaşın yetiştirildiği bir mekân olarak, önemli bir yere sahiptir. Bu aşamada Halide Nusret Zorlutuna’nın öğretmenlik mesleği Erken Cumhuriyet’te tüm bu saydığımız ideolojik çerçeve açısından ayrı bir öneme sahiptir. Her şeyden önce vatanın işgaline ve Millî Mücadele’de kurtuluşuna tanık olması bu ideali benimsemesinde önemli bir unsurdur. İsmet Kür de 1930’larda başladığı öğretmenlik mesleği ile Cumhuriyet’in bu dönem kuşağını temsil ederek, geleceğe aydın nesiller yetiştirmeyi amaçlar. Bu bağlamda sadece eğitimlik değil tiyatroculuk ve yazarlığıyla çocuk edebiyatına önemli katkılarda bulunur.

⁷⁷Fusun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İkinci Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yay. İstanbul, 2008, s.30-40.

İKİNCİ BÖLÜM

2.MUHALİF VE SÜRGÜN HAYATLARIYLA ZORLUZADE AİLESİ

2.1.Sultan Abdülaziz'den İkinci Abdülhamid'e Muhalefet ve Hafiyecilik Arasında Bir İsim; “Hacı Aziz Hüsnü Bey”

2.1.1. Hacı Aziz Hüsnü Bey'in Eğitimi ve Memuriyet Hayatına Atılması

Sultan Abdülmecid, Abdülaziz, Beşinci Murat ve İkinci Abdülhamid dönemlerine şahit olan Aziz Hüsnü Hüseyin Bey hakkında, Sicilli Ahval defterinde bir kayda rastlamadığımız için doğum tarihinin ne zaman olduğu bilinmemektedir. Ancak Aziz Bey ve Cleanthi Scalieri komitelerine mensup olduğu için buna dair Osmanlı arşiv belgelerinden, kısa tercüme-i halinin yanı sıra İstanbul'daki yaşantısı, memuriyetleri, kimlerle bağlantılı olduğu hakkında bilgi vardır. Hüsnü Bey'in kökeni, yukarıda değindiğimiz üzere Erzurum'da bir derebeyi olan Ali Bey'e dayanır. Zorluzade lakabı ile ünlü olan aile İstanbul'a sürülür. Hüsnü Bey'in, babasının adı da Ali'dir. Annesinin adı ise Fatıma Hanım'dır. Hüsnü Bey'in, üç kız kardeşi vardır. İkisinin adı Hediye ve Ayşe Sıdika Hanım'dır. Ancak diğer kız kardeşinin adı bilinmemektedir.⁷⁸ Hüsnü Bey, Advıye Hanım ile evlenir, Süleyman Tevfik, Avnullah Kazımı ve Mehmet Selim adlarında üç oğlu olur ancak Avnullah, bir yaşında iken vefat eder.

Hüsnü Bey, kâtip sınıfına mensup sıradan bir memur olmasıyla birlikte adını, Ali Suavi vakasında ve Cleanthi Scalieri Komitesi'nin Beşinci Murat'ı kaçırma teşebbüsünde, “hafiye” unvanıyla duyurmuştur. Bununla birlikte tarihi literatürde “*Beşinci Murat'ın ikinci kâtibi*” ve “*meşhur muhalif sürgün Avnullah Kazımı'nın babası*” şeklinde tanımlamalar daha yaygındır. Halide Nusret Zorlutuna, dedesinden “seyyid”, “kutb-u zaman” şeklinde bahseder.⁷⁹ Nitekim arşiv belgelerindeki mühründe de “*Hüseyin Hüsnü Es-seyyit*” adı geçmektedir.⁸⁰

Hüsnü Bey, İstanbul, Sultanahmet'te, Firuz Ağa Mahallesi, Toprak Sokak'ta dokuz numaralı evde oturmuş, burada eğitimini görmüştür. Arapça bilen Hüsnü Bey,

⁷⁸Nahid Sırrı Örik, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, Oğlak Yay. İstanbul, 2008, s.115,116.

⁷⁹Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Panama Yay., Ankara,2018; s.19.

⁸⁰BOA. İ.DH. 1048-82360.

Fransızca 'ya az da olsa hâkimdir.⁸¹ Babiâli'de memur olarak çalışmaya başlayan Hüsnü Bey'in, bu yılları Islahat Dönemi'ne rastlamaktadır. Bu süreç, müsrifliğin bir sonucu olarak maddi ve siyasi buhranların baş gösterdiği, Islahat projelerine tepkilerin ortaya çıktığı dönemdir.⁸² Tanzimat ile başlayan bürokratikleşmede, hiyerarşik yapılanma içinde yükselmek isteyen memur sınıfı, karakteristik özelliklerle ortaya çıkar. Hüsnü Bey, bu sınıf içinde alt kademedede olmakla birlikte ilerleyen yıllarda, önemli tarihi gelişmelerin içinde yer alacaktır.

Hüsnü Bey, 1857'de Bağdat valisi ve Irak ve Hicaz Müşiri olarak tayin edilen Macar asıllı Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfü Paşa'nın yanında divan kâtipliği ile görevlendirilir.⁸³ Ömer Lütfü Paşa'nın, Hüsnü Bey'in dayısı Çerkes Hafız Mehmet Paşa'nın kızı Advie Hanım ile evlenmesiyle aralarında akrabalık bağları oluşur.⁸⁴ Bu bağlılık, Hüsnü Bey'in kız kardeşlerinden Ayşe Sıdika Hanım'ın, 1859'da Ömer Lütfü Paşa'nın aracılığıyla Hırvat asıllı serdar İbrahim Paşa'ya verilmesiyle pekişir.⁸⁵ Ancak bazı kaynaklarda Zorlutuna ve Kür'ün, Ömer Lütfü Paşa'nın torunları olduğuna dair bir bilgi yanlışlığı vardır. Tayfun Er, *Yalıdakiler* adlı kitabında Pınar Kür'e atfen bu bilgiyi verirken, Mahmut Çetin aynı bilgiyi tekrarlar.⁸⁶ Oysa Ömer Lütfü Paşa, Hüsnü Bey'le sadece akrabadır ve bir süre katipliğini yapmıştır. Bununla birlikte böyle bir bağdan ne Zorlutuna ne de Kür, bahseder.

Ömer Lütfü Paşa, 1859'da azledilerek, geri çağrılır ve çiftliğinde ikamet ettirilir, iki yıl sonra Rumeli müşirliği ve Bosna müfettişliğine tayin edilir. Hüsnü Bey, beş yıl Bağdat ve Hicaz'da kalır. 1867'de, Babiâli'de Meclis-i Vala Mazbata Odası kalemlüğünde çalışmaya başlar.⁸⁷ Hüsnü Bey, İstanbul'da ticaretle de uğraşır. Üsküdar Toptaşı'ndaki çifte hamam kendisine aittir. Daha sonra Süleyman Tevfik tarafından satılır.⁸⁸

⁸¹BOA. Y.EE. 23-05-51/3,4; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir," Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011, s.19.

⁸²Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* 13-20; Yay. Haz. Cavid Baysun, TTK Yay., Ankara,1960, s.65,85.

⁸³BOA. A.MKT.MHM. 117-59; BOA. Y.EE.23-05-25/01; BOA.İ.DH. 386-25513.

⁸⁴ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid'in Cinci Hocası*, Yeditepe Yay., 2011, s.3.

⁸⁵Örik, a.g.e., s.115,116.

⁸⁶Tayfun Er, *Yalıdakiler*, Destek Yay.,İstanbul, 2009, s.117;Mahmut Çetin,['boğazdaki aşiret'ten şaşırtan anekdotlar \(dogrulul.com\)](http://dogrulul.com)e.t.13.02.2023.

⁸⁷ BOA. İ.DH. 1048-82360; BOA. A. AMD. 92-50; BOA. MVL. 1036-73.

⁸⁸Özzorluoğlu, a.g.e., s.75.

2.1.2.Hüsnü Bey'in Yeni Osmanlılar İle Bağlantısı

Reform hareketleri, “*Osmanlı çatısı altında; ideal toplum ve ideal devlet* beklentisini vermediği gibi etnik ve millî ayrışmaların daha çok belirginleşmesine yol açar.⁸⁹ Hüsnü Bey, Yeni Osmanlılar grubunun içinde yer alır. Tanzimat ve Islahat Dönemleri bürokrasisinde, Ali ve Fuat Paşaların siyasi politikaları ve aşırı Batıcı yaklaşımları bu muhalif hareketin zeminini oluşturur. Şinasi, Namık Kemal gibi isimlerin öncülüğünde basın-yayın üzerinden söz ve fikir hürriyeti öne çıkartılır. 1861’de Agah Efendi’nin *Tercüman-ı Ahval*, 1862’de ise Şinasi’nin *Tasvir-i Efkar* gazeteleri, “hürriyet” söylemlerini yansıtan ilk gazetelerdir. Şinasi’nin fikirlerinden etkilenen Yeni Osmanlılar, 1865’te “İttifak-ı Hamiyet” adıyla bir cemiyet etrafında birleşir, 1867’de “Yeni Osmanlılar” adını alır.

Yeni Osmanlılar’ın amacı meşruti bir idarenin sağlanmasıydı. 1866’da Ali Suavi’nin çıkardığı *Muhbir* gazetesinde Ziya Paşa ve Namık Kemal’in meşruti rejime yönelik yazıları sonucu, Abdülaziz, grup öncülerini sürgüne gönderir. Ancak Yeni Osmanlılar, Prens Fazıl Paşa’nın daveti ile Avrupa’ya giderek burada *Hürriyet* gazetesi üzerinden muhalefetlerini sürdürürler. Yeni Osmanlılar, giderek sayılarını arttırır. Ebuzziyya Tevfik’in tespitine göre, cemiyet içinde vezirlerden, ulemeden, mülkiye memurlarından, asker ve halk kesiminden üyeler vardır ve o zamanki sayıları iki yüz kırk beştir.⁹⁰ Ancak bu kesimler tarafından sağlanan destekte, hemen her üyenin, kültürel ve fikrîsel çıkarımları olduğu söylenemez. Buna rağmen her bir ferdin çabasının önemi de yadsınamaz.

Osmanlı’nın hem yönetim hem toplumsal değişimini hazırlayıcı faaliyetlerde Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi öncülerin tek başına olmadığı muhakkaktır. Bu bağlamda ortak ve kişisel hedefler, bu ilişkiler ağını oluşturur. Bu hedeflerin başında “*Osmanlı’yı kurtarmak*” gibi idealist bir nedenselliğin yanı sıra daha somut ve hayata dönük kaygılar da rol oynar. Nitekim Şerif Mardin’in, dikkat çektiği üzere Yeni Osmanlılar grubunun muhalif olmalarının bir nedeni de servet birikimi,

⁸⁹Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2003, s.217.

⁹⁰Ebuzziyya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kapı Yay., Haz. Yakup Öztürk, İstanbul,2019, s.65-69.

memuriyet alımlarındaki eşitsizlik, iltimas yapılması gibi noktalardır.⁹¹ Dolayısıyla mevcut yönetim iktidarda kaldığı sürece bu eşitsizlik devam edecektir.

Hüsnü Bey'in, grup içindeki yeri hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak Süleyman Tevfik, Ebuzziya Tevfik'le aynı sokakta oturduklarını ve onu görmeye gelen Namık Kemal ve arkadaşlarıyla babasının dost olduklarını belirtir. Hüsnü Bey, Mithat Paşa ile de Mazbata Odasında beraber bulunduklarından dolayı tanışırlar. Süleyman Tevfik, babasının grupta haberleşmesinde aracı olur, Sultan Beyazıt semtinde, Sarafim Kıraathanesi'nde bir araya gelen muhaliflerin, bilgi ve talimatlarını babasına iletir.⁹²

Namık Kemal, Beşinci Murat'ı tahta geçirmeyi amaçlıyordu. Namık Kemal, ayrıca Mithat Paşa ile Beşinci Murat arasında aracılık eder. Mithat Paşa ise, meşruti bir rejim ve Kanunu Esasi'nin uygulanmasını istemekte, ancak siyasi koşulların buna elverdiği bir zamanı kollamaktadır. Namık Kemal ve arkadaşları ise, *İbret*, *Hadika* ve *Diyojen* gibi gazetelerde, yazı ve tiyatro oyunları ile meşrutiyet söylemini yaymaya çalışırlar. Bunun sonucunda 1873'te gazeteleri kapatılıp sürgüne gönderildiler.⁹³

Hüsnü Bey'e, Yeni Osmanlılar içinde verilen görevlerden biri, 1876'da gerçekleşen ulema ayaklanmasında öğrencilerin serbest hareket etmesini sağlamaktır. Zira Mithat Paşa, sadrazam olmayı, böylece Abdülaziz'i ikna etmeyi, bu da olmazsa hal' etmeyi planlıyordu. Bu amaçla, Süleyman Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Mütercim Rüştü Paşa'yla gizlice görüşür, Meşihattan Hayrullah Efendi'yi ikna etmeye çalışarak dini desteği almayı sağlar. Nitekim ulema da hoşnut değildir. Osmanlı'yı sarsan isyanların yanı sıra mali buhran, Mahmut Nedim Paşa'nın Rus yanlısı politikası ve şahsi kindarlıklar, muhalif kesimi harekete geçirir. Mithat Paşa başta olmak üzere, diğer muhaliflerin kışkırtmalarıyla 10 Mayıs 1876'da Fatih ve Süleymaniye'de medrese talebeleri ayaklanarak, şeyhülislam ve sadrazamın azlini Mithat Paşa'nın sadrazam olmasını isterler. Ancak bu istekleri kabul olmaz, sadrazam Rüştü Paşa olur.⁹⁴

⁹¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev: Mümtaz Türköne, Tuncay Önder, İrfan Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul, 1996, 2017, s.139-140.

⁹²Özzorluoğlu, a.g.e., s.19.

⁹³Ebuzziya Tevfik, a.g.e., s.317,330,354-371.

⁹⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Kapı Yay., İstanbul, 2012, s.167,168; Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir*,40, Yay. Haz. Cavid Baysun,TTK Yay., Ankara,1991, s.151-157; İnal, a.g.e., s.109,110;300-

Hüsnü Bey'in ayaklanmadaki rolünü Süleyman Tevfik, şu şekilde ifade eder:⁹⁵

“O zaman İstanbul’da bir hoca ayaklanması ile Abdülaziz’i çaresizliğe getirmeyi düşünerek bu işe babamı memur etmişlerdi. Çünkü o sırada Fatih zaptiye alay beyi bulunan dayım Kerim Bey’in, bu işi yapabileceğini düşünmüşlerdi. Babam, beni Fatih’e gönderdi. Dayımı çağırdım. Ertesi gün önlerinde hocaları olduğu halde onbinlerce softalar, bir alay halinde Sirkeci’ye doğru indiler.”

Nitekim Ahmet Bedevi Kuran, bu ayaklanma sırasında tahrik edici rolü üstlenenler arasında, Fatih Zaptiye kumandanı Kerim Bey’in ismini Abdülkerim olarak zikrederek; “Abdülkerim Bey’in semereli hizmeti ilerlemiş, tahrik ve teşviki çok faydalı olmuştur.” şeklinde bahseder.⁹⁶ Ahmet Saib de Fatih Zaptiye kumandanının, isyanı görünürde durdurmaya çalıştığını belirtir.⁹⁷ Bu ayaklanmadan sonra 12 Mayıs 1876’da Abdülaziz hal’ edilerek Beşinci Murat tahta çıkar.

2.1.3.Hüsnü Bey’in Beşinci Murat’ın İkinci Kâtipliğine Getirilmesi

Beşinci Murat’ın 1876’da tahta çıkmasından sonra, Mithat Paşa’nın hedefi meşrutiyet idaresinin sağlanmasıydı. Sultan Murat, veliahtlığı döneminde bu teminatı verir. Ancak yaşanan gelişmeler beklendiği gibi olmaz. Öncelikle birbirine zıt karakterli bu hal’ grubu, Ahmet Cevdet Paşa’nın dikkat çektiği üzere rekabet halindedir.⁹⁸ Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa’yı kontrol altında tutarak, kendisine yakın kişileri, sarayın hizmetine aldırır.⁹⁹ Önce Ziya Paşa, sonra, Sadullah Paşa, mabeyn başkâtibi olur.¹⁰⁰

302;İsmail Hakkı Uzunçarşılı “Sultan Abdülaziz Vakası’na Dair Vakanüvis Ahmet Lütfü’nin Bir Risalesi”, *Belleten*, C.7, Sayı, 28, Ankara, Ekim 1943,s. 349-373. Bunlardan başka talebe ayaklanması ve Abdülaziz’in tahttan indirilişine dair bkz. Ahmet Saib, *Vaka-ı Sultan Abdülaziz*, Hindiye Matbaası, Mısır, 1908,s.169-178; Süleyman Paşa, *Hiss-i İnkılap*, Tanin Matbaası,İstanbul, 1908; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni Devr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiyesi ve Siyasiyesi*, C. I, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul 1327. s.14-18; Mithat Paşa, *Mithat Paşa’nın Hatıraları Hayatım İbret Olsun*, C.I.,Yay. Haz., Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1997,s.184-187; Ahmet Mithat, *Üss-i İnkılap*, Yay. Haz. Tahir Galip Seratlı, Selis Yay., İstanbul, 2004,s.167-178;Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul,1326,s.91-116; Mehmet Memduh Paşa, *Mirat-ı Şuunat*, Ahenk Matbaası, İstanbul, 1328,s.65-105; Djemaleddin Bey, Beşinci Murat V., *The Turkish Dynastic Mystery 1876-1895*, London, 1895; Mehmet Memduh Paşa, *Haller ve İclaslar*, Matbaa-ı Hayriye, İstanbul, 1329, s.125-131; Ziya Şakir, *Çırağan Sarayı’nda Yirmi Sekiz Sene*, Akıl Fikir Yay., İstanbul,2011

⁹⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.20

⁹⁶ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956, s.82.

⁹⁷ Ahmet Saib, a.g.e., s.169-170.

⁹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40....s.151-154.

⁹⁹ Ahmet Saib, *Tarih-i Beşinci Murat Hamis*, Hindiye Matbaası, Kahire, 1908, s.90,91; Kuran, a.g.e.,s.89.

¹⁰⁰ Ali Akyıldız, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2011, s.31,33.

Hüsnü Bey, Beşinci Murat'ın mabeyn ikinci kitabetine getirilir. Hüsnü Bey'in bu göreve gelmesine dair, arşiv kayıtlarında iki farklı bilgi vardır. İlk bilgiye göre, Hüsnü Bey'in bu katipliği, Beşinci Murat'ın hocalarından olan Mardinli Şeyh Abdülgafor Efendi vasıtasıyla olur.¹⁰¹ Başkurena olan Ethem Paşa'nın verdiği diğer bilgiye göre ise şu şekildedir:¹⁰²

“Sultan Murad'ın cülusunun üncü günü Şeyhulislam Hayrullah Efendi, Mabeynde rast geldi. Beni çağırdı. “Efendimiz Hüsnü Bey'i istiyorlar” dedi. Ben de haber gönderdim. Hüsnü Bey huzura çıktı. Sultan Murat, Ravza-ı Mutahhara¹⁰³ için bir arzuhal kaleme almasını emretti. Hüsnü Bey, çıktı bir kalem alıp gitti. Sultan Murat beğenince “Seni ikinci kâtip tayin ettim” dedi. Ben de Hüsnü Bey'i alıp odasına götürdüm. Ertesi günü Mabeyn Başkatibi Sadullah Bey, merdiven başında rast gelip telaş ve hiddetle: “Bu Hüsnü Bey'i sen mi getirdin, sen böyle işlere ne karışıyorsun? Mithat Paşa kıyametleri koparıyor, Rüştü Paşa da kızdı. “Sultan Murat, kendi kendine böyle işler yapacak mı idi?’ diyorlar” dedi. Ben nasıl olduysa hata eyledim. İşte Hüsnü Bey'i, Sultan Murat seçmişti ancak Mithat ve Rüştü Paşaların muvafakat etmemeleri üzerine ertesi günü defettiler.”

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Hüsnü Bey'i, bizzat Beşinci Murat seçer, ancak Mithat ve Rüştü Paşalar engel olur.¹⁰⁴ Mithat Paşa'ya göre Hüsnü Bey, Mazbata odasından tanıdığı kadar biraz hafif akıllı birisi olduğu için bu işe uygun görülmez.¹⁰⁵ Ancak arşiv belgelerinde, Beşinci Murat'ın, Hüsnü Bey'in, tekrar mabeyn kâtibi olacağına dair, verdiği bir vaat vardır. Bu bağlamda Ali Suavi'yle de irtibattır.¹⁰⁶ Kanaatimizce bu vaat önemlidir, zira bu etken, Hüsnü Bey'in, komiteye neden dâhil olduğunun bir göstergesidir.

Hüsnü Bey, azil konusunda yalnız değildir. Süleyman Kani İrtem, Beşinci Murat'ın cülusundan sonra hizmetine alınan kişilerden birkaçının padişah hizmetine

¹⁰¹ BOA. Y.EE. 23-14-04.

¹⁰² BOA. Y.EE. 17-14. Bu belge 1881'de oluşturulup, Abdülaziz'in katlinden dolayı Mithat Paşa ve sorumlu tutulanlar hakkında yapılan soruşturmada başmabeyn kâtibi olan Ethem Paşa'nın ifadesidir. Hüsnü Bey'in bu ifadede yer almasının nedeni ise V. Murat'ın cülusundan sonra Abdülaziz'in katli meselesinde, V. Murat'ın maiyetinde çalışan kişilerin zan altında olmasıdır. Diğer bir arşiv kaydı bu bilgiyi doğrular. Tarihsiz olan bu belge, Hüsnü Bey'in saraya kâtip olması bahsinden başka sonradan hakkında verilen jurnalden alınan bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. BOA. Y.EE. 14-03.

¹⁰³ Bu metin, V. Murat tarafından Hz. Muhammed'e hitaben yazdırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyıldız, a.g.e., s.33-36.

¹⁰⁴ BOA. Y.EE. 23-14-04; BOA. Y.EE. 14-03.

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK, Ankara, 1967, s.115,116.

¹⁰⁶ BOA. Y.EE. 23-14-04; BOA. Y.EE. 14-03.

uygun olmadığı düşünüldüğünden dolayı, vükela tarafından görevden alındığını belirtir.¹⁰⁷ Ancak durum başkadır. Beşinci Murat, Ziya Paşa'nın başmabeyn kâtipliğine tayinini, Namık Kemal'in de Magosa'dan İstanbul'a getirilmesini irade eder. Ancak Hüseyin Avni Paşa, kendisine yakın kişilerden biri olarak Sadullah Paşa'yı birinci mabeyn kitabetine getirir, Namık Kemal'in gelişini ise erteletir. Sadullah Paşa'nın mabeyn katipliğine getirilmesine gerekçe olarak, Kanuni Esasi'nin hazırlandığı şu aşamada meşrutiyet taraftarı, itimat edilen birisinin gelmesi gerekliliği ileri sürülse de¹⁰⁸ asıl amaç Namık Kemal ve diğer sürgünlerin geri gelmesinin önüne geçmektir.¹⁰⁹ Bununla birlikte, Beşinci Murat'ın seçimlerine karşı siyasi gücü elde tutmak, kontrol sağlamak da istenir. Nitekim hal' erkânının iktidar arzusu önemli rol oynar. Hüsnü Bey'in, mabeyn kâtipliğinde kalması durumunda ne kadar yükselebileceği ise ayrı bir konudur. Ancak geldiği görev, padişah ve çevresine yakınlığı bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte Süleyman Tevfik'in hatıralarında babasının talebe ayaklanmasında rolüne değinirken mabeyn kâtipliği ve azledilişi hususunda bir şey söylemeyişi de dikkate değerdir.

2.1.4. Aziz Bey ve Cleanthi Scalieri Komitesi

2.1.4.1. Hüsnü Bey'in Komiteye Girmesi ve Cemiyet İçindeki Rolü

Hüsnü Bey, azledildikten sonra, bir müddet Abdülgafur Efendi'nin yaveri olarak görev yapar.¹¹⁰ Ancak Abdülgafur Efendi, Eğinli İzzet Paşa ile siyasi işlere karışmasından dolayı memleketi Mardin'e sürülür.¹¹¹ Hüsnü Bey ise İane-i Harbiye-i Şehriye Komisyonu'nun başına getirilir.¹¹² Hüsnü Bey'in, katıldığı Aziz Bey komitesinin faaliyetlerine kadar gelişen olaylar önemlidir. Beşinci Murat tahtta kaldığı süre içinde istikrarlı bir yönetim olmamıştır. Sultan Adbülaziz'in intiharı, Hüseyin Avni Paşa'nın öldürülmesi gibi olaylar, Beşinci Murat'ın, akli dengesini kaybetmesine yol açar. Böylece 31 Ağustos 1876'da Beşinci Murat tahttan indirilir, meşruti yönetim

¹⁰⁷ Süleyman Kani İrtəm, *Beşinci Murat ve Ali Suavi Olayı*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2003, s.29. İrtəm'in bu kitabı Akşam gazetesinde 1933-1934 yılları arasında yayınlanan "Saray ve Babiali'nin İç Yüzü" adlı yazı dizisinin bir kısmından derlenmiştir; Akşam, 7 Ekim 1933- 14 Ekim 1934.

¹⁰⁸ Mustafa Ragıp Esatlı, *Saray ve Konakların Dilinden Bir Devrin Tarihi*, Haz. İsmail Dervişoğlu, Bengi Yay. İstanbul, s.77.

¹⁰⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40...*, s.157; Lütfi Simavi, *Devri İnkılap*, Mahmut Bey Matbaası, 1336, s.4; Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1878*, C.2, Çev. Osman Akinhay, Papirüs Yay., Ankara, 1997, s.117.

¹¹⁰ BOA. Y.EE. 23-14-04.

¹¹¹ İrtəm, a.g.e., s.175,176.

¹¹² BOA. Y.EE. 23-05-51/3.

ve Kanuni Esasi'yi kabul etmesi şartıyla İkinci Abdülhamid tahta geçirilir.¹¹³ Bu dönemlerde Balkanlarda milliyetçilik hareketi yükselir. İstanbul Tersane Konferansı'nda, Osmanlı topraklarının paylaşımı tartışılmaktadır. Mithat Paşa'ya göre bu müdahaleyi önlemek için Kanun-i Esasi ilan edilmeliydi.¹¹⁴ İkinci Abdülhamid, Kanun-i Esasi'yi ilan etmesine karşın, yönetimde monarşik ve otoriter sistem devam eder. Buna rağmen İkinci Abdülhamid, meclisi feshetmek istiyordu. Nitekim, Abdülhamid, Mithat Paşa'nın, Namık Kemal ve Ziya Paşa ile temasından kuşkulandır.¹¹⁵ Böylece 1877'de Mithat Paşa'yı sürgüne gönderir, Yeni Osmanlılar'ı dağıtır. Ziya Paşa'yı, Suriye valiliğine atar, Namık Kemal'i ise kendisini hal' edeceğine dair verilen jurnal üzerine önce tevkif ettirir, sonra Sakız ve Midilli Adasına sürer.¹¹⁶ Abdülhamid, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe göstererek meclisi fesheder. Böylece mutlak monarşi dönemi başlar.¹¹⁷

Yeni Osmanlılar dağılmış olsa da Beşinci Murat'ı yeniden padişah yapmak ideali etrafında muhalif hareketler ortaya çıkar. Bunlardan biri, Hüsnü Bey'in, dâhil olduğu *Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi* adıyla ortaya çıkan gruptur. Grubun başındaki Cleanthi Scalieri, *I Prodos* adlı Rum mason locasının eski üstadıdır.¹¹⁸ Scalieri, Doğu Masonluğunun Yunan ve Türk unsurlarının bir araya getirileceği bir Bizans Devleti kurmak hayaline hizmet ediyordu. Bu amaç için Beşinci Murat'ın tahta çıkması gerekiyordu. Scalieri, 1873'te Beşinci Murat'ı Prodos locasına üye yapar.¹¹⁹ Yeni Osmanlılar'ın birçoğu da locaya üye olur. Loca, 1876'da emellerine ulaşsa da sultanın kısa sürede tahttan inmesiyle planları bozulur.¹²⁰ Bir süre sonra İstanbul'daki üyeleri azalınca, rüşvet aldığı gerekçesiyle Scalieri, üstad-ı azamlıktan istifa ettirilir.¹²¹

¹¹³ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, ...s.173-175; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni*, s.92-104; Kuran, a.g.e., s.95; Mithat Paşa, *Mithat Paşa'nın Hatıraları*, ... s.205-207.

¹¹⁴ Mithat Paşa, *Mithat Paşa'nın Hatıraları*, ...s.208-216.

¹¹⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Mithat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Kral Matbaası, Ankara, 1964, s.59-69.

¹¹⁶ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. 2, Millî Eğitim Yay., İstanbul, 1969, s.833-834.

¹¹⁷ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni*, C.I., ...s. 164-190; Tarık Zafer Tunaya, "1876 Kanun-i Esasi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I., İletişim Yay., İstanbul, s.33-36.

¹¹⁸ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çev. Ali Berktaş, YKY. Yay., İstanbul, s.34,35; Ziya Şakir, a.g.e., s.80-84.

¹¹⁹ Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889-1902)*, İletişim Yay., ty.s.77.

¹²⁰ Mehmet Memduh Paşa, *Haller ve İclaslar*, ...s.131-133.

¹²¹ Dumont, a.g.e., s.35.

Scalieri, daha sonra ticarete atılmakla birlikte, veliahtlığı süresinden itibaren tanıdığı Beşinci Murat'ı tahta geçirmeye kararlıydı. Ancak Abdülhamid, Beşinci Murat'ın hastalığını bahane ederek kimse ile görüşmesine izin vermiyordu. Genel kanaate göre bunun nedeni, Beşinci Murat'ın giderek sağlığına kavuşması, dolayısıyla bunun gizlenmesi gerektiği idi.¹²² Scalieri, Beşinci Murat'ı tahta geçirmek amacıyla 1877 yılının sonlarında faaliyete geçerek *Scalieri-Aziz Bey Komitesi* adıyla ünlenen bir komite oluşturdu. Scalieri'den sonra, devlet memurlarından Aziz Bey, Ali Şefkati ve Beşinci Murat'ın cariyesi Nakşibent Kalfa komitenin önde gelen üyelerindendir. Ali Şefkati, Jön Türklerin ilk temsilcilerinden önemli bir gazetecidir. Süleyman Kani İrtem, Hüsnü Bey ve Muhtar Bey'in sorgusunda “komiteyi biz tertip ettik” şeklindeki ifadesine yer verir. Oysa böyle bir ifade Hüsnü Bey'in sorgusunda geçmemektedir.¹²³ Komitenin başında Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey vardır.

Otuzdan fazla üyesi olan komitenin üyeleri, bir mason locasına dâhildir. Nitekim Hüsnü Bey de mason üyelerdendir.¹²⁴ Hüsnü Bey, komite üyeleriyle önceden tanışır. Özzorluoğlu, henüz 1876'da Abdülaziz'in hal'inden önce kendi evlerinde toplantı yapıldığını ve bu toplantıların bazılarında Scalieri'nin geldiğini belirtir.¹²⁵ Hüsnü Bey, Aziz Bey ile de mektep arkadaşıdır. Komiteye ise Beşinci Murat'ın mabeyincilerinden İsmail Bey vasıtasıyla girer. Ancak Hüsnü Bey'in, sorgulamasındaki ifadesinden, Scalieri'yi tanımadığı izlenimi vermek için, Abdülhamid'in hafiyelik teklifinden sonra tanıştığını öne sürdüğü anlaşılmaktadır.¹²⁶ Bununla birlikte, bazı kaynaklarda Hüsnü Bey'in, komiteye doğrudan İkinci Abdülhamid istediği için girdiği ya da bizzat İkinci Abdülhamid'e yanaşarak haber verdiği dolayısıyla hain olduğu belirtilir.¹²⁷ Sonradan yazılan kaynaklardaki bu hatanın bir nedeni, kanaatimizce, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın komite hakkında

¹²² Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni.*, C.2..., s. 429-432; Süleyman Kani İrtem, “Saray ve Babıali'nin İç Yüzü”, *Akşam*, 14 Ekim 1933, s.10.

¹²³ İrtem, a.g.e., s.187.

¹²⁴ Ziya Şakir, *Çırağan Sarayı'nda Yirmi Sekiz Sene*, Akıl Fikir Yay., İstanbul,2011, s.205.

¹²⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.21.

¹²⁶ BOA. Y.EE. 23-05-50-01, 23-05-51/4; 52/1.

¹²⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956,s..121; Cevdet Küçük, Çırağan Baskını, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1993, s.306; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yay., Ankara,2018; s.242(Lewis, Hüsnü Bey'in adını zikretmeden “içlerinden bir hain onları padişaha ihbar etti” şeklinde bahseder.); İbrahim Sati, *Beşinci Murat'ın Hayatı ve Kısa Saltanatı* (1840-1904), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, SBE., Tarih Anabilim Dalı, Danş.Mehmet Mercan, Karaman,2020,s.165.

verdiği bilgilerin istisnasız kabul görmesinden kaynaklanmaktadır. Uzunçarşılı komiteyle ilgili makalesinde Hüsnü Bey'in, İkinci Abdülhamid'e yanaşmak için hafiyeliğe başladığını belirtir.¹²⁸ Uzunçarşılı, arşiv belgelerindeki, komite azalarının yakalandıktan sonraki verdiği ifadeler üzerinden bir gerçeklik ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Oysa bu ifadeler kaynak olarak kullanıldığında, her şeyden önce sonu idama gidebilecek derecede önemli bir tehdit içinde verildiği göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte komitenin faaliyetleri ve amaçları hakkında resmi kaynak Osmanlı Arşiv belgeleri olması açısından, İkinci Abdülhamid'in dikte ettirdiği şekilde yazılması, komitenin *müfsid* ve *fesat cemiyeti* şeklinde nitelendirilmesi gibi unsurların dikkate alınması gerekir.

Yeni Osmanlılar'ın ideali, meşrutiyetin yeniden getirilmesidir.¹²⁹ Aziz Bey'in, başarılı oldukları halde Mithat Paşa'yı getireceklerine dair ifadesi ve kapısına yapıştırılan ilanlar bunun göstergesidir.¹³⁰ Ancak hepsinin idealist olduğu söylenemez. Üyelerin birçoğunun memur kesiminden olmasından dolayı, yeni dönemde alacakları memuriyet vaadi önemli bir nedendir.¹³¹ Hüsnü Bey'in de amacı, yeniden mabeyn kâtibî olup saraya girmektir.¹³² Cemiyet içindeki memur kesiminin beklentilerine bakıldığında, geriye kadar giden bir süreç göze çarpar. Zira Tanzimat'tan bu yana Babîâli'de oluşan bürokratik seçkinlik, İkinci Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nda toplanmıştır. Dolayısıyla komite, sadece siyasi bir değişimi sağlamak için değil, locanın ticari ve liberal örgütlenmesi çerçevesinde ve şahsi ilişkiler ağı ile iç içe geçen gizli bir cemiyet şeklindedir.

Komite'nin toplantıları, bazen Scalieri'nin işyerinde bazen de Aziz Bey'in Cerrahpaşa'daki evinde yapılır. Bu nedenle komitenin adı *Cerrahpaşa Komitesi* şeklinde de anılır.¹³³ Scalieri, Beşinci Murat'ın tedavi edilmesi için Paris'ten Doktor Doni'yi getirir. Hüsnü Bey'in, komite içindeki rollerinden biri de buradadır. Scalieri, Hüsnü Bey'den saray ile irtibata geçmesini ister. Zira Hüsnü Bey, hem saraya yakın kişileri tanınması, hem daha önce mabeyn kâtipliği yapmasından dolayı harem dairesini bilmektedir. Böylece Hüsnü Bey, Bendegandan Hüseyin Ağa ile haber göndererek

¹²⁸Uzunçarşılı, a.g.m., s.279,280.

¹²⁹Ebuzziya Tefik, a.g.e., s.67.

¹³⁰ BOA. Y.EE. 23-06-04.

¹³¹ BOA. Y.EE. 23-05-81.

¹³² BOA. Y.EE. 23-14-04.

¹³³ Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı ihtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yay., İstanbul,2015, s.192-194.

Beşinci Murat'tan onay alır. Scalieri, Hüsnü Bey ve Doktor, Nakşibent Kalfa ile dışarıda görüşerek Beşinci Murat'ın durumunu öğrenirler. Doktor Doni, su yolu vasıtasıyla gizlice içeri girer, Beşinci Murat'ı tedavi eder.¹³⁴

Scalieri ve Ali Şefkati, bu su yolu vasıtasıyla Beşinci Murat ile haberleşirler. Sultan Murat'ın “*gayret edin beni kurtarın*” sözlerine karşılık, bizzat görüşerek sağlıklı olduklarını anlarlar. Bundan sonraki aşama, aynı su yolu kullanarak Beşinci Murat'ın tahta çıkmasını sağlamaktır.¹³⁵ Ancak bir süre sonra bu su yolu kapatılır. Komite, İkinci Abdülhamid'e suikastı dahi düşünür, ancak bundan vazgeçilir.¹³⁶ Komiteye destek için, askeri ve siyasi kesimden bazılarıyla görüşmeler yapılır. Bu bağlamda Mütercim Rüştü Paşa, Mehmet Ali Paşa, Seyfettin Efendi, Mekke Şerifi Hüseyin Paşa vb. isimlerle irtibata geçilir.¹³⁷ Mehmet Ali Paşa, Hüsnü Bey'in eniştesidir. Bu nedenle Scalieri ve Agah Efendi, kendisinden aracı olmasını ister. Hüsnü Bey, Mehmet Ali Paşa ile görüşür ancak paşa bunu kabul etmez. Ayrıca çoğu paşa ve siyasetçiden olumlu yanıt alınamaz.¹³⁸

2.1.4.2.Hüsnü Bey'in Yakalanması ve Hafiyeciliği

Komitenin faaliyetlerinden biri de İstanbul'un bazı semtlerine, Mithat Paşa ve Mahmut Nedim Paşa'nın kapılarına beyanname, etiket yapıştırılmasıdır. Böylece halkı, Beşinci Murat lehinde harekete geçirmek istenir. Yaftaları yapıştıran Berbercibaşı Hüsnü Bey'in oğlu Tevfik Bey'le, Kavasbaşızade Tevfik Bey'dir.¹³⁹ Ancak Hüsnü Bey'in kız kardeşinin eski damadı, kolağası Mehmet Bey'in verdiği bir jurnal üzerine Hüsnü Bey'den şüphelenilir.¹⁴⁰ Hüsnü Bey'in, kendisine yakın olan Kaşgar Elçisi Yakup Han'a komiteden bahsetmesi, İkinci Abdülhamid'in kulağına gider, Hüsnü Bey'i saraya çağırır. İkinci Abdülhamid, Mehmet Bey'in jurnalini bildirir ve Hüsnü Bey'e komiteden bahseder:¹⁴¹

¹³⁴ BOA. Y.EE.,23-05-35; 23-05/39; Ziya Şakir, a.g.e.s.,205-208. Orhan Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, Pozitif Yay., İstanbul, s.136-138.

¹³⁵ Osman Nuri, a.g.e., s.430-432; Edhem Eldem, *V. Murat'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları (Hatırat ve Belgeler)*, C.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2021, s.41,134,135.

¹³⁶BOA. Y.EE.23-05-81/02 Bunun için Hekim Agâh Efendi, adam tutmakla görevlendirilmiş, ancak Agah Efendi komiteyi dolandırmıştır. Sonradan bu işten vazgeçilmiştir. BOA. Y.EE.23-05-47; BOA. Y.EE.23-05-36.

¹³⁷ BOA. Y.EE, 23-05-77/02; BOA. 23-05-80,81; BOA.23-05-40/1.

¹³⁸BOA.Y.EE. 23-05-40/1.

¹³⁹İrtem, *Beşinci Murat ve Ali Suavi Olayı*, s.187.

¹⁴⁰BOA. Y.EE. 23-14-04.

¹⁴¹ BOA. Y.EE. 23-05-11/3; 23-05-51/4; 23-05-52/4.

“Aksaray’da bir mektepte benim aleyhimde bir meclis olmuş, sen de o meclise tesadüf eylemişsin, maatteessüf ahabımdan bir zata beyan eylediğini o zat bana söyledi.”

Hüsnü Bey, Mehmet Bey’in iftirasının yalan olduğunu ve böyle bir meclis tertip edilmediğini belirtir. İkinci Abdülhamid, Hüsnü Bey’e sözde inanmış görünür:

“Her ne hal ise geçmiş, ben seni affettim. Fakat bundan sonra her türlü kimseler ile mülakat etmeye ve hatta aleyhimde mazbata yapacak olurlar ise yapıncaya kadar muvafakatte bulunup, sonra mühürlü mazbatayı kapıp bana getirmeye memursun.”

Böylece Hüsnü Bey, hafiyeliğe başlar. Uzunçarşılı’ya göre Hüsnü Bey’in, Kaşgar elçisine söylemesinin nedeni, İkinci Abdülhamid’e yanaşmak amacıyladır.¹⁴² Ancak Hüsnü Bey’in, böyle bir amacının olmadığı daha o anda komiteyi bildiği halde İkinci Abdülhamid’e jurnallememesinden de anlaşılabilir. Nitekim cemiyetin toplandığı yer, Aksaray’da bir mektep değildir. Şayet söyleseydi cemiyetin faaliyeti altı yedi ay daha sürmezdi.¹⁴³ Hüsnü Bey’in, İkinci Abdülhamid karşısında hafiyeliği kabul etmekten başka çaresi yoktur. İkinci Abdülhamid, muhtemelen Hüsnü Bey’in, cemiyetten olduğunun farkındadır, ancak cemiyetin faaliyetlerini ve kişilerin kim olduğunu netleştirmek ister. Hüsnü Bey’e de bu amaçla müsamaha gösterir. Nitekim İkinci Abdülhamid, Hüsnü Bey gibi, başka kişileri de çağırarak benzer suçlamaları sıraladıktan sonra affına mazhar olduğunu ve aleyhinde olanları bildirmesi telkininde bulunur, ellerine de birer altın verirdi.¹⁴⁴

Hüsnü Bey, hafiyeliğin her iki taraftan da doğuracağı sonuçları göz önüne almakla birlikte, İkinci Abdülhamid nazarında suçlanmak ve sürgün korkusu daha baskındır. Bu nedenle itibarı ve şahsi menfaati yönünde hareket etmeye çalışır. Zira iki gün sonra tekrar Yıldız Sarayı’na gider, haznedar ağanın odasında başkâtip Lebîb Efendi ile yeniden görüşerek, kendisine ihsan edilen iki bin keseyi casusluk hakkı için kabul etmediğini ve önemli olmayan havadislerle padişahı rahatsız ederek yararlanmayı da kabul etmediğini bildirir. Hüsnü Bey, sultan aleyhinde bir cemiyet duyduğunda tereddüt etmeden bildireceğini vaat eder. Ancak, bu sürede yaptığı

¹⁴² Uzunçarşılı, a.g.m., s.279.

¹⁴³ BOA. Y.EE. 23-05-11/3; 23-05-51/4; 23-05-52/4.

¹⁴⁴ *Devr-i Hamid’den Meşrutîyet’e Gücümüzü Hürriyet Aşkından Aldık; Mustafa Asım Çalikoğlu*, Yay. Haz. İbrahim Şirin vd., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2023, s.14,15.

görüşmelerinden dolayı padişah tarafından zan altında kalmak istemediğini de ilave eder. Başkâtib'in "*irade-i şahane ile yapılan şeyin asla zararı yoktur.*" şeklindeki teminatını alınca saraydan ayrılır.¹⁴⁵

Hüsnü Bey'in bu tutumu, saraya karşı itimat kazanmak olarak açıklanabilir. Ancak bu süreçte komite hakkında kayda değer bir şey söylemediği ifadelerinden de anlaşılabacaktır. Komite üyeleri, Hüsnü Bey'in İkinci Abdülhamid tarafından hafiye olarak görevlendiğini öğrendikten sonra yanında konuşmazlar.¹⁴⁶ Komite üyelerinden Aziz ve Abdullah Beylerin ifadeleri de Hüsnü Bey'e güvenilmediği için bir şey söylenmediği yönündedir.¹⁴⁷ Ancak bu bilgilerin her şey ortaya çıktıktan sonra, sorgulama esnasında söylendiği unutulmamalıdır. Hüsnü Bey, hafiye olduktan sonra toplantılara birkaç kez daha gider, ancak saraya bir bilgi vermez.¹⁴⁸

Tam bu süreçte Ali Suavi vakasının gerçekleşmesi Hüsnü Bey'i, yeniden şüpheli konuma düşürür. Ali Suavi de Beşinci Murat'ı tahta geçirmek istiyordu. Zira savaşın yenilgisinin ardından Abdülhamid baskısı giderek artıyordu. Ali Suavi, 20 Mayıs 1878'de topladığı muhacirlerle Yıldız Sarayı'nı kuşatır, ancak vurularak hayatını kaybeder. Yanındakilerin bazıları kaçmayı başarır, diğerleri tutuklanır.¹⁴⁹ Süleyman Tefvik, Scalieri ve Ali Suavi'yi ortak hareket eden bir cemiyet olarak zikretse de kaynaklarda aynı amacı hedefleyen, farklı cemiyetler olarak gösterilmektedir.¹⁵⁰ Ancak, Ali Suavi vakasına katılan bazı kişiler, Aziz Bey- Cleanthi Scalieri Komitesi'nde de rol oynarlar. Hüsnü Bey de bu kişiler arasındadır.¹⁵¹

¹⁴⁵ BOA. Y.EE. 23-05-11/3; 23-11-01.

¹⁴⁶ BOA. Y.EE. 23-05-50/1.

¹⁴⁷ BOA. Y.EE. 23-05-57/2; 23-05-80/2.

¹⁴⁸ Hüsnü Bey'in hafiye olduktan sonra kayda değer bir şey söylemediğine dair kanıt sorgusu esnasında ortaya çıkar. Zira bu kadar çok gittiği halde devam etmesinin nedeni sorgulanarak ve saraya bir şey söylemediği için azarlanır. BOA.Y.EE. 23-05-50/1.

¹⁴⁹ BOA. Y.EE. 23-14-4; Ali Suavi'yi öldüren Beşiktaş muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın raporu ve tahkikat belgeleri de mevcuttur. BOA. Y.EE.23-17; 23-26. Ali Suavi vakasına yönelik gazete yazıları için bkz. *Vakit*, No:928-929, 21-22 Mayıs 1878. "Levant Herald 'den Naklen", *Tercüman-ı Şark*, No-42-47; 18-25 Cemaziyelevvel 1295 (20-25 Mayıs 1878).

¹⁵⁰ Osman Nuri, a.g.e., 433-437; İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar...* C. 2, s.778-780; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Vakası", *Belleten*, C. 8, Sayı: 29, TTK, Yay., Ankara, 1944, s.97-98. Mithat Cemal Kuntay, her iki cemiyeti ismen de farklı tanımlayarak Ali Suavi'nin cemiyetini Üsküdar, Aziz Bey komitesini ise Cerrahpaşa şeklinde ifade eder. Kuntay, a.g.e., s.192-194. İrtem ise her iki komitenin ortak hareket edip etmediği konusunun karanlıkta kaldığını belirtir. İrtem, a.g.e., s.165.

¹⁵¹ BOA. Y.EE. 23-05-60;63.

Hüsnü Bey'in, Ali Suavi olayından dolayı tutuklanması kolağası Mehmet Bey'in verdiği jurnalden sonra olur. Buna göre Hüsnü Bey, kaldığı hanesinde İkinci Abdülhamid aleyhinde Abdülmecid, Arif ve akrabasından Ahmet Bey ile toplanmakta ve oğlunu da cemiyet içinde tutmaktadır. Ali Suavi de Hüsnü Bey'le görüşmektedir. Hüsnü Bey'in, Abdülgaffur Efendi'ye yazdığı bir mektupta Beşinci Murat'ı cülus ettirip kendisini de İstanbul'a getirileceği yazılıdır. Yapılan tahkikat sonucunda bir kanıt bulunamadığı için Hüsnü Bey, tahliye edilir.¹⁵² Özzorluoğlu ise Ali Suavi olayından dolayı tutuklandıktan sonra sorgulamaların birkaç ay sürdüğünü ve Halep'e sürüldüklerini belirterek Scalieri ve babasının hafiyeliği hakkında bilgi vermez. Olayın bir gün öncesinde Ali Suavi'nin kısa yazısını neşreden¹⁵³ Basiretçi Ali, hatıralarında Ali Suavi vakasından dolayı tutuklandığı esnada sadece Hüsnü Bey'in oğullarını gördüğünü belirtir.¹⁵⁴ Ancak, Hüsnü Bey'in tutuklanması komitenin yakalanmasından sonradır.

2.1.4.3. Komitenin Ortaya Çıkışı ve Halep Sürgünü

Ali Suavi olayı ile İkinci Abdülhamid'in vehmi artar. İngiliz elçisi Henri Layard'ın tanıklığının yanı sıra, Fransız sefirine göre İkinci Abdülhamid'de korku hastalığı başlamıştır.¹⁵⁵ Abdülhamid, Beşinci Murat'ı sıkı kontrol altına alarak Malta Köşkü'ne taşır ve maiyetini uzaklaştırır. Bu sırada başvekil olan Sadık Paşa ve bazı devlet adamlarını azleder.¹⁵⁶ Ancak, Aziz Bey ve Scalieri Komitesi'nin varlığı, henüz ortaya çıkarılamamıştır. Bununla birlikte İkinci Abdülhamid'e hitaben *Levant Herald* gazetesinde basılan bir metin İkinci Abdülhamid rejimini eleştiriyordu. İrtem, mektubu Scalieri'nin Beşinci Murat'ın Malta Köşkü'nden yardım istemesi üzerine yazdığını belirtse de Scalieri'nin sonradan yazdığı kitabında böyle bir girişimden bahsedilmemektedir.¹⁵⁷

¹⁵² BOA. Y.EE. 23-14-03 BOA. Y.EE. 23-14-4; Bu belgelerden başka Hüsnü Bey'in sorgulamalarında da Ali Suavi davası kendisi tarafından dile getirilmiştir. BOA. Y.EE. 23-05-51/3.

¹⁵³ Ali Suavi, *Layihâ*, Basiret, 19 Mayıs 1878, No:2444, s.2.

¹⁵⁴ Basiretçi Ali, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vaka-ı Mühimme*, Matbaa-ı Hüseyin Enver, İstanbul, 1325, s.63,64.

¹⁵⁵ Georgian, a.g.e., s.129.

¹⁵⁶ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar... C.2*, s.778-780; İrtem, a.g.e., s.169-172; Mahmut Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*,s.609-612.

¹⁵⁷ İrtem, a.g.e., s.194-195; Edhem Eldem, *Beşinci Murat'ın Oğlu Selahattin Efendi'nin Evrak ve Yazıları, C.1 Beşinci Murat ve Cleanthi Scalieri*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yay., İstanbul, 2019, s.89-91.

Verilen isimsiz jurnallerden birinde ise metin, Mithat Paşa'ya atfediliyordu. Bu jurnalde, tam da Süleyman Tevfik'in bahsettiği Sarafim Kırathanesi'nde Beşinci Murat lehine konuşmalar yapıldığından bahsedilmesi, Hüsnü Bey'in bildirmiş olabileceğini akla getirmekle birlikte, sorgulamalarda böyle bir konuşma geçmez. Nitekim komitenin yakalanması, Hüsnü Bey'in ihbarıyla gerçekleşmez.¹⁵⁸ Scalieri'nin anlatımına göre İkinci Abdülhamid kendisine bir komplo kurar. Aziz Bey'in Cerrahpaşa'daki evinde, sözde Valide Sultan'ın gönderdiği bir zât ile görüştükleri gün baskın yapılır.¹⁵⁹ 7 Temmuz 1878'de komite Mehmet Arif Paşa tarafından basılır.¹⁶⁰ Scalieri ve Nakşibent Kalfa, Atina'ya, Ali Şefkati, Napoli'ye kaçarken, Aziz Bey ve diğer üyeler yakalanır.¹⁶¹

Yukarıda değinildiği üzere bazı kaynaklar, Hüsnü Bey'i, ismini vermeden “komiteyi ihbar eden şahıs” olarak zikreder. Nitekim komiteye giriş sebebinde olduğu gibi, Uzunçarşılı'nın makalesindeki tutum, bu yanlışın tekrar edilmesini sağlamış olabilir. Bununla birlikte diğer bir neden Hüsnü Bey'le ilgili olan arşiv belgelerinin Türkçe künyesinde “Aziz Bey ve komitesini ihbar eden Hacı Hüsnü Bey” şeklinde bir ibarenin yer almasıdır. Ancak belgeler dikkatle incelendiğinde Hüsnü Bey'in, hafiye olduğu kaydedilmekle birlikte komiteyi haber vererek yakalattığı şeklinde bir bilgi geçmediği görülmektedir.¹⁶² Edhem Eldem, Hüsnü Bey'in ikili oynadığı, casus olduğunu belirtmekle birlikte, 7 Temmuz günü yapılan baskını, Hüsnü Bey'in ihbar etmediğine dikkat çeker.¹⁶³ Hüsnü Bey, verdiği ifadelerde dahi, bilinen şeyleri tekrarlamıştır. Üç kez yapılan sorgulamalarda, Hüsnü Bey'in, İkinci Abdülhamid'e; “Aksaray'da bir mektepte cemiyet olmadığını söylediği” bilgisi yazılıdır.¹⁶⁴ Diğer üyelerin sorgulamalarında, Hüsnü Bey'in, toplantılara birkaç kere gittiği, bu toplantılardan birinde Beşinci Murat'ın mektubunu gördüğü ortaya çıkar. Bu bilgi, Hüsnü Bey'in yüzüne vurularak nedeni sorulur.¹⁶⁵ Hüsnü Bey, bu hususu; “Yapılan

¹⁵⁸ BOA. Y.EE. 23-05-50.

¹⁵⁹ Eldem, a.g.e., s.84-85.

¹⁶⁰ Komitenin basılması olayına dair verilen tezkirelerde ihbarı verenin adı geçmemekte sadece olay anlatılmaktadır. BOA. Y.EE. 23-03;04

¹⁶¹ BOA.Y.EE.23-06-01; BOA.Y.EE.23-06-03.

¹⁶² BOA. Y.EE. 23-12-07/01; BOA. Y.EE. 23-11.

¹⁶³ Eldem, a.g.e., s.89-90.

¹⁶⁴ BOA. Y.EE. 23-05-50; BOA. 23-05-11/3; 23-05-51/4; 23-05-52/4.

¹⁶⁵ BOA. Y.EE. 23-05-50. Bunlarla birlikte komite faaliyetleri ve mahkemeler hakkında saraya raporlar verilmiştir. Bu raporlarda da Hüsnü Bey'in dâhil olduğu bahsi geçmektedir. BOA. Y.EE. 23-07;23-08 Uzunçarşılı, makalesinin sonunda, bu raporların Türkçeleştirilmiş halini “saraya verilen jurnal” şeklinde yayınlamıştır. Uzunçarşılı, a.g.e., s.293,299.

konusmaları mecnunane bulduğu için sultanı rahatsız etmemek” şeklinde açıklar. Hüsnü Bey’in başka bir gerekçesi ise; komite üyelerinin, hafiyeliğini öğrendikten sonra kendisine güvenmediği için bir şey paylaşmamasıdır.¹⁶⁶ Hüsnü Bey, sorgulamalarında her şeyi öğrendiklerini anladıktan sonra kendisini kurtarmanın çaresini aramıştır. Yapılan sorgulamalar sonrasında, suikast teşebbüsünden dolayı Agah Efendi’ye idam, Aziz Bey ve diğer üyelere sürgün cezaları verilir.¹⁶⁷ Hüsnü Bey, üçünü dereceden suçlu bulunarak, komiteye dâhil olduğu ve sultana sadık kalmadığı için, altı yıl süreyle Rodos’a, kalebent olarak gönderilmesine karar verilir. Ancak başlangıçta bir dereceye kadar bilgi vermesi nedeniyle altı yıl Ayntab’a (Halep) sürgün edilir.¹⁶⁸

Hüsnü Bey, beklemediği bu kararın ardından İkinci Abdülhamid’e hitaben bir maruzat yazar. Bu maruzat, Hüsnü Bey’in, kendini aklama çabasıdır. Bu metne göre, Hüsnü Bey’in komite içinde kalması, İkinci Abdülhamid’in emri üzerinedir. Hüsnü Bey, Kaşgar Elçisi’ne İkinci Abdülhamid’i sevmeyen bazı vükelanın ismini vermiştir. Hüsnü Bey, bu hizmetlerine karşın, mükâfat beklerken ceza almasına hayıflanır, kamu nazarında *hafiye* namıyla şöhret bulacağı endişesini dile getirerek, İkinci Abdülhamid’den adalet ve merhamet bekler. Bunun için de Halep defterdarlığını ya da maaş tahsis edilmesini talep eder.¹⁶⁹ Defterdarlık talebi kabul edilmemekle birlikte ailesiyle Halep’e yerleşen Hüsnü Bey’e maaş bağlanır, Süleyman Tevfik’e de *mektupçu kalemligi* görevi verilir. Hüsnü Bey, Antakya’da Ulu Cami’nin bitişiğinde bir ev tutar.¹⁷⁰

Halep sürgününden bir yıl sonra, Hüsnü Bey’in, İstanbul’da olduğuna dair bir bilgiye rastlanır. 24 Ekim 1879 tarihli resmî belgede, eski mabeyn katibi Hüsnü Bey’in, tevkif edildiği bilgisi vardır.¹⁷¹ 29 Ekim 1879 tarihli bir belgede ise İkinci Abdülhamid’in, Hüsnü Bey’in, İstanbul’da veya taşrada bir memuriyetliği olup olmadığını sordurduğu bilgisi vardır. Verilen cevapta Hüsnü Bey’in, divan-ı harp kararıyla Antep’te üç yıl ikamete memur edildiği ve ailesini de buraya aldirdığı, ancak

¹⁶⁶BOA. Y.EE. 23-05-50; 23-05-11/3; 23-05-51/4; 23-05-52/4.

¹⁶⁷BOA. Y.EE. 23-12- 03-08.

¹⁶⁸BOA. Y.EE. 23-12-07/01-02. Kararlar hakkında resmi ilan için bkz. *Ceride-i Havadis*, No: 3846, 28 Ekim 1878; Hüsnü Bey’e dair verilen kararın Türkçe çevirisi Uzunçarşılı’nın makalesinin sonundaki belgelerde mevcuttur. Uzunçarşılı, a.g.e., s.316-317.

¹⁶⁹BOA. Y.EE. 23-11.

¹⁷⁰Özzorluoğlu, a.g.e., s.33-35.

¹⁷¹BOA. Y.PRK. ZB.1-27.

Antep'te olup olmadığının sorgulanması için Antep Kaymakamlığı'na telgraf çekildiği belirtilir.¹⁷² Bu iki belgeden Hüsnü Bey'in, bu süreçte İstanbul'a geldiği ve Antep'e gönderildiği anlaşılmaktadır. Antep'e üç yıl sürgün edilmesi bir yıl önceki verilen karar ile uyuşmamakla birlikte sonradan cezasının indirildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Hüsnü Bey, Halep'te ölene kadar yaşamıştır. Hüsnü Bey ve ailesinin, Halep'e geldikleri dönem 1878-79 Osmanlı-Rus savaşı sonrası olduğu için yiyecek kıtlığı baş gösterir. Bu durum fakir halkı etkiler, ayaklanmalar çıkar. Bununla birlikte Halep'in 19. yüzyıldaki durumuna bakıldığında, din-mezhep çatışmalarının yanı sıra Osmanlı otoritesine karşı bir duruş sergilendiği ve çoğunlukla yaşam alanı olarak tercih edilmeyen, göçlerin yaşandığı bir yer olarak nitelendirilebilir.¹⁷³

Hüsnü Bey'in maddi yönden zorluk çektiğini, dokuz yıl sonra, Halep Vilayeti aracılığıyla İkinci Abdülhamid'e sunduğu maruzattan anlıyoruz. Hüsnü Bey, 18 Ocak 1887 tarihli maruzatında, durumunun perişanlığını öne sürerek, Halep'e bağlı Urfa sancağı ya da başka bir yerde mutasarrıflık, defterdarlık gibi mevkiler talep eder. Bunlar olmadığı takdirde Suriye emvalinden, üç bin kuruş mezuliyet maaşı ister. Halep Vilayet idaresi, karışıklıkları öne sürerek, Hüsnü Bey'in talebini destekler. Ancak, verilen cevapta, Hüsnü Bey'e, uygun biri iş bulununcaya kadar, yedi yüz elli kuruş maaş tahsis edildiği görülür.¹⁷⁴ Hüsnü Bey, daha sonra ahali iâşe memuriyetine getirilir.¹⁷⁵

Hüsnü Bey, Antakya'da sürgünde iken 1891 senesinde vefat eder. Ulu Cami'nin avlusunda defnedilir. Süleyman Tevfik'e göre babası koleradan vefat eder, Avnullah Kazımi ise zehirlenerek öldürüldüğünü belirtir.¹⁷⁶ Her iki kardeşin kendileri ve aileleri hakkında tezatlıkları bu noktada kayda değerdir. Süleyman Tevfik'in, Halep'teki yaşantıları hakkında olumsuz bir şey yazmaz, fazlasıyla romantize ettiği anlaşılır. Ali Suavi olayından, sürgün yıllarına kadar babası ve yaşananlar hakkında

¹⁷²BOA. Y.PRK.ZB. 1-28

¹⁷³ Bruce Masters, "Halep, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", Edhem Eldem, Daniel Goffmann, Bruce Masters, *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Edtr: Ali Berkay, Çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2010, s.86-90.

¹⁷⁴BOA. İ.DH. 1048-82360.

¹⁷⁵ BOA. İDH.1253-98293.

¹⁷⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.67;Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfî*, Numune-i Tabiat Matbaası, İstanbul, 1328, (1909); s.75.

gerçekleri söylemekten kaçınır. Avnullah Kazımi ise babası ve komite hakkında bir şey yazmamakla birlikte, yaşadıklarını dramatize eder.

Hüsnü Bey'in vefatından sonra eşi Advıye Hanım'a maaş bağlanır.¹⁷⁷ Avnullah Kazımi, Advıye Hanım'ın vefatından sonra İstanbul'a döner, Halep'te aldıkları konağı satar. Advıye Hanım'ın mücevherlerini de Sıdika adlı yardımcısına bırakır.¹⁷⁸ Hüsnü Bey'in hayatı ve karakteri 19. yüzyılda sıradan bir memurun siyasi olaylara karışarak neler yapabildiğinin tipik bir örneğidir. Bağlı bulunduğu komitenin faaliyetleri çok ses getirmemekle birlikte İkinci Abdülhamid baskısının artmasına ve karşıtlarının çoğalmasına zemin hazırlar. Hüsnü Bey'in muhalif özelliği, oğulları tarafından devam ettirilecektir.

2.2. Çok Yönlü Bir Aydın; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu

2.2.1. Halep Sürgününe Kadar Süleyman Tevfik'in Eğitimi ve İstanbul Hayatı

Zorluzade ailesinin Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık eden fertlerinden biri Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'dur. Süleyman Tevfik'in doğumu, eğitimi ve mesleki hayatı hakkında ilk önemli kaynak sicilli ahval kaydı, ikincisi ise hatıralarıdır. Hatıraları, 1935 yılında Velid Ebuzziya ve Süleyman Nazif'in çıkardıkları Zaman gazetesinde *Elli Yıllık Gazetecilik Hayatımda Neler Gördüm, Neler Çektim* başlığı altında yayınlanır. Bu anılar, 2011'de, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım* başlığıyla yayınlanır.¹⁷⁹ İkisi arasında bundan başka bir farklılık yoktur.

Süleyman Tevfik, Sultan Abdülaziz döneminde, 1860'ta İstanbul'da Toprak Sokak'taki evlerinde doğdu.¹⁸⁰ Ulum-ı Sübyan Mektebine giden Süleyman Tevfik,

¹⁷⁷ BOA. DH. MKT. 18889-66; 1867-87; 1896-128. BOA. İ.DH. 1253-98293.

¹⁷⁸ Kür, *Yarısı Roman*...s.131.

¹⁷⁹Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, "Gazetecilik Hayatımda Neler Gördüm, Neler Çektim", *Zaman*, 11 Temmuz 1935-30 İkinciciteşrin (Kasım) 1935; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir," Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

¹⁸⁰Süleyman Tevfik'in doğum tarihi Sicilli Ahval kayıtlarında 1282 (1866) olarak verilir. BOA. DH.SAİD.d.81/49. Buna karşın, biyografik kaynaklarda, 1861'dir. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Terimler*, C. 8., Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s.340,341; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, s. 740. Süleyman Tevfik, Abdülhamid'in tahta çıktığı sene on altı yaşlarında olduğu belirterek 1861 tarihini teyit eder. Özzorluoğlu, a.g.e., s.19,209. Nitekim, ileride Süleyman Tevfik'in Maarif Azalığına dair tercüme-i halinin sunulduğu belgede yaşının yanlışlığına dair arşiv belgelerine rastlanmıştır. BOA. MF. MKT.1214-29;1214-69.

Darülmaarif'te Huruf, Nahiv, Arabi, Mantık, Farisi, Hendese, Hesap, Coğrafya derslerini aldı. Bunlarla birlikte Malum-u Mahsus, Hikmet-i Tıbbiye, Cebir, Politik ve Usul Defteri, Servet-i Milel, İlm-i Maadin ve Nebat derslerini okudu. İki sene Gülhane Askeri Rüştîyesi'nde eğitim alır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce lisanını öğrenen Süleyman Tevfik, İtalyancaya da aşınadır.¹⁸¹

Süleyman Tevfik, babasının Yeni Osmanlılar'la olan irtibatında aracı olur, komitenin faaliyetlerine katılır ve haberleşmeyi sağlamak için saraya suyuolundan gider. Ancak 20 Mayıs 1878'de, Ali Suavi vakasından dolayı babasıyla birlikte tevkif edilerek Taşkışla'ya götürülür. Arşiv kayıtlarında Hüsnü Bey'in suçu sabit görülmediği için serbest kaldığı bilgisine rağmen Süleyman Tevfik, sorgulamaların beş altı ay sürdüğünü ve Halep'e sürgün edildiklerini belirtir. Oysa diğer komite 7 Temmuz'da basılır. Süleyman Tevfik, babasının hafiyeciliği mevzusuna hiç girmeyerek, her iki olayı birleştirir.¹⁸²

2.2.2. Halep-İstanbul Arası Bir Yaşam, Memuriyet ve Gazetecilik Hayatı

Süleyman Tevfik'e göre Halep'e sürgün edildiklerinde eşraf tarafından çok iyi karşılanırlar, bir işe yerleşene kadar her akşam bir aile, yemek göndererek destek olurlar.¹⁸³ Süleyman Tevfik, 1880'de, İbrahim Halet tarafından Halep'te çıkarılan *Fırat* gazetesine gönderdiği bir yazının yayınlanmasıyla, gazeteciliğe ilk adımını atar. Vali İngiliz Said Paşa, Süleyman Tevfik'e gazetede yazı yazmasını teklif eder. Süleyman Tevfik, bu anısını "*Basın alanına girdim. Keşke girmeseydim...*" şeklinde dile getirir.¹⁸⁴ Süleyman Tevfik, *Fırat* gazetesinde, 1887 yılına kadar çalışır.¹⁸⁵

Süleyman Tevfik, Halep'e geldikten bir ay sonra Mektupçu kalemliği görevi verildiğini belirtir.¹⁸⁶ Ancak arşiv kayıtlarında, hemen bu göreve getirilmediği anlaşılmaktadır. 1880'de *iptida-ı hariç* Edirne müderrisliği payesi verilen Süleyman Tevfik, aynı yıl içinde, rütbesi *ibtida-ı dahile* terfi edilir. 1881'de, Halep vilayetine

¹⁸¹ BOA. DH. SAİD.d.81/49; Süleyman Tevfik'in hal tercümesinin özetlenmiş Türkçe metni için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Sicilli Osmani Zeyli*, C. 18, TTK, Yay., Ankara, 2009, s.49-50.

¹⁸² Özzorluoğlu, a.g.e., s.19-28.

¹⁸³ Arşiv belgesindeki bilgiye göre bu memuriyet 1886 yılında verilmiştir. BOA. DH.SAİD.d.81/49.

¹⁸⁴ Özzorluoğlu, a.g.e., s.33-36.

¹⁸⁵ Masters, a.g.m., s.91; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, "Gazetecilik İleti", Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihi'ne Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul, 1962, s.146; Özzorluoğlu, a.g.e.,36.

¹⁸⁶ Özzorluoğlu, a.g.e., s.28.

bağlı Ayntab kazasında, Rüştîye Mektebi'nde, Fransızca muallimliğine tayin edilir.1886'da rütbesi, *hareket-i dahile* terfi edilir. Aynı sene dört yüz kuruş aylıkla, Halep Mektubi Kalemi müsveddelerine getirilir.¹⁸⁷ Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Süleyman Tevfik, beş yıl Halep'te öğretmenlik yaptıktan sonra bu göreve getirilir. Süleyman Tevfik, Fransızca öğretmenliğinden de bahsetmez.¹⁸⁸

1887'de öğretmenlikten istifa eden Süleyman Tevfik'in, maaşı yükseltilir, rütbesi ise *musıla-i sahına* terfi edilir.¹⁸⁹ Bu istifaya rağmen maaşının yükseltilmesi tesadüf olmayabilir. Zira 1887 yılı, Süleyman Tevfik'in, sürgün vatandaşlıktan serbest vatandaşlığa geçtiği döneme rastlar. Dolayısıyla derecesinin ve maaşının yükseltilmesi Halep'te kalmasını teşvik edici bir unsur olarak düşünülebilir.

Süleyman Tevfik, serbest vatandaşlığını kullanarak üç ay izinle İstanbul'a gelir. Bu sürede, Cinayet Mahkemesi başkâtibi ve hukuk mektebi ceza kanunu öğretmeni olan dayısı, İbrahim Şevki Bey'in evinde kalır. Burada kaldığı müddetçe gazetecilik yapmak arzusuyla İstanbul gazetelerini dolaşır. Süleyman Tevfik, anılarında dönemin gazeteleri ve sahipleri hakkında bilgi verir.¹⁹⁰ Bu anlatım Süleyman Tevfik'in, Babiâli basınıyla nasıl tanıştığını göstermesi açısından da önemlidir. Dayısı ise gazetecilik merakını onaylamaz, Halep'teki memuriyetine geri dönmesini ya da İstanbul'da bir memuriyet talep etmesini tavsiye eder. Süleyman Tevfik, dayısını dinlemediği için pişmanlığını dile getirdikten sonra İstanbul'da gazeteciliğe başlamasını şu şekilde anlatır:¹⁹¹

“1887 Nisan ayında on lira aylıkla *Saadet Gazetesi*’ne muharrir oldum. Birkaç ay sonra *Tercüman-ı Hakikat*’e geçtim. Daha sonra Mahmut Sadık Bey merhum, beni *Tarik gazetesine* aldı.”

Süleyman Tevfik'in, İstanbul'da ilk yazısı, 1887'de *Saadet* gazetesinde “Mumbuç Harabeleri'nde Bir Gece” adıyla yayınlanır.¹⁹² Süleyman Tevfik, *Saadet*'ten sonra *Tercüman-ı Hakikat* ve *Tarik* gazetelerinde çalışır. Süleyman Tevfik, bu süreçte, Ahmet Mithat, Muallim Naci, Recaizade Ekrem, Şemsettin Sami, Ahmet

¹⁸⁷BOA. DH.SAİD.d.81-49.

¹⁸⁸Özzorluoğlu, a.g.e., s.36,37.

¹⁸⁹BOA. DH.SAİD.d.81-49.

¹⁹⁰Özzorluoğlu, a.g.e., s.37-39.

¹⁹¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.39.

¹⁹²Özzorluoğlu, a.g.m., s.146,147.

Rasim vb. gibi basın-yayın camiasındaki önemli isimlerle tanışır. Süleyman Tevfik, bu gazetelerde Halep'ten kısa haberlerin yanı sıra kaside yazar.¹⁹³ Bu dönemde basını kontrol için *Encümen-i Teftiş ve Muayene* kurulmuş, Maarif Nezareti'nde bir *Tetkik Komisyonu* oluşturulmuştur.¹⁹⁴ Dolayısıyla basın belirli bir özgürlüğe sahip olarak, İkinci Abdülhamid'in "*inkıyad-i serbestane*" politikasına uygun işler. Jön Türk basını ise durgun olmakla birlikte daha çok yurt dışında faaliyet gösterir. Süleyman Tevfik'in, henüz sürgün yasağı bitmediği için temkinli olduğu göze çarpar.¹⁹⁵

2.2.3. Mürüvvet Gazetesi ve Avrupa'ya Firar

Süleyman Tevfik, *Tarik* gazetesinde çalıştığı dönemde (1889) Marufizade Ziyaeddin Bey ile *Mürüvvet* gazetesini çıkarmaya karar verdiklerini, gazete imtiyazı almak için Ahmet Celalettin Paşa ile görüşerek mesul müdürlüğü üzerine aldığını belirtir.¹⁹⁶ Ancak Süleyman Tevfik, gazetenin ilk defa çıktığı izlenimini verir. Oysa gazete ilk olarak 24 Ocak 1887'de haftalık olarak yayına başlamıştır. 15 Ocak 1888'de yayını duran gazetenin, ikinci dönemi ise 17 Mart 1888'de başlar. Mehmet Ziyaeddin Bey, matbaa kurmak için ruhsat alır. Gazetede ve arşiv belgelerinde imtiyaz sahibi olarak, Ziyaeddin Bey'in adı geçer.¹⁹⁷ Gazete, 1888'de ek olarak kadınlara mahsus, haftalık yayınlanan bir dergi çıkarır.¹⁹⁸

Süleyman Tevfik'in, gazete ile ortaklığı muhtemelen bu dönemlerde başlamıştır.¹⁹⁹ *Mürüvvet*, Süleyman Tevfik ve kardeşinin ilk şahsi gazetesidir.²⁰⁰ *Mürüvvet* gazetesinin içeriği sadedir. Politik yazılar özgürce yayınlanamaz. Gazetede, çoğunlukla dış siyasetle ilgili yazılar yayınlanır. Gazetenin edebi yazılarını, Mehmet Celal, Faik Reşat, Menemenlizade Tahir gibi isimler yazar. Başyazar olarak Mehmet

¹⁹³ Tevfik Bey, "Evsaf-ı Şehriyari Hakkında Kaside", *Tarik*, 18 Temmuz 1888.

¹⁹⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basını'nın İçeriği*, İÜ., İletişim Fakültesi Yay., İstanbul, 2010, s.98.

¹⁹⁵ Özzorluoğlu, s.39.

¹⁹⁶ Özzorluoğlu, a.g.e.,s. 40; M. Ziyaeddin için bkz. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (8. Yüzyıl-1998)*, İstanbul Mezarlıklar Vakfı, İstanbul, 1998; Süleyman Tevfik, Ahmet Celalettin Paşa ile Halep'te mutasarrıf iken tanıştığını, İstanbul'a dönmesi için Abdülhamid'e cülus yıldönümünden dolayı tebrik telgrafını çekmesinde yardımcı olduğunu belirtir. Özzorluoğlu, a.g.e., s.41,42.

¹⁹⁷ BOA. Y.A.RES. 38-26; BOA. MF. MKT. 94-22; BOA. DH. MKT. 1429-25;1466-55; *Mürüvvet*, 17 Mart 1888, s.4.

¹⁹⁸ *Mürüvvet*, "Kadınlara Mahsus Nüshası", 27 Şubat 1888, Sayı: 1 -25 Nisan 1888, Sayı:9.

¹⁹⁹ BOA. İDH. 1099-86164.

²⁰⁰ Ahmet İhsan Tokgöz, hatıralarında *Mürüvvet* gazetesinden, Mehmet Ziya Bey'in gazetesini olarak gösterir, ancak Süleyman Tevfik ile tanışmalarına rağmen kendisinden hiçbir yerde bahsetmez. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım, 1888-1914*, Haz. Necati Tonga, Çolpan Yay., 2020, Ankara, s.405.

Ziyaeddin'in adı geçmekle birlikte Süleyman Tevfik, kendi yazılarının yayınlandığını belirtir. Ancak yazıların imzasız olması, gazete hakkında detaylı bir çalışma olmaması gibi hususlar, Süleyman Tevfik'in yazılarını belirsiz kılar. Buna rağmen, "cami vaazları" hakkında bir yazısında adı geçer.²⁰¹ Ayrıca, "Letaif" başlıklı fıkralar, "Tevfik" imzasıyla yayınlanır.²⁰² Ancak bu kişinin Süleyman Tevfik olup olmadığı net değildir. Bu fıkralar çoğunlukla anonim derlemeler olup güncel siyasetin, olayların mizahi dille eleştirisi şeklindedir. 7 Temmuz 1888'de, bu köşede yazılan fıkradan dolayı gazete tatil edilir.²⁰³ Mehmet Ziyaeddin'in, fıkranın yanlışlıkla yayınlandığına dair arzuhaline rağmen gazete kapatılmaktan kurtulamaz.²⁰⁴ Mürüvvet gazetesi, 27 Eylül 1888'de üçüncü kez açılır. Mehmet Ziyaeddin'in, bu süreçte temkinli olduğu görülür. Gazete, uzun bir süre oldukça sadedir, edebi ve fenni yazılar kalkar. 1889 Mayıs ayından itibaren, gazete sütunları üçten beşe çıkar. Ancak Mehmet Ziyaeddin, 16 Kasım 1889'da hastalığından dolayı gazeteyi tatil edeceğini duyurur.

Mürüvvet gazetesinin dördüncü dönemi ise 13 Ocak 1890 tarihinde başlar. Mesul müdür olarak Avnullah Kazımı'nın adının geçtiği bu dönemin²⁰⁵ ilk sayısında Mehmet Ziyaeddin ve Avnullah Kazımı'nın yazıları yer alır.²⁰⁶ Bu yazılar İkinci Abdülhamid'e övgü niteliğindedir. Avnullah Kazımı, bu yazıda, gazetenin mesul müdürlüğünü üzerine aldığını belirtir. Ancak Süleyman Tevfik'in, kardeşinin mesul müdürlüğünden söz etmez. Bu dönemdeki yazılar da isimsizdir. Siyasi yazılar "Politika İcmali" başlığı altında yayınlanır, Süleyman Tevfik'in, Eugene Chavette'nin "Dilber Alliette" adlı çevirisi yayınlanır.²⁰⁷ Ancak gazete, 4 Mart 1890 tarihinde sarayın aldığı karar ile bir kez daha tatil edilir.²⁰⁸

Süleyman Tevfik, yazdığı bir makale yüzünden gazetenin sansüre uğradığını ve gece yarısında haber verildiği için iki buçuk sütunu boş bırakmak zorunda kaldıklarını belirtir. Açık kalan sütunda "*yazdığı makale yüzünden sansür memurunca çıkarıldığı*" bilgisi yazılır. Buna rağmen gazetenin önceden basılan nüshaları, Süleyman Tevfik'in haberi olmadan dağıtıma çıkar. Dönemin sansür memuru Hıfzı

²⁰¹ Süleyman Tevfik, "Muharrirat, Varid Olan Varaka", Mürüvvet, 8 Haziran 1888, s.2.

²⁰² Mürüvvet, 22, 27, 30 Nisan 1888, 1, 13-16 Mayıs 1888; Mürüvvet, 2-7 Temmuz 1888.

²⁰³ Tevfik, "Letaif", Mürüvvet, 7 Temmuz 1888, s.3; BOA. İDH. 1087-85293.

²⁰⁴ BOA. DH. MKT. 1519-99.

²⁰⁵ BOA. DH. MKT. 1687-104.

²⁰⁶ Mehmet Ziyaeddin, Selim Avnullah, "İfade-i Mahsusa", Mürüvvet, 13 Ocak 1890, s.1.

²⁰⁷ Süleyman Tevfik, "Dilber Alliette", Mürüvvet, 14 Ocak 1890-4 Mart 1890.

²⁰⁸ BOA. İ.DH. 1173-91701; BOA. Y.A.HUS. 234-27.

Bey'dir. Süleyman Tevfik, sorguya çekilir.²⁰⁹ Ancak, sansürlenene yerin gösterildiği arşiv belgesinde, çıkarılan nüshanın Süleyman Tevfik'in bahsettiği yer olmadığı görülmüştür. Arşiv belgesine göre kapatılma nedeni, bir okuyucunun yazısında, Mazhar Bey adlı bir yazarın eleştirilmesidir. Sansür memurunun kenara yazdığı notta; *"Mazhar Bey bize iyilik etti, roman verdi. Onun aleyhinde söz söylemek ahlâkımıza mugayirdir. Onun için varakada Mazhar Bey'in aleyhine olan fıkraları çıkarmak lazımdır."* yazılıdır ve gazetenin kapatılması gerektiği vurgulanır. Aynı arşiv belgesinde Ahmet Mithat'ın yazdığı bir tezkire de vardır. Ahmet Mithat, Mürüvvet gazetesine gösterilen muameleyi kabul etmez, memurların gazeteleri gece yarısı sansürlemesinden dolayı son anda yeni bir yazı konulamadığını, bu durumun da gazetecileri güç durumda bıraktığı görüşünü savunur.²¹⁰ Ancak Mürüvvet gazetesinin kapatılma nedeni bu kadar basit değildir. Zira daha önceden Mürüvvet gazetesinin bazı haberleri tepki çeker.²¹¹

7 Ağustos ve 8 Ekim 1889 tarihli belgelerde, Edirne gazetesinde, Mürüvvet gazetesinin idadi ve rüştiye öğrencilerine okutturulmasının tavsiye edilmesine dikkat çekilerek, bu gibi siyasi gazetelerin öğrencilere okutturulmamasına dair bir yazı vardır.²¹² Bununla birlikte, Süleyman Tevfik ve Avnullah Kazımı'nın gazetede varlığının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim belgede, mesul müdür olarak Avnullah Kazımı'nın hüviyeti hakkında bilgiler yer almakta, babası Hüsnü Bey'in Ali Suavi vakasına dâhili ve Süleyman Tevfik'ten bahsedilmektedir. Dolayısıyla İkinci Abdülhamid siyasi olarak sakıncalı gördüğü yayınları kapattırmaya çalışır. Zira basın, önemli bir güce sahiptir. Nitekim, Süleyman Tevfik'in bahsettiği üzere, gazetecilerin gülünç bulduğu yasak kelimelere bakıldığında, İkinci Abdülhamid'in korkusunun had safhaya ulaştığı anlaşılır.²¹³ Bu dönem ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "İttihad-i Osmanî" adı altında birleştiği dönemdir. Cemiyet, faaliyetlerini Avrupa'da basın üzerinden yürütür.²¹⁴ Süleyman Tevfik, sarayda Ahmet Celaaddin Paşa'nın kâtibi

²⁰⁹Özzorluoğlu, a.g.e., s.49-50.

²¹⁰ BOA. Y.A.HUS. 234-27.

²¹¹ BOA. DH. MKT, 1437-12; 1769-136.

²¹² BOA. DH. MKT, 1651- 98; 1664-77;1804-108.

²¹³Özzorluoğlu, a.g.e., s.44-46; Tokgöz, a.g.e., s.105-109; Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Haz. Rauf Mutluay, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, ty., s.117-125; Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul,1990; Fatmagül Demirel, *İkinci Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul,2007.

²¹⁴ Kuran, a.g.e., s.135.

tarafından sorguya çekilir. On gün sonra, Ahmet Celaleddin Paşa'nın yardımıyla saraydan kaçar, Avrupa'ya firar ederek, önce Sofya'ya, oradan da Viyana'ya geçer.²¹⁵

2.2.4. Çeviri Faaliyetleri ve Yeniden Memuriyetlik

Süleyman Tevfik, üç ay Avrupa'da kaldıktan sonra İstanbul'a döner. Ahmet Celaleddin Paşa ile görüşür, Viyana'daki Jön Türklerin nasıl olduğunu soran paşaya kimse ile görüşmediğini belirtse de Viyana'da kaldığı sürece Cevat, Kâmil ve Ali Rıza Beyler ile birlikte. İkinci Abdülhamid, Süleyman Tevfik'e gazete çıkarma izni verse de Süleyman Tevfik, artık gazetecilik yapmak istemez.²¹⁶ Ancak son olaydan sonra Mehmet Ziyaeddin de Avnullah Kazımı'yi gazeteden çıkartır.²¹⁷ Mürüvvet gazetesi bir müddet sonra kapanır, Ziyaeddin Bey, gazeteyi devretmeye çalışır.²¹⁸ Süleyman Tevfik, bu süreçte eser çevirir. Böylece hem çevresi hem edebi yönü gelişmeye başlar. İlk eseri, Kitapçı Mişel Hilmi Efendi için, Auguste Derbay'ın *Les Niyeterendusanimell et du Magnetisme* adlı eserini *Esrar-ı Hab Yahut Manyetizma* adıyla çevirdiği kitaptır.²¹⁹

Süleyman Tevfik, bir süre sonra Halep'e döner. 1891'de Halep Çiftlikat-ı Hümayun İdaresi Tahrirat Kalemlğine tayin edilir.²²⁰ Ancak Eylül ayında babasının vefatı üzerine İstanbul'a gelir. Burada miras işlerini hallettiği sırada Filip Efendi'nin daveti ile Tarik gazetesinde çalışmaya başlar.²²¹ Ancak iki aylık izni bitince Selanik Emlak-ı Hümayun İdaresi'ne bağlı Vidine Çiftlikat-ı Hümayunu memuriyetine nakledilerek, İstanbul'dan uzaklaştırılır. 1893'te Suriye Vilayeti Emlak-ı Hümayun Komisyonu'na bağlı Beysan idaresi müdür muavinliğine getirilir.²²² Ancak Süleyman Tevfik, görevlendirildiği yer çok sıcak olduğu için, İstanbul'da kalmanın yollarını arar. Bu sırada dayısı; “*Senin İstanbul'da kalman istenmiyor, ben başımdan korkarım*” şeklindeki sözleriyle Süleyman Tevfik'i uyarır.

Süleyman Tevfik, eski sansür memuru Hıfzı Bey'den, Ali Suavi vakası ve Jön Türklerle münasebetinden dolayı saraya jurnal edildiğini, bu nedenle gazetecilik

²¹⁵Özzorluoğlu, a.g.e., s.54-57.

²¹⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.58-61.

²¹⁷ BOA. DH.MKT.1716-115.

²¹⁸ BOA. DH.MKT. 172-44; 2237-31; BOA. BEO. 1081-54.

²¹⁹Özzorluoğlu, a.g.e., s.62,63.

²²⁰ BOA. DH. SAİD.d.81/49.

²²¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.67,68.

²²² BOA. DH. SAİD.d.81/49; Özzorluoğlu, a.g.e., s.69,70.

yapmasının istenmediğini öğrenir. Jurnalı veren kişi Mehmet Ali adlı Zaptiye Tahkik reisidir.²²³ Bu noktada Süleyman Tevfik'in, Avrupa'dan döndükten sonra gazete çıkarma iznini kendisinin reddetmesi, tezat oluşturmaktadır. Süleyman Tevfik, bir müddet daha İstanbul'da kalarak arzuhalcilik yapar, ancak akrabası Zabtiye memuru Abdurrahman Bey, kendisini “*eğer gitmezsen zorla gönderecekler*” şeklinde uyarınca mecburen tayin edilen yere gider.²²⁴ Süleyman Tevfik, talebi kabul edilmeyince, 1895'te Suriye'deki görevinden istifa eder, iki ay Halep'te kaldıktan sonra İstanbul'a gelir.²²⁵ Bir süre, Halep'te kalan Avnullah Kazımı ile ticaret yapar, İstanbul'da yağ, fındık, sabun, bulgur vb. malları satar.

2.2.5. Sabah Gazetesi ve 1897 Osmanlı-Yunan Muharebesi

Süleyman Tevfik, 1894 yılında Mihran Efendi'nin kendisine başyazarlık teklif ettiğini ve saraydan kendisi için gazetecilik izni aldığını belirtir. Bu dönemde Sabah gazetesi düşüşe geçmiştir. Mihran Efendi'ye göre bu düşüş, İkdam'ın rakipliği ve başka nedenlerden kaynaklanıyordu. Süleyman Tevfik, Mehmet Halit, Abdullah Zühtü, Şair Eşref gibi yazarlarla görüşerek, Sabah'ta çalışmayı teklif ettiğini, onların da kabul ettiğini belirtir.²²⁶ Ancak Süleyman Tevfik'in anlatımında hem tarih yanlışlığı hem başyazar olmadığı gibi bir hata vardır. Öncelikle arşiv belgelerinde Süleyman Tevfik'in İstanbul'a geldiği tarih 1895'tir.²²⁷ Söz konusu görüşmelerin yapıldığı kabul edilse bile, yapılan incelemelerde 1894-1897 yılları arasında gazetenin başyazarı Selanikli Tevfik'tir.²²⁸

Süleyman Tevfik'in bahsettiği yazarlardan Abdullah Zühtü ve Mehmet Halit ise daha önceden Sabah gazetesinde çalışmışlar, ancak ayrılmışlardı. Enis Tahsin Til, bu yazarların, Mihran Efendi'nin ortaklık teklifini kabul etmeyerek sadece yazar olarak çalıştıklarını belirtir.²²⁹ Bu durumda Süleyman Tevfik'in, gazeteye muhabir sıfatıyla girdiği ancak başyazar olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1898'de gazetede

²²³Özzorluoğlu, a.g.e., s.71,72.

²²⁴Özzorluoğlu, a.g.e., s.72.

²²⁵BOA. DH. SAİD.d.81/49.

²²⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.76-79.

²²⁷ BOA. DH. SAİD.d.81/49.

²²⁸ 1894 tarihli iki arşiv belgesinde Selanikli Tevfik'e dair bilgi vardır: BOA. İ. İMT. 1-14; BOA. BEO.508-38053 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihi'ne Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul,1962, s.113; Selanikli Tevfik, “Hükema-yı Kadime'den Aristo” *Sabah*, 18 Ekim 1895, s.3.

²²⁹ Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, Cümle Yay., Ankara,2015, s.441.

çalışmaya başlayan Hüseyin Cahit Yalçın, Süleyman Tevfik'ten “*Sabah gazetesinin gezici muhabiri Tevfik Bey*” şeklinde bahseder.²³⁰ Süleyman Tevfik, Şemsettin Sami'nin, Sabah gazetesinde çıkan *Kamusu'l-alam* ve *Kamusu'l-Fransevi* adlı çalışmalarına da yardımcı olduğunu belirtir.²³¹

Süleyman Tevfik, 1897'de Osmanlı- Yunan Savaşı'na Sabah gazetesi adına savaş muhabiri olarak katılır. Yunanistan, Girit'te karışıklar çıkarıyordu. Hristiyanların katledildiği şayialarıyla Avrupa'yı arkasına alan Yunanistan, Rum ahaliyi de tahrik ediyordu. Rumlar, Girit'te Osmanlı Devleti tarafından verilen imtiyazlarla yönetimde söz sahibi olsalar da Yunanistan, Girit'i ilhak etmek istiyordu. Böylece Yunanistan, Girit Rumlarından oluşan *Etnik-i Etarya Cemiyeti* ile iş birliği yapar. 13 Şubat 1897'de karışıklıkları fırsat bilerek Girit'i işgal eder. Avrupa devletleri Girit'in Yunanistan'a katılmasına taraftar değildi. Osmanlı içinde geniş özerkliğe sahip bir ada olarak kalmasından yanaydılar. Bu nedenle Yunanistan'ın işgaline karşı Girit'i ablukaya aldılar. Yunanistan bir müddet bu isyanın bastırılmasını kabul etse de Teselya'da askeri hazırlıklara başlar. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti, 18 Nisan'da Yunanistan'a savaş ilan eder. Osmanlı kuvvetleri savaşı kazanır. Ancak 10 Mayıs'ta Girit özerk bir bölge haline gelir. İngiltere'nin baskısıyla 18 Eylül 1897'de ön protokol, 4 Aralık 1897'de ise İstanbul'da barış yapılır. Osmanlı savaştan galip çıksa da savaş tazminatı öder.²³²

Süleyman Tevfik, Sabah gazetesi muhabiri olarak Yunanistan savaşına katılır. Süleyman Tevfik, savaş alanına tek başına gittiğini belirtir. Gazetede harp muhabiri olarak Süleyman Tevfik gösterilmekle birlikte, “Girit Muhbir-i Mahsusamızdan” haber başlığı altında Nazif imzalı bir gazetecinin yazısına, “Kal'a-yı Sultaniye Muhbirimizden” başlığı altında ise imzasız yazılara rastlanır.²³³ Abdullah Zühtü de

²³⁰Yalçın, a.g.e.,s.137.

²³¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.79,80. Süleyman Tevfik bu konuda tek değildir. Hüseyin Cahit Yalçın, Mihran Efendi'nin isteğiyle eserin üçüncü cildini genişletir. Yalçın, a.g.e., s.122. Enis Tahsin Til de Mehmet Halit'in yardım ettiğini belirtir. Til, Hüseyin Cahit Yalçın'ı anarken, Süleyman Tevfik'ten bahsetmez. Til, a.g.e.,s.82-85;440.

²³²Fahir Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 1789-1914, Timaş Yay., İstanbul,2014, s.548-550; Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Hülagü, *Türk Yunan İlişkileri Çerçevesi'nde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri,2001.

²³³ Nazif, “Girit Muhbir-i Mahsusamızdan”, *Sabah*, 18 Mayıs 1897, “Kal'a-yı Sultaniye Muhbirimizden”, *Sabah*, 13, 18 Mayıs 1897.

Dömeke muharebesinde bulunur.²³⁴ Süleyman Tevfik'in savaşa dair gözlemleri, gazetede 11 Mart 1897 tarihinde yayınlanmaya başlar. Bu yazılar, bazen uzun, bazen kısa telgraflar şeklinde yayınlanır. Süleyman Tevfik, savaş bittikten sonra, 7 Haziran'da İstanbul'a döner.²³⁵ Kendisini coşkulu bir kalabalık karşılar. Gazetenin 20 Haziran 1897 tarihli sayısında, Süleyman Tevfik'in, savaşa dair son makalesi yayınlanır. Aynı nüshada gazete adına gösterdiği üstün başarılarından dolayı kendisine teşekkür edilir. Yazıda, Süleyman Tevfik'in, savaş alanındaki gazetecilik vasfının yanı sıra askeri cesaretinin, Avrupa basınını etkilediği, *Local Anzegri*, *Fermednilat* ve *Standart* gibi gazetelerden tebrik yazılarının geldiği belirtilir.²³⁶ İkinci Abdülhamid, Süleyman Tevfik'in, savaşta gösterdiği başarıyı ve Milano zaferini önce kendisine haber vermesini takdir etmiş, huzuruna çağırarak, uhdesine *rütbe-i saniye sınıfı sanisi* teveccüh ve üçüncü rütbeden *Nişan-ı Ali Osmani* ihsan buyurmuştur. Bununla birlikte Abdülhamid, Süleyman Tevfik'ten, savaşın seyri hakkında bir kitap yazmasını istemiştir.²³⁷

Süleyman Tevfik, böylece Abdullah Zühtü ile "Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi" adlı eserini yazmaya başlar.²³⁸ Mihran Matbaası'nda basılan kitabın önemli bir özelliği savaş anlatısının yanı sıra bölgesel yerlerin fotoğraflarının kullanılmasıdır. Ancak, Süleyman Tevfik, Mihran Efendi'den parasını alamayınca gazeteden ayrılır. Bununla birlikte ayrı olarak "Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim" adı ile yeni bir eser kaleme alır. Süleyman Tevfik, eserini Mahmut Bey matbaasında yayınlattığını belirtir.²³⁹ Ancak Süleyman Tevfik, burada da yanlış hatırlamaktadır. Zira bu eser de ilk olarak Mihran Matbaasında basılacağına dair reklam haberleri, Sabah gazetesinde yayınlanır.²⁴⁰ Süleyman Tevfik, bu eserini ayrıca

²³⁴ Zeki Gürel, *Abdullah Zühtü'nün Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Sadık Tural, Ankara, 1985, s.36; Selma Günaydın, "Abdullah Zühdî ve Rehğüzâr-ı Matbuatta" Adlı Eseri", *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 44, Güz, 2017, s.161.

²³⁵ Mevak-ı Harbiye "Muhbir-i Mahsusamız'dan; Yenişehir 25 Mayıs", *Sabah*, 7 Haziran 1897, Özzorluoğlu, a.g.e., s.125.

²³⁶ "Mevak-ı Harbiye Muhbir-i Mahsusamız'ın Avdeti", *Sabah*, 20 Haziran 1897, s.2; Özzorluoğlu, a.g.e., s.117-118.

²³⁷ BOA. DH. SAİD.d.81/49; Özzorluoğlu, a.g.e., s.126,127.

²³⁸ Süleyman Tevfik, Abdullah Zühtü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1897.

²³⁹ Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1898.

²⁴⁰ "Teselyada Bir Cevelan", *Sabah*, 11 Şubat 1898-28 Mart 1898, s.4.

Arapçaya çevirir ve satıştan gelen paranın bir kısmı, Maarif Nezareti, Evlad-ı Şüheda ve Asakir-i Şahane için İane Sergisi Komisyonu'na bağışlanır.²⁴¹

Süleyman Tevfik'in Abdullah Zühtü'yle beraber yazdığı ile kendi yazdığı kitap arasında önemli bir fark vardır. Süleyman Tevfik, bu farkı, kitabın giriş kısmında; “*Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi* ciddi bir eserdir, *Teselya'da Bir Cevlan* ise sırf hissidir, bir seyahatnamedir” şeklinde dile getirir.²⁴² Nitekim Süleyman Tevfik'in, eserinde *ben* anlatısı belirgindir. Kumandan ve paşalarla, tanıştığı halk ve yönetimdeki kişilerle kurduğu dostlukları, diğer gazeteci arkadaşları, Avrupa basını hakkında bilgiler vardır. Bununla birlikte Süleyman Tevfik, gördüğü yerleşim yerlerini, coğrafi niteliklerini anlatır. Rum ve Müslüman ahalinin ruhsal halini, travmalarını yansıtan bu eser, aynı zamanda Osmanlı ordusunu övücü, şehitlik ve savaş ruhunu işleyen duygulara da yer vererek bir yerde modern bir *gazavatname* niteliğindedir. Eserin diğer bir önemi ise harp olaylarını konu alan metinleri; *tarihi* ve *edebi* olarak ikiye ayıran yeni bir edebi tür olmasıdır. Bu bağlamda, harp edebiyatının örneklerinden biri olarak gösterilebilir.²⁴³ Süleyman Tevfik'in her iki eseri, tarihi çalışmalarda yerini alır. İkinci kitabı, Harid Fedai tarafından 2011'de Türkçeye çevrilir. Harid Fedai'nin giriş kısmında dikkat çektiği önemli bir nokta, savaşın galibiyeti ve övücü duygulara rağmen gerçekte Osmanlı'nın küçük bir toprak parçasıyla yetindiği ve savaşta kazandığı yerleri Yunanistan'a geri vermesidir. Fedai, Jön Türk basınının bunu dile getirmeye çalıştığını ancak engellendiğini belirtir.²⁴⁴ Zira İkinci Abdülhamid'in, bu zafer karşısında edindiği dini ve siyasi itibarı zedeleyici yayına müsaade etmeyeceği aşikârdır.

2.2.6. İkinci Meşrutiyet'e Doğru; Süleyman Tevfik'in Evliliği, Mesleki Hayatı ve Yeniden Gazetecilik

Süleyman Tevfik, Sabah'tan ayrıldıktan sonra, bir müddet herhangi bir iş yapmaz. Bu aralıkta evlenir. Süleyman Tevfik, eşi hakkında bilgi vermezken, evlenmesine neden olan gelişmeyi anlatır. Buna göre bir gün Mihran Efendi'yle

²⁴¹BOA. MF. MKT. 389-26; BOA. MF.MKT. 403-10.

²⁴² Süleyman Tevfik, “*Teselya'da Bir Cevlan*...s.2,3.

²⁴³Cafer Şen, “Bir Harp Edebiyatı Var Mıdır? Varsa Nedir? Ne Değildir?” *Belgelerle Türk Tarihi, Dün-Bugün-Yarın*, Sayı:4 Mayıs 1997, s.80.

²⁴⁴ Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevlan ve Dört Aylık Seyahatim*, Çev. Harid Fedai, Ajans Yay., Lefkoşe, 2011.

Sadrazam Rıfat Paşa'nın konağına giderler. Bu görüşmeden sonra Süleyman Tevfik, Mihran Efendi'den, sadrazamın kendisine kızını vermek istediğini öğrenir, ancak bu teklifi, kimsenin esiri olmak istemediği düşüncesiyle reddeder. Süleyman Tevfik, Mihran Efendi'nin ısrarlarından kurtulmak için de fakir bir kızla evlendiğini belirtir.²⁴⁵ Ancak, Halil Rıfat Paşa'nın torunu Fuat Simavi, Süleyman Tevfik'in bu anlatımına itiraz eder. Simavi, dedesinin o dönemde evlendirecek çağda kızı olmadığını, kızlarının çoktan evlenip çoluk çocuğa karıştığını belirterek, Süleyman Tevfik'in, Mihran Efendi'nin tatsız bir şakasını ciddiye aldığını ileri sürer.²⁴⁶ Süleyman Tevfik, karşılık olarak, bu olaydan bir süre sonra Halil Rıfat Paşa'nın kızını Şükrü Paşa ile evlendirdiğini belirtir.²⁴⁷ Bu yazıya karşı Fuat Simavi, annesinin Şükrü Paşa ile çok önce evlendiğini belirtir.²⁴⁸

Süleyman Tevfik'in, 1897'de otuz yedi yaşındayken evlendiği eşi ve ailesi hakkındaki bilgileri torunun kızı olan Selin Özzorlu'dan aldığımız bilgilerden öğrendik.²⁴⁹ Buna göre eşi, Tekirdağlı Ermeni bir ailenin kızı olan Eva Hanım'dır. Süleyman Tevfik, Yıldız Sarayı'nda çocuk bakıcılığı yaparken Eva Hanım'ı görüp beğenmiş, kendisine evlenme teklifi etmiştir. Bu evliliklerinden İbrahim ve Yusuf Ziya adlarında iki erkek çocuğu dünyaya gelir.²⁵⁰ Ancak İsmet Kür'ün verdiği bilgiye göre Süleyman Tevfik'in İffet Cin adlı bir kızı vardır.²⁵¹ Kür, anılarında bahsetmese de *Onuncu Sigara* adlı romanında Süleyman Tevfik'in iki evlilik yaptığını vurgular.²⁵² Süleyman Tevfik'in bu evliliği hakkında bir bilgi yoktur. Selin Özzorlu'ya sorduğumuzda haberi olmadığını söyledi.

²⁴⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.132,133; Süleyman Tevfik, "Gazetecilik Hayatımda...", *Zaman*, 10 Ağustos 1935, s.6.

²⁴⁶ Fuat Simavi, "Bir İzah", *Zaman*, 13 Ağustos 1935, s.6; Özzorluoğlu, a.g.e., s.146,147.

²⁴⁷ Süleyman Tevfik, "Bir Cevap", *Zaman* 16 Ağustos 1938, s.6; Özzorluoğlu, a.g.e., s.,158.

²⁴⁸ Fuat Simavi, "Bay Süleyman Tevfik'e", *Zaman*, 19 Ağustos 1935; Özzorluoğlu, a.g.e., s., 168-169. Halil Rıfat Paşa'nın iki kızı vardır. Birisi büyük kızı Nuhbe Hanım, 1857 yılında Şükrü Paşa ile evlenmiş, Simavi soyadını almıştır. Diğer kızı Güzide Hanım ise Mehmet Ali Bey ile evlenmiş, Bengü soyadını almıştır. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 1074-1990, C.II, Öncü Yay., Ankara,1996, s.682.

²⁴⁹ Selin Özzorlu ile görüşme.26 Kasım 2021, Saat:14.00; Aykut Çelik, *Süleyman Tevfik, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dnş. İsmet Emre, Uşak,2020, s.27,28.

²⁵⁰ Selin Özzorlu ile görüşme.26 Kasım 2021, Saat:14.00.

²⁵¹ Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşahir-i Meçhule'den Birkaç Zat2*, Dergâh Yay., 2010, s.38.

²⁵² Kür, *Onuncu Sigara*, Varlık Yay., İstanbul,1990, s.134.

Süleyman Tevfik, Eva Hanım ile evlendiği aynı yıl Mısır'dan kaçarak İstanbul'a gelen Mahmut Zeki Bey'le *Kevkeb-i Osmani* adlı bir gazete çıkartır. Abdullah Cevdet'in tavsiye mektubu ile gelen Mahmut Zeki Bey, gazetenin Arapça, Süleyman Tevfik de Türkçe nüshalarını hazırlar. Süleyman Tevfik, Mahmut Bey'in Türkçe bilmediğini öne sürerek, gazetenin imtiyazını aldığını belirtir ve gazeteyi tek başına çıkartmış gibi yansıtır.²⁵³ Süleyman Tevfik'in, imtiyaz için saraya başvurduğu kabul edilse bile gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı olarak Mahmut Zeki Bey'in adı geçer.²⁵⁴ Süleyman Tevfik ise gazetenin Türkçe kısmını oluşturan yazar olarak gösterilir.²⁵⁵

Gazete, haftada iki gün yayın yapar.²⁵⁶ Gazetenin misyonu *İttihad-ı İslam* fikrini yaymak üzerinedir. Bu dönemde, İttihatçılar için Mısır şubesi önemlidir. Avrupa'da 1897'de Cenevre'de yayına başlayan *Osmanlı* gazetesinin yanı sıra Mısır'da *Kanuni Esasi*, *Hak* gibi Jön Türk gazeteleri de faaliyet göstermekteydi.²⁵⁷ Bununla birlikte faaliyetleri kısıtlanan Mısırlı Jönler, İstanbul'a ya da Avrupa'ya geçiyordu. Süleyman Tevfik'in de bahsettiği üzere maddi destek olarak Mısırlı zenginler ve soylular yardım ediyordu.²⁵⁸ Dolayısıyla gazetenin tam da bu dönemde çıkmış olması tesadüf değildir.²⁵⁹ Mısır, Tunus, Cezayir gibi yerlerde satışı yapılan gazetede; yazılar, genelde imzasız olarak, "Makale-i Mahsusa" başlığı altında bir alt başlık ile yayınlanmıştır. Başyazarların içeriğinde eğitimin önemi, *İslam birliği*, *terakki*, *sa'y* ve *gayret* gibi kavramlar öne çıkar. Müslümanların birliğine sıkça vurgu yapılması, dönemin İslamcılık fikrini yansıtır.²⁶⁰ Süleyman Tevfik, Encümen-i Teftiş ve Muayene azalarından Mehmet Safa ve Mısırlı mültecilerden Selavis Bey'in yazı

²⁵³Özzorluoğlu, a.g.e., s.134-135.

²⁵⁴Kevkeb-i Osmanî, 10 Nisan 1898, s.1.

²⁵⁵ Gazetenin 1 Nisan 1314, (13 Nisan 1898) tarihli ikinci nüshasında "Teselya'da Bir Cevelan", adlı reklam yazısı altında Süleyman Tevfik, "*Gazetemiz ve Sabah gazetesi Muharrirlerinden*" adı ile geçmektedir. Dolayısıyla bu haber, aynı zamanda Süleyman Tevfik'in henüz Sabah gazetesinden ayrılmadığını göstermektedir.

²⁵⁶Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan* adlı eserinin yeni basımlarını gazete üzerinden haber vermiş, on altı kısımlık bir basım ve satıştan sonra gazetede yayınlamaya başlamıştır.

²⁵⁷Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri*, İletişim Yay. İstanbul,2017, s.74; Hanioğlu, a.g.e., s.278.

²⁵⁸Hanioğlu, a.g.e.,s. 242-245;278; Özzorluoğlu, a.g.e.,s. 137.

²⁵⁹BOA. BEO. 1169-87662.

²⁶⁰"Makale-i Mahsusa": "İrtibat", K.O., 1 Nisan 1314, (13 Nisan 1898) s.3;" Her Şeyde Terakki, Sa'y ve Gayret'tir.", K.O., 8 Nisan 1314 (20 Nisan 1898) s.3,4; "Müminler Kardeşidir"; "Din ve Devlet", K.O., 17 Ağustos 1314, (29 Ağustos 1898), s.3.

konusunda yardımcı olduklarını belirtir. Süleyman Tevfik'in, Mehmet Safa ile yolları ileride yeniden kesişecektir.

Süleyman Tevfik, Kevkeb-i Osmani gazetesini, yayınından yedi ay, sonra gerek maddi zorluklardan gerek aleyhinde verilen bir jurnalden dolayı kapattığını belirtir.²⁶¹ Ancak bu bilgiler de hatalıdır. Süleyman Tevfik, 26 Mart 1899 tarihinde Hazine-i Hassa-ı Şahaneliği, Emlak-ı Hümayun İdaresi İkinci Şubesi baş kitabetliğine tayin olmuş, ancak gazete yayına devam etmiştir.²⁶² Nitekim Süleyman Tevfik, gazetede bir yazı ile tebrik edilmiş, gazetenin bundan sonraki nüshalarının Türkçe yazarlığını, Ali Mazhar Bey'in yapacağı söylenmiştir.²⁶³ Kevkeb-i Osmanî, İstanbul'da 3 Mayıs 1899'da kapanmıştır.²⁶⁴ Süleyman Tevfik'in, aleyhinde verilen jurnal ise, İlyas Bey'in daveti üzerine Mısır'a kaçacağı, burada gazete çıkaracağı ve Avrupa'daki Jön Türklerle bağlantısı olduğu iddiası üzerinedir. Süleyman Tevfik, jurnali verenin el yazısından, daha önceden kendisinden borç isteyip de vermediği, Abdurrahman adlı bir şahıs olduğunu anlar. Bu görüşmeden sonra, İkinci Abdülhamid tarafından verilen talimatta Süleyman Tevfik, gazetecilikten men edilir ve baş kitabetlik görevi verilir.²⁶⁵

Süleyman Tevfik, 1901'de Filip Efendi'nin teklifi ile *Tarik* gazetesinde başyazar olduğunu belirtir.²⁶⁶ Ancak Süleyman Tevfik'in verdiği bu tarihte gazete kapalıdır. Süleyman Tevfik'in bahsettiği dönem 1898 senesidir. Süleyman Tevfik'e göre Filip Efendi, gazeteyi yeniden çıkarmak istemiş ve Avanzade Süleyman, Ebul Mukbil Kemal, Bakırköylü Ziya ve Filozof Rıza Tevfik'ten oluşan bir yazar heyeti oluşturmuştur. *Tarik* gazetesinin, yeniden yayına başladığı bu dönemde mesul müdür, Ebul Mukbil Kemal Bey'dir.²⁶⁷ Süleyman Tevfik'in bahsettiği yazarlardan Avanzade Süleyman, 1899'da Mayıs ayından itibaren yazmaya başlar. Rıza Tevfik'in

²⁶¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.137.

²⁶²BOA. HH. İ. 113-15.

²⁶³ BOA, DH. SAİD. d.81/49; "Teveccüh-ü Vecibe", *Kevkeb-i Osmani*, 25 Mart 1315 (6 Nisan 1899), s.3; Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet döneminde Maarif Nezareti'ne verdiği arzuhalde kendinden bahsederken, Kevkeb-i Osmani'yi çıkardığını belirtmekle birlikte bir yıl sonra *Tarik* Gazetesi'nde başyazarlık yaptığını söylemiş, ardından Hazine-i Hassa memurluğuna getirildiğini söylemiştir. Bu durumda Süleyman Tevfik'in, hatıralarında verdiği bilgiler, arşiv belgesinde ortaya çıkan bilgilerle de farklıdır. Anokranik bir durum söz konusudur. Bunun ötesinde söz konusu arzuhalde ileride değinileceği üzere daha ciddi farklılıklar dikkati çeker. BOA. MF. MKT. 1136-66.

²⁶⁴BOA. BEO. 1336-100184. Gazete 1900'de Mısır'da yayınlanmıştır. BOA. Y.PRK. UM. 50-102.

²⁶⁵Özzorluoğlu, a.g.e., s.137-139.

²⁶⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.142.

²⁶⁷ BOA. BEO. 1224-91766; *Tarik*, 7 Ekim 1899, Ahmet Mithat'ın gazetenin yeniden yayınlanması dolayısıyla yazdığı yazı için bkz. Ahmet Mithat, "Muharririn Teşkkürat-ı Müntederanesi", *Tarik*, 13 Ekim 1898, s.1 Kırcı, a.g.t. s.VI-XVIII; 1-123.

ise sadece bir yazısı yayınlanır.²⁶⁸ Süleyman Tevfik'in ise 21 Haziran 1899 -14 Ağustos 1899 tarihleri arasında Paolo Mantegazza'dan çevirdiği “Nasıl İzdivaç Etmelidir?” adlı eseri tefrika edilir.

Gazete üzerine yapılan araştırmada, Süleyman Tevfik'in *başyazarlık* iddiasını doğrulayacak bir makalesine rastlanmadı.²⁶⁹ Ancak, gazetede çalışan Asaf Borsacı, Süleyman Tevfik'i “*Tarik gazetesinin başyazarı beybabamız*” olarak tanımlar.²⁷⁰ Buna rağmen, Enis Tahsin Til, hatıralarında gazetenin bu dönemlerinde başyazarın Ebul Mukbil Kemal olduğunu belirtir, gazetede tercüman olarak çalışan Adnan Adıvar'ın da bu bilgiyi verdiğini belirterek, teyit eder.²⁷¹ Süleyman Tevfik ise, Kemal Bey'in kendisinin yardımcısı olduğunu belirtir.²⁷² Bununla birlikte Süleyman Tevfik'in, Maarif Nezareti ile yaptığı resmi yazışmada kendisini Tarik gazetesinin başyazarı olarak tanıttığı, Maarif Nezareti'nin de Süleyman Tevfik'ten gazetenin başyazarı olarak bahsettiği görülür.²⁷³

Bu yazışmanın içeriği “Nasıl İzdivaç Etmelidir” adlı eserinin, basılmasına müsaade edilmediği halde yayınlanmasına dairdir. Bu durum, dönemin sansür politikasının yanı sıra edebi yazılar üzerindeki algıyı da göstermektedir. Ruhsat verilmeme sebebi ise eserdeki bazı ifadelerin “*üstü açık*” olması, alenen tarif edilerek anlatılmasıdır. Buna rağmen, eserdeki görüşler gelenekseldir. Süleyman Tevfik, bu eserle, ailenin kutsallığına vurgu yaparak, nüfus artışı için önemli bir müessese olduğunu, ancak yeni adetlerin bu kurumu yıprattığını aktarır. Bu düşünce, İkinci Meşrutiyet döneminin modern evlilik düşünceleri ile kıyaslandığında geleneksel bir yapıda olduğu anlaşılır.²⁷⁴ Süleyman Tevfik'in diğer yazısı ise cülus yıldönümü sebebiyle yazdığı bir kasidedir.²⁷⁵ Filip Efendi'nin, 1 Mart 1900'de ölümünden sonra Tarik gazetesi kapanır. Gazetenin son 110 sayısı eksik olduğu için Süleyman

²⁶⁸Kırca, a.g.t., s.16,51,71.

²⁶⁹ Nesim Yazıcı, “Tarik”, *TDV. İA.*, C.40, İstanbul, 2001, s.94-95; İhsan Tevfik Kırca, *Tarik Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi*,1884-1899, Danş. Kazım Yetiş, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE., TDEB, İstanbul, 1999.

²⁷⁰ Asaf Borsacı, “37 Seneden Beri”, Çapanoğlu, a.g.e., s.157,158.

²⁷¹Til, a.g.e., s.505-509; Tarik gazetesinde aynı dönemlerde çalışan H. Cahit Yalçın ise başyazarlıktan bahsetmez. Yalçın, a.g.e., s.99-104.

²⁷²Özzorluoğlu, a.g.e., s.215.

²⁷³ BOA. MF. MKT. 522-11;522-53.

²⁷⁴ Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat*, İnkılap ve Travma, 1908-1928, Doğan Yay., İstanbul,2017, s.43-44.

²⁷⁵ Süleyman Tevfik, “Ruz-i Cülus Dolayısıyla Kaside-i Tebrikiye”, *Tarik*,31 Ağustos 1899.

Tevfik'in, gazetede ki rolü hakkındaki bilgiler de eksik kalır. Süleyman Tevfik'in, bu zaman aralığında başyazar olması ihtimali vardır.²⁷⁶

Süleyman Tevfik, Tarık gazetesinden sonra Meşihat Komisyonu tarafından oluşturulan *Mızraklı İlmihal Yazını* kurulunda görev alır. Ancak kitabı Hacı Zihni Bey bitirir. Süleyman Tevfik, Jules Michelet'in *Fransız Devrimine Tarihi* ile Alexandra Dumas'ın *Kaptan Paul* adlı eserlerini çevirir, ancak, biri ihtilalden bahsettiği diğeri de Beşinci Murat'ın maceralarını anımsattığı için basımına müsaade edilmez.²⁷⁷ Süleyman Tevfik'in her iki eserinden ve sansür uygulamalarından bahsetmesine rağmen, *Nasıl İzdivaç Etmelidir* adlı eserini atlaması ilginçtir.

Süleyman Tevfik, İkinci Abdülhamid'in basın hürriyetine karşı olduğunu, önde gelen gazete sahipleri ve gazetecilerin rütbe ve nişanlarını yükselterek ya da belirli görevlere getirerek etkisiz bırakmaya çalıştığını ifade eder. Süleyman Tevfik'e göre hiçbir iş yapmasa da maaş verilerek susturulan bir "işsizler devairi" vardır. Basın üzerinde kurulan tahakküm, hemen her gazetecinin anılarında yer bulmuş, basın tarihinde, mizahi yazı ve karikatürlere yansımıştır. Nitekim İkinci Abdülhamid'in korkusu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Süleyman Tevfik, cemiyet üyesi değildir ancak sık sık Zabtiye Nezaratı'ne çağrılır, günlerce alıkonur. Bunlardan biri, dönemin tabirince *muzır neşriyat* yapmasından dolayı jurnal edilmesidir. Süleyman Tevfik, Fahrettin Razi'nin Kur'an-ı Kerim tefsirini tercüme ettiğini belirterek kurtulur.²⁷⁸

Bu sıralarda Avnullah Kazımı, Fuat Paşa olayına karışır ve tutuklanır.²⁷⁹ Süleyman Tevfik'e göre İkinci Abdülhamid, kardeşiyle araları bozuk olduğu için İstanbul'da kalmasında bir sakınca görmez. Başka bir görüşüne ise, Abdülhamid'in bu tutumu, hiçbir öneminin olmamasına rağmen, kendisinden çekindiği ve gücendirmek istemediği içindir. Süleyman Tevfik, Abdülhamid'in Avrupa'ya firar eden İttihatçıları da İstanbul'a çekerek, kontrol altında tutmak isteğinden bahseder. Nitekim Süleyman

²⁷⁶ Filip Efendi'nin kızı ve eşinin imtiyaz sahipliğinde gazetenin yeniden yayınlanması, mesul müdürlüğünün ise Ebu Mukbil Kemal'e verilmesine dair bir arşiv kaydı vardır. BOA. DH. MKT. 2326-16.

²⁷⁷ Özzorluoğlu, a.g.e., s.153-154. Süleyman Tevfik, hatıralarının ileriki kısmında, 1909'da Kaptan Paul'u neşrettiğini belirtir. Özzorluoğlu, a.g.e., s.336. Ancak eserin çevirisine rastlanmamıştır.

²⁷⁸ Özzorluoğlu, a.g.e., 149-161.

²⁷⁹ Özzorluoğlu, a.g.e., s. 162-167. Bu olay Avnullah Kazımı'yi doğrudan ilgilendirdiği için detaylı olarak Avnullah Kazımı'nin hayatı bölümünde anlatılacaktır.

Tevfik, rahatsızlığından dolayı Bursa kaplıcalarına gitmek isteyince, Abdülhamid, müsaade etmez.²⁸⁰

Süleyman Tevfik, kardeşi yüzünden takip altındadır. Zira bu olaylardan sonra İkinci Abdülhamid'e verilen bir jurnal üzerine Süleyman Tevfik'in evi aranır ve saraya sorgulanmak üzere götürülür. Başmabeynci Tahsin Paşa, Süleyman Tevfik'i görünce bir yanlışlık olduğunu düşünür, ancak geç bir saat olduğu için serbest kalamaz. Süleyman Tevfik bu esnada misafir gibi ağırlanır. Verilen jurnalde, bir karışıklık olduğu ortaya çıksa da otuz dört gün sarayda alıkonur. Bu sürede Süleyman Tevfik, sarayda ağırlanışından memnundur, gitmek istemediğini söylese de serbest bırakılır. Eve döndüğünde çuvalların mührünün açılmadığını anlar. Süleyman Tevfik'e göre şayet açılsaydı Mısır'dan gelen kitaplar ortaya çıkacaktı ve tutuklanacaktı.

Süleyman Tevfik, bir iki gün sonra yeniden çağrılır. Bu kez Sultanahmet ve Ayasofya medreselerinde öğrencilere Mısır ve Avrupa'dan gelen gazeteleri dağıttığı için sorgulanır. Ancak eylemler gizli olduğu için öğrencilerin şahitliği ile kurtulur. Süleyman Tevfik, mimlendiği için bu sürede gazetelerde çalışamaz. Victor Hügo'nun "Quatre Vingt Treize" (93 İhtilali) adlı eserini çevirir, ancak basımına ruhsat verilmez.²⁸¹ Süleyman Tevfik, Mısır ile bağlantısının ortaya çıkması üzerine, bu kez Mabeynci Ragıp Paşa tarafından sorgulanır. Tercüme etmek amacıyla kitap istediğini belirterek kurtulur.²⁸²

Süleyman Tevfik, 1906 yılında Hazine-i Hassa'da kâtiplik görevinde iken Yazı Müdürü Halis Bey ile tartışınca Meclis-i Kebir Maarif Azalığı'na nakledilir.²⁸³ Bu naklin nedeni kardeşinin sürgünde olmasıdır.²⁸⁴ Ancak Süleyman Tevfik, Halis Bey'le, yaptığı bir usulsüzlüğe boyun eğmediği için tartıştığını, Halis Bey'in kendisini uzaklaştırmak için kardeşinin durumunu kullandığını iddia eder. Süleyman Tevfik, maarif azalarından olmakla birlikte bu dönemde, birçok memurda olduğu gibi

²⁸⁰Özzorluoğlu, a.g.e., s.167-170 Arşiv belgelerinde Süleyman Tevfik'in Bursa'ya gitmesi için önce izin çıktığı ancak sonradan bunun mümkün olmadığına dair bilgi vardır. BOA. HH. İ. 146-6; 147-56.

²⁸¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.170-185; Süleyman Tevfik'in bu eseri, 1912'de yayımlanır. Victor Hügo, 93 *İhtilali*, Çev. Süleyman Tevfik el Hüseyini, Şems Matbaası, İstanbul, 1912. Süleyman Tevfik, 1789 ihtilalini anlattığını söylese de Victor Hügo'nun bu kitabı 1793 İhtilaline dair yazılan bir romandır.

²⁸²Özzorluoğlu, a.g.e., s. 186-187

²⁸³ BOA, DH. SAİD. d.81-49. BOA. MF. MKT.1214-29;1214-69.

²⁸⁴ BOA. MF. MKT. 1136-66.

herhangi bir iş yapmaz. Ancak her ay maaş alır.²⁸⁵ Bununla birlikte arşiv belgelerinde Süleyman Tevfik'in bir tüccara borçlu olduğu ve Hazine-i Hassa dairesinde iken zimmetinde para bıraktığı ortaya çıkmıştır.²⁸⁶

Hatıralarında kendini kanıtlama çabasında olduğu anlaşılan Süleyman Tevfik, tam bu dönemde bir yandan meşrutiyet taraftarlığı yaparken, öte yandan İkinci Abdülhamid'in gözüne girmeye çalışır. Sık sık polis nezaretine giden Süleyman Tevfik, kendine bir paye aramaya çalışır. Bu görüşmeler neticesinde hafiyelik yapması istenir. Süleyman Tevfik, Abdülhamid'e Avrupa'dakilerin korkulacak derecede, İstanbul'dakilerin ise önemsiz olduğuna dair bir jurnal yazar. Jurnalın devamında Süleyman Tevfik'in Avrupa'ya gitme isteği ortaya çıkar. Süleyman Tevfik, Avrupa'daki İttihatçıların getirilmesi için, güvendikleri birinin oraya gitmesi gerektiğini düşünür.²⁸⁷ Bu jurnalı teyit edecek bir arşiv belgesine rastlanmadı. Ancak Süleyman Tevfik'in adı Asaf Tugay'ın "İbret" adlı eserinde, jurnalci listesinde geçer.²⁸⁸

Avrupa'daki İttihatçılar bölünmüştür, aralarında görüş ayrılıkları vardır.²⁸⁹ Kendi rolünü öne çıkartan Süleyman Tevfik, Avrupa'ya giderse onları bu itilaf yerine müşterek düşman üzerinde birleşmeleri gerektiğine ikna etmeyi planlar.²⁹⁰ Süleyman Tevfik'in, bu anlatısıyla kendisini Serhafiye Ahmet Celaleddin Paşa ile özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Zira tam da bu dönemdeki hafiyeliği ve Avrupa'ya gitme teklifinden sonra, Ahmet Celaleddin Paşa'nın Paris'e gitmesinden bahsetmesi tesadüf değildir. Nitekim Ahmet Celaleddin Paşa, Paris'te İttihatçılara katılır.²⁹¹

2.2.7. İkinci Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı; Süleyman Tevfik'in Muhalifliği ve Basın-Yayın Hayatı

İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, kırk yedi yaşında olan Süleyman Tevfik, Maarif azalığı görevini sürdürmektedir. Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet'in ilanı sürecini anlatır ve Abdülhamid'in, İttihatçılarla irtibatından dolayı kendisinin de

²⁸⁵Özzorluoğlu, a.g.e., s.196. Ancak arşiv kayıtlarında altı ayda bir aldığı görülür. BOA, DH. SAİD. d. 81-49; BEO. 2986-223915.

²⁸⁶ BOA.MF.MKT.957-62; 963-38.

²⁸⁷Özzorluoğlu, a.g.e., s.196-204.

²⁸⁸ Asaf Tugay, *İbret*, Okat Yay. İstanbul, ty. S.308.

²⁸⁹Özzorluoğlu, a.g.e.,s.204; Kuran,a.g.e.,s.321; Mardin,a.g.e.,s.79.

²⁹⁰Özzorluoğlu, a.g.e.,204.

²⁹¹Kuran, a.g.e., s.342-346.

fikrini sorduğunu belirtir. Cevap olarak “*Meşrutiyetin ilan edilmesinin padişahın iyiliği açısından gerekli olduğunu*” belirten bir mazbata yazar. Bir müddet sonra şifre kâtibinden, Abdülhamid’in “*nasihatlerine uyacağına dair*” bir cevap alır.²⁹² Abdülhamid’in, Said ve Kâmil Paşalar ile Vükela Heyeti’nin fikirlerini aldığı doğrudur. Ancak, Süleyman Tevfik’in görüşünü alması, karşılığında nasihatine uyacağı gibi bir söz söylemesi pek olası değildir.

Süleyman Tevfik, meşrutiyetin ilanından dolayı memnundur. Ancak bir süre sonra sürgünden dönen kardeşiyle birlikte muhalefete başlar. Avnullah Kazımı, Mevlanzade Rıfat ve sürgünden dönen bazı şahıslarla birlikte Fedakâran-ı Millet Cemiyeti’ni kurar. Cemiyetin yayın organı Hukuk-ı Umumiye gazetesini de çıkararak muhalefet eder. Süleyman Tevfik, kendisini fırka içine dâhil etmez, ancak gazetede çalıştığını belirtir. Bu dönemde çıkan yeni gazeteler ve sahipleri hakkında, bilgiler veren Süleyman Tevfik, kardeşinin gazetesinden başka, Matbaacı Enver Bey’in *İkbal* ve Ali Efendi’nin *Basiret* gazetesine yardım ettiğini belirtir.²⁹³ *İkbal* gazetesi, *İkbal-i Millet* adı ile çıkar. Başyazarlığını Sabitzade Ahmet Raşit Efendi yapar.²⁹⁴ Matbaacı Hüseyin Enver de İttihat ve Terakki muhalifidir. 1909 yılının sonunda kurulan *Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası* üyelerinden olup, Cemiyet-i Hafiye mensuplarındandır.²⁹⁵ Dolayısıyla Süleyman Tevfik’in muhalif çevre içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Süleyman Tevfik, bu dönemde gazeteci sıfatıyla istibdat yöneticilerinin gönderildiği adaya gider. Burada Tahsin Paşa ile görüşür. Süleyman Tevfik, bu görüşmede uzaktan da olsa akraba olduklarını dile getirir. Bunu daha önce söylememesinin nedeni ise “*Paşanın mevkisinden dolayı bir çıkar aradığı düşünülmessin*” diyerdir.²⁹⁶ Ancak, Süleyman Tevfik’in ikircikli olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Tevfik, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin fazlalık kadroları çıkarmasını olumlu karşılar.²⁹⁷ Ancak, Süleyman Tevfik, 1909’da yeniden kadro içine

²⁹²Özzorluoğlu, a.g.e.,224,225.

²⁹³Özzorluoğlu, a.g.e., s.228-256.

²⁹⁴ *İkbal-i Millet*, 23 Şubat 1909; Bayrak, a.g.e., s.64.

²⁹⁵ Doktor Rıza Nur, *Cemiyet-i Hafiye*, Selanik Matbaası, İstanbul, 1330 (1914), s. 436-441;456Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Arba Yay, İstanbul, 1952, s.287,290.

²⁹⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.260.

²⁹⁷Özzorluoğlu, a.g.e., s.263,264.

alınır ve maaş almaya devam ederken,²⁹⁸ kendisinin kayırılmasından bahsetmez.²⁹⁹ Süleyman Tevfik, 1916 yılında emekli olur.³⁰⁰

Süleyman Tevfik, bu süreçte Tevhid-i Anasır matbaasını kurup *Saika* adında bir gazete çıkartır.³⁰¹ *Saika* gazetesinin imtiyazı Ergirili Mehmet Naci tarafından alınır.³⁰² 20 Şubat 1909 tarihli ilk nüshası dışında diğer sayılara ulaşılammıştır. Bununla birlikte 1909 yılında yine Mehmet Naci Bey'in imtiyazında *Tevhid-i Anasır* adlı bir gazete çıkartılmak için ruhsat alındığı ve mesul müdürlüğüne Süleyman Tevfik'in getirilmek istendiğine dair bilgi vardır.³⁰³ Gazete çıkmaz, ancak aynı isimle matbaa açılır. Süleyman Tevfik'in bazı eserleri bu matbaada çevrilir. Bu bilgilerden, Süleyman Tevfik'in, *Saika* gazetesini de Mehmet Naci Bey ile çıkardığı anlaşılmaktadır. Ancak Süleyman Tevfik, Mehmet Bey'den bahsetmez. Gazetede yazıları da kendisinin yazdığını belirten Süleyman Tevfik, muhalif yönünü bu gazete üzerinden anlatır. Buna göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bekleneni vermediğini ve meşrutiyetçi olmayanların cemiyet içinde söz sahibi olmadığı görüşündedir. Bununla birlikte, İttihatçı cemiyetinin *mukaddes* sıfatıyla adlandırılmasının, “*minnet altına girmek*” anlamına geldiğini düşünür.³⁰⁴

Süleyman Tevfik, gazetesinin çıkmasından sonra cemiyet mensuplarından Selanikli Sami'nin kendisine karşı, *Siper-i Saika* adlı bir gazete çıkardığını belirtir ve 31 Mart olayından sonra kendi gazetesini gibi, *Siper-i Saika*'nın da kapandığını iddia eder.³⁰⁵ Ancak Süleyman Tevfik, yanılmaktadır. Öncelikle *Siper-i Saika*'yı Ahmet Cevat Emre çıkartır. 31 Mart'tan sonra yayını dursa da Nisan Temmuz ayları arasında yeniden çıkar.³⁰⁶ Bununla birlikte Ahmet Cevat, daha çok Mizan, Serbesti ve Hukuk-i Umumiye gibi muhalif gazeteleri hedef alır.³⁰⁷

²⁹⁸ Süleyman Tevfik, 1908 Ağustos ayında kadro harici çıkarılır, ancak bir yıl sonra tekrar istihdam edilir. BOA, DH. SAİD. d.81-49; BOA. MF. MKT. 11136-66.

²⁹⁹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.263.

³⁰⁰ BOA. ŞD.31-34-23; BOA. MF. MKT.1213-96.

³⁰¹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.269.

³⁰² BOA. DH. MKT.2670-98; BOA. ZB.328-133; Bayrak, a.g.e., s.118; Kudret Emiroğlu, “Meşrutiyet Matbuatı 1324-1325”, *Kebikeç*, Sayı,9, 2000, s.59.

³⁰³ BOA. DH. MUI. 1-52; “Meşrutiyet'in İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, *Ayın Tarihi*, S. 44, Teşrinisani (Ekim), 1927, s.2650.

³⁰⁴ Özzorluoğlu, a.g.e., s.269-271.

³⁰⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.271.

³⁰⁶ *Siper-i Saika*, 24 Şubat 1909- *Siper-i Saika*-ı Hürriyet, 21 Temmuz 1909. (52. Sayısından itibaren gazetenin adı *Siper-i Saika*-ı Hürriyet olmuştur.) Bayrak, a.g.e., s.124; Emiroğlu, a.g.m., s.60.

³⁰⁷ Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960,s.125,130,131,145.

31 Mart olayından önce kardeşi Avnullah Kazımı, Kerkük'e mutasarrıf olarak tayin edilir. Süleyman Tevfik ise İstanbul'da kalır. Süleyman Tevfik'in, kardeşi kadar radikal olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bir yandan tercüme faaliyetleri, bir yandan memuriyeti muhalif kimliğini gölgeler. Süleyman Tevfik, 31 Mart Vakası'na dair izlenimlerini anlatır.³⁰⁸ Bu noktada, Cemal Kutay'ın, Süleyman Tevfik'in 31 Mart Vakası'na yönelik günlüklerine dayanarak yayınladığı kitaplardan söz etmek yerinde olacaktır. Kutay, Süleyman Tevfik'e ait olduğunu ileri sürdüğü günlüklerini, ilk olarak 1974 yılında *Bilinmeyen Tarihimiz* adlı eserinde, 1977 ve 1994 yıllarında ise 31 Mart'a yönelik özel bir kitap içinde yeniden yayımlar.³⁰⁹ Ancak yapılan araştırmada bu günlüklerin Kutay'ın uyarlamasından çıkan bir kurmaca olduğu anlaşılmıştır.³¹⁰ Kutay'ın anlatımında, öncelikle, Süleyman Tevfik'in hayatı yanlış verilir. 31 Mart sürecinde ise Süleyman Tevfik, Yıldız Sarayı'nda, Harekât Ordusu'nda ve meclis konuşmalarının içinde yer alan, önemli biri gibi gösterilir. Oysa başta kendi hatıraları olmak üzere, bu süreçte aktif rol alan şahısların hatıraları ile karşılaştırıldığında Süleyman Tevfik'in adına rastlanmaz.³¹¹ Dolayısıyla Kutay, Süleyman Tevfik üzerinden kurmaca bir anlatım yapmıştır.

Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet döneminde tercüme faaliyetlerine devam eder. Aleksandra Dumas'ın, *Joseph Balsamo* adlı Fransız İhtilali'ni anlattığı roman çevirisi, bunlardan biridir. Süleyman Tevfik, 31 Mart Vakası'ndan sonra Tevhid-i Anasır matbaasını, Gayret Kütüphanesi sahibi Garbis Efendi'ye devreder. Süleyman Tevfik, bu kütüphanede, *Kraliçe'nin Gerdanlılığı* adlı eserini yayımlar. Bu bağlamda, Süleyman Tevfik'in kitap ve kütüphaneci çevrelerle bağlantısı önemlidir. Zira Garbis Efendi'den başka, Hüseyin ve Kasım Bey'e ait Cemiyet Kütüphanesi'nde çalışmaya

³⁰⁸Özzorluoğlu, a.g.e.,s.292-325.

³⁰⁹ Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz* C. I, İstanbul,1974, s.85-122; C. II, İstanbul,1974, s. 59-115; C.III, s.42 vd.; *31 Mart İhtilali'nde İkinci Abdülhamid*, Nilüfer Matbaacılık, İstanbul, 1977, s.102-176 Cemal Kutay, *Otuz Bir Mart 85. Yaşında, Bir Geri Dönüş Mirası, (1909-1994)*, Kazancı Kitap, 1994, s.37-165; Cemal Kutay, *31 Mart'ın 90. Yılında*, Aksoy Yay. İstanbul, 1999,s.41-148; Cemal Kutay, *Son Cuma, Yıldız Sarayı'nda Sönen Kandil: İkinci Abdülhamid Han*, ABM, Yay., İstanbul, 2012.

³¹⁰Cemal Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfettiği günlüklerin incelendiği bir çalışma tarafımızdan makale olarak yazılmıştır. Ayşegül Yılmaz, "Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek: Cemal Kutay, "Süleyman Tevfik'in 31 Mart Günlükleri", *Tarih Yazımı*, Summer 2022, C.4, S.1,s. 41-66.

³¹¹Bu hatıratlardan en önemlilerinden biri mabeyn başkatibi Ali Cevat Bey'in fezlekesidir. Ali Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hadisesi*, (İkinci Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi), Yay. Haz. Faik Reşit Unat, TTK, Ankara 1991. Mebuslardan ise Yusuf Kemal Tengirşenk ve Mahir Said Pekmen'in hatıralarına bakılabilir. Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., 1981; Mahir Said Pekmen, *31 Mart Hatıraları*, Yay. Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK, Ankara 2013.

başlayan Süleyman Tevfik, giderek çevresini genişletir. Burada Süleyman Sudi ile tanışır. Çeviri eserlerinden bir kısmını bu kütüphanede bastırır. Bunlardan biri Süleyman Tevfik'in, Ali Rıza Bey'e ait olduğunu söylediği *Tarih-i İslam ve Mehd-i Medeniyet-i Arabistan* adlı eserdir. Süleyman Tevfik, yazarının vefat etmesinden dolayı eserin devamını yazdığını belirtir. Ancak Süleyman Tevfik'e ait böyle bir eser kayıtlarda bulunmamakla birlikte, yazarının adı da Ali Cevat'tır.³¹²

Süleyman Tevfik, aynı zamanda Alexandre Dumas'ın *Kırmızı Kahraman* ve *Kaptan Paul* adlı eserlerini çevirdiğini belirtse de *Kırmızı Kahraman*, başka bir yazarın tercümesi ile 1915'te yayınlandığı,³¹³ Kaptan Paul'un ise yayınlanmadığı görülür. Süleyman Tevfik, 1908'de ayrıca Fahrettin Razi'nin *Tafsîl'ul-Beyan fî Tefsîr'il-Kur'an* adlı eserini çevirerek, bir formasını yayınlar.³¹⁴ Bu süreçte Ahmet Cevdet'in de Kur'an-ı Kerim tercüme faaliyetleri gündemdedir. Dönemin müderrislerinden Mustafa Sabri Efendi, Millet gazetesinde, bu faaliyetlere dikkat çekerek, Kur'an tercümesi için ehil olmak gerektiğini söylemiş, Süleyman Tevfik, aynı gazetede karşılık olarak kendisini savunmuştur.³¹⁵

Süleyman Tevfik, bu dönemde aynı kütüphanede *Çiftçi* ve *Musavver Malumat* adlı dergileri çıkartır.³¹⁶ Ancak *Çiftçi* dergisi 1909'da Ahmet Muhtar'ın imtiyazında, Osmanlı Ziraat Cemiyeti tarafından çıkartılır.³¹⁷ *Musavver Malumat* ise 1914'te çıkar.³¹⁸ Süleyman Tevfik, ayrıca bu dönemlerde tek başına *Muharebe*, *Suhulet Kütüphanesi* sahibi Semih Lütfi ile de *Çocuk Gazetesi*'ni çıkartır.³¹⁹ Ancak kayıtlarda *Çocuk Gazetesi*'ne rastlanmamıştır.

³¹² Ali Cevad, *Musavver Tarih-i İslam ve Medh-i Medeniyet-i Arabistan*, Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul, 1916.

³¹³ Alexandre Dumas, *Kırmızı Kahraman*, Çev. K. Nezihi, Keteon-Bedrosyan Matbaası, İstanbul, 1915. Bu isim, Süleyman Tevfik'in kullandığı mahlaslar arasında da geçmemektedir. *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Edtr. Tahsin Yıldırım, İsmail Demirci, Selis Yay., İstanbul, 2006, s.348.

³¹⁴ Fahrettin Razi, *Tafsîl'ul-Beyan fî Tefsîr'il-Kur'an: Türkçe Mufasssal Tefsîr-i Şerîf*, Haz. Süleyman Tevfik, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1908.

³¹⁵ Mustafa Sabri Efendi, "Kur'an-ı Kerim İçin Türkçe Bir Tefsir Yazmak Meselesi", *Millet*, 2,7,11 Eylül 1908, s.2; Süleyman Tevfik El Hüseyini, "Faziletli Mustafa Sabri Efendi'ye", *Millet*, 6, Eylül 1908, s.4; 13 Eylül 1908, s.2.

³¹⁶ Özzorluoğlu, a.g.e., s.333,334.

³¹⁷ Resimli *Çiftçi*, 30 Mart 1325, (12 Nisan 1909) Mesul müdürü Mehmet Emin'dir.

³¹⁸ Hasan Duman, *Başlangıcından Harf Devrimi'ne Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası Toplu Kataloğu*, 1828-1928, Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay, Ankara, 2000, C.2, s.690; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı 1324-1325", *Kebikeç*, Sayı:3, 1996, s.72.

³¹⁹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.419; Semih Lütfi için bkz. <http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/164157>.

Bunlardan başka Süleyman Tevfik'in bahsetmediği, ancak tespit ettiğimiz üzere, 1908-1914 yılları arasında; *Yeni Asır*, *Ahval-i Hazıra*, *Kader*, *Münasiptir Efendim* adlı gazeteler ile *Ekinci*, *Büyük Duygu* ve *Kadınlık* adlı dergilerinde mesul müdürlük yaptığı anlaşılmıştır.³²⁰ Ayrıca imtiyaz ruhsatı alınsa da yayınlanmadığı anlaşılan; 1910 yılında Mehmet Asaf'ın *Gece Postası*, 1913 ve 1914 yıllarında Süleyman Sudi'nin *Ahenk*, *Akıbet*, Mesrob Efendi'nin *Sinematograf Ceridesi* ve Hacı Cemal'in *Karikatür* adlı dergilerde de Süleyman Tevfik'in adı mesul müdür olarak geçer.³²¹ Süleyman Tevfik, ayrıca 1909'da Mehmet Naci'nin *Barika-i Hak* gazetesinde, 1911'de Hasan Necmi'nin *Alafranga* adlı mizahi dergisinde, 1912'de *Adl* gazetesinde başyazarlık yapar.³²² Süleyman Tevfik, 1913 yılında ise *El Cevaib* adlı bir gazete imtiyazı alır ancak çıkmaz.³²³

Bu gazete ve dergilerin çoğunun kısa ömürlü olduğu, bazen tek ya da birkaç sayı çıktığı tespit edilmiştir. Bu yayınların kimler tarafından çıkarıldığı, içerikleri ve misyonu Süleyman Tevfik'in ilişkiler ağını belirlemekle birlikte muhalif özelliğini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda yayın tarihi sırasına göre bu gazete ve dergilerden ilk olarak, Abdurrahman Nafiz'in, Selanik'te çıkardığı *Yeni Asır* gazetesi gelmektedir.³²⁴ Gazetenin 21 Temmuz 1908 ilk nüshasında Kanuni Esasi'nin ilan edileceği duyurulur.³²⁵ Süleyman Tevfik'in, *Baba Rişar'ın Milyonları* adlı tefrikası yayınlanır. Süleyman Tevfik'in, İttihatçı muhalifi olmasından dolayı ilerleyen süreçlerde ayrıldığı anlaşılmaktadır.³²⁶

Süleyman Tevfik, 26 Mart 1909'da Ergirili Mehmet Naci'ye ait tek sayı çıkan *Barika-ı Hak* gazetesinde başyazarlık yapar. Mehmet Naci, Saika'yı da bu gazeteden

³²⁰ Duman, a.g.e. C.1, s. 116,456, 460,633.

³²¹ "Meşrutiyet'in İlanından Beri...", *Ayın Tarihi*, Sayı: 41, Ağustos, 1927, s.2357, Sayı:52, Temmuz, 1928, s.3557; Sayı: 53, Ağustos, 1928, s.3641,3645.3646; Emin Nedret İçli, Kitabhane-i Sudi Tarihçesi ve Süleyman Sudi Bey, *Müteferrika*, Oğlak Yay., Kış, Sayı:4, İstanbul,1994, s. 39; Sedat Simavi, Turhan ve M. Hilmi'nin çıkardığı *Karikatür* adlı bir dergi olmakla birlikte Süleyman Tevfik'in adı yoktur. Bayrak, a.g.e., s.76.

³²² Duman, a.g.e.C.1, s.107,121,173,193.

³²³ "Meşrutiyet'in İlanından Beri...", *Ayın Tarihi*, Sayı: 41, Ağustos, 1927, s.2357; Bayrak,a.g.e.,s.74

³²⁴ 1895 yılında Selanik'te *Asır* adı ile yayınlanmaya başlayan gazetenin imtiyaz sahipleri, Selanik'te Duyun-ı Umumiye İdaresi sandık emini Abdurrahman Nafiz, oğlu Fazlı Necip ve yeğeni Abdurrahman Arif Bilgin'dir. Duman, a.g.e., C.1, s.147,456., C.2, s.927,928.

³²⁵ Osman Sermedi, "Kanun-i Esasi", *Yeni Asır*, 21 Temmuz 1908, s.1.

³²⁶ Fazlı Necip, 1909'da Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü'ne tayin edilmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidardan düşünce 1912'de bu görevinden alınmıştır. Balkan Savaşları'nda Selanik'in Yunanistan tarafından ilhakından sonra gazete kapatılmış, Fazlı Necip tutuklanmıştır. *Yeni Asır*, 1924 yılında Ali Şevket tarafından İzmir'de çıkartılmıştır. Til, a.g.e., s.23,237.

sonra çıkartır. İki gazetenin de adı yıldırım, şimşek anlamına gelir. Süleyman Tevfik, Mehmet Naci ve Barika-ı Hak gazetesinden bahsetmez. Gazetenin içeriğine bakıldığında Süleyman Tevfik'in, neden bu gazeteden bahsetmediği anlaşılır. Zira Süleyman Tevfik'in, radikal muhalefet yapan *İttihad-i Muhammedi Cemiyeti*'ni savunucu bir yazısı vardır.³²⁷ Süleyman Tevfik, bu dönemde muhalif olduğunu gizlememekle birlikte Derviş Vahdeti ile anılmak istememiş olabilir. Zira Cumhuriyet yıllarında bu cemiyet, *irticacı* olarak vasıflandırılır. Gazetede, Tanin gazetesini eleştiren bir yazının yanı sıra Fedakaran-ı Millet Cemiyeti üyelerinin haksız yere tutuklanmalarına ve mahkemelerine yer verilir.³²⁸

Gazetede ayrıca, Samuel Smiles'in *Self-Help* adlı eseri, *Self-Help Yani Şahsi Teşebbüs* adı ile yayınlanır.³²⁹ Tefrikayı çevirenin adı yazılmasa da Süleyman Tevfik'in aynı eseri, 1912'de *Adl* isimli gazetede tefrika etmesinden bu eseri de kendisinin çevirdiği anlaşılmaktadır. Eserin önemi, Prens Sebahattin'in şahsi teşebbüs fikrini Demolis'ten ziyade Samuel Smiles'in self-help görüşünden almış olmasıdır. Bu görüş Abdullah Cevdet'i de etkilemiştir. Abdullah Cevdet'e göre kalem memurluğundan ziyade, *struggle for lifers*, Osmanlıca tabiri ile *cehlü cidal* yani emek veren, mücadele eden bireyler yetiştiren bir eğitim olması gerekir.³³⁰

Süleyman Tevfik'in, başyazar olduğu bir gazete de Hasan Necmi'nin çıkardığı *Alafranga* adlı mizah gazetesidir. 1910'da iki sayı çıkan gazetede Süleyman Tevfik, "Ezop" takma adını kullanır.³³¹ Gazetenin üst tarafında, "*Şanet Kler (Chante Clear) tarzında edebi mizah gazetesidir*" şeklinde bir bilgi vardır. Gazetenin ilk ve son sayfasında karakalem çizimleri vardır. Alafranga kelimesinin, "*edebi riayet ve teşrifat kurallarına uyma anlamında*" tercih edildiği yazılmıştır. 15 Aralık'taki *Atlı Karınca Çadırında* başlıklı hikâyede, siyasetçilere gönderme yapılır.³³² Süleyman Tevfik, bu

³²⁷ Süleyman Tevfik el-Hüseyni, "İttihadı Muhammed-i Cemiyeti", *Barika-ı Hak*, 26 Mart 1909, s.1.

³²⁸ Muhakeme, *Barika-ı Hak*, 26 Mart 1909, s.2. Bu mahkeme, Ocak ayında cemiyete yapılan baskın sonunda tutuklananların mahkemesidir. Avnullah Kazımı, suçsuz görülmüş, ancak Kerkük'e mutasarrıf tayin edilmişti.

³²⁹ Samuel Smiles, "Self-Help Yani Teşebbüsü Şahsi", *Barika-ı Hak*, 26 Mart 1909, s.2,3. Eserin orijinali; Samuel Smiles, *Self-Help; With Illustrations of Character and Conduct*, Ticknor and Fields, Boston, 1859.

³³⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Yay., Ankara, t.y.

³³¹ *Alafranga*, 13, 15 Aralık 1910.

³³² "Atlı Karınca Çadırı'nda", *Alafranga*, 15 Aralık 1910, s.2,4.

dönemlerde tarım ve ziraat alanında eserler de yazar. *Koyun ve Keçi Beslemek, Arıcılık ve Balıcılık, Sütçülük ve Peynircilik* vb. kitaplar belli başlı olanlardır.

Süleyman Tevfik, Balkan Savaşları öncesinde, sadrazam Hakkı Paşa tarafından kendisine Kudüs mutasarrıflığının teklif edildiğini ve kabul ettiğini, ancak aynı gün Avanzade Süleyman'ın da Abdullah Cevdet, Filozof Rıza Tevfik, Salih Zeki gibi yazarlarla ortak, *Muhit-i Tefeyyüz* adlı Fransızca-Osmanlıca lügati yazma teklifini yaptığını belirtir. Süleyman Tevfik, bu durumda lügat yazımı teklifini geri çevirmez, hatıralarında “*matbuat illetim tuttu*” şeklinde ifade eder. Süleyman Tevfik, diğer yazarların bir süre sonra ayrıldığını, Avanzade ile kaldığını, onun da çekilmesiyle kitabı tek başına yazmaya devam ettiğini belirtir.³³³ Buna karşın kitabın basımında Mehmet Süleyman'ın da ismi geçmektedir.

Süleyman Tevfik, anılarında Sultan Mehmet Reşat'ın, 1911'de Rumeli seyahatinden bahseder, ancak hangi gazete adına gittiğine dair bir bilgi vermez.³³⁴ Bu yıl içinde çıkardığı *Muharebe* gazetesi ise seyahatten sonra Ekim ayında yayınlanmaya başlar. Süleyman Tevfik, bu gazeteyi de Mehmet Safa ile çıkarır.³³⁵ Ancak Süleyman Tevfik, Mehmet Safa ile ortaklığından yine bahsetmez. Gazeteyi, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal ettiği bu dönemde sadece savaş haberlerini sunmak amacıyla çıkardığını dile getirir.³³⁶ Oysa hatıralarının bazı yerlerinde Mehmet Safa ile dostluğu göze çarpar. Örneğin, 1898'de Kevkeb-i Osmani gazetesinde birlikte çalıştıklarını, 1904 yılında ise Ebul Hüda'yı ziyarete birlikte gittiklerinden bahseder. Mısır'lı olan Mehmet Safa, İstanbul'da Encümen-i Teftiş ve Muayene azalığı yapmıştır. Muharebe gazetesinin imtiyazı kendisindedir. On beş sayı çıkan gazete, öğlen üzeri çıkmış, İtalya'nın işgaline karşı şiddetli yazılar yazmıştır.³³⁷ Gazetenin belirli bir başyazarı yoktur. Gazetede, halkın duygularını harekete geçirici, siyaseti yönlendirici imzasız yazılar yayınlanır. Bununla birlikte gazete padişah yanlısı olduğu, istibdattan kalma yüceltici yazı geleneğini devam ettirir.³³⁸

³³³Özzorluoğlu, a.g.e., s.336,335,350-357,429.

³³⁴Özzorluoğlu, a.g.e., s.258-359. Tahsin Yıldırım, Süleyman Tevfik'in gözlemlerini paylaşır. Ömer Seyfettin, *Balkan Hatıraları*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul,2011, s.45,46.

³³⁵*Muharebe*, 1 Teşrinievvel 1327 (10 Ekim 1911).

³³⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.366,367.

³³⁷“Hakikat Setr Edilemez, *Muharebe*, 24 Ekim 1911, s.1.

³³⁸ “Artık Durmayalım, Yine Aldanmayalım”, *Muharebe*, 10 Ekim 1911, s.1; “Veladet-i Hümayun Hazret-i Padişahi”, *Muharebe*, 14 Ekim 1911.

Muharebe gazetesi kapandıktan sonra, Süleyman Tevfik, 1911’de Mehmet Safa ile *Ahval-i Hazıra* adlı bir gazete çıkartır. *Ahval-i Hazıra*, haftada iki gün, on sayı çıkmıştır. Misyon olarak aynı görüşlerde olan gazete, siyasi gelişmelere ve Balkan Savaşı haberlerine yer vermiştir. Bu gazetede de başyazar olarak herhangi bir isim geçmez. Gazetenin padişahı övücü ifadelerinin yanı sıra, siyasi yazılarda hükümet eleştirilmiş ve yönlendirici bir tutum izlenmiştir.³³⁹ Süleyman Tevfik’e ait olduğunu düşündüğümüz her gün yayınlanan *Letaif-i İctimaiye* başlıklı kısa fıkralarda, dönemin siyasetçileri eleştirilir. Bu yazıların çoğu, üstü çizilidir.

Süleyman Tevfik’in, 1912’de yılında mesul müdür olduğu gazetelerden biri Gıdık gazetesinin devamı olarak 5 Ocak 1912 tarihinde iki sayı çıkan *Münasiptir Efendim* adlı mizah gazetesidir.³⁴⁰ Gazetenin ilk sayısı, Gıdık’ın tatili üzerinedir. Gazeteye neden bu ismin verildiği, bir karikatür ile resmedilir. Karikatürde, nargilesini içen yaşlı bir adamın karşısında saygıdan iki büküm olmuş bir adam, “münasiptir efendim” demektedir. Böylece gazetenin sık sık kapanmasına ironi yapılarak, bundan sonra her şeye “münasiptir efendim” denileceği vurgulanmıştır. Mukaddime yazısında da bu arzu dile getirilir.³⁴¹ Ancak bu sayılardan sonra gazete yine kapatılır.

Süleyman Tevfik, bu gazetede çalışırken, 6 Ocak 1912’de Mesrob Ressimdjî’nin tek sayı çıkardığı *Kader* gazetesinde mesul müdürlük yapar. Gazete tarafsız bir niteliğe sahiptir. Balkan Savaşı’nın başladığı bu dönemlerde, Süleyman Tevfik’in, harbe katılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak gazeteciliğe devam eder.³⁴² Süleyman Tevfik, 1912 Kasım ayında Mehmet Safa’nın tek sayı çıkardığı *Adl* gazetesinde başyazarlık yapar. Gazetenin içeriği Balkan Savaşları’na yöneliktir. “*Evvel Allah’a Sonra Gücümüze*” başlıklı yazıda, vatanın tehlikede olduğu belirtilerek, Namık Kemal’in; “*Vatanın bağına düşmüş dayamış hançerini; Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini*” dizeleri vardır. Gazetede, Süleyman Tevfik’in, daha önce

³³⁹ “Kelamü’lMülük ve Mülükü’l Kelam”, *Ahval-i Hazıra*, 25 Aralık 1911, s.1; “Mühim Bir Tespit”, *Ahval-i Hazıra*, 25 Aralık 1911,s.1; “Siyasi Roller”, *Ahval-i Hazıra*, 8 Ocak 1912; “Mebus Olmak İsteyenlere”, *Ahval-i Hazıra*, 12 Şubat 1912.

³⁴⁰ Gıdık 1910 yılında Hüseyin Seyfettin’in imtiyazında çıkmıştır. Kesintili yayın yapan gazete, 23 Aralık 1911 tarihinde kapatılmıştır. Bu kapanıştan sekiz ay sonra Gıdık kendi ismi ile yeniden yayına başlamıştır. Ancak bu da uzun ömürlü olmamış, Ekim ayında tamamen kapanmıştır.

³⁴¹ İmzasız, “Mukaddime”; *Münasiptir Efendim* 23 Kânunuevvel 1327(5 Ocak 1912), No:61, s.481.

³⁴² Aykut Çelik, Süleyman Tevfik’in bu dönemlerde gazetecilik yapmadığını belirtir. Çelik, a.g.t., s.45. Ancak elde ettiğimiz kaynaklar tersini göstermektedir.

Barika-ı Hak gazetesinde çevirdiği Samuel Smiles'in Self-Help adlı eseri, "Teşebbüs-ü Şahsi Yahut Nefsi Muavenet" başlığı ile yayınlanır.³⁴³

Süleyman Tevfik, 1913 Babıali baskınına dair gözlemlerini anlatır ve Nazım Paşa'nın öldürülmesinin araştırılmamasına tepki gösterir.³⁴⁴ Süleyman Tevfik, bu yıl içinde Dünder Alp'in, M.Fazıl ve Ş. Uluğ'la birlikte çıkardıkları *Büyük Duygu* adlı dergide, dördüncü sayıdan itibaren mesul müdürlük yapar. On beş günde bir çıkan dergi yirmi altı sayı yayınlanır. Dünder Alp, beşinci sayısından itibaren dergiyi tek başına çıkartır. Dünder Alp'in asıl adının Mehmet Zeki olduğu bilinmektedir.³⁴⁵ Derginin içeriği, Balkan Savaşları'nda kaybedilen toprakların yarattığı kin ve intikam duygularına yöneliktir. Bu bağlamda, Turancılık, Türkçülük düşüncesi önem kazanır.³⁴⁶ Süleyman Tevfik'in, dergide herhangi bir yazısına rastlanmaz.

Süleyman Tevfik, Dünder Alp'le birlikte, 1913-1914 yılları arasında, Hüseyin ve Kasım Beyler tarafından çıkarılan *Ekinci* adlı dergide sorumlu müdürlük ve yazarlık yapar. İki haftada bir olmak üzere on beş sayı çıkan dergide Süleyman Tevfik'in, "Çiftçi Konuşması" başlığıyla, yazıları yayınlanır. Yazılar, modern tarım aletlerini kullanma, gübreleme ve hayvan yetiştiriciliği vb. konular üzerinedir. Süleyman Tevfik'in, hayvancılık ve ziraat üzerine yazdığı eserlerin birçoğunun bu dönemlerde yayınlanması, birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Süleyman Tevfik, bu yıl içinde Namık Ekrem Birecikli ve Seyyid Abdullah ile, *Musavver Malumat-ı Nafia* dergisini çıkartır. Yazı heyeti müdürü Orhan Mithat'tır. Ancak Süleyman Tevfik, bu isimlerden de bahsetmez. 26 Şubat-30 Temmuz tarihleri arasında haftalık çıkan derginin 16, 17 ve 18. sayıları *Beni Okuyunuz* adı ile yayınlanır.³⁴⁷ Derginin yazarları arasında; Filibeli Ahmet Hilmi, Behiye Tahsin, Burhan Cahit Morkaya, Ebu Süreyya Sami, Sabiha Sertel, Yusuf Ziya Ortaç vb. isimler vardır. Dergi, aile ve toplum yaşantısına yönelik olup, edebiyat, fen, tarih, iktisat vb. alanlarda yazılar yayınlanır. Ortaç, dergide, el falı, rüya tabiri ve isprizma

³⁴³"Evvel Allah'a Sonra Gücümüze", *Adl*, 26 Teşrinievvel 1328 (8 Kasım 1912), s.1; "Teşebbüs-ü Şahsi Yahut Nefsi Muavenet", *Adl*, s.4.

³⁴⁴Özzorluoğlu, a.g.e., s.399.

³⁴⁵Rasim Karabulut, "Dünder Alp'in Hayatı ve Eserleri Üzerine", *TÜBAR*, S. 41- 2017, s. 110, 111.

³⁴⁶Tayyar Turhan, "Mazide Turan Mehmet Selim Han'ın Yüce Tahtı", *Büyük Duygu*, 26 Nisan 1913, No:4, s.43-45; Dünder Alp, "Kin Lazım Millete", *Büyük Duygu*, 8 Mayıs 1913, No:5, s.27; Yusuf Ziya, Vatanım, *Büyük Duygu*, 21 Ağustos 1913, No:15,s.252.

³⁴⁷*Musavver Malumat-ı Nafia*, 13 Şubat 1329, (26 Şubat 1913); *Beni Okuyunuz*, 29 Mayıs, 5,12 Haziran 1330, (11, 18, 25 Haziran 1914).

gibi alanlarda da yazılar yayınlandığını, her makalenin altında farklı imzalar olsa da hepsinin “Baba” hitabıyla seslenen Süleyman Tevfik’in kaleminden çıktığına dikkat çeker.³⁴⁸

Süleyman Tevfik’in adının geçtiği makale, derginin birinci sayısında “Osmanlı Safahat-ı Aşıkane” başlıklı bir yazıdır.³⁴⁹ Süleyman Tevfik, Osmanlı’nın *aşıkane safahat* dönemlerinin Osmanlı tarihi yazımında eksik kaldığını belirterek, ilerleyen sayılarda bu konuya dair makaleler yazacağını ifade eder. Ancak diğer sayılarda böyle bir yazıya rastlanmaz. “Tarihten Bir Yaprak” başlıklı imzasız yazılarda da sözü edilen makale yoktur. Süleyman Tevfik’in, 1914 yılında mesul müdürlük yaptığı dergilerden biri de Hacı Cemal’in 1914’te çıkardığı *Kadınlık* dergisidir.³⁵⁰ Nigâr Cemal’in, başyazar olduğu derginin altıncı sayısında, yazı işleri müdiresi Nevvare Şükran’dır. Dergi yazarları arasında; Şükûfe Nihal, Halise Eşref, erkek yazarlardan ise Ebu Süreyya Sami, Mahmut Sadık gibi isimler vardır.

Bu yayınların çokluğuna bakıldığında Süleyman Tevfik’in, yoğun bir şekilde basın dünyasında çalıştığı göze çarpar. Süleyman Tevfik, siyasi açıdan muhalif tavrını da ortaya koyar. Süleyman Tevfik, İttihatçıların “harp isteriz” şeklindeki nümayişlerini “Müfrit İttihatçılar” söylemi ile eleştirir. İttihatçılar, 31 Mart Vakası’ndan sonra, Divan-ı Örfi’yi kaldırmadıkları için terör şiddetlenmiştir. Süleyman Tevfik’e göre İttihatçılar, bu isyanı fırsata çevirip giderek *tedhiş siyaseti* gütmeye başlamış, şahsi istibdadın yerini *cemiyet istibdadı* almıştır. Gazetecilerin öldürülmesi, matbuattaki yasakların şiddeti, Süleyman Tevfik’e göre Abdülhamid’in istibdadını geride bırakır. Süleyman Tevfik, Enver ve Cemal Beylerin birden paşalığa yükselerek nazır olmasını da eleştirir.³⁵¹

Balkan Savaşları döneminde gazeteciliğin yanı sıra telif ve çeviri eserler yazmaya devam eden Süleyman Tevfik, hatıralarında bazılarında bahsederken bazılarını atlar. Telif eserlerinin bir kısmı, dini ve “ilm-i nücum” (astronomi) üzerinedir. Örneğin Kerbala’yı anlatan *Hülâsa-ı Vaveyla Seyyidü’s-i Şüheda-i Kerbela* adlı eseri dini içeriklidir. *Yadigâr-ı Hüseyinî, Tarih-i Esâtir, Tefâülnâme-i Hüseyinî,*

³⁴⁸Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, İnkılap Yay. İstanbul, 2020, s.36.

³⁴⁹ Süleyman Tevfik, “Osmanlı Safahat-ı Aşıkane”, *Musavver Malumat-ı Nafia*, 13 Şubat 1329, (26 Şubat 1909), s.11.

³⁵⁰ *Kadınlık*, 8 Mart 1330 (21 Mart 1914)- 24 Mayıs 1330 (6 Haziran 1914).

³⁵¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.379,425,426.

Tesbih Falı, *Vasiyetname-i Hüseyin* adlı eserleri ise ilmi nücum olarak adlandırılan niteliktedir. Süleyman Tevfik'in, bu tür ilimlere merak duyması, muhtemelen Halep'te iken babasının çevresi, İstanbul'da ise *Adl* matbaasında Mısırlı çevrelerle kurduğu diyalogdan kaynaklanmış olabilir. Bunlar dışında Süleyman Tevfik, *Pakize* adlı bir roman yazar. Süleyman Tevfik'in, bu türde ilk ve tek yazdığı eserin konusu, gerçek bir olaydan uyarlanmış olup, *Pakize* adlı bir kadının eşinden ayrılması, çocuğuyla hayat mücadelesi vermesi ve etrafında gelişen olaylar üzerinedir.³⁵² Romanın, *Pakize* başlıklı kısmı iki ana bölümden oluşur. İkinci bölümün başlığı *Mercan'daki Konakta*'dır.³⁵³ Süleyman Tevfik, romanın son bölümünü ise *Cinayet Mahkemesinde* başlığıyla yayınlar.³⁵⁴ Romanın önemi, Osmanlı'nın, Balkan Savaşları dönemindeki sıkıntılı sürecinin, *Pakize* üzerinden yansıtılmasıdır. Özellikle *Pakize*'nin hastalığı, Osmanlı'ya atfedilen *hasta adam* imajı ile benzetilir, mekân isimlerinde İtalya'nın adı kullanılarak, gönderme yapılır.

Süleyman Tevfik'in, hatıratında bahsetmediği çeviri eserlerden bazıları şunlardır; Marie Anne De Bois Hebert; *Zevcenî Gözet*, Yervant Odyan; *Saliha Hanım Yahut Müstebide Karşı Kahraman Osmanlı Ordusu*, Pierre Garnier; *İzdivac ve Esrâr ve Vezâif-i Tenâsüliye*. Bu eserlerden *Saliha Hanım*, Yervant Odyan'ın 1912'de yayımladığı *Abdülhamid ve Sherlock Holmes* adlı kitabının devamı niteliğindedir. Eserin özelliği, Abdülhamid'i sövücü ifadelerin yer almasıdır. Sherlock Holmes'e karşın bu ikinci kitap polisiye roman özelliğinden uzaktır.³⁵⁵ Süleyman Tevfik'in bu dönemki çevirilerinden biri de *Engizisyon Mezalimi* başlığı altında yayınlanan; *Müthiş İşkenceler, Cellatlar Mağdurlar, Ateşte Yananlar* vb. müellifi belli olmayan³⁵⁶ on bir kitaplık roman serisidir.³⁵⁷

³⁵²Süleyman Tevfik, *Pakize*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, 1915.

³⁵³ Bu bölüm ayrıca da basılmıştır. Süleyman Tevfik, *Mercan'daki Konakta*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, 1913. Bununla birlikte Türkçeye çevrilmiştir; Süleyman Tevfik, *Pakize*, Yay. Haz. Neslihan Karakuş, Antik Türk Klasikleri, İstanbul 2011.

³⁵⁴Karakuş tarafından çevrilen kitapta, bu kısmın yayınına rastlanmadığının söylenmesine rağmen, kitap yayınlanmış, ayrıca Süleyman Tevfik'in hatıralarında da yer almaktadır. Süleyman Tevfik, *Cinayet Mahkemesinde*, Sada-ı Millet Matbaası, İstanbul, 1916; Özzorluoğlu, a.g.e., s.336.

³⁵⁵ Erol Üyepazarcı, *Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Türkiye'de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü (1881-2006)* C. 1, Oğlak Yay., İstanbul, 2008, s.278,279.

³⁵⁶ Meşrutiyet Matbaası'nda aynı başlıkla Michel Zevago'ya ait bir eser, Ali Semih tarafından çevrilir. Michel Cevago, *Engizisyon Mezalimi*, Ecel Köprüsü, Çev. Ali Semih, Meşrutiyet Matbaası, t.y.

³⁵⁷Özzorluoğlu, a.g.e., s.427.

2.2.8. Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'e Süleyman Tevfik

Süleyman Tevfik, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde, çeşitli dergi ve gazetelerde çalışır, çeviri yapmaya devam eder. Süleyman Tevfik, hatıralarında bu süreç içinde Harbiye Nezareti tarafından uygulanmaya konan *yeni yazı*, yani harflerin ayrı yazımına yönelik bir atılımdan bahseder. Bu minvalde, 1897'de Sabah gazetesinde çalışırken, Şemsettin Sami'nin Latin alfabesi üzerine çalışmalarında kendisinin de payı olduğunu iddia ederek, “*Latin harflerini Arap harflerine tatbikini düşündük ve dört beş şekil ile bir alfabe tertip ettik, Ancak Abdülhamid buna yanaşmadı. Şemsettin Sami de bunu Arnavutça'ya tatbik etti, bir suretini Arnavut'a gönderdi ise de orada da itirazlardan dolayı uygulanmadı.*” şeklinde dile getirir.³⁵⁸ Süleyman Tevfik, bu müsveddelerin, kendisinde kaldığı ve İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, Ergirili Mehmet Bey, Arnavut mebusu Doktor Temo ve Cami Bey'in kendisinden bu alfabelerden otuz bin nüsha basmasını istediklerini belirtir.³⁵⁹

Süleyman Tevfik'in, kendisini öne çıkartmasının yanı sıra yanıldığı noktalardan biri Şemsettin Sami'nin, Arnavut alfabesini çok daha önceden 1879'da yaptığı ve İkinci Meşrutiyet'e kadar kullanıldığdır.³⁶⁰ İbrahim Temo'nun ve Cami Baykurt'un hatıralarında böyle bir isteğe rastlanmaz.³⁶¹ Bununla birlikte Arnavutlar, Şemsettin Sami'den başka, 1899'da kendi uyarladıkları Bashkimi ve Agimi alfabesini kullandılar.³⁶² Dolayısıyla Süleyman Tevfik'in, bahsettiği alfabe, değişime uğramıştır. Arnavutlar, 1908 yılında Bashkmi (Başkim) Kulübü'nü kurarak kongreler düzenler. Bu bağlamda Hukuk-ı Umumiye gazetesinde “*Başkim Cemiyeti'nin İstanbul şubesi ve dâhil olmak isteyenler için adresi...*” şeklinde bir ilan haberi verilse de Osmanlı gazetelerinin genelinde de bu haberler vardır.³⁶³ Dolayısıyla Süleyman Tevfik'in anlatımı ile Hukuk-ı Umumiye'de çıkan bu haberin bağlantılı olduğuna dair net bir şey söylenemez. Süleyman Tevfik, son olarak Türk Harf İnkılâbı'ndan sonra,

³⁵⁸Özzorluoğlu, a.g.e., s.444.

³⁵⁹Özzorluoğlu, a.g.e., s.444.

³⁶⁰ Necip Alpan, *Arnavut Alfabesi Nasıl Doğdu*, Ulucan Matbaası, Ankara, 1979, s.10.

³⁶¹ İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Alfa Yay., İstanbul, 2013, s.181-223; Erdal Yılmaz, *Dört Devirde Bir Muhafız, Abdülkadir Cami Baykurt*, TTK, Ankara, 2018.

³⁶² Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar, İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Arnavutluk Sorunu*, Büke Kitapları, İstanbul 2004, s.240,272; Said Olgun, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler (1878-1912)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, s.120,121.

³⁶³ “Şayan-ı Dikkattir”, *Hukuk-ı Umumiye*, 21 Eylül 1908, s.4; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.1*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s.539,540.

bu harfleri Abdullah Cevdet'in *İctihad* dergisinde yayınlamak için aldığını ancak yayınlamadığını belirtir.³⁶⁴ Süleyman Tevfik'in, 1918'de *İctihad* dergisinde kısa bir süre mesul müdürlük yapmış olmasından dolayı, Abdullah Cevdet'le bağlantısı olduğu kabul edilse bile, yapılan araştırmalarda bu isteği doğrulayacak bir ifadeye rastlanmadı.³⁶⁵

Süleyman Tevfik'in, Osmanlı'nın savaşa girişi hususundaki görüşleri de romantik ve çelişkilidir. Savaşa girmeyi divanelik olarak gören Süleyman Tevfik, Avrupa devletlerinin ittifak konusunda Osmanlı'yı önemseydiği ve savaşa karşı tutumunu merak ettiği izlenimini verir.³⁶⁶ Oysa ittifak arayışı içinde olan Osmanlı'dır. Osmanlı, önce İngiltere, sonra Fransa'ya başvurarak ittifak arayışlarına girmiş, netice alamayınca Almanya ile görüşmelere başlamıştır.³⁶⁷ Süleyman Tevfik, bir yandan Osmanlı'yı öne çıkartırken, İttihatçıların savaşa girişini de eleştirir. Bu tutumunda, Cumhuriyet sonrasında daha da keskinleşen İttihatçı karşıtlığının etkisi vardır. Elli dört yaşında olan Süleyman Tevfik, seferberlik ilan edildiğinde yaşından dolayı savaşa katılmaz. Savaşın sıkıntıları kıtlık, pahalılık gibi unsurlar Süleyman Tevfik'in de yaşamını etkiler. Süleyman Tevfik, bu dönemlerde Ahmet Fethi Bey'in *Ceride-i Havadis* gazetesinde, başyazarlık yaptığını, 20 Şubat 1915 tarihli nüshasında yazdığı bir baş makale yüzünden gazetenin kapandığını belirtir.³⁶⁸ Süleyman Tevfik'in, söz ettiği yazının yayınlandığı nüshaya ulaşamamakla birlikte 1915 tarihli bir arşiv belgesinden gazetenin yayınlandığı anlaşılmaktadır.³⁶⁹

Süleyman Tevfik'te dikkat çeken noktalarından biri, kardeşi Avnullah Kazımı'den, Kerkük'e gittiğini söyledikten sonra bir daha hiç bahsetmemesidir. Oysa Avnullah Kazımı, 1914'te İstanbul'a döner, 1916 yılında zatürre hastalığına yakalanıp vefat eder.³⁷⁰ Süleyman Tevfik, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlığını Teşkilat-ı Mahsusa adlı komite üzerinden gösterir. Süleyman Tevfik'e göre Enver Paşa,

³⁶⁴Özzorluoğlu, a.g.e., s.445.

³⁶⁵Hanioğlu, a.g.e., s.393,394.

³⁶⁶Özzorluoğlu, a.g.e., s.462,474.

³⁶⁷Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s.101,102.

³⁶⁸Özzorluoğlu, a.g.e., s.482-487,488.

³⁶⁹Ulaşabildiğimiz söz konusu nüshaların tarihleri; 14 Eylül 1909, Sayı:1; 28 Temmuz 1914, Sayı:5; 16 Eylül 1914, Sayı:55; BOA. DH. EUM.10-8.

³⁷⁰Mehmet Zeki Pakalın, *Sicilli Osmani Zeyli*, Cilt.4., TTK. Yay., Ankara, s.5; Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Panama Yay., Ankara, 2018; İnci Engigün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yay., İstanbul, 2007, s.109,121.

Intelligence Servis'e benzer bir teşkilat kurmuştur. Trablus, Mısır ve Tunus'tan teşkilata üye olanların para aldığını söyleyen Süleyman Tevfik, bu şahıslardan bazılarının İngiliz yanlısı olmasını eleştirir.³⁷¹ Süleyman Tevfik'in İttihatçı karşıtlığı, teşkilatın asıl amacının ne olduğunu kavramasına ya engeldir ya da konjonktürel bakmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetleri, Trablusgarp Savaşı'na kadar gider. Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı Devleti'nin dünya kamuoyunda ve diplomaside zor duruma düştüğü anlarda devreye girerek faaliyette bulunur.³⁷² Enver Paşa, İngiliz casuslar karşısında gerillacı bir karşıt komite kurarak, Orta Doğu'da, İslam birliğini kurmayı amaç edinir. Bu bağlamda teşkilat, Panislamizm ve Pantürkizm ülküsünü taşır.³⁷³ Talat Paşa'nın hatıralarında, teşkilatın Harbiye Nezareti tarafından resmi olarak kurulduğu ve devlet tarafından görevlendirildikleri yazmaktadır.³⁷⁴

Bu noktada Süleyman Tevfik, kendisiyle de çelişmektedir. Zira Cumhuriyet döneminde anılarındaki anlatımı ile yaşadığı dönemdeki basın-yayın faaliyetleri karşılaştırıldığında ortaya çelişkili bir yapı çıkar. Bunlardan biri 1917 yılında Hasan Kazım'ın çıkardığı *Ceride-i Sufiye* gazetesinde savaş üzerine yazdığı yazılardır. Süleyman Tevfik, bu gazetede yazılarından bahsetmez. Zira, *Ceride-i Sufiye*, İslamcı ve saltanatçı (devlet-tekke birliği) anlayışındadır ve tasavvufi yazılar ağırlıklıdır.³⁷⁵ Süleyman Tevfik, bu yazılarında savaşın ticari etkileri ve seyrini değerlendirirken Almanya'yı övücü, son derece romantik bir duruş sergiler.³⁷⁶ Savaşın bitmesine sebep olarak, İtilaf devletlerinin kış muharebesi yapacak güçte olmadıkları, Almanya'nın hatta Türk ordularının hazırlıklı olduğu şeklinde afakî bir görüşe sahiptir.³⁷⁷ Oysa

³⁷¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.502,503.

³⁷² İbrahim Şirin, "İki Hükümet Bir Teşkilat; Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi'ne", *History Studies*, Volume 6, Issue,2,2014, s.128; Ayrıca Baknz. Arif Cemil Denker, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Yay. Haz. Erhan Çiftçi, İstanbul, 2018.

³⁷³ Ergun Hiçyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yay., İstanbul, 1996,s.103.

³⁷⁴ Mehmet Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Yay., İstanbul,2019, s.118.

³⁷⁵ Atilla Kaşıkçı, *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sufiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Himmet Uç, Dicle Üniversitesi, SBE. Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Diyarbakır, 1994, s.31.

³⁷⁶ Süleyman Tevfik, "Almanya ve İngiltere", *Ceride-i Sufiye*, 14 Nisan 1917, No:126, s.285,286; "Almanya'nın Yeni Büyüklüğü", 26 Nisan 1917, No:127, s.288; "Yeni Bir Muzaffariyet", 6 Kasım 1917, No:131, s.323; "Almanya'nın Kudret-i Azimesi", 12 Aralık 1917, No:132, s.331; "Lloyd George ve Rusya", 21 Ocak 1918, No:133, s.341.

³⁷⁷ Süleyman Tevfik, *Ceride-i Sufiye*, "Sulh Meselesi", 9 Ağustos 1917, No:130, s.315; "Sulh Meselesi Etrafında", 19 Ağustos 1918, No:147, s.453.

savaş bütün devletleri yıpratmıştır. Süleyman Tevfik'in, bu görüşleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Alman yanlısı politikasını eleştirmesine karşı da bir çelişki oluşturur.³⁷⁸

Süleyman Tevfik, 1918'de, Tonga Uğlı'nın *İzdivaç* ile Seyyid Tahir tarafından çıkarılan *Temaşa* adlı derginin mesul müdürlüğünü yapar. Savaş döneminde nüfus azalması ve gayri meşru ilişkilerin çoğalması önemli bir sorundur. Bu bağlamda nüfus artışının sağlanması için evliliği teşvik eden *İzdivaç* dergisi, *İzdivaç İlanları* başlıklı bir sayfa açar, günümüzün TV'lerdeki evlilik programlarını, basın üzerinde uygular.³⁷⁹ Bu ilanlardaki, kadın ve erkek evlilik adaylarının aradığı kriterler dönemin eğitim, mesleki ve kültürel portresini sunması açısından önemlidir. Dergide ayrıca aile ve toplum yaşantısına yönelik yazılar da yayınlanır. Dergi on bir sayı çıkar. *Temaşa* dergisi ise tiyatro izlenimleri üzerinedir. Derginin ilk altı sayısı *Musavver Tiyatro Temaşa* adıyla çıkar. Muhsin Ertuğrul, Mustafa Nihat Özön, Reşat Nuri Güntekin gibi isimler derginin daimî yazarlarıdır. Dergi 1920'de, kapanır. Süleyman Tevfik, 1918'de Habil Âdem Pelitser'in; *Serbest Fikir* ile yine Seyyid Tahir'in bir sayı çıkardığı *Genç Kadın* adlı dergilerde de mesul müdürlük yapar. Üç sayı çıkan *Serbest Fikir* edebiyat ağırlıklı olup, tarihi hatıratlara yer verilir.³⁸⁰

Sultan Mehmet Reşat'ın vefat etmesi üzerine, Altıncı Mehmet'in "Vahdettin" adı ile tahta geçtiği bu dönemlerde, Osmanlı, işgal edilme sürecine girer. Süleyman Tevfik, bu süreçten bahsederken, gazetecilik hayatına kısmen değinir. Ancak bu dönemde de faaldir. 25 Eylül 1918'de Rençber adı ile bir dergi imtiyazı alır, ancak yayınlamaz.³⁸¹ Süleyman Tevfik, aynı yılda, Abdullah Cevdet'in *İctihat* dergisinin 130-135. sayı aralığında mesul müdürlük yapar.³⁸² 30 Kasım 1918'de Süleyman Sudi'nin çıkardığı *Haber* ile 15 Aralık 1918'de Hasan Kasım tarafından imtiyazı alınan ancak yayınlanmayan *Azerbaycan* gazetelerinde mesul müdürlük yapar.³⁸³

³⁷⁸Özzorluoğlu, a.g.e., s.507,508.

³⁷⁹ *İzdivaç İlanları*, *İzdivaç*, 6 Haziran 1918- 31 Teşrin-i Evvel 1334, (Kasım 1918).

³⁸⁰Kelemen Mikes, "Sultan Ahmet ve I. Mahmut Devirlerine Dair Türkiye Mektupları", *Serbest Fikir*, 15 Eylül 1918,s.13-15-26 Eylül 1918,s. 13,14 ; *Genç Kadın*, 24 Ekim 1918.

³⁸¹ "Meşrutiyet'in İlanından Beri...", *Ayın Tarihi*, Sayı: 45, Kanunuevvel, (Aralık,1927), s.2815

³⁸²*İctihat*, 14 Kasım 1918-19 Aralık 1918.

³⁸³ "Meşrutiyet'in İlanından Beri...", *Ayın Tarihi*, Sayı:42, Eylül, 1927, s.2451; 1917 yılından itibaren üç yıl süreyle Bakü'de *Azerbaycan* adıyla bir gazete çıkmıştır. Ancak gazetenin mesul müdürü Caferoğlu Ahmet'tir. Duman, a.g.e., C.1, s.163; *Azerbaycan*, 3 Kasım 1918,22 Haziran 1919, 11 Ocak 1920. *Haber* gazetesi 18 Aralık 1918'e kadar yayını sürdürür.

Süleyman Tevfik, 1919 yılında Fuat Şükrü tarafından çıkarılan *Genç Kadın* dergisinde, Molla Said'in *Türkçe İstanbul* adlı gazetesinde ve Suad Ali'nin *Utarit* dergisinin ilk yedi sayısında, mesul müdürlük yapar.³⁸⁴ Utarit dergisi, siyasi çizgiden uzak olup, "Sanat sanat içindir" yayın anlayışındadır.³⁸⁵ Dergide divan şairlerinin şiirleri yayınlanarak, bir bakıma bu dönemin atmosferi yeniden canlandırmak istenir.³⁸⁶ Süleyman Tevfik, Süleyman Sudi tarafından imtiyazı alınan ancak yayınlanmayan; *Doktor* ve *Zuhal* gazetelerinde, Hüseyin Kazım'a ait bir nüsha çıkan *Ceride-i Hüseyniye* adlı gazetesinde de mesul müdürlük yapar.³⁸⁷

Süleyman Tevfik, 1917'de *Efkar-ı Umumiye* adlı bir gazete çıkardığını belirtir. Süleyman Tevfik, Talat Paşa'nın kendisini çağırarak; "*Talat Paşa Dahiliye Nazırı iken, beni çağırttı. Ben o vakit Efkar-ı Umumiye adlı haftalık siyasi bir gazete çıkarıyordum. Sansür olduğundan muhalefet edemiyorsam da başka gazeteler gibi kavuk sallamıyordum. Gazeteme dair bir şeyler söyleyecekti. Böyle mühim bir zamanda el birliği ile çalışmak lüzumundan bahsetti.*"³⁸⁸ şeklinde konuştuğunu ifade eder. Ancak, Talat Paşa'nın Dahiliye Nazırlığı döneminde (1917) gazetenin yayınlanmadığı anlaşılr. Efkar-ı Umumiye, 1919'da yayına başladığı dönemde, Talat Paşa sadrazamdır. Dolayısıyla Süleyman Tevfik'in yanlış hatırladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gazeteyi ortak çıkardıkları Mehmet Safa'dan bahsetmez. Efkar-ı Umumiye, Vahdettin yanlısı bir politika izler.³⁸⁹ Gazetede, muhtemelen Süleyman Tevfik'in, yazdığı bir fıkra köşesi vardır.³⁹⁰ Gazetede, ayrıca Binbaşı Ferit imzasıyla, "Yıldız Yağması" adlı yazı dizisinde, İttihatçıların 31 Mart sonrasındaki faaliyetleri karalayıcı bir şekilde anlatılır.³⁹¹ Dolayısıyla İttihatçıların suçlandığı bu dönem bir fırsat olarak görülür.

³⁸⁴ Bu dergide Halide Nusret Zorlutuna da yazar kadrosundadır. Halide Nusret Kazımi, "Zavallı Gençlerimiz", "Serviler" (Yine Babam İçin), *Genç Kadın*, 4 Ocak 1919, s.7-10.

³⁸⁵ "Mukaddime", *Utarit*, 6 Ocak 1919, No:1, s.3.

³⁸⁶ Beda-i Eslaf, *Utarit*, ty. No:2, s.31; Raif Necdet, Musahabe-i Edebiye, *Utarit*, 13 Mart 1919, No:9, s.131-139 Dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.Yunus Ayata, *Dergi Semasında Bir Yıldız Utarit*, Salkım Söğüt Yay., İstanbul,2007.

³⁸⁷ "Meşrutiyet'in İlanından Beri...", *Ayın Tarihi*, Sayı: 45, Kanunuevvel, (Aralık,1927), s. 2814; İşli, a.g.m., s,39.

³⁸⁸ Özzorluoğlu, a.g.e., s.504-505.

³⁸⁹ *Efkar-ı Umumiye*, 19 Temmuz 1919,21 Temmuz 1919.

³⁹⁰ "Aynen İşittim", *Efkar-ı Umumiye*, 18 Temmuz 1919; "Otomobil Sevdası", *Efkar-ı Umumiye*, 19 Temmuz 1919.

³⁹¹ Binbaşı Hüseyin Ferit, "Yıldız Yağması", *Efkar-ı Umumiye*, 5 Haziran 1919.

Bu dönemlerde çıkan, Süleyman Tevfik'in, mesul müdür olduğu *Türkçe İstanbul* gazetesi de İngiliz yanlısı idi. Bu bağlamda Süleyman Tevfik, bu gazetede yayın faaliyetini ise ilk kurulduğu zamana getirmiş, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'na girmesi teklif edildiğinde siyasi işlere karışmak istemediği için gazeteden ayrıldığını belirtmiştir.³⁹² Oysa Türkçe İstanbul, 1918 yılında ilk kurulduğunda, *Yeni İstanbul* adı ile yayınlanmaya başlamış, mesul müdürlüğünü Mehmet Rüştü yapmıştır. Süleyman Tevfik ise, 4 Aralık 1918'den itibaren *Türkçe İstanbul* adı ile yayınlandığı dönemde; 22 Mart-4 Temmuz 1919 tarihleri arasında mesul müdürlük yapmıştır. Bu döneme bakıldığında, Said Molla'nın İngiliz Muhipleri Cemiyeti adına çalıştığı ve gazeteyi de yayın organı olarak çıkardığı anlaşılmaktadır. Süleyman Tevfik, Said Molla'nın İngilizlerle iş birliğini bildiğini ancak, gazeteden kısa sürede çıktığını ve bu işlere karışmadığını belirtir. Buna karşın mücadele karşıtı olan bu gazetede uzun bir dönem çalışır. Ancak Süleyman Tevfik, hatıralarında, bu tür yayınlarla ilgisizliğini gösterme çabasına girer. Oysa İzmir'in işgali ve Anadolu harekâtı başladığında, Süleyman Tevfik, her iki gazetede çalışır. Gazetelerin saltanatçı politikasına karşın, anılarında Atatürk yanlısı bir çizgi çizer. Hatta yeğeni Mustafa Necati'yi, İstanbul'da bir iş bulamadığı için Balıkesir'e yönlendirip, Millî Mücadele'ye katılmasını teşvik ettiğini öne sürer.³⁹³ Mustafa Necati, İstanbul'da bir müddet Halide Nusret Zorlutuna'nın evinde kalır. Burada iken arkadaşlarıyla Millî Mücadele'ye katılma planları yaparlar. Balıkesir'e giderek önemli faaliyetler gösterir.³⁹⁴ Dolayısıyla bu süreçte aile içinde görüşmeler yapılması muhtemeldir.

Süleyman Tevfik'in bir anısı kendisini mücadele taraftarı göstermek isteğine yönelik olduğu için anlamlıdır. Buna göre Millî Mücadele döneminde, bir jurnal üzerine tevkif edilip Kırmızı Konak adı verilen bir yerde on gün boyunca tutuklu kalır. Bu jurnali yapan, kendisinden para isteyen İngiliz muhbiri bir adamdır. Para alamayınca, Süleyman Tevfik'in, vapurda iki adam ile işgal güçleri aleyhinde konuştuğu, Millî Mücadele'yi desteklediği yönünde bir jurnal verir. Sonunda iki adam bulunup Süleyman Tevfik ile yüzleştirilir, böylece birbirlerini tanımadığı ortaya çıkar.³⁹⁵ Süleyman Tevfik'in, kendisini jurnalleyenlerin gerekçelerini benzer nedene

³⁹²Özzorluoğlu, a.g.e., s.512-514.

³⁹³Özzorluoğlu, a.g.e.,519-524,527,528.

³⁹⁴*Devrimin Çoban Yıldızı, Bir Mustafa Necati Romanı*, Haz. Cumhur Utku, Güner Yay., İstanbul, 2010, s.51-62. Zorlutuna,a.g.e.,s.167,168

³⁹⁵Özzorluoğlu, a.g.e., s.528-532.

bağlamasının yanı sıra gazeteciliğindeki seçimler, bu anlatımına temkinli bakmak gerektiğini göstermektedir.

Süleyman Tevfik, 1920’de, *Tilki* adlı mizahi bir derginin imtiyazını alır, ancak yayınlamaz. Süleyman Sudi’nin iki-üç nüsha çıkan *Sudi* gazetesinde mesul müdürlük yapar.³⁹⁶ Bu yıldan 1923 yılına kadar Süleyman Tevfik’in gazetecilik faaliyetleri durur. 1923’te Süleyman Sudi, Haber gazetesini yeniden çıkarttığında, Süleyman Tevfik de mesul müdürlük yapar. Gazete 8 Eylül 1923’te “*Türk Mürettepleri Cemiyeti’nin Naşiri Efkarı’dır.*” amblemi ile yayınlanmaya başlar. Haber gazetesi, gazetelerin imtiyaz sahiplerine karşı sert duruşu ile öne çıkar. 13 Eylül 1923 tarihli sayısında üst sol tarafta “*Bütün işçi Kardeşlerimizin Müdaafa-i Hukuki’dir*” söylemi vardır. Süleyman Tevfik’in gazetede “Baba Rişar’ın Milyonları” adlı bir tefrikası yayınlanır.³⁹⁷ Ancak gazete kısa ömürlü olur.

Birinci Dünya Savaşı’ndan Cumhuriyet’in ilanına kadar Süleyman Tevfik’in eserlerinin bir kısmı çeviri, bir kısmı telifir. Çeviri eserler, Alexandre Dumas, Arsen Lüpen, Emile Zola, Conan Doyle’nin Sherlock Holmes serisinden birkaç kitap ile *Leyla ile Mecnun*, *Hurşid ile Mahmuri*, *Şah ile Aşık*, *Tutiname* vb. anonim hikayelerdir. Çeviri eserleri, genelde aşk ve cinayet içeriklidir. Süleyman Tevfik, bu dönemlerde kadınlara yönelik yemek kitapları da yayınlar. *Ev Kadının Yemek Kitabı*, *Ev Hanımı’nın Kolay Yemekleri* bu eserlerdendir. Süleyman Tevfik’in, bir deneme eseri olarak 1920 yılında *Güzel Mektup Numuneleri ve Türkçe, Fransızca ve İngilizce Mektup Yazıyorum* adlı çalışmaları da vardır. Bunlardan başka 1915-1922 yılları arasında *Kıssa-i Hazreti-i İbrahim Aleyhisselâm*, *Kenzü’l-havâs*; *Keyfiyet-i Celb ve Teshir*, *Tarih-i Enbiyâ ve İslâm* adlarında dini ve gizli ilimlere yönelik kitapları yayınlanır. *Kenzül Havas* kitabında büyü, falcılık gibi konular vardır. 1917’de Ahmet Zenani’den çevirdiği *Kolay Remiller* adlı kitabı ile 1918’de *Türkçe Tevaliü’l Mülük* adı ile yazdığı müneccimlik kitapları da bu grup içinde değerlendirebilir.

Seyyid es Süleyman el Hüseyni adını kullandığı *Tevaliü’l Mülük*’te bir sonraki yılın, dünya ülkelerinde neler yaşanacağına dair bilgiler verir. Mısırlı şeyhlerin cebir ilminden faydalanarak yazıldığı söylenen bu kitabın içeriğinde; İslam devletlerinin

³⁹⁶ Meşrutiyet’in İlanından Beri...”, *Ayın Tarihi*, Sayı: 44, Teşrinisani (Kasım,1927), s. 2652; Sayı:52 Temmuz 1928, s.3558; *Sudi*, (Soudi), 25 Teşrinisani 1336 (1920).

³⁹⁷Süleyman Tevfik, “Baba Rişar’ın Milyonları”, *Haber*, 15- 29 Eylül1923-29.

yükseliş ve feraha kavuşacağı, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi devletlerin ise kötüye gideceği gibi kehanetler vardır. Bunlardan başka Muhammet Safa'dan çevirdiği Arapça dil grameri *Gayetü'l- Ereb fi Taallüm-i Lisanü'l Arab* adlı bir eseri vardır. Süleyman Tevfik'in eserlerine bakıldığında çok çeşitli alanlar olduğu göze çarpar. Bu bağlamda eserlerin seçiminde, yazarın kendi tercihinin yanı sıra kitapçı/kitabevlerinin taleplerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Tevfik, hatıralarını Cumhuriyet'in ilanından bir yıl sonrasına kadar getirerek, burada noktalar. Süleyman Tevfik'in, hatıralarına bakıldığında siyasi olayların yanı sıra Babiâli basını ve kişileri hakkında önemli bilgilerin verildiği görülür. Ancak hatıralarını ilerleyen yaşında kaleme almasının yanı sıra bilinçli nedenlerden olsa gerek, bazı anlatımlarında verdiği bilgiler eksik ya da hatalıdır. Örneğin, bazı eserlerinden ve gazetecilik faaliyetlerinden bahsetmemiştir. Kendi hayatına dair *ben* anlatısı özellikle öne çıkan belirli olay ve zamanlar üzerinde *abartılı* bir anlatıma sahiptir. Süleyman Tevfik, özellikle basın dünyasında kendisine önemli bir yer çizer, başarısızlıklarına yer vermekle birlikte nedenini çoğunlukla dış sebeplere bağlar.

2.2.9. Cumhuriyet Dönemi, Yeniden Muhalefet, Süleyman Tevfik'in Basın-Yayın Hayatı ve Ölümü

Süleyman Tevfik'in, Cumhuriyet Dönemi hayatı ve faaliyetleri, edebiyat ve basın tarihi kaynaklarına yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde "Özzorluoğlu" soyadını alan Süleyman Tevfik'in, ilk dönemlerde çalıştığı ve çıkardığı gazetelerin yayın politikasına bakıldığında, yeni Cumhuriyet rejiminin ve İnkılâpların destekçisi olduğu göze çarpar. Süleyman Tevfik, bir dönem muhabir olarak *İkdam* gazetesinde çalışır, Mehmet Zeki'nin 3 Haziran 1923'te çıkardığı *Musavver Küçük Gazete*'nin mesul müdürlüğünü yapar.³⁹⁸ Ancak Mehmet Zeki hakkında Alman Dış İşleri Bakanlığı, İngiliz İstihbarat Servisi ve Osmanlı Hariciye Nezaretince olumsuz raporlar vardır.³⁹⁹ Dolayısıyla 1926'ya kadar üç yıl boyunca, Süleyman Tevfik'in, Mehmet

³⁹⁸Musavver Küçük Gazete, 1 Ocak 1926 yılına kadar yayınıni sürdürür.

³⁹⁹Romanya asıllı bir Yahudi olan Mehmet Zeki Bey, savaş döneminde Jön Türk- Almanya yanlısı iken savaş sonrasında Berlin'de kendisini aralarına almayan İttihatçılara karşı tutum sergilemiştir. Mücadele döneminde ise Müdafı-ı Millîye gazetesinde yazarlık yapmış, Cumhuriyet sonrasında devrimleri savunan bir yayın anlayışına sahip olmakla birlikte Almanya ile ticari girişimleri de olmuştur. Ahmet Asker, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Siyaset-Ticaret-Medya Üçgeni'nde Bir Gazeteci: Mehmet Zeki, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.32, Sayı:94, 2017, s.49-88.

Zeki ile bağlantısı önemlidir. Süleyman Tevfik, bu dönemde de Süleyman Sudi ile çalışır, Cumhuriyet'in ilanından iki ay önce 3 Eylül 1923'te haftalık *Musavver Çocuk Postası* dergisini çıkartırlar. On sekiz sayı çıkan dergi, çocukları eğlendirici özelliğinin yanı sıra, yeni bir nesli inşa etmek işlevini üstlenir.

Süleyman Tevfik, 1924'te Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Resimli Ay* adlı derginin ilk altı sayısında,⁴⁰⁰ 1925'te Mahmut Saim'in *Ordu Neşideleri*, 1926'da Süleyman Sudi'nin *Asri Hafta*⁴⁰¹ 1927'de ise Ahmet Süleyman'ın *Resimli Cuma*⁴⁰² adlı dergilerinde mesul müdürlük yapar. Ordu Neşideleri'nin sadece bir nüshasına erişilmiştir. 1 Ağustos 1925 tarihli bu ilk sayı, Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf edilir. Ancak arşiv belgelerine göre Mahmut Saim Bey'in dolandırıcılık, hırsızlık gibi suçlar nedeniyle mahkûmiyetinden dolayı ordu adına bir dergi yayınlaması yasaklanır.⁴⁰³ *Asri Hafta* ve *Resimli Cuma*, Cumhuriyet'in ilk yıllarının ruhunu temsil eder, İnkılâp ideolojilerini savunur. Süleyman Tevfik, 1929'da Ahmet Süleyman'ın, on altı sayı çıkan *Ali Dayı* ve bir sayı çıkan *Ali Ağa* adlı gazetelerde de mesul müdürlük yapar.⁴⁰⁴ Ancak bu derginin nüshalarına ulaşamadık.

2.2.9.1. Yarın Gazetesi ve Süleyman Tevfik'in Mahkûmiyeti

Süleyman Tevfik'in, gazetecilik hayatının önemli bir dönemi, 1930'da Arif Oruç'un çıkarttığı Yarın gazetesinde mesul müdürlük yapmasıdır. Zira Süleyman Tevfik, yeniden muhalif taraftadır. 1929 ekonomik buhranı, basın üzerindeki hâkimiyet, aydın kesimi olumsuz etkiler.⁴⁰⁵ Arif Oruç, Cumhuriyet öncesinden itibaren gazetecilik yapmaktadır.⁴⁰⁶ 1929, aralık ayında Yarın gazetesini kurar. 1930 yılında İsmet İnönü hükûmetini eleştiren yazılar yayınlayan Arif Oruç, 5 Nisan 1930'da tutuklanır. Bundan sonra gelişen olaylar Süleyman Tevfik'in gazeteye nasıl girdiğini gösterir. Arif Oruç tutuklanınca, gazetenin izinsiz çıkması kanuna aykırı bulunarak

⁴⁰⁰ Necdet Ekinci, Bengi Kümbül, Serap Sarıhan, *Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizmin ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafası Hukuk Yay., Antalya, 2006, s.27-29.

⁴⁰¹ 7 Ocak 1926- 21 Ekim 1926 tarihleri arasında kırk bir sayı çıkmıştır.

⁴⁰² Dergi on dört sayı çıkmıştır.

⁴⁰³ BCA. KDB.15-62-17, 27 Eylül 1925.

⁴⁰⁴ Selahattin Öztürk-Abdurrahman M. Hacıismailoğlu-Muhammed Hızarcı, *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2006, s.15.

⁴⁰⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2006, s.117, 118.

⁴⁰⁶ Mete Tuncay, *Arif Oruç'un Yarın'ı (1933)*, İletişim Yay. İstanbul, 1991, s.7,8.

sorumlu müdürler tevkif edilir, gazeteye yeni bir müdür atanması istenir.⁴⁰⁷ Böylece Süleyman Tevfik, 10 Nisan 1930'da gazetenin mesul müdürü olur. Yarın gazetesi, üstü kapalı muhalefet yapmaya devam eder.⁴⁰⁸ 26 Mayıs'ta beraat eden Arif Oruç, gazeteye döndüğünde Süleyman Tevfik, müdürlük yapmaya devam eder.⁴⁰⁹ Arif Oruç, gazetede, 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekler. Fırkayı destekleyen gazetelerden biri de *Son Posta*'dır. Buna karşın Cumhuriyet Halk Fırkası'nı *Cumhuriyet*, *Hakimiyet-i Millîye*, *İnkılap* gibi gazeteler desteklemiş, böylece kamuoyunda bir ikilik oluşmuştur. Nitekim aynı binada faaliyet gösteren Ali Naci Karacan'ın yönetiminde çıkan İnkılâp ile Yarın gazetesi kalem kavgasına başlar.⁴¹⁰ Ekim ayındaki seçimlerde SCF, başarı göstermesine karşın, Ali Fethi Okyar, Kasım ayında fırkayı kapatır.⁴¹¹

SCF'nın kapanmasından bir süre sonra Yarın gazetesinde, muhalif yazılara devam edilir. Bu nedenle gazeteye pek çok dava açılır. Bu davalardan biri, Ekim ve Kasım aylarında, İzmit Valisi Eşref Sait aleyhinde ciddi ithamların yer aldığı mektup, yazı ve karikatürlerin yayınlanması üzerinedir.⁴¹² Vali Eşref Sait'in, şikâyetle bulunmasıyla Arif Oruç ve Süleyman Tevfik, tutuklanıp İzmit'e sevk edilirler. Bu haber, gazetelerde,⁴¹³ özellikle İnkılâp gazetesinde önemli bir yankı bulur ve vatan haini olarak itham ettikleri Arif Oruç'un tutuklanması, takdirle karşılanır.⁴¹⁴ Buna karşın, başta İzmit Belediye Başkanı Kemal Öz, Halk Fırkası Reisi ve önde gelen isimler, Hür Fikir gazetesinde, Arif Oruç ve Süleyman Tevfik'i destekleyen bir yazı yayınlar.⁴¹⁵ Süleyman Tevfik'in, yetmiş beş yaşında olduğu bu süreçte zorlandığı anlaşılmaktadır. Zira bu tevkifin ardından, 3 Aralık 1930 tarihli nüshada "Kel Başa Şimşir Tarak" adlı çıkan yazı, Türklüğe hakaret olarak addedilir ve gazetenin mesul müdürü olarak Süleyman Tevfik hakkında da dava açılır.⁴¹⁶ Alınan kararda, Arif Oruç

⁴⁰⁷CA.MGM.30.10.0.0. /86-567-14. 9.Nisan 1930; "Niçin İki Gün Gazetemiz İntişar Etmedi" ?, *Yarın*, 10 Nisan 1930, s.1.

⁴⁰⁸ "Efendiler Yalan Yazıyorsunuz!", *Yarın* 23 Nisan 1930, s.1.

⁴⁰⁹*Yarın*, 26 Mayıs 1930, s.1,4

⁴¹⁰ Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, Gendaş Yay., İstanbul,1998, s.53-57; Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yay.*, İstanbul,1992, s.94,95.

⁴¹¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni*, İmge Yay. İstanbul, t.y., s.298-301.

⁴¹² "Arif Oruç Mahkûm Edildi", *Yarın*, 1 Şubat 1931;" Arif Oruç ve Süleyman Tevfik Beyler, Kararname'nin Metni", *Yarın*, 2 Şubat 1931, s.1,5; Karaca, a.g.e., s.59,60.

⁴¹³"Tevkif", *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1930, s.2; "Arif Oruç Bey Dün Mahfuzen İzmit'e Sevk edildi", *Cumhuriyet*, 5 Aralık 193, s.2.; *Vakit*, 4 Aralık 1930.

⁴¹⁴"Vatan Haini ve Dolandırıcı Arif Oruç Tevfik Edildi", *İnkılap*, 4 Aralık 1930, s.1.

⁴¹⁵*Yarın*, 5, 7, 11 Aralık 1930; "Yarın'ın Bir Talebi", *Hür Fikir*, 11 Ocak 1931.

⁴¹⁶ BCA. MGM. 30.10.0.0/38-229-20, 10 Ocak 1931.

ve Süleyman Tevfik’e bir senenin üzerinde hapis ve tazminat cezası verilir. Süleyman Tevfik, kefaretle serbest kalırken, Arif Oruç’un tahliye talebi reddedilir.⁴¹⁷

Menemen Hadisesi’nin yaşandığı bu süreçte, Süleyman Tevfik, beraat ettikten sonra gazetede çalışmaya devam eder. Ancak mesul müdür Burhanettin Ali’dir. Süleyman Tevfik, gazetenin 3 Nisan 1931 tarihli nüshasında “Beraat Ettik” başlıklı yazıda kendisini ayrıca kamuoyuna aklama ihtiyacı hisseder ve mahkeme savunmasındaki sözlerini aktarır; “*Her şey aklıma gelirdi de böyle bir isnat ile karşı karşıya kalacağımız hiç hatırıma gelmezdi. Bendeniz ve arkadaşlarım Türkoğlu Türk’üz... Aciz efradından olduğum bu necip millete hakaret etmek nasıl olur?*” Süleyman Tevfik, milletin aç olduğu bir dönemde şimendifere para yatırımını eleştirdiklerini belirtir.⁴¹⁸

Arif Oruç, Mayıs ayında berat eder ve *Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası*’nı kurarak, gazetesini yayın organı yapar.⁴¹⁹ Gazetede, fırka kurucuları hakkında resmi bir açıklama yer almaz, ancak Son Posta gazetesinde kurucusunun Arif Oruç, kurucu üyelerinin de gazete yazı heyeti oldukları, Süleyman Tevfik’in ise umumi kâtip olduğu söylenir.⁴²⁰ Dolayısıyla Süleyman Tevfik’in, Cumhuriyet döneminde siyasi bir teşebbüsü de söz konusudur. Ancak hükümet bu fırkaya izin vermez.⁴²¹ Bu dönemde gazetede *Siyasi Takvim* başlığı altında çıkan yazıların mahlasının *Müneccim* olması, yazarının Süleyman Tevfik olabileceğini akla getirir de net bir şey söylenemez. Arif Oruç, 1931 yılında Matbuat Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra gazetenin yayınına son verir.⁴²²

Arif Oruç’un gazeteyi kapatmasının nedenlerinden biri de Süleyman Tevfik’le ilgilidir. Gazetede, Kayseri Valisi Suat Bey ile eski Müdde-i Umumi Rıfat Bey hakkında çıkan asılsız haberlerden dolayı eski mesul müdür Süleyman Tevfik, hapis,

⁴¹⁷ Şemsettin Ertuğrul, “Daima Hakkı Daima Hakikati Söyleyen Arif Oruç Mahkûm Oldu”, *Yarın*, 1 Şubat 1931.

⁴¹⁸ “Beraat Ettik”, *Yarın*, 3, 4 Nisan 1931.

⁴¹⁹ “Arif Oruç Beraat Ediyor”, *Yarın*, 9 Mayıs 1931, s.1; “Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası Doğuyor”, *Yarın*, 6 Haziran 1931; “Yeni Fırka Programı Hazırlanmıştır”, *Yarın* 14 Haziran 1931.

⁴²⁰ “Doğacağı Söylenen Fırkayı Kimler Yapıyormuş? *Son Posta*, 12 Haziran 1931, s.1,3.

⁴²¹ “Siyasi Hürriyet, 3 Temmuz 1931, s.1; Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması*, Yurt Yay., Ankara,1981, s.279.

⁴²² Karaca, a.g.e., s.63-78 Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması*, Yurt Yay., Ankara,1981, s.279;19 Ağustos 1931 tarihinde; “*Yarın Neşriyatına Tatil Kararı Verildi*” başlığı ile gazetenin son sayısı yayınlanır.

Oruç da tazminat cezası alır.⁴²³ Süleyman Tevfik, ikinci kez aldığı bu cezada neşren tahkir suçundan iki yıla yakın mahkûm edilir, ancak rahatsızlığından dolayı geri kalan cezası affedilir ve 18 Aralık 1932’de serbest kalır.⁴²⁴

Süleyman Tevfik, 11 Temmuz-30 Ekim 1935 tarihleri arasında Zaman gazetesinde hatıralarını yazar. Süleyman Tevfik, bu yıla Atatürk’le ilgili bir anısını, 1938’de Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhuriyet gazetesine anlatır. Buna göre; Süleyman Tevfik, İstanbul’a gelen Atatürk’ün elini öpmek ister, ancak fırsat bulamaz. Süleyman Tevfik, Atatürk’e bir mektup yazarak bu arzusunu dile getirir, Ankara’ya gelebilecek durumda olmadığını belirttikten sonra en azından mübarek elinin değdiği bir şeyi kendisine göndermesini rica eder. Birkaç gün sonra Süleyman Tevfik’e bizzat elden teslim edilen bir paketin içinde, Atatürk’ün kullandığı, adı ve soyadının baş harflerinin işlenmiş olduğu bir mendil vardır. Süleyman Tevfik, Atatürk’ün gönderdiği bu hediyeği saklar ve öldükten sonra mezarına gömülmesini vasiyet eder.⁴²⁵ Süleyman Tevfik’in, bu anıdan Atatürk yaşarken yazdığı hatıralarında hiç yer vermemesi de ilginçtir. Süleyman Tevfik, 1936’da Ethem İzzet Behice’nin *Açık Söz* gazetesinde, tarihi roman yazarları listesinde gösterilir.⁴²⁶ Ancak yapılan taramada Süleyman Tevfik’in herhangi bir eserinin yayınlanmadığı görülür.

2.2.9.2. Kur’an Meali Meselesi ve Halk Edebiyatının Modernleştirilmesinde Süleyman Tevfik’in Rolü

Süleyman Tevfik, Cumhuriyet’in ilanından sonra, gazetecilik faaliyetlerinin yoğunluğuna rağmen, pek çok eser vermiştir. Bu dönemdeki eserleri; gizli ilimler, dini ve edebi eserler şeklinde gruplandırılabilir. *Kenzü’l Esrar fi Havass-ı ve’l ezkar* (1923) ile *Türk Müneccim Takvimi* (1934), gizli ilimler içinde değerlendirilebilir. 1923-1933 yılları arasında yazdığı dini eserler; *Tarih-i Enbiya ve İslam*, *Yedi Alimler*, *Kerbala*, *Veysel Karani* ve *Kuran-ı Kerim Tercümesi*, *Mızraklı İlmihal* ve *Namaz Hocası ve Sureleri*’dir. Süleyman Tevfik, tasavvuf alanına da girerek, *Yunus Emre* ve *Aşık Ömer*

⁴²³ “Mahkûm Olduk”, *Yarın*, 3 Ağustos, 1931, s.1.

⁴²⁴ BCA. KDB. 30-18-1-2/31-318.

⁴²⁵ Yaşar Sıhay, “Atamız Bütün Varlıkları Hoşnut Eden Bir Varlıktı”, *Cumhuriyet*, 18 İkinciteşrin (Kasım) 1938, s.5. Aynı yazı 1959 yılında bir dergide yayınlanmıştır: Yaşar Sıhay, “Atatürk’ün Mendili İle Gömülen Muharrir”, *Tarih Coğrafya Dünyası*, C.2, Sayı:12, s.103,112.

⁴²⁶ “Bu yıl içinde Açık Söz’e Roman Yazacaklar”, *Açık Söz*, 4 Temmuz 1936, s.1. *Açık Söz*, 1937 yılının Mayıs ayında Son Telgraf ile birleşir. Bu gazetede de Süleyman Tevfik’in bir eserine rastlanmamıştır. Tahsin Yıldırım, “Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 1*, Ocak-Haziran 2009, s.296.

Divanı'nı derlemiştir. Bu eserler içinde Kur'an-ı Kerim tercümesi önemlidir. Süleyman Tevfik, 1899 yılından itibaren Fahrettin Razi'nin Kur'an tefsiri ve tercümesini yazmaya çalışır. Ancak 1908'de bitirir. Bu dönemdeki Kur'an-ı Kerim tercümelerine, dersiamlardan Mustafa Sabri Efendi'nin Millet gazetesinde tepkisini yukarıda değinilmiştir. Süleyman Tevfik, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924'te Kur'an-ı Kerim tercümesini yayınlar. Ancak Süleyman Tevfik'in, tercümeyi 1908'e kadar neden basamadığına dair açıklamaları İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çok farklıdır. Süleyman Tevfik'in, her iki dönemdeki nedenlerinin farklılığı tamamen siyasi konjonktürle ilgilidir. Dücan Cündioğlu, Süleyman Tevfik'in, Kur'an-ı Kerim tercüme süreçlerini bu siyasi çerçeve üzerinden irdeler.⁴²⁷ Bu bağlamda, Süleyman Tevfik, tercümenin 1908'deki basımında, Abdülhamid'i, ilme verdiği değer üzerinden yüceltir. İkinci Meşrutiyet döneminde tercümenin ancak yazılabildiğini belirterek bir yandan da İkinci Meşrutiyeti över. 1926 ve 1927'deki basımlarında ise bu kez Cumhuriyet'i yüceltir.⁴²⁸

“Saltanat istibdat dönemlerinde bilhassa Kuran'ın Türkçe'ye tercümesinden ürkölüyordu. Çünkü “hilafet-i mukaddese meselesinin aslı anlaşılır ve padişahların kendilerine verdikleri fuzûlî kudsîyetin esassız olduğu tezâhür eder” diye korkuluyordu. Fakat devr-i mes'ûd-i Cumhuriyet'te ki İslâm'da esas olan idare, makam-ı riyasetinin icmâ-ı ümmetle intihab olunan zâta tevdii ve binaenaleyh Cumhuriyet Hükümet-i Meşrûası olduğundan devr-i sâkıtnıhıyfu endişesine mahal olmadığı gibi....”

Süleyman Tevfik, her iki dönemde de siyasi değişim ve liderler üzerinden, eserinin reklamını yapar. 1924'te İkdâm, Vatan gibi gazetelerde tanıtımı yapılan tercüme bu dönemde de tepkiler gelir.⁴²⁹ Bu isimlerden Eşref Edip'e göre, *Kenzü'l Havas* gibi hurafe bir eser veren, falcılık yapan Süleyman Tevfik'in, *hurafeden ari* diyerek bir Kuran tercümesi yazması doğru değildir.⁴³⁰ Tepkilerin bir nedeni de Kur'an'ın beşer kelimeleri ile çevrilemeyeceği üzerinedir. Bu tepkilerden sonra 1927'de aynı tercüme ST rumuzu ile yayınlanır. Bir nüshasını ise Semih Lütfi yayınlar. Maarif Kütüphanesi sahibi Naci Kasımzade tarafından basılan diğer nüsha ise; Fatih dersiamlarından Osman Raşit Efendi'nin riyasetinde bir heyetçe yazılarak, yeni bir

⁴²⁷ Dücan Cündioğlu, “Türkçe Kur'an Çevirilerinin Siyasî Bağlamında Bir Kur'an Mütercimi: Süleyman Tevfik”, *Müteferrika*, Sayı: 13, Yaz, Temmuz, 1998, s. 21-52; <http://ducanecundioglu.simurggrubu.blogspot.com/2013/06/bir-kuran-mutercimi-suleyman-tevfik.html>.

⁴²⁸ *Kur'an-ı Kerim Tercümesi, Türkçe Mushaf-ı Şerif*, Haz. Süleyman Tevfik, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 1927.

⁴²⁹ *İkdâm*, 7 Nisan 1924, s.3; *Vatan*, 28 Nisan 1924, s.5

⁴³⁰ Cündioğlu, a.g.y.

tercüme gibi tanıtılır. Süleyman Tevfik, burada Halep Müftüsü merhum Zebrizade'nin tilmizi sıfatıyla musahhah olarak gösterilir.⁴³¹ Ayrıca bu tercümede Ahmet Cevdet Paşa'nın tercüme-i hali ile Kuran tercümesine dair bir yazısı yerleştirilir. Böylece Ahmet Cevdet Paşa'nın adı kullanılarak esere meşruiyet verilmek istenir. Ayrıca Süleyman Tevfik'e de dini bir unvan atfedilir. Süleyman Tevfik'in tercümesi, 1928 Harf İnkılabı'ndan sonra ve 1932'de farklı formatlarda yayınlanır. Süleyman Tevfik, 1933'te yazdığı *Mızraklı İlmihal*, *Namaz Hocası* ve *Namaz Süresi* gibi dini yayınlarda da Türkçe ibadeti teşvik eder. Süleyman Tevfik'in tercümesi, 1979'da Ziya Kazıcı ve Necip Taylan tarafından yayınlanır, ancak Süleyman Tevfik'in adı yerine bir heyet tarafından yazıldığı ve Ahmet Cevdet Paşa'nın tercüme yazısı esas alınarak hazırlandığı belirtilir. Bununla birlikte çıkış sebebine aykırı olarak “*Kuran-ı Kerim'in hiçbir tercümesi ile ibadet edilemez.*” şeklindeki not, değişen döngüyü göstermesi açısından anlamlıdır.⁴³²

Süleyman Tevfik'in, edebi eserleri de; telif ve tercüme olarak masal ve hikâyeler şeklinde gruplandırılabilir. Bu eserler içinde 1923-1926 yılları arasında yazarı olduğu eserler ile anonim çevirileri önemlidir. Orhaniye Matbaası'nda *Çocuklara Hikaye Demeti* ve Mahmut Bey Matbaası'nda *Türk Masalları* serisi halinde basılan eserler müellifi olduğu eserlerdir. Düzenlediği eserler ise anonim *Şark Masalları* serisi ile seri dışındaki hikâye ve masallardır. Süleyman Tevfik, bu eserler ile Cumhuriyet döneminde başlayan Halk Edebiyatı'nı modernleştirme çabalarına katkıda bulunur. Zira Cumhuriyet döneminde, İnkılâpların önemli bir ayağı, halkı modern düzeyde, millî bilinçte bir birey haline getirmektir. Bu bağlamda çocukları ve halkı eğitmek ihtiyacı hissedilmiştir. “Halka Doğru” adı verilen bu uygulamada, kültürel eğitim önemliydi, mevcut olan eserler ise istenilen nitelikte değildi. Özellikle Anadolu'da kahvehanelerde *Aslı ile Kerem*, *Ferhat ile Şirin* gibi hikâyelerin dinlenmesi yerine 1930'lardan itibaren ulusal bilinci teşvik edici yeni hikâyelerin yaygınlaştırılması ya da mevcut olanların modernleştirilmesi gibi bir düşünce vardır.⁴³³ Bu bağlamda Süleyman Tevfik'in, 1930'lardan önce yazdığı eserler, bu modernleştirme düşüncesine uygundur. Pertev Naili Boratav'ın Süleyman Tevfik'ten aktardığında

⁴³¹ *Türkçe Kur'an-ı Kerim*, Osman Raşid Efendi, Halis Efendi, Faiz Efendi; Düzenleyen: Süleyman Tevfik Efendi, İstanbul Şark ve Maarif Kütüphaneleri, İstanbul, 1927.

⁴³² Cündioğlu, a.g.y.

⁴³³ Serdar Öztürk, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları”, *Kebikeç*, Sayı:21, 2006, s.54,55.

göre, söz konusu masal ve hikâyeler önce yazma halindeydi. İlk defa 1860'larda, İran Azerbaycan'ından gelen Şark Kütüphanesi sahibi Hacı Kasım, taş basma olarak yayınlar. Bu hikâyeleri, kahvehanelerde meddahlar anlattır, böylece giderek yayılır.⁴³⁴

Süleyman Tevfik'in, bu dönemde de tarım ve hayvancılık üzerine eserleri yayınlanır, çevirilerde ise Türk ve Şark masallarına yoğunlaşır. Bunlardan başka *Letaif Cüzdanı*, *İncili Çavuş* gibi derlemeleri de vardır. Süleyman Tevfik'in tespit edilebilen eser sayısı yüz seksen yedidir. Ancak beş yüzün üzerine çıkaranlar vardır.⁴³⁵ Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet dönemine kadar en çok eser veren yazarlar arasındadır.⁴³⁶ Bunda etken, bu dönem için çeviri eserlerin çokluğunun bir kriter olarak belirlenmesidir. Süleyman Tevfik'in, edebi bir kaygısı olmadığı göze çarpar. Zira alanının çeşitliliği daha çok ticari gelirle, bu nedenle de popüler olanla ilgilenmesinin bir göstergesidir. Bu durum, aynı zamanda yayınevlerinin ısmarlama eserler ile kültür kapitalizmi yapması ile bağlantılıdır. Süleyman Tevfik, Pakize gibi roman türünde eserler vermeye devam etseydi edebiyatçı yönü daha çok ortaya çıkabilirdi. Buna karşın bazı eserleri sonradan önem kazanır. Örneğin halk masalları, günümüz Türkçesine çevrilir.⁴³⁷ 2000'li yıllarda özellikle Osmanlıca öğrenimine katkısı olması açısından Türkçe ve Osmanlıca birlikte yayınlanır.⁴³⁸ Bununla birlikte Süleyman Tevfik'in hatıraları da bir makalenin inceleme konusu olmuş, Süleyman Tevfik'in hatıraları tanıtılmıştır.⁴³⁹

2.2.9.3. Süleyman Tevfik'in Önemli Bir Eseri “Abdülhamid'in Cinci Hocası Şeyh Ebu'l Hüda”

Süleyman Tevfik'in önemli bir eseri, 1938 yılında Yeni Sabah gazetesinde tefrika ettiği, *Şeyh Ebu'l Hüda es-Sayyadi* üzerinedir. Bu tefrika, 2011 yılında

⁴³⁴Pertev Naili Boratav, *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, Adam Yay., İstanbul, 1988, s.159,160.

⁴³⁵ Hikmet Feridun Es, “Beybaba”, *Akşam*, 1 Aralık 1939, s.3; Murat Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, C.1, İstanbul Numune Basımevi, İstanbul, 1939, s.23.

⁴³⁶ Es., a.g.m.

⁴³⁷ Süleyman Tevfik, *Pakize*, Haz. Neslihan Karakuş, Antik Türk Klasikleri, İstanbul,2011; *Tutiname*, Haz. Dursun Gürlek, Timaş Yay., İstanbul,2002; *Banu Cihan*, Antik Şark Klasikleri, Haz. Dursun Gürlek, Lacivert Yay., İstanbul, 2009; Aynı kitap farklı ad ve iç başlıklar ile çevrilmiştir. *Aşk Ki Güneşe Benzer*, Haz. Kemal Bulut, Arkhe Yay.,2008.

⁴³⁸Süleyman Tevfik, *Osmanlıca-Türkçe Türk Masalları* I-V, Haz. Çev. S. Elhan, M.F.Elhan, Murat Kitabevi, 2013; *Çobanın Definesi*, Haz. Elif Ayşe Asağ, Edtr. Osman Koca, Beyan Yay., İstanbul,2017.

⁴³⁹ Ali Çakır, “Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım.” (Fifty Years' Remembrance from the Second Constitutionalism to the Republic), Book Review/Kitap İncelemesi, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2017. 2(2): 71-72.

yayınlanır.⁴⁴⁰ Ebu'l Hüda, Halepli olup, Rufai tarikatı şeyhidir. Kendisini Seyyid soyuna dayandıran Ebu'l Hüda, Abdülhamid'in önem verdiği şeyhlere aittir. Süleyman Tevfik, Ebu'l Hüda'nın 1876'da İstanbul'a geldiğini, Kevakibzade Abdülkadir Efendi vasıtasıyla babası ile görüştüğünü ve bu sayede Halep Nakibüleşraflığını aldığını belirtir.⁴⁴¹ Süleyman Tevfik, Ebu'l Hüda'nın ilk defa İstanbul'a geldiği ve kendileri sayesinde şöhret kazandığı izlenimini vermek istese de Ebu'l Hüda, ilk defa 1870 yılında İstanbul'a gelmiş, Cısrüşşugur Nakibüleşraflığı görevine getirilmiştir. 1874'te ise Halep Nakibüleşraflığı yapmıştır.⁴⁴²

Süleyman Tevfik, Ebu'l Hüda'nın İkinci Abdülhamid'in hocası olmak hayalini nasıl gerçekleştirdiğini anlatır. Buna göre önceleri fal bakarak çevre edinen Ebu'l Hüda, sahte bir rüya hikâyesi ile Abdülhamid'e kendisini kabul ettirmeyi başarır. Nişan ve terfiler alarak hem kendisi hem yakın çevresini çeşitli mevkilere yerleştirir.⁴⁴³ Abdülhamid ise, Ebu'l Hüda'nın Suriye, Yemen, Hicaz gibi yerlerdeki şöhretinden faydalanır. Bu arada Şazeli Tekkesi'nden Şeyh Zafir, Şeyh Esat gibi kendisine rakip gördüğü hocalar da Abdülhamid'in gözüne girer.⁴⁴⁴ Abdülhamid, bu hocalara önem vererek, resmi işlerde fikirlerine başvurur. François Georgion, düşmanlarının, Ebu'l Hüda'yı “*sultanın büyücüsü*”, bir tür “*Osmanlı Rasputini*” olarak tanımlayarak gözden düşürmeye çalıştıklarını belirtir.⁴⁴⁵ İsmail Müştak Mayakon, Abdülhamid'in resmi işlerde Ebu'l Hüda ile görüştüğünü belirtir.⁴⁴⁶ Osman Nuri, birçok zatın Abdülhamid ile görüşmek için şeyhin kapısını çaldığını belirtir.⁴⁴⁷ Tahsin Paşa da hatıralarında Ebu'l Hüda'nın şeyhülislam olmak uğrunda yazdığı jurnal ile sadrazam Kamil Paşa'yı nasıl azlettirdiğinden bahseder.⁴⁴⁸ Aynı şekilde Süleyman Tevfik de Ebu'l Hüda'nın

⁴⁴⁰ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebu'l-Hüda*, Yeni Sabah, 22 Birinciteşrin (Ekim) 1938- 28 İkinciteşrin 1938. Bu tefrika basılmıştır. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid'in Cinci Hocası*, Yay. Haz. Hüseyin Sarı, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011

⁴⁴¹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.3-5.

⁴⁴² Butros Ebu Manneh, “Abdülhamid II ve Şeyh Ebu'l-hüda es Sayyadi”, Çev. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı:7-10, İstanbul,1995, s.380,381.

⁴⁴³ Özzorluoğlu, a.g.e., s.15-28. Ebu'l Hüda'nın aldığı nişanlar ve akrabaları hakkında talebi hakkındaki arşiv belgeleri şunlardır: BOA.İ.DH.;764-62253; 823-66359; BOA. YEE. 14/157, 72-161; BOA, Y.MTV. 44-6; BOA. Y.PRK. MŞ. 2-65; BOA.İ.ML.18-19.

⁴⁴⁴ Özzorluoğlu, a.g.e., s.37.

⁴⁴⁵ François Georgion, *İkinci Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yay., İstanbul,2012, s.208

⁴⁴⁶ İsmail Müştak Mayakon, *Yıldızda Neler Gördüm*, Yay. Haz. Recep Yılmaz, Kapı Yay., İstanbul,2021, s.116.

⁴⁴⁷ Osman Nuri, *Abdülhamid-i SâniDevr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiyesi ve Siyasisesi*, C. II, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul 1327 (1911), s.521-523.

⁴⁴⁸ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2019, s.210-212.

rakiplerini nasıl bertaraf etmeye çalıştığını anlatır. Bu hocalardan Jön Türkler'i etkileyen önemli bir isim de Cemalettin Afgani'dir. Mayakon, Afgani'yi Ebul Hüda'nın davet ettiğini yazar ancak Panislamist fikirlerinden dolayı araları açılır.⁴⁴⁹Ebu'l Hüda'nın, İslamcılığı ile kastedilen Abdülhamid'in hilafet ideolojisidir. Bu noktada Afgani'nin Panislamistliği birleştirici olduğu için Abdülhamid'in otoriter hilafet ideolojisi çatışmaktadır.

Süleyman Tevfik, Abdülhamid'in Fransızların "Diviser pour regner" (Böl ve Yönet), sözünü düstur yaparak, hocaları birbirine düşürdüğünü, böylece kendisine karşı bir ittifakı engellediğini belirtir. Ebu'l Hüda'nın rakiplerinden biri Mabeyn katipi İzzet Paşa (Halo), diğeri ünlü hafiyeci Fehim Paşa'dır. Süleyman Tevfik, Abdülhamid'in Ebu'l Hüda'ya verdiği önemi bazı noktalarda azaltır. Örneğin, Türk-Yunan muharebesinde Rum patriğinin, barış için Ebul Hüda'ya başvurmasına ve Abdülhamid'in böylece razı edildiğine inanmaz. Zira burada da kendisinin savaş muhabirliğini öne sürer. Süleyman Tevfik, Abdülhamid'in hurufat gibi batıl itikatları olsa da zamanla hakikati gördüğünü, Ebul Hüda'nın da evliya olduğuna inanmadığını belirtir.⁴⁵⁰

Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet dönemi ile kendi hatıralarına geçiş yaparak, dönemin siyasi ve basın faaliyetlerinden bahseder. Ebu'l Hüda'nın adı, Abdülhamid'in Meşrutiyet öncesindeki ricalin, Büyükada'ya sürgün edilmesi aşamasında ortaya çıkar.⁴⁵¹ Süleyman Tevfik, bu uygulamaya "Ada Misafirleri" adını verir. Büyükada'da Ebu'l Hüda'yı ziyaret ederek, meşrutiyet ile ilgili görüşlerini alır. Buna göre Ebu'l Hüda, meşrutiyet ilan edileceği sırada Abdülhamid'in kendisinin de fikrini sorduğunu ancak sonradan görüşmekten kaçındığını belirtir. Tekkede kimsenin kalmadığını söyleyen Ebu'l Hüda, kendisini karalamak için çıkarılan *El Üfürük* adlı broşürden bahseder.⁴⁵² Ebu'l Hüda burada 1909 yılında vefat eder. *El Üfürük* mizahi bir mecmua olarak Mehmet İzzet ve Lastik Said tarafından 20 Eylül 1908'de çıkmıştır. Üç sayı yayınlanan dergide Ebu'l Hüda alaycı bir üslup ile karikatürize edilir. İstibdat ve Hürriyet dönemleri karşılaştırılır.⁴⁵³ Süleyman Tevfik'in, Ebu'l Hüda adlı eseri,

⁴⁴⁹Mayakon, a.g.e., s.116.

⁴⁵⁰Özzorluoğlu, a.g.e., s.51,53,54.

⁴⁵¹Özzorluoğlu, a.g.e., s.74.

⁴⁵²Özzorluoğlu, a.g.e., s.80-82.

⁴⁵³*El Üfürük*, 10 Eylül 1324 (23 Eylül 1324, 17 Eylül 1324 (30 Eylül 1908), 25 Eylül 1324 (8 Ekim 1908).

Abdülhamid döneminin *devlet-tekke* ilişkisini ortaya koyması, din adamlarının siyasi sahada nasıl etkin olabildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Zira bu gelenek son bulmamıştır.

2.2.9.4. Süleyman Tevfik'in Vefatı ve Ailesi

Süleyman Tevfik, bu tefrikanın yayınından bir yıl sonra, 30 Kasım 1939'da yetmiş sekiz yaşında vefat eder. 1 Aralık'ta Merkezefendi Mezarlığı'na, vasiyetinde yazdığı gibi, Atatürk'ün mendili ile gömülür. Ölüm ilanı ve cenazesi hakkındaki bilgiler gazetelerde yer alır.⁴⁵⁴ Türk Basın Birliği, cenaze kaldırma işini üstlenir, ancak Vali Lütfi Kırdar, Süleyman Tevfik'in cenazesinin, Belediye tarafından kaldırılacağını duyurur.⁴⁵⁵ Cumhuriyet gazetesinde, Süleyman Tevfik hakkında; *“Mahmud Sadık'ın ölümünden sonra, en eski gazeteci olarak kendisi kalmıştı. Binaenaleyh, Süleyman Tevfik, bizim “Şeyhülmuharririn”imizdi. Ne yazık ki, o da birçok emsali gibi, sefalet içinde öldü.”* şeklinde yazmıştır. Hikmet Feridun Es, “Beybaba” adlı makalesinde Süleyman Tevfik'in son yıllarını şöyle tanımlar:⁴⁵⁶

“Babîâli yokuşunda zaman zaman uzun beyaz sakallı, iki büklüm vücutlu, sevimli yüzlü bir ihtiyar görünürdü. Titrek adımlarla yokuşun yansına kadar tırmanır, her zaman oturduğu kahveye girer, mermer bir masanın başında cebinden uçları eskilikten kıvrılmış bir kâğıt tornan, parmaklarının arasında kaybolacak derecede küçük bir kalem çıkarırdı. Buram buram tüten ince belli çay fincanı karşısında dururdu. Beyaz sakalı ihtiyar mermer masanın başında, küçücük kalemi ile yazar, yazar, yazardı. Sonra kâğıt tomarını cebine sokar, sigara dumanları ile dolu kahvehaneden çıkar, gene titrek adımlarla bir matbaanın yolunu tutardı.”

Süleyman Tevfik, basın çevresi tarafından “Beybaba”, “Baba Süleyman Tevfik”, “Tevfik Baba”, Şeyhü'l Muharririn”, “Koca Baba” gibi adlarla anılmıştır. Birçok gazetede çalışmış, birçok eser yazmış, çevirmiştir. Çevirilerinden bir kısmının ihtilal üzerine olması kendi döneminde sıkıntılar çıkarır. Bu eserler, kendisinden sonra da ailesinin temkinli hareket etmesine neden olacaktır. Torununun kızı Selin Özzorlu, Eva Hanım'ın 1980 darbesinde, Süleyman Tevfik'in çevirdiği eserleri korkudan yaktıklarını belirtir. Süleyman Tevfik'in, kardeşi Mehmet Selim (Avnullah Kazımı)

⁴⁵⁴ “Süleyman Tevfik'i Kaybettik”, *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1939, s.5; “Süleyman Tevfik Öldü”, *Akşam* 1 Aralık 1939,s.3; “Şeyhülmuharririn Süleyman Tevfik Vefat Etti”, *Son Telgraf*, 30 Kasım 1939,s.1; “Süleyman Tevfik Bu Sabah Toprağa Verildi”, *Son Telgraf*, 1 Aralık 1939,s.1; “Süleyman Tevfik'in Cenaze Merasimi”, *Akşam*, 2 Aralık 1939,s.5; “Emektar Gazeteci Süleyman Tevfik Babanın Cenaze Merasimi”, *Son Posta*, 2 Aralık 1939,s.7.

⁴⁵⁵“Süleyman Tevfik Öldü”, *Akşam* 1 Aralık 1939, s.3.

⁴⁵⁶ Es, a.g.m.

ile hayatta iken kopan bağları kendisinden sonraki kuşağı da etkiler. Selin Özzorlu, bu durumu Süleyman Tevfik'in, Ermeni biri ile evlenmesine bağlar. Selin Özzorlu, Mehmet Selim'in torunları Pınar ve Işıl Küre ile görüşmediğini belirtirken, Pınar Küre de Süleyman Tevfik'le akrabalığını reddeder. Bu hususta oğlu Emrah Kolukısa'ya danıştık ancak net bir cevap alamadık.⁴⁵⁷

Süleyman Tevfik'in, kızı olduğu bilinen İffet Hanım, felsefe öğretmenidir. Ali Birinci'nin, İzmirli İsmail Hakkı'nın öğrencileri arasında zikretmesi İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim aldığını göstermektedir.⁴⁵⁸ 1951'de Kabataş Lisesi müdürelığı yapan İffet Hanım, Mithat Paşa Köşkü'nde Nazım Hikmet'e komşu olan Adnan Cin ile evlenir. Memet Fuat, anılarında Adnan Cin'e yer verirken İffet Hanım'dan biraz bahseder ancak, ailesi hakkında bilgi vermez.⁴⁵⁹ Memet Fuat, aynı zamanda Halide Nusret'in öğrencilerinden biridir.⁴⁶⁰

Süleyman Tevfik'in, oğullarından İbrahim evlenmez. Yusuf Ziya ise Ortaköy'de yaşayan Meline adında Ermeni bir kadınla evlenir, bu evlilikten Vartan, Hagop ve Suzan adında üç çocuk dünyaya gelir. Suzan Hanım evlenerek, 1970'te ailesiyle birlikte Kanada'ya yerleşir, Haçik ve Yetvart adlarında iki çocukları olur. Suzan, Haçik ve Yetvart'ın soyadları “*İstanbul*”dur. Haçik, Ani adında Beyrutlu Ermeni bir kadınla evlidir. Bu evlilikten Tamar adında bir kızları dünyaya gelir. Yetvart ise 2018'de evlenir. Suzan Hanım'dan sonra Vartan Özzorluoğlu da Kanada'ya taşınır. 2006'da vefat eden Vartan'ın Ayda ve Arman adlarında iki çocuğu vardır. Ayda Hanım'ın çocuğu olmaz, 2008'de kanser olması sebebiyle vefat eder. Arman Bey ise Kanada'da İtalyan bir kadınla evli olup bir kızı ve bir oğlu vardır. Hagop Özzorluoğlu ise ailesi ile Türkiye'de kalır. 1974'te Mari Janet adında bir kadınla evlenir. Bu evlilikten 1974'te Selin, 1980'de ise Aylin adlarında iki kızı olur. Hagop'un büyük kızı Selin'in şu anda çocuğu yoktur. Küçük kızı Aylin'in ise Burak ve Aras adında iki oğlu vardır. Hagop Özzorluoğlu, 2007'de vefat eder. Eva Hanım ise Süleyman Tevfik'ten sonra vefat eder.⁴⁶¹ Süleyman Tevfik'in günümüze uzanan kuşağından basın ya da edebiyat alanında çalışan olmamıştır.

⁴⁵⁷Selin Özzorlu ile görüşme.26 Kasım 2021, s.14.00.

⁴⁵⁸Birinci, a.g.e., s.38.

⁴⁵⁹“Lise Müdürleri Arasındaki İstifalar”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1951, s1; Memet Fuat, *Gölgede Kalan Yıllar*, Adam Yay. İstanbul, 1998, s.98,113-115.

⁴⁶⁰Memet Fuat, *Konuşmalar*, İş Bankası Yay., İstanbul,2002, s.231.

⁴⁶¹Selin Özzorlu ile görüşme.26 Kasım 2021, s.14.00; Çelik, a.g.t.,s.28,29,34.

2.3.Esaret ve Sürgünlerle Geçen Bir Ömür; Avnullah Kazımı (Mehmet Selim)

2.3.1. Avnullah Kazımı'nın Yetiştirilmesi ve İkinci Abdülhamid Muhalefeti İçindeki Yeri

Hüsnü Bey'in ikinci oğlu Mehmet Selim, 1866 senesinde Hicaz'da dünyaya geldi.⁴⁶² Bir yaşında vefat etmiş olan kardeşinin ismi Avnullah Kazımı'yi kullandığı için daha çok bu isimle anılır. Mehmet Zeki Pakalın'ın verdiği bilgilere göre orta eğitimini Halep'te tamamlayan Avnullah Kazımı, İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu.⁴⁶³ İlmi kelam, tefsir, felsefe, hadis, kaffe-i şerif, usul ve beyan, beriye-i mehasin, mantık, ilmi ahval-i ruh, coğrafya, hesap ve hendese, fenn-i askeri, harf ve nahiv tahsil eder. Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve Fransızca bilgisi vardır.⁴⁶⁴ Avnullah Kazımı'nın, ayrıca lalası vardır. Adı zikredilmeyen bu lalayı Hüseyin Hüsnü Bey yetiştirmiş, o da Avnullah Kazımı'ye bakmıştır.⁴⁶⁵

Avnullah Kazımı, uzun bir süre Halep'te ailesi ile ikamet eder. Burada Ayşe Nazlı Hanım'la evlenir. Ayşe Nazlı Hanım'ın babası, Zorlutuna'ya göre 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda şehit olan Mahmut Ragıp Bey'dir.⁴⁶⁶ İsmet Kür'e göre ise Binbaşı Kemal'dir. Kür'ün, hatıralarında daha fazla yer verilen Ayşe Nazlı Hanım, babasının vefatından sonra annesine verilmeyip Karamürsel'de büyük bir çiftlikte, büyükannesi tarafından büyütülür. Ayşe Nazlı Hanım, genç ve kültürlüdür, 15 yaşında iken Avnullah Kazımı'yle evlenir. Kür, bu evlilikten önce, evde bulunan Sıdika adlı bir akrabadan bahsederek, babasıyla ilgisine değinir. Advıye Hanım, buna mani olmak için Avnullah Kazımı'yi, Ayşe Nazlı Hanım ile evlendirir.⁴⁶⁷ Hüsnü Bey'in, yeğeninin oğlu Nahit Sırrı Örik'e göre Avnullah Kazımı, Örik'in annesi Melek Hanım'ı sever ancak süt kardeşlikten dolayı evlenemez.⁴⁶⁸

⁴⁶² Arşiv kayıtlarında bu tarih verilmekle birlikte, İbrahim Alaaddin Gövsa, Türk Meşhurları ansiklopedisinde 1868 tarihini vermiştir. İbrahim Alaaddin Gövsa, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyat, ty.s.212.

⁴⁶³ Mehmet Zeki Pakalın, *Sicilli Osmani Zeyli*, C.4, TTK, Ankara, 2008, s.4. Ancak, Ali Çankaya'nın Mülkiyeliler kitabında Avnullah Kazımı'nın adına rastlamadık. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, 1860-1908 Senesi Mezunları, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

⁴⁶⁴ BOA.DH.SAİD.d.169-52, s.101.

⁴⁶⁵ Zorlutuna, a.g.e., s.15.

⁴⁶⁶ Zorlutuna, a.g.e., s.14.

⁴⁶⁷ Kür, *Yarısı Roman*...s.125-130

⁴⁶⁸ Örik, a.g.e., s.128...s.131.

Avnullah Kazımı'nın, Halep'te iken Heybetullah adını verdiği bir kızı olur. Ancak iki yaşında vefat eder.⁴⁶⁹ Avnullah Kazımı, zaman zaman İstanbul'a gelir. Mehmet Zeki Pakalın, Avnullah Kazımı'nın, Anadolu'ya memur tayin edildiğini ve İstanbul'a geldiği dönemlerde, sözünü sakınmayarak hükümeti tenkit ettiği için sürekli çeşitli yerlere gönderildiğini belirtir.⁴⁷⁰ Süleyman Tevfik de kardeşinin asi karakterinden dolayı İstanbul'da kalması istenmeyip öteye beriye gönderildiğine işaret eder.⁴⁷¹

Süleyman Tevfik'in, temkinli oluşu, İstanbul'da tutunmasında ve çevre edinmesinde önemli bir etkidir. Avnullah Kazımı ise kendisini sakınmadığı için göze battığı anlaşılmaktadır. Nitekim Avnullah Kazımı, 1880'li yıllarda istibdat aleyhinde faaliyet göstermeye başlar. Şükrü Hanioglu, 1894'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden önceki girişimleri önemsiz addeder.⁴⁷² Şerif Mardin, Jön Türkler'i sistemsiz ve belirli bir felsefesi olmayan bir yapı olarak gösterse de, bu dönemdeki ilk hareketlere dikkat çeker. Buna göre Ali Şefkati, Hilmi Hakkı, Avnullah Kazımı, Ahmet Rıza, Selim Faris, Halil Ganem gibi isimlerin faaliyetleri Jön Türk hareketinin önemli bir yapısını oluşturur.⁴⁷³ Ancak Avnullah Kazımı, kendisini Jön Türkler içinde göstermez. Meşrutiyet mücadelesinde bireysel olarak muhalif bir tavır sergiler. İstanbul, Avrupa ve Halep'te faaliyet gösterir. Bu faaliyetlerden biri İstanbul'da basın üzerinden meşrutiyetçi fikirleri yaymaktır. Bu bağlamda 1889-1890 senelerinde Avnullah Kazımı, abisi ile Mehmet Ziyaeddin'in Mürüvvet gazetesine ortak olur, 13 Ocak 1890'dan itibaren mesul müdürlük yapar.⁴⁷⁴

İlk nüshada Mehmet Ziyaeddin ve Avnullah Kazımı'nın gazetenin yeniden neşrine dair bir yazısı yayınlanır.⁴⁷⁵ Avnullah Kazımı, Halep'te ikameti gerekirken İstanbul'da olduğunun anlaşılmasın diye yazıda *Selim Avnullah* adını kullanır. Ancak, Avnullah Kazımı, mesul müdür olmasından sonra gazete tamamen kapanır. Zira,

⁴⁶⁹Kür, *Yarısı Roman*...s.131.

⁴⁷⁰Pakalın, a.g.e., s.4.

⁴⁷¹Özzorloğlu, a.g.e., s.162.

⁴⁷²Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yay. İstanbul, ty.s.75.

⁴⁷³ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s.60; Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yay., İstanbul, 1964 (1.Basım), 2017, s.36-43.

⁴⁷⁴ BOA. DH. MKT. 1687-104.

⁴⁷⁵ Mehmet Ziyaeddin, Selim Avnullah, "İfade-i Mahsusa", *Mürüvvet*, 13 Ocak 1890, s.1.

mesul müdür olarak Avnullah Kazımı'nın kimliği ortaya çıkar. Gazetenin kapatıldığına dair arşiv belgesinde, Avnullah Kazımı'den bahsedilerek, babasının Ali Suavi vakasından dolayı sürgün edildiği yazılıdır.⁴⁷⁶ Bunun yanı sıra ileriki tarihlerde kendisine dair verilen bilgide, Mürüvvet gazetesinde melanetkar fikirler neşrettiği ve bu nedenle gazetenin tatil edildiği açıkça belirtilir.⁴⁷⁷ Avnullah Kazımı, hatıralarında Mürüvvet gazetesinden bahsetmemekle birlikte bu olaya atıfta bulunur; *"1890 başlarında İstanbul'da bulunduğum ve kim olduğum anlaşılması üzerine evim arandığı sırada Allah'ın yardımı ile trenle kaçabilmişim."*⁴⁷⁸ Avnullah Kazımı, yazının devamında Avrupa'ya kaçması ve faaliyetleri hususunda çok az bilgi verir:

"Bir müddet Bulgaristan ve Sırbistan'da gezdikten sonra huduttan girip, Yenipazar, Priştine, Metroviçe, Üsküb, Kumanova, Köprülü ve diğer yerleri, cidden cesurca konuşmak ve fikirleri aydınlatmaya hizmet etmek suretiyle değişik şekil ve kıyafette dolaşmış, sonunda Selanik'e Çukurhan'a gelmişim."

Avnullah Kazımı'nın sözleri tek başına bir mücadele içindeymiş gibidir. Süleyman Tevfik, gerek gazete, gerek Avrupa'ya firarı ile ilgili kardeşinden bahsetmez.⁴⁷⁹ Aynı şekilde Avnullah Kazımı'nın hatıralarında da Süleyman Tevfik'in adı pek geçmez. Güzergâhlarına bakıldığında yollarının ayrı olduğu görülür. Süleyman Tevfik, Viyana'da kalır. Avnullah Kazımı ise adı geçen yerlerde faaliyet gösterir. İsmet Kür, babasının bu dönemi için şu ifadede bulunur.⁴⁸⁰

"Babam çok genç adamken Abdülhamid Han Hazretlerinin hışmına uğramış, "Hürriyetperver" bir gazeteci olarak... Ağır bir cezaya çarptırılacağı anlaşılmca arkadaşları tarafından yurtdışına kaçırılmış. Bir süre Paris'te kaldıktan sonra, Halep'e, sürgün babasının yanına gelmiş."

Kür'ün bu ifadelerine rağmen Avnullah Kazımı'nın anlatımında, Paris adı geçmez. Arşiv belgesinde ise sadece Bulgaristan, Girne ve Yunanistan zikredilir.⁴⁸¹ Avnullah Kazımı'nın, Avrupa'dan tam olarak ne zaman döndüğü belli değildir. Ancak, Avnullah Kazımı, Süleyman Tevfik'in hatıralarına göre, 1894'te Halep'tedir.

⁴⁷⁶ BOA. İ.DH. 1173-91701; BOA. Y.A.HUS. 234-27.

⁴⁷⁷ BOA.Y.PRK.ASK.179-85.

⁴⁷⁸ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi*, Numune Matbaası, İstanbul, 1911, s.80,81.

⁴⁷⁹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.40,41,48-61.

⁴⁸⁰ Kür, *Yarısı Roman*...s.128,129.

⁴⁸¹ BOA.Y.PRK.ASK.179-85.

Süleyman Tevfik de bu dönemde İstanbul'a gelmiş, karşılıklı zahire ticaretine başlamışlardır.⁴⁸² Ancak Avnullah Kazımı, Halep'te sadece ticaretle uğraşmaz, muhalefetini sürdürmeye devam eder. Bununla birlikte, Avnullah Kazımı, 1896'da İzmir Bergama'da ispritizma (ruh çağırma toplantıları, medyumluk) akımını başlatır. Bu akım özellikle İkinci Abdülhamid'in hal' edilmesi gibi hususun öğrenilmesi noktasında moda haline gelir. Ancak İkinci Abdülhamid, Bergama'daki toplantıya katılanları İstanbul'a getirttiği, Avnullah Kazımı'nın saraya yakınlığından dolayı serbest kaldığı söylenir.⁴⁸³İspirizma toplantıları, Avnullah Kazımı'nın mistik tavrıyla bağlantılı olmakla birlikte saraya yakınlığı hususu tartışmalıdır.

2.3.2. Avnullah Kazımı'nın Halep'te Cemiyet Kurma Teşebbüsü

Avnullah Kazımı'nın muhalefeti, 1902'de, Müşir Fuat Paşa olayında mahkûm edilmesi ile öne çıkar. Bu yedi yıllık sürgünlüğü kendisine önemli bir ün kazandırır. Ancak Avnullah Kazımı, Fuat Paşa'dan önce Halep'te meşrutiyet taraftarı bir cemiyet kurmaya çalışır. Ermeni ayaklanması, muhalif kesimi harekete geçirmiş, 1889'da Jön Türkler, İbrahim Temo, Şerafettin Mağmumi, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali'nin öncülüğünde *İttihat ve Terakki* cemiyeti kurulmuştur.⁴⁸⁴ Prens Sebahattin, Ahmet Rıza, Mizancı Murat gibi isimlerin öne çıktığı muhalif hareket 1894-1895 yıllarında Avrupa'da hız kazanır. 1895'te Ahmet Rıza Bey'in etrafında toplanan cemiyet *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti* adını alır.⁴⁸⁵ Cemiyete dâhil olan Tıbbiyeli öğrenciler, yoğun faaliyet gösterir. Ancak Abdülhamid, sürgün ve hapis cezalarıyla, hareketin önüne geçmeye çalışmış, bu durum muhaliflerin yurt dışına kaçmasına neden olmuştur.

1896'da İstanbul'da devlet erkânı ve ulemadan bir grup, askeri kesimin desteği ile İkinci Abdülhamid'i hal etmek için faaliyet gösterir. Özellikle Babîâli bürokrasisi mabeynin öne çıkmasından memnun değildir. Nitekim İkinci Abdülhamid bizzat bu ayrımı yaparak, mabeyn ve Babîâli'nin iki ayrı devlet gibi çalıştığını belirtir. Bu

⁴⁸²Özzorluoğlu, a.g.e., s.75.

⁴⁸³ Beşir Ayvazoğlu, "Dostlarım Ruhları Rahat Bırakın Türk Edebiyatı'nın Medyumları", *Türk Edebiyatı*, Sayı:49, Eylül,2008, s.20,21.

⁴⁸⁴ İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Alfa Yay., İstanbul,2013, s.27-30; Kuran, a.g.e., s.61,62.

⁴⁸⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C.1*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.19,21; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni*, İmge Yay. İstanbul, s.5354.

bağlamda Mabeyn daha önemliydi.⁴⁸⁶ Bu nedenle Babîâli yönetimi Kanuni Esasi'yi yürürlüğe koymak istiyordu. Bu hareket, Avrupa ve Mısır'daki teşkilatlanmaya karşı İstanbul'da liderliği ele almıştı. Hüseyin Avni, Sabri Bey, Nadir Bey, Şeyh Abdülkadir Efendi vb. isimlerin yanı sıra ileride Avnullah Kazımı'nın yakın olacağı Müşir Fuat Paşa da bu hareket içinde yer alır.⁴⁸⁷ Bu teşebbüs açığa çıkınca harekâtı düzenleyenler, tutuklanarak sürgüne gönderilir.⁴⁸⁸ Ancak Avrupa'da, Balkanlar'da ve Doğu'da faaliyet gösterilmeye devam edilir. Doğu'daki faaliyetlerin önemli bir ayağı ise Suriye'dir. Halil Ganem ve Emir Aslan'ın öncülüğünde "Türk-Suriye Komitesi" kurulur. Komitenin öngörüsü, Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi ile Osmanlı tebaalarının bütün fertlerini dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın birleştiren hürriyet tasavvuruydu. Bununla birlikte buradaki meşrutiyetçi hareketin temel hedefi anayasacı bir yönetim ile mülki idareye yönelikti. Bu bağlamda Mizancı Murat'ın bürokratik fikirleri ile örtüşmekteydi.⁴⁸⁹

Cemiyetin fertlerinden Şerafettin Mağmumi bu bölgede önemli şubeler açarak hareketi genişletir. Tarikat, ulema ve askeri kesimin yanında eşrafın da katıldığı cemiyet üyeleri 1897'de yeni bir girişim planlarken, açığa çıkarılarak etkisizleştirilir.⁴⁹⁰ Ancak Suriye'de muhalif hareketler devam eder, burada görevli memurlarla, sürgün bulunanlar gizli cemiyetler kurarlar. Bunlardan biri de Avnullah Kazımı'dır. 9 Haziran 1898 tarihli bir belgede; Halep'te ikamete memur edilen Avnullah Kazımı'nın Mustafa adlı bir şahıs ve başka kişilerle birlikte gizli bir cemiyet kurduğu, hükümet işlerini zorlaştırdığı, bu nedenle, gerekli tahkikatın saray tarafından istendiğine dair bilgi vardır.⁴⁹¹ Cemiyetin faaliyeti, Talaszade Mehmet ve başka isimlerin jurnali ile tespit edilir. Şükrü Hanioğlu, aynı telgrafın yer aldığı vilayet defterine dayanarak Avnullah Kazımı'nın Halep'teki cemiyetine atıfta bulunur.⁴⁹² Bunun dışında Avnullah Kazımı'nın Halep'teki faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi

⁴⁸⁶ Carter Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babiali 1789-1922*, Alfa Yay., İstanbul, 2019, s.372.

⁴⁸⁷ Kuran, a.g.e., s.65; Kuran burada İkinci Abdülhamid'i hal' edileceğini yazarken, İttihat ve Terakki ve Jön Türkler adlı eserinde bu grup içinde bazı kişilerin İkinci Abdülhamid'e suikast tertip ettiğini yazmıştır. Ahmet Bedevi Kuran, *İttihat ve Terakki ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1943.

⁴⁸⁸ Kuran, a.g.e., s.65; Tevfik Nadir, *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*, Matbaa-ı Osmani, İstanbul, 1910, s.61,62.

⁴⁸⁹ Mardin, a.g.e.s., 44,45;99,100.

⁴⁹⁰ Hanioğlu, a.g.e., s.252,253,258.

⁴⁹¹ BOA.BEO.1139-8537.

⁴⁹² Hanioğlu, a.g.e., s.260; Telgrafın yer aldığı arşiv defteri, BOA.BEO.VGG. d.297, s.90, No:10.

yoktur. Bu olaydan bir yıl sonra Avnullah Kazımı, İstanbul'a kaçar. Ancak bu durum farklı şekillerde anlatılır.

Arşiv belgesindeki bilgilere göre, Avnullah Kazımı, Halep'ten birkaç kere İstanbul'a kaçmaya teşebbüs etmiş, son defasında Fuat Paşa'ya iltica ederek kalabilmiştir.⁴⁹³ Avnullah Kazımı ise son sürgün yerinden kaçarak geldiğini ve Fuat Paşa'nın konağına gittiğini belirtir; ancak bu sürgün yerinin ismini vermez.⁴⁹⁴ Süleyman Tevfik'in verdiği bilgiye göre Avnullah Kazımı, sürgün hayatından bıkarak 1899'da İstanbul'a gelmiştir.⁴⁹⁵ İsmet Kür ise daha romantik bir hikâye sunarak; *"Önce büyük beyefendinin, birkaç yıl sonra büyük hanımefendinin ölümleri... Babam İstanbul'a dönmek ister."* şeklinde bir anlatım yapar. Kür, konağın satıldığını, ancak eşyalar dâhil bütün mücevheratın evdeki emektar Sıdika Hanım'a bırakıldığını, annesinin ise hiçbir şey talep etmediğini ilave eder.⁴⁹⁶

2.3.3. Avnullah Kazımı'nın Yedi Yıllık Esaretine Doğru; Müşir Fuat Paşa Meselesi ve Mahkeme Müdafası

Avnullah Kazımı, Halep'ten İstanbul'a geldiğinde Müşir Fuat Paşa'nın konağında kalmaya başlar. Fuat Paşa, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda önemli başarılar elde etmiş, Rusya ve Viyana'ya elçi olarak gitmiş önemli bir isimdir. Özellikle savaştaki başarısı ile halk içinde bir kahraman olarak tanınır.⁴⁹⁷ Avnullah Kazımı, Fuat Paşa ile bağlantısını şu şekilde anlatır:⁴⁹⁸

"Son sürgün yerimden kaçarak İstanbul'a geldim ve Fuat Paşa'nın konağına girdim ve kendisi aracılığıyla padişaha arz edildim. Bundan sonra padişahın buyruğuyla Fuat Paşa'nın konağında bir çeşit hapis bırakıldım."

Bu anlatımdan Avnullah Kazımı'nın, serbest olmadığı, göz hapsinde tutulduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Süleyman Tevfik ise Avnullah Kazımı'nın Fuat Paşa'yı önceden tanıdığını ve onun vasıtasıyla İkinci Abdülhamid'ten burada kalmak üzere bir

⁴⁹³ BOA.Y.PRK.ASK.179-85.

⁴⁹⁴ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1910, s. 18, 19.

⁴⁹⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.162.

⁴⁹⁶ Kür, *Yarısı Roman...*, s.131.

⁴⁹⁷ Gövsa, a.g.e., s.145; Süleyman Kani İrtəm, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Temel Yay., İstanbul, 1999, s.161; Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., 2019, s. 153, 154.

⁴⁹⁸ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.19.

memuriyet talep ettiğini belirtir.⁴⁹⁹ Arşiv kayıtlarında bu taleple ilgili bir kayda rastlamasak da bir soruşturma belgesinde Avnullah Kazımı, Fuat Paşa'nın kethüdası, kâtibî olarak geçer.⁵⁰⁰ Avnullah Kazımı, konakta ders vermekle birlikte, Fuat Paşa'nın adamı olduğunu inkâr eder.⁵⁰¹ Buna rağmen Avnullah Kazımı için, İstanbul'da olmak önemlidir. 1901 yılında ilk kızı, Halide Nusret Zorlutuna dünyaya gelir. Ancak Fuat Paşa'nın yanında, Avnullah Kazımı'yi yedi yıllık mahkûmiyete götürecek olaylar yaşanır.

Bu bağlamda, Avnullah Kazımı'nın bu kadar yakınında olduğu ve mahkûmiyetine sebep olan, Fuat Paşa'yı biraz daha tanımlamak gerekir. Fuat Paşa, önemli bir mevkisi olmakla birlikte devlet yönetim şekli ve kadrosuna karşıydı. Henüz 1878'de, Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile Beşinci Murat'ı tahta geçirme planları, saraya jurnal edilir, ancak İkinci Abdülhamid Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı Mısır'a sürgün ederken, Fuat Paşa'yı sadece azletmekle yetinir.⁵⁰² 1896'da ise yukarıda bahsettiğimiz üzere saray darbesi teşebbüslerinde yer alır. Ancak İkinci Abdülhamid 1902'ye kadar Fuat Paşa'ya karşı bir girişimde bulunmaz. Fuat Paşa'nın, sevilen biri olması, şöhreti, kendisine düşman kazandırmıştır. Arap (Halo) İzzet Paşa, Üsküdar muhafızı Ali Şamil Paşa, Tahir Paşa, Serhafiye Fehim Paşa ve Ferik Reşit Paşa vb. isimler kendisine karşı cephe alır. Fuat Paşa, padişahın idare tarzını, devlet adamlarını alenen tenkit eder. Ermenileri himaye etmesi sarayın tepkisini çeker.⁵⁰³ Bu dönemlerde İstanbul'da bulunan Fransız doktor ve yazar Paul de Regla, Fuat Paşa'ya yaptığı ziyaretlerde Fuat Paşa'nın hafiyelerin takibinden şikâyet ettiğini ifade eder.⁵⁰⁴

İkinci Abdülhamid, iktidarına yönelik tehdit oluşturabilecek kişileri adım adım izleterek büyük bir istihbarat ağı oluşturmuştu. Bu bağlamda Hafiyecilik ve Jurnalcilik bir meslek haline gelir. Bu hafiyelerden Fehim Paşa, hem yaver hem baş hafiyelerdendir. “Yedi Başlı Ejder” olarak adlandırılan Fehim Paşa,⁵⁰⁵ Fuat Paşa'yı

⁴⁹⁹Özzorluoğlu, a.g.e., s.163.

⁵⁰⁰ BOA. Y.EE.15-176.

⁵⁰¹Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.19.

⁵⁰² Süleyman Şefik Paşa, *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim-31 Mart Vak'ası*., Arma Yay., İstanbul, s.46-47.

⁵⁰³BOA. HR. SYS. 38-8; İrtem, a.g.e., s.162.

⁵⁰⁴ Paul De Regla, *Hafiyeler Ülkesi Türkiye*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Bileşim Yay., İstanbul, 2005, s.113,114.

⁵⁰⁵İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.4, Dergâh Yay., İstanbul,1982, s.2119.

hedef alır.⁵⁰⁶ Fehim Paşa, Fuat Paşa'yı İkinci Abdülhamid'in gözünden düşürerek sürgün etmenin yollarını arar. Bu nedenle Fuat Paşa'yı sürekli takip ettirir. Fuat Paşa'nın hafiyeler tarafından nasıl adım adım takip edildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.⁵⁰⁷

Fuat Paşa'yla birlikte, yanındaki adamlar da takip edilmekteydi. Fehim Paşa, Fuat Paşa hakkında çeşitli jurnaller vererek, İkinci Abdülhamid'in şüphesini arttırıyordu. Fuat Paşa da Fehim Paşa'ya şiddetle karşıydı. Takip edenlere dayak atmakla birlikte, Fehim Paşa'ya ve İkinci Abdülhamid'e sözünü söylemekten sakınmamıştır. Bu sıralarda Fuat Paşa'nın Avrupa'da Jön Türkler'e katılan Mahmut Paşa ile isyan tertip ettiğine dair bir jurnal verilir.⁵⁰⁸ Fehim Paşa da İkinci Abdülhamid'e Fuat Paşa'nın evinde silahlı adamlar bulunduğu ve isyan tertip etmeye çalıştığını iddia eder. Fuat Paşa 1896'da bir isyan komplosunda yer almıştır. Ancak girişim, cemiyetin kâtiplerinden Nadir Bey'in ihbarıyla ortaya çıkar ve hareketin planlayıcıları sürülür. Fuat Paşa ise bu durumdan kurtulur.⁵⁰⁹ Ancak bu dönemlerde Fuat Paşa hakkında bilgi toplandığı, jurnal raporları ve arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu arşiv belgelerinde Fuat Paşa'nın henüz 1880'li yıllarda devlet yönetimine dair yazıları ortaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır.⁵¹⁰ Böylece Fuat Paşa, giderek önemli bir hedef haline gelir.

Fuat Paşa 1901'de, asker ve memur kesimini yanına çekerek, İkinci Abdülhamid'i hal' etme planları yapar. Fuat Paşa, kendisi gibi Çerkes olan Ferik Nazım Paşa ile de yakındır. Avnullah Kazımı'nın rolü ise Fuat Paşa'nın kâtiibi ve fedaisi olmasıdır. Olayın geçtiği gün, Fuat Paşa rahatsızlığından dolayı Cuma selamlığına çıkmak istemez. Bunu fırsat bilen Fehim Paşa, İkinci Abdülhamid'e durumu; Fuat Paşa'nın bir planı olduğu şeklinde yansıtır. Aynı gün adamlarını Fuat Paşa'nın konağına saldırtır. Fuat Paşa, Avnullah Kazımı ve birkaç adamını karşılık

⁵⁰⁶ Süleyman Şefik Paşa, a.g.e., s.49.

⁵⁰⁷ BOA.Y.PRK.ZB.18-81.

⁵⁰⁸ İrtem, a.g.e., s.164.

⁵⁰⁹ Hanioğlu, a.g.e., s.218.

⁵¹⁰ 1896 tarihli bir arşiv belgesinde Rusya'daki Jön Türkler'in, 1880'de Fuat Paşa aracılığıyla İkinci Abdülhamid'e sunduğu ıslahat layihalarının *Revue de Paris* gazetesinde yayınlandığı, bir kısmının da *Svet* adlı gazetede yer aldığı belirtilir. 1897 tarihli belgede de, bir Rus gazetesinde, 1880'de Fuat Paşa'nın dış siyaset ve devletle ilgili problemlerin çözümüne dair bir yazısı hakkında bilgi vardır. 1897 tarihli bir belgede İngiliz gazetelerinde çıkan bir rapora göre, 1880'de Fuat Paşa, Genç Türkler ile Girit Yunanlılarından yardım talep etmiştir. BOA.HR.SYS.1366-101; BOA. HR.SYS.1367-79.

vermesi için gönderir. Kavga büyür ve Şehzadebaşı'ndaki cami avlusuna kadar gider. Üç kişi yaralanır, iki kişi ölür. Fehim Paşa, İkinci Abdülhamid'e verdiği jurnalde, Fuat Paşa'nın, evinde silahlı adamlar bulundurduğu ve ihtilal hazırlığında olduğunu belirtir. Böylece Fuat Paşa, saraya çağrılarak sorgulanır.⁵¹¹ Avnullah Kazımı'yle birlikte, Osman Pehlivan, Ali Haydar, Mehmet Pehlivan, Laz Hamdi, Nuri adlı şahıslar tevkif edilir.⁵¹² Divan-ı Harbi Hususi adına Ferik Reşit Paşa tarafından hazırlanan iddianamede olayın nasıl geliştiği, Fuat ve Nazım Paşalar ile Avnullah Kazımı ve diğer şahısların rolleri, yapılan sorgulama ve arama sonuçları yer alır. İddianamede sunulan raporda, Fehim Paşa'nın adamları, polis olarak gösterilir. Böylece devlet görevlisine saldırı ile ihtilale teşebbüs suçu meşrulaştırılarak Fuat Paşa'dan kurtulmuş olunacaktır. Hazırlanan iddianamede Avnullah Kazımı'ye de önemli derecede yer verilir. Babasıyla Halep'e sürülmesinden başlayarak Mürüvvet gazetesi, Avrupa'ya kaçması gibi İkinci Abdülhamid aleyhindeki faaliyetleri ortaya konulur, sadece Fuat Paşa ile ilgili değil, bireysel olarak da önemli ithamlar yapılır. Avnullah Kazımı, bu ithamları ve Fuat ve Nazım Paşalarla ihtilal hazırlığında olduğunu, önce inkâr eder, ancak evinde yapılan aramalarda ortaya çıkarılan delillerden sonra itiraf eder. İddianamedeki bu deliller özetle şu şekilde sunulmuştur:⁵¹³

“Avnullah Bey'in Fuat Paşa'ya iltica etmesi nazarı dikkate alınarak, derhal evi aranmış, bulunan mektup düzineleri sonucunda inkâra meydan kalmamıştır. Bununla beraber dinamit ve memlekette yasak olan bir takım haberleşme alet ve edevatı, halkı isyana teşvik edecek yaftalar, mektuplar, güya kendini bir hanzade olarak gösteren kart düzineleri, evraklar bulunmuştur. Böylece Avnullah Bey, ayrı olarak Memalik-i Mahrusa-ı Şahane ve Hilafet-i Osmaniye aleyhinde bir isyan ve ihtilal çıkarmaya niyet ettiği anlaşılmıştır. Bulunan delillerden sonra verdiği ifadeye göre Fuat Paşa'nın yanında haps gibi olması, zabıtalara olan husumetini öğrendikten sonra, kendisinin yanında emeline nail olamayacağından Kürdistan'da bir isyan çıkarmak teşebbüsüne girişse de bunda başarılı olamayacağını anlayınca Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin diğer kotalarında (Arabistan ve Belucistan) fesatlık çıkarmak istemiş. Bu haince niyetini kuvveden fiile geçirmek için askeri fen derslerini tahsil ederek, dinamit yapımını öğrenmiş. Planlarını Yüzbaşı Süleyman Avni, Yüzbaşı Cemal, Şükrü Efendi, Mülazım Nazım, Hamdi, Cevat, maden memuru Nuri adlı şahıslara anlatarak onları da iştirake davet etmiştir.”

⁵¹¹ Tahsin Paşa, a.g.e., s.154,155.

⁵¹² BOA.YPRK.AZN.21-83.

⁵¹³ BOA. YPRK. ASK.179-85.

Süleyman Avni, Avnullah Kazımı'nın Fuat Paşa'nın da haberi olduğunu öne sürerek kendisini ikna etmeye çalıştığını iddia eder. Avnullah Kazımı'nın evinde bulunan delillerde, Fuat ve Nazım Paşalar hakkında da bilgiler vardır. Bu durumda Avnullah Kazımı'nın sonradan verdiği ifadede Nazım ve Fuat Paşaları ele verdiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeye göre; “*Fuat Paşa'nın ihtilal planı kuvveden fiile geçerse, Nazım Paşa da istifade edecek ve ihtilal fırkasının kumandanı olacaktır.*” Avnullah Kazımı ayrıca, Nazım Paşa'nın İngiltere'ye yakınlığından bahsederek, devlet aleyhinde konuştuğunu da iddia eder. Nazım Paşa ise, Avnullah Kazımı'yle Fuat Paşa'nın evinde tanıştıklarını belirtir.⁵¹⁴ Nitekim Fuat Paşa, haberleşmeyi Avnullah Kazımı vasıtasıyla yapmaktadır. Süleyman Tevfik de Fehim Paşa'ya verilen bir jurnalde Fuat Paşa'nın, Avnullah Kazımı aracılığıyla Veliaht Reşat Efendi'yle haberleştiğini ifade eder.⁵¹⁵

Avnullah Kazımı'ye yöneltilen suçlamalardan biri bu isyanla alakalı *De Jarden* adlı bir şahsa kitap yazdırmasıdır.⁵¹⁶ Avnullah Kazımı'nın ikilemini anlamak açısından bu iddianameler önemlidir. Zira arşiv kayıtlarında, Avnullah Kazımı, Fuat ve Nazım Paşa'nın ihtilal çıkarmak fikrinde olduğunu itiraf ederken, *Son Müdaafa* adlı eserdeki mahkeme ifadesinde, bu iddianın tam tersine Fuat ve Nazım Paşa'nın ihtilal fikrinde olmadıklarına dair konuşması önemli bir tezattır.⁵¹⁷

Nazım ve Fuat Paşaların mahkemeleri, Avnullah Kazımı'den önce sonuçlanır. İkinci Abdülhamid, Nazım Paşa'yı, askerlikten ihraç ederek Erzincan'a sürdürür. Fuat Paşa'yı ise önce idama mahkûm eder, sonradan İzzettin Vapuru ile Şam'a sürgüne gönderir, ayrıca verilen rütbe ve nişanları sökerek ordudan çıkartır.⁵¹⁸ Tahsin Paşa, Fuat Paşa gibi devlete önemli hizmetler etmiş birisinin bu cezayı almasını eleştirir.⁵¹⁹

Fuat Paşa olayından dolayı sürülenler arasında Fuat Paşa'ya yakın olanlar da vardır. Bunlardan Süleyman Şefik Paşa'nın kardeşi Şevket Bey, Halep'e, sadrazam Fuat Paşa'nın damadı Salih Paşa, Sivas'a sürülür.⁵²⁰ Ancak Fuat Paşa davası, sadece birkaç paşanın sürülmesi ile kalmaz. Gerek ihtilal gerek suikast ihtimali, padişahı

⁵¹⁴ BOA.YPRK.ASK.179-85.

⁵¹⁵ Özzorluoğlu, a.g.e., s.165.

⁵¹⁶ BOA.YPRK.ASK.179-85.

⁵¹⁷ Avnullah Kazımı, *Son Müdaafa*..., s.24-28.

⁵¹⁸ BOA.YPRK.UM.57-69; BOA.Y.MTV. 232-85; Tahsin Paşa, a.g.e., s.156.

⁵¹⁹ Tahsin Paşa, a.g.e., s.156.

⁵²⁰ Süleyman Şefik Paşa, a.g.e., s.49,50.

alarına geçirerek zabıtaban altmış, ordu ve mülkiye talebelerinden yüz elli kişiyi tutuklatır, hapis ve sürgün cezaları verir. Fuat Paşa vakası ve yapılan tutuklamalar daha çok İttihatçı ve dış basında yankı bulur. Şura-yı Ümmet gazetesinde Fuat Paşa olayından sonra, İkinci Abdülhamid'in aldığı tedbirler üzerinde durularak, bir Türk paşasının olayı protesto eden bir mektubu yayınlanır.⁵²¹ Hilafet gazetesinde de birçok askeri ve mülki öğrenci ve memurun sürüldüğü, yerlerine gelenlerin ise jurnalcı takımından olup, hiçbir vasıfları olmadığı yazılır.⁵²²

Meşveret gazetesinde “X.X.” rumuzlu bir yazar ise, Fuat Paşa ve onun gibilerin İkinci Abdülhamid'e hizmet ettiklerini, bugün cezalandırılırsa yarın affedilerek yine makam alabileceklerini belirtir. Buna karşın aynı nüshada yine bir Türk paşasının protesto mektubu yayınlanır.⁵²³ Bir sonraki nüshada aynı paşanın bu kez; Meşveret gazetesinin, Fuat Paşa ve avnesini eleştirmesini protesto eden mektubu yayınlanır.⁵²⁴ İngiliz basını da olayı Fuat Paşa üzerinden ele alırken, Avnullah Kazımi, Fuat Paşa'nın uşağı olarak geçer.⁵²⁵ İstanbul'da Rusya elçisi de raporunda, bu olaya değinir; İstanbul'da siyasi olarak kuşkulanan kişilerin, elde hiçbir kanıt olmadan sürülmelerinin adet haline geldiğini, İkinci Abdülhamid'in bu olayı fırsat bilerek Fuat Paşa'dan kurtulmak istediğini belirtir.⁵²⁶ İleriki yıllarda Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ndeki muhalif tutumundan dolayı, Avnullah Kazımi'nin bu olayına değinilerek karalanır. Örneğin, Tanin gazetesi, Avnullah Kazımi'nin Fuat Paşa meselesindeki rolünü, adi bir cinayet suçlusu olarak yansıtır.⁵²⁷ Sabah gazetesi ise Avnullah Kazımi'den olumlu bahsederek, müdafaasında gösterdiği cesaretini ortaya koymuş, fikirlerini öne sürmüştür.⁵²⁸

⁵²¹ “Mekatib-i İstanbul'dan”, *Şura-yı Ümmet*, 10 Nisan 1902, s.4; Bir Türk Generali, “Paristen”, *Şura-yı Ümmet*, 10 Nisan 1902, s.4.

⁵²² “Fuat Paşa'nın Nefyi ve Neticeleri”, *Hilafet*, 15 Nisan 1902, s.2.

⁵²³ X.X., “La Serie Continue”, *Mechveret*, 15 Mart 1902, s.2,3; “Une Protestation”, *Mechveret*, 15 Mart 1902, s.3.

⁵²⁴ “Correspondance”, *Mechveret*, 15 Nisan 1902, s.3,4; Paul de Regla söz konusu paşanın ünlü biri olduğunu belirterek mektuba yer verir. Paul de Regla, a.g.e., s.121.

⁵²⁵ “A Pasha in Trouble”, *TheBeverley Recorder*, 8 Mart 1902, no:2515, Ender Korkmaz, “Second Pre-Constitutional Era Career of War Minister-Nazım Pasha”, *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, (CALESS), 2019, 1(2),156-184.

⁵²⁶ Yuriy Asatoviç Petrosyan, *Sosyalist Açından Jön Türk Hareketi*, Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, Mazlum Beyhan, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s.173.

⁵²⁷ “Bir Cemiyet-i Fesadiye;Avnullah Bey”, *Tanin*, 13 Ocak 1909, s.1.

⁵²⁸ “Bir Hadise-i Mühimme”, *Sabah*, 13 Ocak 1909, s.1.

Avnullah Kazımı'nın, mahkeme tutanağına rastlanmamakla birlikte, verilen hüküm ve sonraki süreçle ilgili arşiv belgeleri mevcuttur. Avnullah Kazımı'nın mahkemedeki savunmasını, öğrencilerinden Hüseyin, Abdullah ve Ahmet adlı şahıslar not etmiş ve Kerkük hatıraları ile birlikte 1911'de yayınlamışlardır.⁵²⁹ Bundan başka, Avnullah Kazımı'nın bu savunması, Metin Hasırcı'nın "Abdülhamid'in Derin Devleti" adlı çalışmasında sunulur.⁵³⁰ Ancak akademik düzeyde olmadığı görülen bu çalışmada Hasırcı, taraflı olarak İkinci Abdülhamid'i överek, Osmanlı'nın son dönemindeki adaletsiz tutumun ve bir anlamda çöküşün nedenini devlet adamlarının kendi aralarındaki hizipleşmelere bağlar. Avnullah Kazımı'yi İslamcı gösteren Hasırcı, savunmasını da bu portföy üzerine koyarak, daha önce Hindistan'ın sömürgeci İngiliz mahkemeleri önünde Mevlâna Ebul-Kelam Azad'ın müdafaasını sunduğu "Müdafaa" adlı eserle seri şeklinde gösterir.⁵³¹ Hasırcı ve bu minvaldeki muhafazakâr kesimin görmezden geldiği, devletin bu yapısını oluşturanın bizzat İkinci Abdülhamid'in iktidar sistemi olduğudur. Dolayısıyla Avnullah Kazımı'nın mücadelesi de Abdülhamid ile dir. Avnullah Kazımı, ihtilalci fikirleri açısından da İkinci Abdülhamid'in istemediği kişilerdendir.

Avnullah Kazımı mahkemeye, diz kapaklarına kadar çıkan uzun çizimleri, pelerini ve sağ kulağında altın küpesi ile çıkarak oldukça marjinal bir görünüm sergiler. Avnullah Kazımı'nın savunması, iki saat kırk üç dakika sürmüştür. Avnullah Kazımı'nın verdiği uzun ifade, Fuat Paşa ve Nazım Paşa ile bağlantısı ve olayın boyutlarını göstermesinin yanı sıra, Avnullah Kazımı'nın ruh halini, fikri yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Zira bu anlatım Avnullah Kazımı'nın, aynı zamanda felsefi konuşması ile hitap kabiliyetini de gösterir. Mahkeme reisi Fuat Paşa'nın sürgün edildiğini açıkladıktan sonra, Avnullah Kazımı'ye söz verir. Avnullah Kazımı'nın savunmaya girişi oldukça ilginçtir. Avnullah Kazımı, hümanist düşünceler üzerinden, vatan ve uyruk arasındaki bağlantıya girer. J.J. Raussou'nun kanun felsefesinden hareketle,⁵³² *hüküm/hükümeti* (nüfus sahibi) ve uyruğun(halk) birbirinden farklı olmadığını ve fertlerin bir araya gelmesi ile hükümetlerin var

⁵²⁹ Avnullah Kazımı, *Son Müdafa*...; Eser 2005 yılında Avnullah Kazımı'nın Divan-ı Örfi eseri ile birleştirilerek çevrilmiştir. Avnullah Kazımı, *Son Müdafa Divan-ı Örfi ve Avnullah Kazımı*, Şehir Yay., İstanbul, 2005.

⁵³⁰ Metin Hasırcı, *Abdülhamid'in Derin Devleti*, Parola Yay., İstanbul, 2016, s.85-119.

⁵³¹ Hasırcı, a.g.e., s.85.

⁵³² Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat Günyol, Hasan Ali Yücel Koleksiyonları Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.3,4.

olduğunu belirtir. Dolayısıyla Sadık Rifat Paşa'nın "*halkların hükümet için değil hükümetlerin halk için olduğu*"⁵³³ sözüne yakın bir anlam içeren bu sözle, fertlerin hukukunu da hükümetin adil bir şekilde gözetmesi gerektiğini vurgulamak ister. Buna göre zıt örneklerden, doğru düşünceye varmaya çalışan Avnullah Kazımı, suçlu olan bir insanın temize çıkarılmasının, suçsuz bir insanı mahkûm etmekten daha kötü olduğunu belirtir. Avnullah Kazımı, "*Vatanım dünyadır, hayır yalnız insanlıktır.*" sözünü söyleyerek, bu kez de Şinasi'nin Victor Hügo'dan aldığı "*Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin*" söylemine yakın bir atıfta bulunur. Avnullah Kazımı, bu tür ifadelerle insanlık karşısında suçsuzluğunu gösterme, adalet arama çabasıdır. Nitekim "*İftiralarla hükümetin ezici kuvveti önünde sonunda idama düştüm.*" şeklindeki sözleri ile durumunun trajikliğini anlatmaya çalışır.⁵³⁴

Avnullah Kazımı'ye göre kendisine yöneltilen suçlamaların, Fuat Paşa olayıyla ilgisi yoktur. Avnullah Kazımı'nın, Kürdistan, Arabistan ve Yemen'de ve Belucistan'da isyan çıkartma suçlamalarını doğrulaması, hâkim tarafından itiraf sayılır. Avnullah Kazımı, amacının din ve devlet uğruna hizmet etmek olduğunu belirterek, bu yönde daha önceden sultana layiha verdiğini ancak bir sonuç çıkmadığını ifade eder. Avnullah Kazımı'ye göre bu bir suç değil "*mukaddes fikirdir.*" Böylece liyakatini ve gücünü göstererek, bu yerlerdeki isyanlar hakkında sultana bilgi vermek suretiyle, İstanbul'da kalmayı amaçladığını ortaya koyar. Avnullah Kazımı, son olarak Belucistan'a kaçarak burada İslam ve hilafet adına hizmet etmeyi düşündüğünü, ancak yakalandığını belirtir. Avnullah Kazımı bu düşüncesinde Fuat ve Nazım Paşa'nın etkisi olduğu ithamını kabul etmez ve bütün fikirlerin kendisine ait olduğunu iddia eder.⁵³⁵

İkinci suçlama ise Fuat Paşa meselesidir. Avnullah Kazımı, Fuat Paşa'nın adamı olduğu iddiasını da reddederek, sürgünden sonra, Fuat Paşa'nın konağına gittiğini ve İkinci Abdülhamid'e takdim edildiğinde konağında ikamete memur edildiğini belirtir. Avnullah Kazımı, Fuat ve Nazım Paşalardan ayrı olarak, hayal ettiği mukaddes fikrini gerçekleştirmede o derece kararlıdır ki, "*Mahkûm olsam da*

⁵³³ İbrahim Şirin, "Osmanlı Siyasi Yapısında Dönüşüm: Sultan'dan İnsana, Devlet'ten Ferde, Tebaadan Vatandaşa", 100. *Yılında İkinci Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*; Bildiriler, Kültür ve Turizm Bakanlığı; Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Yayınları, 22-24 Ekim 2008, s.8.

⁵³⁴ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa*..., s.8-13.

⁵³⁵ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa*..., s.14-18.

darağacına götürülsem de kurtulacağım ve padişah nazarında fikirlerim takdir görecektir” şeklindeki sözleriyle özgüvenini göstermeye çalışır. Avnullah Kazımı, kavga ettikleri adamların iddianamede bahsedildiği gibi polis değil, Fehim Paşa’nın adamları olduğuna dikkat çeker.⁵³⁶ Nitekim bu doğrudur. Ancak, bu durum İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkarılır.⁵³⁷

Avnullah Kazımı, bu adamların neden tutuklanmadığının açıklanmasını ister. Hatta *“İşkence ve eziyetler onlar hakkında yapılsaydı, hakikati itiraf etmezler miydi?”* şeklinde konuşarak, kendilerine işkence edildiğini mahkemeye bildirir. Ancak savcı itiraz eder. Avnullah Kazımı, kavganın basit bir tartışmadan ibaret olduğunu, Fatih gibi etrafı polis karakolları ile donatılmış olan bir semtte, iki buçuk kişi ile isyana girişmenin mantığa aykırı olduğunu ileri sürer. Avnullah Kazımı, Fuat Paşa’yı savunarak, padişaha sadık olmasını takdir ettiğini, mevcut idarenin aleyhinde olmasından dolayı fikirlerinin uyuştüğünü belirtir. Ancak, Fuat ve Nazım Paşaların ihtilal çıkarmak gibi bir düşünceleri olmadığını savunur. Zira onlar gibi, her bakımdan zengin ve rahat yaşayanların ihtilale gerek duymayacaklarını, kendisinin gördüğü zulümlerden dolayı böyle bir fikri olsa bile, bu yüksek mevkideki paşaların fikrine ortak olmayacağını dile getirir. Avnullah Kazımı’ye göre, ihtilal fikirlerinin kendisine mal edilmesi, şahsının üstünlüğünü göstermektedir. Evrakları arasında çıkan Veliaht Reşat Efendi’ye ait bir yazı, kendisine yönelik suçlayıcı bir delil olmasını destekler niteliktedir. Avnullah Kazımı bu kıyaslama üzerinden mahkeme üyelerinin kafasını karıştıracak bir savunma metodu uygular.⁵³⁸

Avnullah Kazımı savunmasının devamında Ali Suavi olayı, silah dağıtımı ve De Jarden adlı şahsa kitap yazdırdığı iddialarını da reddeder. Kendisini jurnalleyenlerin iftira attıklarını belirtir.⁵³⁹ Avnullah Kazımı, idama gitme düşüncesi ile maneviyatla dolu olduğunu belirterek ortama ruhani bir hava katar. Avnullah Kazımı, etkili hitabına rağmen, elli yedinci madde ile on beş yıl süreyle, Sivas Hapishanesi’nde mahkûm edilir. Netice idam olmamıştır ancak bu karar bile Avnullah

⁵³⁶ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.19-21.

⁵³⁷ BOA.BEO.331-85.

⁵³⁸ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.22-31.

⁵³⁹ Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.34,35. Bu jurnalcilerden Ali Şamil Paşa, Üsküdar muhafızlarından olup, 1906 yılında şehremini Rıdvan Paşa’yı öldürtmesi ve İstanbul’da Kürt isyanı çıkaracağına dair jurnalden dolayı Trablusgarp’a sürülmüştür. Aynı zamanda Halide Edip Adıvar’ın üvey babasıdır. İsmail Müştak Mayakon, *Yıldızda Neler Gördüm*, Kapı Yay., İstanbul, 2021, s.72. Matbaa ortağım dediği şahsın kim olduğu tespit edilememiştir.

Kazımı için üzücüdür.⁵⁴⁰ Zorlutuna ve Kür babalarının yüz bir yıla mahkûm olduğunu söylese de bunun abartı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴¹

Öğrencilerin dikkatini çeken bir nokta, karar açıklanırken “*Padişahın adaleti üzerine*” sözünden sonra Avnullah Kazımı’nın “*Padişahım çok yaşa*” şeklinde konuşmasıdır. Zira bu ifade, hâkime göre alay maksadı ile yapılmıştır. Öğrencilerin anlatımına göre, Avnullah Kazımı, acı bir tebessüm ederek, sigara yakar ve koridora ilerlerken, “*Güya ki adaletin cenazesi kabrine naklolunuyordu.*” şeklindeki sözlerini sarfeder. Avnullah Kazımı, mahkeme önünde son söz olarak “*Adaletin ruhuna fatiha*” şeklinde bir ifadede bulunmayı düşünür, ancak adaletin ölümünün, padişahın ölümü demek olacağından vazgeçer.⁵⁴²

Avnullah Kazımı’nın bu mahkemesi, İkinci Abdülhamid dönemimin yargısız infazlarına verilebilecek önemli bir örnektir. Bu dönemde Jön Türk Kongresi’nde bulunan Fransız gözlemci B. De Siavis, Fuat Paşa’nın bu davasında, Avnullah Kazımı’nın baş kışkırtıcı olarak yargılandığını, ancak sarayın haksızlık ve zulümlerini bildirmekten çekinmemesinden dolayı, dönemine göre çok cesur bir savunma yaptığını dile getirir.⁵⁴³ İkinci Meşrutiyet döneminde, Sabah gazetesinde Fedakaran-ı Millet Cemiyeti hakkında verilen bir makalede ise, Avnullah Kazımı’nın geçmişteki bu savunmasına atıfta bulunularak, Abdülhamid’e karşı kimsenin söz söyleyemediği bu dönemde Avnullah Kazımı’nın cesaretine hayran kaldığından bahsedilir.⁵⁴⁴ Makalenin devamında Avnullah Kazımı’nın mahkemede “*Siz beni idama mahkûm edebilirsiniz fakat tarihi susturamazsınız.*” şeklindeki sözüne vurgu yapılır. Bununla birlikte yazarın, Avnullah Kazımı’nın daha önceden bir cemiyet mührünü taşıdığını ve bunun nedenini sorduğunda, Avnullah Kazımı’nın verdiği cevap, fikri yapısını tanımak açısından önemlidir:

“*Evet bu bir cemiyet mührüdür. Benim dimağım ihtilal emelleri ile doludur. Bir zamanlar Afganistan’a giderek büyük bir ihtilal çıkarmak istedim. Çünkü İslam Hükümeti aczi ve ızdırabı beni dağdar ediyordu. İslamiyet’i kurtarmak için böyle bir*

⁵⁴⁰ BOA.YPRK.AZN.21-83; Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*, s.39,40.

⁵⁴¹ Halide Nusret Zorlutuna, “Meslek Hatıraları”, *Türk Yurdu*, 5 Temmuz 1959, S.:275, s.52; Kür, *Yarısı Roman...*s.132.

⁵⁴² Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa...*,s.5,39,40.

⁵⁴³ B. De Siavis, *Auxbonds de notre Histoire Prince Sabahaddine*, 12,11,1961, s.4, Taha Toros Arşivi, Dosya Adı: Prens Sabahattin <http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/156253>.

⁵⁴⁴ “Bir Hadise-i Mühimme”, *Sabah*, 13 Ocak 1909, s.1.

çareye tevessül etmeyi düşündüm. Fakat gidemedim. Kanun, kuvveden fiile çıkmayan teşebbüsten dolayı kimseyi mesul edemez. Siz, bende bu gibi emeller bulunduğunu tetkike değil, töhmet altında bırakacak hareketlerimi aramaya mecbursunuz.”

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Avnullah Kazımi'nin, hürriyet taraftarı olmakla birlikte kolektif hareketin dışında kaldığı ve daha çok İslam memleketlerini kapsadığı anlaşılmaktadır. Ancak kanaatimizce Avnullah Kazımi'nin bu ideali, İslam hükümetlerini kurtarıcı rolüne girme isteğinden daha çok ihtilalci yapısının örselediği bir hayaldir. Avnullah Kazımi, kendisine yer edinebileceği, lideri olduğu siyasi bir kimlik, bir misyon arayışındadır. Dolayısıyla kendisini Jön Türk ve İttihatçıların bir üyesi olarak görmeyişinin bir nedeni de bu düşünce olabilir.

Avnullah Kazımi'nin, Fuat ve Nazım Paşalar hakkındaki ifadesi ile mahkemedeki söyledikleri arasındaki farklılık dikkate değerdir. Nitekim Avnullah Kazımi'nin, İstanbul'da kalabilmek için yanında olduğu, ancak anlaşılamadığından dolayı Belucistan'a gitmek gibi planları vardır. Dolayısıyla Avnullah Kazımi'nin Osmanlı için bir *meşrutiyet* fikrinden ziyade farklı düşünceleri olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.4. Avnullah Kazımi'nin Sivas ve Sinop Hapishanesi Günleri ve Ailesinin Durumu

Avnullah Kazımi'nin, Sivas ve Sinop Hapishanelerine dair, arşiv kayıtları ve gazetelerde önemli bilgiler tespit edilmiştir. Avnullah Kazımi, Sivas Hapishanesi'nde üç buçuk-dört yıl kalmıştır. Münir Süleyman Çapanoğlu, Vali Akif Reşit Bey'in Avnullah Kazımi'nin ayaklarındaki zinciri çıkartmak istediğini, ancak Avnullah Kazımi'nin; “*Bunu padişah taktırdı, bu ancak onun ölümü ile çıkar.*” sözleriyle reddettiğini belirtir.”⁵⁴⁵ Süleyman Tevfik'e göre, Vali Reşit Akif Paşa, Avnullah Kazımi'ye yakınlık kurarak yardım etmiştir.⁵⁴⁶ Avnullah Kazımi'nin, 1902'de Reşit Akif Paşa ile görüştüğüne dair bir arşiv belgesi vardır. Ancak belgenin niteliği Avnullah Kazımi'nin, padişaha suikast tertip edileceğine dair bir ifade sunmasından ibarettir. Avnullah Kazımi'nin verdiği bilgiler önce suçsuz olduğunu anlatmasıyla başlar. İslam memleketlerinin durumundan bahseden Avnullah Kazımi, Türk- Yunan Savaşı'ndan sonra durumdan faydalanan bazı kimselerin Abdülhamid aleyhinde

⁵⁴⁵ Münir Süleyman Çapanoğlu, “Esrarengiz İstanbul”, *Son Telgraf*, 2 Temmuz 1937, s.6.

⁵⁴⁶ Özzorluoğlu, a.g.e., s.167.

olduğunu ve yabancılarla iş birliği yaptıklarını belirtir. Avnullah Kazımı'nın şu ifadeleri kanaatimizce önemlidir:⁵⁴⁷

“Hürriyet ve serbesti kisvesi altında padişahımızın aleyhinde bulunanlar mesul olacaktır ki bunlar, yalnız padişahın aleyhinde bulunmuyor. Ümmet-i İslamiye-i Muhammediyye'yi istemiyorlar. Binaenaleyh dünyanın aleyhinde bulunuyorlar. Yabancılarla müşterek hareket ediyorlar. Padişahın canı tehlikededir. Her tarafı ellerinde tutuyorlar. Bu cemiyet teşekkülü öncekilere benzemez.”

Avnullah Kazımı, isim vermese de kastettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti olabilir. Zira İttihatçılar, 4 Şubat 1902'de düzenledikleri kongrede Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin etrafında ikiye ayrılırlar. Ahmet Rıza'nın yanında toplananlar *İttihat ve Terakki Cemiyeti* olarak devam ederken, Prens Sabahattin'in *Ademi Merkeziyet* fikrini benimseyenler ayrı bir grubu oluştururlar.⁵⁴⁸ Avnullah Kazımı'nın bu örtük jurnalinde, kendisini kurtarmak adına hürriyet taraftarlarını ateşe atması, hürriyet ve meşrutiyet fikirleri ile çelişmektedir. Her ne kadar kendisini Jön Türk ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu içinde görmese de Abdülhamid aleyhtarlığı İttihatçılarla ortak noktasıdır. Bununla birlikte daha çok Sebahattin Bey'in fikirlerini benimsiyordu. Ancak bu jurnal meselesi, Avnullah Kazımı'nın şahsi menfaatlerini öne çıkardığını gösterir. Avnullah Kazımı, valinin, bir delil, isim vermese karşısında padişahın affedebileceğini söylemesine rağmen, cemiyet fertlerinin eşi ve çocuklarına zarar vereceği endişesiyle reddeder. Avnullah Kazımı, verdiği bu bilgilerle de Abdülhamid'in kendisini affedeceğini ümit etmiş olabilir.⁵⁴⁹

Avnullah Kazımı'nın mahkûmiyetinin devamından, bu maruzatının karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Avnullah Kazımı, Sivas Hapishanesi'nden kaçmaya çalışır. 1905'te hapishane kolağası Celal Bey, Avnullah Kazımı'nın, hariçten yardım aldığına dair jurnal verir.⁵⁵⁰ Celal Bey, Avnullah Kazımı'nın firar planlarını, İspeçe kadısını tehdit ettiğini, bazı mahkûmlardan para aldığını öğrendikten sonra kovulduğunu iddia eder. Vali Reşit Akif tarafından yapılan tahkikatta, bilgilerin doğruluğu teyit edilir. Avnullah Kazımı'nın kaçmasına engel olmak için Sinop

⁵⁴⁷ BOA.Y.EE.14-166.

⁵⁴⁸ Kuran, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki...*s.98.

⁵⁴⁹ BOA.Y.EE.14-166.

⁵⁵⁰ BOA.Y.EE.15-176.

Hapishanesi'ne nakli istenir.⁵⁵¹ Süleyman Tevfik'ten başka, İsmet Kür de valinin yardımından bahsederek durumu "*Valiye ne oldu bilmem ama babam Sinop'a kalebent olarak gider.*" şeklinde dile getirir.⁵⁵² Arşiv belgelerinden, Reşit Akif Paşa'nın bu tarihten sonra da görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁵³ Bu noktada, Sivas valisi Reşit Akif'in, Avnullah Kazımı'ye yardımı hususu net değildir. Zira suikastla ilgili belgede, Reşit Akif Paşa'nın, Avnullah Kazımı'yi kastederek; "*Her vakit ceva-ı efkarını renk vermeyerek yoklamak üzere vesait-i istimalinde kuvvet-i feraset ettiğim*" şeklindeki sözü Avnullah Kazımı'yi gözetim altında tuttuğunu göstermektedir. Reşit Akif, hafiye isimler arasındadır ve başka mahkûmlar hakkındaki olumsuz durumları Abdülhamid'e bildirmiştir.⁵⁵⁴ Ancak valinin Abdülhamid'e karşı ikili oynayarak, Avnullah Kazımı'ye gizlice yardım etmesi de muhtemeldir.

Avnullah Kazımı, Sinop Hapishanesi'ne nakledilir. Avnullah Kazımı'nın, 1907'de buradan da kaçmaya çalıştığı yine bir arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵ Buna göre, Avnullah Kazımı, dışarıda gayrimüslim birine iltica eder, hapishanede Behçet adlı şahıs vasıtasıyla silah, mermi, kesici alet, ip gibi malzemeler temin eder. Avnullah Kazımı'nın planına göre, bu kişilerle hapishanenin cümle kapısına hücum edilerek görevliler öldürülecek ve silahları alınacaktı. Ancak bu plan haber alınır, Avnullah Kazımı ve yanındakiler zincirlenir. Bu ifadeden Avnullah Kazımı'nın, daha önceden zincirli olmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan aramada Avnullah Kazımı'nın silahı bulunamaz. Vali Bekir Bey, Avnullah Kazımı'den sorduğunda ise; "*Bu tabancanın arkasından koşacağınıza payitahtı-seniyede Ermeni ve Bulgar meselelerine rahmet okutturacak derecede zuhur edecek vukuatı düşünseniz daha iyi olur.*" şeklinde konuşur. Vali, Avnullah Kazımı'nın sözlerine önem vermeyerek, soruşturmaya gerek duymaz. Avnullah Kazımı'nın bu sözleri, çelişkili tutumunu bir kez daha göstermesi açısından önemlidir. İkinci Meşrutiyet döneminde, Şura-yı Ümmet gazetesinde, Avnullah Kazımı'nın Sinop Hapishanesi'ndeki günlerine dair bir

⁵⁵¹ BOA.Y.MVT.281-10.

⁵⁵² Kür, *Yarısı Roman*...s.132.

⁵⁵³ BOA.Y.PRK.ASK.237-33; BOA.Y .EE.14-233.

⁵⁵⁴ Asaf Tugay, *İbret, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, Okat Yay. İstanbul, ty. s.98-100.

⁵⁵⁵ BOA.Y.PRK.UM.80-38.

yazı yayınlanır. Avnullah Kazımı'yi bu hapishaneden tanıyan iki şahsın anlatımı şu şekildedir.⁵⁵⁶

“Avnullah Bey, yetmiş beş yaşında ihtiyar denecek yaşta olduğu halde beden ve ruhen dinç görünürdü. Hapishane içinde ve tecrit edildiğinde bir post üzerinde oturur, burada uyur, başka bir dinlenme ihtiyacı hissetmezdi. Parayı sever, ancak başkasına dağıtır, ziyafet verirdi. Boynunda ucunda bir künye olan uzun bir zincir takardı. Gizemli görünmekten hoşlanır, bu nedenle ailesini de gizlerdi. Hapishanede Kuran okur, anlamını çözmeye çalışırdı. Bundan başka Manyetizma ilmi ile de uğraşırdı. Böylece etrafındaki insanlara kendisinde manevi bir güç olduğuna inandırmaya çalışırdı. Mesela loş bir odada namaz kılındığı sırada kütüphanede bulunan kitaplara önceden bağladığı ince ipleri rükû ve secde esnasında çekerek yere düşürür bu suretle cahil insanlar kendisinin kutsal bir gücü olduğuna inandırır. Hapishaneden kaçmak için bazı arkadaşları ile ittifak kurup, parası olanlardan üçer lira para toplayarak, bir kısmı ile silah almış, diğer kısmı ile de ziyafet vermiştir. Bunu haber alan hükümet görevlileri, Avnullah Kazımı'yi tecrit etmiştir.”

Şura-yı Ümmet'in, Avnullah Kazımı hakkındaki bilgilerin doğruluğu kabul edilse de gazete, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır, bu nedenle de söz konusu dönemde taraflı olduğu göz ardı edilmemelidir. Zira aynı yazıda Avnullah Kazımı'nın, Fuat Paşa olayındaki rolü basitleştirilerek şahsını alçaltan yazılar yayınlanır. Avnullah Kazımı'ye göre Sivas Hapishanesi'nde geçen üç buçuk yıl huzurludur ancak Sinop Hapishanesi'nde ağır bir dönemden geçer. Öğrencilerinin yorumuna göre bu hapishanelerde yapılan işkenceler engizisyonlara meydan okutulacak niteliktedir.

Avnullah Kazımı, Sivas ve Sinop Hapishanelerinde iken, ailesinin aç, evsiz ve kimsesiz kaldıklarını belirtir. Bu zorluklar, Zorlutuna ve Kür'ün anlatımlarında da dile getirilir. Zorlutuna'ya göre en yakın akrabaları kendilerine kapılarını kapar. Bazı dönemlerde İzmir'de akrabaları Halit Bey'in yanında kalırlar. Bir süre, İstanbul'da küçük bir evde kaldıktan sonra Fuat Paşa'nın kızı Münevver Hanım'a ait Fenerbahçe yolundaki köşküne taşınırlar, ancak köşkün sadece bir katını donatabilirler.⁵⁵⁷ Bu köşk, Fuat Paşa'nın kendi köşkünün yanında idi. Zorlutuna, babasının Fuat Paşa ile bağlantısına değinmez. Kür, Fuat Paşa'ya ve yalısına ayrıca yer verir, babasının

⁵⁵⁶ “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Avnullah Kazımı Nasıl Adamdır?”, Şura-yı Ümmet, 15 Ocak 1909, s.1,2.

⁵⁵⁷ Zorlutuna, a.g.e., s.22.

ölümünden sonra bayram ziyaretlerine gittiklerinden, paşanın Avnullah Kazımı'yi övgüsünden bahseder. Ancak Kür de babasının paşa ile bağlantısına değinmez.⁵⁵⁸

İsmet Kür, evlerinde arama yapıldığı sırada polisin zorbalığını dile getirerek, annesinin bebeğini kaybettiğini belirtir. Ayşe Nazlı Hanım hastalanır. Kür'e göre sadece, Ermeni bir hekim yardım eder. Ancak Avnullah Kazımı'nin anlatımında bu olay, İkinci Meşrutiyet döneminde Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nden dolayı tutuklandığı ve evinin arandığı zamanda yaşanır.⁵⁵⁹ Kür, Avnullah Kazımı'nin, hapis durumundan dolayı Ayşe Nazlı Hanım'a boşanma teklifi ettiğini ancak annesinin kabul etmediğini belirtir. Bununla birlikte Ayşe Nazlı Hanım'a taliplerin haberi gönderilir. Kür, bu durumu "Saray tarafından babasına vurulmak istenen bir darbe" şeklinde ifade eder. Ayşe Nazlı Hanım, bu teklifleri geri çevirir.⁵⁶⁰ Avnullah Kazımı, bu hususu bir haysiyet meselesi yapar. Buna göre Avnullah Kazımı'nin lalası hacı dede, Zabtiye Nazırı Şefik Bey'den yardım talep eder, Şefik Bey'in cevabı ise "O haini boşasın, padişaha sadakatini göstereceğin de saraydan birisine verelim." şeklindedir.⁵⁶¹ Pınar Kür ise teyzesinden öğrendiği kadarıyla ninesi Ayşe Nazlı Hanım'ın Sinop'a gidip orada oturduğunu ve müdürün "Başkasıyla evlen" şeklinde konuştuğunu belirtir.⁵⁶² Ancak ne Zorlutuna ne de Kür, böyle bir durumdan bahseder.

İkinci Meşrutiyetin ilanından birkaç ay önce hacı dede vefat eder. Erkeksiz kalmamaları için Hüseyin Avni Paşa'nın kızı Şerife Hanım tarafından Ziver adlı ihtiyar zenci bir lala gönderilir. Dadıdan başka, evlatlık kızların varlığından bahseden Zorlutuna, bunların hizmetçi olduklarını ima etmesi, "sefalet ve yokluk içinde oldukları" şeklinde yapılan ajitasyonun gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁶³ Zorlutuna ve Kür, kendi perspektifleriyle bir Avnullah Kazımı çizerek, babalarını hürriyet adına mücadele eden bir kahraman gibi gösterirler. Kür'e göre babası "Hürriyet için çalışan gizli, siyasi bir örgütün üyesidir."⁵⁶⁴

⁵⁵⁸ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...s. 88-95.

⁵⁵⁹ Kür, *Yarısı Roman*...s.132-134; Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi*..., s.72.

⁵⁶⁰ Kür, *Yarısı Roman*...s.133,134.

⁵⁶¹ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi*...s.133.

⁵⁶² Mine Söğüt, *Aşkın Sonu Cinayettir, Pınar Kür İle Hayat ve Edebiyat*, Everest Yay., İstanbul, 2006, s.28.

⁵⁶³ Zorlutuna, a.g.e.s.,25-28.

⁵⁶⁴ Halide Nusret Zorlutuna, "Meslek Hatıraları", *Türk Yurdu*, 5 Temmuz 1959, sayı:275, s.52; Zorlutuna, a.g.e., s.23; Kür, *Yarısı Roman*...s.132.

Avnullah Kazımı'nın bu dönemlerine atıfta bulunan bir diğer isim ise torunu Emine Işınsu Öksüz'dür. Öksüz, *Cumhuriyet Türküsü* adlı romanında Avnullah Kazımı'yi, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde gösterir. Buna göre romanın ana karakterlerinden Abdülgali Safa, İstanbul'a iş bulmaya geldiğinde Avnullah Kazımı ve arkadaşlarıyla tanışır. Birlikte Cumhuriyet rüyasını kurarlar. Avnullah Kazımı'ye göre en adil yönetim şekli Cumhuriyet'tir. Romanda, Avnullah Kazımı'nın, müdafaasının, genel olarak İkinci Abdülhamid rejimine yönelik bir savunma olduğu yansıtılmış, basılarak elden ele dolaştığı belirtilmiştir.⁵⁶⁵

Öksüz, Cumhuriyet fikrini annesinin anlatımından almıştır. Zira Zorlutuna hatıralarında babasının Cumhuriyetçi olduğunu ileri sürer.⁵⁶⁶ Oysa İkinci Meşrutiyet döneminde henüz saltanat sisteminden ayrı bir rejim düşüncesi yaygın değildir. Yapılan mücadele meşrutiyet rejiminin getirilerek, Osmanlı'yı bir bütün olarak kalmasını sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla Zorlutuna, Kür ve Öksüz'ün anlatımları gerçeklikten uzaktır. Avnullah Kazımı'nın, İttihatçılar içinde gösterilmesi de sorunludur. Avnullah Kazımı'nın, meşrutiyetçiliği, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrı bir çizgidedir. Zira Avnullah Kazımı de Jön Türk ya da İttihatçılara üye olduğunu dile getirmez. Fuat Paşa'nın örgütlendiği birim de İttihatçı gruptan bir noktada ayrılmaktadır.⁵⁶⁷

Avnullah Kazımı, kendisini İstanbul'da tutacak bir mevkiye taliptir. İslam memleketlerine yönelik ruhani düşüncelerini padişaha sunmasındaki gayenin, bizzat Abdülhamid'e yanaşmak ve İstanbul'da kalmak olduğunu belirtmesi de bunun göstergesidir. Bu bağlamda Abdülhamid nezdinde kabul olunmayan şahsi menfaatlerinin, görünürde “*Hürriyet*” ideali üzerinden sağlanabileceği, ancak ideal gerçekleştiğinde, yani meşrutiyet ilan edildiğinde kendisine şahsi bir getiride bulunmadığı zaman, idealin değişkenlik gösterdiği anlaşılabacaktır. Hatta henüz İkinci Meşrutiyet'e gitmeden Avnullah Kazımı'nın hapishanelerden kurtulmak adına verdiği jurnalden de idealin çok da önemli olmadığı anlaşılır.

⁵⁶⁵ Emine Işınsu, *Cumhuriyet Türküsü*, Bilge Yay., İstanbul, 1993, s.31,44,45,86,132; Avnullah Kazımı ayrıca, Kemal Tahir'in roman notlarında ve Ahmet Altan'ın “*Kılıç Yarısı Gibi*” adlı romanında Fuat Paşa meselesinde geçmektedir. Kemal Tahir, *Notlar; Roman Notları 3*, Yay. Haz. Cengiz Yazzoğlu, Bağlam Yay., İstanbul, 1991, s.17,171; Ahmet Altan, *Kılıç Yarısı Gibi*, Can Yay., İstanbul, 2001, s.375.

⁵⁶⁶ Zorlutuna, a.g.e., s.34.

⁵⁶⁷ Hanioğlu, a.g.e., s.288; İrttem, a.g.e., s.161.

2.3.5. İkinci Meşrutiyet Dönemi, Avnullah Kazımı'nın Siyasete Atılması; Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve Hukuk-ı Umumiye Gazetesi

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Osmanlı halkında olduğu gibi Avnullah Kazımı ve ailesini de mutlu eder. Zira İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, halkın yoğun talepleri ile sürgün ve firariler için af çıkartılır.⁵⁶⁸ Zorlutuna'nın anlatımına göre, Fenerbahçe yolundaki köşkte, babası için hazırlıklar yapılır, kendisine de Namık Kemal'in "Hürriyet" adlı şiirini ezberletilir. Zira hürriyet, annesi ve kendisine nazarında; Avnullah Kazımı'nın dönmesi demektir. Zorlutuna babasının bir kahraman gibi karşılandığını belirtir. Bu dönemde Avnullah Kazımı ile Fuat Paşa'nın yolları ayrılır. Nitekim döndükten hemen iki hafta sonra bu köşkten ayrılarak Süleymaniye'de büyük bir konağa taşınırlar.⁵⁶⁹ Zorlutuna'nın bir neden göstermediği taşınma hususu, aynı sıralarda Fuat Paşa'nın da sürgünden döndüğü düşünüldüğünde muhtemelen aralarında bir ilgi kalmadığını gösteren ilk unsurdur. Nitekim Fuat Paşa, İstanbul'a geldikten sonra ayan reisi olmuş, Avnullah Kazımı ise henüz bir memuriyete atanmamıştır. Avnullah Kazımı, hatıralarında İkinci Meşrutiyet dönemi içinde, Fuat Paşa'dan hiç bahsetmez. İstanbul'daki siyasi faaliyetlerine kısaca değinirken, mağdur ve muhalif kimliği üzerinden bir portre çizer.

Avnullah Kazımı ve diğer sürgün ve firarilerden bir kesim, İstanbul'a geldiklerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden beklediği ilgiyi göremezler. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti, İttihatçı olmayan sürgün ve firarilere karşı ılımlı değildir. Tarık Zafer Tunaya'ya göre bunun nedeni, bazılarının sürgün dönemlerinde İkinci Abdülhamid ile pazarlık yapmasıdır.⁵⁷⁰ Bunlardan biri 1897'de Abdülhamid ile anlaşarak İstanbul'a dönen Mizancı Murat Bey'dir.⁵⁷¹ İttihatçılar, Mizancı Murat'tan başka, Prens Sabahattin, Ali Kemal ve Mevlanzade Rıfat'ı da ciddiye almamışlardır.⁵⁷² Ahmet Bedevi Kuran, bazı Jön Türkler'in Avrupa'da şantaj yoluyla İkinci Abdülhamid'den para kopardıklarını belirtir.⁵⁷³ Şerif Mardin de bunlardan

⁵⁶⁸ Said Paşa, a.g.e., s.673,677,678.

⁵⁶⁹ Zorlutuna, a.g.e., s.30.

⁵⁷⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. I*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s.131.

⁵⁷¹ Mardin, a.g.e., s.113.

⁵⁷² Ahmet Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hazırası*, Yay. Haz. Şennur Şenel, Berkan Yay., Ankara, 2007, s.63.

⁵⁷³ Kuran, a.g.e., s.28,40.

bazılarının, İkinci Abdülhamid'e daha çok muhalefet edebilmek için para yardımı aldıklarını ileri sürer.⁵⁷⁴ Sina Akşin'in İttihatçı olan sürgün ve firarilerin umduklarını bulduğu şeklindeki ifadesi⁵⁷⁵ aslında sorunun, İttihatçı olup olmama meselesiyle ilgili olduğunu gösterir. Nitekim, Mustafa Ragıp Esatlı, bu dönemde İttihatçıların, siyasi mağdur olarak başvuranlardan İttihat ve Terakki politikası ile uyuşmayanları elediklerine dikkat çeker.⁵⁷⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi programında İttihatçılık, *devletin ruhu, mukaddes cemiyet* sıfatlarıyla, Muhittin Birgen'in ifadesi ile de *kişinin amentüsü* olarak addediliyordu.⁵⁷⁷ Böylece halk nazarında da bir yerlere gelmek için İttihatçı olmak gerekliliği doğmuştu. Cemil Topuzlu, kendisini İttihatçı zannederek fırkaya girmek için müracaat ettiklerinden bahseder.⁵⁷⁸ Ziya Şakir, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile sürgünden dönenlerin bizzat cemiyete başvurduklarını belirtir.⁵⁷⁹ Abdurrahman Şeref ise, İstanbul'un bu dönemde sürgünden dönenlerle nüfusun ve işsizliğin arttığını, ayrıca bir cürümden dolayı aften yararlanıp serbest kalanların geçinmek için hırsızlık yaptığını dikkat çeker.⁵⁸⁰

Dolayısıyla haklarını geri almak isteyen sürgün ve firarilerden İttihatçı olmayanlar açıkta kalmışlardır. Bu grup; *siyasi mağdurinler* ya da *küskünler grubu* olarak adlandırılır.⁵⁸¹ Antonie Gramsci'nin tarihsel sınıflandırmasına göre nitelersek⁵⁸² bu grup, hegemonik sistemi elinde tutanlar tarafından dışlanan, sistem dışında bırakılan sınıfı teşkil eder. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet döneminde siyasallaşarak, Saray ve Babiâli'ye karşı kontrolü elinde tutmaya çalışan, hegemonik sistemi yöneten temel sınıf olarak, dışarıda kalan kesimi bertaraf etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte cemiyet içinde de hizipleşmeler ve siyasi rekabetler de

⁵⁷⁴Mardin, a.g.e.s,113.

⁵⁷⁵Sina Akşin, "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.39, Sayı:1-2, Ankara,1972, s.125-126.

⁵⁷⁶ Mustafa Ragıp Esatlı, "Meşrutiyette Parti ve Parlamento Mücadeleleri", *Son Saat*, 14 Mart 1947, s.2.

⁵⁷⁷"Makale-i Mahsusa", *Şura-yı Ümmet*, 6 Teşrinievvel (Ekim) 1908,2,3; Tunaya, a.g.e., s.24; Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene*, Yay. Haz. Zeki Arıkan, Kitap Yay. İstanbul, 2017.

⁵⁷⁸ Cemil Topuzlu, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devirleri'nde 80 Yıllık Hatıralarım*, İşaret Yay., İstanbul, 2017, s.108.

⁵⁷⁹ Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu?* Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2014,664,645.

⁵⁸⁰ Abdurrahman Şeref, *Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi, İkinci Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Yay. Haz. Bayram Kodaman, M. Ali Ünal, TTK, Ankara,1996, s.17.

⁵⁸¹ Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler...*s.168.

⁵⁸²Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Savaş Yay., Ankara, 1982, s.94.

vardır. Avnullah Kazımı, meşrutiyet döneminde yaşadığı hayal kırıklığını şu şekilde dile getirir:⁵⁸³

“İşin sonunda hakikat nuru parladı, istibdat karanlığı hürriyet güneşinin önünde yıkılıp gitti. Zincirlerden kurtulduk, esaret boyunduruğunu kırdık, hür olduk ya da öyle zannettik. Ancak istibdadın ürkütücü hayalinin ürkütücü varlığı, tekrar belirmesi imkânının sona ermediğini gösteriyor ve bizi ürkütüyordu.”

Zorlutuna, Avnullah Kazımı’nin eşi ile geçen bir konuşmasındaki şu sözlerini aktarır:⁵⁸⁴

“Memlekette çok acayip ve acı şeyler cereyan ediyor. Hürriyetin asıl çilesini çekenler bir kenarda kaldı. İpten kazıktan kurtulmuş, herhangi bir sebeple hapse girmiş çıkmış birçok insan “Hürriyet Kahramanı” kesildi. Nutuk çekip ortada dolaşıyorlar. Başımızdakiler ise çeteci. Çetecilikle koskoca imparatorluk idare edilemez. Korkuyorum ki bize devri sabıka aratmasınlar.”

Avnullah Kazımı’nin muhalifliğine rağmen bu sözlerin kendisine mi yoksa Zorlutuna’nın İttihatçılara yönelik görüşlerine mi ait olduğu belirsizdir. Zorlutuna; *“Babam çok ileri fikirli münevver, bilgili bir Müslümandı, dinsizlere hiç tahammülü yoktu. İttihatçıları biraz da bunun için sevmezdi.”* şeklindeki sözleri ile de İttihatçıları karalar.⁵⁸⁵ Avnullah Kazımı’nin de içinde olduğu sürgün ve firariler 12 Ağustos 1908’de Sultanahmet Bahçesi’nde bir araya gelerek bir miting düzenlediler. Mitingde, istibdat yıllarında çektikleri eziyete karşın İkinci Meşrutiyet döneminde mağdur kaldıklarını öne sürerler. Necip Nadir, siyasi mağdurların haklarını korumak için, bir cemiyet kurma teklifini yapar, bu teklif çoğunluk tarafından kabul edilir. Böylece Fedakaran-ı Millet Cemiyeti 25 Ağustos 1908’de kurulur. Cemiyetin kurucuları Avnullah Kazımı, İsmail Hakkı Bey ve Necip Nadir’dir. Yönetici grubunda ise Mevlanzade Rifat, Hasan Fehmi, Ahmet Hamdi gibi isimler vardır. Avnullah Kazımı, reis, umumi kâtip ise Esat Bey seçilir.⁵⁸⁶ Cemiyetin üyesi yüzün üzerindedir ve çoğu,

⁵⁸³ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*s.5.

⁵⁸⁴ Zorlutuna, a.g.e., s.34.

⁵⁸⁵ Zorlutuna, a.g.e., s.34.

⁵⁸⁶ “Cemiyetin Suret ve Teşekkülü”, *Hukuk-ı Umumiye*, 21 Ocak 1909, s. 1; Tunaya,a.g.e.,s.134; Özzorluoğlu,a.g.e.,s.250,251; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye’de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, İstanbul, 1964, s.21,22; Süleyman Kani İrtem, “Saray ve Babıali’nin İç Yüzü”, *Akşam*, 23 Nisan 1938, s.10. Süleyman Kani İrtem ve Münir Süleyman Çapanoğlu’nun eserlerinde, cemiyetin kurucu isimleri arasında Süleyman Şefik Paşa’nın adı da zikredilir, ancak, akademik kaynaklarda bu

siyasi mağdurlardan oluşur.⁵⁸⁷ Avnullah Kazımı bu döneme atıfta bulunmakla birlikte, cemiyet ve gazetenin faaliyetlerinden bahsetmez. Ancak cemiyet hakkında, gazetenin nüshaları, hatıratlar ve akademik kaynaklar önemli bilgiler verir.

Cemiyet, ilk faaliyet olarak hükümete başvurarak menfi ve sürgünlerin haklarının iadesini talep eder. 16 Eylül 1908’de cemiyetin yayın organı *Hukuk-ı Umumiye* gazetesi yayınlanmaya başlar. Ancak gazetenin yayınlanmasından bir iki gün önce cemiyet merkezine bir saldırı yapılır. Kuruluşun daha ilk günlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendisine rakip gördüğü bu cemiyetin varlığını bertaraf etmek istemiştir. Bu nedenle Dr. Nazım’ın teklifi ile cemiyeti tehdit amacıyla bir saldırı planlamışlardır.⁵⁸⁸ Dr. Nazım, Kara Kemal’i bu iş için görevlendirir. Münir Süleyman Çapanoğlu’nun ayrıntılı anlattığı bu saldırıda, İttihatçı fedaisi Kara Kemal ve adamları, cemiyetin Süleymaniye’deki merkezine saldırır. Bu saldırıdan sonra cemiyet, merkezini Çemberlitaş’tan Fazlıpaşa semtine taşırlar.⁵⁸⁹

Bu olay İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ört bas edilmeye çalışılsa da kamuoyunda kendileri adına önemli bir dezavantaj oluşturur. Zira, “cemiyet özgürlüğü” hakkını gasp etmek, İkinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ideali ile uyumsuz. Nitekim cemiyet, *Hukuk-ı Umumiye*’nin ilk sayısında “Maksat ve Mesleğimiz” başlıklı yazıda bu saldırıya atıfta bulunarak, Kanun-i Esasinin 9. Maddesi olan kişi hak ve hürriyetine saldırı bahsini dile getirir. Cemiyet, aynı makalede, sürgün ve firarilerin haklarını savunmayı amaçladıklarını belirtir.⁵⁹⁰ Bu makaleden başka Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, asıl nizamnamesini 15 Ekim 1908 tarihinde yayınlar.⁵⁹¹ Bu nizamname, *Maksad-ı Asli* ve *Maksad-ı Tali* olarak iki bölümden oluşur. Maksad-ı

isme rastlanmadığı gibi, Şefik Paşa’nın hatıralarında da geçmez, İrtem, a.g.m., s.10; Süleyman Şefik Paşa, a.g.e., s.161-165.

⁵⁸⁷Tunaya, a.g.e., s. 134. Tarık Zafer Tunaya, Avnullah Kazımı’nın *Divan-ı Örfi* kitabında, üye sayısını birkaç yüz bine vardığını söylediğini belirtmesine rağmen, Avnullah Kazımı’nın cemiyetin üye sayısından bahsetmediği görülür. Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi*...s.7. Ancak gazetede üye sayısının binlere ulaştığı yazılmıştır. “Aciz ve Nevmid Teşebbüsler”, *Hukuk-ı Umumiye*, 7 Kanunisani (Ocak) 1909, s.2.

⁵⁸⁸Çapanoğlu, a.g.e., s.24.S. Kani İrtem, bu baskında Bahattin Şakir’in adını da zikreder. İrtem, a.g.t., *Akşam*, 5 Mayıs 1938, s.12. Yahya Kemal Beyatlı’nın, anılarında Bahattin Şakir için “Fedakaran Cemiyeti’nin matbaasını bastırdı.” şeklindeki ifadesi de bu saldırıya atıf olabilir. Yahya Kemal Beyatlı, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay, İstanbul, ty., s.123. Bahattin Şakir ileride cemiyetin resmi olarak basılması olayına da karışacaktır.

⁵⁸⁹Çapanoğlu, a.g.e., s.24-30.

⁵⁹⁰ “Maksad ve Mesleğimiz”, *Hukuk-ı Umumiye*, 16 Eylül 1908, s.1.

⁵⁹¹“İlan-ı Mahsus (Maksad-ı Asli Maksad-ı Tali)”, *Hukuk-ı Umumiye*, 15 Ekim 1908, s.1. Transkript metni için. Tunaya, a.g.e., s.138.

Asli’de, meşrutiyetin muhafazasını, Maksad-ı Tali’de ise sürgündeki memurların haklarının geri alınmasının amaçlandığı söylenmektedir. Cemiyet, farklı bir tarihte yayınladığı kuruluş tebliğinde ise, aynı zamanda “*Ticari, sanai ve hayriye olarak bir fırka-ı siyasi*” olarak geçmektedir.⁵⁹² Cemiyetin siyasi hüviyetine bakıldığında, kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi, meşrutiyetle özdeşleştirerek, “*Çektiği eziyetler ve mücadeleler üzerinden siyaset yapma ve meşrutiyet bekçiliği (Nigehban-ı Meşrutiyet) hakkını kendinde görmeyi*” düstur edindikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle cemiyet, bir yandan sürgün ve firarilerin haklarını savunma davasını üstlenirken, öte yandan hükümet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tekeli yönetimine karşı durur. Nitekim gazetenin ilk sayısında meşrutiyetin ilanını, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti’ne atfederek, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni yok saymaktadır.⁵⁹³

Hukuk-ı Umumiye gazetesi, cemiyetin faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Ahmet Bedevi Kuran, cemiyetin, Fransız Devrimi’nde ilan edilen “İnsan Hakları Beyannamesine” karşılık olmak üzere “Hukuku Umumiye” tabirini bir bayrak olarak kullandıklarını belirtir.⁵⁹⁴ Gazetenin sorumlu müdürleri zamanla değişir. Bu isimler sırasıyla, Necip Nadir, Mevlanzade Rifat, Ali Saib ve Ahmet Esat’tır.⁵⁹⁵ Gazetenin yazar kadrosunda ise Hasan Fehmi, Mahmut Asım, Mehmet Rauf, Bezmi Nusret, Ali Ulvi gibi isimler vardır. Bunlardan başka Şerafettin Mağmumi, Süleyman Nazif, Derviş Vahdeti ve İbrahim Temo’nun da yazıları yayınlanır.⁵⁹⁶ Gazetenin yayın politikası da “*sürgün ve firarilerin haklarını savunmak*” şeklinde ifade edilebilir. Gazetenin 17 Eylül 1908 tarihli sayısında Avnullah Kazımı’nın, Sinop zindanında zincirli bir surette çekilmiş fotoğrafı yayınlanır. Böylece görsel olarak da çekilen eziyetin boyutu gösterilmek istenir.

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde, Kanun-i Esasi, hürriyet, eşitlik gibi kavramlara yönelik makaleler yer alır. Bununla birlikte gazetede Sabahattin Bey’in konferanslarına

⁵⁹² BOA.Y.PRK.AZJ. 54-61

⁵⁹³ “Maksad ve Mesleğimiz”, *Hukuk-ı Umumiye*, 16 Eylül 1908, s.1; Akşin, a.g.m.s.129.

⁵⁹⁴ Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler...*, s.168.

⁵⁹⁵ BOA. DH. MKT.2623-47;2654-69.

⁵⁹⁶ Hukuk-ı Umumiye gazetesine yönelik çalışmalar için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *Osmanlı’da Devrim ve Fedakaran-ı Millet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018; Naziye Saralı, *Hukuk-ı Umumiye Gazetesi’nin (1908-1909) Meşrutiyet ve Monarşi Rejimlerine Bakışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danış. Gökhan Kaya, Hitit Üniversitesi, SBE., Çorum, 2018.

yer verilmesinden, görüşlerini destekledikleri anlaşılmaktadır.⁵⁹⁷ Nitekim gazete, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı bütünlüğünü ifade ettiği *efkâr-ı umumiye* söylemini kabul etmeyerek, Sabahattin Bey'in fikrini yansıtan makaleler üzerinden *bireyselciliği* savunur. Orhan Koloğlu'na göre gazete, dolayısıyla cemiyet, devletin varlığının devamını istemekle birlikte bunun İttihatçı formülünün dışında daha *hürriyetperverane* anlayışla uygulanması gerektiğine inanır.⁵⁹⁸ Gazetede ayrıca sosyalizmle ilgili Ali Namık'ın "Türkiye'de Sosyalizm" adlı makalesi yayınlanır.⁵⁹⁹ Seçimlere katılmayan cemiyet, daha çok sürgün ve firarilerin haklarına yönelik faaliyet gösterir. Dolayısıyla mağdurların hak savunuculuğu, bir noktada sosyalist eksenslidir. Bu bağlamda cemiyet, iş bulma, hayır kurumu; daha güncel ifade ile *sendika* vasfındadır. Ancak Orhan Koloğlu, çalışanı %95'i köylü olan Osmanlı toplumunun sosyalizmle çok da ilgilenmediğini ileri sürer.⁶⁰⁰ Cemiyet, sadece siyasi mağdurlardan oluşmamış, cemiyete üye olan maaşlı ve tüccarların her ay ne kadar para ödeyeceği nizamnamede belirlenmiştir. Ayrıca üye olmayanlardan da para yardımı kabul edileceği maddeler arasındadır.⁶⁰¹

Cemiyet, gazetenin ilk sayısında İkinci Abdülhamid'den para yardımı talep eder.⁶⁰² İkinci Abdülhamid bin lira yardımda bulunur.⁶⁰³ Cemiyetin gazetede istibdat zulümlerinden bahsetmesi üzerine Abdülhamid, Necip Nadir'i çağırarak on bin lira vermeyi, karşılığında bu yönde yayını durdurmalarını teklif eder, Necip Nadir ise kabul etmez.⁶⁰⁴ Ancak iki olay birbirine tezattır. Cemiyet gazete sütunlarında mağdurlara yer vererek, kamuoyu oluşturulmaya çalışır. Kâmil Paşa'nın girişimleriyle bazı mensuplar iş bulsa da cemiyet memnun olmaz.⁶⁰⁵ Bu bağlamda hükümetten bir

⁵⁹⁷ "Kuvvetü'l Ahrar", *Hukuk-ı Umumiye*, 17 Eylül 1908, s.1; "Prens Sebahattin Beyefendi'nin Nutku", *Hukuk-ı Umumiye* 18,19 Eylül 1908, s.1.

⁵⁹⁸ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'da Kamuoyu*, İ.Ü., İletişim Fakültesi Yay. İstanbul, 2010, s.208,209,215.

⁵⁹⁹ "Ali Namık Beyefendi'nin İstanbul'da Fransızca Gazetelerde Türkiye'de Sosyalizm Namı Altında Neşr Ettiği Bir Makalenin Tercümesidir." *Hukuk-ı Umumiye*, 21,23 Eylül 1908, s.2.

⁶⁰⁰ Koloğlu, a.g.e., s.195,196.

⁶⁰¹ "Mevadd-ı Esaslar", *Hukuk-ı Umumiye*, 18 Şubat 1909, s.1.

⁶⁰² "Hükümet-i Meşrutiyete Hitap", *Hukuk-ı Umumiye*, 16 Eylül 1908, s.1-2 "Esbab-ı Siyasiden Dolayı Mahkûm, Menfi, Firari Biraderlerimize", *Hukuk-ı Umumiye*, 24-25 Eylül 1908; "Suret- Arıza", *Hukuk-ı Umumiye*, 26 Eylül 1908, s.1.

⁶⁰³ "Beyanname", *Hukuk-ı Umumiye*, 27 Eylül 1908, s.1; Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.162; 26 Eylül 1908 tarihli nüshada, Cemiyet içindeki bir grubun parayı kabul etmek istemediği için paranın alınmayacağı duyurulsa da ertesi günkü nüshada karar değiştirerek bin lirayı kabul ettikleri yazılmıştır. "Suret-i Arıza", *Hukuk-ı Umumiye*, 26 Eylül 1908, s.1; "İlan", *Hukuk-ı Umumiye*, 27 Eylül 1908, s.1.

⁶⁰⁴ Çapanoğlu, a.g.e., s.32,33.

⁶⁰⁵ "Teesüflerimiz", *Hukuk-ı Umumiye*, 22 Teşrinievvel (Ekim) 1908,s.1; "Menfi ve Firariler Eziliyor", *Hukuk-ı Umumiye*, 2 Teşrinisani, (Kasım) 1908,s.3.

miktar para ile anonim şirketi için hisse senedinden bir miktarının satın alınmasını talep eder. Bununla birlikte cemiyetten ayrılan bazı isimler, toplanan paraların cemiyet reisi tarafından gasp edildiği iddiasıyla, hükümetin ayrı bir komisyon kurmasını ve para yardımının bu şekilde yapılmasını talep eder. Cemiyetin talebi ve bu ihbarın soruşturulmasından sonra, sadece hisse senedi alımı uygun bulunduğu için onaylanır, ancak para talebi reddedilir.⁶⁰⁶

Bu ihbardan anlaşıldığı üzere suçlanan, cemiyet reisi Avnullah Kazımı'dır. Hükümet, cemiyet tarafından istenen yardımlar karşısında tereddüde düşmüştür. Öncelikle cemiyetin siyasi mağdurlarla maddi açıdan bu kadar ilgilenmesi kuşku çekmeye başlar. Bu kuşkunun oluşmasında cemiyetin her nevi insanı üye yapmasının önemli bir payı vardır.⁶⁰⁷ Abdurrahman Şeref, cemiyet içindeki bazı üyelerin sürgün zamanlarında maaş aldıklarını ve döndüklerinde, cemiyetin, geçim paralarını çıkaracak bir vasıta olduğunu belirtir.⁶⁰⁸

Bezmi Nusret Kaygusuz'a göre cemiyet, muhalefetine rağmen bir parti değildir, cemiyetin üyelerinin gayesi, siyasi olarak iyi bir mevki ve memuriyet elde etmektir. Üyelerin çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin verdiği ile yetinmeyen kimselerden oluşur.⁶⁰⁹ Ahmet Bedevi Kuran ise cemiyetin, hüviyeti meçhul bazı şahıslar tarafından kurulduğunu, şantaj ve tehdit ile Yıldız'dan para koparmaya çalıştıklarını iddia eder.⁶¹⁰ Bu bağlamda, cemiyetin adı kullanılarak şahsi para talepleri de olur. Gazetede bu durum tekzip edilir.⁶¹¹

Gazetede, cemiyetin taleplerinin yanı sıra Kâmil Paşa hükümetini ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni hedef alan yazılar kaleme alınır.⁶¹² Böylece cemiyet, meşrutiyeti sahiplenerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısına çıkar. Meşrutiyetin ilan edilmesinde, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin rolünü öne sürerek, kendisini bir çeşit

⁶⁰⁶ BOA. DH. MKT. 2686-97; 2718-21; 2710-87; BOA. MV.123-2; BOA. BEO.3476-260634.

⁶⁰⁷ A.V., *İhtilal Fırkalarının Teşebbüsü İhaneti Yahud Fedakaran-ı Millet Cemiyeti*, İstanbul, 1910, s.4

⁶⁰⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.162.

⁶⁰⁹ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Yay., İzmir, 2002, s.51

⁶¹⁰ Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s.105

⁶¹¹ "Beyanname", *Hukuk-ı Umumiye*, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1908, s.1; "İlan-ı Mahsus", *Hukuk-ı Umumiye*, 9 Kanunievvel (Aralık) 1908, s.1.

⁶¹² "Heyet-i Vükela", *Hukuk-ı Umumiye*, 18 Eylül 1908, s.1; "Artık Gözlerimizi Açalım", *Hukuk-ı Umumiye* 14 Teşrinievvel (Ekim) 1908, s.1.

“Devleti denetleme fırkası” olarak görür.⁶¹³ Eleştirel yazıların yayınlanması, Necip Nadir ve Mevlanzade Rıfat’ın mesul müdürü olduğu dönemlerde dava açılmasına neden olur.⁶¹⁴ Necip Nadir, bir memuriyete atandıktan sonra ayrılır. Mevlanzade Rıfat ise Kasım ayında Hasan Fehmi ile cemiyetten ayrılarak, Serbesti gazetesini çıkartır. Mevlanzade Rıfat, ayrılış nedenini “*Fedakaran grubuna fesat eli soktu, cemiyeti isteklerine bağlamak teşebbüsünde bulundu. Biz yabancı kişilerin girdiğini görünce cemiyetten ayrılmaya karar verdik.*” şeklinde dile getirir.⁶¹⁵ Ancak Hüseyin Tayyar Bey’in jurnalinde Mevlanzade Rıfat’ın yetmiş lira para aldığı ve cemiyet içinde yapılacak bir toplantıda Mevlanzade Rıfat’ın teşebbüsüyle Abdülhamid’in lehine ya da aleyhinde bir karar verileceği yazmaktadır.⁶¹⁶

Mevlanzade Rıfat’ın mesul müdürlüğü döneminde açılan dava önemlidir. Zira 15 Ekim 1908’de yayınlanan makaleyle cemiyet, Kâmil Paşa’nın uyarısını bir tehdit olarak göstermesinin yanı sıra, aynı gün ilk defa cemiyet nizamnamesini yayınlıdır.⁶¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, cemiyetin bu gecikmesini asılsız iddiaların ortaya atıldığı zamana rastladığına dikkat çeker. Sina Akşin, bu gecikme ve gizliliği “*İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne özenildiği*” şeklinde yorumlar.⁶¹⁸ Kanaatimizce de tesadüf olmayan bir zamanda yayınlanan bu beyanname ile cemiyet, iddialara bir cevap ve Kâmil Paşa’nın uyarısı karşısında ciddiyetini göstermek istemiştir.

İttihat ve Terakki yönetimine karşı muhalefet eden sadece Fedakaran-ı Millet Cemiyeti değildir. Sabahattin Bey, Ahrar Fırkası’yla, Derviş Vahdeti ise İttihad-i Muhammed-i Cemiyeti’yle, Volkan gazetesinde muhalefet eder. Bunların yanı sıra, Mevlanzade Rıfat, Serbesti, Ali Kemal ise İkdâm gazetesinde muhalefet eder. İkinci Meşrutiyet’te gazetelere tanınan basın hürriyeti, giderek şahsiyet kavgalarına dönüşür.⁶¹⁹ Bu bağlamda ilginç bir nokta Hukuk-ı Umumiye’nin de muhalefet

⁶¹³ Akşin, a.g.m., s.127.

⁶¹⁴ BOA. DH. MKT.2623-47; Mevlanzade Rıfat, *Sürgün Hatıralarım (Hakkı Vatan Yahut Tarik-i Mücadelede Hakikat Ketmedilemez)*, Yay. Haz. Mithat Kutlar, Avesta Yay. İstanbul, 2009, s.26-28; “Serbesti Matbuat”, *Hukuk-ı Umumiye*, 28 Eylül 1908; “Şayan-ı Teesüf Bir Mülakat”, *Hukuk-ı Umumiye*, 15 Ekim 1908, s.1.

⁶¹⁵ Mevlanzade Rıfat, a.g.e., s.28.

⁶¹⁶ BOA.Y.EE.141-10

⁶¹⁷ “İlan-ı Mahsus (Maksad-ı Asli-Maksad-ı Tali)”, *Hukuk-ı Umumiye*, 15 Ekim 1908 s.1. Tunaya, a.g.e., s.138.

⁶¹⁸ Tunaya, a.g.e., s.132; Akşin, a.g.m., s.127.

⁶¹⁹ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.18,162; Ahmet Saib, a.g.e., s.62,63.

cephesinde olmasına karşın, Avnullah Kazımı'nın hatıralarında gazetelerin şiddetli yazılar ile ortalığı karıştırmasını eleştirmesidir.⁶²⁰ Avnullah Kazımı, İttihatçı gazetelerin Hukuk-ı Umumiye ve şahsına yönelik saldırılarına dikkat çeker. Nitekim Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne karşı yazılar yayınlıyordu. Cemiyet de Hukuk-ı Umumiye üzerinden karşılık veriyordu. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Aralık ayından itibaren önceden eleştirdiği Kamil Paşa'yı desteklemeye başlamış, bu bağlamda İttihatçı gazetelerle kalem kavgasına girmiştir.⁶²¹ Özellikle H. Cahit Yalçın'ın verdiği gensoruya karşı Kamil Paşa'yı desteklemişlerdir. Cemiyetin gazetede, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tek particiliğini diktatörce bulur.⁶²² Ancak bu idealist duruşa karşı, cemiyet, mecburi masrafların temini için sadrazama bir arıza verir.⁶²³

Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin 10,11 ve 12 Ocak 1909 tarihlerinde yayınladığı beyannamede, üyelerini cemiyet merkezine toplantıya çağırarak bir davet yapması kuşku çeker. Bir ihtilal çağrısı gibi algılanan bu kuşku, yeni değildir. Cemiyetin para toplaması, İkinci Abdülhamid'den para kabul edilmesi, beyannamelerinde “*maksadımız uğrunda şehit olacak ailelere yardım edileceği*” şeklinde geçen madde ile İttihat ve Terakki'ye yapılan muhalefet bu kuşkuyu arttırır.⁶²⁴ Cemiyet kâtiplerinden Ahmet Hamdi'nin ihbarı üzerine 13 Ocak 1909'da cemiyet merkezine baskın yapılarak, ele geçen belgelerde önemli bilgiler bulunur. Bu belgelere göre cemiyet, hükümete başvurup rütbe ve memuriyetlerinin iadesini talep edecek, kabul edilmemesi durumunda hükümet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tehdit edilecektir. Bundan başka, elçiliklere saldırı ve bazı suikast tertipleri ile Adana valisinden şantajla para talep edilecektir. Avnullah Kazımı, üyeler ve Hukuk-ı Umumiye'nin mesul müdürü Ali Saib Bey, eski üyelerden Mevlanzade Rıfat ve Hasan

⁶²⁰ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî*..., s.5-7.

⁶²¹ Örnek olarak şu makalelere bakılabilir: “Beyanname”, *Hukuk-ı Umumiye*, 19 Kanunievvel (Aralık) 1908, s.1; H. Cahit Yalçın, “Cemiyet”, *Tanin*, 20 Kanunievvel 1908; s.1; “Siyasiyat, Gaflet-i Hukukiye ve Siyasiye”, *Şura-yı Ümmet*, 24 Kanunievvel 1908; “Kamil Paşa ve Hücumlar”, *Hukuk-ı Umumiye*, 26 Aralık 1908, s.1; “Meclis-i Mebusan-ı Kamil Paşa”, *Hukuk-ı Umumiye*, 7 Kanunisani 1909 (Ocak) s.1,2; Çapanoğlu, a.g.e., s.24-26.

⁶²² “Meclis-i Mebusan'da Fırkalar”, *Hukuk-ı Umumiye*, 11 Kanunisani 1909, s.1.

⁶²³ BOA. Y.EE. KP.33-3294.

⁶²⁴ “İlan-ı Mahsus” (Maksad-ı Asli-Maksad-ı Tali), *Hukuk-ı Umumiye*, 15 Ekim 1908 s.1; “Bir Hadise-i Mühimme”, *Sabah*, 13 Ocak 1909; AV.a.g.e., s.9-11; İrtem, a.g.t., *Akşam*, 7 Mayıs 1938, s.10.

Fehmi tutuklanır.⁶²⁵ Avnullah Kazımı'nın evi aranır, bütün evrak ve defterler toplanır. Avnullah Kazımı'nın eşi Ayşe Nazlı Hanım, bu arama sırasında bebeğini düşürerek hastalanır.⁶²⁶ Baskının olduğu gün, aynı zamanda mecliste sürgün ve firariler hakkında Halil Menteşe'nin bir kanun tasarısı ve bunlardan hafiyeler ve fırsatçı olanların ayrılması gerektiğine dair takriri görüşülür. Yine aynı günde, Kâmil Paşa'nın verilen gensoruya karşı hazırladığı beyanname mecliste okunur. Kâmil Paşa meclis içinde önemli bir destek bulur.⁶²⁷ Dolayısıyla İttihatçıların Kâmil Paşa'dan kurtulma çabaları ile muhalif kesimden kurtulma çabaları arasında zamansal bir rastlantı vardır.

Baskından sonra, Tanin ve Şura-yı Ümmet gazetelerinde, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve Avnullah Kazımı hakkında olumsuz haberlerle cemiyetin itibarı düşürülmeye çalışılır.⁶²⁸ Ancak soruşturma sonrasında, cemiyetin kâtibi Kürt Ahmet Hamdi ve Kazım'ın, sahte belge düzenledikleri ortaya çıkar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Bahattin Şakir'in, Ahmet Hamdi'ye para verdirerek bu tertibi düzenlediği iddiası ortaya atılsa da bir sonuç elde edilemez, sadece cemiyet hakkındaki suçlamalar düşer.⁶²⁹ Baskın ve düzmece belgeler Meclis konuşmalarına da yansır. Ancak daha çok olayın adli boyutunda yapılan hatalar gündeme gelir, Adliye Nazırı Manyasizade Refik Bey'den izahat istenir. Amasya mebusu İsmail Hakkı Bey, cemiyet mensuplarının kanuna hilaf şekilde tutuklandığını ve bunun yabancı basında Kanun-i Esasi'nin hükmünü zedeleyici bir görünüm verdiği üzerinde durur.⁶³⁰ Mizancı Murat da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fedakaran-ı Millet cemiyetine

⁶²⁵ “Bir Hadise-i Mühimme”, *Sabah*, 13 Ocak 1909, s.3; “Bir Cemiyet-i Fesadiye”, *Tanin*, 13 Ocak 1909, s.4; “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Avnullah Kazımı Nasıl Bir Adamdır?”, *Şura-yı Ümmet*, 15 Ocak 1909, s.1; “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Tahkikat-ı Kanuniye”, *İkdam*, 18 Ocak 1909, s.3; Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.7-9; AV., a.g.e., s.9,10; Ahmet Safvet, *İstanbul Musahabeleri*, Saadet Kütüphanesi, İstanbul, 1908, s.104,105; Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Nasıl Yaşadı?* Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2014, s.117-119.

⁶²⁶ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.7, 72.

⁶²⁷ MMZC, 31.12.1324 (13 Ocak 1909), C. 1, Dönem: 1, İç: 11, s. 162-170; Hüseyin Cahit Yalçın, “Girit Meselesi İçin Bir Takrir”, “Cemiyeti Felce Uğratacaklardı”, *Halkçı (Yeni Ulus)*, 22,23 Temmuz 1954, s.4; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 2010, s.16,18.

⁶²⁸ “Bir Hadise-i Mühimme”, *Sabah*, 13 Ocak 1909; “Bir Cemiyet-i Fesadiye”, *Tanin*, 13 Ocak 1909; “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Avnullah Kazımı Nasıl Bir Adamdır?”, *Şura-yı Ümmet*, 15 Ocak 1909; Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.7-9.

⁶²⁹ “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, *Sabah*, 2 Şubat 1909; *Tanin* 2 Şubat 1909, s.3; İbnü’z Ziya “İcmal-i Dahili”, *İstişare*, 27 Kanunisani 1324 (9 Şubat 1909), No,20, s.956,957.

⁶³⁰ MMZC, 22 .01.1324, (3 Şubat 1909), C.1, Dönem 1, İç:23, s.479-481.

haksız ve aykırı bir şekilde saldırdığını ileri sürer.⁶³¹ Mevlanzade Rıfat, Yıldız ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu tertibatı düzenlediğini iddia eder.⁶³²

Gazetelerde cemiyet mührünü hattat Arif Efendi'nin yaptığının söylenilmesine karşın, arşiv belgelerinde bir Ermeni'nin cemiyet mührünü içeren bir belgeyi, Ruscuk'ta kuyumculuk yapan Kayserili Tefo Papasyan'a göstererek aynı şekilde İttihad-ı İslam Cemiyeti mührü yaptırdığı yazılıdır.⁶³³ Bu çelişkili durumun yanı sıra, Ziya Şakir, Hamdi Bey'in, Şerif Paşa'ya mensubiyetine atıfta bulunarak, bu komployu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir cereyan açmak isteyenlerin düzenlediğini öne sürer.⁶³⁴ Ziya Şakir'in bu görüşü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni olaydan aklamaya yöneliktir. İttihatçılar, ilk kurulduğu andan itibaren cemiyetten kurtulmanın yollarını aramıştır. Ziya Şakir'in bu görüşüne dayanılarak söz konusu baskının “31 Mart'ın bir provası olduğu” şeklinde bir yorum getirilse de kanaatimizce doğru değildir.⁶³⁵ Zira bu durum, sadece cemiyetin bertaraf edilmesiyle ilgili olup, 31 Mart İsyanı gibi dinsel-askeri anlamda geniş bir unsurla bağlantısı yoktur. Ancak bu baskın, muhalif hareketin kuvvetlenmesine neden olmuştur.⁶³⁶

Avnullah Kazımı'nın, “Benim gözle görülmez düşmanlarım var” şeklindeki ifadesinden, İttihat ve Terakki'yi suçladığı anlaşılmaktadır.⁶³⁷ Nitekim Hukuk-ı Umumiye'de bu yönde bir iddia ortaya atılır.⁶³⁸ Süleyman Tevfik ise bu tertibatı eski Şura-yı Devlet üyelerinden Hüseyin Tayyar Bey'in düzenlediğini belirtir.⁶³⁹ Tayyar Bey, İkinci Abdülhamid'in jurnalcilerindendir. İkinci Abdülhamid, aleyhinde yazan gazeteleri para ile elde etmeye çalışmıştır. 31 Mart Vakası'ndan sonra, Yıldız Saray'ında ortaya çıkan jurnallere göre Tayyar Bey, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve

⁶³¹ Mizancı Murat, (1914). *Tatlı Emeller Acı Hakikatler, Yahut Bütün Müstakbele Adab-ı Siyasiye Talimi*, İstanbul: Matbaa-ı Amire, s.37,38.

⁶³² “Gazeteler”, “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, *Serbesti*, 1 Kanunisani (Ocak) 1909, s.2; “İzhar-ı Hakikat”, *Serbesti*, 2 Kanunisani 1909, s.2.

⁶³³ BOA.HR.SFR.04.832-94; BOA. DH. MKT. 2725-53; “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, *İkdam*, 20 Kanunisani 1909, s.3; *Sabah*, 2 Şubat 1909, s.3.

⁶³⁴ Ziya Şakir, a.g.e., s.119.

⁶³⁵ Kerimoğlu, a.g.e., s.138.

⁶³⁶ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yay., İstanbul, 2020, s.45. Bu husus Avnullah Kazımı'nın Kerkük Mutasarrıflığı bölümünde 31 Mart İsyanı ile ilgili kısımda ele alınacaktır.

⁶³⁷ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.4.

⁶³⁸ “Şeref Sokağı Hükümeti”; “Sadrazam Paşa Hazretlerine Açık Mektup”, *Hukuk-ı Umumiye*, 22 Kanunisani, (Ocak) 1909, s.2.

⁶³⁹ Özzorluoğlu, a.g.e., s.285.

Ahrar Fırkası'nı takip ediyordu. Tayyar Bey'in jurnalinde İstanbul'da askerlerin ihtilal çıkarmak için hazır olduğu belirtilerek, İttihatçılara hücum edileceği yazılıdır. Jurnalde, Avnullah Kazımı ve Fethullah Bey'in çok iyi hizmet edebileceği, kendilerine para teklif edildiğinden bahsedilir. Jurnalın devamında parayı kabul etmedikleri ancak geç edecekleri belirtilir. Bir diğer jurnalde ise Avnullah Kazımı'nın parayı kabul ettiğine dair bilgi vardır; *"Avnullah ve Fethullah, efendimize emniyet edemiyorlar, Eğer Galip Bey, 590 lirayı getirmez ise gelmezler. Zira para verdi mi diye soruyorlar."*⁶⁴⁰ Tayyar Bey'den başka Tevfik Bey de jurnal verenlerden biridir. Tevfik Bey'in *"Mebusan yakınında padişah aleyhinde olanları temizleyecekler"* şeklindeki ifadesinden de 31 Mart isyanını işaret ettiği anlaşılmaktadır. Tevfik Bey'in ayrıca Hukuk-ı Umumiye'nin doktorundan aktardığı jurnal şöyledir:⁶⁴¹

"....Serbesti ve Mevlanzade'nin bir hükmü kalmayacak, Hukuk-ı Umumiye de aleyhinde yazmayacak. Altmış yetmiş bin kişilik cemiyeti kendine bent yapmış olacak. Bu defaki vukuat yüzünden bundan sonra cemiyetin önüne kimse geçemez. Zira millet nazarında cemiyet pek büyük bir şeref kazandı."

Jurnalın devamında; *"Eğer efendimiz bizim hakikat olan maruzatımızı sürüncemede bırakacaklarsa bilelim de beyhude yere kendisini rahatsız etmeyelim."* şeklindeki sözlerinden doktorun para sızdırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, cemiyetin içinden Nadiri Fevzi'nin jurnalinde de bahsedilir. Ancak Tayyar ve Tevfik Bey'inki kadar detaylı değildir.⁶⁴²

Avnullah Kazımı'nın anlatımı ise farklıdır. Buna göre Tayyar Bey, Avnullah Kazımı'ye yakınlaşarak; *"İkinci Abdülhamid sizden ziyadesiyle ürküyor, bir kere vehmi uyanmıştır. Hatta bir keresinde; "Avnullah'tan emin değilim ve olamam bu zincirliyi ne yapıp buradan atın ve her ne memuriyet ile kandırırsanız kandırın." dediğini haber aldım."* şeklinde konuşur. Tayyar Bey'in Avnullah Kazımı'ye, İkinci Abdülhamid'den, hoşnut edici yayın ya da şantaj yoluyla para koparmayı teklif eder, ancak Avnullah Kazımı kabul etmediğini ifade eder.⁶⁴³ Ancak, her iki jurnale göre

⁶⁴⁰ "Yıldız'da Bulunan Evrak-ı Mefsedet", *Tanin*, 20 Mayıs 1909, s.1.

⁶⁴¹ "Yıldız'da Bulunan Evrak-ı Mefsedet", *Tanin*, 20 Mayıs 1909, s.1.

⁶⁴² "Nadiri Fevzi'nin Jurnalı", *Tanin* 24 Mayıs 1909, s.2,3.

⁶⁴³ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.130,131.

Avnullah Kazımı'nın teklifi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Sina Akşin, Avnullah Kazımı'nın adının geçtiği bu jurnallerden bahsederek, 31 Mart isyanı öncesinde şantaj kaynağı olarak gösterir. Jurnalleri verenler, görünürde İkinci Abdülhamid lehine gizli bir cemiyet kurarak, istibdat yönetimini geri getirmeye çalışırlar. Ancak bu jurnaller, daha çok para sızdırmak amaçlıdır. Akşin, *altmış yetmiş bin* ifadesini bu gizli cemiyet için kullanıp, “*İttihat ve Terakki'nin tasfiyesinden sonra, Ahrar'ın bir kenara itilmesiyle İkinci Abdülhamid'in lehine gelişecek bir durum*” şeklinde yorumlar.⁶⁴⁴

Süleyman Kani İrtem ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti olabileceğini belirtir.⁶⁴⁵ Dolayısıyla Abdülhamid, aleyhindeki yazıların önüne geçmek için gazeteleri kendi lehine döndürmeye çalışır.⁶⁴⁶ İrtem, cemiyetin bu jurnalciler vasıtasıyla kandırılmaya çalışıldığını ve 31 Mart isyanına giden süreçte bir nevi hizmet ettiğini iddia eder. Ankara mebusu Mahir Said Pekmen de Abdülhamid'in cemiyeti elde etme hususunda bir derecede başarılı olduğunu belirtir.⁶⁴⁷ Avnullah Kazımı'nın hapisane döneminde, Abdülhamid'e maruzat yazarak kendini kurtarmak istemesi, cemiyet ilk kurulduğunda Abdülhamid'den para talep edilmesi, Avnullah Kazımı'nın teklifi kabul etme olasılığını arttırır. Nitekim Avnullah Kazımı, bu hususların hiçbirinden bahsetmeyerek, tam tersi bir imaj çizmesi önemli bir tezattır. Avnullah Kazımı her ne kadar “Meşrutiyet'te Felaketlerim” adlı bir kitapta bu dönemi yazmayı tasarlamışsa da basılmamıştır.⁶⁴⁸

Burada belirtmemiz gereken bir husus, Avnullah Kazımı'nın ve cemiyetin söz konusu iddialardan aklanmasına rağmen, tarihsel anlatımlarda ve akademik çalışmalarda taraflı anlatımıdır. Örneğin İkinci Meşrutiyet döneminde, Şura-yı Ümmet'te yazan, Siper-i Saika'yı çıkaran Ahmet Cevat Emre, muhalif gazeteler içinde Hukuk-ı Umumiye'ye karşı cephe alır. Avnullah Kazımı'yi aç kaldığı için muhalefete saldırmakla itham eden Emre, Mevlanzade Rıfat ve Avnullah Kazımı'nın kolay elde edebilecek şahsiyetler olduğunu, cemiyete çekilseydi şerhlerinin önü kesilebileceğini düşünür. Buna karşın baskın sonrasında İttihatçıların cemiyetten kurtulduğuna işaret

⁶⁴⁴ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Yay., İstanbul, 2015, s.287-289.

⁶⁴⁵ İrtem ,a.g.t., *Akşam*, 12 Haziran 1938,s.12.

⁶⁴⁶ Ali Cevat, a .g.e.s.,40,41; Çapanoğlu,a.g.e.,s.32.

⁶⁴⁷ İrtem,a.g.t.,*Akşam*, 9,11,14 Haziran 1938,s.12; Mahir Said Pekmen, *31 Mart Hatıraları İsyan Günlerinde Bir Muhalif*, Yay. Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK. Yay., Ankara,2013,s.66.

⁶⁴⁸ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*,s.72.

eder.⁶⁴⁹ Baskında elde edilen bilgilerin doğruluğunu kabul edip, cemiyeti kötüleyen diğer bir isim Murteza Gürkaynak'tır. Gürkaynak, baskın sonrasına değinmez.⁶⁵⁰ Akademik çalışmalara bakıldığında, Tarık Zafer Tunaya, baskın ve savunma sürecinin detayına girmeyerek sadece beraat ettiklerini yazar. Sina Akşin, Ahmet Hamdi'nin itirafını inandırıcı bulmaz.⁶⁵¹ Aykut Kansu ise, cemiyetin muhalif propagandalarında başarısız kalınca yeraltına indiğini ve yapılan suçlamalardan delil yetersizliğinden beraat ettiğini belirtir.⁶⁵² Buna karşın Alpay Kabacalı'nın Avnullah Kazımı'ye yönelik bir makalesi ise daha çok Fedakaran-ı Millet Cemiyeti üzerinden yapılan bir anlatıma sahiptir. Kabacalı'ya göre, Avnullah Kazımı'nin çilesi Sinop'ta iken bitmez, İkinci Meşrutiyet döneminde de devam eder.⁶⁵³ Hasan Taner Kerimoğlu'nun Fedakaran-ı Millet Cemiyeti üzerine yaptığı çalışması ise tüm bu süreçleri geniş açıdan irdelemesi bakımından kayda değerdir.⁶⁵⁴

Avnullah Kazımı, suçlamalarda aklandıktan sonra cemiyetin faaliyetlerine devam etmesini ve Hukuk-ı Umumiye'nin yeniden yayınlanmasını bir zafer olarak niteler.⁶⁵⁵ Hukuk-ı Umumiye'nin, 21 Ocak 1909 tarihli ilk nüshasında cemiyetin nasıl kurulduğu ve amaçları dile getirilir, resmi olarak da hükümete kuruluş tebliği sunulur. Cemiyet böylece kamuoyuna kendisini aklamak ve resmi olarak da kendini göstermek ister.⁶⁵⁶ Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, muhalif yayınların yanı sıra taleplerini de sürdürmeye devam eder. Bu talepler meclis görüşmelerinde yer bulur. Neticede sadece sürgün dönemlerinden önce memur kadrosunda olanların yerleştirilmesi ve öğrencilerin de polislik gibi pozisyonlara getirilmesi kararlaştırılır.⁶⁵⁷ Ancak cemiyet, bundan da memnun kalmaz, Şubat ayı içinde iki miting düzenler.⁶⁵⁸ Cemiyet aynı zamanda baskının verdiği etki ile muhalif yayınını arttırmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni "Şeref Sokağı Cemiyeti" tabiri ile küçümsemiştir. Gazetede, İttihat ve

⁶⁴⁹ Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s.125,130,131.

⁶⁵⁰ Murtaza Gürkaynak, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Fırka Mücadeleleri ve Matbuat Kavgaları", *Halkın Sesi*, 13-14 Ekim 1949, s.2.

⁶⁵¹ Tunaya, a.g.e.,s.135; Akşin,a.g.m.,s.135.

⁶⁵² Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yay., İstanbul,2017, s.294,295.

⁶⁵³ Alpay Kabacalı, "Sinop'ta Bir Pranga Mahkûmu", *Popüler Tarih*, Sayı:27, Kasım 2002, s.40-49.

⁶⁵⁴ Kerimoğlu, a.g.e., s.121-145.

⁶⁵⁵ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*,s.58.

⁶⁵⁶ BOA.Y.PRK.AZJ. 54-61; "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Menfi ve Firariler; Cemiyetin Maksat ve Suret-i Teşekkülü", *Hukuk-ı Umumiye*, 21 Ocak 1909, s.1,2.

⁶⁵⁷ BOA.MV.124-27.

⁶⁵⁸ "Menfi ve Firariler ve Fevziye Kırathanesi'nde Miting", *Hukuk-ı Umumiye*, 8 Şubat 1909, s.2; "Dünkü Miting, Menfi ve Firariler", *Hukuk-ı Umumiye*, 20 Şubat 1909, s.1.

Terakki Cemiyeti'nin tarihi yazılarak itibarını düşürmeye çalışılır.⁶⁵⁹ Cemiyetin bu faaliyetleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin takibindeydi. Bu bağlamda, Selanik Merkezi'nin 28 Ocak'ta müracaatı üzerine, Umumi Merkez, İstanbul ve bütün vilayetlere gönderilmek üzere, Ahrar ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne dair bir tamim yayınladı. 12 Şubat 1909'da gönderilen bu tamimde, cemiyet olumsuz nitelendirilir. Tamimde önemli iddialardan biri cemiyetin mazisi kötü olanlar tarafından kurulduğudur. Tamimde bu iddianın açılımı şöyledir:⁶⁶⁰

“İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra menfi ve sürgünler İttihat ve Terakki'ye başvurduğunda içlerinde hafiyecilik, ahlaksızlık yapanlar olduğundan bir komisyon tarafından yapılacak tahkikattan sonra taleplerine olumlu ya da olumsuz dönüş yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bunlardan mazisi kötü olanlar, tetkikat kendilerinin hüviyetini meydana çıkaracağı için “Bu tahkikat bizim namusumuza hakarettir” diyerek bazı namusluları da kandırdılar; Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kurdular.”

Tamimde, ayrıca cemiyetin para taleplerine karşılık verildiği, ancak kendilerinden değil Abdülhamid'den aldıkları belirtilerek, tek istediklerinin hükümetten bir memurluk kapmak olduğu iddia edilir. Tamimde, ayrıca Hukuk-ı Umumiye ve Serbesti gazetelerinin “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin fikirlerinin neşriyatı” olduğunun vurguları.⁶⁶¹ Bu durum, Mevlanzade Rıfat ve Avnullah Kazımı'nın bir an önce bertaraf edilmesi gerektiğine dair bir uyarıdır. Bu tamimin hemen ertesi günü, 13 Şubat'ta Kâmil Paşa kabinesi düşer. Cemiyetin 18-21 Şubat tarihleri arasında “Mevadd-i Esasiye” başlığı altında bir nizamname yayınlaması ise tesadüf değildir. Nizamname, yukarıda değindiğimiz, cemiyetin amaçları ve üyeliklerle ilgilidir.⁶⁶² Bu arada Avnullah Kazımı'nın evinde yapılan aramalarda eşyaların zayi olması ve ele geçen paranın görevlilerden Ali Rıza'nın zimmetine geçirmesi meselesi vardır. Avnullah Kazımı, parasının iadesini talep eder, ancak bu adamın vefatından dolayı parası iade edilemez.⁶⁶³ Hukuk-ı Umumiye'de mesul müdür

⁶⁵⁹ “Azıcık Tarih Yahut İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Hukuk-ı Umumiye* 23 Ocak 1909, s.2.

⁶⁶⁰ Süleyman Kani İrtem, bu tamimi, Selanik Heyet-i Merkeziye'deki Albay Süleyman Fehmi Bey'in vesikalarından aktarmıştır. İrtem, a.g.t. *Akşam*, 24 Nisan 1938, s.8; 8 Mayıs 1938, s.10.

⁶⁶¹ İrtem, a.g.t. *Akşam*, 24 Nisan 1938, s.8; 8 Mayıs 1938, s.10.

⁶⁶² “Mevadd-ı Esasiye”, *Hukuk-ı Umumiye*, 18-20 Şubat 1909, s.1, 21 Şubat 1909, 8 Mart 1909, s.4.

⁶⁶³ BOA. BEO.232-26437; 3532-264837; 3617 -271237; BOA. DH. EUM. MH. 2-70; BOA. DH. MKT.1307-27; BOA. ZB.331-69.

Ahmet Esat olur. Gazete prensip olarak değişmez. Bu dönemde Ali Suavi'nin "Jön Türkler (Yeni Osmanlılar) Tarihi" ve "Lanet-i Alezzalimin" adlı eserleri yayınlanır.⁶⁶⁴ Cemiyetin muhalif tutumu, Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadaret döneminde de devam eder.⁶⁶⁵

1909 Şubat sonunda Avnullah Kazımi için önemli bir gelişme olur. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Avnullah Kazımi'yi çağırarak, kendisine verilen bir jurnali gösterir. Jurnalde kabineye adı belirtilen isimlerin gelmesi ve Zaptiye nazırının değiştirilmesi, aksi halde Hüseyin Hilmi Paşa'nın öldürüleceği yazılıdır. Yazının altında kendisi ile İtalyan, Hınçakyan, Ermeni, Rum ve İttihat ve Terakki Cemiyeti azasının imzaları vardır. Avnullah Kazımi, imzasının sahte olduğunu ve bu jurnalın alçakça düzenlenmiş olduğunu ileri sürer. Hüseyin Hilmi Paşa ise, bunu zaten bildiğini belirterek; Avnullah Kazımi'ye Musul mutasarrıflığını teklif eder. Avnullah Kazımi bu mesuliyeti kabul edemeyeceğini belirterek geri çevirince paşa bu kez Kerkük mutasarrıflığını teklif eder. Bu teklifin İttihatçılar tarafından Avnullah Kazımi'yi uzaklaştırmak maksadı ile yapılmış olmasına karşın, Avnullah Kazımi, paşanın bu teklifi, kendisini Doğu vilayetlerine aşına ve vatana hizmet edecek hamiyetli bir zat olarak gördüğü için yaptığını ifade eder.⁶⁶⁶

Avnullah Kazımi, mutasarrıflığı kabul etmekte tereddüt eder ancak eşi Ayşe Nazlı Hanım, ısrar edince kabul eder.⁶⁶⁷ Bu sıralarda Tayyar Bey gelerek; "*Memuriyet namıyla sürgün gitmeyi nasıl kabul edersiniz, iki ay sonra azledileceğiniz muhakkaktır.*" sözleriyle Avnullah Kazımi'yi vazgeçirmeye ve teklifini yinelemeye çalışır. Avnullah Kazımi, Tayyar Bey'e şu cevabı verir:⁶⁶⁸

"Hükümetin bir şahıstan her ne kuvveti olursa olsun korkarak savmak için hilekârlığa tenezzül edeceğini hiçbir şekilde kabul edemem. Henüz anlayamadınız ki

⁶⁶⁴ "Jön Türk Tarihi", *Hukuk-ı Umumiye*, 10 Şubat 1909, s.2.

⁶⁶⁵ "Tebdil-i Vükela ve Meşrutiyet", *Hukuk-ı Umumiye*, 14 Şubat 1909, s.1; Hüseyin Fehmi, "Yeni Matbuat Kanunu Aleyhine", *Hukuk-ı Umumiye*, 14 Şubat 1909; "Kamil Paşa ve Muarızları", *Hukuk-ı Umumiye*, 18 Şubat 1909, s.1; "Efkar-ı Umumiye Karşısında Tanın", 6 Mart 1909, s.1; "Hükümet İçinde Hükümet", *Hukuk-ı Umumiye*, 19 Mart 1909, s.2; "Mebusan-ı Millet Nazar-ı İnsafına, Bahriye Nezareti Tenkisata Muhtaç Mıdır?", *Hukuk-ı Umumiye*, 21 Mart 1909, s.2; "Hukuk-ı Darbe-i İstibdat, Mebusan Millet Nazar-ı Dikkatine", *Hukuk-ı Umumiye*, 22 Mart 1909, s.1.

⁶⁶⁶ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.13-16.

⁶⁶⁷ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.16-18; Zorlutuna, a.g.e., s.39

⁶⁶⁸ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s. 18-19.

meşrutiyet devrindeyiz. Meşrutiyet bir adamda bir iktidar görürse ona görev verir, istibdat gibi savmak istemez, bu adi sözü nefretle reddederim.”

Avnullah Kazımı'nın verdiği bu cevapta, aylardır eleştirdiği İttihatçıların ve hükümetin birden adil olduğunu vurgulaması oldukça tezattır. Avnullah Kazımı'nın mutasarrıflığı kabul etmesi, Cemiyet'te; “*Reis, cemiyeti mutasarrıflık karşılığında sattı.*” şeklinde yansır. Avnullah Kazımı, cemiyet reisliğini Hacı Cemal Bey'e bırakır. Ancak cemiyet kısa bir süre sonra dağılır.⁶⁶⁹ Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, sürgün ve firarilerin haklarını korumak gibi bir misyon üstlenmesinin yanı sıra hükümet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı baskılayıcı gücü temsil etmiştir. Siyasi olarak aktif olmasa da Çapanoğlu'na göre İkinci Meşrutiyet döneminin ilk muhalif fırkası olmuştur. Nitekim cemiyet, İttihatçıların tek particiliğine karşı; sürgün dönemlerinde, kendilerinin İttihatçılar kadar mücadele ettikleri iddialarıyla gündeme gelmiştir. Ancak Aykut Kansu'nun, cemiyeti, diğer fırkalarla birlikte “*karşı devrimci*” kategorisinde değerlendirdiği düzeyde bir yapısı yoktur.⁶⁷⁰

2.3.6. Avnullah Kazımı'nın Kerkük Mutasarrıflığı Dönemi

Avnullah Kazımı, resmi olarak 21 Mart 1909'da Kerkük mutasarrıflığına tayin edilir.⁶⁷¹ Mehmet Zeki Pakalın, bu tayini hükümetin tertip ettiğini belirtir.⁶⁷² Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin direktifi etkilidir.⁶⁷³ Avnullah Kazımı'nın, Kerkük'e gitmesi ve sonraki süreçlerde yol masraflarının karşılanması hususunda sürekli para talepleri olur.⁶⁷⁴ Avnullah Kazımı, maddi olarak muhtaç durumda olduğunu sık sık tekrarlar. Ancak, Avnullah Kazımı, ailesinden başka, Sinop Hapishanesi'nde tanıştığı ve manevi evlat yerine koyduğu Behçet ve üç erkek yardımcı, dört tane de yardımcı

⁶⁶⁹Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.20; Hukuk-ı Umumiye, son sayısını 28 Mart 1909'da yayınladı. 1909 sonlarında Hacı Cemal Bey, 1910'da ise Ali Haydar Bey, ayrı olarak Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kurmak istemişse de hükümet, Divan-ı Örfi kararından dolayı buna izin vermez. Buna rağmen Hacı Cemal Bey cemiyet reisi sıfatıyla para taleplerinde bulunur. BOA.DH. MUİ.32-18;62-13; BOA.DH.EUM.THR. 4-48; BOA.DH.EUM.VRK.20-39.

⁶⁷⁰ Kansu, a.g.e., s.292.

⁶⁷¹ BOA.DH.MKT.2771-127; Sicilli Ahval kaydında bu tarih 23 Mart 1909'dur. BOA. DH. SAİD. d. 169-52.

⁶⁷²Pakalın, a.g.e., s.5.

⁶⁷³Çapanoğlu, a.g.e.s.,35,36; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, Dergâh Yay., İstanbul,2020, s.34,37.

⁶⁷⁴Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.21-25.

kız ile yolculuğa çıkar.⁶⁷⁵ Dolayısıyla maddi sorun ile yardımcıların çokluğu arasında bir tezat vardır.

Avnullah Kazımı, 26 Mart 1909'da Senagal adlı vapurla İstanbul'dan ayrılır. Abisi Süleyman Tevfik ve birkaç tanıdığı kendilerini uğurlamaya gelir. Avnullah Kazımı, İzmir'de iken parasal işlerini halletmekle birlikte mutasarrıf Ferid Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti şubelerinden birkaç zat ile görüşür. Mersin'e gitmek üzere Saidiye Vapuru'na binerler. 2 Nisan'da İskenderun'a ulaştıklarında 31 Mart Vakası'nın meydana geldiğini, Adana'da Ermeni-Türk çatışmalarının çıktığını haber alır. Mersin mutasarrıfı Rauf Bey'den, isyanın nasıl çıktığını öğrenen Avnullah Kazımı, askerin hükümete karışması ve isteklerini yaptırmasını “Yeniçerivari” olarak niteler, 31 Mart olayının Antakya'da halk arasında mübalağa edilerek, çeşitli unsurlar arasına nifak sokacağını düşünür.⁶⁷⁶

Adana olayları 9 Nisan 1909'da bir Ermeni'nin iki Müslüman genci öldürmesi ile başlamıştır. Abdurrahman Şeref'e göre Adana olaylarının 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) ile aynı zamana denk gelmesi, irticai hareketle bağlantılıdır. Buna göre buradaki olaylar, Adana'da nüfuz sahipleri, Yıldız perverdeleri (vali, kumandan gibi) tarafından tertip edilmiş, Müslüman ahali, Ermenilere karşı kışkırtılmıştır. Adana'da *İtidal*, İstanbul'da ise *Volkan* gazetesinin tahrik edici yayınlarla isyanı körüklemiştir.⁶⁷⁷ Ermeni Monseyör Muşeg'in öncülüğünde Ermeniler de Müslümanlara karşı kışkırtılır.⁶⁷⁸ Avnullah Kazımı'nın, Adana Olaylarındaki rolü çoğu kaynakta geçmemektedir.⁶⁷⁹ Buna rağmen Alman konsolosu M. Missakian'a göre Antakya'da Avnullah Kazımı'nın provokasyonları, Ermenilerin katledilmesinde etkili olur.⁶⁸⁰ Avnullah Kazımı'ye göre ise, Antakya'da, Ermeni reisi zannıyla saldırılır. Avnullah Kazımı, Antakya'ya babasının mezarını ziyarete geldiğinde, İslamcı

⁶⁷⁵Halide Nusret Zorlutuna, “Meslek Hatıraları”, *Türk Yurdu*, 6 Ağustos 1959, s.58; Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî...*, s.29.

⁶⁷⁶Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî...*, s.22-31.

⁶⁷⁷ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.94,95;120-128.

⁶⁷⁸ BOA. BEO, 3621/271523; Cemal Paşa, *Hatıralar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2001, s.381-388; Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.94.

⁶⁷⁹ Abdurrahman Şeref, a.g.e., s.94,95;120-128; Salahi R. Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları”, *Belleten*, Cilt 2, Sayı 201, s.1241-1289; Akşin, a.g.e., s.122, 123, 167,191;*Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları* 1,2, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010; Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, TC. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2001, s.143-148; Cemal Paşa, a.g.e.,s.378-388.

⁶⁸⁰Bedross Der Matossian, *The Horrors Of Adana*, Stanford University Press,Stanford, 2014,s.97 vd.

gruplardan kaynaklanan bir çatışma çıkar. Sokakta bu manzaraya şahit olan eşi Ayşe Nazlı Hanım'ın rahatsızlığı yeniden nükseder. Avnullah Kazımı, babasının dostlarından Nihat Ağa'nın konağında kalır. Dışarıdan alınan haberlere göre, İslamcı gruplar, Nihat Ağa ve diğer ağaları yolda çevirip; “*Ermeni komitesi reisi Avnullah Kazımı’yi ve yanındaki Ermeni fedaileri konağınızda saklıyorsunuz, onu bize verin yoksa konağı basarız. Onları öldürürüz.*” diyerek tehdit ederler. Gece ise, Avnullah Kazımı'nın arabacıları öldürülerek, paraları gasp edilir. Avnullah Kazımı, bir iki gün sonra ancak kalabalık bir topluluk eşliğinde Antakya'dan ayrılır. Avnullah Kazımı'nın, yolda askeri kuvvete Ermenilere yapılan bu saldırılardan bahsetmesi, eşinin tepkisini çeker, “*Ermenileri koruduğunuz için başınıza bir iş gelecek*” şeklinde sitemde bulunur.⁶⁸¹ Avnullah Kazımı'nın Adana olaylarını başlattığı yönünde bilgi veren diğer bir kaynak, sorgulama hâkimi Hurşit Paşa'dır. Hurşit Paşa, Avnullah Kazımı'nın Adana'da ihtilal çıkardığı yönündeki şayialardan bahseder.⁶⁸²

Avnullah Kazımı, Halep'e ulaştığında ise Adana, Dört Yol, Antakya, Kırıkhan olaylarını çıkardıktan sonra, Halep'te de ihtilal çıkarmak için geldiği yönünde hükümete ihbar edilir. Ancak bu olaylar bu kez Ermenilere karşı Müslümanları kışkırttığı ithamıdır.⁶⁸³ Avnullah Kazımı, valiye olaylarla bir ilgisi olmadığını anlatmaya çalışır. Avnullah Kazımı'nın eşyaları aranır. Aranılan şeylerden biri, Abdülhamid'den aldığı iddia edilen yüklü miktarda paradır. Soruşturma 27 Nisan'a kadar devam eder. Ancak bir sonuç çıkmaz. Avnullah Kazımı, aynı gün, Abdülhamid'in tahttan indirilip, Mehmet Reşat'ın çıkarılması haberini alır. Deyr-i Zor'a geldiğinde kendisi aleyhinde yazı yayınlayacaklarını, ancak son anda içlerinden birinin vazgeçtiğine dair bir konuşmayı haber alır. Avnullah Kazımı, 15 Mayıs'a kadar olan yolculuğunda, gördüğü yerler, insanları ve konakladığı mekânlar hakkında bilgiler verir. Eşkıyaların geçtiği yerlerden geçerek tehlikeli bir yolculuk yaparlar. Kerkük'e girdiklerinde aşiretler, tüfeklerle karşılar.⁶⁸⁴ Zorlutuna, bu karşılamının daha görkemli olduğundan bahseder.⁶⁸⁵ Avnullah Kazımı, Kerkük'te hemen görevine

⁶⁸¹ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî...*, s.32-43.

⁶⁸² Hurşit Paşa, *31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi*, Yay. Haz. Hakan Özdemir, Yeditepe Yay., İstanbul, 2019, s.116,117.

⁶⁸³ Avnullah Kazımı, bu ithamdan Kerkük'e giderken Halep'te tutuklanması esnasında değil, Kerkük'e vardikten üç gün sonra *Divan-ı Örfî*'ye çağrıldığı sırada bahseder. Esasen yolda paralarının çalındığını belirtmesi ile aramalarda para bulunmaması birbiri ile bağlantılı olması muhtemeldir. Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî...*, s.78,79;86,87.

⁶⁸⁴ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfî...*, s.49-60.

⁶⁸⁵ Zorlutuna, “Meslek Hatıraları”, *Türk Yurdu*, 19 Ocak 1960, s.45.

başlar.⁶⁸⁶ Zorlutuna, babasının ağalardan gelen pirinci kabul etmediğini belirterek Avnullah Kazımı'nın dürüstlüğüne vurgu yapar.⁶⁸⁷

Avnullah Kazımı, göreve başladığının üçüncü günü, 19 Mayıs 1909'da Divan-ı Örfice tevkifine ve İstanbul'a getirilmesine dair emir çıkar.⁶⁸⁸ Avnullah Kazımı, rahatsız olan eşinden bu durumu gizler ve vilayete gitmek için emir aldığını belirtir. Avnullah Kazımı, en çok da ailesi adına üzüldüğünü kendisi yüzünden çocuğunun mağdur kaldığını dile getirir.⁶⁸⁹ Nitekim Avnullah Kazımı, istibdatla çektiği eziyetlerden sonra, geçimini sağlamak için mücadele etmiştir. Bu açıdan bakıldığında siyasi hareketlerinin arka planında da bu emelin olduğu, salt gerçekleşmediği için İttihatçılara muhalefet ettiği anlaşılmaktadır. Zira Avnullah Kazımı, gerçekten muhalif olsaydı İstanbul'da kalıp karşıtlığını gösterebilirdi.

Avnullah Kazımı'nın yol masrafı karşılanıp, firar etmeden getirilmesi için yolculuk aşamaları, adım adım takip edilir. Avnullah Kazımı, Musul'a vardığında Hüseyin Hilmi Paşa'ya bir arzuhal yazarak, muhakemesinin Musul'da yapılmasını talep eder. Ancak kabul edilmez.⁶⁹⁰ Arşiv belgelerinde Avnullah Kazımı'nın Musul'a geldiğinde ayrıca istifanname sunduğuna dair bir maruzat da vardır.⁶⁹¹ Ancak, Avnullah Kazımı azledildiğini belirtir.⁶⁹² Nitekim, başka bir belgede işten el çektirildiği yazılıdır.⁶⁹³

Avnullah Kazımı, hatıralarında yolculuğuna fazlasıyla yer verir, İslam tarihinde Sıffin savaşının geçtiği yere geldiklerinde kendisini böyle bir savaşın içinde addeder. İstibdat yıllarında çektiklerini hatırlatarak, Abdülhamid'e meylettiğini söyleyenlerin iftira attığını iddia eder. Avnullah Kazımı'nın, Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle, hakkında *melun*, *menfur* tabirlerini kullanmaktan çekinmemesi de dikkate değerdir.⁶⁹⁴ Bu bağlamda, Avnullah Kazımı'nın şükretme, sabır, maneviyat

⁶⁸⁶ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.63-64.

⁶⁸⁷ Zorlutuna, a.g.e., s.53,54.

⁶⁸⁸ BOA.DH.MKT.2815-16; BOA. DH. SAİD. d. 169-52.

⁶⁸⁹ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.71-75; Zorlutuna, a.g.e., s.57.

⁶⁹⁰ BOA.BEO.3555-266555; BOA.DH. ŞFR.413-42;413-64;413-117; BOA.DH.MKT.2820-63;2824-8;2828-17; Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.75,76,79.

⁶⁹¹ BOA.DH. MUİ.134-5.

⁶⁹² Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.136,137.

⁶⁹³ BOA.DH.MKT.2913-81.

⁶⁹⁴ Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.80-84.

gibi dinsel kavramları gerek sürgün gerek siyasi hayatında ikna edici bir güç olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Avnullah Kazımi, Beyrut'ta hapisanede kaldığı sürede gördüğü işkence ve zulümleri, istibdat döneminde görmediğini belirtir. 10 Haziran günü İstanbul'a varır, Bekirağa Bölüğü'nde sorgulanmak üzere bekletilir. Avnullah Kazımi'ye göre Bekirağa Bölüğü, taşradakilere göre daha iyidir.⁶⁹⁵ Avnullah Kazımi, 8 Temmuz 1909'da Divan-ı Harbi Örfi'nin huzuruna çıkar. Mahkeme reisi Hurşit Paşa'dır.⁶⁹⁶ Avnullah Kazımi, Adana olaylarının ötesinde 31 Mart İsyanı ile bağlantılı olarak tevkif edilir. Zira 19 Mayıs 1909'da çağırılması tam da bu tarihte ortaya çıkan, yukarıda değinilen Tayyar ve Tefvîk Bey'in jurnalleri ile yakından ilgilidir.⁶⁹⁷ Hurşit Paşa da Avnullah Kazımi'nin Adana olaylarının dışında, 31 Mart isyanında şüpheli durumunu da gerekçe gösterir.⁶⁹⁸ Hurşit Paşa, Avnullah Kazımi'ye; "*İstibdat döneminde eziyetler çeken birinin irticaya en büyük hizmeti yapan bir sanık olmasını anlamadığını*" belirterek, Tayyar Bey ile bağlantısını sorar. Avnullah Kazımi iddiaları yalanlayarak, Abdülhamid'den nefret ettiğini belirtir.⁶⁹⁹ İlk mahkemede tahliye edilerek soruşturması sürdürülen Avnullah Kazımi, 31 Mart Vakası ve Adana olayları sırasında yolda olduğu ve hakkında suç isnat edecek bir olaya rastlanmadığı için beraatına karar verilir.⁷⁰⁰ Cemiyetten Fethullah Efendi ve kendisi hakkındaki beraat haberi, gazetede "*Mesul olmadıklarına karar verilmiştir.*" şeklinde yazılır.⁷⁰¹ Avnullah Kazımi, İkinci Meşrutiyet dönemi adalet sistemine övgüde bulunur.⁷⁰²

Avnullah Kazımi'nin 31 Mart isyanına dâhil olmaması, isyana tam birkaç gün kala mutasarrıflık verilmesi ilginç bir zamanlamadır. İsyanı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düzenlediği iddiaları kabul edildiğinde, Avnullah Kazımi'nin birden uzlaşmaya karar vermesi ve memurluğu kabul etmesinin, bir rastlantı olması tartışmaya açıktır. Zira eğer İstanbul'da gazete ve cemiyet faaliyetlerine devam

⁶⁹⁵ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.97,98;112-121.

⁶⁹⁶ BOA.BEO.3555-266555; BOA. DH. SAİD. d. 169-52.

⁶⁹⁷ "Yıldız'da Bulunan Evrak-ı Mefsedet", *Tanin*, 20 Mayıs 1909, s.1.Bu şahıslar ise 31 Mart isyanından dolayı tevkif edilmiş, Tayyar Bey idam edilmiştir.

⁶⁹⁸ Hurşit Paşa, *a.g.e.*116,117.

⁶⁹⁹ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.139,140

⁷⁰⁰ BOA.DH.MKT.2876-9; BOA. DH. SAİD. d. 169-52; Pakalın, *a.g.e.*, s.5; Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.139,140; Hurşit Paşa, *a.g.e.*, s.117.

⁷⁰¹ "Birinci Divan-ı Örfi", *Tanin*, 13 Temmuz 1909, s.3; *Sabah*, 13 Temmuz 1909, s.3.

⁷⁰² Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi...*, s.141,142.

etseydi, Mevlanzade Rıfat veya Derviş Vahdeti gibi kendisinin de birinci derecede suçlanması muhakkaktı. Buna rağmen, İrtem, Abdülhamid'in celp ettiği Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve diğer muhalif fırkaların 31 Mart İsyanına hizmet ettiklerini vurgular.⁷⁰³ Ali Birinci de cemiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefeti geliştirici rolüne değinir.⁷⁰⁴ Nitekim cemiyete yapılan baskın ve haksızlıklar, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefeti körüklemiştir. Örneğin cemiyet mensuplarından Hoca Ahmet Rasim, cemiyete yapılan haksızlıklardan dolayı muhalif olmuştur. Hoca Ahmet Rasim, 31 Mart isyanında Hurşit Paşa tarafından yargılanarak müebbet küreğe mahkûm edilir.⁷⁰⁵ Muhalif basının nüshalarını, matbaasında basan Süleyman Sırrı İçöz de cemiyete yapılan muamelenin, İttihatçılara muhalefet etme nedenlerinden biri olduğunu ifade eder.⁷⁰⁶

Bu bağlamda şunu ayırt etmek gerekir ki Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin muhalif tutumu isyana giden süreci etkilemiş olmakla birlikte, isyanla bağlantısı olduğu söylenemez. Zira gazete ve cemiyetin politikasına bakıldığında Derviş Vahdeti'nin, İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti kadar dinsel bir görünümü yoktur. Avnullah Kazımı'nın şahsının dindar olduğu söylene de farklı bir mizaçtır. Nitekim Çapanoğlu, Avnullah Kazımı için; "*Rubaimeşreb bir adamdı. Koyu bir dinci idi. Fakat suhte ve sahte sofulardan kızıl yobazlardan değildi. Hürriyetperver serbesti taraftarı idi. Cesurdu metin ahlaklı idi. Lisan-ı cerbezeye malik bir şeriatçıydı.*" şeklinde bahseder.⁷⁰⁷ Avnullah Kazımı ve cemiyetin Mevlanzade Rıfat ile aynı görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada tüm cemiyetleri birleştirici nokta, 31 Mart isyanından sonra ortaya çıkan jurnallerdir. İkinci Abdülhamid'i cemiyet ile ilişkilendiren de jurnallerdir. Akşin, jurnalleri güvenilir bulur.⁷⁰⁸ Ancak Akşin'in dayandığı kaynaklardan biri olan Abdülhamid'in Hatıra metninin güvenilir olmayışı, Divan-ı Örfi incelemelerinin ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 31 Mart isyanında, jurnalleri lehine kullanacak şekilde değiştirmiş olmasına bağlı olduğu göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti, Abdülhamid ile bütün muhalif cemiyetleri bir noktada toplayacak algıyı pekiştiren zemini de hazırlamıştır. Tanin

⁷⁰³İrtem, a.g.t., *Akşam*, 14 Haziran 1938, s.10.

⁷⁰⁴ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yay., İstanbul, 2020, s.45.

⁷⁰⁵ Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde...* s.34,37.

⁷⁰⁶ Süleyman Sırrı İçöz, *Bekirağa Bölüğü'nde Neler Gördüm*, Hukuk Matbaası, İstanbul, 1915, s.5.

⁷⁰⁷ Münir Süleyman Çapanoğlu, "Esrarengiz İstanbul", *Son Telgraf*, 2 Temmuz 1937, s.6.

⁷⁰⁸ Akşin, a.g.e., s.287.

gazetesi, jurnalleri yayınladığı aynı sayıda 20 Mayıs 1909'da “Yıldızda Hareket-i İrticaiye Nasıl Tertip Edildi” başlıklı makalede Abdülhamid'in İkinci Meşrutiyet'in ilanından itibaren istibdadı geri getirmeye çalıştığını ve cemiyetleri nasıl kendisine çektiği anlatılır. Aynı makalede, Yıldız'ın bir taraftan Avnullah ve Fethullah'ı kendisine bent yaptığını, Kâmil Paşa'nın muhalif gazetelere parasal yardımda bulunduğu ileri sürülür.⁷⁰⁹ Bununla birlikte jurnallere bakıldığında hem ihtilal hazırlığı hem cemiyetlerle para yolu ile antlaşma yapılmasının aynı satırlarda yer alması, İkinci Abdülhamid'in işin içinde olduğu görünümü vermesinin yanı sıra, Mevlanzade Rıfat'la birlikte Avnullah Kazımı'yi de isyana dâhil edilmek istenildiği anlaşılmaktadır. Ancak Avnullah Kazımı'nın Kerkük'e mutasarrıf tayin edilmesi kendisini kurtaran önemli bir etken olmuştur.

Avnullah Kazımı'nın, istifasına ya da azledilmesine karşın yargılanma süreci boyunca maaşı ailesine ödenir.⁷¹⁰ Avnullah Kazımı, ayrıca mutasarrıf vekili olarak tayin edilen İzzet Paşa'dan maddi yardım talep eder.⁷¹¹ Ayşe Nazlı Hanım, gerçeği ancak iki ay sonra bir tanıdıklarından öğrenir.⁷¹² Avnullah Kazımı, beraat etmesinin muhakemesini yaparken, bir ara kaçmayı düşünse de meşrutiyet sisteminin adaletine güvenmeye karar vermiş, şayet tersi çıkarsa da tarihe lanetle yazacak olduğunu belirtmiştir. Avnullah Kazımı, 31 Mart Vakası hakkında fazla yorum yapmamakla birlikte, beraat etmesinden dolayı, Divan-ı Örfi'nin gerek kendisi gerek başkalarını, hiçbir kuvvetin tesiri altında kalmadan adilce yargıladığı noktasında durur. Mizancı Murat ve Mevlanzade Rıfat'ın da istibdadı isteyecek yapıda olmadıklarını belirtir, ancak isyandan önce Murat Bey'in tahrikçi makalelerini ve isyandan sonra olayı bir inkılâp olarak nitelemesini eleştirir. Avnullah Kazımı, Mevlanzade Rıfat'ın da aynı şekilde isyan öncesinde şiddetli yazılar yazdığını belirtir. Avnullah Kazımı'ye göre Mevlanzade Rıfat, Mısır'a kaçmasaydı, kendisi gibi beraat edebilirdi. Avnullah Kazımı'nın, beraatının verdiği özgüven ile görüş bildirdiği anlaşılmaktadır. Zira mutasarrıflığına kadar, muhalefet noktasında, gazetesi üzerinden onlardan geri kalmamıştır.⁷¹³ Kendisinin yerel de olsa siyasi yönetim dairesinin içine girmesi ile

⁷⁰⁹ “Yıldız'da Hareket-i İrticaiye Nasıl Tertip Edildi?”, *Tanin*, 25 Mayıs 1909, s.2.

⁷¹⁰ BOA.BEO.3582-26827; 3621- 271546; BOA.DH.MKT.2864-60;2872-99;2913-81.

⁷¹¹Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.76,145.

⁷¹²Zorlutuna, a.g.e., s.58-64.

⁷¹³Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi...*, s.146-155.

değişen fikri, idealistliğin menfaatler söz konusu olduğunda nasıl değişebildiğinin bir göstergesidir.

Avnullah Kazımi, beraatinden sonra görevine iade edilmesi için bir arzuhal sunar.⁷¹⁴ Avnullah Kazımi, hatıralarında bu arzuhalden bahsetmeyerek Hurşit Paşa'nın göreve iade için tezkire yazdığını belirtir. Avnullah Kazımi'ye göre, haysiyetinin korunması, ancak Kerkük mutasarrıflığına iadesi ile mümkündür.⁷¹⁵ Hurşit Paşa ise Avnullah Kazımi'nin ricası üzerine Dâhiliye Nezareti'ne yazı gönderdiğini ifade eder.⁷¹⁶ Bu ayrıntının önemi, Avnullah Kazımi'nin azlinden sonra Kerkük'e gönderilmeme ihtimalinin olmasıdır. 1909 Temmuz ayı içinde alınan kararlara göre önce, Avnullah Kazımi'nin göreve iadesi ya da başka bir bölgede mutasarrıflık verilmesi düşünülür. Hükümet, ayrıca Avnullah Kazımi'nin yerine getirilen Miralay Mazhar Bey'i de alternatif olarak görmekte, görevi yürütmede hangisinin ehliyetli olabileceğini araştırmaktadır.⁷¹⁷

27 Temmuz tarihli bir belge ise Avnullah Kazımi'nin başka bir bölgede mutasarrıflık verildiğine dairdir.⁷¹⁸ Ancak bu tayin de sürüncemededir. Avnullah Kazımi, hükümetin bu kararına istinaden ailesinin zor durumda olduğunu belirterek, Kerkük'te halefi işe başlayıncaya kadar maaşının ödenmesini talep eder.⁷¹⁹ Ancak Ağustos-Eylül ayları arasında verilen son kararda Avnullah Kazımi, Kerkük'e yeniden mutasarrıf olarak atanır.⁷²⁰ Avnullah Kazımi, Kerkük'e bu kez Rusya üzerinden gider.⁷²¹

Avnullah Kazımi, Kerkük'teki faaliyetleri hakkında bilgi vermemiştir. Ancak arşiv kayıtları, Osmanlı Devlet Salnamesi, yerel tarih kaynakları ve Zorlutuna'nın hatıralarında bu dönemle ilgili bilgiler vardır. Kerkük, Musul vilayetine bağlı stratejik önemi olan bir sancaktır. Özellikle petrol kaynağı, Almanya-İngiliz rekabetinin önemli bir nedenidir.⁷²² 16. yüzyıldan itibaren Oryantalist araştırmacı ve seyyahların önemli

⁷¹⁴ BOA.DH.MKT.2876-9.

⁷¹⁵ Avnullah Kazımi, *Divan-ı Örfi*..., s.141.

⁷¹⁶ Hurşit Paşa, a.g.e., s.118.

⁷¹⁷ BOA.DH.MKT.2882-59; BOA.BEO. 3601 -270023; 3605- 270357.

⁷¹⁸ BOA.BEO. 3605-270357.

⁷¹⁹ BOA.DH.MKT.2882-59.

⁷²⁰ BOA.İDH.1477-6; BOA.DH.SAİD.d.169-52, s.101; BOA.DH. MUİ.1-72; 5-6; BOA.BEO.3627-272017; BOA.DH.MKT.2913-50.

⁷²¹ BOA.DH. MUİ.19-70.

⁷²² Subhi Saatçi, *Irak Türkmenleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s.103-105.

bir durağı Kerkük'tür.⁷²³ Sancak ahalisi Türk, Kürt, Arap, Keldani ve Musevi ırklarına mensuptur. Kürtler ve Araplar aşiret ve kabileler halindedir. Ancak şehir halkının çoğunluğu Türkler'den oluşur.⁷²⁴ 1910 ve 1911 Osmanlı Devlet Salnameleri'nde Kerkük sancağının mutasarrıfından başka idari kadronun isimleri ve nüfus bilgileri vardır. ⁷²⁵ 1912 tarihli Musul Vilayeti salnamesinde ise Kerkük'ün idari kadrosu dışında kaza ve nahiyeler, mektepler hakkında bilgilere rastlanır.⁷²⁶

Avnullah Kazımı'nın mutasarrıf olduğu dönemde Kerkük'te eşkıya saldırıları önemli bir sorundu. Arşiv belgelerinde en çok adı geçen Hemvend ve Şemmer aşireti eşkıyalarıdır. Özellikle tüccarlar, mallarının yağmalanmasından şikâyet ediyordu.⁷²⁷ Avnullah Kazımı, göreve başladıktan sonra Kasım ayında hükümete bildirdiği tebliğde eşkıyaların tazyiklerinden ve alınan tedbirlerden bahseder. Avnullah Kazımı, 8 Şubat 1910 tarihli belgede, hüsnü hizmetinden dolayı tebrik edilir.⁷²⁸ Avnullah Kazımı'nın görevinde başarılı olduğu, 3 Ekim 1910 tarihli başka bir belgede de yer alır.⁷²⁹ Zorlutuna, babasının mutasarrıflığından sonra Kerkük'te eşkıyalığın azaldığını belirtir. Ancak arşiv belgelerinden eşkıyaların faaliyetlerine devam ettiği, polis gücünün yetersiz kaldığı ve arttırılmak istendiği anlaşılmaktadır.⁷³⁰ Bununla birlikte Avnullah Kazımı, barışçıl bir yol takip eder.⁷³¹

Avnullah Kazımı'nın Kerkük'te iken bir oğlu dünyaya gelir. Adını Abdülhay Hadi koyarlar. Zorlutuna, burada da babasının dürüst bir niteliğinden bahsederek, konumundan dolayı doğum hediyelerini kabul etmek istemediğine dikkat çeker.⁷³² Ancak Abdülhay Hadi, bir buçuk yaşında bağırsak düğümlenmesinden dolayı

⁷²³ Bu seyyahlar arasında Leonoard Raouwolf, Carsten Niebuhr, Jean-Jacques Rousseau, Cladius James Rich, Ely Bannister Soane vb. isimler vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necat Kevseroğlu, *Seyyahların Kaleminden Kerkük*, Çev. İbrahim Altuntaş, Ortadoğu Yay., Ankara, 2021.

⁷²⁴ *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Edtr: Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdi, ORSAM, Ankara, 2012, s.168,169,174.

⁷²⁵ *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Selanik Matbaası, İstanbul 1326 (1910), s.752; 1327, (1911), s.791.

⁷²⁶ *Musul Vilayet-i Salnamei Resmiye (1912)*, Musul Matbaası, 1912, s.803; *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul...*s.169-200.

⁷²⁷ BOA.DH.MKT. 2681-12;2681-34; 2807-49; 2832-20;2832-31; BOA.DH.MKT.2807-49.

⁷²⁸ BOA.DH. MUİ.63-14.

⁷²⁹ BOA.DH.MTV.38-2.

⁷³⁰ Zorlutuna, a.g.e., s.65; BOA.DH. MUİ.1-7;1-14;152-27; BOA.DH.EUM.MEM.4-107.

⁷³¹ BOA.DH.SYS.25-67.

⁷³² Zorlutuna, a.g.e, s.65-67.

vefat eder, Kerkük'te Danyal Peygamber Türbesi karşısındaki (günümüzde Kerkük Subay Şehitliği) mezarlığa gömülür.⁷³³

Zorlutuna, Avnullah Kazımı'nın faaliyetlerinden birisini; “*Telefon da henüz Bağdat’a Musul’a gelmeden, İstanbul’a geldikten az sonra, Kerkük hükümet dairelerine getirilmişti.*” şeklinde dile getirir.⁷³⁴ Arşiv belgelerinde Kerkük için böyle bir icraata rastlanmamakla birlikte, Musul polis karakolundan telefon için izin talep edildiğine dair belgeler vardır.⁷³⁵ Zorlutuna, Kerkük’ü ayrı bir yer olarak öne çıkarmaktadır. Buna göre, babasının faaliyetleri örnek, ideal bir vali çizgisindedir. Örneğin; Zorlutuna, Sanayi Mektebini yeni açılmış gibi yansıtır.⁷³⁶ Ancak Avnullah Kazımı, 1870’te açılmış olan bu mektebi yeniler. Bununla birlikte Avnullah Kazımı'nın Kerkük sancağına katkılarından biri, döneminde beş sınıflı bir idadi ve ilkokul açılmasıdır.⁷³⁷ Sanayi Mektebi’nde 1912 yılında halktan toplanan paralar ile bir matbaa kurulur. Matbaada yerel gazete Mehmet Zeki ve Ahmet Medeni tarafından çıkarılan Havadis gazetesi basılır.⁷³⁸ Kerküklü Şair Hicri Dede'nin bu vesileyle, övgüsel bir manzumesi Havadis gazetesinde yayınlanır. Ancak Avnullah Kazımı, Ahmet Medeni ve Seyyid Mehmet Cevat tarafından basılmaya başlanan Maarif Mecmuası'nı imtiyaz hakkının kanuna aykırılığını öne sürerek kapatır.⁷³⁹

Avnullah Kazımı'nın, Bağdat'ta görevli İngiliz Oryantalist diplomat, John Gordon Lorimer ile yakınlığı önemlidir. Lorimer, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa ve Musul Valisi Tahir Paşa gibi daha üst düzeydeki isimlerle de yakındır. 1910 Mayıs ayında seyahatleri rapor edilir.⁷⁴⁰ Lorimer, Lord Curzon'un emri ile 1903'ten itibaren Ortadoğu ve Arabistan bölgesinin tarihi ve coğrafi niteliklerine dair kitap yazar. 1914'te petrol işletmeciliğinin Almanya'ya verilmesinde katkısı vardır.⁷⁴¹ Avnullah

⁷³³ Kür, *Yarısı Roman...*, s.143. Zorlutuna, kardeşinin ölümünden elli beş yıl sonra mezarının onarıldığını ve kendisine fotoğraf gönderildiğini belirtir. Zorlutuna, a.g.e, s.71. Ancak mezar taşı mevcut değildir. Vehbi Günay, Saad F. Oumar, “Kerkük Osmanlı Subay Mezarlığı (Şehitliği)”, *Cihannüma*, Sayı:3/2; Aralık, 2017, s.91.

⁷³⁴ Zorlutuna, a.g.e., s.65.

⁷³⁵ BOA.DH.EUM.MH.35-27;16-42.

⁷³⁶ Zorlutuna, a.g.e., s.65.

⁷³⁷ BOA.DH.İD.34-28; BOA.MF.İBT. 274-54; Ata Terzibaşı, *Kerkük Matbuat Tarihi*, Kerkük Vakfı, İstanbul,2005, s.32,33.

⁷³⁸ Terzibaşı, a.g.e., s.32,33.

⁷³⁹ Terzibaşı, a.g.e., s.60,61

⁷⁴⁰ BOA.DH. MUİ.92-44.

⁷⁴¹ Stephen Hemesley Longrigg, *Irak 1900-1950*, Arapçaya Çeviren: Selim T., Bağdat,1988, s.93,94; Mustafa L. Bilge, “Lorimer, John Gordon”, *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 212-213.

Kazımı'nın mutasarrıflığı döneminde, Bağdat bölgesinde petrol varlığı, bilinen bir şey olmakla birlikte, 1910 Mayıs tarihli bir arşiv belgesinde Musul ve Kerkük civarında Fırat ve Dicle havzasında zengin petrol kaynakları olduğuna dair bilgi vardır.⁷⁴² Dolayısıyla Lorimer'in Avnullah Kazımı gibi yöneticilerle bağlantısı dikkate değerdir.

Kerkük'te bir süre sonra, Avnullah Kazımı'den şikâyet edilmeye başlanır. Bu şikâyetlerin ilki Salihi karyesinden bazı şeyhlerin imzalarıyla verilen, Avnullah Kazımı'nın emriyle Salihi karyesinde birçok kimseye, malına zarar verdiğiine dairdir. Bu şikâyetle Avnullah Kazımı'nın zirai ürünleri elde etmek niyetinden bahsedilir.⁷⁴³ 1912'de, emekli bir mülazım da şikâyet ederek, Avnullah Kazımı'nın bir şahsın hanımını cebren bir yerde tuttuğunu iddia eder. Yapılan tahkikatta kadının eşinden ayrı olduğu ve mülazımın yalan isnatta bulunduğu ortaya çıkar.⁷⁴⁴ Bununla birlikte hükümet Avnullah Kazımı'nın, harcamalarının usule aykırı olduğu için uyarı yapar.⁷⁴⁵

Avnullah Kazımı hakkında yapılan en önemli şikâyet, 1913 yılında olup, azledilmesine neden olacaktır. Nakşî şeyhlerden gönderilen bir yazıda, Avnullah Kazımı'nın, maiyeti ile memurlardan bazılarını toplayarak aleyhte sözler sarf ettiği, “*Hükümetin Doğu'yu bırakacağı*” şeklindeki sözlerle, etkilemeye çalıştığı iddia edilir.⁷⁴⁶ Avnullah Kazımı, bu jurnalden birkaç ay sonra, 13 Temmuz 1913'te, tehditkâr vukuatları ve hükümet aleyhinde olması nedeniyle azledilir.⁷⁴⁷ Zorlutuna, babasının azledilme nedenini başka bir şekilde anlatır. Buna göre Zorlutuna'nın adını hatırlayamadığı bir aşiret, altın karşılığında Musul'dan geçmek istemiş, ancak Avnullah Kazımı kabul etmemiştir. Geçidi tutmak için gönderdiği jandarmalarla çatışma çıkınca bir asker vurulmuştur. Zorlutuna'ya göre görünen sebep buydu ancak gerçek sebep babasının dürüst olmasından dolayı yapılan iftiralar.⁷⁴⁸ Zorlutuna babasının Kerkük'te çok sevildiğini vurgular, şairlerin övgü ve methiyelerini öne çıkartır. Bunlardan biri Esat Naipoğlu diğeri ise Şeyh Rıza Talebani'dir. Bu isimlerden Şeyh Rıza, Mahmut Kemal İnal'ın anlatımına göre son derece maddiyatçı olup dergâhta oturduğu için hükümetten maaş alan, verilmediği takdirde büyü-hiciv gibi

⁷⁴² BOA.BEO.3748-281027.

⁷⁴³ BOA.DH.MTV.18-23.

⁷⁴⁴ BOA.DH.MKT.18-62.

⁷⁴⁵ BOA.DH. MUİ.88-49.

⁷⁴⁶ BOA. DH.MTV.18-79.

⁷⁴⁷ BOA.İDH.1499-71.

⁷⁴⁸ Zorlutuna, a.g.e., s.84-86.

kötü yollara başvuran bir niteliğe sahiptir.⁷⁴⁹ Dolayısıyla Avnullah Kazımı'ye sempatisi de bu çıkar ilişkisi olmakla birlikte, maddiyatçı ve mistik zihniyete sahip olmaları ortak noktalarıdır.⁷⁵⁰

Avnullah Kazımı'nın, Kerkük'te iken şaibeli işlerinden biri de sulama kanalı projesidir. Kerkük'te başlatılan bu projeyle ilgili, ileriki tarihlerde (1916) ortaya çıkacak yolsuzluk iddialarında, talep edilen masrafların gereksiz olduğuna dair bir suçlamada bulunulur.⁷⁵¹ Zorlutuna, bu projeden bahsetmeyip, azledildikten sonra Bağdat'a gittiklerini ve Avnullah Kazımı'nın Bağdat Vali vekili Mehmet Fazıl Paşa ve Beyoğlu'nda oteli olan Alman Kroker ile ortak, "Nehrevan" adlı bir sulama kanalı işine gireceğini belirtir. Zorlutuna, imtiyaz işleri için İstanbul'a geldiklerini, ancak İngilizlerin Bağdat'a girmesiyle imtiyazın alınamadığını ileri sürer.⁷⁵² Her iki projenin de sulama kanalı üzerine olması ve yolsuzluk iddiası, Zorlutuna'nın anlatımını çelişkili kılar. Bununla birlikte Mehmet Fazıl Paşa'nın kızı Hadduç Dağıstanlı, babasını anlattığı hatıralarında böyle bir projeden bahsetmez.⁷⁵³

Bağdat'ta iken, İsmet Kür dünyaya gelir. Zorlutuna, dönüş yolculuğunda Basra'da verilen molada babasının, hükümet tarafından mimlendiği gerekçesiyle karaya hiç çıkmadıklarını belirtir. Zorlutuna'ya göre babasının, eşraftan bir isim olan Talip Bey'in davetini geri çevirme nedeni ilginçtir. Buna göre Talip Bey *Cumhuriyetçi* olduğu için mimlidir, bu nedenle babası görüşmez.⁷⁵⁴ Avnullah Kazımı'nın Kerkük'te hem olumlu hem olumsuz imaj çizmiştir. Zorlutuna, Lütfi Kırdar'dan duyduğu bir söze dayanarak babasını Kerkük'te veli addedenler olduğunu belirtir. Avnullah Kazımı'nın idareciliği ve halk üzerinde bıraktığı intiba, Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından dile getirilir. Tanpınar, on beş yaşında babasının görevinden

⁷⁴⁹İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C.3, MEB. İstanbul, 1969, s.1477-1479.

⁷⁵⁰Şeyh Rıza'nın, Avnullah Kazımı için dört kıtalık şiirinde bu özellik görülebilir; "*Alınca hazne-i maliyeden binlerce müsbettir. Benim sa'yim gibi Kazım beğin va'di mühderdir. /Beni hoşnud ider ferda diyor va'd ider her gün /Ol ferdanın muradı galiba ferda-yı mahşerdir.*" Cuma Kadir, *Şeyh Rıza Talabani'nin Şiirleri*, Danş. Mustafa Toker, Selçuk Üniversitesi, SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s.92.

⁷⁵¹BOA. DH. İUM.78-23.

⁷⁵²Zorlutuna, a.g.e., s.99,100.

⁷⁵³Hadduç Dağıstanlı, *Bir Kahraman'ın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1969.

⁷⁵⁴Zorlutuna, a.g.e., s.102.

dolayı Kerkük’e gelerek, Avnullah Kazımı’nin oturduğu konağa yerleşirler. Tanpınar, Avnullah Kazımı hakkında şunları dile getirir:⁷⁵⁵

“Şair Halide Nusret Hanım’ın babası olan bu zat, Kerkük’te çok iyi bir hatıra bırakmıştı. Onun hakkında söylenenleri şimdi hatırladıkça, eski imparatorluğun devamını sağlayan, o tuttuğunu koparır, çakır pençe memurlardan biri olduğunu düşünüyorum. Şehre ve havalide sükûnet getiren, devlet otoritesini koruyan bu cins memurlara eskiden halkımız bir nevi keramet, hiç değilse bir dindarlık, riyazet izafe ederdi. Avnullah Kâzımı için de böyle olmuştu. Mektep arkadaşlarımla çoğu, onun geceleri soyunmadan bir post üzerinde yorulana kadar ibadet ve dua ettiğini ve oracıkta kıvrılıp uyduğunu, sonra atına binip eşkıya takibine çıktığını anlatırlardı.”

2.3.7. Avnullah Kazımı’nin İstanbul’a Dönüşü ve Vefatı

Avnullah Kazımı, 1914 yılında İstanbul’a döner, önce Kızıltoprak’ta bir konakta, sonra Göztepe’de oturur.⁷⁵⁶ Bu sırada Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Yiyecek, ekmek sıkıntılarının yanı sıra, Avnullah Kazımı, zatürre hastalığına yakalanır. 1916’da vefat eder. Ancak Mehmet Zeki Pakalın’ın verdiği bilgiye göre, Avnullah Kazımı, Kerkük’te Kürt aşiretlerinin saldırısıyla ölmüştür.⁷⁵⁷ Dolayısıyla Avnullah Kazımı’nin hastalığı hususu da sıkıntılıdır. Zira sulama kanalı meselesinde, Avnullah Kazımı’nin sorgulanacağı bildirilen belgenin tarihi 1916’dır. Zorlutuna’nın anlatımı da bu tarihi gösterir. Ancak, Pakalın’ın verdiği bilgi, Avnullah Kazımı’nin ölümünü şaibeli kılar. Avnullah Kazımı’nin ay ve gün olarak hangi tarihte öldüğü ve hangi mezarlığa gömüldüğünün bilinmemesi sorunludur. Nitekim kızları bu hususta bir şey belirtmemişlerdir. Buna rağmen, Zorlutuna ve Kür, İstanbul’a geldikten sonra babasının ölmeden önceki zamanlarından bahsederler. Buna göre, Göztepe’de, daha ucuz kiralık konağa taşınırlar, Avnullah Kazımı’nin ilaç ve gıdaya ihtiyacı vardır. Ayşe Nazlı Hanım, dedesinden kalma mücevherleri, eşyaları satar.⁷⁵⁸

İsmet Kür, bu dönemlerde babasının yazdığı bir müsveddeden bahseder. Bu defter, Kür’ün, Fransız Hariciye Nazırı olarak tanıttığı Mösyö Gabriel’in Journal Parisien’de neşrettiği makalelerin tercümeleridir. Kür, Cavit Bey’in bu makaleleri getirerek babasından çevirmesini istediğini belirtir. Buna göre, Avnullah Kazımı, 15

⁷⁵⁵Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, Ekim 1996, s.141,142.

⁷⁵⁶Zorlutuna, a.g.e., s.109,117.

⁷⁵⁷Pakalın, a.g.e., s.5.

⁷⁵⁸Zorlutuna, a.g.e., s.109,117,124.

Şubat 1914 tarihli çevirisinin başına “İslam Gözünü Aç”, altına ise “İbretimiz Makaleler”, başlığını koyar. Avnullah Kazımı’nın giriş yazısındaki sözleri ise “*Altı aydan beri devam etmekte olan hastalığımın tehlikeli, karışık anları geçip de okumayla avunduğum şu sıralardaydı ki...*” şeklindedir.⁷⁵⁹

Kür’ün Fransız olarak tanıttığı bu kişi, 1912-13 yıllarında Osmanlı Hariciye Nazırı olan, Ermeni asıllı Gabriel Noradunkyan’dır.⁷⁶⁰ Kür, Cavit Bey’in kimliğinden bahsetmediği için, makalelerin hangi amaçla çevrildiği hususu belirsizdir. Makalelerin çevrilmesine rağmen Avnullah Kazımı’nın aktarılan notunda, maddi sebeplerle matbaaların yayınlamadığı açıklanır.⁷⁶¹ Bu notlar dışında Avnullah Kazımı’nın hatıralarında yazacağını söylediği “Meşrutiyet Felaketlerim” ve “Devr-i Meşrutiyet’te İstibdat” adlı eserler de basılmamıştır.⁷⁶²

Ayşe Nazlı Hanım, 1917 Mart ayında hükümete başvurarak aylık talep eder. Hükümet, Avnullah Kazımı’nın on yılı doldurmadığı için maaş verilemeyeceğini, ancak ailenin muhtaç durumu göz önüne alınarak yardım parası niteliğinde bir miktar maaş verileceğini belirtir.⁷⁶³ Bunun yanı sıra, Ayşe Nazlı Hanım, evdeki halı ve antika eşyaları satar. Zorlutuna, babaannesinden kalan bir konağı ise, İkinci Abdülhamid’in saraylı bir hanıma bağışladığını belirtir. Ayşe Nazlı Hanım, Avnullah Kazımı’nın vefatından sonra konaktaki hissesini kurtarır ve kiradan payını alır.⁷⁶⁴ Kür ise annesinin Sandal Bedesteni’nde mücevherlerini sattığını, köşkün bir odasında müzayede düzenlendiğini ifade eder. Kür’e göre müzayedeyi duyanlar özellikle Avnullah Kazımı gibi ünlü ve köklü birinin eşyalarını almak isterler.⁷⁶⁵ Pınar Kür’ün, nehir romanı ve söyleşi kitabındaki anlatımlara göre; Ayşe Nazlı Hanım gizlice eliş işler, İzmit’e bir tanıdıklarında kalarak eşyaları ve bu işleri satar. Yine Kür’ün söyleşi kitabındaki anlatıma göre ise, Ayşe Nazlı Hanım, gizlice eliş işler ve İzmit’te sattığını belirtir.⁷⁶⁶

⁷⁵⁹ Kür, Kür, *Yarısı Roman...*, s.142,143.

⁷⁶⁰ İttihatçılar tarafından seilmeyen Noradunkyan, İkinci Meşrutiyet döneminde ayan üyesi ve Nafia Nazırlığı yaptıktan sonra bu göreve gelir, Balkan Savaşları’nda Osmanlı’nın dâhil olmasında ve yenilgisinde rol oynar. BOA. İ. DUİT. 8-1; 8-59;8-72;11-35; Türkgeldi, a.g.e., s.77,92-97; Topuzlu, a.g.e, s.168,169.

⁷⁶¹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.142,143.

⁷⁶² Avnullah Kazımı, a.g.e., s.72,98.

⁷⁶³ BOA.BEO.4458-33442; BOA.MV.212-89.

⁷⁶⁴ Zorlutuna, a.g.e., s. 125,126,130.

⁷⁶⁵ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*,s.109-112.

⁷⁶⁶ Pınar Kür, Nazlı Hanım’ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi; Mine Söğüt, *Aşkın Sonu Cinayettir, Pınar Kür İle Hayat ve Edebiyat*, Everest Yay. İstanbul, 2006, s.31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ZORLUZADE AİLESİ; İKİNCİ MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E UZANAN KUŞAK

3.1. İki Devrin Tanığı; Yazar Ve Öğretmen Halide Nusret Zorlutuna

3.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi; Halide Nusret Zorlutuna'nın Çocukluk Yılları ve Eğitimi

Halide Nusret, 1901 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Avnullah Kazımı'nın tutuklu kaldığı yedi yıl, Halide Nusret'in çocukluk dönemine rastlar. Halide Nusret, annesi için okumuş, görgülü kadın imajını çizer; Ayşe Nazlı Hanım, Halide Nusret'e ilk okumayı öğretir, Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın şiirlerini ezberlettirir.⁷⁶⁷ Benjamin C. Fortna, Halide Nusret'in verdiği okuma örneği ve aile tanıtımlarına dikkat çekerek, İslami ve milliyetçi kodlar üzerinden imgesel tespitler yapar. Buna göre, bu ilk okuma eğitimi, daha çok dinsel biçimde olmasının yanı sıra Halide Nusret, anne ve babasının *aydınlığı* üzerinden, okuyan bir ailenin çocuğu olduğunu yansıtmaya çalışır.⁷⁶⁸

Halide Nusret için, İzmir'de misafir kaldıkları akrabası Halit Amca da önemlidir. Halit Bey, Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan Mustafa Necati Uğural'ın babasıdır. Halide Nusret'le Mustafa Necati arasında beşik kertmesi yapılmıştır. Avnullah Kazımı, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, serbest kaldığında, karşılamak için evde hazırlık yapılır. Halide Nusret, babasını, “*Hürriyet uğruna mücadele ettiği için mahkûm edilen bir kahraman*” şeklinde idealize eder, babasını karşılamak için, Namık Kemal'in “Hürriyet” adlı şiirini okuyacaktır. Ancak gerek resminde gerek hayalinde yaşattığı genç ve yakışıklı babasını, saçlı sakallı karışmış, yaşlı bir adam olarak görünce şaşkınlık geçirir ve şiiri unuttur. Halide Nusret'in, babasının geldiği bugünü “23 Temmuz 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gün” olarak hatırlamasında bir yanlışlık vardır.⁷⁶⁹ Zira sürgündekiler İkinci Meşrutiyet ilan edildiği günde gelmemiştir. Bu dönüş daha sonra olur.

⁷⁶⁷Zorlutuna, a.g.e., s.13,14,22,23.

⁷⁶⁸ Benjamin C. Fortna, *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*, Çev. Mehmet Beşikçi, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s.51,279.

⁷⁶⁹Zorlutuna, a.g.e., s.19-20; 27-30.

Halide Nusret, eğitimini bir süre evde alır. Matematik derslerini babasıyla Sinop'tan gelen Behçet Bey'den alır. Halide Nusret, Avnullah Kazımı'nın, İkinci Meşrutiyet dönemindeki faaliyetlerine değinmekle yetinir, babası hakkında yapılan suçlamaların iftira olduğunu ileri sürer.⁷⁷⁰ Kerkük yolunda, 31 Mart Vakası'nın olması, yaşanan sıkıntılar ve Kerkük'teki mutasarrıflık yılları bu tabloyu oluşturacak romantik bir yazım ile tamamlanır.

Halide Nusret, Kerkük için “*çocukluğumun cenneti*” tabirini kullanır. Halide Nusret, erkek kıyafeti giyerek, babası ile nişan talimlerine gider, ata binmeyi, silah kullanmayı öğrenir, Arapça ve Farsça derslerini alır. Tasavvufa ilgisi bu dönemlerde başlar.⁷⁷¹ Halide Nusret, Kerkük'te babasının dürüst bir vali olarak tanınması hususuna bilhassa yer verir. Oysa arşiv belgelerinde ortaya çıkan şikâyet ve yolsuzluklar, Halide Nusret'in hatıraları içinde yoktur. Bunlar babasının düşmanlarının tertip ettiği tuzaklar olarak gösterilir.⁷⁷² Nazan Aksoy, Halide Nusret'in Kerkük'e ve babasına atfettiği değerlerin, on yaşında bir çocuğun hafızasından çok, yetmiş dört yaşındaki siyasi görüşlere sahip bir aydının izleniminden yazıldığını vurgular.⁷⁷³ Bu bağlamda Halide Nusret'in, ideal, dürüst bir baba imajı üzerinden aynı zamanda kendi kimliğini inşa ettiği anlaşılmaktadır.

1914'te İstanbul'a döndüklerinde, Avnullah Kazımı'nın hastalığı, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar aileyi etkiler. Halide Nusret, bu sırada Erenköy İnas Sultanisi'ne gider.⁷⁷⁴ Bu arada Halit Bey'ler, Halide Nusret ile Mustafa Necati'yi evlendirmek ister. Ancak Avnullah Kazımı, daha küçük diye vermek istemez. Bu nişanlılık uzun bir dönem sürüncemede kalır. Zira Avnullah Kazımı, 1916'da vefat eder, araya savaş yılları girer.⁷⁷⁵ Halide Nusret, 1917'de Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun, Talebe Defteri adlı dergisinde açtığı bir yarışmaya “Ağlayan Kahkahalar” adlı bir yazı gönderir ve birinci olur.⁷⁷⁶ Edebi çevreye ilk adımını atan Halide Nusret'in bu yazısı, babasının ölümüne duyduğu üzüntüyü anlatır.⁷⁷⁷

⁷⁷⁰Zorlutuna, a.g.e., s.33-39.

⁷⁷¹Zorlutuna, a.g.e., s.72-77;81-83.

⁷⁷²Zorlutuna, a.g.e., s.84,85.

⁷⁷³Aksoy, a.g.e., s.118.

⁷⁷⁴Zorlutuna, a.g.e., s.109-110; 117-119.

⁷⁷⁵Zorlutuna, a.g.e., s.169.

⁷⁷⁶Nusret'ül Kazımı, “Ağlayan Kahkahalar”, *Talebe Defteri*, 15 Mart 1917, Yıl,2, No:36.

⁷⁷⁷ Zorlutuna, a.g.e., s.126.

3.1.2. Millî Mücadele'den Cumhuriyet Dönemi'ne; Edebi Faaliyetler ve Öğretmenlik

Birinci Dünya Savaşı sona ermesiyle işgal süreci başlar. Halide Nusret'in 17 yaşında olduğu bu dönemde, İstanbul işgal edilir. Halide Nusret, Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun vasıtasıyla dönemin edebi çevresiyle yakınlaşır. Şiir ve yazıları; *Kadınlar Dünyası*, *Türk Kadını*, *Genç Kadın*, *Yeni İzmir*, *Salon*, *Nedim*, *İtisam* adlı dergilerde yayınlanır. Halide Nusret, 1919 yılında Darülmuallim sınavlarını kazanır ve Halit Bey vasıtasıyla İstanbul Özel Aşyan Lisesi'ne öğretmen olarak atanır. Halide Nusret, öğretmenliğe maddi sebeplerle başlar, giderek milliyetçi bir hüviyet kazanır. Bu ideolojiye yaklaşımında, işgal sonrasında Rumların Türkler'e karşı davranışı etkilidir.⁷⁷⁸

Halide Nusret'e, bu süreçte evlilik teklifleri gelmeye başlar. Bunlardan biri ev sahiplerinin oğludur. Ancak annesi geri çevirir. 1921'de *Küller*, 1922'de *Sisli Geceler* adlı eseri yayınlanır.⁷⁷⁹ Bu dönemlerde tekrar bir talip çıkar. Halide Nusret, kendisini şiirlerinden tanıyan, Doğu'lu olan bu zatın kimliğini gizler. Bu evliliği annesi istemez ancak razı olur. Birkaç ay nişanlı kalırlar.⁷⁸⁰ Nişanlısı, memleketine döndükten sonra, annesi nişanı atar. Halide Nusret, birkaç yıl sonra, bu çocuğun savaşta beynine kurşun girdiğini ve vefat ettiğini öğrenir, yaşadığı bu nişanlılığı, otobiyografik romanı *Aşk ve Zafer*'de anlatır.⁷⁸¹

Halide Nusret'in hayatında, bu dönemlerde başka bir gelişme, Mustafa Necati'nin İstanbul'a gelmesi ile evlilik olayının gündeme gelmesidir. Nikâh hazırlıkları yapılır. Mustafa Necati, Millî Mücadele'ye hizmet için Balıkesir'e gidecektir, yanında Halide Nusret ve ailesini de götürmek ister. Ancak Ayşe Nazlı Hanım, Balıkesir'de hep birlikte oturma fikrine karşı çıkar ve bu gerginlik nişanın atılmasına neden olur. Mustafa Necati, yazdığı bir mektupta Halide Nusret'e, Balıkesir'e gelmesini teklif eder. Ancak Halide Nusret, annesini yüz üstü bırakmak istemez.⁷⁸² Halide Nusret'in bahsetmediği üçüncü nişanlılık olayını ise İsmet Kür

⁷⁷⁸Zorlutuna, a.g.e., s.137-141.

⁷⁷⁹Halide Nusret Zorlutuna, *Küller*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 1921. Halide Nusret, *Sisli Geceler*, Yeni Şark, 10 Mayıs 1922-27 Haziran 1922.

⁷⁸⁰Zorlutuna, a.g.e., s.144-155.

⁷⁸¹Zorlutuna, a.g.e., s.159-161; Halide Nusret Zorlutuna, *Aşk ve Zafer*, Töre-Devlet Yay. Ankara,1978, s.123;12-134.

⁷⁸²Zorlutuna, a.g.e., s.166-170.

anlatır. Buna göre; ressam Harika Lifij ve heykeltıraş Nijad Sirel'in kardeşleri, Enver Sirel, Halide Nusret'le belli bir süre nişanlı kalır. Ancak Ayşe Nazlı Hanım istemediği için bu nişan da bozulur. Kür'e göre annesinin nişanı bozma sebebi, ailenin Ermeni ya da Rum asıllı olmasıdır.⁷⁸³ Halide Nusret, öğretmenlik yaparken, Posta Telgraf Müdürlüğü'nde çalışmaya başlar, ancak 1921'de tenkisattan dolayı çıkarılır. 1922 ve 1923 yıllarında, İngilizce dersi aldığı Y.W.C.A. adlı kurumda Türkçe ve Edebiyat dersleri vermeye başlar. Aynı dönemde İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Tarih Bölümü'ne devam eder.⁷⁸⁴

3.1.2.1. Halide Nusret Zorlutuna'nın Millî Mücadele Dönemindeki Yeri

Halide Nusret'in Millî Mücadeledeki yerine dair, hatıralarındaki anlatıma bakıldığında pasif olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Millî Mücadele'yi destekleyen Darülfünun ve Türk Ocakları kurumlarında yer alır.⁷⁸⁵ Halide Nusret'in, Millî Mücadele'deki yerini anlamlandırmak için bu dönemde kadın faaliyetlerinin nasıl olduğunu kısaca ortaya koymak gerekmektedir. Bu hareketliliğin kökleri, Balkan Savaşları döneminde, kongreler, cemiyet ve basın yolu ile başlamıştır denilebilir. Millî Mücadele döneminde, kadınlar çeşitli cemiyetler kurarak, miting düzenlerler. İstanbul'da ilk miting, 19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileriyle, Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenerek, işgal kuvvetleri protesto edilir.

İzmir'in işgalinden sonra 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi yapılır. 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Doğancılar mitinginden sonra, 22 Mayıs 1919'da yapılan Kadıköy mitinginde yirmi bine yakın kişi toplanır. Konuşmacılar arasında Halide Edip ve Münevver Saime vardır. Münevver Saime Hanım, yaptığı konuşmadan ötürü işgal kuvvetlerince tutuklanır. 13 Ocak 1920 Salı günü Sultanahmet Meydanı'nda "*İstanbul Türktür ve Türk Kalacaktır*" isimli üçüncü bir miting düzenlenir. 150 bin kişinin katıldığı bu mitingde, kadınlardan, Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım bir konuşma yapar. Bu faaliyetlerde, Halide Edip, Şükûfe Nihâl, Münevver

⁷⁸³ İsmet Kür burada soyadını Siren olarak vermiş. Doğrusu Sirel'dir. Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.127,128.Yaptığımız araştırmaya göre Harika Lifij ve Nijad Sirel'in Enver Sirel adlı bir kardeşleri yoktur. Bununla birlikte Harika ve Nijad Sirel'in annesinin adı Melek Yenneneva, babası ise Amasya'ya tayini çıkan hekim İbrahim Şazi Sirel'dir. Ancak Enver Sirel hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu kişinin muhtemelen kuzen ya da evlatlık olma ihtimali vardır.

⁷⁸⁴Zorlutuna, a.g.e., s.200

⁷⁸⁵Coşkun, a.g.e., s.65

Saime vb. hanımlar öne çıkar. Halide Nusret, anılarında bu mitinglerden bahsetmez.⁷⁸⁶ Bu dönem basınında hanım yazarların önde gelenleri Halide Edip ve Müfide Ferit'tir. *Hâkimiyet-i Millîye* ve *İrade-i Millîye* gazetelerinde Millî Mücadele'ye yönelik yazılar kaleme alırlar.⁷⁸⁷

Halide Nusret, Millî Mücadele sürecinde edebiyatı bir kaçış alanı olarak görmüş, şiir ve romanlarında aşk ve bireysel temalara odaklanmıştır. Bu bağlamda, Halide Nusret'in, Millî Mücadele'ye yönelik yazıları yoktur. Ancak, mütareke dönemine atfettiği *Git Bahar* adlı şiiri vardır.⁷⁸⁸ Halide Nusret, Mustafa Necati'nin İstanbul'a gelmesini ve evlerinde saklanması ile övünerek; "*İstiklal Savaşı'nın ilk tohumlarının bir kısmı bizim evde atılıyordu.*" şeklinde ifade eder.⁷⁸⁹

Halide Nusret, Yusuf Ziya Ortaç'ın Vala Nurettin, Nazım Hikmet ve Faruk Nafiz'le birlikte kendisine de, Anadolu Harekâtına katılma teklifini yaptığını belirtir. Halide Nusret, bu teklifi ailesini bırakamayacağı için reddeder.⁷⁹⁰ Hatıra kitabında sansürlenmiş bu bölüm, Hürriyet gazetesinde tam olarak çıkar. Sansür nedeni ise Nazım Hikmet'in adının geçmesidir. Halide Nusret, kardeşine yazdığı mektupta, İnci Samancı'nın Nazım Hikmet'e dair olan satırların çıkarılmasını istediğini belirterek; "*Bu adam benim arkadaşım yahu, adamın görüşlerine, politik şahsiyetine de bir nebze olsun dokunmuş değilim.*" şeklinde bir yorum yapar. Oysa Halide Nusret, sansürlenmiş yerlerde, Nazım Hikmet'in *Sarı Zeybek* adlı şiirini övmekle birlikte, şiir tekniğini küçümser, komünistliğini, "Bize ihanet etti" şeklinde yorumlar.⁷⁹¹ Vala Nurettin, bu anısında söz konusu isimleri zikretmesine rağmen Halide Nusret'ten bahsetmez. Yusuf Ziya Ortaç da anılarında Halide Nusret'e yer vermez.⁷⁹²

⁷⁸⁶ Coşkun, a.g.e., s.65.

⁷⁸⁷ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* (1839-1923), TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.108-115; Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", *Türkler*, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.1229-1231.

⁷⁸⁸ Zorlutuna, a.g.e., s.131. Şiir ilk olarak 1920 yılında Celal Sahir'in "Üçüncü Kitap" adlı dergisinde yayınlanmıştır. Sevinç Yıldız, *Celal Sahir Erozan'ın Dergiciliği ve Kitap Dergileri 1-8 Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. S.B.E., Türk Dili ve Edebiyatı, Dnş. Ahmet Bozdoğan, Sivas, 2010, s.255.

⁷⁸⁹ Zorlutuna, a.g.e., s.166-168; Halide Nusret Zorlutuna, "Bir Devrin Romanı; İstiklal Harbinin İlk Tohumları Atılmaya Başladı", *Hürriyet*, 14 Ekim 1973.

⁷⁹⁰ Zorlutuna, a.g.e., s.199-201.

⁷⁹¹ Halide Nusret Zorlutuna, "Bir Devrin Romanı; Nazım Hikmet ve Şiirleri", *Hürriyet*, 16 Ekim 1973; "Bir Devrin Romanı; Asrın Baş Eğdi Sandığı At Şaha Kalkıyor", *Hürriyet*, 22 Ekim 1973.

⁷⁹² Vala Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Hikmet Geçti*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1969, s.48-50; Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1963; Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, İnkılap Yay., İstanbul, 2020.

Halide Nusret'in, özel arşivinde "Geçmişten Alınacak Dersler" adını verdiği, notlarında, Yakup Kadri'nin, 1922'de, *İkdam* gazetesinde yazdığı bazı makaleleri kaydettiği anlaşılmaktadır. Bunlar; "*Vahdettin'in halife seçilmesi ve bu vesileyle yapılan hutbe, Boğazlar ve Rusya meseleleri, İslam'ın Yeni Ölçüleri, Ekaletlerin Ecnebler Tarafından Himayesi, Makam-ı Hilafet ve İslam*" vb. başlıklardaki haber ve yazılardır.⁷⁹³ Bu durum, Halide Nusret'in hangi konuları önemseydiğini göstermektedir. Nazire Akbulut'a ait bir makalede, Halide Nusret'in, Millî Mücadele'yi Milliyetçi duygularla desteklediği, ancak kurucu Mustafa Kemal Atatürk'e karşı bir mesafesi olduğu belirtilir.⁷⁹⁴ Ancak, Halide Nusret, Atatürk üzerine şiirler yazar. İsmet Kür'e göre Halide Nusret, Atatürk'ün kurtarıcı bir melek olduğuna inanır.⁷⁹⁵ Bu bağlamda başka bir görüşe göre; Osmanlı'nın son yıllarında yaşamış olan kesimlerin, gördükleri savaş yıllarından dolayı Atatürk'ü kurtarıcı mesih yerine koymaları benzer bir yaklaşımdır.⁷⁹⁶

3.1.2.2. Halide Nusret Zorlutuna'nın Romancılığı ve İlk Romanı

Halide Nusret'in romancılığını anlamak için dönemin roman anlayışı ve Halide Nusret'in nerede durduğunu anlamak gerekir. Halide Nusret'in roman yazımı 1918'de başlar. Bu süreçlerde romanlarda daha çok; Doğu-Batı ikilemi üzerinden kadın erkek ilişkileri ele alınır. Romantik edebiyat etkilidir. Namık Kemal'in vatan ve millet kavramlarıyla pekişen ilk ideolojik tarih romancılığı; *yeni insan, yeni sistem* idealini roman üzerinden inşa etme işlevini üstlenir ve Namık Kemal'in kendi ve kendisinden sonraki nesli etkiler.⁷⁹⁷

Cumhuriyet sürecinde Batılılaşma, modernleşme gibi kavramlarda bir süreklilik olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte "*Milliyetçilik*", "*Toplumsal bilinç oluşturma*", "*Türklük*" gibi kavramlar romanlara yansır. Modern iktidar, öngördüğü yaşam tarzını Türkiye'de roman ile üretmiştir. Böylece roman bir davanın, bir ideolojinin uysal aracı olarak kullanıla gelmiştir.⁷⁹⁸ Bu bağlamda Cumhuriyet

⁷⁹³ Halide Nusret Zorlutuna Özel Arşiv Koleksiyonu, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

⁷⁹⁴ Nazire Akbulut, "Otobiyografiler, Kendini ve Yaptıklarını Önemsemektir", *Diyalog* 2015/1, s. 63

⁷⁹⁵ Kür, *Yarısı Roman*,...s.184,185.

⁷⁹⁶ Onur Atalay, *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, 2018, s.225-228.

⁷⁹⁷ İbrahim Şirin, "Kollektif Kimlik İnşa Aracı Olarak Tarihi Roman", *Türk Yurdu Roman Özel Sayısı*, Sayı 153-154, Mayıs-Haziran, Ankara, 2000, s.170.

⁷⁹⁸ Şirin, *a.g.m.*, s.170.

sürecinde romanlar; savaşlar ve Millî Mücadele gibi reel olayları ele almaları açısından *Toplumsal*, yazarın tamamen kendi iç dünyasından yansıyan aşk, evlilik gibi konular açısından da *Dramatik Roman* olarak iki kategoride irdelenmektedir. Bu genellemenin dışında kalıp her iki türü de barındıran romanlar da vardır. Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Halit Ziya Uşaklıgil vb. isimler, dönemin öne çıkan yazarları arasındadır. Özellikle Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet ve Cumhuriyet’le gelen değişim, vatanseverlik, Türklük ve Anadolu anlatımı öne çıkar. Halide Nusret, Halide Edip’in romancılığını beğenir. Nitekim Halide Nusret, Şukufe Nihal, Safiye Erol, Samiha Ayverdi, Müfide Ferit Tek gibi yazarlarla birlikte Halide Edip’in devamı niteliğinde romanlar kaleme alan yazarlar arasında gösterilir. Bu yazarlar, romanlarında; toplumda kadının rolünü belirleyici, aydınlatıcı bir mühendis kimliğiyle; “*ideal, vatansever, erdemli bir anne, eş ve kadın profilini*” yansıtırlar.⁷⁹⁹

Halide Nusret’in bazı romanları, Halide Edip’in *Handan* ve *Mevt-i Hükm* adlı romanlarına benzemektedir. Vatanseverlik yaklaşımı belirli ölçülerde aynıdır. Zeki Gürel, Halide Nusret’i yeniliklere açık olması yönüyle Halide Edip’e benzetir.⁸⁰⁰ Ancak, Halide Nusret, Halide Edip’ten fikri yönden ayrılır. Bu farklılık romanlarına yansır. Halide Edip’in *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* gibi romanlarında aydın-yobaz tiplerini tamamen ideolojiktir ve Halide Nusret’in hiçbir romanında yer almaz. Halide Edip, Doğu kadını Batı ile birleştirir, kadına bakış açısı daha feministtir. Erkeğin egemenliğinde tufeyli yaşayan kadını benimsemez. Ancak Halide Nusret, her romanında; “*kadının erkeğe karşı görevlerini yapması ve fedakârlığı bir erdemdir*” fikrini aşılır.

Halide Nusret’in, Millî Edebiyat akımında yer aldığı söylenir.⁸⁰¹ Halide Nusret, ayrıca; Cumhuriyet döneminde yazmalarına karşın “*geçmiş yaşama tarzı ve ihtişamıyla eserlerinde yaşatanlar, mazinin kokusunu romanına sindiren*” yazarlar arasında gösterilir.⁸⁰² Bu bağlamda benzer bir görüşe göre; Halide Nusret’in

⁷⁹⁹ Yakup Çelik, *Türk Edebiyatı Tarihi* 4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s.219,255.

⁸⁰⁰ Gürel, a.g.e., s.26.

⁸⁰¹ Ali İhsan Kolcu, *Millî Edebiyat I Şiir*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum, 2010, s.281; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB., Yay., İstanbul, s.1225.

⁸⁰² Çelik, a.g.e., s.250.

romanlarında, paşazade, zengin konak hayatı gibi unsurlar sıkça görülür. Paşazade kızı olmak ahlaklı olmak ile özdeşleştirilir.⁸⁰³

Roman bir yerde yazarın hafızası, hissiyatıyla ilgilidir. Walter Benjamin'e göre "bellek" bizzat anlatının ya da "romanın" esin perisidir. George Lucas'ın "aşkın yurtsuzluk biçimi" olarak tanımladığı romanı, Benjamin; zaman ve mekân kavramlarından ayrı bir "yaşam alanı" olarak değerlendirir.⁸⁰⁴ Halide Nusret'in romanları, yaşadığı çağdan uzak, hayalde ve geçmişe özlem, hamasi duygular barındırır. Öte yandan Halide Nusret'in romanları, kendi yaşamından alınan mekân, (ev, yer, şehir, köy gibi) yolculuk gibi unsurlar açısından bütünleşir. Bu bağlamda, Halide Nusret'in romanları, Mikhail Bakhtin'in zaman-mekân (kronotop) ilişkisi kuramıyla da yorumlanabilir.⁸⁰⁵ Halide Nusret'in hemen her romanında karakterlerde kendini anlattığı çok fazla hissedilir. Bu nedenle okuyucu, Halide Nusret'in öz yaşamındaki belirgin unsurları romanlarında tekrar tekrar okuyor gibidir. Bu konuyla ilgili Emine Işınsoy, annesinin romanlarında okuyucunun kendisini yadırgamasından korktuğunu, bu nedenle kendi hayatı gibi idealist, erdemli ve ahlaklı kadın karakterlerini yazmaya çalıştığını belirtir.⁸⁰⁶

Halide Nusret, Cumhuriyet'in ilanından önce 1919'da *Küller* adlı romanını yazar.⁸⁰⁷ Halide Nusret'e göre Küller, bir romandan daha çok, ilk büyük hikâyesidir.⁸⁰⁸ Romanın konusu, ölümcül bir hastalığa yakalanan bir adamın eşini öldürmesi ve gelişen olaylar üzerinedir. Halide Nusret, romanı için yapılan eleştirilere;

⁸⁰³ Ömer Yalçınova, "Asalet Abartısı: Halide Nusret Zorlutuna'nın Romanları", *Fayrap*, S.94, Mart, 2017, s.27-29.

⁸⁰⁴ George Lukacs, *Roman Kuramı*, Çev. Cem Soydemir, Metis Yay., İstanbul, 2003, s.50; Onur Bilge Kula, *Marx, Benjamin, Adorno, Sanat ve Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013, s.193,194.

⁸⁰⁵ Mikhail Bakhtin, *Karnaval'dan Romana*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.315, vd.

⁸⁰⁶ Emine Işınsoy, "Canım Annem", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Y.32, Ocak 2003, S.1, s.,48.

⁸⁰⁷ Fevziye Abdullah Tansel, romanın 1919'da *Ümit* mecmuasında neşredildiğini belirtir. Fevziye Abdullah Tansel, "Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebi Şahsiyeti", *Defne*, S.42, Ağustos, 1967, s.14. Ancak yaptığımız taramada derginin bu dönemde çıkmadığı sonraki yıllarda ise tefrika edilmediği tespit edildi. Ayrıca, Özyeğin Üniversitesi'nin "Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi" adlı proje kapsamında 1832-1928 tarihleri arasında 300 süreli yayın üzerinde yapılan tefrika roman listesinde Halide Nusret'in sadece "Sisli Geceler" adlı romanı yer alır. [yahttps://research.ozyegin.edu.tr/xmlui/handle/10679/888/discover](https://research.ozyegin.edu.tr/xmlui/handle/10679/888/discover). E.t.4.7.2022; Zorlutuna'nın bu romanı 1921'de yayınlanır. Halide Nusret Zorlutuna, *Küller*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, 1921. Halide Nusret'in bu ve diğer bazı eserleri daha önce Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılmış, 2012'de Timaş, 2019'da Panama yayınlarından çıkmıştır.

⁸⁰⁸ Aclan Sayılğan, "Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Görüşme", *Ayşe*, Ekim, Yıl, 2, Sayı22, 1970, s.14; Sevinç Çokum, "Yaşayan Şiirimizin Büyük Ustası Halide Nusret Zorlutuna İle Bir Mülakat", *Yeni Düşünce Dergisi*, Sayı, 15, 15 Ocak 1980, s.24.

“Küller’imde yaşatmak istediğim vaka ve kahramanlarım için ‘muhayyel’ diye dudak bükenler var, onlara sorarım: her gün hakiki hayat tipleri önünde o kadar bunalan zavallı ruhlarımız, ‘hayal’ adlı mübarek teselliye kitaplarda da bulmasın mı?..” şeklinde karşılık verir.⁸⁰⁹ Halide Nusret’in bu sözleri aynı zamanda edebi anlayışını özetler. Zira edebiyat, Halide Nusret için gerçeklerden kaçıştır. Halide Nusret’i eleştirenlerden biri Yakup Kadri Karaosmanoğlu’dur. Yakup Kadri, Halide Nusret’i yeni yetişen bir yazar olarak fazla ciddiye almaz ve romanını hayali bulur.⁸¹⁰ Peyam-ı Sabah’ta imzasız olarak yayınlanan bir başka eleştiride ise Halide Nusret’in Fuzuli ve Baki’yi bilmemesi, Batı lisanıyla yazması eleştirilir. Buna rağmen aynı gazetede Cenap Şehabettin, Halide Nusret’in romanında, erkek tasvirini kusurlu görse de başarılı bulur.⁸¹¹ Roman, La Martine’nin *Rafael* adlı romanından uyarılma gibidir.⁸¹² Yine Halide Edip’in üç yıl önce yayınlanan *Mevt-i Hükm* adlı romanı ile benzerlik vardır. Halide Nusret’in idealize ettiği Suzan, karakter olarak Halide Nusret’tir. Küçüklüğünde ata binmesi, silah kullanması gibi öğeler, yer tasvirleri, Halide Nusret’in yaşamından kesitlerdir.

Halide Nusret, ikinci eserini 1922’de, Yeni Şark gazetesinde *Sisli Geceler* adıyla yazar.⁸¹³ 1925’te basılan eser, Millî Mücadele döneminin İstanbul’unda geçer. Büyük bir köşkte yaşayan Nüzhet ve Fikret, ablalarının eşinin kız kardeşi Mine’ye âşıktır. Doktor Fikret, Zehra hemşireyle evlenerek Anadolu’ya geçer ve burada Millî Mücadele’ye destek olurlar. Halide Nusret, bu eserde erdemli ve fedakâr kadın olan Zehra ile düşük, melankolik kadın olan Mine üzerinden ideal kadın rolünü vermeye çalışır. Zehra karakterinde, Anadolu ve bazı hususlar dışında otobiyografik unsurlar vardır. Zehra’nın, karakteri, babasız büyümesi, geçinmek için mücevherlerin satılması, köşkün İzmir’de olması en belirgin otobiyografik unsurlardır. Eserde Mine’nin piyano çalması Batı’yı, Zehra’nın tanbur çalması ise Doğu’yu temsil eder. Mine, zayıf histerik santimental tutumuyla, sonunda intihar eden, sönmeye mahkûm olan kadını, Zehra ise eşinin Mine’ye olan aşkına rağmen fedakârlık gösteren, güçlü rolüyle, ideal kadın karakterini temsil eder. Halide Nusret, eserde Millî Mücadele Anadolu’suna yer verir.

⁸⁰⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Küller*, Panama Yay., Ankara, 2019.

⁸¹⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Biraz Edebiyat”, *İkdam*, 15 Kanunievvel (Aralık) 1921, s.2.

⁸¹¹ İmzasız, “Peyam-ı Eyyam”, *Peyam-ı Sabah*, 14 Kanunievvel (Aralık), 1921, s.1; Cenap Şehabettin, “Yeni Kitaplar; Küller, Hüzün ve Tebessüm”, *Peyam-ı Sabah*, 15 Kanunievvel, 1921, s.1,2.

⁸¹² Enver Naci, “Türk Edebiyatı’nda Kadın Romancılar: Halide Nusret Zorlutuna”, *Yarım Ay*, S. 131, Mayıs 1941, s.14.

⁸¹³ Halide Nusret, *Sisli Geceler*, Yeni Şark, 10 Mayıs 1922-27 Haziran 1922.

Bununla birlikte “*Tanrı’nın hâkim olsun diye yarattığı Ulu Millet*” gibi ifadelerle, milliyetçiliğini ortaya koyar.⁸¹⁴ Halide Nusret, bu romanını tamamen Halit Ziya Uşaklıgil’in tesirinde yazdığını belirtir.⁸¹⁵

3.1.2.3. Millî Mücadele Dönemi Şiir ve Yazıları Üzerinden Fikri Yapısı

Halide Nusret, bu dönemde ünlenir. Şiir ve yazılarını yayınladığı dergiler şunlardır; *Talebe Defteri*, *Kadınlar Dünyası*, *Türk Kadını*, *Yeni İnci*, *Genç Kadın*, *Yeni İzmir*, *İzmir’e Doğru*, *İctihat*, *Sebilürreşad*, *Resimli Salon*, *Nedim*, *Şair Nedim*, *Servet-i Fünun*, *Ümit*. Bunlardan başka Celal Sahir’in sekiz sayı çıkan *Birinci*, *İkinci Kitap* adlı edebiyat dergisinde, *İzmir’e Doğru* ve *Ahenk* gazetelerinde şiirleri yayınlanır. Halide Nusret’in şiirleri genelde aşk temalıdır. Bazı edebiyat tarihçileri Halide Nusret’i Beş Hececiler grubuna dâhil eder.⁸¹⁶ Ancak Bilge Ercilasun, Halide Nusret’i, Beş Hececiler’den doğan, yeni bir ekolü benimseyen şairler arasında gösterir.⁸¹⁷ Halide Nusret’i en çok etkileyen yazarlardan biri Halit Ziya Uşaklıgil’dir. Yazıları ise hikâye ya da bir konu üzerinedir.

Halide Nusret, 1918’de Kadınlar Dünyası’nda *Ricat Devrinde* adlı tarih konulu bir şiir yazar. Halide Nusret’in yıllar sonra, bu şiir için; “*Muhteşem Osmanlı’nın Ricat Devri içime dokundu.*” ifadesi, Osmanlı’nın ihtişamından vazgeçemediğini göstermektedir.⁸¹⁸ Halide Nusret, şair olarak ünlenmeye başlayınca Faruk Nafiz Çamlıbel’in dikkatini çeker, aralarında bir gerginlik yaşanır.⁸¹⁹ Halide Nusret’in bu dönemdeki şiir ve hikâyeleri son derece karamsardır. Hikâyelerinde yine ideal kadın tiplmesi göze çarpar.⁸²⁰ Halide Nusret’in, bu dönemde yazdığı şiir ve hikâyeler ile sonraki yıllarda yazdıkları arasında benzerlikler vardır.⁸²¹

⁸¹⁴ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, Panama Yay., Ankara, 2019.

⁸¹⁵ Sayılğan, a.g.m., s.15.

⁸¹⁶ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, C.3, Türk Edebiyat Vakfı, İstanbul, 2002, s.546; Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., İstanbul, 2018, s.762.

⁸¹⁷ Bilge Ercilasun, “Halide Nusret Zorlutuna’nın Şiir Dünyası”, *Töre*, S.158, Temmuz 1984, s.13.

⁸¹⁸ Çokum, a.g.m., s.24.

⁸¹⁹ Zorlutuna, a.g.e., s.128-129; Halide Nusret Zorlutuna, “Erkekler”, *Çınaraltı*, S.99, Ağustos 1943, s.8.11.

⁸²⁰ Bu yazı ve hikâyelere örnek olarak şunlar verilebilir; “Karanlık Geceler”, *Talebe Defteri*, 12 Haziran 1917; “Ebedi Karanlıklar”, *Kadınlar Dünyası*, Ss.17, 27 Nisan 1918; “Yeşil Serap”, *Türk Kadını*, 7 Ekim 1918, “Onların Günahı”, *Türk Kadını*, 30 Kasım 1919.

⁸²¹ Betül Coşkun’un Halide Nusret’in edebi eserlerini ele aldığı çalışması önemlidir. Bununla birlikte Halide Nusret’in Harf İnkılâbı’ndan önce kaleme aldığı makale ve hikâyelerin çevirisi yapılır. Ancak eksik yazılar vardır. Hatem Türk, Merve Özbayrak, *Halide Nusret Zorlutuna Nesirleri*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2019.

Halide Nusret, Vala Nurettin, Suat Salih, Rıfkı Melül, Nazım Kâmil, Nazım Hikmet, Ahmet Hamdi Tanpınar vb. yazarlarla edebiyat toplantıları yaparlar.⁸²² Halide Nusret, edebiyat çevresindeki yerini daha çok, Vala Nurettin'in mektupları üzerinden anlatır. Halide Nusret'in, şiirlerinin methedildiği mektupları bilinçli seçtiği anlaşılmaktadır.⁸²³ Binlerce olduğunu söylediği mektuplar, hep bu türdedir, ancak Halide Nusret'in, verdiği bu mektup örneklerini hatırasına koymaması, bazılarının kaybolduğunu belirtmesi, anlattıklarının doğruluğunu gölgeler.

Halide Nusret'in, bu dönemlerde yazdığı "Geleyim mi" adlı şiiri çok beğenilir.⁸²⁴ Yakup Kadri, Ümit Mecmuası'nda "*İki Amanın Sözleri*" adlı yazıyı "*Yeni Doğan Ruhların En Susamış Halide Nusret Hanım'a*" başlığı ile Halide Nusret'e ithaf eder.⁸²⁵ Ancak aynı Yakup Kadri, Küller adlı romanını eleştirir, Halide Nusret, methettiği yazıya değinirken, bu eleştiriden hiç bahsetmez.

1920'de Celal Sahir'in İkinci Kitap dergisinde yayınlanan "Git Bahar" adlı şiiri Halide Nusret'i üne kavuşturur.⁸²⁶ Halide Nusret, Millî Mücadele anlatımını, bu şiiri üzerinden yapar.⁸²⁷ Şiirde İstanbul'un işgal sürecinde gelen bahara karşı gösterilen isyan betimlenir. Bununla birlikte dini duyguların öne çıktığı mısralar vardır. Halide Nusret'in bu şiiri, Halit Fahri Ozansoy, Yahya Kemal gibi şairler tarafından beğenilir.⁸²⁸ Şiir, buhranlı bir yapıdadır. Halide Nusret, sadece işgalcileri değil bütün Hristiyanları suçlar. Muhafazakâr çevre, şiiri dinsel açıdan yorumlayarak, aynı dönemde Halide Edip Adıvar'ın yazdığı İslam karşıtı yazıları ile kıyaslar. Böylece

⁸²² Halide Nusret'in Hürriyet'te çıkan hatıralarında Nazım Hikmet adı geçerken, hatıralarında bu kısım çıkarılır. Zorlutuna, a.g.e., s.173, Halide Nusret Zorlutuna, "Neyyir Baha İle Piyas Hazırlıyoruz", *Hürriyet*, 15 Ekim 1973, "Nazım Hikmet'in Şiirleri", *Hürriyet*, 16 Ekim 1973.

⁸²³ Zorlutuna, a.g.e., s.173-175.

⁸²⁴ Halide Nusret, uzun yıllar bu şiirini nerede yayınladığını belirtmemiştir. 1981'de verdiği bir röportajda Geleyim mi adlı şiirini, 1919 yılında *Peyam-ı Sabah*'ta yayımlandığını, Cenap Şehabaettin ve Ali Kemal'in övgüyle söz ettiğini belirtir. Ancak *Peyam-ı Sabah*'ın 1919-1920 yılları içinde yayınlanan edebi ilavesi *Peyam-ı Edebi*'de Halide Nusret'in şiirine rastlamadık. Nezir Demirtepe, "Halide Nusret Zorlutuna 80 Yaşında", *Töre*, S.125, Ekim, 1981, s.4.

⁸²⁵ Yakup Kadri, "*İki Amanın Sözleri*", *Ümit*, 9 Eylül 1920, Sayı:9, s.4. Yakup Kadri, daha sonra yayınlanan *Erenlerin Bağından* adlı edebi kitabına bu yazıyı da alır ancak yazıda başlık yerini boş bırakır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Erenlerin Bağından*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.104-109.

⁸²⁶ Zorlutuna, a.g.e., s.133-137; Sevinç Yıldız, *Celal Sahir Erozan'ın Dergiciliği ve Kitap Dergileri I-VIII Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş.Ahmet Bozdoğan, Cumhuriyet Üniv. SBE., Türk Dili ve Edebiyatı, Sivas, 2010, s.254-256,261

⁸²⁷ Zorlutuna, a.g.e., s.131-137.

⁸²⁸ Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1970, s.199; Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Yay., İstanbul, 2010, s.112.

Halide Nusret'e ahlaki üstünlük yüklenir.⁸²⁹ Ancak, şiir, Halide Nusret'in kişisel hayatındaki buhranlı dönemi de yansıtır. Zira Halide Nusret, yakın zamanda nişanlısından ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda *Gel Bahar*, *Bahar Geldi* adları ile devam eden üçlemelerine bakıldığında ferdi bir arayış olduğu anlaşılır.

Bu beğeniye rağmen, Halide Nusret'in şiir ve yazıları bu dönemde bir eleştiri daha alır. 1920'de Sedat Nami, Şebab dergisindeki yazısında Halide Nusret'in şiirlerinin, Halit Fahri Ozansoy'unakilere benzediğini ileri sürer.⁸³⁰ Aynı dergide Osman Cemal'in Halide Nusret'le yapılan bir mülakatı yayınlanarak, Yusuf Ziya Ortaç ve çevresindeki yazarlar mizahi bir üslupla eleştirilir.⁸³¹ Şair Neriman Nüzhet, Halide Nusret'in yazılarını fazlasıyla "erkek çeşnili" bulur.⁸³² Kenan Akyüz'ün tespitleri, yıllar önce yapılan bu görüşü olumlu yönden destekler. Akyüz'e göre Halide Nusret, dönemin bazı kadın sanatçıları gibi bir kadın hüviyetiyle görünmek korkusundan kurtularak olduğu gibi görüp düşünen şairlerdendir.⁸³³ Halide Nusret, sonraki yıllarda verdiği bir röportajda kendi dönemi için kadın yazarların erkek gibi düşünerek yazdıklarını söyleyerek bir nevi bu eleştiriye gönderme yapar.⁸³⁴

Halide Nusret'in *Genç Kadın* ve *Sebilürreşad* dergilerinde yayınlanan yazıları dinsel içeriklidir. Bu dönemlerde toplumsal olarak da bir değişim yaşanır. Batıcılık anlayışının, modern yaşamın ve özellikle kadın özgürlüğünün harekete geçtiği bir dönemdir. Halide Nusret, bu süreçte, muhafazakâr bir tutum sergiler. Yazılarını bu yönde kaleme alır.⁸³⁵ "Peçe ve Kafes" adlı bir piyes yazan Halide Nusret, Türk kadınlarının sahneye çıkmasını eleştirir.⁸³⁶ Halide Nusret'in bu düşünceleri Cumhuriyet'le birlikte değişmiştir.⁸³⁷

⁸²⁹ Gürel, a.g.e., s.35.

⁸³⁰ Sedat Nami, "Maskeler Aşağı", *Şebab*, S.15, Kasım 1920, s.351.

⁸³¹ Osman Cemal, "Halide Nusret İle Mülakat", *Şebab*, S.14, Ekim 1920, s.356-360.

⁸³² Neriman Nüzhet, Kadınlık Sütunu, *Yeni Şark*, 20 Ekim 1927, s.3; 27 Ekim, 1927, s.3.

⁸³³ Erculasun, a.g.m., s.13.

⁸³⁴ Şehap Nafiz, "Halide Nusret Hanımefendi Diyor Ki?", *Servet-i Fünun*, S.184, 9 Haziran 1932, s.22

⁸³⁵ Halide Nusret, "Sukut ve Esbabı", *Genç Kadın*, S.6, 13 Mart 1919, s.91,92; "Tesettür Meselesi", *Genç Kadın*, S. 8, 10 Nisan 1919, s.117-118; Halide Nusret, "Müslüman Kadını Nasıl Olmalı", *İtisam*, S.29, 12 Haziran 1919, S.255; *Sebilürreşad*, S.2, 19 Haziran 1919, s.63.

⁸³⁶ Zorlutuna, a.g.e., s.182.

⁸³⁷ Halide Nusret, "Meslek Hatıraları", *Türk Yurdu*, 5 Temmuz 1959, Yıl:49, S.275, s.51; Zorlutuna, a.g.e., s. 275-279, s.304,309; Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2015, s.214-215; 221,225,226.

3.1.3. Cumhuriyet'in İlk Yılları; Milliyetçilik ve İnkılâp İdeolojisi Ekseninde Halide Nusret Zorlutuna

Halide Nusret, ulusal zaferi ve Cumhuriyet'in ilanını coşkuyla karşılar. Halide Nusret'in bu dönemde yazdığı *Güneş Doğarken* adlı şiiri Atatürk'e ve ulusal zafere dairdir.⁸³⁸ Halide Nusret, 1923'te *Hanım Mektupları* adlı bir eser yazar. Bu eserde örnek mektuplara yer verir.⁸³⁹ Aynı yılda *Kadınlar Halk Fırkası*'na girer. Fırka, Nezihe Muhittin'in başkanlığında kurulur. Halide Nusret, fırkanın ilk toplantısında konuşma yapar ancak bundan sonra adına rastlanmaz. Bununla birlikte hükümet, fırkanın kurulmasına müsaade etmez. Bu nedenle Nezihe Muhittin 1924'te Türk Kadınlar Birliği'ni kurar. Halide Nusret de kurumun üyesidir, ancak sonraki yıllarda daha aktif olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴⁰ Halide Nusret, aynı yıl, Edirne'ye Kız Muallim Okulu'na tayin edilir.⁸⁴¹ İsmet Kür'e göre, ablasının tayininde, Millî Eğitim Bakanı olan, Mustafa Necati'nin etkisi vardır.⁸⁴²

Halide Nusret, Edirne'ye gittikten bir süre sonra annesi ve İsmet Kür de gelir. Halide Nusret, Edirne'de 1926 yılına kadar öğretmenlik yapar. Aynı zamanda *Millî Mecmua*, *Süs*, *Türk Edebiyatı* gibi dergilere şiir ve yazılarını yayımlar. Burada bahsedilmesi gereken nokta, kendi çevresinden bir isim olan Mehmet Çınarlı'nın Halide Nusret'e "gerçek Çalikuşu" yakıştırmasıdır.⁸⁴³ Halide Nusret de kendisini böyle görür. Ancak, Halide Nusret ile Reşat Nuri Güntekin'in Çalikuşu'nun Feride'si arasında farklılıklar vardır. Çalikuşu'ndaki Feride karakteri özgür ve feminist ruhludur, ancak Halide Nusret, aydın bir öğretmen olsa da feminist değildir. Halide Nusret, kendisini Çalikuşu'nun yazarı ile tanışıklığını da göstermeye çalışır. Dönemin eğitim anlayışını, Güntekin'den aldığı bir mektup üzerinden sunar. Mektubun büyük bir kısmı Halide Nusret'in eğitimciliğine övgülerle doludur.⁸⁴⁴

Halide Nusret'in, Edirne'de, milliyetçilik ideolojisi daha da gelişir. Türk Ocağı'nda ve Muallimler Birliği'nde yönetim kurulu üyeliğine seçilir. Bir süre sonra

⁸³⁸Halide Nusret, "Güneş Doğarken", *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, S.7, 10 Temmuz 1924.

⁸³⁹Halide Nusret, *Hanım Mektupları*, İkbal Kütüphanesi, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923.

⁸⁴⁰Osman Cemal Saygılı, "Kadınlar Halk Fırkası'nın İlk İctiması", *Akbaba*, 21 Haziran 1923; Ezgi Sarıtaş, Yelda Şahin, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s.629.

⁸⁴¹Zorlutuna, a.g.e., s.213.

⁸⁴²Pınar Kür, Nazlı Hanım'ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi.

⁸⁴³Mehmet Çınarlı, "Sanatçı Dostlarım; Halide Nusret Zorlutuna", *Töre*, S.60, Mayıs 1976, s.40.

⁸⁴⁴Zorlutuna, a.g.e., s.258-261.

Türk Ocağı'na başkan seçilir. Halide Nusret, İsmail Habib Sevük ve öğretmen çevresi ile yakın dostluk kurar.⁸⁴⁵ 1924'te Şapka İnkılâbı ve Kılık-Kıyafet devrimi olur. Kadınların toplum içinde serbestliği gibi unsurlar, Cumhuriyet döneminden önce başlamıştı. Cumhuriyet ile resmiyet kazandı. Halide Nusret de bu değişimi yaşayan aydın bir kadın olarak görüşlerini yaşadığı dönemler üzerinden yansıtır:⁸⁴⁶

“Bizim nesil Mutlakiyetten Meşrutiyet’e Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e geçişi gördü. Birinci Cihan ve İstiklal Harplerini yaşadı. Fes ve çarşafı atıp, şapkayı mayoyu giydik: Kafes ardından dans salonlarına geçtik biz. Bunca harp, bunca inkılâp... Hep bir neslin sırtına yükleniverdi. Bir dostumun dediği gibi cephede harp edenlerle, inkılâpları yapanlarla beraber bizim neslin her ferdi kahramandır, fedaidir.”

Nazan Aksoy, “Halide Nusret’in, babasının valiliğini öne çıkarması ve kardeşi Kür gibi babasını Cumhuriyetçi olarak tanıtmadığı” fikrinden hareketle Halide Nusret’in tümünden Cumhuriyetçi olmadığı görüşündedir.⁸⁴⁷ Oysa tam tersine, Halide Nusret, babasının Cumhuriyetçilik fikrini benimsediğini, hürriyet kahramanı olduğunu ifade eder.⁸⁴⁸ Cumhuriyet fikri, babasının yaklaşımından değil, Halide Nusret’in içinde bulunduğu döneme göre uyarlanmış bir kurmacadır. Tıpkı, İsmet Kür’ün ileriki yıllarda otoriteye başkaldıran kimliğini, babasının padişaha başkaldıran hürriyetperverliği ile özdeşleştirmesi gibi. Halide Nusret ile İsmet Kür’ün, yaşadıkları dönemleri üzerinden babalarının Cumhuriyetçi kişiliğini öne çıkarması noktasında, Aksoy’un belirttiği anlamda bir farklılık yoktur.

Bir başka yaklaşım, Sahire Arslan’ın tezinde vardır. Arslan, Halide Nusret’in hatıralarındaki dinsel üsluptan hareketle Cumhuriyet devrimlerine karşı samimi olmadığını ileri sürer. Ancak Halide Nusret’in dönemlerin konjonktürüne göre bir yönelişi vardır. Cumhuriyet’ten sonraki devrimlere uyum sağlamaya çalışır. Bu noktada, Halide Nusret’i 1976’da yazdığı hatıraları üzerinden tanımlamak yerine Cumhuriyet’in ilanından, bu döneme kadar yazdıkları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

⁸⁴⁵Zorlutuna, a.g.e., s.240,241.

⁸⁴⁶Halide Nusret, “Meslek Hatıraları”, *Türk Yurdu*, 5 Temmuz 1959, Yıl;49, S.275, s.51; Zorlutuna, a.g.e., s. 275-279, s.304,309.

⁸⁴⁷Aksoy, a.g.e., s.118.

⁸⁴⁸Zorlutuna, a.g.e., s.33,34.

Halide Nusret, 1925'te Mehlika Emir ile, Jean Webster'in, Daddy Longs Legs adlı eserini "Örümcek Dede" adıyla çevirir. 1926'da Halide Nusret'in amcası Halit Bey hastalanır. Bu vesileyle İzmir'e gittiği dönemde Mustafa Necati, babasının vasiyetini yerine getirmek ister ve Halide Nusret'e evlenme teklifi eder. Ancak Halide Nusret, Mustafa Necati'nin sırf babası istediği için evlenmek istediğini düşünerek teklifi geri çevirir. İzmir'den ayrılır. Hemen ertesi gün ise Halit Bey vefat eder. Bundan sonra Mustafa Necati ile nişanlılık bahsi kapanır.⁸⁴⁹1925'te Halide Nusret'in ikinci romanı *Sisli Geceler* yayınlanır.

Halide Nusret, 1926 yılında, Erkek Muallim Mektebi öğrencilerinden Salih Zeki'nin abisi Binbaşı Aziz Vecihi ile evlenir. 1927'de, İstanbul Kız Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlar. Burada kendisi gibi öğretmen olan Şükufe Nihal ile dost olur. Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar gibi şairlerle tanışır. 1930'da *Geceden Taşan Dertler* adlı şiir kitabı yayınlanır. Aynı yılda, oğlu Hüseyin Avnullah Ergun dünyaya gelir.⁸⁵⁰ Bu yıllarda rahatsızlık geçiren Halide Nusret, Prevariantoryumda dinlenir.⁸⁵¹ Halide Nusret, İstanbul Kız Lisesi'nde üç yıl görev yapar. 1930'dan itibaren eşinin Şark hizmetinden dolayı kendisinin de tayini çıkar. Kırklareli, Kars, Karaman, Urfa, Maraş, Sarıkamış'ta öğretmenlik yapar.⁸⁵²

1931'de *Yarın* gazetesinde Halide Nusret'in, "Büyük Rüzgar" adlı romanı tefrika edilir.⁸⁵³ Halide Nusret'in, *Millî Mecmua*, *Türk Yurdu*, *Ayda Bir*, *Hayat*, *Hava Edebiyatı (Antoloji)* gibi dergilerle, *Vakit*, *Son Posta* gibi gazetelerde yazıları yayınlanır. Halide Nusret, Türk Ocağı, Türk Dil Kurultayı ve Güzel Sanatlar Birliği'ne üyedir.⁸⁵⁴ 1933'te *Gülün Babası Kim* adlı romanı yayınlanır. 1934'te Soyadı Kanunu çıkınca "Zorlutuna" soyadını alır. Bu soyadını almasında, Halide Nusret'in dedesinin Zorlu Ali Bey olması, Aziz Vecihi Bey'in ise ecdadının Tuna'da şehit olması etkili olmuş, ikisinin birleşiminden "Zorlutuna" meydana gelmiştir.⁸⁵⁵ Halide Nusret, eşinin tayininden dolayı 1935'te Kars'a taşınır. 1938'de, kızı Emine Işınsu dünyaya gelir.

⁸⁴⁹Zorlutuna, a.g.e., s.283-291.

⁸⁵⁰Zorlutuna, a.g.e., s.325,337-344.

⁸⁵¹Kür, *Yarısı Roman*...s.34.

⁸⁵²Zorlutuna, a.g.e., s.329,345-349.

⁸⁵³Halide Nusret, "Büyük Rüzgâr", *Yarın*, 1 Ocak 1931-28 Şubat 1931. Romanın hepsi yayınlanmamıştır.

⁸⁵⁴"Edipler", *Milliyet* 20 Eylül 1929, s.3.

⁸⁵⁵Gürel, a.g.e., s.7.

Aynı yılda, Kadıköy Ortaöğretim Okulu'na tayin edilir.⁸⁵⁶ Kadıköy Halkevi'nde halk edebiyatına yönelik konferanslar verir.⁸⁵⁷

Halide Nusret, 1940'ta Kağızman'a oradan da Siverek'e tayin edilir. Bu süreçlerde annesi bazen yanındadır. İsmet Kür ise, Ankara'da Edebiyat Fakültesi'nden mezun olur, Bursa'ya öğretmen olarak tayini çıkar.⁸⁵⁸ Halide Nusret, 1940'lı yıllarda *Çınaraltı*, *Kopuz*, *Yücel*, *Uludağ* gibi milliyetçi dergilerde, *Ulus*, *Yeni İstanbul*, *Memleket* ve *Kadın* gazetelerinde yazı, hatırat ve şiirlerini yayımlar. 1943'te ikinci şiir kitabı "Yayla Türküsü" çıkar.⁸⁵⁹ 1944'te ise *Çınaraltı* dergisinde "Beyaz Selvi" adlı romanının bir kısmı tefrika edilir.⁸⁶⁰ Aynı yılda Karaman'a giden Halide Nusret'in bundan sonraki durağı Urfa olur. Halide Nusret, 1948'e kadar Maraş ve Sarıkamış'ta kalır, bu tarihte Ankara'ya taşınır. Cebeci Ortaokulu'nda görev yapar. Halide Nusret için Anadolu hayatı, eserlerine önemli bir ilham kaynağı oluşturur.

Halide Nusret, siyasi olarak Cumhuriyet Halk Fırkasını destekler.⁸⁶¹ 1930'larda Büyükkada'da tatilde iken İsmet İnönü'nün eşi ve annesi ile tanışır.⁸⁶² Emine Işınsu, Sarıkamış'ta iken görüştüklerini dile getirirken, İsmet Kür de İnönü ailesi ile ev ziyaretleri yapacak yakın olduklarını belirtir.⁸⁶³ Emine Işınsu'nun, annesi ve aile yaşantısı hakkında yıllar sonra, 1995'de verdiği bir röportaj⁸⁶⁴ ile 2010'da yazmaya başladığı "Kendimden Kendime" adlı anılarındaki anlatımı, daha önceki yıllardakilerden farklıdır. Örneğin 1979'da bir yazısına göre annesi okuldan eve, evden okula giden sevgi dolu, heyecanlı bir kadındır, fedakâr ve özverilidir.⁸⁶⁵ Emine Işınsu, anılarında ise annesinin sert mizacını, baskıcı tutumunu ortaya koyar. Buna göre, Halide Nusret, oğlunu ayrı bir yerde tutar. Emine Işınsu, baskı ortamında kaldığı bir aile yaşantısından yakınır. Halide Nusret'in aksine Kür'ün, kızlarını özgür bırakması, iki aile yapısının farklılıklarını ortaya koyar. 1948'de Halide Nusret,

⁸⁵⁶ "Maarifte Tayinler", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1938, s.4

⁸⁵⁷ "Kadıköy Halkevi'nden", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1939,8; "Konferans", *Akşam*, 16 Şubat 1939, s.4; "Kadıköy Halkevi'nde Konferans", *Son Posta*, 10 Mayıs 1939.

⁸⁵⁸ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.147,148.

⁸⁵⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Yayla Türküsü*, Ülkü Matbaası, 1943.

⁸⁶⁰ Halide Nusret, "Beyaz Selvi", *Çınaraltı*, C.5. S.124, 5 Şubat 1944, s.14-C.6,S.146, 15 Temmuz 1944

⁸⁶¹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.300.

⁸⁶² Zorlutuna, a.g.e., s.298.

⁸⁶³ Işınsu, a.g.e., s.23; Kür, *Yarısı Roman...*, s.300.

⁸⁶⁴ Ahmet, Kökdemir, *Emine Işınsu, Hayatı Şahsiyeti Sanatı, Fikirleri, Eserleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi S.B.E., Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 1995, s.379-393.

⁸⁶⁵ Emine Işınsu, "Halide Nusret Zorlutuna, Aşk ve Zafer", *Töre*, S.95, Nisan 1979, s.21-24.

Ankara’da Cebeci’de iken Kür’le yan yana otururlar.⁸⁶⁶ Bu açıdan Pınar Kür’ün, Halide Nusret hakkındaki gözlemleri, abartı yanları olmasına rağmen, Emine Işınsu’nun anlatımı ile uyuşur. Pınar Kür’e göre, Aziz Vecihi Bey de son derece sert mizaftadır.⁸⁶⁷

3.1.3.1. Şiir ve Hikâyeleri; Millî Edebiyat

Halide Nusret, Cumhuriyet’in ilanından önce olduğu gibi sonrasında da Milliyetçilik ekseninde hareket eder. Halide Nusret’in, Cumhuriyet’in ilk on yılında şiir ve hikâyeleri en çok Millî Mecmua dergisinde yayınlanır.⁸⁶⁸ Bu dergi dışında *Türk Edebiyatı Mecmuası*, *Çocuk Dünyası*, *Gülbüz Türk Çocuğu*, *Hayat*, *Hava Edebiyatı (Antoloji)*, *Ayda Bir* adlı dergilerde de şiir ve hikâyeleri yayınlanır. Bu süreçte yeni neslin vatan sevgisi ve şuuruyla yetiştirilmesi, Millî bilincin aşılmasında edebiyat önemli bir alandır. Bu bakımdan Millî Edebiyatın, öne çıktığı dönemlerdir. Sanatsal faaliyetler bu süreçlerde bu dava için kullanılan bir araçtır. Sanat, sanat için değil, toplum içindir. Nitekim Halide Nusret de eserlerinin büyük bir kısmını bu yönde kaleme alır. Özellikle Hava Edebiyatı’ndaki *Marş*, *Yükseklerdesin*, *Şehit Tayyarecilere* adlı şiirleri ile *Türk Kızı Teyyaresi*, *Ay Yıldız*, *Yemin* gibi hikâyeler bu türdendir. Bu hikâyelere bakıldığında gerçeklikten uzak Millî duyguları harekete geçirmek için kurgulandıkları anlaşılır.⁸⁶⁹ Bu dönemlerde Atatürk’e ithafen yazdığı *Güneş Doğarken* ve *Gazi* adlı şiirleri de vardır.⁸⁷⁰

Halide Nusret’in, bu dönemde kadın konulu şiirleri vardır. 1926’da Millî Mecmuada yayınlanan *Akşam Levhası İçinde Yuvasız Türk Kadın*’ı adlı şiirinde, düşmüş olan kadınları betimler.⁸⁷¹ 1928’de ise Hayat dergisinin aynı sayısında; *Şehirde Türk Kadını*, *İş Kadını*, *Fikir Kadını* adlı şiirlerinde Halide Nusret, kadınları kategorize eder; Ev ve fikir kadınına yüceltir. İş Kadını şiirinde, Halide Nusret’e göre kadın, çalışmaya mecbur olduğu için acınacak kadındır. Halide Nusret, 1920’de

⁸⁶⁶ Işınsu, a.g.e., s.10-26.

⁸⁶⁷ Pınar Kür, Nazlı Hanım’ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Özel Arşivi.

⁸⁶⁸ Kolcu, a.g.e., s.72.

⁸⁶⁹ Hava Edebiyatı, Edtr., Enver Töre, Lefkoşe, 2011.

⁸⁷⁰ Halide Nusret, “Güneş Doğarken”, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, S.7, Temmuz 1924; Fevziye Abdullah Tansel, “Atatürk Hakkında Aydın Sınıf Şairlerimiz Yazdığı Şiirler”, *Belleten*, C.45, S.177, 1981, s.312.

⁸⁷¹ Halide Nusret, “Akşam Levhası İçinde Yuvasız Kadın”, *Millî Mecmua*, S.75, 1 Kanunuevvel (Aralık)1926; “Şehirde Türk Kadını”, “İş Kadını”, “Fikir Kadını”, *Hayat Mecmuası*, S.97, Ekim 1928, s.8.

yayınlanan *Git Bahar* şiirinin devamı olarak, 1925'te *Ağla Bahar* adlı benzer bir şiir yazar.⁸⁷² Şiir, aynı üslupla mütareke baharı dönemine bir göndermedir. Bunların dışında aşk üzerine de şiirleri vardır.⁸⁷³

Halide Nusret, 1930'da seçilmiş şiirlerden oluşan *Geceden Taşan Dertler* adlı kitabını yayınlar.⁸⁷⁴ Bu kitapta iki üç şiiri hariç, çoğunlukla 1923'ten sonra yazdıkları yer alır. Bazı şiirleri farklı adlandırılarak yeniden yayınlanır. Seçilen şiirlere bakıldığında aşk, ayrılık, hüzn ve melankolik temaların öne çıktığı görülür. Faruk Nafiz Çamlıbel, Halide Nusret'in şiir kitabına övgüyle yaklaşır ve Halide Nusret'in, kendi nesli ile yürüyen bir şair olarak, kemale ermiş bir kadın lirizmine sahip olduğunu belirtir.⁸⁷⁵ Hüseyin Cahit Yalçın'ın yaklaşımı ise eleştireldir. Yalçın, Halide Nusret'in kitaba adını verdiği *Geceden Taşan Dertler* adlı şiirindeki karamsarlığı, *Kış Levhaları* adlı şiirde, çalışan babalara acınası bakışı farklı yorumlar. Halide Nusret'in, şairlikten çok okuyucuyu yönlendirici ve ahlaki nasihati öne çıkarmasını eleştirir. Yalçın'a göre, Halide Nusret bu şiirlerinde fakir ve çalışmak zorunda kalan insanlar ile zengin, içkisi elinde keyif süren tabakayı karşılaştırmaya çalışır ve bu insanlara ahlak dersi verir.⁸⁷⁶ Yalçın, Halide Nusret'in doğru bir konuya değinmesine rağmen, neden samimi bulmadığını şöyle açıklar:

“Sanat, ahlak dersi vermek için bir alet haline indirilirse böyle intikam alır. Halide Nusret Hanım, hissettiği dertlerden sanatı da nasipsiz bırakmak ister gibi onu bile bir alet diye kullanmak sureti ile dertli etti. İctimai dertlere temas etmek moda olmuş. Yazarlarımızın bazıları bu modaya vergilerini veriyorlar. Bir iki ah, of, biraz gözyaşı, biraz etrafa lanet... Bu vergiyi ödedikten sonra, bir hislilik, bir derinlik ve filozofluk tasdiknamesi almış gibi sanat meydanında şöyle mağrurane bir kol sallayıp azametli etrafa bir göz atmak fena olmayacak gibi... Halide Nusret Hanım, bu vergiyi ödüyor. Eserinin birinci kısmına hatime çekiyor, insani vazifeden sonra vatani vazife sırasıdır. Bu da bir fasıl tutuyor. Şair kadınlığı da tabii ihmal edemez. O da ayrı bir fasıl, kaç türlü kadın olabilir? “

Yalçın, Halide Nusret'in çalışan, fikir üreten ve evde çocuklarına bakan kadına saygınlık atfederken, düşmüş kadınlara layık görmemesini eleştirir. Yalçın, Halide

⁸⁷²Halide Nusret, “Ağla Bahar”, *Millî Mecmua*, S.44, 1 Eylül 1925.

⁸⁷³ Zehir”, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, S. 1, Eylül, 1923, s. 9; Halide Nusret, “Benim Kalbim”, T.E.M., S. 6, Mayıs, 1924, s. 5. “Teselli”, *Millî Mecmua*, S.7,1 Teşrinisani (Kasım) 1923, s.13.

⁸⁷⁴ Halide Nusret, *Geceden Taşan Dertler*, Muallim Halit Kitabevi, İstanbul, 1930.

⁸⁷⁵ Faruk Nafiz, “Geceden Taşan Dertler,” *Hakimiyet-i Millîye*, 19 Ağustos 1930, s.1.

⁸⁷⁶Hüseyin Cahit Yalçın, “Halide Nusret Zorlutuna,(Geceden Taşan Dertler)”, *Fikir Hareketleri*, Y.1, S.2, 14 Haziran 1934.

Nusret'in herkese ahlak dersi verirken, kendisini anlattığı şiirlerde; son derece serbest olması, aşk, sarhoşluk gibi zevk unsurlarını öne çıkarmasını eleştirir. Yalçın'ın bu tespitleri, dönemin Halide Nusret'inin yazarlık anlayışını özetler niteliktedir. Nitekim Halide Nusret'in hayatındaki şairlerle olan diyalogundaki serbestlik, mektuplaşma ve hatıralarında kendisine hayran olan, adı bilinen bir şair zümresinden bahsetmesi, ahlak nasihatçiliği yönü ile bir tezat oluşturur.

1935'te Halide Nusret'in, Kırklareli'nde Halk Evi'nin yayınladığı *Batı Yolu* dergisinde şiirleri yayınlanır.⁸⁷⁷ 1936'da Kars'ta iken yazdığı *Gel Bahar* adlı şiiri bahar temalı şiirlerinin üçüncüsüdür. Şiir, *Gel Bahar* adlı şiirinin tersine çevrilmiş halidir. Halide Nusret, kovduğu baharı kişisel duygularla bu kez çağırır. Şiirin içeriğine bakıldığında *kandil*, yerine *peyman*, *mabet* yerine *meyhane* kelimelerini kullanması da Halide Nusret'in görüşlerinin değişimini göstermektedir.⁸⁷⁸

1940'lı yıllarda Halide Nusret'in, *Çınaraltı*, *Uludağ*, *Damla*, *Yeni Türk Mecmuası*, *Yücel*, *Kopuz* gibi dergilerde şiir ve yazıları çıkar. Halide Nusret'in bu dergilerde yazması, Turancılık-İrkçılık-Türkçülük fikirleri ile bağlantılıdır. Turancılık, Türklerin İslam öncesi tarihleriyle bağlar kuran, ırkçılık ve Nazizm'den etkilenererek, koyu muhafazakârlıkla beslenen, savaşı ve cesareti, ırk ayrımını idealize eden fikirlerle harmanlanmıştır. Ari ırk ve dil, Atatürk'ün Güneş- Dil Teorisi ile bağdaşır. Milliyetçi ve Türkçü çevreler, bu ideali zamanla kan ırkçılığına dönüştüren katı bir milliyetçiliğe dönüştürür.⁸⁷⁹ Tarih ve edebiyat, bu ideolojiyi besleyen alanlardır. Halide Nusret de bu zümrenin içindedir. Zira şiir ve hikâyelerinde Türklüğü kutsallaştıran ifadeler fazlasıyla görülür.

Bu dönemlerde ayrıca Ankara'da "Kumpanya" adlı bir dergi çıkarılması düşünülür. Derginin bir sayfası "Halidiyat" başlığında olup, adı Halit olarak başlayan yazarların edebiyatla ilgili yazıları yayınlanacaktır. Halit Ziya, Halit Fahri, Gavsî Halit, Mehmet Halit ve Ahmet Halit ile Halide Nusret de yazarlar arasındadır. Ancak dergi yayınlanmaz.⁸⁸⁰ Halide Nusret'in bu dergilerdeki şiirlerinin birçoğu 1943'te yayınladığı *Yayla Türküsü* adlı şiir kitabında yer alır. Ancak Halide Nusret'in, bu

⁸⁷⁷"Kırklareli Halkevi", *Tan*, 17 Mayıs 1935, s.9.

⁸⁷⁸Halide Nusret, "Gel Bahar", *Yücel*, S.43,1938; *Yayla Türküsü*..., s.55.

⁸⁷⁹Karpat, a.g.e., s.344-345.

⁸⁸⁰ "Edebi Birkaç Fısıltı", *Vakit*, 27 Nisan 1940, s.2.

dönem şiirlerini salt bu kitap üzerinden değerlendirerek Anadolu'ya yöneldiği izlenimini vermek doğru değildir,⁸⁸¹ zira kitaba almadığı pek çok şiiri vardır ki ferdi hislerle yazılmış, hasret, aşk, özlem gibi temaları içerir. Bunun dışında din ve tasavvufi şiirlerini de bu esere alır.

Halide Nusret'in, *Yayla Türküsü* kitabındaki şiirlerinde, yüzeysel ve romantik yaklaşımları, realist Anadolu anlatımından uzaktır. Bu noktada sosyalist yazarlardan ayrılan Halide Nusret, bu yazarları, köy halkını fakir gösterdiği için eleştirir. Zira Cumhuriyet'in bu döneminin, konjonktürel anlayışına göre, fakir ve sefil olan Anadolu köy ve kasabaları romantize edilir. Halide Nusret, dağları, ovaları; tabiat güzelliği açısından, çalışan kadınları ise mutluymuş gibi gösterir. Halide Nusret'in bu dönemdeki hikâyeleri ise, Hava Edebiyatı antolojisi dışında çoğunlukla kadın-erkek ilişkileri odaklıdır. Sonu ayrılıklarla biten karamsar ve santimental hislerle yazılmıştır. Bazı hikâyelerinde, romanlarında işlediği benzer nitelikler ve otobiyografik unsurlar vardır.⁸⁸²

3.1.3.2. Romanları

Halide Nusret, 1934'te *Gülün Babası Kim?* 1945'te ise *Beyaz Selvi* adlı iki roman yazar. Ancak 1931'de Yarım gazetesinde yarım kalmış ve yayınlanmamış olan *Büyük Rüzgâr* adlı bir romanı daha vardır. Halide Nusret, hiçbir röportajında bu romandan bahsetmez. *Rüzgârlı Yapraklar* adlı yayınlanmayan bir eserin adı geçse de nerede tefrika edildiğini söylemez. İki eserin aynı olup olmadığı net değildir. Büyük Rüzgâr, eşinin en yakın arkadaşı ile aldattığı düşüncesiyle evden ayrılan ve hafif meşrep bir hayat yaşamaya başlayan Belkıs'ın zamanla değişimini konu alır. Halide Nusret, Belkıs'ı Edirneli yapar, böylece dinsel ve mistik bir Edirne anlatısı sunar. Eserde, dededen gelen malların harcanması gibi unsurlar otobiyografiktir.

Gülün Babası Kim? ise Halide Nusret'in, 1924-1926 yıllarında Edirne'de öğretmenlik yaptığı dönemi anlatır. Halide Nusret, romanda iki karakter üzerinden kendisini anlatır. İki kardeş olan Mecla ile Nezihe paşazade bir ailenin çocukları olarak

⁸⁸¹Coşkun, a.g.e., s.125.

⁸⁸²Örnek olarak şu hikayesine bakılabilir; "Post Restant Mektup", *Millî Mecmua*, S.14, 15 Mayıs 1924; "Sahibini Öldüren Kadın", *T.E.M.*, S. 2 5 Ekim 1923, s. 16-18; "Nişanlısını Öldüren Kadın", *T.E.M.*, S.3, 5 Aralık 1923, "Eşini Öldüren Kadın", *T.E.M.*, S. 4, 13 Şb. 1924, s. 9-11.

iki zıt karakterdedir. Mecla yabancı okulda okumuş, serbest ve feminist yaşamı benimseyen, Nezihe ise daha içine kapanıktır. Romanın girişinde iki kardeşin yaş farkı, konuşma üslubu, zıtlıkları, Halide Nusret ile İsmet Kür'ün fikir ayrılıklarına benzer. Mecla, Talat adlı bir çocuktan hamile kalır, Talat'ın diğer sevgilisi Leman ise hayat kadınıdır. Leman, intihar ederken, Mecla kurtulur. Ailesi, Mecla'yı, Edirne'ye bir tanıdıkları olan Hasan Efendi'ye gönderir. Hasan Efendi karakteri, Halide Nusret'in Edirne'de öğretmenlik yaptığı okulun kapıcısı Mustafa Ağa'dır. Mecla, Hasan Efendi vasıtasıyla tanıştığı Güzide Öğretmen ve arkadaşları sayesinde hayata tutunur. Çocuğunu dünyaya getirir ve evlenir. Halide Nusret, romanda kadın karakterler üzerinden ahlaki değerlerin önemine vurgu yapar.⁸⁸³ Güzide karakteri, Halide Nusret'tir. Romanın çoğu yerinde Halide Nusret, bizzat hatıralarını anlatmış gibidir.

Halide Nusret'in, bu dönemdeki üçüncü romanı Beyaz Selvi'dir. Beyaz Selvi, Halide Nusret'in, Şüküfe Nihal'e ithaf ettiği, yakın bir arkadaşından dinlediği gerçek bir hikâyeden uyarlanır. M. Behçet Yazar'ın, 1938'de yayınlandığı *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı* adlı eserinde, Halide Nusret'in *Rüyaların Masalı* adlı bir romanından alıntılacağı bir bölüm, Beyaz Selvi'den bir kısımdır.⁸⁸⁴ Dolayısıyla romanın bu ad ile 1938'de yayınlandığı anlaşılmaktadır. Roman, *Beyaz Selvi* adıyla 1943'te Çınaraltı dergisinde yayınlanır, ancak derginin kapanması ile yarım kalır.⁸⁸⁵ Beyaz Selvi, iki çocuklu ve evli bir kadın olan Nadide'nin, bir gencin aşkını ve pişmanlığını anlatır. Nadide, Dünder'a hiçbir zaman karşılık vermez ve ona, aşkını ilahi aşka çevirecek nasihatlerde bulunur. Romanın sonunda Nadide hastalanır, eşi ise intihar eder. Halide Nusret, Nadide karakterinde kendisini yansıtır. Dünder'ın çok âşıkken birden ilahi aşka evrilmesi ve Nadide ile abla kardeş gibi olması inandırıcı değildir. Halide Nusret, hemen her romanında beğenilen ve arzu edilen kadın imajını, kendi karakterlerinde olan kadınlara uyarlama çabasına girer. Roman, öte yandan Halide Edip'in *Raik'in Annesi* romanı ile benzerlik taşır.⁸⁸⁶ Romandaki en önemli hata ise Halide Nusret'in 1943-44 yıllarını işaret ettiği zaman diliminde Atatürk'ü yaşatarak baloda Nadide ile dans ettirmesidir. Dolayısıyla romanın ilk yazıldığı 1938'de bu veri kabul edilse bile söylenen zamana uymaz.

⁸⁸³ Yalçınova, a.g.m., s.27.

⁸⁸⁴M. Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938, s.148-149.*

⁸⁸⁵ Halide Nusret, "Orhan Seyfi Orhon", S.100, Nisan 1972; Gürel, a.g.e., s.167-169.

⁸⁸⁶Coşkun, a.g.e., s.306.

Halide Nusret'in bu dönemdeki romanlarından biri, 1947-1950 yılları arasında Kadın gazetesinde tefrika edilen *Yaralılar*'dır.⁸⁸⁷ Roman 1955'te, *Hâkimiyet* gazetesinde *Aydınlık Kapı* adıyla neşredilir.⁸⁸⁸ *Aydınlık Kapı*, iki kardeş olan Lerzan ve Vildan'la ortak arkadaşları Fazilet'in hayatını konu alır. Fevziye Abdullah Tansel, Lerzân karakterinin Halide Nusret'in bir arkadaşı olduğunu belirtir.⁸⁸⁹ Halide Nusret, Vildan'da kısmen, Fazilet karakterinde ise bire bir kendisini anlatır. Lerzan ise İsmet Kür'e fikri yapıdan benzer. Kadın gazetesindeki tefrika ile *Aydınlık Kapı* arasında, başlangıcında ve isim değişikliklerinde farklılıklar vardır. *Yaralılar*, Neyran'ın (*Aydınlık Kapı*'da Lerzan) ölümüyle başlar. *Aydınlık Kapı*'da ise mistik tasavvufi bir hava verilir.⁸⁹⁰ “*Aydınlık Kapı*”, kurtuluşu temsil eder ve yolunu şaşırانların bu kapıdan geçemediği mesajını verir. Paşazade kızları olan Lerzan ve Vildan iki zıt karakterdir. Bu zıtlık Zorlutuna ile Kür'ün farklılığına benzer. Lerzan'ın evlendiği Ziya karakteri, Tanzimat romanlarındaki züppe-alafranga tipine uygundur. Roman üç kişinin ayrı hikâyesini barındırdığı için karmaşıktır. Vildan'ın sevgilisinin ölümü, küçükken Namık Kemal'in beyitlerinin ezberletilmesi otobiyografik unsurlardandır. Fazilet'in oturduğu mekânlar, babasının Mutasarrıf Selim olması, hürriyetperverliği, mücevherlerin satılması, mütareke tasvirleri, Belvü'deki geceye katılması vs. olaylar Halide Nusret'in hayatı ile birebir örtüşür.

3.1.3.3. İdealize Edilen Hatırat; Benim Küçük Dostlarım

Halide Nusret, bir kısmını Yeni Türk Mecmuası'nda neşrettiği hatıraları,⁸⁹¹ 1948 yılında *Benim Küçük Dostlarım* adıyla yayınlanır.⁸⁹² Bu hatıratta, Halide Nusret'in, 1924'ten itibaren öğretmenlik hayatı ve seçilmiş öğrencilerine dair küçük hikâyeler yer alır. Dergide yayınlanan dört hikâye, kitaba dâhil edilir. İnci Enginün,

⁸⁸⁷ Halide Nusret, *Yaralılar*, *Kadın Gazetesi*, 1 Aralık 1947- 13 Mart 1950.

⁸⁸⁸ Halide Nusret, *Aydınlık Kapı*, *Hâkimiyet Gazetesi*, 15 Şubat 1955-21 Haziran 1955; Roman, 1974'te yayınlanır; Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yay., 1974.

⁸⁸⁹ Fevziye Abdullah Tansel, “Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebi Şahsiyeti”, *Defne*, C.2., S.44, Temmuz 1967, s.9.

⁸⁹⁰ Romanın mistik kurgusu için yapılan bir yorum için bkz. Sema Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, Hece Yay., Ankara, 2016, s.250.

⁸⁹¹ Halide Nusret Zorlutuna, “Benim Küçük Dostlarım”, *Yeni Türk Mecmuası*, C.1, S.30, Şubat 1935- s. 1875-1876-C.9, S.87, Mart 1940, s.147-148.

⁸⁹² Halide Nusret Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım*, Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1948. Eserin bazı bölümleri 1969'da Zorlutuna'nın çıkarttığı *Ayşe* dergisinde yayınlanır. Halide Nusret Zorlutuna, “Benim Küçük Dostlarım”, *Ayşe*, C.1, S.1, Ocak 1969-C.2, S.24, Aralık 1970; Eser 2000'lerde Kültür ve Sanat Eserleri Dizisi, Timaş ve son olarak Panama Yayınları'ndan basılmıştır.

Arif Nihat Asya, Fevziye Abdullah Tansel, eserin mesleki yönden önemine vurgu yapar.⁸⁹³ Kelime Erdal'ın bu eser üzerine yazılan bir çalışması vardır.⁸⁹⁴ Halide Nusret'in bu eseri, günümüz Ortaöğretim kurumlarında okutulan eserler arasındadır. Halide Nusret'e göre, öğrencileri hakkında anlattıkları hayal ürünü değildir. Tansel, birkaçını bizzat tanıyorum diyerek Halide Nusret'i tasdikler ancak, "*Sanat kaygısıyla eseri daha cazip hale getirmek için bazı vaka ve karakterlerin hayal unsurlarıyla renklendirildiği hissedilir.*" sözlerini ilave eder.⁸⁹⁵ Eserin başarılı olmasında Halide Nusret'in edebiyatçı olması önemli bir etkidir. Zira, Halide Nusret, ideal öğretmen tipini çizer. Buna uygun kurmaca yapar. Mekân isimleri, soyadları, tarih gibi unsurlar eksiktir. Halide Nusret bu eseriyle, ideal öğretmen imajını, kendisi üzerinden yansıtmaya çalışır.⁸⁹⁶

3.1.3.4. Cumhuriyet'le Gelen Değişim; Halide Nusret'in Fikirsal Yazıları

Halide Nusret'in, bu dönemde gazete ve dergilerde fikri yazıları yayınlanır. 1923'te Millî Mecmua'da çıkan *Bursa Hatıraları* ile Süs dergisinde çıkan *Bursa Yolları'nda* adlı yazıları, bir akrabası ile yaptığı geziye dairdir.⁸⁹⁷ 1923'te Vakıf gazetesinde Reşat Nuri Güntekin'in Dudaktan Kalbe adlı eserini övdüğü bir yazısı vardır.⁸⁹⁸ 1924'te Süs dergisinde, "Dedikodu" başlığında yazıları yayınlanır. Halide Nusret'in yazıları çoğunlukla kadınlar üzerinedir.⁸⁹⁹ Halide Nusret, Bursa'da Türk Ocağı'na giden sadece bir kadın olmasını gözlemlerken kendisinin *büyük inkılâpçı ruhlu kadınlardan* olmadığını belirtir.⁹⁰⁰

Halide Nusret, bu dönemlerde katıldığı anketlerde kadınların çalışmaması gerektiği, evliliklerin bu nedenle bittiği fikrini savunur. Halide Nusret'e göre çalışacak kadınların belirli bir seciyeye sahip olması gerekir. Halide Nusret, öğretmenliği sevse

⁸⁹³Enginün, a.g.e., s.184; Arif Nihat Asya, "Halide Nusret Zorlutuna'nın 50. Sanat Yılı", *Defne*, C.2, S.42, Haziran, 1967, s.4-11; Fevziye Abdullah Tansel, "Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebi Şahsiyeti", *Defne*, C.2., S.43, Temmuz 1967, s.8.

⁸⁹⁴ Kelime Erdal, *Küçük Dostların Öğretmeni Halide Nusret Zorlutuna*, Ezgi Kitabevi, 2008.

⁸⁹⁵Tansel, a.g.m., s.8.

⁸⁹⁶Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım...* s.18.

⁸⁹⁷ Halide Nusret, "Bursa Hatıraları", *Millî Mecmua*, S.3, 1 Kanunivvel (Aralık) 1923; "Gurbette Ramazan", *Millî Mecmua*, S.11, 20 Mart 1924; "Kadında Hakk-ı Talak", *Süs*, S.30,5 Şubat 1924.

⁸⁹⁸ Halide Nusret, "Dudaktan Kalbe, Reşat Nuri Güntekin", *Vakit*, 30 Haziran 1923, s.3.

⁸⁹⁹Halide Nusret, "Darülelhan'da Bir Ders", *Süs*, S. 27, 15 Kanunievvel (Aralık) 1923; "Perdeler", *Süs*, S. 29, 29 Aralık 1923; "Dedikodu", *Süs*, S. 16, 29 Eylül 1923.

⁹⁰⁰"Bedbaht İstid'a", *Süs*, S.14, 15 Eylül 1923.

de çalışmayı zevkli bulmaz. Şükufe Nihal'in "*Kadınlar gerekirse vatman olmalıdır, bir kadın hem çalışıp hem ailesi ile de ilgilenebilir*" şeklindeki yaklaşımına rağmen Halide Nusret, kadınların çalışmasına olumlu bakmaz.⁹⁰¹ Halide Nusret, katıldığı başka bir ankette ise Türkiye'nin ilk otomobil yarışçısı olan Samiye Cahid Morkaya ile kadınların masrafları, giyim kuşamları üzerine polemiğe girer.⁹⁰² Halide Nusret, bu dönemlerde edebi açıdan popülerdir. Gazetelerde adı geçen, şiirleri beğenilen yazarlar arasındadır.⁹⁰³ Halide Nusret, edebi anketlere de katılır. Bunlardan birinde, Halide Nusret; harf inkılabından dolayı, yeni nesilden bir şaheser beklenemeyeceği görüşünü dile getirir.⁹⁰⁴ Halide Nusret, bu ününe rağmen 1940'ta eskiler-yeniler tartışması içinde istenmeyen yazarlar arasında yer alır. Başta Halit Fahri'nin oğlu Gavsi olmak üzere yeni yetişen yazarların birçoğu, eski yazarların edebiyat sahasından çekilmesini isterler.⁹⁰⁵

Halide Nusret, 1940'larda Ulus gazetesinde şiir ve yazılarını yayınlar. 1947'de ise İffet Halim Oruz'un kurduğu Kadın gazetesinde yazmaya başlar, 20 Aralık 1948'den itibaren gazetenin sahipleri arasında yer alır. Halide Nusret'in dışında; Hasene Ilgaz, Şükufe Nihal, Müjgan Ağaoğlu gibi isimler de kurucular arasında yer alır. Halide Nusret'in yazıları; kadın, din, eğitim ve siyasi konular üzerinedir. Halide Nusret, bir makalesinde kadın hakimlere değinir. Kadın hâkimlerin, zorluklarla karşılaştığı görüşünü destekleyen Halide Nusret, kadın hâkimliğin kaldırılıp kaldırılmaması kararlarında; profesörlerin menfi oy kullanmalarını, kuvvetten yana olmalarından dolayı doğal karşılar. Halide Nusret, kadınların merhamet ve sezgilerini hâkimlik yönünden avantaj olarak gösterirken de olumsuzdur ve taraflı olduğunu hissettirir.⁹⁰⁶ Şayet Halide Nusret, "*Evet zorluklar vardır ama biz kadınlar bunları da aşarız.*" şeklinde bir cümlesi olsaydı bu tutumdan bahsedilemezdi.

⁹⁰¹ Agah Sırrı, "İş Hayatında Kadın", *Vakit*, 22-23 Nisan 1929, s.1,5; M.R., "İzdivaçlar Neden Azalıyor?", *Akşam*, 16 Şubat 1932, s.1,2.

⁹⁰² H. Feridun Es, "Kadın Erkek Münakaşası (Halide Nusret-Şükufe Nihal)", *Akşam*, 29 Ocak 1932, s.6; H. Feridun Es, "Kadın Erkek Münakaşası, Samiye Burhan Cahit", *Akşam*, 4 Şubat 1932, s.7; H. Feridun Es, "Kadın Erkek Meselesi, Halide Nusret Hanım Samiye Burhan Cahit Hanım'a Cevap Veriyor", *Akşam*, 25 Şubat 1932, s.10; H. Feridun Es, "Kadın Erkek Meselesi, Samiye Burhan Cahit H. Fikirlerini İzah Ediyor", *Akşam*, 27 Şubat 1932, s.8.

⁹⁰³ Refik Ahmet Sevilgil, "Her Gün Bir Ediple", *Kurun*, 30 Ağustos 1935, s.9; "Anketimiz", *Türk Dili*, 16 Ağustos 1935, s.1,2; İsmet Hulusi, "Mizah", *Son Posta*, 18 Ocak 1936, s.11; Halit Fahri Ozansoy, "15 Yılda Türk Edebiyatı", *Son Posta*, 29 Ekim 1938; T.İ., "Yankılar", *Ulus*, 5 Haziran 1943, s.2.

⁹⁰⁴ Şehap Nafiz, "Halide Nusret Hanımefendi Diyor Ki?", *Servet-i Fünun*, S.184, 9 Haziran 1932, s.22.

⁹⁰⁵ Şevket Rado, "Edebiyatta Yeniler Mi Eskiler Mi?", *Akşam*, 13, 16 Ocak 1940, s.5; Nusret Safa Coşkun, "Edebiyat Aleminde Kaldırılan Kazan", *Son Posta*, 17 Ocak 1940, s.8.

⁹⁰⁶ Halide Nusret Zorlutuna, "Kadın Hâkim", *Kadın*, 28 Şubat 1949, s.1,11.

Betül Coşkun, Halide Nusret'in İslamcılığını ve kadına yaklaşımını Orta Asya ve katışıksız İslam formülünden dolayı Ziya Gökalp'in fikirlerine benzetir.⁹⁰⁷ Ziya Gökalp'in Türklük'e yaklaşımı, Orta Asya'daki kadının konumu gibi unsurlarda Halide Nusret'in farklı bir yerde olduğu anlaşılır. Halide Nusret, kadını anaç görmekle birlikte erkeği kadından üstün tutan ve kadının ona ve ailesine hizmetini bir ahlaki vazife, mecburi bir fedakârlık olarak gören bir düşünceye sahiptir.⁹⁰⁸ Yazıları, romanları ve aile yapısına bakıldığında bu düşünceleri daha net görülür. Halide Nusret, Ziya Gökalp gibi sosyolojik ve felsefi yönden gelişmemiş, kendisini başka bakış açlarına kapamıştır. Halide Nusret'in, kadının çalışması hususunda konjonktürel olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1950'de CHP'den aday seçilmeyince Atatürk'ün kadınlara verdiği çalışma haklarının uygulanmadığını dile getirerek, kadın haklarını savunan bir hüviyete girecektir.⁹⁰⁹

Din ve laiklik tartışmalarının yoğunlaştığı bu dönemde CHP, ortaöğretimde din derslerini seçmeli yapar. Halide Nusret, bu hususta, laikliğin dinsizlik olmadığını savunur, din derslerinin konulmasını destekler. Ancak iki yıl sonraki makalesinde düşünceleri değişerek laiklikle ilgili olumsuz nitelendirmeler yapar.⁹¹⁰ Halide Nusret, irtica tartışmalarına yönelik makalesinde; İslam'ın demokrasi dini olduğunu savunur ve irtica olumsuz niteler.⁹¹¹ İslam ve demokrasi özdeşliği fikri yeni değildir. Şerif Mardin, bu düşüncenin Namık Kemal ve Ali Suavi'nin fikirlerinde siyasal sistem şeklinde yeşerdiğini belirtirken, Daryush Shayegan, İslamcılarının ithal fikirlere aşıladığı geleneksel içerikler olarak bir tür yamalama biçimi olarak gösterir.⁹¹² Halide Nusret de bu perspektiften bakar. Halide Nusret, yazılarında Komünizm karşıtlığını da ortaya koyar. Olumsuz ifadelerle Komünizmin dinsizlik olduğunu ileri sürer.⁹¹³

⁹⁰⁷ Coşkun, a.g.e., s.452,479,480.

⁹⁰⁸ Halide Nusret Zorlutuna, "Ev Ekonomisi", *Kadın*, 25 Aralık 1950, s.5.

⁹⁰⁹ Halide Nusret Zorlutuna, "Kadın İnkılabımıza Dair", *Kadın*, 15 Mayıs 1950, s.1,4.

⁹¹⁰ Halide Nusret Zorlutuna, "Din Meselesi", *Kadın*, 16 Mayıs 1948,1,5.; "Din Dersleri", *Kadın*, 20 Kasım 1950, s.1,7.

⁹¹¹ Halide Nusret Zorlutuna, "Yine Din Meselesi", *Kadın*, 25 Temmuz 1949, s.1,3.

⁹¹² Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev. Mümtaz Türköne, Fahri Ünan, İrfan Erdoğan, İletişim Yay. 1962, s.329; Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Çev. Haydun Bayrı, Metis Yay., İstanbul, 2014, s.118.

⁹¹³ Halide Nusret Zorlutuna, "Yine Din Meselesi", *Kadın*, 25 Temmuz 1949, s.1,3.

3.1.4. Demokrat Partili Yıllardan Vefatına; Halide Nusret Zorlutuna'nın Milliyetçiliğinin Şekillenmesi

3.1.4.1. Halide Nusret'in Siyasi Atılımları ve Fikri Yapısı

Halide Nusret, 1950'de Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda öğretmendir. Aynı yılda *Yurdumun Dört Bucağı* adlı şiir kitabını yayınlar.⁹¹⁴ Halide Nusret, 1954'e kadar, Kadın gazetesinde aktif olarak yazmaya devam eder, ayrıca Türk Kadınlar Birliği'nin yönetim kurulu üyesidir. Halide Nusret'in bu dönemki yaşantısı, fikri ve ideolojik yapısı, basın-yayın faaliyetleri üzerinden daha net görülebilir.

1950'de CHP ve DP'den milletvekilliği teklifi alan Halide Nusret, CHP'yi kabul eder. Urfa'dan aday olmak için burada seçim çalışmalarına başlar. Ancak aday gösterilmeyince partiye cephe alır.⁹¹⁵ Halide Nusret, Kadın gazetesinde yayınladığı, *Atam* şiiri ve *Kadın İnkılâbı'na Dair* adlı yazısında kadınlara ayrımcılık yapan CHP'yi Atatürk'e şikâyet eder.⁹¹⁶ Halide Nusret, Kadın gazetesinde, Eğitim Bakanlığı'nı "DP'ye aza üreten fabrika" şeklinde eleştirirken, bir süre sonra DP safına geçer. Parti'yi destekleyen Zafer gazetesinde Sağlık Bakanlığı'na açık mektup şeklinde bir yazısı çıkar.⁹¹⁷ Halide Nusret'in siyasi konulara ağırlık vermesi, milletvekilliği adaylığıyla ilgilidir. Ancak DP ile birlikteliği siyasi destekten öteye geçmez. Halide Nusret'in bu siyasi değişimi İsmet Kür'le aralarında fikir ayrılığının ilk işaretidir. Bu ayrılık Halide Nusret'in 1955'ten itibaren İsmet Kür'e yazdığı mektuplarda dile getirilir.⁹¹⁸ Kür, ablasının mektuplarına açıklama getirerek, bu ayrılığın nedenini Halide Nusret'in DP'li olmasına bağlar. Kür, DP'yi dini siyasete alet etmelerinden dolayı sevmez, Halide Nusret CHP'den aday seçilmeyince DP'yi alternatif olarak görür, zamanla milliyetçi çevre ile yakınlaşır. Kür, bu çevrenin, Halide Nusret'in düşüncelerini etkilediğini ileri sürer.⁹¹⁹

Halide Nusret'in, *Yeni İstanbul*, *Hâkimiyet* gibi gazetelerde de şiir ve hikâyeleri yayınlanır. Bu yazılarda aşk, kadın, annelik gibi temalar vardır. Halide Nusret, 1952'de

⁹¹⁴Halide Nusret Zorlutuna, *Yurdumun Dört Bucağı*, Güney Matbaacılık, Ankara, 1950.

⁹¹⁵ Kür, *Yarısı Roman...*, s.300.

⁹¹⁶Halide Nusret Zorlutuna, "Atam", *Kadın*, 1 Mayıs 1950; "Kadın İnkılâbımıza Dair", *Kadın*, 15 Mayıs 1950.

⁹¹⁷Halide Nusret Zorlutuna, "Tevfik İleri ve Maarifimiz", *Kadın*, 28 Ağustos 1950; "İnsan Hayatında Paranın Değeri, Sağlık Bakanı İle Bir Dertleşme", *Zafer*, 3 Eylül 1950, s.2.

⁹¹⁸Kür, *Yarısı Roman...*, s.280,299.

⁹¹⁹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.43, 299-301.

Kadın gazetesi ve Yeni Okul dergisinde “Meslek Hatıraları” adlı anılarını yayınlar.⁹²⁰ Halide Nusret’in, *Allah Yolu, İslam, Din Yolu* adlı dergilerde de yazı ve şiirleri çıkar. Bu dönemlerde Konya’da İngilizce öğretmenliği yapan oğlu Ergun, Ümran adlı bir hanım ile evlenir. Ergun daha sonra pilotluk yapar.⁹²¹

Halide Nusret, 1957’de rahatsızlığından dolayı öğretmenlik mesleğinden ayrılır. 1959’da Beykos Senatoryumu’nda kalan Halide Nusret, hayata karşı karamsardır. Kür, Amerika’da ataşelik yaptığı için annesi Ayşe Nazlı Hanım’a, Ümran Hanım bakar. Ancak Halide Nusret, edebi faaliyetlerine de devam eder. Bu dönemlerde TRT radyosunda on beş günde bir “Şiirlerimizde Şehirler” adlı bir program yapar.⁹²²

1960’ta Emine Işınsoy, Erdoğan Okçu ile evlenir.⁹²³ Bu yıllarda Halide Nusret’in; *Türk Dili, Türk Kadını, Türk Edebiyatı, Çağrı, Hisar, Kardeşlik, Orkun, Defne* gibi milliyetçi dergilerde, yazıları yayınlanır. 1966 ‘da çıkan *Türk Kadını* dergisinin, ilk on sayısında, yazı kurulunda yer alır. Derginin sahibi, Muazzez Aruoba’nın eşi Fahir Aruoba’dır. Milliyetçi görüşe sahip dergide Halide Nusret’in şiir, yazı ve hikâyeleri yayınlanır.⁹²⁴ Bu dergilerin yanı sıra Halide Nusret’in; *İslam Dünyası, İslam Medeniyeti, Diyanet İlmi Dergi, Hilal* ve *İhlâs* gazetesi gibi yayınlarda da yazı ve şiirleri yayınlanır. Bu dergilerdeki yazı ve hikâyelerinin çoğu, dinsel içeriklidir.⁹²⁵ DP’li yıllarda dinsel yayınların çoğalması, Halide Nusret’in bu dergilere yönelmesinde etkilidir. Dolayısıyla, Halide Nusret’in, 1955’ten sonraki değişimi ve seçimleri konjonktürelidir. Halide Nusret, Komünizme karşı, radikal milliyetçidir. Kemal Karpat’a göre *milliyetçilik* bir kesim için; psikolojik bir savunma aracı, yaşamlarının merkezi olmuştur. Belirli bir dogma ile yetişen sağ veya sol eksenli biri için, “*Bir fikrin tahakkümü altına girmeden mutlu olamayacağı*” fikri etkilidir. Milliyetçilerin, millî birliği bozacak her türlü karşıtlığa savaş açılması,

⁹²⁰ Zorlutuna, a.g.e., s.209.

⁹²¹ Öksüz, a.g.e.,s. 34-35, 69.

⁹²² Kür, *Yarısı Roman...*, s.283,293.

⁹²³ Kür, *Yarısı Roman...*, s.284-290; Işınsoy, a.g.e., s.44.

⁹²⁴ Bu yazı ve şiirlerden bazıları şunlardır: Halide Nusret Zorlutuna, “Kıydın Bize Ana Toprak”, “Naime Halit Yaşaroğlu’nu Kaybettik”, *Türk Kadını*, Y1.S.3-4, 1966, s.5,22,23; “Efendime Arzihal”, *Türk Kadını*, Y.1, S.7, Aralık 1966, s1; “Alacakaranlık”, Diskoteklere Dair, *Türk Kadını*, Y.1, S.9, Şubat, 1967, s.5,6; “Türk Diline Türk Edebiyatı’na Dair”, *Türk Kadını*, Y.1, S.11-12, Nisan-Mayıs 1967, s.8; Halide Nusret Zorlutuna, “Hasna’nım Teyze İle Bir Konuşma”, *Türk Kadını*, Y.1.S.10, Mart 1967, s.8,9.

⁹²⁵ Örnek olarak; Halide Nusret Zorlutuna, “İçkiye Dair! Ümmül Habais”, *Hilal*, C.2,S.19, Eylül 1961,s.8; Halide Nusret Zorlutuna, “Nur”, *İhlas*, 22 Kasım 1963,s.4.

ötekileştiren/simgesel sloganların kullanılması, Halide Nusret'te de görülebilir.⁹²⁶ Kür, mektuplarından birinde Halide Nusret'e hitaben “*kendini kapamaya zorladığın fildişi kulen*” ifadesini kullanarak, bu dönemine atıfta bulunur.⁹²⁷

Halide Nusret, 27 Mayıs 1960 darbesine tepki gösterir, ancak siyasete girmekten vazgeçmez. Halide Nusret, 1961'de CKMP'den, (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) İstanbul milletvekilliğine adaylığını koyar, ayrıca partinin yayın organı *Kudret* gazetesinde seyrek de olsa siyasi yazılara imza atar.⁹²⁸ CKMP, 1958 yılında Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesiyle kurulur.⁹²⁹ Osman Bölükbaşı'nın başkanlığını yaptığı parti CHP'yi hedef alır. Ahmed Emin Yalman, *Kudret* gazetesini, düşkünlerin lehine ılımlı bir hava yaratmakla itham ederek, partinin Halk Partisi'ne karşı oy toplamak ve DP'nin mirasına konmak istediğine dikkat çeker.⁹³⁰ Halide Nusret bu partiden de milletvekili seçilemez.

Halide Nusret, 1966'da Sabah gazetesinde *Aşk ve Zafer* adlı romanını tefrika eder, 1967'de ise *Ellerim Bomboş* adlı şiir kitabını yayınlar.⁹³¹ Bu yıl aynı zamanda 50. Sanat yılı olması vesilesiyle Defne dergisi tarafından bir anma programı düzenlenir.⁹³² Derginin giriş yazısında, MEB'nin, Halide Nusret'in jübilesine ilgisiz kalması eleştirilir. Halide Nusret'in ülkücü-milliyetçi çevrelerle yakınlığından dolayı, daha çok bu kesimin sahiplendiği anlaşılmaktadır. Derginin sahibi Metin Samancı'dır. Kurucularından Galip Erdem ise, Halide Nusret'in oğlu Ergun'un arkadaşıdır.⁹³³ Anma programı övgüsel yaklaşımlarla doludur. Halide Nusret'in konuşmasının bir bölümü, edebiyatın bir sanattan çok ideolojik bir araç olduğunu göstermektedir.⁹³⁴

⁹²⁶Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2017, s.331,332.

⁹²⁷ Kür, *Yarısı Roman...*,s.304.

⁹²⁸“CKMP İstanbul Milletvekili Adayı: Halide Nusret”, *Kudret*, 3 Ekim 1961; “Başgil'in Bahçıvanı”, *Kudret*, 10 Kasım 1961; “Zaferi mi Kaderi mi... Hasnanım Teyze ve Dünya Gazetesi -Adliye Vekilinin Sözü İlahi Sabihânım?”, *Kudret*, 23 Kasım 1961.

⁹²⁹Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin kökeni Fevzi Çakmak liderliğinde kurulmuş olan Millet Partisi'dir. MP, 1953 yılında kapatılınca, Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde, CMP kurulur. Türkiye Köylü Partisi ise DP'den ayrılan Remzi Oğuz Arık ve arkadaşları tarafından 1952'dekurulmuştur.Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul, 1952, s. 733; Karpat, a.g.e., s.306-307,507,514.

⁹³⁰ Funda Şenol Cantek, “Altmışlı Yıllarda Basın”, Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s.677-678.

⁹³¹Fevziye Abdullah Tansel, “Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserleri ve Edebi Şahsiyeti”, *Defne*, S.44, Ekim, 1967, s.9.

⁹³²Program, dergide yayınlanır. “Halide Nusret Zorlutuna Özel Sayısı”, *Defne*, C.2, Yıl:2, S. 42, Haziran, 1967.

⁹³³ Öksüz, a.g.e., s.57.

⁹³⁴“Halide Nusret Zorlutuna Özel Sayısı”, *Defne*, C.2, Yıl:2, S. 42, Haziran, 1967, s.10.

“Kalemimi elli yıldan beri karınca kaderince milletimin hizmetinde memleketimin hayrında kullanmaya çalıştım. Bunda ne dereceye kadar başarılı oldum, bilemiyorum. Amma memleket zararına tek cümle yazmamış olmanın inancı ve sevinci içindeyim.”

11 Haziran’da İstanbul’da ikinci bir kutlama yapılır. İsmet Kür’ün, Moda’da düzenlediği toplantıda, İffet Halim Oruz, Behçet Kemal, Gültekin Samancı gibi edebiyatçılar konuşma yapar.⁹³⁵ Halide Nusret, 1967’de kızı Emine Işınsu ile Ankara’da, Milliyetçi Türk Kadınları Derneği’nin kurucuları arasındadır.⁹³⁶ Bu bağlamda Halide Nusret, MHP’ye ve Alparslan Türkeş’e de yakındır.

3.1.4.2.Halide Nusret’tin Dergi Yayıncılığı; Ayşe ve Töre

1968’de Ayşe Nazlı Hanım vefat eder. Halide Nusret, karamsar bir döneme girer. 1969’da Emine Işınsu’yla milliyetçi Türk Kadınları Derneği’nin yayın organı olarak *Ayşe* dergisini kurar. Emine Işınsu, derginin editörlüğünü üstlenir. Dergi, Komünizm ve Sosyalizme karşı savaş açan milliyetçi yapıdadır. Dergi; kadın, aile, moda gibi unsurlara yönelik olsa da başyazılar; üniversite olayları, milliyetçilik ideolojisi üzerinedir. Halide Nusret, dergide yazılarının yanı sıra, *Benim Küçük Dostlarım* adlı eserini yayımlar. Dergide, Arif Nihat Asya, Galip Erdem, Hasene Ilgaz, Ümran Zorlutuna, Aclan Sayılğan vb. yazarlar yer alır.

Halide Nusret, 1971’de eşini kaybeder. *Ayşe* dergisi, 1971’de 28. Sayısından sonra *Töre* adını alır. Derginin isminin belirlenmesinde Alparslan Türkeş, İskender Öksüz, Sadi Somuncuoğlu gibi isimlerin rolü vardır.⁹³⁷ Dolayısıyla bu dergi bir yönü ile siyasi niteliktedir. Ayşe, kadınlara yönelik olduğu için, Töre ile daha geniş bir kesime hitap etmek amaçlanır.⁹³⁸ Töre dergisinin yazar kadrosunda; Galip Erdem, Dündar Taşer, Erol Güngör, Orhan Türkdogan, Abdülkadir İnan vb. isimler vardır.⁹³⁹

⁹³⁵ “Halide Nusret Zorlutuna Özel Sayısı”, *Defne*, C.2, Yıl:2, S. 42, Haziran, 1967, s.11.

⁹³⁶ Öksüz,a.g.e.58; Diğer kurucular şunlardır: Muzaffer Türkeş, Fahriye Yılanlıoğlu, Müftade Soyer, Memduha Sayılğan, Mualla Tekeli, Zeliha Düzgüneş, Tanyeri Duru, Fırat Asya, Meral Erdem. 1970’de, İstanbul Şubesi açıldı. Adı,1972 ‘de Ülkücü Kadınlar Derneği oldu. Hatem Türk, “Türkçü Bir Kadın Hareketi: Ayşe Dergisi”,*Hars Akademi*, Yıl 1,S.1, Haziran 2018, s. 50.

⁹³⁷Öksüz, a.g.e., s.59,75.

⁹³⁸ Emine Işınsu, “Töre’ye Dair”, *Töre*, S. 30/2, Temmuz 1971, s. 39.

⁹³⁹Töre’nin diğer yazar kadrosunda belli başlı şu isimler vardır: İsmail Aka, Hakkı Dursun Yıldız, Tahir Çağatay, A. Bican Ercilasun, Murat Bardakçı, Nejat Göğünç, Birol Emil, Enis Öksüz, Turan Yazgan, Birol Emil, Mubil Özyörük, Sadık Kemal Tural, Umay Günay, İffet Halim Oruz, Atilla Özmen, Nusret

Dergide tarihi yazılar ağırlıkta olup, dönemin milliyetçi akademisyen çevrelerinin yazılarına yer verilir. Siyasi ve edebi konularla da Türk milliyetçiliği benimsetilmeye, Komünizme karşı, gençler eğitime çalışılır. Bazı yazılar, Alpaslan Türkeş'e aittir. Sağ-sol çatışmaları ve 12 Mart 1971 muhtırasının verdiği gergin ortam içinde çıkan dergi, fikrîsel propaganda ile hareket eder. Ziya Gökalp ve Atatürk milliyetçiliği benimsenir. Bununla birlikte derginin yazarlarından Yağmur Tunalı'ya göre, Töre; *“Din ve milliyetçiliği bağdaştırır, Osmanlı'yı es geçmez. Gökalp ve Cumhuriyet fikriyatının aksayan taraflarını görür ve bu düzeltmeyi kendi milliyetçiliğinin şaşmaz bir veçhesi sayar. Osmanlı'yı yücelten ve o çerçevede fikir söyleyen yazıların sayısı pek çoktur.”*⁹⁴⁰ Dolayısıyla İslam ve milliyetçilik, önemli etkidir. Bu bakış açısı, Halide Nusret'in daha önce belirttiğimiz üzere, Ziya Gökalp'ten hangi noktalarda ayrıldığını gösterir. Halide Nusret'teki sağ muhafazakârlık, milliyetçiliği yeniden inşa eden, İslam'ı ve millî duyguları harmanlayarak, Mehmet Akif, Necip Fazıl gibi isimleri, ötekiler üzerinden idealize eden görüştedir. Nitekim Halide Nusret; *“Mehmet Akif'i, Tevfik Fikret'e yüz kere tercih ederim”* derken bu duruşunu yansıtır.⁹⁴¹

Halide Nusret, Töre dergisinde çoğunlukla şiirlerini yayımlar.⁹⁴² Bununla birlikte Halide Nusret'le ilgili haberler, kitapları üzerine yazılan yazılar, aralıklı yapılan röportajlar vardır.⁹⁴³ Töre, sol-sağ çatışmasında, 1973'ten itibaren Bülent Ecevit yönetimini ve TRT yayınlarını hedef alır. TRT'nin solcuları koruyucu yayınlar yaptığını vurgular.⁹⁴⁴ Töre, 1981'de, Emine Işınsoy'un, Suudi Arabistan'a gitmesinden dolayı Yaşar Eşmekaya'ya devredilir.⁹⁴⁵

Çam, Reha Oğuz Türkan, Sadi Somuncuoğlu, Hüseyin Mümtaz, Rıza Kardeş, Vehbi Ecer, Necip Mirkelamoğlu, Turgut Günay, Hacer Hicran Göze, Vural Savaş, Ergün Göze.

⁹⁴⁰ Yağmur Tunalı, “Törenin Töresi”, *Türk Yurdu*, Mayıs, Yıl, 100, S. 285, 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1509>.

⁹⁴¹ Zorlutuna, a.g.e., s.190.

⁹⁴² Örnek olarak şunlar verilebilir. “Ya İlâhî”, S. 14, Temmuz 1972, s.44, “Yakarî”, S.28, Eylül, 1973, s.49; “Kızım Işınsoy İçin” (Şiir), Sayı: 139 Aralık 1982, s. 71.

⁹⁴³ Belli başlı yazılar şunlardır: Turgut Günay, “Halide Nusret Zorlutuna ile Bir Konuşma”, S. 29-30, Ekim -Kasım 1973; İlhan Geçer, “Kitaplar Arasında-Halide Nusret'in Aydınlık Kapısı”, Sayı: 42 Kasım 1974, s.51-55; Mehmet Çınarlı, “Sanatçı Dostlarım; Halide Nusret”, Sayı, 60, s.35-42; Neziha Demirtepe, “Halide Nusret Zorlutuna 80 Yaşında” (Makale), Sayı: 125 Ekim 1981, s. 2-17.

⁹⁴⁴ “Töre'den; TRT Meselesi”, *Töre*, Şubat, 1975, S.45, s.2,3.

⁹⁴⁵ Emine Işınsoy, “Eyvallah”, *Töre*, Y.11, S. 121, Haziran 1981, s. 6.

3.1.4.3. Halide Nusret'in Şiirleri ve Romanları

Halide Nusret'in bu dönemlerde *Yurdumun Dört Bucağı* ve *Ellerim Bomboş* adlı iki şiir kitabı yayınlanır. *Yurdumun Dört Bucağı*, *Yayla Türküsü*'nün benzeri bir eserdir. Ancak Anadolu anlatımı, illere göre ayrılmış bölümler halinde verilir, doğanın yanında insan da anlatılır. Maraş, Antep gibi şehirlerin kurtuluş günleri millî duygularla yansıtılır. Eserde geçen *Bu Topraklar Benimdir* adlı şiiri önemlidir. Şiirin, Orhan Şaik Gökyay'ın *Bu Vatan Kimindir* adlı şiirine cevap niteliğinde yazıldığı söylene de ⁹⁴⁶ Halide Nusret'in, Gökyay'ın şiirinden esinlenerek, kendisini ve atalarını ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. ⁹⁴⁷ Zira Gökyay, şiirinde “Bu vatan kimindir?” sorusuna; “İleri atılıp sellercesine/Göğsünden vurulup tam ercesine/Bir gül bahçesine girercesine/Şu kara toprağa girenlerindir.” şeklindeki mısralarla yanıt verir. Halide Nusret'in, vatanı sahiplenşi bu değerler üzerinden otobiyografik anlatılır; “Zorlu bir adammış dedemin dedesi /İstanbul sarayında akisler yapmış, /Bingöl yaylasında gürleyen sesi/Onun torunu –benim dedem- menfalarla ömür çürütmüş; Dedemin biri de ‘93’te akıtmış kanını / Vermiş canını/Bu topraklara”

Halide Nusret, babasının zincire vurulmasıyla devam ederek sırayı kendisine getirir; “Ben de bütün bir gençliği bu uğurda harcadım/Dolaştım bu toprakları adım adım/Sınırdan sınıra koşarak er gibi/Gönüllü bir asker gibi.” ⁹⁴⁸ Halide Nusret, son şiir kitabı *Ellerim Bomboş*'ta o güne kadar yazdığı bazı şiirleri toplar. Yalnızlık, ölüm korkusu gibi hisleri yoğun yaşamaya başlar. Nitekim kitaba adını veren şiirinde; “Kapılar çalınıyor şangır şangır/ Gelen odur, biliyorum, O'dur kapıdaki/ Bir türlü “Hazırım” diyemiyorum/Hazır değilim ki/ Ellerim Bomboş.” şeklindeki mısraları bu hisleri yansıtır. ⁹⁴⁹

Halide Nusret'in son romanı, *Aşk ve Zafer*'dir. Ancak romanın daha önce yazıldığı anlaşılmıştır. M. Behçet Yazar, Halide Nusret'in 1940'larda neşredilecek romanları arasında *Şarkın Romanı* adlı eserinden bahseder. 1941'de ise Enver Naci, Halide Nusret'in “Anadolu'yu çok yakından tanıdım. Bilhassa *Şark*'ın romanını

⁹⁴⁶Coşkun, a.g.e., s.156.

⁹⁴⁷Halide Nusret Zorlutuna, *Yurdumun Dört Bucağı*, Güney Matbaacılık, Ankara,1950, s.12.Şiir ilk olarak 8 Mart 1947 yılında Kadın gazetesinde yayınlanmıştır.

⁹⁴⁸ Halide Nusret'in aynı başlıklı ikinci şiiri de ben anlatımı üzerinedir. Zorlutuna, a.g.e., s.13.

⁹⁴⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Ellerim Bomboş*, T.C., Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2001, s.21.

yazmak istiyorum, bunlar diğerleri gibi kıymetsiz olmayacak.” şeklindeki sözlerini aktarır.⁹⁵⁰ Buna göre bahsi geçen romanın Aşk ve Zafer olduğu ve yayınlandığı 1966’dan çok daha önceden yazıldığı anlaşılmaktadır. Halide Nusret bu romanda 1919’da nişanlısı ile yaşadığı aşkı anlatır. Halide Nusret’in nişanlı karakteri olan, İbrahim, Urfalıdır ve İstanbullu Zinnur’u (Halide Nusret) sever. Bu arada memleketinde beşik kertmesi olan Zeliha ile de nişanlıdır. Ancak İbrahim, Zinnur ile nişanlanır. Zinnur, gerçeği öğrenir ve nişanı atar. Zinnur, yıllar sonra, İbrahim’in savaşta beyninden kurşun yediğini ve Bakırköy Hastanesi’nde 18 yıl yattıktan sonra vefat ettiğini öğrenir. İbrahim’in Zinnur’a aşkı, vatan aşkı ile bütünleşir. Romanda Millî Mücadele dönemi İstanbul’u ve Urfa’nın kurtuluşuna da yer verilir, Atatürk’ten Urfa’ya çekilen telgraflar kullanılır. Bu bağlamda roman, tarihi bir anlatıya dönüşür.

Halide Nusret, romandaki aşkı, *“Yaşanmış bir aşktır, benim için temiz ve aziz bir hatıradır....Aslında İbrahim, Urfa’lı değil Maraş’lıdır. O hanım kız, romanda gösterildiği kadar güzel değildi!.. Evet, romanın yalnız Zinnûr’la ilgili bölümlerinde epeyce hayâl payı vardır.”* şeklinde ifade eder. Ancak romandaki Zinnur’un kendisi olduğunu belirtmez. Halide Nusret romanda, şair Kemalettin Kami’yi aynı adla kullanır. Zinnur’un babası yine paşadır, annesi sanatkâr, dedesi edebiyatçı, teyzesi müzisyendir. Halide Nusret, İbrahim’i de köklü bir aşirete mensup eder. Romanda Zinnur’un köşkte yetişen, okumuş bir ailenin kızı, Zeliha’nın ise İbrahim’in ikinci eşi olmaya razı olacak kadar seven cahil bir Anadolu kızı vurgusu dikkate değerdir. Böylece Halide Nusret, Zeliha’nın sevgisini cahilane gösterirken, Zinnur’un nişanı atmasını asil bir hareket olarak gösterir.

1971’de Halide Nusret, Büyükanne adlı eserini yayınlar.⁹⁵¹ Daha çok bir hikâye olan bu eser de otobiyografiktir. Halide Nusret, bu eserde yaşlılığında idealize ettiği büyükanne karakterini ortaya koyar. Büyük bir köşkte yaşayan bir çiftin torunları ile olan diyalogları, yaptıkları geziler, dini ve millî bayramlar ve tarihsel anlatılarla bir ders kitabı niteliğine dönüşür. Bu bağlamda eserin eğitici yapısı vardır. Bununla birlikte Halide Nusret, bu eserde de kendisini ön plana koymuş, ben dilini kullanarak hatıra türüne çevirmiştir.

⁹⁵⁰ Enver Naci, “Türk Edebiyatı’nda Kadın Romancılar; Halide Nusret”, *Yarım Ay*, S.131, Mayıs 1941, s.14.

⁹⁵¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Büyük Anne*, MEB Yayınları, Ankara, 1971, Panama, Yay., Ankara, 2018.

3.1.4.4. Halide Nusret'in Hatıraları; Bir Devrin Romanı

Halide Nusret, 1973'te Hürriyet gazetesinde hatıralarını tefrika eder ve kitap olarak yayımlar. Halide Nusret de her anı yazarı gibi unutulma kaygısındadır. Kendisini anlatma arzusu, metinde çok net görülür. Ancak Halide Nusret'in hatıralarında, her şeyden önce başlığı ile içeriği arasında bir uyumsuzluk vardır. Halide Nusret, yaşadığı yıllar, gördüğü olaylardan dolayı hatıraları için “*Aynı zamanda bir çağın romanı*” ifadesini kullanır.⁹⁵² Oysa hatıralarının kapsadığı, Osmanlı'nın 1905 yılından, Cumhuriyet döneminin 1930 yılına kadar olan zaman diliminde Halide Nusret, dönemin önemli olaylarına dair bir şey söylemez. Bazı olaylar özellikle seçilir, bazıları atlanır. Örneğin, Cülüs şenliği, kendisinin Osmanlı'ya bağlılığından dolayı anlatılır, İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı toplumu için ne ifade ettiğinden çok kendisi için ne ifade ettiği üzerinden yansıtılır, zira babasının kahramanlığı, İkinci Meşrutiyet üzerinden kutsanır.

Halide Nusret, Birinci Dünya Savaşı hakkında yüzeysel bir yaklaşım sergiler, hatıralarında savaşa sadece bir paragraf ayırırken, öğrencilik hayatı, imtihanlarındaki başarılarına sayfalar ayırır. Trablusgarp ve Balkan Harbi'nin adı hiç geçmez. Millî Mücadele döneminde, hayatıyla bağlantılı olan; İzmir ve İstanbul dışında, yurdun diğer yerleri yoktur. İttihatçılar hiç anılmadığı gibi Atatürk'ün rolü geçiştirilir. Halide Nusret, kadın mücadelelerinin derneklerine de yer vermez. Cumhuriyet'in ilanını ve devrimler tam olarak anlatılmaz. Örnek olarak; edebiyat için son derece önemli olan Türk alfabesinin kabulü hakkında da bir şey yazmaz. Halide Nusret, kendisinin edebi çevrede nasıl yer ettiğini, sürekli övgüsel mektuplar üzerinden gösterir. Ancak dönemin edebiyat anlayışı, akımları hakkında bir şey yoktur. Bir eğitimci olarak bu yöndeki anlayışlara hiç yer vermeyen Halide Nusret, kendi eğitimciliğini yine mektuplar üzerinden gösterir. Eğitimin nasıl olduğunu gözlemlemek üzere gittikleri Bulgaristan gezisinde eğitimden çok başka gözlemlerini anlatır. Döneminde kadınların sosyal hayata katılmaları hakkında da bilgi vermez. 1929 Dünya Krizi, Tek Parti yönetimi gibi siyasi hiçbir mesele yoktur. Dolayısıyla Halide Nusret'in hatıratına “Bir Devrin Romanı” ifadesi yerine “Halide Nusret'in Hatıraları” başlığı daha uygundur.

⁹⁵²Zorlutuna, a.g.e., s.11,12.

Hatıralarında ikinci bir özellik çoğunun kurmaca olduğu, kendi yaşadığı dönem ve bilinç üzerinden geçmişi inşa ettiğidir. Bu bağlamda, Halide Nusret'in hem aydın Cumhuriyet kadını hem muhafazakâr kimliği üzerinden her iki kesime kendisini ispatlamaya çalıştığı, bu nedenle hatıralarında iki farklı kimlikte bir Halide Nusret olduğu anlaşılmaktadır. Nazan Aksoy'a göre, Halide Nusret, kendi hayatını okuruna açmak ve hatıralarını yayınladığı dönemde, içinde olduğu milliyetçi ve muhafazakâr çevreye ters düşmek istemeyen iki farklı kimliktedir. Hatıralarını bu iki yönden yansıtırken inandırıcı olmaya çalışır. Aksoy'a göre böyle bir durum, metinde iki ayrı sesin ortaya çıkmasına neden olur. Bu seslerden biri; iç dünyasını, özel hayatını açmak isteyen çekingen bir kadının sesi, öteki ise; milliyetçi, muhafazakâr bir kadının didaktik sesidir.⁹⁵³ Buna en önemli örnek, aşk mektuplarından bahsetmesi ancak ahlaki yanını da göstermesidir. Halide Nusret'in, şair çevrelerle yaptıkları toplantılar ile evlerinde haremlik/selamlık uygulanmasından övgüyle bahsetmesi de ikircikli yanını gösterir. Dolayısıyla Halide Nusret'in hatıralarında, etrafında hayranlık bırakan aydın bir öğretmen, şair ve sanatçı Halide Nusret'le, muhafazakarlığını göstermeye çalışan Halide Nusret, çatışır. Bu nedenle hatıralarındaki samimiyet kaybolur. Bununla birlikte, Halide Nusret'in kendisini göstermeye çalıştığı *ideal karakter*, Emine Işınsoy'un hatıralarında yansıttığı katı ve baskıcı Halide Nusret'le uyumlu değildir.

3.1.4.5. Halide Nusret'in Vefatı

Halide Nusret, 1975'te Ankara'da Arif Nihat Asya, Bahattin Üçok, Yavuz Bülent Bakiler gibi isimlerle birlikte Sanat Derneği'ni kurar. Aynı yıl, Ankara Millî Kütüphane'de Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği tarafından Halide Nusret'e Ümmü'l Muharrirat (Yazarların Annesi) unvanı verilir.⁹⁵⁴ Halide Nusret, 1983'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Hizmet Beratı alır. Ancak Halide Nusret'in, hastalıkları artar. Romatoid bronşit, hipertansiyon, kalp yetmezliği gibi hastalıklara yakalanan Halide Nusret, bitkisel hayata girer.⁹⁵⁵ 12 Haziran 1984'te vefat eder. Hacı Bayram Camii'nden kaldırılan cenazesi, Cebeci Asrî Mezarlığına

⁹⁵³Aksoy, a.g.e., s.117.

⁹⁵⁴Ayhan Tuğcugil, "Töre'den- H. Nusret Zorlutuna'ya Ümmül Muharrirat Unvanı Verildi", *Töre*, S. 47, Nisan1975, s.2,6.

⁹⁵⁵Muhtar Tevfikoğlu, "Halide Nusret Zorlutuna", *Töre*, S.158, Temmuz 1984, s.10-11.

defnedilir. Emine Işınsu, uzakta olmasının, annesinin erken ölümüne sebep olduğunu düşünür.⁹⁵⁶ Töre, Temmuz sayısını Halide Nusret'in ölümüne ayırır.

3.2. Yazar ve Romancı; Emine Işınsu Öksüz

3.2.1. Emine Işınsu Öksüz'ün Eğitimi, Yazarlık ve Gazeteciliğinin Başlaması

Halide Nusret'in kızı, Emine Işınsu Öksüz, 17 Mayıs 1938'de Kars'ta dünyaya geldi. İlk Öğretimi 'ne Urfa'da başlar, Sarıkamış'ta devam eder. Ankara'da Alparslan İlkokulu'ndan mezun olur. Bu dönemde yazdığı *Minko'nun Hatıraları* Emine Işınsu'nun roman türünde ilk deneyimidir.⁹⁵⁷ Emine Işınsu, 1956'da TED Ankara Koleji'ne başlar. Burada iken okulun *Eğitim* adlı dergisinde şiir yazmaya başlar. Ayrıca röportaj da hazırlar.⁹⁵⁸ 17 yaşında, *İki Nokta* adlı şiir kitabı yayımlanır. Emine Işınsu, şiir ve hikâyelerinde Emine Işınsu adını ya da müstear isimler kullanır. Zira annesinin ününden dolayı iltimas geçilmesini istemez. Böylece "Işınsu"yu daha çok soyadı niteliğinde kullanır. Şiirlerin niteliği, daha çok sevgi ve insan ilişkileri üzerinedir. Ancak Emine Işınsu, şiir yazmayı bırakır.⁹⁵⁹

Emine Işınsu, birinci sınıftan sonra TED Koleji'nden ayrılır. Annesi ve teyzesinin hocalık ettiği Cebeci Ortaokulu'na gönderilir. Burada ortaöğrenimini tamamlar. Emine Işınsu, özellikle annesinin vefatından sonra verdiği röportajlarda baskı içinde bir çocukluk geçirdiğini dile getirir. Halide Nusret, oğlu Ergun'u erkek diye kayırırken, Emine Işınsu'yu namus kaygısıyla baskı içinde büyütür.⁹⁶⁰ Bu baskı, Emine Işınsu'nun, hayatının ileriki safhalarında psikolojik rahatsızlıklara neden olur.⁹⁶¹ Emine Işınsu'nun, üniversite hayatı da muhtemelen bu psikolojinin etkisi ile istikrarsız geçer. Babasının isteği ile yüksek öğrenimine Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başlar. Emine Işınsu, fullbright bursu imtihanını kazanarak, sosyal müesseselerde çalışmak üzere annesiyle Amerika'ya gider.⁹⁶² Halide Nusret, Newyork'ta Kür'ün yanında kalırken Emine

⁹⁵⁶ Işınsu a.g.e., s.63,64.

⁹⁵⁷ Işınsu, a.g.e., s.13,18-21; Nebahat Akbaş, "Emine Işınsu İle Röportaj", *Töre*, Y.1, S.1, Şubat, s.39.

⁹⁵⁸ Akbaş, a.g.m., s.40.

⁹⁵⁹ Işınsu, a.g.e., s.26-28,33.

⁹⁶⁰ Akbaş, a.g.m., s.39-40; Işınsu, a.g.e., s.46.

⁹⁶¹ Kökdemir, a.g.t., s.389; Işınsu, a.g.e., s.16-17.

⁹⁶² Kür, *Yarısı Roman*, s.327.

Işınsu, Cleveland’da bir üniversitede kurs görür, farklı ailelerin yanında kalır. Bir süre sonra bir çocuk kampında görevlendirilir.⁹⁶³ Pınar Kür, aileye dair yazdığı nehir romanında Emine Işınsu’nun zor bir çocukluk geçirdiğini, ancak Amerika’dan döndüğünde özgüveninin geldiğini belirtir.⁹⁶⁴

Emine Işınsu, Amerika’ya gittiği için İngiliz Dil ve Edebiyatı’nı bırakmıştır. Türkiye’ye döndüğünde bir arkadaşının teşviki ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nin İşletmecilik Bölümü’ne kaydolar. Tiyatro kürsülerinde de çalışmalara katılır. Bu arada Hukuk Fakültesi’nde okuyan Namık adlı biriyle evlenmek ister. Dönemin ünlü akademisyenlerinden Coşkun Üçok ve eşi Bahriye Üçok aracı olarak gelir. Ancak Aziz Vecihi Bey “Ben öğrenciye kız vermem” diyerek bu evliliğe izin vermez.⁹⁶⁵ Emine Işınsu, 1959’da ise Hukuk Fakültesi’ne girer. Emine Işınsu, evdeki baskı ortamından kurtulmak için, evliliği tek çare olarak görür ve mimar Erdoğan Okçu ile evlenir.⁹⁶⁶

Emine Işınsu’nun, bu evliliğinden, Elif ve Yağmur adlı iki çocuğu olur. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin, Felsefe Bölümü’ne yazılan Emine Işınsu, bu dönemlerde edebi çalışmalara başlar. Dost dergisinde bir hikâyesi çıkar.⁹⁶⁷ 1960’ta Kadın gazetesinde yazıları çıkan Emine Işınsu, 1961’de Kültür ve Tanıtma Bakanlığı’nın açtığı bir yarışmaya katılır. “Küçük Dünya” adlı romanı birinci gelir. Bakan değişikliğinden dolayı roman yayınlanmaz. Ancak Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edilir.⁹⁶⁸ Aynı gazetede Mehlika Arda, Gönül Erdem mahlaslarını kullanır. Mehlika Arda ismiyle, *Yerin Kulağı* başlığı altında siyasi fıkra yazarlığı yapar. Emine Işınsu, böylece aktif olarak basın hayatına atılır. Bu dönemde *Yeni İstanbul*, *Son Havadis* gibi gazeteler, milliyetçi iken, *Yön*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Dünya*, komünizm yanlısı yayın yapan gazetelerdir.⁹⁶⁹ 1964’te Mehmet Çınarlı’nın çıkardığı *Hisar* dergisinde Emine Işınsu’nun iki hikâyesi çıkar.⁹⁷⁰ Emine Işınsu, 1965-1966

⁹⁶³ Işınsu, a.g.e., s.34,35,37-42.

⁹⁶⁴ Pınar Kür, Nazlı Hanım’ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi

⁹⁶⁵ Işınsu, a.g.e., s.43-44; Nebahat Akbaş, “Emine Işınsu İle Röportaj”, *Töre*, Y.1, S.1, Şubat, 2012, s.41,42.

⁹⁶⁶ Işınsu, a.g.e., s.44.

⁹⁶⁷ Işınsu, “Şair Kız ve Kelebek”, *Dost*, S.26, 1959.

⁹⁶⁸ Emine Işınsu Okçu, “Küçük Dünya”, *Yeni İstanbul*, 11 Kasım 1962-12 Ocak 1963.

⁹⁶⁹ Nuri İnuğur, Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1992, s.248; Funda Şenol Cantek, “Altmışlı Yıllarda Basın”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Yay. Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay.,2017,781,782.

⁹⁷⁰ Emine Işınsu, “Yeşil Fasulyeler”, *Hisar*, Y.1, S.1, Eylül, 1964, s.21-23; “Çıkmaz Sokağın Rüyası”, *Hisar*, Y.1, S.12, Aralık, 1964,s.20-21.

yıllarında ise *Babıâli'de Sabah* gazetesinde *Selam* başlığı altında, siyasi ve sosyal konulu makaleler yayınlar. Yazılarında komünizmi ve sol siyasi çevreyi hedef alır.⁹⁷¹

Emine Işınsu, TRT'nin 1966'da düzenlediği Radyofonik Oyun Yarışması'na katılır ve "Bir Yürek Satıldı" adlı tiyatro oyununu yazar. Dram bölümünde birinci gelen eser, devlet tiyatrolarında oynanır. 1967'de ise "Bir Milyon İğne" adlı ideolojik bir oyun yazar.⁹⁷² Emine Işınsu, Babıalide Sabah gazetesinin el değiştirmesinden sonra ayrılır. 1969'da yayın hayatına başlayan *Devlet* dergisinde yine *Selam* başlığı altında siyasi yazıları yer alır.⁹⁷³ Emine Işınsu, ilk yazısında, sağcılara söz hakkı tanınmadığı için Babıalide Sabah gazetesinden ayrılmak zorunda kaldığını dile getirir.⁹⁷⁴ Emine Işınsu, *Devlet* dergisinde de komünizmi eleştirmeye devam eder. Dergi yazarları arasında; Tarık Buğra, Galip Erdem, Dünder Taşer ve İskender Öksüz gibi isimler yer alır. Emine Işınsu böylece milliyetçi çevre ile yakınlaşır. Emine Işınsu, bu sırada bir trafik kazası geçirir.⁹⁷⁵ Emine Işınsu, 1968-1970 yılları arasında *Yeni Divan*, *İslam Medeniyeti*, *Türk Yurdu* ve *Türk Edebiyatı* adlı dergilerde de yazılarını yayınlar. 1969'da ortaöğretim öğrencilerine yönelik; "Ne Mutlu Türküm Diyene" adlı tiyatro oyununu yazar. Emine Işınsu, 1969'da Milliyetçi Türk Kadınları Derneği'ni kurar.

3.2.2. 1970'lerden 2000'lere Emine Işınsu'nun Dergi Yayıncılığı ve Romanları

Emine Işınsu, 1969'da Ayşe dergisini çıkarır. Emine Işınsu'nun buradaki bazı yazılarını Zeynep Tan, Nur İleri takma adlarıyla yayınlanır. Ayşe dergisi, 1970 yılında Töre adını alır. Emine Işınsu, 1970'te Erdoğan Okçu'dan ayrılarak İstanbul'a yerleşir.⁹⁷⁶ 1971'de ise İskender Öksüz'le ile evlenme kararı alır. Ancak, Halide Nusret ve ağabeyi Ergun karşı çıkar. Öte yandan İskender Öksüz'ün ailesi de istemez. Ergun Bey, özellikle Alpaslan Türkeş ve çevresini kaybedeceği endişesini dile getirir. Emine

⁹⁷¹ Emine Işınsu'ya dair bir biyografide bu gazeteyi, Ergun Göze, İrfan Atagün, Ömer Öztürkmen'le birlikte çıkardıkları söylenir. İsa Özkan, "Emine Işınsu'nun Biyografisi", *Töre*, S.139, Aralık 1982, s.45. Ancak Göze ile Öztürkmen'in isimleri geçmesine karşın Emine Işınsu'nun adı gazetenin künyesinde yer almamaktadır. *Babıalide Sabah*, 8,25 Ekim 1965. Aynı yazıda gazetenin yayın tarihi de 1963-65 şeklinde yanlış verilir. Gazete ilk sayısını 1965 Ekim ayında çıkartır.

⁹⁷² Işınsu, a.g.e., s.65.

⁹⁷³ Işınsu, a.g.e., s.59.

⁹⁷⁴ Emine Işınsu Okçu, "Selam: Devlet Düzeni", *Devlet*, Y.1, S.1, Nisan,1969, s.2.

⁹⁷⁵ *Devlet*, 3 Kasım 1969.

⁹⁷⁶ Işınsu, a.g.e., s.44,52,53.

Işınsu, bu evlilik için Alpaslan Türkeş'in fikrini alır, Türkeş olumlu cevap verir.⁹⁷⁷ Emine Işınsu, vefatına kadar bu evliliği sürdürür. İskender Öksüz'den Murathan adlı bir çocuğu dünyaya gelir.⁹⁷⁸ Töre dergisi, Halide Nusret, bölümünde detaylı değinildiği üzere, 1970'lerin milliyetçilik propagandasının yapıldığı önemli yayınlardan biri olur. Emine Işınsu'nun yazıları az olmakla birlikte bu yöndedir. Töre, İstanbul'da milliyetçi akademik çevreleri toplar. Emine Işınsu'nun, 1972-74 yılları arasında, Bozkurt dergisinde; "Bozkurttan Bozkırlara" adlı köşede yazıları çıkar. 1977'de ise, Tercüman gazetesinin Ramazan ekinde, çizimlerini Şenol Kirpikçioğlu'nun yaptığı "Can İçre" adlı çizgi romanı yazar.⁹⁷⁹

Emine Işınsu, milliyetçi çevrede; "Emine Abla" olarak tanınır. Erol Güngör kendisine "Korkunç Yenge" lakabını takar.⁹⁸⁰ Emine Işınsu, dergiye gelen yazıları kontrol eder, düzeltmeler yapar.⁹⁸¹ Emine Işınsu, siyasi olarak MHP'yi destekler. Alpaslan Türkeş'in hanımı ve kızı Umay Türkeş ile yakındır. Ancak siyasete girmez. Buna rağmen Emine Işınsu'nun ülkücü harekete desteği, basın-yayın üzerinden son derece yoğundur. Töre'de sadece siyasi meseleler ele alınmaz, sanat ve tarih alanına da önem verilir. Ancak bu yöneliş de milliyetçi ideolojisi çerçevesindedir. Emine Işınsu'nun sanat ve tarih alanında yazı ve röportajları bu yöndedir.⁹⁸² Emine Işınsu, bir yazısında Evliya Çelebi'nin sözleri üzerinden Çelebi ve kendi dönemini karşılaştırarak, sanatçı ve siyasetçileri eleştirir.⁹⁸³ Emine Işınsu, Töre'yi çıkardıkları dönemlerde solcu kesim tarafından "Faşist kadın" olarak tanınır.⁹⁸⁴ İskender Öksüz 12 Eylül Darbesi'nden sonra Töre'nin soruşturma geçirdiğini, belirtir.⁹⁸⁵ Ancak bu soruşturmadan bir sonuç çıkmaz. Bu olayı Emine Işınsu, yakın dostlarından Hasan

⁹⁷⁷ Işınsu, a.g.e., s.81.

⁹⁷⁸ Işınsu, a.g.e., s.92.

⁹⁷⁹ Emine Işınsu, "Can İçre", Çizen, Şenol Kirpikçioğlu, *Tercüman; Ramazan Eki*, 27 Ağustos 1977.

⁹⁸⁰ Akbaş, a.g.m., s.40.

⁹⁸¹ Hasan Kallıncı, *Ablam Ustam Emine Işınsu*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2006; Osman Oktay, "Emine Işınsu, Türk Milletinin Sancılarını Yazarak Geçiren Bir Ömür", *Türk Yurdu*, S.407, Temmuz, 2021, s.22.

⁹⁸² Bu yazılardan bazıları şunlardır; "Garipkafkaslı İle Bir Konuşma", *Töre*, S.59, Nisan 1976, s.22-29; "Sevinç Çokum'la Bir Sohbet", *Töre*, S.66, Kasım 1976, s.20-27; "Türkmen Düğünü'ne Ne Oldu", *Töre*, S.71, Nisan 1977, s.36-39; Türk Tarihinde Ağustos Ayı Hakkında Yılmaz Öztuna İle Konuşma", *Töre*, S.99, Ağustos, 1979, s.36-39; Tarık Buğra Hakkında'ya Dair", *Töre*, S.113, Ekim 1980, s.13-15.

⁹⁸³ Emine Işınsu, "Seyyah-ı Fakih Evliya Çelebi İle Sohbet", *Töre*, S.98, Temmuz, 1979, s.45-48.

⁹⁸⁴ Dilek Önal Bayır, "Töre Dergisi Hakkında, E. Işınsu Öksüz ile Görüşme "Töre Dergisi Milliyetçi Üniversite Görevini Üstlenmişti!", *Türk Yurdu* Y.25, S.213, Mayıs, 2005, s.110.

⁹⁸⁵ Emine Işınsu ve İskender Öksüz İle Sohbet, 24 Mart 2019 23:46 [https:// www. kirmizilar. com/tr/index. php/ soylesileritem /1363-emine-isinsu-ve-i-skender-oksuz-i-le-sohbet.](https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/soylesileritem/1363-emine-isinsu-ve-i-skender-oksuz-i-le-sohbet)

Kallimci'ye 1981'de yazdığı bir mektupta dile getirir ve İskender Öksüz'ün beş altı gün alıkondüğünü belirtir. Bu mektuptan, Emine Işinsu'nun, Avni Öztüre'nin çıkardığı *Sözcü* dergisinde “Dedikodu” başlığı altında yazılar yazmaya başladığı, ancak hem sıkıntılarından dolayı hem bu yazılarını yadırgayanlar olduğu için bıraktığı anlaşılmaktadır. Yine bu mektupta, Emine Işinsu'nun, Kültür Bakanlığı'ndan ilişkisi kesildiği ve tükenmişlik sendromu yaşadığı ortaya çıkar. Emine Işinsu, bu düşüncelerini; “*İçimde hiçbir arzu yok yazmak için. Beğenmedim romanı galiba. Ve galiba artık romancılığım da bitti.*” şeklinde ifade eder. Mektup 1981'de yazıldığına göre isim vermediği bu romanı *Canbaz* olabilir.⁹⁸⁶

Emine Işinsu bu sıkıntılara karşın, 1990'lara kadar Dış Türkler ve ülkücü gençlik üzerine romanlar yazar. Bu romanlar sırasıyla; *Azap Toprakları* (1970), *Ak Topraklar* (1971), *Tutsak*, (1973), *Sancı* (1974), *Çiçekler Büyür*, (1978), *Canbaz*, (1982), *Kaf Dağının Ardında'dır*. (1988). *Ak Topraklar*, Türk Edebiyatı Vakfı Roman Ödülü'nü kazanır. *Sancı* ve *Canbaz* adlı romanları milliyetçi çevrede oldukça benimsenir. *Sancı* ile Türkiye Millî Kültür Vakfı, *Canbaz* ile Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü'nü kazanır. Bunların dışında aldığı ödüller de vardır.⁹⁸⁷ Emine Işinsu, 1975'te *Adsız Kahramanlar* adlı oyununu yazar.

Emine Işinsu, 1981'de İskender Öksüz'ün Dhran'daki Petrol ve Maden Üniversitesi'nde görevlendirilmesi üzerine Sudi Arabistan'a gider, Töre'yi Yaşar Eşmekaya'ya devreder.⁹⁸⁸ 1982'de derginin 139. sayısı, “Edebiyatımızda Işinsu” başlığı ile Emine Işinsu'ya ayrılır. Arabistan'ın havası, Emine Işinsu'nun migrenini etkiler.⁹⁸⁹ Dhran'da Nakşibendi şeyhi Hasan Burkay ile tanışması Emine Işinsu'yu tasavvufa yöneltir.⁹⁹⁰ Bu dönemlerde, ülkücü ve milliyetçi çevrede bir kesim İslamcılığa yönelir. Bu bağlamda kolektif bir hareket ortaya çıkar. Ülkücü çevrede, Seyit Ahmet Arvasi literatürü etkili olmuş, Türk-İslam Sentezi ideolojisinden farklı

⁹⁸⁶Kallimci, a.g.e.,s.35,36

⁹⁸⁷ Bu ödüller şunlardır: “Türk Ocakları Hamdullah Suphi Tanrıöver Armağanı”; “Karaman Türk Dili Ödülleri”; “Türkçe'yi Doğru ve Güzel Kullanan Yazar Ödülü”, “İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), “Şeref Ödülü”; “Türkiye Yazarlar Birliği- İstanbul Şubesi, Ömür Boyu Roman Ödülü”.

⁹⁸⁸Emine Işinsu, “Eyvallah”, *Töre*, Y.11, S. 121, Haziran 1981, s. 6.

⁹⁸⁹Kökdemir, a.g.t., s.6,7.

⁹⁹⁰ Işinsu, a.g.e., s.69.

olarak, Türk-İslam Ülküsü doktrinini ortaya koymuştur. Bu doktrin, İslam'ı Türklük ile özdeşleştirerek, İslam'ın milletleri inkâr etmeyen, aksine milleti nitelikler etrafında geliştiren bir sistemdir.⁹⁹¹

Emine Işınsu'nun tasavvufa yönelişi kısmen bu etkilerden kaynaklanmakla birlikte, Halide Nusret'in Mevlâna ve Yunus Emre'ye ilgisi de önemlidir. Bunun yanı sıra Emine Işınsu'nun, sadece Nakşibendi tarikatına değil değişik tarikatlara da ilgisi vardır. Rufai tarikatından Samiha Ayverdi'ye hayran olan Emine Işınsu, bu tarikata da girmek ister, ancak bir kişinin aynı anda iki tarikata giremeyeceği düşüncesinden dolayı cesaret edemez.⁹⁹²

1984'te annesini kaybeden Emine Işınsu, 1990'larda *Sevgi Birliği* adlı bir derneğin Ankara'daki faaliyetlerine katılır. Emine Işınsu, derneğin inanç sisteminin, “Beyti Dost” adını verdikleri bir ruhu kutsallaştırarak “Üç peygamberden birinin olduğu söylenen birinin ruhundan alınan tebliğlerle” şekillendiğini belirtir.⁹⁹³ Derneğin, iyilik, doğruluk, çalışkan olmak, bilgili ve herkese karşı sevgi dolu olmak, kinden öfkeden kaçınmak, gıybetten ve haksızlıktan kaçınmak gibi ahlaki prensipleri vardır. Bunun yanı sıra Emine Işınsu'nun bahsetmediği, ruh çağırma, reenkarnasyon gibi tarafları da bulunmaktadır. Derneğin başındaki ruh bilimci Refet Kayserilioğlu daha çok isprizma ile ilgilenir.⁹⁹⁴

Emine Işınsu'nun 1993'te yazdığı *Cumhuriyet Türküsü* adlı romanında tasavvuf yaklaşımı hakimken, *Dost Diye Diye* (1995), *Nisan Yağmuru* (1997), *Havva* (1999) adlı romanları tamamen bağlı olduğu bu tarikattan izler taşır. Emine Işınsu, 1990'larda *Türk Edebiyatı* ve *Türk Yurdu* adlı dergilerde de yazılarını yayınlar. Emine Işınsu'nun “Bir Yürek Satıldı” adlı eseri bu yıllarda filme çekilir. 1990'da Küçük Dünya ve Atlı Karınca adlı romanları da beyaz perdeye aktarılır. Emine Işınsu'nun çocukları Elif ve Yağmur evlenir, Elif'in Naz ve Kaan adlı iki çocuğu olur. Yağmur'un

⁹⁹¹Yesevizade Alpaslan Yasa, *Kuran'ı Millîyet Telakkisi ve Irkçılık Sapması*, Kurtuba Yay. Ankara, 2015, s.40,41; Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet Ocak Dergah 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yay., İstanbul,1999,s.288-299,300.

⁹⁹² Işınsu, a.g.e., s.69.

⁹⁹³ Işınsu, a.g.e., s.67,68.

⁹⁹⁴ Derneğin *Ruh Dünyası* adlı bir yayın organı vardır. Dernek hakkında, Refet Kayserilioğlu'nun kardeşi Ahmet Kayserilioğlu'nun verdiği bilgiler için bkz. Dilek Yaraş, Kayıp Diva, *Rüçhan Çamay'ın Hayatı*, Kural Dışı Yay. İstanbul, 2021, s.119-125.

ise Bulut adlı bir çocuğu vardır. Diğer oğlu Murathan ise master yapmak için gittiği Hawai’de yaşamaktadır.⁹⁹⁵

3.2.3. 2000’li Yıllardan Vefatına Emine Işinsu

Emine Işinsu, 2000’lerden sonra tasavvufa daha çok yönelir. Bundan sonraki yapıtlarının tamamı tasavvufta öne çıkan, popüler olan isimler üzerinedir. 2002’de yazdığı, Bir Ben Vardır Benden İçeri adlı romanında, Yunus Emre’yi, 2004’te Bukağı’da Niyazi Mısri’yi anlatır. 2005’te Hacı Bayram ve 2008’de Hacı Bektaş adlı eserleri de bu minvaldedir. Emine Işinsu’nun Hacı Bektaş’ı yazmaya başladığı sıralarda anksiyete rahatsızlığı başlamış, bir dönem de dizinde romatizma çıkmıştır. Emine Işinsu, özellikle anksiyeteden dolayı, derin korku, panik atak, evham gibi rahatsızlıklar geçirir.⁹⁹⁶ Kullandığı ilaç, bir süre iyi gelse de yan etkilerinden dolayı bırakmak zorunda kalır ve hastalığı yeniden nükseder. Emine Işinsu 2008’de Alzheimer olur. İskender Öksüz, bu hastalıkla ilgili şunları belirtir:⁹⁹⁷

“Teşhisi kendisi koydu. 2008 yılında, “Ben Alzheimer oluyorum” dedi. Biz konduramadık. Zaten anksiyete denilen endişe sıkıntısı çekiyordu. Bir de bu düşüncelerle canını sıkma dedik. Fakat ısrar etti ve hekime gittik. Tıp, onun endişesini teyit etti. Anksiyete de o hastalığın erken işaretiymiş.”

Emine Işinsu, 2010’da Kendimden Kendime adlı anılarını yazmaya başlar. 2013’te Bir Aile adlı son romanını yayınlar. Bu romanı yazarken hastalığı ilerler. Ahi Evran Üniversitesi’nden gelen istek üzerine Ahi Evran’ı da yazmaya başlar. Ancak Alzheimer hastalığı izin vermez. İskender Öksüz, romanın bir kısmını yazsa da yazdıklarını unuttuğunu, bu nedenle tamamlayamadığını belirtir. Yakın dostlarından Yağmur Tunalı, Emine Işinsu’nun son dönemleri hakkında şu ifadelerde bulunur:⁹⁹⁸

“Işinsu Ablam için ölüm, yazamamaktı. Alzheimer denen illet, böyle bir yoksunluğun kör oyununu onda denedi... Işinsu Ablam için yolun sonu, bize yıllar önce görünmüştü. İki yıl önce bitki hayatına girince o, son bir nefes kadar yakınımıza geldi. Makinelere bağlıydı. Etrafla teması kesilmişti.”

⁹⁹⁵ Işinsu, a.g.e., s.44,45.

⁹⁹⁶ Işinsu, a.g.e., s.72-73.

⁹⁹⁷ İskender Öksüz, 8 Mayıs 2021, <https://MilliDusunce.com/turk-edebiyati-dergisi-572-sayi-emine-isinsu/>.

⁹⁹⁸ Yağmur Tunalı, “Felek Kiskanır”, *Türk Yurdu*, S.407, Temmuz, 2021,s.26.

Emine Işınsu'ya, bu dönemlerinde milliyetçi çevre destek verir. 2012'de, Töre yeniden yayımlandığında, ilk sayısını Emine Işınsu'ya ayırır. 2015'te Millî Düşünce Merkezi tarafından "Yahya Kemal Fikir Sanat Edebiyat Armağanı", Emine Işınsu'ya verilir. 2019'da ise İhlamur dergisinin 76. sayısında Emine Işınsu ele alınır. İhlamur Yayınları 2020'de ise *Emine Işınsu Armağanı* adlı bir çalışma yapar. Bu eserdeki yazılar Emine Işınsu hakkında daha önce yazılmış yazı ve röportajların bir araya getirilmesinden oluşturulur.⁹⁹⁹Emine Işınsu, 5 Mayıs 2021'de vefat eder. Cenazesi Ankara Gölbaşı Mezarlığı'na defnedilir.¹⁰⁰⁰ Vefatının ardından da *Türk Yurdu*, *Türk Edebiyatı*, *Edebice* gibi dergilerde adına özel sayı yayınlanır.¹⁰⁰¹ 2023'te Bilge Kültür Sanat Yayınları, Emine Işınsu Roman Ödülü yarışması ve panel düzenler.¹⁰⁰²

Emine Işınsu'nun vefatından bir yıl sonra pankreas kanseri olan oğlu Yağmur Okçu da vefat eder. Eşi İskender Öksüz, Karar gazetesinde makale yazmaktadır. Emine Işınsu, teyzesini sevmesine rağmen aile bağları annesiyle olan fikir ayrılığından dolayı zayıftır. Pınar Kür, nehir romanında, Emine Işınsu'yu görgü ve hayata bakışı, beğenileri açısından eleştirir. Başka bir röportajında ise Emine Işınsu'yla fikir ayrılığı olmadığını belirtir.¹⁰⁰³

3.2.4. Emine Işınsu'nun Edebi Yönü; Roman ve Tiyatroları Üzerine

Emine Işınsu'nun fikri yapısı, romanları üzerinden anlamlandırılabilir. Zira birçok romanında ideolojisini, kendi hayatını aksettirir. Emine Işınsu'nun, şiir ve hikâye ile başlayan edebiyat yazarlığı romanla devam eder. Emine Işınsu'nun, roman yazarlığı hakkındaki görüşleri şu şekildedir:¹⁰⁰⁴

"Yüce Allah beni bir Müslüman kul olma ile şereflendirirken, şu dünyadaki hayatımda bana roman yazma vazifesi verilmiştir. Böylece roman yazmayı, içtenlikle, var oluş sebeplerinden biri olarak görüyorum. Bu yolda çile çekiyorum ve bu yolda belirli bir olgunluğa ve derinliğe ulaşmaya çalışıyorum."

⁹⁹⁹ *Emine Işınsu Armağanı*, Haz.Hakan Sarı, Yusuf Koşar, İhlamur Yay. İstanbul, 2020.

¹⁰⁰⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/edebiyatci-emine-isinsu-oksuz-son-yolculuguna-ugurlandi/>

¹⁰⁰¹ Türk Edebiyatı, Dosya Emine Işınsu, S.572, Haziran 2021; Türk Yurdu; Vefatının Ardından Emine Işınsu, S.407, Temmuz, 2021; *Edebice*, S.28, Samsun, Güz, 2021.

¹⁰⁰² "2023 Emine Işınsu Roman Ödülü Tören ve Paneli", 14 Aralık Perşembe, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 2023.

¹⁰⁰³ Söğüt, a.g.e., s.20,21.

¹⁰⁰⁴ Emine Işınsu, "Çiçekler Büyür Hakkında", *Töre*, Y.8, S.94, Mart, 1979, s.45.

Emine Işınsu başka bir röportajında da benzer düşüncelerini dile getirir.¹⁰⁰⁵
Emine Işınsu, tarih ve roman hakkındaki düşüncelerini de şu şekilde dile getirir:¹⁰⁰⁶

Geçmiş olmayan bir millet gerek siyasî gerekse kültür açısından köksüz bitkilere benzer. Ben, bizim milletimizin böyle olmasını istemediğim için kendi ufak çapımda bir hizmet verebilmek adına gerçekten gurur duyulacak tarihimizden bazı parçaları anlatmayı seviyorum. Öyle sanıyorum ki, bazı fikirleri ve gerçekleri romanda vermek daha iyi oluyor....Okuyucu kuru bir tarih kitabını okumaktansa tarihini roman içinde öğrenmeyi daha çok seviyor...Bana kalırsa bir tarafta akademisyenler ciddi olarak çalışıp ciddi eserler verirken bir taraftan da tarihi popüler hale getiren romanların, dergilerin yayımlanması ve bunların ilgi görmesi güzel bir şey...Popülarite, tarihe karşı bir ilgi, saygı ve merak uyandırıyor.... Bir kere ben bu tarihî roman yazarısınız fikrini kabul etmiyorum. Benim için tarih, romanlarımın ana konusunu temsil eden bir şey değil. Romana renk katan bir unsurdur.”

Emine Işınsu’nun, bu düşüncelerinden, tarih ve edebiyatı ideolojik bir araç olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Emine Işınsu’nun, romanlarının baş kadın karakterlerinde, ideolojik, siyasi ve dini argümanlar, kendi hayatıyla birleşir. Nitekim kendisi de bu durumu “*hemen hemen bütün roman karakterlerinde az çok ben varımdır.*” şeklinde ifade eder.¹⁰⁰⁷ Emine Işınsu’nun romanlarının, özellikle kendi milliyetçi çevresinde öne çıkartılmasından dolayı, objektif bakış açısı göz ardı edilmektedir. *Töre, Türk Edebiyatı* gibi dergilerde yapılan roman incelemeleri, vefatından sonra çıkan kolektif bir çalışma bu minvaldedir.¹⁰⁰⁸ Dolayısıyla Emine Işınsu’nun yazarlığı hakkında övgüden öteye geçilememesi problemlidir. Örneğin, Alemdar Yalçın’ın Emine Işınsu’yu, Tanzimat sonrasında, kadın yazarların *roman yazamaması* üzerinden kıyaslayıp üstün göstermesi sorunludur. Zira o dönemin şartlarıyla 1960’lar arasında, kadınların sosyo-kültürel farklılıkları üzerinden bir kriter belirlenemez. Bununla birlikte Yalçın’ın, Emine Işınsu’yu, çağdaşı yazarlarla yaptığı kıyaslama da tartışmaya açıktır. Yalçın’a göre, Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu gibi erkek karşısında kompleksli yazarlar, romanlarında, kadının özgürlüğünü, sansasyonel yaşantılarını anlatırken, Emine Işınsu, romanlarında sosyal ve ahlaki konulara

¹⁰⁰⁵Yağmur Tunalı, “Emine Işınsu İle Mektup-Mülakat”, *Töre*, S.139, Aralık, 1982, s.53,54.

¹⁰⁰⁶Gözdenur Erol,, *Emine Işınsu’nun Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Danş. İrfan Murat Yıldırım, Celal Bayar Ün., S.B.E., Manisa 2006, S.175,176.

¹⁰⁰⁷ Işınsu, a.g.e., s.48.

¹⁰⁰⁸*Emine Işınsu Kitabı*, Edtr. Emine Gözde Özgürel, KorKut Yay., Ankara,2022.

değindir.¹⁰⁰⁹ Ancak, Emine Işınsu da romanlarında, adı geçen yazarlar kadar kendi yaşantısındaki travmalarını, mutsuz evliliğini anlatır, kadının özgürlüğü üzerinde durur. Ayrıca bazı romanlarında cinsellik ve müstehcenlik de vardır. Dolayısıyla sırf milliyetçi bir yazar olarak Türkleri kutsaması Emine Işınsu'nun roman yazarlığının, objektif olarak değerlendirilmesini engellemiştir. Yapılan tezlerde ise, Emine Işınsu'nun, romanlarının dilbilimsel ve edebi incelemeleri ayrı tutulursa, yüzeysel yaklaşıldığı ve sosyolojik kritiği yapılmadığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹⁰ Emine Işınsu, romanlarında tarihi ve güncel gerçek yaşamdan olay ve kişileri kullanarak, siyasi ve ideolojik anlatım yapar, kendinden olmayana karşı ötekileştirici ve kötüleyici yaklaşımı bilinçlidir. Erol Duman, Emine Işınsu'nun romanlarının gerçek olaylardan ve bunlardan çıkan sonuca göre yazması yönünden realist olduğunu belirtir.¹⁰¹¹ Ancak Emine Işınsu, gerçek karakterleri olduğu gibi değil idealize ederek ya da yererek kurgular, toplumsal ve siyasi olaylara ideolojik yaklaşır. Emine Işınsu, sanatı bir propaganda aracı olarak kullandığı için romanın öznesi bireyi yani *insanı* anlama ve anlatmada yetersiz kalır. Tasavvuf alanında biyografi romanlarındaki gerçek dışılık vardır. Kendisine ideolojik yazar diyenlere karşı Emine Işınsu şu şekilde karşılık verir.¹⁰¹²

“...Hani Marksistler sırf ideolojilerini empoze etmek için yazıyorlar, sanat endişesi taşıyorlar., diye tenkit ediliyorlar, hoş karşılanmıyorlar ya, Marksist olmadıkları hâlde, bir nevi onların aksi hâline gelmiş kafalar da, Marksist olmayan taraftan bir eş-değer uydurma hevesindeler; bu kafaların icadı olabilir o sözler, bir. İkincisi bu sözleri bizzat Marksistler beni yıpratmak için ortaya atmış ve yaymış olabilirler... Bir takım insan var, biliyorsun; onlar, hiç düşünmeden, kafalarını çalıştırmak zahmetine katlanmadan işittiklerini tekrarlarlar. Onların sözleri olabilir. Nereden geliyorsa gelsin, mühim değil. Romancılığımın önce insanım ve pek tabii

¹⁰⁰⁹ Alemdar Yalçın, “Türk Edebiyatında Kadın Romancılar ve Emine Işınsu”, *Töre*, S.139, Aralık1982, s..74-80.

¹⁰¹⁰ Emine Işınsu'nun romanları hakkında tespit ettiğimiz 25 adet tez vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahmet, Kökdemir, *Emine Işınsu, Hayatı Şahsiyeti Sanatı, Fikirleri, Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danş. Mustafa Özbacı, Ondokuz Mayıs Üniv. SBE., TDEAB, Samsun, 1995; Serdar, Odacı, *Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine Işınsu'nun Romanları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danş. Abide Doğan, Hacettepe Üniv. SBE., YTEAD, Ankara, 2007; Erol Duman, *Emine Işınsu'nun Romanları*, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Mesut Tekşan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, YTEAD, Çanakkale 1997; Gözdenur Erol, *Emine Işınsu'nun Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Danş. İrfan Murat Yıldırım, Celal Bayar Üniv., SBE, YTEAD, Manisa 2006.

¹⁰¹¹ Erol Duman, “Emine Işınsu'nun Romanları”, *Türk Yurdu*, C.20, S.153-154, Mayıs 2000, s.292.

¹⁰¹² Tunalı, a.g.m., s.53.

insan olarak bir takım değer hükümlerim var. Romanlarıma bu değer hükümleri aksetmeyecek de ne edecek acaba?..”

Emine Işınsu, *ideoloji* kelimesi yerine, *değer hükümlerini* kullanır. İskender Öksüz, bu hususu; “*Her ikimiz de bu kelimedenden hoşlanmıyoruz.*” şeklinde dile getirir. Ancak, milliyetçilik, ülkücü düşünce; 1960’lar, 70’ler Türkiye’sinde bir değer hükmünden daha çok militaristtir, siyasallaşmıştır.

Emine Işınsu’nun ilk romanı *Küçük Dünya* (1962), ideolojik bakış açısını yansıtmayan ilk ve tek romanıdır denilebilir.¹⁰¹³ Emine Işınsu, annesinin tesirinde kalarak yazdığını söylediği bu romanda, Nur adlı bir kadının hayatını konu alır. Buna göre, Nur, annesi tarafından baskı içinde büyür, annesine kendisini ispat etmek için evlenir. Ancak mutsuzdur ve eşinin arkadaşıyla yakınlaşır. Romanın bir özelliği tasavvufi ve mistik olgulara yer verilmesidir. Buna göre Nur, Urfa’da, bir takı dükkânındaki usta ve Şeyh Ziyaeddin Efendi’den etkilenir. Romanın içeriğine bakıldığında Nur’un hayatındaki bazı unsurlar otobiyografiktir.¹⁰¹⁴ Bununla birlikte Halide Nusret’in, *Beyaz Selvi* romanı ile benzerlikler vardır. *Küçük Dünya*, 1991’de Osman Sınav dizi film olarak çeker.¹⁰¹⁵

Emine Işınsu, 1966’da *Bir Yürek Satıldı*, 1967’de ise *Bir Milyon İğne* adlı tiyatro oyunlarını yazar.¹⁰¹⁶ Radyofonik olan bu oyunlardan *Bir Yürek Satıldı*, İrfan Atagün tarafından yayınlanır. Ayrıca Fransızca çevirisi de yapılır.¹⁰¹⁷ 1977’de ise yönetmenliğini Bülent Özduval’ın yaptığı bir oyun olarak TRT’de sahne alır. Oyun, zengin bir muhitte büyüyen bir adamın, toplumdan kaçmak için bir balıkçı kulübesinde yaşayışını konu alır. Etrafındaki balıkçılar, kendisiyle yaşayan bir kadına kötülük yaparlar, ancak adam olaylara seyirci kalır, sonunda kalbini bir mezatçıda satılığa çıkartır. Adam, kalbini bir koleksiyoncuya sattıktan sonra eski hayatına döner. Emine

¹⁰¹³ Emine Işınsu, *Küçük Dünya*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2020; Turan Karataş, Emine Işınsu’nun *Küçük Dünyası*, Y.İ.S.8, Ocak, 1998, s. 80-81; Roman hakkında Töre’deki değerlendirme için bkz. Mehmet Şeref Önal, “*Küçük Dünya*”, “*Edebiyatımızda Işınsu*”, *Töre*, Y.12, S.139, Aralık, 1982, s.110-112.

¹⁰¹⁴ Işınsu, a.g.m, s.45

¹⁰¹⁵ Emine Işınsu’nun senaryo yazımında ilk romandakinden farklı olarak Nur hem kocasını hem âşık olduğu kişiyi bırakır. Buna karşın Osman Sınav sevdiği adamı Ankara’ya döndürür Işınsu, a.g.e.,s.66.

¹⁰¹⁶ Emine Işınsu, *Bir Yürek Satıldı*, Yağmur Yay., İstanbul, 1967; *Bir Milyon İğne*, Uygur Yay., İstanbul, 1967.

¹⁰¹⁷ Emine Işınsu, *Bir Yürek Satıldı*, Un Coeur Aux Encheres, Series D'ouvrages de Theatre, Çev. Gertrude Durusoy, Ministère de la Culture,, Ankara, 1991.

Işinsu, bu oyunuyla aydınları, politikacıları ve cemiyeti hicvetmek ister. Buna göre mezatçı, aydınları kullanarak geçinen tiptir, mezat salonundakiler, gösteriş meraklısı, paralarıyla düşünen, kafaları boş aydınlardır. Balıkçılar, değer yargılarından yoksun olan halktır. Koleksiyoncu filozoftur. Adam, güçsüz, bencil ve kaçmayı çözüm olarak gören erkekleri, kadın ise fedakâr anaç kadını temsil eder.¹⁰¹⁸ Milliyetçi çevre oyuna, daha psikolojik, tasavvufi yaklaşır.¹⁰¹⁹ Oyunda geçen kalp, balık, saç gibi figürler, eski Türk inançlarındaki anlamı üzerinden irdelenir. Emine Işinsu'nun bu oyununu, sol çevreden bir yönetmen sahneye koyar. Ancak Emine Işinsu, bu yönetmenin adını vermez. Oyun, ikinci defa TRT tarafından çekilmek istense de Muhsin Mete tarafından başarılı olamayacağı gerekçesiyle onaylanmaz.¹⁰²⁰

Emine Işinsu'nun 1997'de yazdığı *Bir Milyon İğne* adlı oyunu kendi ifadesiyle; “Marksizm'i çok iyi bilmediği dönemde, tiyatrocı ve yazar Aclan Sayılğan'dan etkilenererek yazdığı” bir eseridir. Aclan Sayılğan, 1950'lerde solculuktan milliyetçiliğe geçer, yaşadıklarını etrafındakilere anlatır.¹⁰²¹ Oyun, Mehmet adlı bir gencin komünistlerin tuzağa düşmesini konu alır.

Emine Işinsu'nun, *Adsız Kahramanlar* ile *Ne Mutlu Türküm* diyene adlı tiyatro oyunları da milliyetçiliği öne çıkartan eserlerdir. *Adsız Kahramanlar*'da Göktürk Devleti'nden, Millî Mücadele yıllarına uzanan Emine Işinsu, Cumhuriyet kuşağının ülkücülerinden Yusuf İmamoğlu'nu da ele alır. Emine Işinsu'nun ilk tarihi romanı olarak söylenebilecek eseri; *Ak Topraklar*'dır.¹⁰²² Türk Edebiyatı Vakfı'nın Malazgirt Zaferi'nin dokuzuncu yıldönümü sebebiyle düzenlediği müsabaka için yazılan roman, Gazneli Mahmut'un Arslan Yabgu'yu esir almasıyla başlayıp Malazgirt Savaşı arasındaki zaman dilimini konu alır. Romanın en önemli özelliği destansı anlatımı ve Orta Asya-Dede Korkut dili üzerinden yazılmasıdır. Ancak romanın bu ağır dili

¹⁰¹⁸Yavuz Bülent Bakiler, “Bir Yürek Satıldı Oyununun Uyandırdığı İlgi Dolayısıyla- Emine Işinsu İle Bir Konuşma”, *Töre*, Y.1.S.1, Şubat, 2012.

¹⁰¹⁹Sadık Kemal Tural, “*Bir Yürek Satıldı*”, *Töre*, S.71, Nisan,1977, s.26-29; Hızır Dağlı, “*Bir Yürek Satıldı*”, *Türk Edebiyatı*, S.42, Nisan, 1977, s.37; Mustafa Levent Yener, “Emine Işinsu'nun “Bir Yürek Satıldı” Adlı Tiyatro Oyunu Üzerine”, *Töre*, Y.1.S.1, Şubat,2012, s.205-223; Gıyasettin Aytaş, “Emine Işinsu'nun Tiyatroları”, *Türkbilig*, S.9.,2005, s.3-14.

¹⁰²⁰Işinsu, *Kendimden Kendime...* s.65,66.

¹⁰²¹Hüseyin Tuncer, *Dil-Kültür Edebiyat ve Sanat Penceresinden*, Akademi Kitabevi, İzmir,2000, s.226; Kallimci, a.g.e., s.53-54.

¹⁰²² Emine Işinsu, *Ak Topraklar*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.

benimsenmez.¹⁰²³ Eser bu yönü ile roman niteliğinden daha çok, tarihi olayların idealize edilerek kurgulanması ile oluşur.

Emine Işınsu'nun üç romanı Dış Türkler meselesini ele alır. Annesine ithaf ettiği Azap Toprakları'nda, 1960'larda Trakya Türklerinin, Yunan zulmüne karşı verdiği mücadeleyi konu alır.¹⁰²⁴ Romanın 1970'lerde yazılması tesadüf değildir, aynı zamanda Türk hükümetinin, soydaşlarına karşı sessiz kalışına da bir göndermedir. Romanda Türkiye'ye gitmek isteyenler ile kalmak isteyenler kıyaslanır. Tecavüz, saldırı gibi trajik olaylar yaşanır. Biri yobaz, diğeri aydın bir Müslüman olan iki hoca, aile ve gençler ana karakterlerdir. Azap Toprakları, Türklerin uğradığı zulmü ifade etse de ideolojik bakış açısı hâkimdir. Aynı zamanda hatalı yanları da vardır. Örneğin Emine Işınsu'nun, romanda Trakya Türkleri'ne, 1960 Türkiye'sinde şapka kanununu çıkartması zamanlama hatasını göstermektedir. Emine Işınsu, ikinci tip olan daha hoşgörülü hoca üzerinden Türk-İslam sentezi yaptırır ki bu daha karmaşıktır. İman'ı sadece Allah'a, inancı milletine yapması Türklüğe kutsaliyet atfetmesi, Türklüğü neredeyse yeni bir din gibi algılandığını yansıtır.

Çiçekler Büyür, 1960-80 yılları arasında, Bulgar Türkleri'nin uğradığı zulmü konu alır.¹⁰²⁵ Emine Işınsu, göçmen vatandaşlarla konuşarak, belge ve mektuplar üzerinden tasarladığı romanında, 12 yaşındaki İlay'ın ailesi, sevdiği çocuk ve teşkilat grubu anlatılır. İlay, sevdiği çocukla nişanlıdır ancak rejim yanlısı olduğu için giderek uzaklaşırlar. İlay, bir yandan rejime bağlı olarak okurken öte yandan gizli teşkilat içindedir. Bir süre sonra köyde rejim tarafından işçi konumuna getirilir. İlay ve bazı işçiler tecavüze uğrar. Romanın en belirgin özelliği Bulgaristan'da Komün rejimine karşı verilen mücadelenin, Türk milliyetçiliği ideolojisi ekseninde ele alınmasıdır. Babasının Bulgar göçmeni olması, Emine Işınsu'yu bu yönde roman yazmaya iten nedenlerden biridir. Nitekim dede karakteri olan Hüseyin Pehlivan, Emine Işınsu için biraz kendi babası, biraz eşinin dedesidir.¹⁰²⁶ İlay karakteri ise Emine Işınsu'ya göre kendisinden hiçbir izlenim vermez. Emine Işınsu, bu zıtlığı İlay'ın özgür ruhlu bir kız olmasına bağlar.¹⁰²⁷ Romanda ayrıca Arif Nihat Asya, Hüseyin Nihal Atsız ve Osman

¹⁰²³ Işınsu, *Kendimden Kendime...*s.57.

¹⁰²⁴ Emine Işınsu, *Azap Toprakları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2018.

¹⁰²⁵ Emine Işınsu, *Çiçekler Büyür*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.

¹⁰²⁶ Emine Işınsu, "Çiçekler Büyür Hakkında", *Töre*, Y.8, S.94, Mart, 1979, s.45.

¹⁰²⁷ Işınsu, *Kendimden Kendime...*, s.49.

Turan gibi milliyetçilerin kitaplarının reklamı yapılır. Çiçekler Büyür, Emine Işinsu'nun da üye olduğu Türkiye Yazarlar Birliği'nde tartışılır. Romanda, zulümden ziyade iki zıt karakterin maceralarının öne çıkarılması, Emine Işinsu'nun ana karakterler için *benimdir* demesi ve İslami değerlerin dışına çıkılması gibi olgular, eleştiri noktalarından bazılarıdır.¹⁰²⁸ Galip Erdem, Emine Işinsu'nun savunuculuğunu yaparken, Emine Işinsu da bu eleştirilere cevap verir.¹⁰²⁹

Emine Işinsu'nun Tutsak adlı romanı, görünürde Kerkük Türkleri'yle ilgili, ancak daha çok 1960 darbesine giden sürecin işlendiği siyasi bir eserdir.¹⁰³⁰ Ressam olan Ceren'in mutsuz evliliğindeki çıkmazı ile 1960 darbesine giden süreçteki Türkiye'nin siyasi çıkmazı; bir "tutsaklık" şeklinde dile getirilir. Bu tutsaklığa Ceren'in eşinin amcasının oğlu olan Tarık'ın, Kerkük Türkleri'yle birlikte mücadelesi eklenir. Tarık, 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamında öldürülür. Ceren, eşi Orhan'dan ziyade Turancı ülkeye sahip Tarık'a fikirsel ve duygusal açıdan daha yakındır. Tarık'ın ölümünden sonra bunalıma girer. Ceren karakteri, Küçük Dünya'nın kadın karakterine benzemiştir. Romanda *Ali Orkant* adı ile verilen Alpaslan Türkeş, olumlu yansıtılırken, İsmet İnönü ve Adnan Menderes eleştirilir. Emine Işinsu, romanda ayrıca, Mahmut Makal'ın; *Bizim Köy*, Fakir Baykurt'un; *Yılanların Öcü* adlı romanlarını da eleştirir. Emine Işinsu, romanın, bizzat sol propagandaya karşıt bir cevap niteliğinde yazıldığını ve hata yaptığını, ancak 1990'lardan sonra dile getirir ve basılmasını istemez.¹⁰³¹

¹⁰²⁸“Çiçekler Büyür Hakkında”, *Töre*, Y.8, S.95, Nisan 1979; s.97, Haziran 1979; S.99, Ağustos 1979; Bu eleştirilere karşın eserin üçüncü baskısı *Töre*'deki övgüsel tanıtımı yapılır. Şevket Bulut, “Çiçekler Büyür”, *Töre*, Y.9, S.106, Mart 1980, s.39-46. Eser hakkında başka dergilerde de övgüsel inceleme ve röportajlar da vardır: *Elif, Hürsoy*, “Ve Her Yıl Çiçekler Yeniden Büyür!”, *Türk Edebiyatı*, S.364, Şubat 2004, s.6; Asiye Duman, “Büyüyen Çocuk İlay”, *Türk Yurdu*, Y.97,s.249, Mayıs, 2008, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3628>

¹⁰²⁹Emine Işinsu, “Çiçekler Büyür Hakkında” *Töre*, Y.8, S.94, Mart, 1979, s.44-46; Kallimci, a.g.e., s.20,21

¹⁰³⁰Emine Işinsu, *Tutsak*, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2014; Işinsu, *Kendimden Kendime....*, s.61. Tutsak hakkında *Töre* ve *Hisar*'da çıkan yazılar objektif olmaktan uzak, övücü niteliktedir: Turgut Günay, “Tutsak Üzerine”, *Töre*, Y.5, S.28, Eylül, 1973,s.51-53; ; Şerif Aktaş, “Tutsak Romanı ve Hürriyet Kavramı Üzerine”, *Töre*, Y.9, S.76, Kasım 1977, s.20-62; Hüseyin Yeniçeri, “Tutsak”, *Töre*, Y.1.S.1, Şubat,2012,s.82; Sadık Kemal Tural, “Tutsak Üzerine Notlar”, *Hisar*, S.116, Ağustos,1973,s.24-26.

¹⁰³¹Kökdemir, a.g.t.,s.11,392. Zeynep Uluant, “Emine Işinsu İle Hasbihal”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 34, Ekim 2005, s.4.

Emine Işınsu'nun Sancı ve Canbaz romanları da siyasi niteliktedir. Sancı'da, 1968-1972 yılları arasında ülkücüler ile komünistler arasında geçen mücadele anlatılır. Romanın konusu, solcular tarafından öldürüldüğü iddia edilen, Dursun Önkuzu'nun hayatı üzerinedir. Emine Işınsu, Zile'ye giderek Önkuzu'nun ailesinden hayatı hakkında bilgi edinir.¹⁰³² Buna karşın Önkuzu, romanın merkezinde değildir. Babası üniversite hocası olan Leyla adlı solcu bir kızın komünistlerin tuzağına düşmesi, tecavüze uğraması gibi olaylar romanın ayrı bir konusudur. Emine Işınsu, Bir Milyon İğne'de yansıttığı ideolojik sol algısını Sancı'da devam ettirir.¹⁰³³ Leyla'nın başına gelenler, yaşadığı travma ve ülkücülere yapılan şiddet üzerinden solcular; karaktersiz, saldırgan tipler olarak gösterilir. Sağcılar ise; idealist, millî değerleri savunan, ahlaklı kişiler olarak yansıtılır. Emine Işınsu, böylece iyiler ve kötüler şeklinde keskin bir sınır çizer. Buna rağmen Emine Işınsu, romanda solcuları güçlü gösterdiği, Önkuzu'nun idealize edilmediği yönünde eleştirilir.¹⁰³⁴ Emine Işınsu, romana, Devlet dergisi kadrosunu yerleştirirken, kendisini de yazar olarak gösterir. Emine Işınsu, sonraki yıllarda, kin ateşini körüklememek için Sancı'nın da yayınlanmasını istemez.¹⁰³⁵ Ancak romanı, günümüze kadar ulaşır. Mehmet Çınarlı, “*sanat sanat içindir*” görüşünü reddeden Emine Işınsu'nun “*Sanat bir gaye, bir ideoloji hatta bir parti içindir.*” görüşünü benimsediğini belirtir.¹⁰³⁶ Çınarlı'ya göre bunu en iyi gösteren roman Sancı'dır.

Canbaz ise ülkücü- komünist çatışması ve işçi sendikalarını konu alan bir romandır.¹⁰³⁷ Emine Işınsu, bu romanda Alpaslan Türkeş'in kız kardeşi Umay Türkeş'i rol model olarak alır.¹⁰³⁸ Romanın ana karakteri Selen, Ankara'da Sevim adlı bir pansiyonerin evinde solcu çevreyle tanışır. Sivas'tan Ankara'ya göç eden Ali, solcular tarafından tuzağa düşürülür, İlhan ise ülkücülük ve tasavvuf yolunda ilerler. Emine Işınsu, bu romanında solcuları kötü karakterli, psikolojisi bozuk insanlar olarak

¹⁰³² Işınsu *Kendimden Kendime...*, s.61; Oktay, “a.g.m., s.22,23.

¹⁰³³ Sancı romanı, sol yazarların romanları ile birlikte irdeleyen çalışmalarla daha iyi anlaşılabilir: Çimen Günay Erkol, “Askeri Darbenin 50. Yılında 12 Mart Romanları”, *Toplumsal Tarih*, S.328, Nisan 2021, s.41-43; Musa Topkaya, *12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Romanına Yansıması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dnş. Yüksel Topaloğlu, Trakya Ün., SBE, TDEAD, Edirne, 2015.

¹⁰³⁴ Metin Kayahan Özgül, “Sancı” Üstüne Notlar”, *Töre*, Y.12, S.139, Aralık, 1982,s.110-112.

¹⁰³⁵ Kökdemir, a.g.t., s.392.

¹⁰³⁶ Çınarlı, a.g.m., s.31.

¹⁰³⁷ Emine Işınsu, *Sancı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2012; *Canbaz*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2013.

¹⁰³⁸ Işınsu, *Kendimden Kendime...*s.63.

gösterir. Ali ve Tülin karakteri bu tipi yansıtır. Bir yandan iş adamı Akif Koçsa vardır.¹⁰³⁹ Selen'in sevgilisi Mehmet ise arayışta olan bir karakterdir. Felsefeyle ilgilenir. Selen'in annesi Gülnaz Hanım, Koçsa grubuna bağlı bir sendikacıdır ve sosyal meselelerden dolayı işçileri greve götürür. Yağmur Tunalı, romanın sendikalarla boğulduğu görüşündedir. Canbaz'ın önemli bir özelliği Emine Işınsu'nun psikolojik ve felsefi denemelere yer vermesidir. Emine Işınsu bu alanların canbaz kavramı ile ilgisini şöyle açıklar:¹⁰⁴⁰

“...Her insan canbazdır.” diye kendimce mühim bir iddia ile çıkıyorum ortaya ve bizim öz öğretimizden, Zen Budizm'e, modern psikolojiye kadar uzanıp aralarında ilgi kurmaya çalışıyorum; çünkü, hepsi “kendini bil, kendine dön” demekte; hepsi “her dem yeni doğarız” demekte; Hacı Bayram Velîler, Bilge Kağan'lar Yunuslar, Zen Budist'ler ve modern psikologlar”

Bununla birlikte Emine Işınsu, gerçek hayatta annesinden gördüğü baskının yanlışlığını, romandaki anne karakterinin kızına karşı serbest bir yaşam öngörmesi üzerinden dışa vurur. Bu bağlamda Emine Işınsu'nun romanlarının kadın karakterlerinde kendisinden izler olsa da daha çok *sıra dışı, özgür ruhlu, sanatçı, biraz feminist ve salaş-otantik* kadınlar olduğu anlaşılmıştır.

Emine Işınsu, Dhran'da iken 1985'te Kaf Dağı'nın Ardında adlı romanını yayımlar.¹⁰⁴¹ Romanın konusu annesini küçük yaşta kaybeden Mevsim'in babası ile diyalogu ve sol çevre içinde kendini arayış mücadelesidir. Roman, Emine Işınsu'nun hayatından önemli izler taşıyan otobiyografik özellikler taşır. Korkak ve pasif yetişen Mevsim'in tasavvuf eğitimi alması, yazarlık sürecini anlatması bu özelliklerden bazılarıdır. Romanda psikolog karakteri ile Mevsim'i yönlendiren Emine Işınsu, Sigmund Freud'tan hareketle babasının kendisine aşırı ilgisini farklı yorumlar. Emine Işınsu, Mevsim'in evine gelen sosyalist sanat çevresi üzerinden sömüren ve asalak bir çevreyi ortaya koymaya çalışır. Gerçek isimlerini verdiği Ahmet Ferit Tek'i ve kendisini eleştiren sol yazarları romana dahil eder. Emine Işınsu'nun Rıfai Tarikatı ve

¹⁰³⁹ Işınsu, *Kendimden Kendime ...* s.63

¹⁰⁴⁰ Tunalı, a.g.m., s.51,52.

¹⁰⁴¹ Emine Işınsu, *Kaf Dağının Ardında*, Ötüken Yay. İstanbul, 1988.

Zen-Budizm sempatisini gösterdiği bu roman da “*solu kötöleme*” amacına yöneliktir. Emine Işınsu, Arabistan’daki olumsuz havanın ve ortamın içinde yazdığı romanın çok iyi olmadığını vurgular.¹⁰⁴²

Emine Işınsu, 1986’da *Atlı Karınca* adlı romanını, önce bir senaryo olarak yazar.¹⁰⁴³ Emine Işınsu, bir röportajında Okan Uysaler’in, büyük insanlarla ilgili bir senaryo yazmasını talep ettiğini belirtir.¹⁰⁴⁴ Bir başka söyleşisinde ise senaryonun oluşmasından şöyle bahseder; “*Arabistan’da altı yıl, bir üniversite kampüsü içinde yaşadım, mekân olarak üniversite çevresini seçtim.*”¹⁰⁴⁵ Böylece Emine Işınsu, Ankara’da YÖK başkanlığı için yarışa giren akademik çevre ve aile yaşantılarını olumsuz gösteren bir senaryo yazar. Emine Işınsu’nun, Arabistan’da kaldığı dönem için “*Ben orada çok kurumuştum, mutsuzdum... Bir de Atlıkarınca’daki cemiyet içindeydim.*” şeklindeki ifadesine bakıldığında,¹⁰⁴⁶ Arabistan üniversite ortamından esinlenerek, Ankara akademik çevresi üzerine yazması, romanın samimiyetini şüpheyi düşürür. Romandaki akademisyenler çıkarıcı, değer yargıları olmayan tiplerdir. Romanda olumlu karakterlerden biri, Emine Işınsu’yu anımsatan Ressam Nurgün’dür. Nurgün’ün boşandığı eşi Orhan, YÖK başkanlığı için adaydır. Senaryo 1989’da TRT’nin onayından geçer. Ancak TV Yönetim Kurulu değişir. Yeni kurulun, filmin onaylanması için rüşvet talep ettiği iddiaları ortaya çıkar.¹⁰⁴⁷ Osman Sınav, filmi çeker, ancak TRT, aydınların eleştirildiği gerekçesiyle yayınlamayayı reddeder. Ancak senaryo roman olarak yayınlanır. Emine Işınsu, TRT’nin bu tutumuna karşı tavrı olarak bir daha senaryo yazmaz.¹⁰⁴⁸

Emine Işınsu’nun, 1990’da *Alparslan* adlı çizgi romanı, daha sonra ise, *Cumhuriyet Türküsü* adlı tarihi romanını yayınlanır.¹⁰⁴⁹ Millî Mücadele dönemini anlatan roman, Emine Işınsu’nun Osmanlı, Cumhuriyet, dini ve ideolojik görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Emine Işınsu, romanı Umay Günay’ın teşvikiyle yazdığını, yazmadan önce iki yıl boyunca akademik ve hatıra kitaplarını okuduğunu

¹⁰⁴²Kökdemir, a.g.e., s.7.

¹⁰⁴³Emine Işınsu, *Atlı Karınca*, Ötüken Yay. İstanbul,1990.

¹⁰⁴⁴ “Resmi Kayıtlara Göre TRT’de Rüşvet İddiası”, *Panel*, S.8, Ağustos-Eylül 1989, s.10.

¹⁰⁴⁵Kallımcı,a.g.e,s.58.

¹⁰⁴⁶Kökdemir, a.g.e., s.7.

¹⁰⁴⁷ “Resmi Kayıtlara Göre TRT’de Rüşvet İddiası”, *Panel*, S.8, Ağustos-Eylül 1989, s.8-15.

¹⁰⁴⁸ Işınsu, *Kendimden Kendime...*, s.66; Kökdemir, a.g.t., s.380.

¹⁰⁴⁹ Emine Işınsu, *Cumhuriyet Türküsü*, Ötüken Yay. İstanbul, 1993.

belirtir.¹⁰⁵⁰ Romanın konusu, İstanbul’da dedeleriyle büyük bir konakta yaşayan Hikmet ve Nazan’la İttihatçı Abdülgalip ve Celalettin Hikmet’in Millî Mücadele’ye katılımı üzerinedir. Kız kardeşlerin babaları Selim Bey, Ankara’da Millî Mücadele’ye hizmet eder, kızlarını yanına alır. Dedeleri Hüseyin Hüsnü Bey, padişah yanlısıdır. Kız kardeşler ise son derece iki zıt karakterdedirler. Nazan özgür ruhlu iken, Hikmet ağırbaşlıdır.

Emine Işınsu, romanın içine Nazan ve Hikmet’in arkadaşı olarak annesi Halide Nusret Hanım’ı, Abdülgalip Safa’nın İkinci Meşrutiyet döneminden arkadaşı olarak da dedesi Avnullah Kazımı’yi dahil eder. Abdülgalip Safa, gençlik hatıralarını yad ederken Avnullah Kazımı’den bahseder. Bununla birlikte romana, 1980’lerde tanıştığı hocası Hasan Burcak’ı koyarken, yakın dostlarından Galip Erdem’i ise Abdülgalip Safa’nın karakterine yerleştirir.¹⁰⁵¹ Ancak, Ahmet Bican Ercilasun’a göre, romandaki kimlikler bölünür, birkaç kimlik tek bir kahramanda birleşir. Buna göre; Selim Muhtar, Ziya Gökalp’tir. Diyarbakır’lıdır, Türkçülük raporu hazırlar. Ancak bir yandan Ziya Gökalp, romanda kendi şahsıyla da geçer. Yusuf Akçura ise, Celalettin Hikmet’tir, Tatar Türkleri’ndendir. Ancak Yusuf Akçura da kendi kimliğiyle geçer. Celalettin Hikmet, Akçura ile Kazan’dan birlikte gelir. Dede Hüseyin Hüsnü ise Hüseyin Kazım Kadri’dir. Hüseyin Kazım Kadri’nin mutasarrıflığı ve Atatürk’e muhalefeti yönünden Hüseyin Hüsnü karakteriyle uyuşur. Abdülgalip Safa, Galip Erdem’in dışında Yahya Kemal’dir. Ancak bu saptamalar Ercilasun’un belirttiği gibi kurmacadır. Zira Hüseyin Kazım Kadri, romanda, 1920’de vefat ederken, gerçekte 1934’tedir. Hüseyin Kâzım Kadri’nin torunlarının 1920’lerde yirmili yaşlarda olmaları mümkün değildir. Çünkü büyük kızı Rikkat Kunt, 1903’te doğar. Ziya Gökalp’in bağlantısı Ercilasun’a göre yazarın bir oyunudur.¹⁰⁵² Bunların dışında Abdülgalip Safa’nın Yahya Kemal olmasında da bir yorum vardır, zira Avnullah Kazımı ile aynı dönemde değildirler. Daha çok kızı Halide Nusret ile çağdaşlıklar. Bu çapraşık kurgu, romanın samimiyetini ve gerçekçiliğini gölgelemektedir. Emine Işınsu, bir Kurtuluş Savaşı mücadelesini yansıtmaktan ziyade dönemin önde gelen Türkçü simalarını kendi döneminin

¹⁰⁵⁰Erol, a.g.t., s.172; Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, “Işınsu Millî Mücadele’yi Yeniden Soluyor”, *Türk Edebiyatı*, S.237, Temmuz, 1993, s.10.

¹⁰⁵¹Barbarosoğlu, a.g.m., s.9.

¹⁰⁵²Ahmet Bican Ercilasun, “Emine Işınsu ve Cumhuriyet Türküsü”, *Türk Yurdu*, S.407, Temmuz, 2021, s.14,15.

milliyetçilik anlayışında birleştirmiştir. Emine Işınsu “*O günlerin insanları ile bugünlerin insanları aynı kişilerdir...Onları bugüne getirin. Tarihi bürokratik döküman halinden çıkartılıp yaşatabilmenin, gerçek hafıza ve hak edilen miras haline getirmenin güzel yollarından biridir bu.*”¹⁰⁵³ şeklindeki sözleriyle hem tarihi gerçekçiliği yok saymakta hem işgal altında, yıkılma tehlikesi karşısında verilen mücadele ile döneminin siyasi ve ideolojik milliyetçiliğini aynı tutması son derece tuhaftır. Ancak “*hak edilen miras*” düşüncesi, Emine Işınsu’nun romanı hangi niyetle yazdığını gösteren önemli bir söylemdir. Romanda, Abdülgalip Safa üzerinden, İkinci Meşrutiyet dönemine gidilmesi, azınlıkların milliyetçiliği istemeleri, Mustafa Kemal Paşa’nın Türkçülük mücadelesine yapılan vurgular önemlidir. Emine Işınsu bir yandan Jön Türkler’i, İkinci Abdülhamid karşısında kötülerken, Abdülgalip ve Avnullah Kazımı’ye olumlu yer verir. İkinci Abdülhamid’e yapılacak olan suikast tertibinin ihbarı, Avnullah Kazımı’nın ağzından başka bir isim verilerek gösterilir.¹⁰⁵⁴ Oysa Avnullah Kazımı’nın, bizzat sultana jurnaller vererek kendisini kurtarma çabası belgelerle ispatlıdır. Diğer tezatlık, Avnullah Kazımı, Prens Sebahattin’i partisini desteklerken Emine Işınsu dedesini de Abdülgalip üzerinden Ahmet Rıza grubuna dâhilmiş gibi gösterir. Zira yabancı mücadeleye kapı araladığı düşünülen Prens Sebahattin’in görüşleri, Emine Işınsu’nun, ideolojik milliyetçilik anlayışı ile çakışır ve tarihi buna göre kurgular. Diğer bir husus ise Avnullah Kazımı ve Abdülgalip Safa’ya Cumhuriyet’i hayal ettirmesidir ki daha önce belirtildiği gibi bu da bir kurmacadır. Emine Işınsu’nun, diğer bir tezadı ise İttihatçıların Türkçü hareketler içinde hiç yer almıyormuş algısını verirken, İttihatçı olarak yansıttığı Abdülgalip ve Celaleddin Hikmet’i bu yönde göstermesi ve Karakol Cemiyeti faaliyetlerinde bulundurmasıdır. Emine Işınsu, romanda Atatürk’ün önderliğine övgüyle yaklaşırken, son süreçte, kendisine olan güvensizliği ortaya koyarak ters köşe yapar. Bununla birlikte, Emine Işınsu’nun romanda “İttihatçıların da Millî Mücadele’de yer aldığını gösterdiği” saptaması doğru değildir.¹⁰⁵⁵ Zira Emine Işınsu, karakterlerine rağmen, İttihatçıları fazlasıyla eleştirir. İkinci Abdülhamid’i olumlu gösterir. Millî Mücadele anlatısında Abdülgalip Safa ve Celaleddin Hikmet’in İttihatçılarla bağlantısından çok, milliyetçi yanları vurgulanır. Emine Işınsu, Karakol Cemiyeti’nden bahseder ama ne tür bir

¹⁰⁵³Barbarosoğlu, a.g.m., s.9.

¹⁰⁵⁴Işınsu, *Cumhuriyet Türküsü...*, s.29,30.

¹⁰⁵⁵Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay, İstanbul, 2005, s.192.

cemiyet olduğu, İttihatçılarla bağlantısını atlar. Emine Işınsu, ayrıca Millî Mücadele’de çok da bir fonksiyonu olmayan annesini idealize eder. Nazan ve Hikmet karakterleri üzerinden annesi ile teyzesinin arasındaki farklı mizacı vurgulayarak, Hikmet’in yapısını Halide Nusret’ten kurgular. Bu bağlamda Nazan, bir yandan kendisinden, diğeryandan teyzesinden izler taşır. Emine Işınsu’nun romanının, önemli bir özelliğı de Özbekler Tekkesi ile Mehmet Hoca gibi dini karakterleri yerleştirmesidir. Mehmet Hoca’ya mistik bir şekilde bağlanan Nazan, bu şekilde olgunlaşır. Emine Işınsu’nun, mistik ve tasavvufa yaklaşımının ilk izleri, bu romanda Nazan- Mehmet Hoca ikilisinde başlar. Bununla birlikte Emine Işınsu, Nazan’a rüyasında Mehmet Hoca’yı şaman kamı olarak gösterir, İslam ve Türk milliyetçiliğini bağdaştıran vaazlar verdirir. Bu durum yukarıda değindiğimiz üzere milliyetçilerin Türk-İslam ülküsü ile ilgilidir. Emine Işınsu, Hucurat Suresi’nin on üçüncü ayetini kullanır. Emine Işınsu, bu ayetle “Milleti reddetmenin Allah’a karşı gelmek olduğı” gibi bir yorum çıkarır.¹⁰⁵⁶ Emine Işınsu’nun, bu romanının ilk kısmı, sol edebiyatın Cumhuriyet’i sahiplenmesine bir alternatif olarak, Türk milliyetçiliğini, Türk Ocaklarını öne çıkarttığı, yarısından sonrası ise tasavvufa ayrılan din ve mistik eksenli bir eserdir.

Emine Işınsu, 1990’ların sonlarında yazdığı Nisan Yağmuru ve Havva adlı romanlarını bu dönemlerde tanıdığı “Sevgi Birliğı” adlı derneğinde kutsanan “Dost” adlı mistik karakterden etkilenecek yazar.¹⁰⁵⁷ Nisan Yağmuru’nda, eşini kaybeden Meryem adlı bir kadının bu cemiyet ile tanışması, Sedefkar Usta’ya manevi bir aşk ile bağlanması anlatılır. Havva’da yine aynı tarikat anlatılır. Ana karakterlerden Havva, Berrin Hanım aracılığıyla bu grup ile tanışır. Havva’nın, Mehmet adlı bir sevgilisi vardır. Her iki romandaki tarikatta; iyilik, bilgelik, doğruluk, çalışmak ve sevgi, beş kural olarak geçer. Her iki roman, otobiyografik denilebilir. Havva’da hem Havva hem de Berrin Hanım’da Emine Işınsu’nun hayatından izler vardır. Havva’da mistik öğelerin yanı sıra, dönemin siyasetine de dokunulur ve Tansu Çiller eleştirisi yapılır.

¹⁰⁵⁶ Emine Işınsu, *Nisan Yağmuru*, Ötüken Yay., İstanbul, 1997; *Havva*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2020; Işınsu, *Kendimden Kendime...*s.332,333.

¹⁰⁵⁷ Nisan Yağmuru romanı üzerine yapılan bir söyleşi için bkz. Mehmet Can Doğan, *Eleştirel Söyleşiler*, Cümle Yay., Ankara,2015, s.68-75.

Emine Işınsu'nun 2004'te yazdığı *Dost Dost Diye* adlı nasihat üzerine kurgulanmış denemesi de bu tarikatın etkisi üzerinden yazılır.¹⁰⁵⁸

Emine Işınsu, 2000'lerde Yunus Emre, Niyazi Mısri, Hacı Bayram ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi otobiyografik roman olarak yazar.¹⁰⁵⁹ Romanları yazarken Hasan Burkay, Kenan Erdoğan, Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Tatçı, Süleyman Ateş gibi isimlerden faydalanır. Ancak hem akademik hem edebiyat-yazar çevresinde, tasavvufçular üzerine oluşan algı sorunludur. Bu hususun anlaşılması, Emine Işınsu'nun bu yöndeki romanlarını anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgiler kayda değerdir. Buna göre, Yunus Emre, 1940'lı yıllarda Cumhuriyet Türkiye'si'ne Hümanist bir kimlik kazandırmak için inşa edilir; hem Türk hem evrensel bir kimliğe dönüştürülür. İbadetin önüne sevgi ve insancıl yaşam geçer. Ocak, Yunus Emre'nin, Türklere mahsus kılınmasının, ateizm vurgusunun yanlış olduğuna dikkat çeker. 1970'lerde sol kesim, Şeyh Bedreddin ve Hacı Bektaş-ı Veli'ye yönelirken, Batıcı ve muhafazakâr kesim, Yunus Emre ve Mevlana'yı tercih eder. 2000'lerde ise Hacı Bayram, Ahi Evran her iki kesim tarafından farklı şekillerde sahiplenilir.¹⁰⁶⁰

Emine Işınsu'nun, Yunus Emre'yi anlattığı *Bir Ben Vardır Benden İçeri* romanı hem Türklük, hem İslam'da karşılık bulacak şekildedir. Emine Işınsu, Yunus Emre'nin hayatını değiştirir. Yunus Emre'nin Taptuk Emre'nin kızı ile evlendiği görüşü yayginken Emine Işınsu, Yunus Emre'yi farklı biriyle evli ve iki çocuklu gösterir. Yolda gördüğü Nurefşan adlı bir kıza manevi bir aşk ile bağlanır. Müridi olacağı Taptuk Emre'ye götürecek olan bu kızdır. Romanın içine kendine göre kurgular koyan Emine Işınsu, bu yönde gelen eleştirilere “*Bu benim dünyamdaki Yunus Emre'dir.*” şeklinde karşılık verir.¹⁰⁶¹

Emine Işınsu'nun, Niyazi Mısri romanının da gerçek dışı anlatımları vardır. Niyazi Mısri, 17. yüzyılda yaşayan Halvetiyye'nin Mısriyye koluna mensup

¹⁰⁵⁸Emine Işınsu, *Dost Dost Diye*, Elips Yay., Ankara,2004; Işınsu, *Kendimden Kendime...*, s.66.

¹⁰⁵⁹ Emine Işınsu, *Bir Ben Vardır Benden İçeri*, Elips Yay., Ankara,2010; *Bukağı*, Ötüken Yay., İstanbul,2004; *Hacı Bayram*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016; *Hacı Bektaş*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2021.

¹⁰⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay. İstanbul, 2018, s.91-107.

¹⁰⁶¹ Işınsu, *Kendimden Kendime...*, s.70

Sivasilerdendir. Niyazi Mısri, Mısır'dan Anadolu'ya şeyhini aramaya gider. Kadızadelilerin son liderlerinden Vani Mehmet ile mücadeleye girerek, Rodos'a sürülür. Sonra Edirne'ye gelir. Ancak, cifre merakı, cezbeli ve İslam'a aykırı sözlerinden sonra Limni'ye sürülür. 1692'de affedilince Bursa'ya yerleşen Niyazi Mısri, sefere katılmak istemekte direnince, ayaklanma çıkaracağı endişesiyle Limni'ye sürgün edilir ve burada vefat eder.¹⁰⁶² Niyazi Mısri, hatıralarında Hz. Hasan ve Hüseyin'in ve kendisinin, peygamber olduğunu iddia eder. Mehdi ve Hz. İsa olduğunu ileri sürer. Bazı kadınların kendisine manevi nikâh edildiği, Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmet'in Yahudi olduğu ve Osmanlı tahtına Tatar hanlarının geçmesi gerektiği gibi görüşlerinin yanı sıra küfür ve müstehcen ifadeleri vardır.¹⁰⁶³ Ancak Emine Işınsu, romanı yazarken bu unsurları ele almaz, Bursa'ya gidişini ise bir sürgün olarak gösterir. Niyazi Mısri'yi, bir derviş olarak yetişen, biraz öfkeli bir yapıda tanıtır. Niyazi Mısri, yarı meczup addedilen heteredoks düşüncelere sahip bir derviştir. Ancak Emine Işınsu, bunu tersine çevirme gayretindedir. Niyazi Mısri, kemalatın kerametle olacağı görüşünde iken, Emine Işınsu, kerametlere karşı olduğu gibi bir izlenim verir. Emine Işınsu, Mısri'nin "*Allah'ın cemalini görme arzusunun*" dile getirir, ancak Mısri'nin hatıralarında kendisine vahiy geldiği şeklindeki iddialarıyla tezattır. Buna rağmen Halvetiliği, sema ve devran yapması gibi unsurlar uyumludur. Emine Işınsu, roman için Mustafa Tatçı'nın bilgilerinden faydalanır. Ancak, Tatçı'nın anlatımı da Niyazi Mısri'yi olduğundan farklı biri gibi gösterir.¹⁰⁶⁴

Emine Işınsu, Hacı Bayram-ı Veli'yi, *Hacı Bayram* adı ile yayınlar. Hacı Bayram'a dair bilgiler sınırlıdır. Emine Işınsu, Mustafa Tatçı, Ethem Cebecioğlu, Fuat Bayramoğlu ve başka yazarlardan faydalanır. Ancak bunlardan Fuat Bayramoğlu'nun vakıf belgelerini kullanmakla birlikte, verdiği bazı bilgilerin tutarsız olduğu kabul edilir. 16. yüzyılda yaşayan, asıl adı Numan olan Hacı Bayram, Safeviye tarikat silsilesinden gelir.¹⁰⁶⁵ Yıldırım Beyazıt'a kapıcıbaşılık yapar. Yıldırım Beyazıt'ın vefatından sonra Adana'ya giderek, Somuncu Baba'ya (Şeyh Hamid) intisap eder.

¹⁰⁶² Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofular Kavgası*, 17. Yüzyılda Kadızadeliler ve Sivasiler, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.106-113; Halil Çeçen, *Niyazi Mısri'nin Hatıraları*, Dergah Yay., İstanbul, 2014, s.15-27; Abdülbaki Gölpınarlı, "Niyazi Mısri", *Şarkiyat Mecmuası*, S.7, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972, s.183-226.

¹⁰⁶³ Bilkan, a.g.e., s.106-113, Çeçen, a.g.e., s.15-27; 33-154.

¹⁰⁶⁴ Mustafa Tatçı, *Niyâzi-i Mısri: Malatya'nın Gönül Sultanı*, Malatya Kitaplığı Yay., İstanbul, 2013.

¹⁰⁶⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, 15-17. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s.297.

Hacı Bayram adını, şeyhi verir. Daha sonra Ankara'ya dönerek Bayrami tarikatını kurar. Bir başka anlatımda ise Somuncu Baba, Bursa'dan Ankara'ya döndüğünde, Şeyh Şücaeddin'e Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayram'ı buldurur ve kendisine intisap etmesini sağlar. Hacı Bayram'ın çocukluğu ve gençliği hakkında bilgi yokken, müderris olduğu söylenir.¹⁰⁶⁶ Emine Işınsu'nun romanında, birincisinin daha güvenilir olduğu tespit edilen bu iki farklı anlatıma rağmen, ikinci anlatımın uyarlandığı anlaşılır. Emine Işınsu çoğu hayal ürünü bir roman yazar.¹⁰⁶⁷ Hacı Bayram'ın müritlerinden birinin kızı olan Hayrünnisa ile evlendiği bilgisine rağmen, Emine Işınsu, başka bir senaryo yazar. Buna göre Hacı Bayram, bir kızı sever ancak ailesi vermeyince istemediği biriyle evlenir. Emine Işınsu'nun önemli bir hatasıysa, Somuncu Baba'nın Nakşibendî, Celvetiyye ve Halveti'ye tarikatlarını bir arada tuttuğunu söylemesidir. Oysa Hacı Bayram'ın diğer ikisi hariç, Nakşibentliği hakkında bir bilgi yoktur. Ayrıca heterodoks özellikler taşır. Halkı dalalete sevk ettiği, saltanat davasına kalkışma ihtimali gerekçesiyle şikâyet edilir. Diğer bir husus ise Hacı Bayram'ın takipçilerinin bir kısmının Akşemseddin'i benimsediği, diğer kısmının ise Emir Sıkkın (Ömer Dede) etrafında Melamilik tarikatı kurduğu bilgisine rağmen, Emine Işınsu'nun böyle bir sonuca bağlamamasıdır.

Emine Işınsu'nun, tasavvuf alanında, son biyografik romanı, 2008'de yazdığı Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaş, 13. yüzyılda yaşamış Horosan'ın Melameti (Haydari-Kalenderiye) dervişlerindendir. Bektaşlu adı verilen bir oymakla Anadolu'ya gelerek, burada Vefai Baba İlyas'a intisap eder. Kardeşi Menteş, Babai isyanlarına katılırken, kendisinin katılıp katılmadığı belli değildir. Hacı Bektaş, Sulucakaraöyük'e İdris ve karısı Kadıncık Ana'nın yanına yerleşir. Bu köyde tekke kurar.¹⁰⁶⁸ Hacı Bektaş-ı Veli literatürü de problemlidir. 1970'lerden itibaren devrimci sol kesim, Hacı Bektaş-ı Veli'yi ele alır. Zira, Heterodoks Müslümanlığı temsil eden Alevi-Bektaşî kesimi, kendisine referans olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi gösterir. Devrimci solun amacı, Alevi ve Bektaşîler'i kendi saflarına çekmek için Hacı Bektaş-ı Veli'nin şahsında “devrimci, ilerici, özgürlükçü, anti-emperyalist ve demokrat” bir

¹⁰⁶⁶ Abdülbaki Göpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, Milenyum Yay. İstanbul, 2013, s.33-37; Nihat Azamat, “Hacı Bayram-ı Veli”, *TDV, İA*. C.14, s.442-447.

¹⁰⁶⁷ Emine Işınsu romanın kurgusunu gerçekmiş gibi gösterir. Işınsu, *Kendimden Kendime...*, 71,72.

¹⁰⁶⁸ Aşıkpaşazade, *Osmanlıların Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul, 2003, s.298,299; Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar...*, s.167-169.

halk lideri oluşturmaktı. Devrimci solun, Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle “tarihi bozma” faaliyetine karşı muhafazakâr milliyetçiler ile bu kesim içindeki Türk-İslam sentezci grubu, Hacı Bektaş-ı Veli'yi “*Şeriat'a son derece sadık büyük bir Sünni mutasavvıf*” olarak göstererek, aksi doğrultuda ikinci bir “tarihi bozma” faaliyetiyle karşılık verir. Bu faaliyet, kurulan derneklerle kurumsallaştırılır. 1985'ten itibaren, Alevilik meselesinin ortaya çıkmasıyla, muhafazakâr Alevi-Bektaşî kesimine mensup, bazı amatör araştırmacıların geliştirdikleri, üçüncü bir aşama daha eklenir.¹⁰⁶⁹

Emine Işınsu'nun da katıldığı, Diyanet Vakfı'nda düzenlenen bir toplantıda, Hacı- Bektaş-ı Veli'nin yazılması gerekliliğinden bahsedilmesi, Ocak'ın belirttiği üzere, muhafazakâr kesimin faaliyetlerinin bir örneğini gösterir.¹⁰⁷⁰ Emine Işınsu, bu görevi üstlenir, ancak bu dönemde alzheimer hastalığı başlar. Hacı Bektaş-ı Veli'yi, tam da Sünni İslam'a uygun olarak kurgular. Emine Işınsu'nun Yaşar Nuri Öztürk'ün kullandığını söylediği “Tarih Boyunca Bektaşilik”, Ocak'ın Türk-İslam sentezcisi, Sünni mutasavvıf olarak gösterdiği kaynaklar arasındadır. Ancak Hacı Bektaş-ı Veli, Sünni İslam'dan ziyade Kalenderi-Haydari dervişi olarak ortaya çıkar. Gayri Müslimlerin bazı adetlerini değiştirmeden Müslümanlığa geçmesinde etkili olur, Moğollarla irtibat kurar.¹⁰⁷¹

Emine Işınsu'nun, faydalandığını belirttiği diğer kaynaklardan, Hacı Bektaş-ı Veli'ye atfedilen Makalat'ın, gerçekte kendisinin yazıp yazmadığı hususu net değildir. Buna rağmen Hacı Bektaş-ı Veli'yi, Sünni bir mutasavvıf olarak göstermek isteyen kesim, genellikle Hacı Bektaş-ı Veli'ye mal ettikleri, tasavvuf kurallarını içeren Makalat'a dayanırlar.¹⁰⁷² Emine Işınsu'nun faydalandığı diğer kaynak Abdülkadir Gölpinarlı'nın derlediği, “Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli; Vilayetname” ise, sonradan eklemeler yapılan, mitolojik anlatımların yoğun olduğu, yarı menkıbevi yarı tarihsel anlatımlar içermektedir.¹⁰⁷³ Ancak, Emine Işınsu, Vilayetname'deki anlatımlara da uymaz. Bunlardan biri Kadıncık Ana'yı, İdris Ağa'nın kızı yapması ve Hacı Bektaş'la

¹⁰⁶⁹Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar...*, s.159-160; Hacı Bektaş-ı Veli hakkında diğer bir kaynak için bkz. Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsane'den Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1998.

¹⁰⁷⁰ Işınsu, *Kendimden Kendime...*, s.72.

¹⁰⁷¹Ocak, a.g.e., s.167-169, 175.

¹⁰⁷² Ocak, a.g.e. s.170.

¹⁰⁷³*Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname*, Haz. Abdülbaki Gölpinarlı, İnkılap Yay., İstanbul, 1995.

evlendirmesidir. Vilayetname’de ise Kadıncık Ana, İdris Ağa’nın karısıdır.¹⁰⁷⁴ Romanın önemli özelliklerinden biri Emine Işınsu’nun Hacı Bektaş-ı Veli’ye İran Tasavvufu’nu sevdirmemesi, Türkmen’liğini vurgulamasıdır. Emine Işınsu, böylece Hacı Bektaş-ı Veli’yi Şii bir sufi yaparak, Safevi Kızılbaşlarla bağlantıyı tersine çevirmek ister. Bununla birlikte Hacı Bektaş-ı Veli, kendi döneminde çok ünlü olmamasına karşın, Emine Işınsu ünlü yapar. Oysa Hacı Bektaş-ı Veli’nin üne kavuşması 14. yüzyılda dervişlerinden Abdal Musa sayesinde olur.¹⁰⁷⁵ Emine Işınsu’nun, tasavvuf üzerine yazdığı biyografik romanlar milliyetçi çevre tarafından benimsenir.

Emine Işınsu, 2013’te yayınladığı *Bir Aile* adlı son romanında, annesiyle sorunlu bir çocukluk yaşayan, arayışı evlilikte bulan Işık’ın hikâyesini anlatır.¹⁰⁷⁶ Işık, aynı zamanda yazardır. Konu olarak Emine Işınsu’nun yaşantısından alınmış olan bu romana, otobiyografik denilebilir. Ancak hastalığının da etkisi ile romanda anlatım kusurları, karmaşık bir yapı vardır. Işık, mutsuz bir evlilik sürerken boşanmaya karar verir, Hisar Dergisi’nde yazar olan Emre Tunç ile tanışır ve sonunda onunla evlenir. Hisar dergisi çevresiyle tanışıklığı olan Emine Işınsu’nun romana koyduğu bu yazarın İskender Öksüz olma ihtimali vardır. Romanda, AKP eleştirisi yapılır.

3.3.Cumhuriyet Kuşağında Aydın Bir Yazar ve Öğretmen; İsmet Kür ve Ailesi

3.3.1.İsmet Kür’ün Çocukluğu ve Eğitimi

İsmet Kür, 29 Eylül 1916’da İstanbul’da dünyaya geldiğini belirtir.¹⁰⁷⁷ Ancak Halide Nusret ve kızı Pınar Kür’ün anlatımına göre, Kür, Bağdat’ta doğmuştur.¹⁰⁷⁸ Nitekim özel arşiv koleksiyonunda 1990’da yenilenmiş olduğu anlaşılan nüfus cüzdanında geçen tarih, 20 Şevval 1332’dir ve bu tarih 11 Eylül 1914’e denk düşmektedir.¹⁰⁷⁹ Bununla birlikte, Kür’ün 1916’da doğduğu kabul edildiğinde, Avnullah Kazımı’nın bu yıl içinde öldüğü bilgisinin de yanlış olduğu ortaya çıkar. Zira

¹⁰⁷⁴Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli...,s.26,27.

¹⁰⁷⁵Aşıkpaşazade, a.g.e., s.299.

¹⁰⁷⁶Emine Işınsu, *Bir Aile*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2013.

¹⁰⁷⁷Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...,s.36.

¹⁰⁷⁸Zorlutuna, a.g.e., s.95; Söğüt, a.g.e.s.30.

¹⁰⁷⁹Kür, *Yarısı Roman*..., s.116.

Halide Nusret, babası öldüğünde kız kardeşinden “küçük bir çocuk” şeklinde bahseder.¹⁰⁸⁰ İsmet Kür’ün, ilk adı da ablası gibi Halide’dir. Bu ismin verilmesini Kür, Hz. Halid Ensari’ye bağlı olmasıyla açıklar. Buna göre doğmamış bir bebeğin kundağı, üç Cuma günü sala verilirken, Eyyüp Sultan Camii avlusunda, kibleye karşı sallanırsa Hz. Halid’e bağlanır.¹⁰⁸¹

Kür, çocukluğunu Göztepe ve Vefa semtinde geçirir. Anımsadığını söylediği ilk evleri Göztepe’dekidir.¹⁰⁸² Zorlutuna’ya göre, ikinci evleri de yine Göztepe’de daha küçük bir köşktür.¹⁰⁸³ Kür’ün, 1919 sonları ve 1920 başlarında oturduklarını söylediği bu evleri küçük yaşta olmasından dolayı net olarak hatırlaması olası değildir. Pınar Kür de nehir romanında annesinin bu evleri hatırlamadığını belirtir.¹⁰⁸⁴ Kür’ün anılarında, önemli bir yer tutan diğer köşkler ise İstinye’deki Fuat Paşa Yalısı ve Rıdvan Paşa Köşkü’dür. Kür, Fuat Paşa’nın kendisi ile çok ilgilendiğine dikkat çeker.¹⁰⁸⁵ Kür, bu köşkler ve sahiplerine önemli bir yer verir.¹⁰⁸⁶ Ancak köşklerle süslenen anıların arasında, kıymetli eşyaların satılması, Vefa semtinde daha küçük bir eve taşınmaları ve tamamen muhit değiştirmeleri gibi acı olaylar da vardır. Kür, için bu durum kabullenilmez bir şeydir. Bununla birlikte Kür’ün, annesi Ayşe Nazlı Hanım’la araları yoktur. Halide Nusret, itaatkâr olmasına rağmen Kür, annesini anlayamaz.¹⁰⁸⁷ Pınar Kür de nehir romanında Kür’ün ailesinden memnun olmadığına, şefkati az bulduğuna dair bir yorumda bulunur.¹⁰⁸⁸ Ancak Zorlutuna, Kür’e annesinden daha fazla anne olur. Şair toplantılarına götürür. Bu ortam içinde büyüyen Kür de ablası gibi edebi yönden gelişir.¹⁰⁸⁹

Kür, ilk eğitimini evde annesinden alır. Kür, ablası gibi, kendisinin de dört yaş, dört aylıkken annesinden eğitim almasının bir aile geleneği olduğunu belirtir.¹⁰⁹⁰ Bu gelenek Zorlutuna ailesine has değildir. Osmanlı döneminde çocukların bu yaşlarda

¹⁰⁸⁰ Zorlutuna, a.g.e., s.125.

¹⁰⁸¹ Kür, *Yarısı Roman*,... s.203.

¹⁰⁸² Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,...s.13,85,116.

¹⁰⁸³ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹⁰⁸⁴ Pınar Kür, *Nazlı Hanım’ın Kızları*, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Özel Arşivi.

¹⁰⁸⁵ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,...s.17,88-99,103-106.

¹⁰⁸⁶ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹⁰⁸⁷ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,...s.109-121.

¹⁰⁸⁸ Pınar Kür, *Nazlı Hanım’ın Kızları*, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi.

¹⁰⁸⁹ Kür, *Yarısı Roman*,...s.32,34.

¹⁰⁹⁰ Kür, *Yarısı Roman*,...s.153.

mektebe başlatılmasının uğur sayıldığından dolayı, bir gelenek haline gelir. Hüseyin Rahmi Gürpınar,ERCÜMENT EKREM TALU, Hasan Ali Yücel gibi isimler de bu gelenekten bahseder.¹⁰⁹¹ Kür, ayrıca Fransızca ve keman dersleri alır. Okula başladıktan bir iki ay sonra, aynı muhitte Türbe civarında bir eve taşınırlar. 1924'te Ayşe Nazlı Hanım, Kür'ü, bu eve yakın olan İstiklal Kız Lisesi'ne yazdırır. Okulun müdürü, Agah Sırrı Levent, Türkçe hocası ise Hasan Ali Yücel'dir. Bir süre sonra Kür ve annesi de Edirne'ye, Halide Nusret'in yanına gider. Kür, burada, Edirne Darülmuallimat (Kız Öğretmen) Okulu'nun tatbikat kısmına başlar.

Kür, Ortaokula, İstanbul Kız Lisesi'nde başlar, 1930'da üçüncü sınıfta iken parasız yatılı sınavını kazanarak Çamlıca Kız Lisesi'ne gider. Zatürre hastalığına yakalandığı için bir yıl prevantoryumda kalır. 1934'te ise Erenköy Kız Lisesi'ne gider. Ancak kaydı Edirne Kız Muallim Mektebi'ne alınır.¹⁰⁹² Lise eğitimini burada tamamlayan Kür, okulun Meslek dersi öğretmeni Vasfi Çobanoğlu'nun köycülük düşüncelerinden, Kız Öğretmen Okulu'nda ise Halit Ziya Uşaklıgil'in idealistliğinden etkilenir.¹⁰⁹³ Kür, 1937'de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Edebiyat Bölümünü okur ve bu okuldan 1939'da mezun olur.¹⁰⁹⁴ Kür'ün, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde aldığı eğitim, Kemalist ideolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynar. Zira Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Hikmet Bayur'dan, İnkılap Tarihi derslerini alır. Her Salı akşamı toplanarak, dünyada, Türkiye'de olanlar tartışılır, eleştiri ve öneriler dile getirilir.¹⁰⁹⁵ Kür, bu arada "Zorluhanakızı" soyadını alır.¹⁰⁹⁶

3.3.2.İsmet Kür'ün Edebiyata Yönelmesi, Evliliği ve Öğretmenlik Yılları

İsmet Kür, Halide Nusret'in edebi faaliyetleri ve sanatçı çevresi içinde yetişir. Muallim Ahmet Halid Kitabevi'nde, Reşat Nuri Güntekin, Hasan Âli Yücel, Mustafa İbrahim Alâeddin Gövsa, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi dönemin önemli isimleriyle tanışır.¹⁰⁹⁷ Ancak Kür'de de edebi bir kabiliyet vardır.

¹⁰⁹¹ Bekir Onur, *Çocuk Tarih ve Toplum*, İmge Yay., Ankara, 2007, s.118,119; Fortna, a.g.e., s.51,279.

¹⁰⁹² Kür, *Yarısı Roman...*, s.200,201,268; Nesrin Tağızade Karaca, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Vadi Yay., İstanbul, 2006, s.168; Fevziye Özberk, "Yazma, Aydınlatma Çabasıyla Dolu 74 Yıl: İsmet Kür", *Bilim ve Ütopya*, S.129,2005,s.58.

¹⁰⁹³ Ferit Ragıp Tuncor, "Kadın Şairlerimizden İsmet Kür", *Kadın*, 2 Nisan 1951, s.6; Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.195.

¹⁰⁹⁴ Karaca, a.g.e., s.168.

¹⁰⁹⁵ Özberk, a.g.m., s.58.

¹⁰⁹⁶ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.151,171,202.

¹⁰⁹⁷ Kür, *Yarısı Roman...*, s.100; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.35,78,79.

Ayşe Nazlı Hanım'ın, kızları için; “*Büyük kızım şaire olacak, küçüğü de edibe...*” şeklinde bir beklentisi vardır. ¹⁰⁹⁸ Kür, orta eğitimi dönemlerinde müsamere ve piyeslerde rol oynar. ¹⁰⁹⁹ Kür ilk edebi eserini, 1927’de, Ahmet Halit Yaşaroğlu’nun çıkarttığı, *Çocuk Dünyası* adlı dergide *Büyük Gazi* adlı şiiri ile yayınlar. ¹¹⁰⁰ Kür, 1931’de yine Yaşaroğlu’nun çıkarttığı *Talebe Defteri* adlı dergiye de şiirler yazar. Aynı yılda, *Muhit* dergisinde *Mesut Tahayyüller* adıyla ilk hikayesi yayınlanır. ¹¹⁰¹

Kür’ün, lise dönemlerinden itibaren özgür bir düşüncede olduğunu, tuttuğu günlüklerinden öğreniyoruz. ¹¹⁰² Bu dönemlerde yazdığı *Dört Çember* adlı şiiri, kendisi ve ailesinden başlayıp toplumu içine alan, hayatı boyunca kendisini saran, sardıkça da Kür’ün kaçmak isteyeceği bağları temsil eder. ¹¹⁰³ Kür, ilgi odağı olmayı seven bir yapıda olduğunu, ancak ilgi gördüğünde de insanlardan uzaklaştığını, duygularının hemen değişebildiğini belirtir. En yakın arkadaşı Şefkat Toroğlu, Kür’ün bu özelliklerinden dolayı Narsist bir karakteri olduğunu dile getirir. ¹¹⁰⁴

Kür, 1935’te öğretmen okulunu bitirdiğinde Kırklareli’ne gider, burada kırk gün vekil öğretmenlik yaptıktan sonra Kars’a ablasının yanına giderek yardımcı öğretmenlik yapar. ¹¹⁰⁵ Kür, bir öğretmen ve yazar olarak Cumhuriyet’in ilk idealist ve Kemalist kuşağını temsil eder, Atatürk ilke ve inkılâplarını savunur. Bu dönemlerde, *Servet-i Fünun Uyanış*, *Batı Yolu* dergilerinde şiirleri yayınlanır. Batı Yolu, Kırklareli Halk Evi tarafından çıkarılır. Kür, halkevi etkinliklerine de katılır. Çocuk terbiyesi hakkında bir konferans verir, Kars’ta iken eğitimle ilgili yazılar yayınlar. ¹¹⁰⁶ Kür, eğitim enstitüsünden mezun olunca Bursa’da Kubilay Ortaokulu’na öğretmenliğe başlar. ¹¹⁰⁷ Burada bir yıl kalır. 1939’da Gazi Enstitüsünde okurken Behram Kür’le

¹⁰⁹⁸ Kür, *Yarısı Roman...*,s.281.

¹⁰⁹⁹ Kür, *Yarısı Roman...*,s.154; İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁰⁰ İsmet Ayten, “Büyük Gazi”, *Çocuk Dünyası*, Y.1, S.21, s.21, 21 Nisan 1927, s.2.

¹¹⁰¹ İsmet Aynullah, “Mesut Tahayyüller”, *Muhit*, Y.3, S.34, Ağustos, 1931.

¹¹⁰² İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi; Kür, *Yarısı Roman...*,s.103-106;212, 242,243.

¹¹⁰³ Kür, *Yarısı Roman...*,s.79; İsmet Kür, *Yaşamak*, Sancak Basımevi, Ankara, 1945,s.22.

¹¹⁰⁴ Kür, *Yarısı Roman*, ...s.401.

¹¹⁰⁵ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi; Özberk, a.g.m., s.58.

¹¹⁰⁶ Mehmet Güven Avcı, Elif Kıran, “Cumhuriyet Modernleşmesinde Bir Halkevi Dergisi: Batı Yolu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2021, 10(3), s.2189; Erdem Çanak, “Halkevlerinin Dergicilik Faaliyetine Bir Örnek: Kırklareli Halkevi Dergisi Batı Yolu 1935-1936,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 11 Sayı: 61 Yıl: 2018, s.257. İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁰⁷ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*,s.147,148; *Yarısı Roman...*,s.61,62.

evlenir, 1942 yılında Pınar Kür'ü dünyaya getirir. Kür, eşinin Bilecik'te Matematik öğretmenliği yapmasından dolayı buraya tayinini ister. İkinci çocuğu Işıl Kür, 1943'te doğar.¹¹⁰⁸

Kür, 1940'lı yıllarda Kür Yayınevi'ni kurar.¹¹⁰⁹ Bu dönemlerde; *Çınaraltı*, *Kopuz*, *Millîyet*, *Uludağ*, *Yeni Türk Mecmuası*, *Türk Kadını* adlı dergilerde, şiir ve hikayeleri yayınlanır. Öğrencileri tarafından çok sevilen Kür, okulda *Ağaç* adlı bir dergi çıkartır, Yardımseverler Cemiyeti'nin propaganda şefliğini yapar.¹¹¹⁰ Ferit Ragıp Tuncor, Kür'ün milliyetçi bir çizgide olduğunu ileri sürer. Ancak, Nazım Hikmet hayranı olan Kür, daha çok sosyalisttir. Yardımseverler Cemiyeti, bir anlamda bu tür bir örgütlenmedir.¹¹¹¹ Tuncor'un anlatımına göre, Behram Kür de Halkevinde köyleri dolaşarak kalkınmalarına yardım eder. Behram Kür, köy halkına yönelik konferanslarında politik konuşmalar yapar. Kentin idarecileri, Behram Kür'ü, Turancılık ile suçlayarak Millî Eğitim Bakanlığı'na şikâyet eder. Kür'lerin, Eskişehir'e nakli için emir gelir. Ancak kent halkı, karşı mazbata hazırlayarak nakil emrini durdurur. Buna karşın Kür ailesi, 1945'te Zonguldak'a tayin edilir.¹¹¹² Fevziye Özberk, Kür'ün, ilerici fikirlerinden dolayı istenmediğini öne sürer.¹¹¹³

Kür, Zonguldak'ta, Çelikel Lisesi'nde öğretmenlik yapar. Behram Kür de aynı lisede matematik öğretmenidir. 1945'te Kür'ün, ilk şiir kitabı, *Yaşamak* yayınlanır. Kür'ün, her yönden değişik çevresi vardır. Kemal Tahir, İsmet Bozdağ'la yakın dosttur.¹¹¹⁴ Ancak solcu çevreye daha yakındır. Zonguldak'ta, şiir geceleri düzenleyen Kür, dönemin önemli müzisyenlerinden Ruhi Su, Behram Kür'ün askerlikten arkadaşıdır. Ruhi Su, Zonguldak'a geldiğinde Kür ailesinde kalır, gizlice Nazım Hikmet şiirlerini okurlar.¹¹¹⁵ Kür, Ruhi Su'yu evlerine konuk ettiği bir gece, polislerin evlerini gözetlediğini, Avnullah Kazımı'nın duvardaki sakallı resmini, bir

¹¹⁰⁸ Kür, *Yarısı Roman*,...s.12,19; 168,169; Nevin Ünalın, "Gökyüzüne Yakın Olmak İçin", *Cumhuriyet Dergi Eki*, 15 Aralık 1996, Sayı 560, S.2.

¹¹⁰⁹ Halide Nusret'in Ellerim Bomboş adlı eseri 1942'de bu yayınevinden çıkar. Kür de bu yıllara atıfta bulunarak Kür Yayınlarından bahseder. Kür, *Yarısı Roman*...s.233.

¹¹¹⁰ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,...s.176,

¹¹¹¹ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,...s.74,75; *Yarısı Roman*,...s.99,272.

¹¹¹² Ferit Ragıp Tuncor, "Türk Kadın Şairlerimizden İsmet Kür", *Kadın*, 9 Nisan 1951, s.7.

¹¹¹³ Özberk, a.g.m., s.58.

¹¹¹⁴ Kür, *Yarısı Roman*,...s.25,26,41,42; İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹¹⁵ Söğüt, a.g.e., s.8,9,17.

Rus zannettiklerini belirtir. Bu akşamdan sonra, komünistlik faaliyeti yaptıklarına dair bir rapor verilir.¹¹¹⁶ Pınar Kür'e göre, Ruhi Su ile dostluklarından başka, babasının maden işçileriyle yakınlık kurması, komünistlikle suçlanmasına neden olur ve uzak bir yere sürülür. Behram Kür, bu durumda istifa ederek kömür müteahhitliğine başlar.¹¹¹⁷

Kür, 1947'de CHP Sanat yarışmasına *Kurbanlar* adlı piyesiyle katılır. Kür'ün, bu eseri teşvike lâyık görülür.¹¹¹⁸ Kür, bu dönemlerde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun düzenlediği çocuk romanı yarışmasına katılır. Ancak kendisine göre, eseri, mutsuzluğu çağrıştırdığı için kazanamaz.¹¹¹⁹ Kür'ün, bu dönemlerde öğrencisi olan Şule Birdoğan, Kür'ün eğitimciliği hakkında; “*Dersi çok sayıda örnek vererek, drama yöntemini kullanarak anlatır, hoşgörü ve otoriteyi bir arada kullanır, onurumuzu kırmazdı.*” şeklinde yorum yapar.¹¹²⁰ Ancak Kür, Zonguldak'ta kalmak istemez. Zira Behram Kür'ün, ticarete atılmasından sonra sürekli Zonguldak'ta kalma endişesini duyar. Kür, Şefkat Toroğlu'na yazdığı bir mektupta Ankara gibi her türlü sanat hareketinin olduğu bir yerde yaşamak ve kızlarını yetiştirmek isteğinden bahseder. Bunun için naklini ister ancak tayin çıkmaz da gitmeye kararlıdır. Kür, 1948 yazında ablasının yanına Sarıkamış'a gider. Tayin çıkmaz ama Kür, 1949'da annesi ve çocuklarıyla Ankara'ya taşınır. Eşi ise bir süre daha Zonguldak'ta kalır.¹¹²¹

Kür'ün, Ankara'da uzun bir süre tayini çıkmaz. Eşi de gelir ancak iş bulamaz. Ankara'da Cebeci'de, Halide Nusret'in hemen yanında otururlar. Kür, spikerlik sınavlarına girer ancak geçemez. Komünistlikten dolayı iş bulmakta güçlük çekerken, Halide Nusret'in yakın olduğu Ahmet Muhip Dıranas, müdürlüğünü yaptığı Çocuk Esirgeme Kurumu'nda Behram Kür'e iş bulur. İsmet Kür'ün de Cebeci Ortaokulu'na tayini çıkar.¹¹²² Behram Kür, bir süre sonra Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'ne girer, bir ara da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kütüphane bölümünde çalışır.¹¹²³

¹¹¹⁶ Kür, *Yarısı Roman...*, s.56-59.

¹¹¹⁷ Söğüt, a.g.e., s.17,18.

¹¹¹⁸ F.A., “Bu Ayda Olup Bitenler”, *Ülkü*, C.1.S.4,1 Nisan 1947, s.18.

¹¹¹⁹ Pınar Kür, “İsmet Kür'le Söyleşi”, *Varlık*, S.993,1 Haziran 1990.

¹¹²⁰ Özberk, a.g.m., s.56.

¹¹²¹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.377-381.

¹¹²² Söğüt, a.g.e., s.22-24.

¹¹²³ Söğüt, a.g.e., s.25.

Kür, 1949 ve 1951 yıllarında, Zafer gazetesinde, seyrek olarak makale ve hikâyeler yazar, bir süre sonra Ankara Radyo ve Çocuk Kulübü'nün başına geçer. Devlet tiyatrosu oyuncularından Cüneyt Gökçer, Şahap Gökalin gibi isimlerle tanışır.¹¹²⁴ Kür, 1952'de İngiltere'ye, Kültür Ataşesi olarak gider. Behram Kür ise Türkiye'de kalır. İki çocuğu ile Londra'da yaşamaya başlayan Kür'e, yakın dostları Hikmet Caner ile eski hocası aynı zamanda ataşe olan Orhan Şaik Gökyay yardımcı olur. Kür, ilk zamanlar "Guest House" adı verilen pansiyonda kalır. Çocuklarını Raymond School'a yatılı olarak gönderir. Işılar, okula alışamaz. Kür bu arada dil kursuna gider. Daha sonra Sidcup'ta çocuk tiyatrosu ve drama üzerine dersler alır. Bu sırada çocuklarını da Katolik okuluna gönderir. Kür, İngiltere'nin bazı okullarını beğenmezken, İngiltere'yi, demokrasi açısından gelişmiş bulur. Konser, tiyatro, bale gibi sanat etkinliklerine katılan Kür, Londra'yı beğenir. BBC'de, davetli olarak katıldığı bir programda, TV alışkanlığının çocukları olumsuz etkilediğine dair yorumları dikkat çeker. Kür'e, BBC'den program teklifi gelir ancak reddeder.¹¹²⁵

Kür, 1954'te Ankara'ya döner. Eşi Behram Kür ise UNESCO'da görev alır, bir yandan da MEB, Dış İlişkiler Şube Müdürlüğü'nde çalışır. Bu nedenle yurt dışı seyahatlerine çıkar. Kür ailesi, Amerika'ya gitmenin yollarını arar. Kür, 1956'da Halide Nusret'in aracılığıyla, Newyork'a öğrenci müfettişi yardımcısı olarak atanır.¹¹²⁶ Ancak Kür'ün, 1956'da Kıbrıs'ta olduğuna dair bir bilgi vardır. Ankaralı Türk mimar Fahrettin Ayanlar, Türkiye'nin, Kıbrıs'a eğitim desteği için öğretmen gönderdiğini ve bir dönem ortaöğretim gördüğü Kıbrıs'ta, Türkçe öğretmenin İsmet Kür olduğunu belirtir.¹¹²⁷ Dolayısıyla Kür, Kıbrıs'a gittikten sonra Amerika'ya gitmiş olabilir. Ancak anılarında Kıbrıs'a yer verirken bu dönemden bahsetmez.

Behram Kür'ün, Amerika'ya tayini çıkmaz ancak Bakanlık'tan istifa ederek gider. Bir süre işsiz kalır. Daha sonra Dış İlişkiler Müdürü iken tanıdığı kitap şirket sahiplerinden Mr Graw Hills'in yanına yardımcı olarak girer.¹¹²⁸ İsmet Kür'ün, eşine nazaran daha sosyal bir hayatı vardır. Türk çocukları için kurslar açar, şiir geceleri

¹¹²⁴Söğüt, a.g.e., s.26; Kür, *Yarısı Roman*,...s.13,233.

¹¹²⁵Kür, *Yarısı Roman*,...s.9-11; 70,71;313-319; Söğüt,a.g.e.,s.41,43.

¹¹²⁶Söğüt, a.g.e., s.49-54.

¹¹²⁷H.H. Günhan Danışman, "Yalın ve İşlevsel Bir Mimarlık, Söyleşi: Fahrettin Ayanlar", *Mimar-ist, Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi*, Y.8, S.28, Yaz,2008, s.47-51.

¹¹²⁸Söğüt, a.g.e., s.49-54.

düzenler, Türk Kadınlar Birliği'nin bir merkezini açar. Böylece Amerika'ya, Türkiye ve Türk kadınıni tanıtmak, öte yandan Türk kız öğrencileriyle yakından ilgilenmek görevini üstelenir.¹¹²⁹ Kür, 1959'da *Yankı (Refletion)* adlı bir Türk dergisini çıkaranlar arasındadır. Halide Nusret, Yankı'nın Amerika'da çıkan ilk Türk dergisi olduğunu ileri sürer.¹¹³⁰

Pınar Kür, 1960 Darbesi'nden sonra annesinin Türkiye'ye geri çağrıldığını belirtir. Kür, Işıl ile Türkiye'ye geri döner. Pınar ve babası ise Amerika'da bir yıl daha kalır. Nitekim Pınar gitmek istemez. Pınar Kür, kardeşi Işıl'ın, Amerika'da tam burslu iyi bir okulu kazanmışken annesinin Türkiye'ye geri dönmesine anlam veremez.¹¹³¹ Buna karşın Kür'ün, eşinin Azerbaycan göçmeni olmasından dolayı Amerika'da yerleşme ve vatandaşlık hakkı tanındığını belirttikten sonra; “*Ancak hiçbirimiz istemedik bu hakkı kullanmayı. Kızlarım bile istemediler.*” şeklindeki sözleri, Pınar Kür'ün anlatımına tezattır.¹¹³² İsmet Kür, Ankara'da, eski okulundaki görevine devam eder. Işıl da Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne girer. Ancak bir yıl sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde Heykeltraşlık bölümüne başlar. Behram Kür de Pınar'la, bir yıl sonra Türkiye'ye gelir. İsmet Kür, İstanbul'da yaşamak ister ancak tayin çıkmayınca, 1962'de emekliye ayrılır, Eseniş Koleji'nde çalışmaya başlar. Eşi ise Amerika'ya yerleşir.¹¹³³

3.3.3. İsmet Kür'ün Gazetecilik ve Çocuk Edebiyatı'na Yöneldiği Yıllar

1960'lara kadar eğitimci olarak görev yapan ve idealist bir öğretmen olmaya çalışan Kür, bu yıllardan sonra gazeteciliği ve yazarlığı, özellikle çocuk edebiyatına yönelik eserleri ile öne çıkar. *Cumhuriyet*, *Yeni Gazete*, *Yeni İstanbul* ve *Barış* gazetelerinde makaleleri yayınlanır. 1960'ta *Türk Kadını* ve *Hisar* dergilerinde yazı

¹¹²⁹ Söğüt, a.g.e., s.49-54; Kür, *Yarısı Roman*,...s.15-16; Kadın Gazetesi, 1 Mart 1958, s. 1.

¹¹³⁰ Kür, *Yarısı Roman*,...s.293; Zorlutuna'nın verdiği bu bilgiye rağmen, yanılmaktadır. İlk Türk süreli yayını, 1893 Chicago Fuarı dolayısıyla Süleyman Bustani Bey ile Ubeydullah Efendi'nin birlikte neşrettikleri *Musavver Şikago Sergisi* adlı resimli bir Türkçe dergidir. Ayrıca 1950-1960 yılları arasında Türk Dünyası ve Anavatan adlı dergiler de yayınlanmıştır. Bülent Varlık, “Amerika'da İlk Türkçe Süreli Yayın”, *Kebikeç*, S.1, 1995, s.35-42.

¹¹³¹ Söğüt, a.g.e., s.56,57.

¹¹³² Kür, *Yarısı Roman*,...s.96.

¹¹³³ Söğüt, a.g.e.,s.61,62.

ve şiirleri yayınlanır. Kür, politik olarak CHP'ye yakındır. Ancak siyaset içinde yer almaz. Bir röportajında şu ifadeleri vardır: ¹¹³⁴

“Partilerden teklif aldım ama kabul etmedim. Bizim Meclis’tekilerin emir kulu olmaya yatkın olmaları bana uymuyor. Halk Partisi’nin ilk yıllarında gazeteci olarak Ecevit’le seyahatlere gittim, Ecevit’i hâlâ severim. Demokrat Parti’yi hiç sevmedim.”

Kür, demokrasiden yana olmasına rağmen 1960 darbesini olumlu karşılar. Adnan Menderes ve çevresini daha çok dini sömürmesinden dolayı eleştirir. Demokrat Parti, Kür’e göre, Cumhuriyet’in laiklik ilkelerini çiğnedikleri için suçludur. Halide Nusret’in milliyetçi çevre ve Demokrat Partisi’ne yakınlaşması iki kardeşin fikir ayrılığına düşmesine neden olur. Bu bağlamda, Kür’ün yakın olduğu arkadaş ve gazeteci çevresi de daha çok solcu ve laik kesimdir. Halide Nusret, Ulus gazetesinden Cemalettin Ünlü’nün kendisiyle görüşmek istemesi karşısında: *“Ulus beni artık sevmez oldu. Niyetleri canıma okumaktır. Beni yalnız bırakma”* diyerek Kür’den yardım ister. Ünlü, Kür’ün Halide Nusret’in kardeşi olduğunu öğrenince çok şaşırır. ¹¹³⁵

Kür, 1964-1965 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde “Eğitim Konuları” başlığı altında makalelerini yayınlar. ¹¹³⁶ 1966-1968 yıllarında, aynı gazetede çeşitli yazarların yazılarının yer aldığı ¹¹³⁷ “Olaylar ve Görüşler” adlı köşede yazmaya başlar. Kür’ün yazılarının temel konusu öğretmen ve öğrenci sorunları ve devrimci fikirler üzerinedir. ¹¹³⁸ Kür, aynı gazetede yazı dizileri de hazırlar. Bunlardan ilki, 1964’te ıslahevlerine düşen çocukların hikâyelerini anlatan, “Suçsuzlar” adlı yazı dizisidir. ¹¹³⁹

¹¹³⁴ <https://www.birgun.net/haber/gazeteci-ipek-calislar-konu-hukukculari-degil-tarihcileri-ilgilendirir-28626>.

¹¹³⁵ Kür, Yarısi Roman...s.43,45,176,301,302

¹¹³⁶ Bu yazılardan birkaç örnek şöyledir: İsmet Kür, “Kaybettiğimiz Çocuklar”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1964; “Sorumluluklarımız”, *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1964; “Dünya Çocuk Kitapları Haftası”, *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1964.

¹¹³⁷ Kür’ün bu köşede sürekli yazdığı ve kendisine aitmiş gibi bir bilgi yanlışı vardır. Koçer, a.g.e., s. 52. Ancak Nuri İnuğur, Mukbil Özyörük’ün ismini verirken, Aysun Köktener, bu köşede, Cavit Orhan Tütengil, Yavuz Abadan, Sadi Koçaş, F. Fazıl Tülbentçi, Dr. Hıfzı Topuz, Nezahat Arkın, Fakir Baykurt, Sadi Irmak gibi yazarların imzalarının daha sık olduğunu belirtir. Ancak İsmet Kür’ün adı geçmez. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1992, s.419; Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, YKY, İstanbul, 2004.

¹¹³⁸ İsmet Kür, “Yüz Bin Öğretmenin Sesi”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1966; “Meryemlerimiz”, *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1966; “Öğretmen ve İlişkiler”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1967; “Devrim İçin Eğitim”, *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1968.

¹¹³⁹ İsmet Kür, “Suçsuzlar”, *Cumhuriyet*, 23-29 Aralık 1964.

Kür, kapıcılar ve emeklilerin dertlerine yönelik de bir yazı dizisi yayınlar, toplumsal sorunları dile getirerek, hükümeti eleştirir.¹¹⁴⁰ Kür, bu yazılarından birinde, Ayşe Nazlı Hanım'ı örnek verir ve onun ağzından Avnullah Kazımı'nın hikâyesini aktarır.¹¹⁴¹ Bu yazıdan Ayşe Nazlı Hanım'ın kulaklarının duymadığını, bir gözünün görmediğini ve plastik harflerle konuştuğunu öğreniyoruz. Aynı zamanda 93 Harbi'nde şehit olan babasından maaş aldığı da bu yazıdan anlaşılmaktadır. Ayşe Nazlı Hanım, 1968 yılında vefat etmiştir.¹¹⁴²

Kür'ün, 1969'da *Yeni İstanbul* gazetesinde “Aydınlar Konuşuyor” adlı köşede çocukların eğitimi ve politik konular üzerine, 1971'de ise *Yeni Gazete*'de “Bir Konu Bir Görüş” adlı köşede makaleleri yayınlanır. Aynı gazetede on beş günde bir “Eğitim ve Öğretmen” bölümünü hazırlar. Bölüm içinde “Sohbet” başlığı altında çocuklar, gençlik ve güncel sorunlara değinir. Kür, 1972-1973 yıllarında yine “Eğitim ve Öğretmen” başlığı altında eğitim sayfasını yönetir. “Söyleşi” başlığında ise makalelerini yayınlar. 1972'de *Barış* gazetesinde ayrıca “İsmet Kür'den Sevgilerle” başlığı altında güncel konularla ilgili yazılarını yayınlar.

Kür, eğitim sayfalarındaki her yazıyı kendisinin yazdığını belirtse de başka yazarların da yazıları yayınlanır. Kür'ün bazı yazıları tarih farklılıklarına rağmen diğer gazetelerde de yayınlanır.¹¹⁴³ Yazılarına bakıldığında eğitim meseleleri ön planda olmakla birlikte, bunlar üzerinden politik eleştiriler yaptığı anlaşılır. Öğretmenlerin haklarının DP tarafından kısıldığını belirten Kür'ün, Bülent Ecevit'i öven yazıları vardır.¹¹⁴⁴ Kür, gençliğin özgür bırakılması, dernek kurmalarına müsaade edilmesi,

¹¹⁴⁰ İsmet Kür, “Emekli Demek Dertli Demek”, *Cumhuriyet*, 18-20 Şubat 1965; “Apartmanların Alt Katı: Kapıcılar”, *Cumhuriyet*, 19-24 Nisan 1965.

¹¹⁴¹ İsmet Kür, “Emekli Demek Dertli Demek; Günahım Çok Yaşamış Olmak”, *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1965.

¹¹⁴² Kür, *Yarısı Roman...*s.346.

¹¹⁴³ Bunlara örnek şu şekilde verilebilir: İsmet Kür “Zamanı Değerlendirme”, *Yeni İstanbul*, 1969; Aynı Yazı; *Yeni Gazete*, 30 Temmuz 1972; “Apartmanların Alt Katı: Kapıcılar; Od Yok Ocak Yok”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1965, Aynı yazı; “Büyük Kentlerin Yer Altı İnsanları”, *Yeni İstanbul*, 2 Haziran 1969; “Suçsuzlar; Aile Namusunu Temizledim”, *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1964. Aynı yazı; *Yeni Gazete*, 6 Mayıs 1971.

¹¹⁴⁴ İsmet Kür, “Ecevit'i Dinlerken”, *Barış*, 20 Haziran 1972; “Öğretmen”, *Barış*, 19 Şubat 1973; “Nerede Yaşıyoruz”, *Barış*, 26 Şubat 1973; “Kahvehaneler”, *Barış*, 25 Nisan 1973; “Ama Pırıl Pırıl Bir Sabah”, *Barış*, 2 Mayıs 1973.

toplum polisiyle, öğrencilerin karşı karşıya gelmemesi gerektiğine dair görüşlerini ortaya koyar.¹¹⁴⁵

Kür, çocuk dergilerine yönelik araştırmalarına dair ilk izlenimlerini de bu dönemlerde paylaşır.¹¹⁴⁶ 1972’de yapılan Dil Kurultayı’na dair görüşlerini Barış’ta bir makalesinde yazar. Kür, Ferit Melen’in, “*Dil Kurumunun bazı aşırılıklar yaparak nesiller arasında uçurum açabilir*” şeklindeki görüşünü eleştirir.¹¹⁴⁷ Zira Kür, eski dilin izlerinin unutturulması gibi bir düşünceye sahiptir. Kür’ün, bu dönemdeki yazıları, dönemin sağ-sol hareketleri, eğitim, politika, modernleşme ve din meseleleriyle ilgili görüşlerini yansıtmaları açısından önemlidir. Kür, gazeteciliği sırasında Cemalettin Ünlü, Suat Derviş ve Ecvet Güresin gibi isimlerle yakın olur. 12 Mart Muhtırası, Kür için kötü bir dönemdir. Kür, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnanc ve Yusuf Arslan’ın idam edilmesine çok üzülür. 6 Mayıs sabahına rastlayan bu geceyi Celal Sılay ile Suat Derviş’in evinde geçirirler. Aynı yıl, Suat Derviş’in ölümüne dikkat çeken Kür, Barış gazetesinde “Bir Yıldız Kaydı” başlıklı yazısını yayımlar.¹¹⁴⁸

Kür, 1965 yılında eşini kaybeder.¹¹⁴⁹ Çocuklara yönelik roman ve hikâyeler yayımlayan Kür’ün, bu alana yönelmesinde öğretmen olmasının etkisi vardır. Kür, ayrıca çocuk kitabının eksikliğini duyar. Çocukların okuyabileceği eserler vermek isteyen Kür, bir röportajında, 1930’lar ve 1940’larda çocuk edebiyatında boşluk olduğunu, bu alanı, Kemalettin Tuğcu, Cahit Uçuk gibi yerli isimlerin doldurduğuna işaret eder. Ancak çocuk yazınına başarılı bulmaz.¹¹⁵⁰ Kür, Cahit Uçuk ile aynı dönemin yazarlarıdır. Uçuk’la ayrıca Samiha Ayverdi, Nezihe Araz gibi ortak arkadaşları da vardır. Ancak Uçuk’un hatıralarında, Kür’ün adına rastlanmaz. Kür de

¹¹⁴⁵ İsmet Kür, “Bunalım”, *Yeni İstanbul*, 16 Haziran 1969; “Asi Gençlik Mi?” *Yeni İstanbul*, 1 Eylül 1969; “Sorun Olay ve Tasarı”, *Yeni Gazete*, 18 Ocak 1971; “Gençlere Saygı”, *Yeni Gazete*, 21 Ocak 1971.

¹¹⁴⁶ İsmet Kür, “Çocuklarımız Neler Okuyor”, *Yeni İstanbul*, 28 Temmuz; “Bizde Çocuk Dergileri”, *Yeni İstanbul*, 11 Ağustos 1973; Çocuk Yayınlarındaki Başboşluk”, *Yeni İstanbul*, 11 Ağustos 1969

¹¹⁴⁷ İsmet Kür, “Türk Dil Kurultayı”, *Barış*, 14 Temmuz 1972.

¹¹⁴⁸ Kür, *Yarısı Roman...*, s.43-51; İsmet Kür, “Bir Yıldız Kaydı”, *Barış*, 5 Ağustos 1972.

¹¹⁴⁹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.55,172.

¹¹⁵⁰ Serpil Ural, “Hem Çocuk Edebiyatçısı Hem Öğretmen...Yazıya Adanmış Bir Yaşam ve Örnek Bir Aydın: İsmet Kür”, *Çoluk Çocuk*, S.44, Kasım 2004, s.51.

Uçuk'tan bu atıf dışında bahsetmez.¹¹⁵¹ Kür, Uçuk'u 1940'lı yılların yazarı olarak göstermesine rağmen Uçuk, ileri yıllarda da yazmaya devam eder.¹¹⁵²

Kür'e göre, 1960'lar sonu ve 1970'ler başında çocuk yayınları, büyük bir başıboşluk içindedir, halk masalları, çocukları gerçeklikten uzaklaştırmaktadır.¹¹⁵³ Bu dönemlerde Eflatun Cem Güney'in çocuk masalları öne çıkmakla birlikte, 1971'de yazmaya başlayan Gülten Dayıoğlu, çocuk hikâyeciliğinde önemli bir isimdir. Kür bu eserleri dile getirmezken çocuk yayınları üzerine yaptığını söylediği araştırmalar yetersizdir. Kür, hikâyelerde çocuk eğitiminin, onları yanlış yönlendirecek kötü ve olumsuz karakterlerin olmaması gerektiğini savunur.¹¹⁵⁴

Kür, bu dönemlerde çocuk yazın alanına yönelir. Zira hem Kemalist hem özgürlükçü sol ideoloji, geleceği bu idealde yaşatacak gençlere ve bu gençleri yetiştirecek annelere hitap etmeyi amaçlar. Bunun aracı da edebiyattır. Kür, ilk eserini anne ve çocuk ilişkisi üzerine verir. 1964'te *Anneler Sizin İçin* adlı eserini yayımlar. 1970'te *Anneler Günü İçin Akbank'tan Annelere* ve *Anne Olmak* adlı eserleri, serinin devamıdır. Bu eserlerde, Kür'ün, gazete yazılarıyla, farklı yazarların hikâye ve şiirleri vardır.¹¹⁵⁵

Kür'ün çocuk edebiyatına dair eserlerinden ilki 1966'da "Mavinin Hikayesi" başlıklı, seri olan çocuk-gençlik hikayesidir.¹¹⁵⁶ Mavi, aynı zamanda Kür'ün köpeğinin adıdır. Nitekim hikâye serisinin bir tanesi, Kür'ün ve kızlarının hayatından izler taşır.¹¹⁵⁷ Bu eserler, döneminde fazla baskı yapmaz. Kür, bir editörün, Mavi'nin Hikayesi için "*Şimdiki çocuklar bu tür kitapları sevmiyorlar.*" şeklindeki sözlerine itiraz ederek kendisine yapılan olumlu geri dönüşlerden bahseder.¹¹⁵⁸ Kür, 1967'de radyo oyunları hazırlar. "*Mutlugiller*", "*Zehir Hafiye*" ve "*Gel Katıl Bize*" adlı

¹¹⁵¹ Ural, a.g.m.s.51.

¹¹⁵² Alev Sıngar Çılgin, *Çocuk Edebiyatı*, Morpa Kültür Yay., İstanbul, 2007, s.66,70.

¹¹⁵³ İsmet Kür, "Çocuklarımız Neler Okuyorlar", *Yeni İstanbul*, 28 Temmuz 1969; "Çocuk Yayınlarındaki Başıboşluk", *Yeni İstanbul*, 11 Ağustos 1969; "Çocuklarımız Neler Okuyorlar", *Bariş*, 12 Haziran 1972.

¹¹⁵⁴ İsmet Kür, "Çocuk Yayınlarındaki Başıboşluk", *Yeni İstanbul*, 11 Ağustos 1969.

¹¹⁵⁵ İsmet Kür, *Anneler Sizin İçin*, Akbank Yay. İstanbul, 1964; *Anneler Günü İçin Akbank'tan Annelere*, Akbank Yay., İstanbul, 1970; *Anne Olmak*, Akbank Yay., İstanbul, 1970.

¹¹⁵⁶ İsmet Kür, *Mavinin Hikayesi*, Kür Yay., İstanbul, 1966.

¹¹⁵⁷ Kür, *Yarısı Roman*, ...s.329; Söğüt, a.g.e., s.151.

¹¹⁵⁸ Kür, *Yarısı Roman*, ...s.255.

oyunlarını yazar. Bu oyunlardan Mutlugiller'in bir bölümü *Mutlugiller İle Beykoz Serüveni* yayınlanır.¹¹⁵⁹ Bu oyunlar, "Bizimgiller" adıyla televizyona uyarlanır ancak yayınlanmaz. Her hafta, radyoda, bir bölümü seslendirilir. Kür, bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar: "*Yazı hayatımda bana haber vermeden oyunumu kuşa çeviren TV oldu sadece. Mahkemeye vermeyi bile düşündüm. Ancak avukatım bir yararının olmayacağını söyledi.*"¹¹⁶⁰

Mutlugiller, Mutlu ailesinin İstanbul, İzmir, Uludağ gibi farklı yerlere yaptıkları seyahatleri konu alır. Oyunda, Kür'ün yaşamından kesitler vardır. Kür'ün özel arşivinde taslaklarda yer alan Zehir Hafiye, Mavi'de geçen Ömer karakterinden bir sahnedir. "Mavi Sokak Köpeği" adlı eserde yer alan Ömer, oyunda Yalçın karakterindedir, arkadaşları ona *Zehir Hafiye* lakabını verir. Oyunda, Yalçın'ın uyuşturucu satan bir çeteyi bulmaya çalıştığı öyküsü anlatılır.¹¹⁶¹ Kür'ün, 1967'de *Gel Katıl Bize* adlı oyunu TRT Çocuk Radyosu'nda seslendirilir. Oyun, ilk ve orta öğretim okulu öğrencileri ve öğretmen ilişkilerini konu alır.¹¹⁶²

1972'de, Kür'ün, *Ne Güzel Şey* adlı oyunu sahnelenir. 2006'da yayınlanır.¹¹⁶³ Oyunun konusu, bir çocuğun doğa ile iç içe olması ve ağustos böceği ile karıncaların hikayesi üzerinedir. Kür, karıncaların çalışkanlığı karşısında ağustos böceklerinin tembelliği fikrini aşmak ister. Yaz gelince böceklerin cıvıldaşmalarını, sanatsal bir etkinlik olarak gösterir. Karıncaları ise yiyeceklerini kimse ile paylaşmayan bencil ve gereğinden fazla çalışkan gösteren Kür, bu durumun yeni nesil karıncalarla değiştiğini anlatır. Kür'ün, yazdığı "Yaşamak Ne Güzel Şey", adlı şiiri, dans eşliğinde söylenir. Böylece yaz boyu şarkılarıyla etrafı şenlendiren ağustos böceklerinin, kışın genç karıncalar, ağaç ve kuş dostlarının yardımıyla yasabileceklerini göstermek ister. Bu bağlamda Kür, bu oyunuyla, daha çok, reel hayatta sanatçıların maddi yönden desteksiz kalmalarına atıfta bulunur. Kür, aynı zamanda çalışmak ve eğlenmek hakkındaki hayat görüşünü de ortaya koyar. Oyun, çeşitli illerde sahnelenir.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ İsmet Kür, *Mutlugiller Beykoz Serüveni*, Kür Yay, İstanbul, 1967.

¹¹⁶⁰ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁶¹ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁶² Koçer, a.g.e., s.236.

¹¹⁶³ İsmet Kür, *Ne Güzel Şey*, Bu Yay., İstanbul, 2006.

¹¹⁶⁴ Kür, *Yarısı Roman*, ...s.256; Kür, *Ne Güzel Şey*...s.8.

Kür'ün, taslaklarında, gençlere hitap eden *Yaşayan Anılar* adlı bir oyunu daha vardır.¹¹⁶⁵ Kür, 1969'da *Ay İle İkinci Gece*, *Memo ve Ay*, *Memo Masallar Ülkesinde* adlı seriyi yayımlar. 1970'te *Oyuncakların Öfkesi*, 1973'te *Mavinin Anıları* (ikinci kitap) yayımlanır.¹¹⁶⁶ Kür, 1975'te İkinci Türk Yayın Kongresi'nde çocuk dergileri ve kitapları üzerine bir bildiri sunar.¹¹⁶⁷ Aynı yıl, Türk çocuklarının okullardaki başarısızlıklarını araştırmak üzere, Almanya'ya gider.¹¹⁶⁸ Kür, 1976 ve 1978 yıllarında, Türk Dili dergisinde çocuk yayınları üzerine makaleler yayımlar.¹¹⁶⁹

3.3.4.İsmet Kür'ün Atatürk Anlatısı; Anılarla Mustafa Kemal Atatürk

İsmet Kür'ün, çocuk edebiyatı dışında 1966'da yayınladığı eserlerinden biri Anıları ile Mustafa Kemal Atatürk'tür.¹¹⁷⁰ Bu eser Atatürk'ün özellikle yakın çevresinin aktarımından oluşan derleme bir kitaptır. Kür'den önce de Atatürk'le ilgili anı kitapları çıkarıldı. Bunlardan ikisi 1960'ta Ziya Oranlı'nın, "Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayımlanmamış Anıları", 1969'da Kemal Arıburnu'nun "Atatürk'ten Anılar" adlı kitabıdır. Atatürk anıları, daha sonraki yıllarda Kemal Köktürk, İsmet Bozdağ, İsmet Görgülü ve sayıları artan yazarlar tarafından da yayımlanır. Özellikle derleme ve amatör kitaplarda geçen anıların çoğu, bilinenlerin tekrarıdır. Kür'ün, hazırladığı kitap da bu türdendir. Eser, 1966'da Kür Yayınları'ndan başka TOKER'den, daha sonraki yıllarda çeşitli yayınevlerinden baskı yapar.¹¹⁷¹ 1970 yılında Ayşe dergisinde anılardan bir tanesi yayımlanır.¹¹⁷²

Kür, Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili, yüze yakın anı kitabı okuduğunu ve gazete ve dergileri incelediğini belirtir. Kür, bu kitaplar hakkında; "*İçinde Mustafa Kemal'den anıları topladığını iddia edilen yüz kadar belki daha fazla, aradığım nitelikte yirmi beşten fazla parça bulabilseydim elbette onları da alacaktım*". şeklinde

¹¹⁶⁵ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁶⁶ İsmet Kür, *Ay İle İkinci Gece, Memo ve Ay, Memo Masallar Ülkesinde*, Kür Yay., İstanbul, 1969

¹¹⁶⁷ İsmet Kür, "Çocuk Dergileri, Çocuk Kitapları, Uygulanmış (Adapte) Kitaplar", *İkinci Türk Yayın Kongresi*, 24-27 Ocak 1975, *Bildiriler*, C.1, Yay. Haz. İzzet Özgüç, K.T.B., Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, s.153-160.

¹¹⁶⁸ Koçer, a.g.e., s.52.

¹¹⁶⁹ İsmet Kür, "Eski Çocuk Dergilerinde Dil Konusu", *Türk Dili*, C.34, S.300, 1976, s.412-415; "Çocuk İçin Yazmak", *Türk Dili*, C.38, S.322, 1978, s.262-264.

¹¹⁷⁰ İsmet Kür, *Anıları ile Atatürk*, Kür Yay., İstanbul, 1965.

¹¹⁷¹ Tespit ettiğimize göre bu yayınevleri şunlardır: (1971, Eskin Matbaası); (1983, Bilge); (1993, Güneş Kitapları); (1998, İş Bankası Kültür); (2003, 2005, Bu); (2007, Alfa).

¹¹⁷² İsmet Kür, "Anıları ile Atatürk", *Ayşe*, Y.2, S.23, Kasım 1970, s.4-6.

yorum yapar. Ancak Kür'ün, eleştirdiği, aynı zamanda faydalandığı bu kitapların kaynağını vermemesi ciddi bir sorundur. Kür, “Madam Corinne’e Mektuplar” kısmı hariç anıların, nereden alındığına dair bir kaynak göstermez. Bazı yerlerde isimler vererek ipuçları sağlar. Bu durumda her bir anıyı tek tek aramak, asıl kaynağına ulaşmak gibi bir zorluk çekilmektedir. Daha sonraki baskılara iki üç anı daha eklenir. Bazı anılar çıkartılır.¹¹⁷³

Kür'ün, önemli hatalarından biri anıları ilk kaynağından olduğu gibi vermek yerine kendisinin müdahale ederek yeni bir kurmaca ile yazmasıdır. Kür, her ne kadar böyle yaptığını giriş yazısında dile getirirse de karşılaştırma yapıldığında basit bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Her şeyden önce Mustafa Kemal'in söylemediği bir sözün eklenmesi ya da cümlelerin değiştirilmesi sorunludur. Zira, anıların algısında önemli değişimlere neden olmuştur. Örneğin Kür'ün, aktardığı bir anının orijinalinde, Afet İnan, *İğde Ağacı* adıyla bahsettiği bir anısını anlatır. Buna göre Atatürk, Gazi Çiftliği'ne giderken yoldaki iğde ağacının kesildiğini fark eder ve “*İğde eski ve çelimsiz bir ağaçtı. Fakat yaşayan ve baharda hoş kokularını etrafa saçan, güzel bir ağaçtı*” şeklindeki sözleriyle üzüntüsünü dile getirir.¹¹⁷⁴ Kür ise, Atatürk'ün “*Kıyılır mıydı hiç o yavrucuğa*” sözünü söylediğini ekler ve daha çok Ankara yollarındaki ağaçların önemine vurgu yapar.¹¹⁷⁵

Kür, anılarında Latife Hanım'ın Atatürk'e verilmesi için Salih Bozok'a yazdığı mektuplarından bazılarını da yayımlar.¹¹⁷⁶ Bununla birlikte Kür, “Kırk Yılın Ötesinden” başlığı ile yayınladığı anda, Latife Hanım'la 24 Eylül 1965'te yaptığı telefon görüşmesini verir. Kür'ün talebini sert karşılayan Latife Hanım, hemen hiçbir yerde Mustafa Kemal hakkında konuşmak istemez. Buna karşın Kür'le birkaç kelime konuşur. Latife Hanım, kendi gerçeklerinden kısaca bahsederek Mustafa Kemal'i över. Seyahate çıkacağını bir iki ay sonra Kür'le görüşebileceğini belirtir.¹¹⁷⁷ Ancak bu görüşme olmaz. Kür'ün taslaklarında, bu anıyla bağlantılı bir yazısı vardır. Yazı,

¹¹⁷³Karşılaştırma için; Kür'ün yazdığı 1966, İş Bankası Kültür Yay: 1998 ve Alfa:2007 baskılarına bakılabilir.

¹¹⁷⁴Afet İnan, “İğde Ağacı”, *Ulus*, 10 Kasım 1947.

¹¹⁷⁵İsmet Kür, *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara,1998, s.43.

¹¹⁷⁶Kür, a.g.e., s.77-86; Mektupların orijinali Salih Bozok'un anılarında vardır. *Yaveri Salih Bozok'u Anlatıyor*, Der. Can Dünder, Can Yay., İstanbul,2015,121-126.

¹¹⁷⁷ Kür, *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk*, ...s.72-75.

2006’da İpek Çalışlar’ın Latife Hanım adlı eserinde, “*Mustafa Kemal’in kaçmak için çarşafa büründüğü*” şeklindeki yazısından dolayı, Hüseyin Tuğrul Pekin’in, Atatürk’e hakaret gerekçesiyle savcılığa şikâyetle bulunması üzerinedir. Kür, Pekin’i haklı bulmasının yanı sıra, Latife Hanım’la görüşmesine de atıfta bulunur:

“Bugün 42 yıl önce yazılmış aynı yıl içinde kitabın ilk baskısı içinde yer almış olan “Kırk Yılın Ardından” başlıklı yazıma bir ek yapmak zorunda bırakıldığım için gerçek bir hüznün yaşamaktayım. Şimdi önümde 500 küsur sayfalık bir kitap, internetten alınmış bir dava dilekçesi ve bir beraat kararı var. Dilekçe sahibi, Hüseyin Tuğrul Pekin adlı bir vatandaş.”

Kür, Çalışlar’ın, dayanaksız ve hayali iddialarla halkı yanılttığı, Latife Hanım’ı gülünç hallere soktuğu için cezalandırılması gerektiğini düşünür. Ancak Kür’ün, 2007’de çıkan basımda da yeni bir anlatım yapmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Çalışlar, verdiği yanıtlarda “*Mustafa Kemal böyle bir şey yapmaz*” şeklinde bir yargıya varılmasının yanlışlığını dile getirerek, Atatürk’ün kritik bir karar verdiğini ve olayı tanıklara dayalı olarak yazdığını ileri sürer.¹¹⁷⁸ Kür’ün bu eseri, övgüyle karşılanır, kaynak olarak kullanılır. Kür, Türkan Saylan’ın övgülerinden bahseder.¹¹⁷⁹ Ancak taslaklarında Türkan Saylan kısmı birkaç kez karalanarak bir yerde “*değerli insan*” diğer yerde “*sevgili dostum*” hitaplarıyla yazılır.¹¹⁸⁰ Bununla birlikte, Kür, bu anının sessiz sedasız *Anılarla Atatürk* kitabına almanın yanlışlığını hissettiğini belirterek, “*Sonraki yıllarda o zaman bir gazeteye vermiş olsaydım muhakkak Latife Hanım da isterdi*” şeklinde düşünür.¹¹⁸¹

Kür, Latife Hanım ile bu hatırasını anılarında da yer verir. Ancak hem anılarında hem Atatürk’le ilgili anı kitaplarının sonraki baskılarında birkaç cümle değiştirilir, ekleme yapılır.¹¹⁸² Örneğin, Latife Hanım’ın “*Ben ilk defa bu kadar konuştum, yani Atatürk hakkında.*” sözü eklenir. Kür’e göre bu eklemenin ilk

¹¹⁷⁸ <https://www.birgun.net/haber/gazeteci-ipek-calislar-konu-hukukculari-degil-tarihcileri-ilgilendirir-28626>.

¹¹⁷⁹ Kür, *Yarısı Roman...*, s.252.

¹¹⁸⁰ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁸¹ Kür, *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk...*, s.74.

¹¹⁸² Karşılaştırma için: Kür, *Yarısı Roman...*, s.253,254; *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk...*, s.73.

kitaplarda yer almamasının nedeni bant çözülürken yapılan bir hatadır.¹¹⁸³ Oysa ilk kitabında Latife Hanım'ın çok konuşmayarak kesip attığını belirtir.¹¹⁸⁴ Bu noktada Kür'ün, anı kitabını 1966'da yayınladığı zaman, Latife Hanım'ın hayatta olmasının önemli bir etken olduğu ve Kür'ün sonraki basımlarda farklı bir kurmaca yaptığı anlaşılmıştır. Kür, anılarında kendisine bu anı kitabını hatırlattığı için Saylan'a teşekkür ederken, taslaklarında Saylan'ın adını zikretmez.¹¹⁸⁵ Kür'ün taslaklarında kaleminin sürekli yazıp bozmasından, bilinçli bir anı kitabı yazmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Kür ve Latife Hanım arasında böyle bir konuşmanın gerçekleşip gerçekleşmediği ispata muhtaçtır.

3.3.5. Kıbrıslı Yıllardan 2000'li Yıllara; İsmet Kür'ün Hayatı ve Edebi Faaliyetleri

Kür, 1978 sonunda ablasına, İstanbul'a birlikte yerleşme teklifini yapar. Ancak Halide Nusret, Ankara'dan ayrılmak istemez.¹¹⁸⁶ Kür, 1979'da ise dört arkadaşıyla Kıbrıs'a bir seyahate çıkar. Ancak burada dört yıl kalmaya karar verir. Kür, haftada iki kez Lefkoşe Bayrak radyosunda şiir ve söyleşi programları yapar.¹¹⁸⁷ Basın Ataşeliği yapan Cemalettin Ünlü'yle yakın dosttur.¹¹⁸⁸ Kür, taslaklarda Kıbrıs'tan oldukça uzun bahseder. Kür'ün gittiği dönem aynı zamanda 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonraki yıllara rastlar. Kür'ün taslaklarındaki Kıbrıs Barış Harekatı anlatımında olumsuz ifadeler vardır. Kür, askerlerin burada Kıbrıslı kızlarla nişanlanıp Türkiye'ye geri döndüklerini, Türkiye Türkleri'nin Kıbrıs'a turist olarak gelerek, ucuz ürünleri yağmaladığını belirtir. Kür, Kıbrıslı Türkler'e de olumlu bakmaz. Kür'e göre Rumların çok güzel baktıkları evler, Türkler'e verilir. Türkler de tapusu henüz verilmediği için evlere bakım yapmaz. Bu durum, Kür için önemli bir eksikliklerdir.¹¹⁸⁹

Kür'ün Kıbrıs'ta iken, Serpil adlı manevi bir kızı olur. Kıbrıs'ta birlikte radyo programı yaptığı kişi, tiyatro ve dizi oyuncusu Osman Alkaş'tır. Yine burada tanıştığı isimlerden biri Harit Fedai'dir. Fedai, aynı zamanda 2011'de Süleyman Tevfik'in

¹¹⁸³ Kür, *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk*...s.74.

¹¹⁸⁴ Kür, *Anılarıyla Atatürk*, Kür Yay., 1966, s.65.

¹¹⁸⁵ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi; Kür, *Yarısı Roman*,...s.252.

¹¹⁸⁶ Kür, *Yarısı Roman*...s.306.

¹¹⁸⁷ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁸⁸ Kür, *Yarısı Roman*...s.259; İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹¹⁸⁹ İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

Teselya'da Bir Cevlan adlı savaş anılarını çevirecek olan kişidir. Kür, 1983'te Türkiye'ye döndüğünde 12 Eylül Darbesi'nin izleri sürmektedir. Kür, bu darbeden hoşnut olmaz. Kür, 1980'den sonra, Özal hükümeti döneminde, politik yolsuzluktan, rüşvetten şikâyet eder, devlet ve demokrasinin tehlikede olduğunu, devlet otoritesinin sarsıldığını düşünür. 1984'te ise ablası Halide Nusret'i kaybeder. İstanbul'da oturan Kür, annesi ve ablasının ölümüne yetişememenin burukluğunu yaşar.¹¹⁹⁰ Emine Işınsu ise, annesinin durumunun ciddileştiğini önceden bildirmesine rağmen, teyzesinin geç kalmasını eleştirir.¹¹⁹¹

Kür, 1984'te kısa bir dönem çıkan *Hürgün* adlı gazetede çalışır.¹¹⁹² 1986 yılında *Ak Kadın* adlı dergide röportaj ve araştırma yazıları yayınlanır. Akbank'ın 1983'te kadınlara yönelik çıkardığı derginin editörü Deniz Banoğlu'dur. Daha önce Akbank adına annelere yönelik kitapları hazırlayan Kür'ün buradaki yazıları, 1988'e kadar sürer. Bunların dışında hobiler, çocuk psikolojisi ve gençlik sorunları üzerine yazıları vardır.¹¹⁹³ Kür için, gençlik sorunları, sadece devlet eli ile değil toplumsal örgütlenme, gençlerin dernek kurması gibi yöntemlerle çözümlenebilir.¹¹⁹⁴ Kür, böylece gençlerin sosyalist bir örgütlenmenin önünü açmaya çalışır. Nitekim Kür, bu dönemlerde köylerde okuma alışkanlığı ve okunanların niteliğini araştırmak üzere Ege ve Akdeniz'i dolaşır. Gittiği köylerde sadece çocuklar değil kadınların sorunlarıyla da ilgilenir.¹¹⁹⁵ Kür, 1989'da yine Akbank Yayınları'ndan anneler gününe özel çıkan, *Çiçekler Sevgiyle Büyür* adlı kitapçığı hazırlar. Bu eser de anne ve çocuk eğitimi üzerinedir.¹¹⁹⁶

Kür, 1990'da *Onuncu Sigara* adlı romanını yayınlar. Aynı yılda, hükümetin meclise getirdiği "Aile Araştırma Kurumu" ve "Kadınların Statüsü ve Sorunları

¹¹⁹⁰Kür, *Yarısı Roman*...s.172,176,259.

¹¹⁹¹ Işınsu, *Kendimden Kendime*..s.64.

¹¹⁹² Kür, *Yarısı Roman*...s.21,44.

¹¹⁹³ İsmet Kür, "Çocuk Edebiyatına Emek Veren Bir Usta Kadın: Naime Halit Yaşaroğlu", *Ak Kadın*, Y.4,S.14,Mayıs- Haziran, 1986,s.19,20; "Ama Siz De Geç Kalmış Sayılmazsınız", *Ak Kadın*, Y.4.S.15,Temmuz-Ağustos 1986,s.11; "Çocuklarımızı Korkutmayalım", *Ak Kadın*, Y.5.S.18,Ocak-Şubat 1987, s.29; "Gençlik Sorunlarında Devlet ve Topluma Düşen Görevler", *Ak Kadın*, Y.5,S.21, Temmuz- Ağustos 1987,s.26.

¹¹⁹⁴ İsmet Kür, "Güzin Dilşen Çapa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Profesör", *Ak Kadın*, Y.4S.16, Eylül-Ekim 1986; "Gençlik Sorunlarında Devlet ve Topluma Düşen Görevler", *Ak Kadın*, Y.5,S.21, Temmuz-Ağustos 1987,s.26.

¹¹⁹⁵ Kür, *Yarısı Roman*...s.29.

¹¹⁹⁶İsmet Kür, *Çiçekler Sevgiyle Büyür*, Akbank Kültür Hizmetleri, İstanbul,1989.

Başkanlığı'nın" kurulması hususundaki yasa tasarısına karşı çıkan bir grup yazarla, bir bildiri imzalar. Bildiri metninde; *"Bu tasarı ile iktidar, kadını koruma kisvesi altında kadınların her türlü etkinliğini denetim altına alarak, kadınların kazanılmış haklarına saldırmakta, şeriata uygun bir köleliğe layık görmektedir...Sizin istediğiniz değil bizim istediğimiz kadınlar olma direncimiz sürecektir"* ifadeleri yer alır. Bildiriyi imzalayanlar arasında; Leyla Erbil, Nazlı Eray, Füsun Akatlı, Latife Tekin, Pınar Kür vb. isimler yer alır.¹¹⁹⁷

1991'de Kür'ün, "Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları" adlı araştırma eseri, 1995'te "Yarısı Roman" adlı anıları yayınlanır.¹¹⁹⁸ Bunlardan başka *Coşkun'un Serüvenleri* serisi 1994-2003 yıllarında, 1999'da *Karvera*, 2001'de *Karvera Nereye* adlı çocuk-gençlik hikayeleri yayınlanır.¹¹⁹⁹ Coşkun'un Serüvenleri, çocuk kitabı olmasına rağmen dram ağırlıklıdır. Kür'ün bu hikayesi, 1969'da yayınlanmaya başlayan Yumurcak ve Kemalettin Tuğcu'nun hikayelerinden uyarlanan Ayşecik adlı film serilerinin benzeri bir yapıdadır. Coşkun da kötü adamların eline düşer ve uyuşturucu satmak zorunda kalır. Ancak sonunda kurtulur. Yetişmekte olan bir çocuğun kötü ve olumsuz olaylarla baş edebilmesinin konu edildiği hikâyede Kür, polis-jandarma gibi güçleri olumsuz niteler. Kür, Belkıs karakterinde kendisini anlatır.¹²⁰⁰

Kür'ün, *Karvera* adlı iki serilik kitabı ise bir tür gençlik romanıdır. Romanda, Meksika'da bir köyde yetişen, babası boğa güreşçisi, annesi bir ev hanımı olan Karvera'nın hikayesi anlatılır. İlk kitap Karvera'nın okumanın yollarını araması üzerinedir. Karvera, babasının yaptığı mesleği sevmez ancak babası da okumasına izin vermez. Sonunda köylerinde öğretmen olan Luisa sayesinde kentte yatılı bir burs kazanır. Bir süre okula gider. Ancak babası verem olunca okulu bırakmak ve çalışmak zorunda kalır. İkinci kitap ise babası ölen Karvera'nın okula dönmekte ısrarı ve çevresindekilerin onu ikna etme çabalarını anlatır.

¹¹⁹⁷ *Cumhuriyet Yıllık '91*, Mayıs 1991, s.134,135.

¹¹⁹⁸ Bu eserlerine ayrı bir başlıkta değinilecektir.

¹¹⁹⁹ İsmet Kür, *Coşkun'un Serüveni*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1994; *Coşkun'un Serüvenleri 1 Mutlu ve Zorlu Yıllar*, Bu Yay., İstanbul 1998, 2003; *Coşkun'un Serüvenleri 2 Bilinmeyene Yolculuk*, Bu Yay., 1998, 2003; *Karvera*, Bu Yay., İstanbul, 1999; *Karvera Nereye*, Bu Yay., İstanbul, 2001.

¹²⁰⁰ Kür, aynı isimle Mavi'nin Hikayesi'nde de yer almıştır. Kür'ün bu hikayesiyle ilgili verdiği bir röportaj için bkz. "Çocuklar İçin Kitaplar", Haz. Aytül Akal, Aysel Gürmen, Ayla Çınaroğlu, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 9 Nisan 1998, s.16. Hikâye 2010 ve 2013'te Can Yayınlarından tekrar çıkar.

Kür, romanı Meksika yaşam ve kültürleri üzerine uyarlamış olsa da anlatım baştan sona Türkler'e özgüdür. Örneğin orta sade kahve içilmesi, "yahu", "hatunum", "kuzum" gibi ifadeler, kişi karakterlerinden "Altun Baba" gibi Türkçe tabirler romanın en belirgin yanlarını oluşturur. Karvera'nın, ortaokulda iken öğretmeni Luisa'ya aşık olması, lise düzeyindeki öğrencilerin cinsel ilişkiye girmelerinin doğalmış gibi anlatılması, Kür'ün beğenilme duygusunu, cinsellik ve bekaret özgürlüğüne bakış açısını yansıtmaktadır. Nitekim Luisa karakteri, Kür'den izler taşır. Kür, anılarında, Karvera karakterine uyarladığı bir öğrencisinin mektubunu yayınlayarak bu benzetmeye vurgu yapar.¹²⁰¹ Kür, babayı ise, kompleksli bir karakter olarak yansıtır. Hikâye, Meksika'da geçmesine rağmen ailenin ataları Türk kökenlidir. Ayrıca Karvera'nın kız arkadaşı da Türk'tür. Babası, Kür'ün gerçek adıyla verdiği yakın arkadaşı Hikmet Caner'dir. Kür, Enver Ziya Karal'ın araştırmalarını kullanarak, Kızılderililer'le Türkler arasında kan ve ırk bağı olduğunu vurgular. Buna göre Karal, araştırmalarında Kızılderililer'le Türkler'in ortak kullandığı sözcükleri, liste halinde Karvera'nın dedesine verir. Ancak liste kaybolur. Kür, ayrıca Nazım Hikmet, Mevlâna gibi isimleri de romanında kullanır. Romanın önemli bir özelliği ise, Kür'ün Karvera'yı komünist işçi partisine dahil ederek, Türk sol örgütlenmesine gönderme yapmasıdır. Kür, bu romanında da polisi kötüler. Önemli ideolojik bir gönderme ise Karvera'nın babasının koyun gütmeyerek, neden boğa güreştirmeyi seçmesidir. Zira koyunlar; güdüldüğü için çobanına itaat eden cahil halkı, boğalar ise inatçı ve karşı geldikleri için mücadeleci insanı; solcuları temsil eder. Dolayısıyla romanda siyasi ve ideolojik bir yapı vardır.

Kür, 1991'de, *Damla* dergisinde *Şiir ve Söyleşi* adlı köşeyi hazırlar.¹²⁰² Kür, 1998'de, *Hürriyet Gösteri*'de yazdığı bir yazıda, Mina Urgan'ın aynı yılda çıkan *Bir Dinazor'un Anıları* adlı eserini eleştirir.¹²⁰³ Kür, Urgan'ın anılarında geçen yaşlılarla ilgili kısma takılır. Urgan'ın yaşlılar hakkında "*İhtiyarlar ne yaparlar, anılarını yazarlar... Yaşlıların yaşamlarını ilginç ve heyecan verici bir yanı zaten kalmamıştır.*" şeklindeki sözlerini eleştiren Kür, bu görüşe itiraz ederek, kendisini "*Genç hisseden, sporunu, günlük makyajını yapan bir kadın olarak*" örnek verir. Böylece Urgan'ın

¹²⁰¹Kür, *Yarısı Roman*...s.179.

¹²⁰² İsmet Kür, "Şiir ve Söyleşi", *Damla*, S.14, 1992; s.8,9; S.19, Eylül,1992, s.8,9.

¹²⁰³ İsmet Kür, "Bir Dinazor'un Anıları'na Değinmeler", *Hürriyet Gösteri*, S.106, Eylül-Ekim 1998, s.66-37

genelleme yapmasını doğru bulmaz. Nitekim Kür, seneler boyu yakın arkadaşlarını dediği Faruk Balaban, Ruhi Su gibi kişilere, hastalıkları zamanında gitmez. Bunun izahını ise şöyle yapar: “İnsanların kendisini hasta perişanlığı içinde eski dostlarına göstermek istemeyeceklerini sanıyorum. Belki kendim için öyle düşündüğümden. Doğrusu ben dostlarımla belleklerinde gülen yüzüm, parıltısı kaçmamış gözlerimle kalmak isterim.”¹²⁰⁴ Bu ifadeler, Kür’ün hayat ve yaşlılık, değerler gibi kavramlar karşısındaki görüşlerini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Kür’ün kendisini Şükufe Nihal ile kıyaslaması örnek verilebilir. Kür, Şükufe Nihal’in kendi yaşından daha küçük bir yaşta, düşüp sakatlanmasına ve hayatının kaydığına dikkat çeker. Kür, bu anlatımdan sonra kendisine döner ve “Ben şimdi Şükufe Nihal’in o yaşını çok geride bırakmış oluyorum. Ne ki yaşadığım düşme korkusu dışında yaşam bana vız geliyor. Ne soframda ne yaşamımda hiçbir değişiklik yapmış değilim. Kimi giysilerimin sırtı, yakası iyice açık...Bikini de giyiyorum, az çok boyanıyorum da. Benim de dedikodumu yapanlar oluyor mu? Bunlar da vız geliyor bana.” Kür, Şükufe Nihal’den bahsettiği bu kısmın sonuna kendisine yazılmış şiirleri ilave eder.¹²⁰⁵

Kür, bu yazılarından bir iki ay sonra, 1992’deki günlüğünde, bel ve bacaklarından rahatsızlandığını yazar. Bir müddet Baltalimanı Hastanesi’nde yatar. Yedi sekiz ay fizik tedavisi olur. Ancak yanlış tedavi sonucu kireçler, bel sinirleri daha çok sıkışır ve şişer. Bir ay, sırtüstü yatak tedavisi görür. 1994’te trafik kazası geçiren Kür, bu kazadan fazla etkilenmez, ancak 1998’de bel ve kalçasında aynı rahatsızlık nükseder. Kür’e bel fıtığı teşhisi konulur.¹²⁰⁶ Kür’ün, 1990’lı yıllarda gazete yazılarına rastlanmaz.

3.3.5.1.İsmet Kür’ün Yaşamından İzler Bulunan Romanı: Onuncu Sigara

Kür, 1990 yılında, *Onuncu Sigara* adlı romanını yayınlar.¹²⁰⁷ Çocuk hikayeleri dışında ilk romanını budur. Kür, roman yazmaya ortaokul yıllarında başlasa da

¹²⁰⁴ Kür, *Yarısı Roman*...s.54.

¹²⁰⁵ Kür, *Yarısı Roman*...s.208-212.

¹²⁰⁶ Kür, *Yarısı Roman*...s.214, 215, 219-221,235; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...s.257.

¹²⁰⁷ İsmet Kür, *Onuncu Sigara*, Varlık Yay, İstanbul, 1990.

yayınlanmaz. Kür, 1951’de yazdığı bir roman taslağını ablası ve çevresindekilere okur, herkesin hüznünlendiğini ve ağladığını görünce vazgeçer ve roman taslaklarını yakar. Zira Kür, yazdıklarıyla insanları ağlatmak, karamsarlığa kaptırmak istemez. Kür, bu taslak romandaki kadın karakterlerden birini Onuncu Sigara’da, Zerrişte karakterinde yansıtır.¹²⁰⁸ Kür, ayrıca en bilinmeyeni, en yazılmayanı yazmak ister. Bununla birlikte, roman yazma konusunda cesaretsizliğini diğer yazarların eserlerine de bağlar:¹²⁰⁹

“Yazarlık cesaretim olsaydı eğer, çok yazardım. Cesaretim hiç olmadı, çünkü çevremdeki yazarlar gereğinden fazla cesurdular. Ben sadece onlara şaşmakla yetindim. Gençliğimde bile, 'bu romandan başka her şeye benziyor diyordum. Benim cesaretimi kıran da bu oldu! “Eyvah” Ben de bunlar gibi saçmalayacak mıyım korkusu. Tabi iyileri de vardı; Halide Edip, Reşat Nuri, Kemal Tahir. Ayrıca roman yazma sorumluluğunu taşıyorsa insan, sakın bir ortama sahip olmalıdır. Eğer sanat yönünüzle hiç ilgisi olmayan bir sürü iş arasındaysanız, çok zor bir olay olan romanı düşünemezsiniz ve yazamazsınız da.”

Onuncu Sigara’nın konusu, üç kadın karakterin birbirine bağlantılı hikayeleri üzerinedir. Bu kadınlardan Yosun, 12 Eylül darbesinden sonra hapisanede yatar. Buradaki ortamdan olumsuz etkilenir. Roman, Yosun’un, ailesindeki çatışmalar, babasının sevgilisi Zerrişte’yle kurduğu dostluk ile devam eder. Kür, Zerrişte’yi basitçe yuva yıkan kadın sıfatından çıkarır. Zerrişte Yosun’un idealize ettiği kadındır. Anne olan Gül karakteri ise pasif ve sorunludur. Bu bağlamda Kür, gayri resmi ilişkideki kadını öne çıkarır. Zerrişte karakteri, Kür’ün hayatından izler taşır. Kür, annesini romana Leyla Hanım karakteriyle yer verirken, babasını da paşa yapar. Romandaki bazı kısımlar anılarında da yer alır. Örneğin, romanda Zerrişte’nin sevgilisi ile yaptığı Karacaahmet gezisi, anılarında İsmet Bozdağ iledir.¹²¹⁰ Nitekim Pınar Kür’ün, İsmet Bozdağ’ın kızı Rümeysa hakkında söyledikleri, Kür’ün romanındaki Yosun karakteriyle aynıdır; Rümeysa, devlet tiyatrolarında oyuncudur. 12 Mart olaylarında hapse girer. Hapishane hayatı, şizofreni hastalığını tetikler. Rümeysa işkence görenlere şahit olur. Oyuncu olması ve şımarıklığından dolayı hapiste diğer bir solcu grup tarafından yadırganır. Hapiste yazar, Sevgi Soysal da vardır. Rümeysa, sorunludur. Sonunda hapisten çıkınca, altıncı kattan atlayarak intihar

¹²⁰⁸ Kür, *Yarısı Roman*...s.263-265

¹²⁰⁹ Ünalın, a.g.m., s.2.

¹²¹⁰ Kür, *Yarısı Roman*...s.61;203,204.

eder.¹²¹¹ Dolayısıyla Rümeysa, Kür'ün romanındaki Yosun karakteridir. Kür, Yosun'u hapiste gerçekte olduğu gibi dışlanan bir karakter olarak gösterir. Ancak, nedenini değiştirir, mağdur imajı çizer. "Onuncu Sigara" tabiri hapisanede izin verilen son sigarayı ifade eder. Romanın diğer yarısı ise tamamen Zerrişte'yi anlatır. Kür, romanda Zerrişte'nin amcasını Süleyman Tevfik adıyla verir. Ancak başka rolü yoktur.

Romanın ilk baskısı ile 2007'de çıkan baskısı arasında farklar vardır. Örneğin Kür, ikinci baskıda, Yosun'un ananesinin tasvirini ekler ve bu tasvir, Kür'ün anılarında annesini anlattığı tasvirle aynıdır.¹²¹² İkinci baskıda bazı mektuplar çıkartılır, anlatım değişikliği yapılır. Romanı yazarken Kür'ün tansiyonun yükseklerle fırlar. Romanı okuyanlar, Kür'ün hapse girdiğini ve işkence gördüğünü zanneder.¹²¹³ Bu bağlamda roman daha çok bu yönü ile ele alınır.¹²¹⁴ Talat Sait Halman, roman için şu yorumu yapar:¹²¹⁵

"1980'lerin üçüncü akımına ait, kolektif ve özel suçluluk panoramasını çağrıştırmaya dayalı bir stratejiye sahip kurgudur...Bize, melodram olmadan, aşkın ve siyasi inancın tahribatını veriyor."

Kür'ün romanı, 12 Eylül öncesi ve sonrası romanlar içinde geçmez. Zira Onuncu Sigara'nın tam olarak bir 12 Eylül romanı olduğu söylenemez. Yosun'un yaşadığı işkence sahneleri 12 Mart muhtırası romanları ile benzerlik gösterir. Berna Moran'a göre, 12 Mart muhtırasına yönelik romanlarda devrimcilerin yakalandıktan sonraki yaşamları ele alınmakta, etkin oldukları günler değil, edilgin oldukları günler anlatılmaktadır. Dolayısıyla eylem zamanları yoktur, daha çok işkence dönemlerine yer verilir. Başarısızlığa uğramış devrim hareketi arka plandadır, ön plana çıkarılan ise egemen güçlerin keyfi davranışları, zorbalıkları ve yaptıkları zulümdür.¹²¹⁶ Bu

¹²¹¹ Söğüt, a.g.e., s.255,256.

¹²¹² İsmet Kür, *Onuncu Sigara*, Everest Yay., 2007, s20; İsmet Kür, *Yarısı Roman*, Yapı Kredi Yay., İstanbul,1995, s.109.

¹²¹³ Kür, *Yarısı Roman*...s.65.

¹²¹⁴ Fatma Oran, "Bu Son Sigaram, Onuncu Sigara Yapıtılı İsmet Kür'ün Romanı", *Cumhuriyet Kitap Eki*, 1 Haziran 1990, s.6.

¹²¹⁵ Talat Sait Halman, İsmet Kür, *Onuncu Sigara*, World Literature Today.1990, S.64. s.694: Cumhuriyet kitap ekinde Halman'ın yazısının çevirisi yayınlanır; "Yarattığı Suçluluk", *Cumhuriyet Kitap Eki*, 12 Ekim 1990, s.3.

¹²¹⁶ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.15.

bağlamda Yosun'un hapishanede yaşadıkları, bu anlatımlara uyar. Ancak Kür, aşırı dramatize etmeden, okuyucuyu özellikle kendisini karakterize eden Zerrîşte'nin hayatına yönlendirir. Bütün bu yönleri ile roman, Kür'ün hayatından kesitler içermesi açısından otobiyografik niteliktedir.

3.3.5.2.İsmet Kür'ün Çocuk Dergileri Üzerine Araştırması: Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları

Kür, 1966'dan itibaren çocuk dergilerini araştırmaya başlar, 1988'de tamamlar. Kür, sekiz yüz seksen altı¹²¹⁷ sayfalık eserin basılması için önce Sedat Simavi yarışmasına katılır. Ancak dereceye girmez.¹²¹⁸ Kür'ün eseri, 1991'de Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları* adıyla yayınlanır.¹²¹⁹ Çalışma, eski harfli dergileri toplu olarak sunan ilk eser olma iddiasını taşır. Ancak çalışmanın eksik ve hatalı yanları vardır. Kür'den sonra, akademik olarak 1999'da Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri* adıyla bir çalışma yapar.¹²²⁰ Çocuk dergilerine yönelik genel olarak yapılan son çalışma ise 2020'de Öztürk Emiroğlu tarafından çıkarılır. Ancak Emiroğlu'nun çalışması Okay'dan önce 1992'de yüksek lisans tezi olarak yapılır.¹²²¹ Üç çalışmaya bakıldığında; Kür'ün çalışmasının kişisel görüşlerini yansıttığı ve akademik bir üslupla yazılmadığı anlaşılmaktadır. Okay'ın ve Emiroğlu'nun çalışması akademiktir. Ancak Okay, ampirik bir çalışma yapar. Emiroğlu ise dergileri, dönemlere ayrılarak incelemiş, sosyal ve siyasi koşulların dergilere nasıl yansıdığını ortaya koymuştur.

Cüneyd Okay, Kür'ün önemli hatalarını tespit eder.¹²²² Bunlardan bazıları bizim de dikkatimizi çeken noktalardır. Öncelikle, 1869-1928 arası çıkan dergiler üzerine çalışılmasına rağmen kitabın başlığı ile uyumlu değildir. Kür, kuruma teslim ederken bu tarihin yazılı olduğunu, ancak basım sırasında bir hatadan dolayı çıkarılmış

¹²¹⁷ Kür, *Yarısı Roman*'da bu sayıyı verir. Kür, *Yarısı Roman*...s.85,86. Ancak diğer anılarında 600'sayfalık bir çalışma şeklinde bahseder. Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...s.257.

¹²¹⁸ Kür, *Yarısı Roman*...s.85,86.

¹²¹⁹ İsmet Kür, *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

¹²²⁰ Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.

¹²²¹ Öztürk Emiroğlu, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, 1869-1928, Akçağ Yay., 2020; Öztürk Emiroğlu, *Tanzimat'tan 1928'e Kadar Yayınlanan Çocuk Gazete Ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme*, Erciyes Ün. SBE., TDE, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

¹²²² Cüneyd Okay, "Çocuk Dergilerini Tanımak", *Yedi İklim*, C.9, S.61, Nisan 1995, s.76-79; Okay, a.g.e., s.25-29.

olabileceğini belirtir.¹²²³ Kür'ün, incelediği dergi yirmi sekizdir. Bu sayı toplamda bulunan elli kadar derginin neredeyse yarısıdır. Kür'ün çalışmasının en önemli eksikliği, Okay'ın da belirttiği üzere akademik üsluptan uzak olması, dolayısıyla nesnel olmamasıdır. Kür, iki yüze kadar dergi tespit ettiğini ve hepsini gözden geçirdiğini iddia eder. Ancak bu dergilerin sadece uzun ömürlü ve önemli olanları aldığını belirtir. Buna rağmen Kür, *Hazine-i Etfal*, *Türk Yavrusu*, *Musavver Küçük Osmanlı* gibi bir ya da iki sayılık dergilere yer verir. “Önemli” tabiri ise Kür'ün kendi seçtiklerini göstermektedir. Okay'a göre Kür, bütün dergileri incelemeyi genelleme yapar. Örneğin Kür, on bir yıl boyunca altı yüzden fazla nüshası çıkan *Çocuklara Mahsus Gazete* için “*Birinci sayıdan son sayıya kadar derginin ilk yazısı hep padişaha aittir.*” ifadesini kullanır.¹²²⁴ Ancak Okay, bazı nüshalarda padişahın sürekli bahsedilmediğine işaret eder.¹²²⁵

Dergilerin ilk sayılarının, bütününün, diğer sayılardan Kür'ün seçtiklerinin çevirilerinin yapılması araştırmayı şişirir. Nitekim bazı dergiler kırk sayfaya yakın çevirilerle doludur. Ancak bazıları yedi sayfadır.¹²²⁶ Bunun yanı sıra, çeviriler arasında büyük puntolarla araya girilen yazılar eserin metodolojik eksiklerinden biridir. Diğer bir nokta, Kür'ün dergiler için kesin ifadelerle “*Başka kütüphanelerde rastlanmadı*” şeklinde yazmasıdır.¹²²⁷ Kür, dergileri incelerken kendi görüşüne göre, hangi derginin uygun olup olmadığını belirtme ihtiyacı hisseder. Okay'ın, Kür'ün bu hatasına dikkat çektiği *Çocuklara Arkadaş* adlı dergi örnek olarak verilebilir.¹²²⁸

Kür'ün üslubu ise önemli sorunlardan biridir. Kür, derginin çevirisinin sonunda kendi görüş ve yorumlarını yazar. Dergileri, yazıları *sıkıcı*, *tatlı*, *ağırbaşlı* gibi ifadelerle değerlendirmesi, bir iki sayısını incelediği anlaşılan dergileri ise *başarılı-başarısız* olarak nitelendirmesi nesnel bir araştırmadan uzaktır.¹²²⁹ Buna rağmen, Kür'ün, bazı dergilerdeki tespitleri önemlidir. Örneğin, Kür, *Çocuk Dünyası* dergisinin yazılarını okurken, kendi döneminin çocuk ve eğitim sorunları ile kıyaslama yaparak,

¹²²³ Kür, *Yarısı Roman*,...s.174.

¹²²⁴ Kür, *Türkiye'de*...s.129.

¹²²⁵ Okay, a.g.m., s.78.

¹²²⁶ Örneğin, Arkadaş (1910) dergisine otuz yedi sayfa ayrılmışken, Çocuk Dostu'na (1914) dört sayfa yer ayrılmıştır. Kür, *Türkiye'de*..., s.206-243;357-361.

¹²²⁷ Kür, a.g.e., s.38; Okay, a.g.m.77,81

¹²²⁸ Okay, a.g.m., s.77; Kür, *Türkiye'de*...s.80

¹²²⁹ Kür, *Türkiye'de*...s.26, 79,89,115,

aynı sorunlara odaklanıldığını tespit eder. Bu tespit, Türkiye’deki geçmiş ve gelecekteki, eğitim ve çocuk ilişkisindeki sorunların benzerliğini yansıtır. Ancak, pek çok dergi bu türde iken Kür’ün, bu yorum için Ahmet Halit Yaşaroğlu’nun çıkardığı dergiyi seçmesi manidardır.¹²³⁰

Kür, Mehmet Şemsettin’in çıkardığı *Arkadaş, Çocuklara Arkadaş* adlı dergilerini, Mehmet Şemsettin’in yazılarını daha çok öne çıkartır.¹²³¹ Kür, kıyaslama yöntemini 1910-1914 yılları arasındaki dergiler üzerinden de yapar. Ancak tespitleri kişisel görüşünü yansıtır. Örneğin bu dönemde Balkan Savaşları’nın etkisiyle dergilerde yer alan milliyetçi söylemlerin, kin, intikam gibi duyguların çocuklara yansıtılmasından yana değildir.¹²³² Dolayısıyla Kür’ün, çalışması akademik bir alana hitap etmesine karşın akademik düzeyde değildir, kaynak olarak kullanılması önemli bir sorundur.¹²³³

Kür, 1993 ve 1996’da çocuk konulu sempozyum ve kongrelerde bildiri yayımlar.¹²³⁴ Kür’ün bu makalelerindeki tespitler, yine Kür’ün bakış açısından yansır. Kür, dergi yayınlayanların ve yazarların ortak noktasının; çocuğu bir *insan* olarak görmesi, dolayısıyla saygı duyması ile bağdaştırır.¹²³⁵ Kür’e göre, yazar ve yayıncılar, eğitim, çocuk ve kadın haklarına dair bilinçli yazılarıyla çözüm ararlar. Ancak Kür’ün, bu fikri çelişkilidir. Kür’ün 1869’dan 1928’e bütün dergiler için yaptığı genelleme bu çelişkiyi ortaya koyar:¹²³⁶

“Bunlar doğal ve tarafsız kaynaklardır, dedim doğrudur. Gelecekte önemli birer kaynak oluşturacağı düşüncesi içinde oldukları izlenimi vermemektedir. Her biri,

¹²³⁰ Kür, *Türkiye’de...*s.262

¹²³¹ Kür, *Türkiye’de...*s.63,64,80,81

¹²³² Kür, *Türkiye’de...*s.355

¹²³³ Kür’ün bu eseri, Sedat Simavi yarışmasındaki jüri üyelerinden Arslan Yanardağ tarafından tanıtılır. Arslan Yanardağ, “Ceyrek Asırlık Emek Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1992, Kitap Eki, s.13; Başka bir örnek ise akademik bir çalışma olarak Kür’ün eserine dayanarak eski harfli çocuk dergilerinin terminolojik açısından değerlendirilen çalışmadır. Nazire Akbulut, bu çalışmasında Kür’ü ayrıca öznel bir yaklaşımla tanıtır. Nazire Akbulut, “Çocuk Dergilerinin Edebiyat Eğitimine Katkısını İsmet Kür’ün Araştırması Aracılığı ile Tartışmak”, 7. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi (EAK), Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, 28-31 Mayıs 2015.

¹²³⁴ İsmet Kür, “Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, 23-24 Nisan 1993, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s.105-110; İsmet kür, “1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri”, *1. Uluslararası Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 6-8 Kasım 1996, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yay. Ankara, 1997, s.141-151.

¹²³⁵ Kür, “1869-1928 Yılları...”, s.142; Kür, “Süreli Çocuk...”, s.108.

¹²³⁶ Kür, “1869-1928 Yılları...”, s.142.

sadece, yayınladıkları zaman içinde yetişmekte olan genç kuşaklar için ilginç, eğlenceli ve yararlı birer bilgi aracı, bilgi kaynağı olabilme gayreti içindedir.”

Kür’ün, bu genellemesi tartışmaya açıktır. Özellikle sağlıklı ve başarılı nesiller yetiştirme bilinçliliği İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren önem kazanır, Balkan Savaşları’nda milliyetçi fikirler, çocuk eğitiminde ideolojik argümanların rolleri dergilere yansımıştır. Bu nedenle çocuk dergilerinin tarafsız ve sadece eğlence amaçlı olduğu düşüncesi tartışmaya açıktır.

Kür, yazarları çok da olumlu göstermez. Örneğin Kür, 1869’da Mümeyyiz, 1913’te Çocuk Duygusu dergilerinde, “*Hristiyan çocukları karşısında Osmanlı çocuklarının bilgisiz, pısırık ve beceriksiz olduklarını, ancak bunun çocukların kabahati değil eğitim ve yetiştirmeden kaynaklandığı*” düşüncesini örnek verir. Kür, “*Daha cesaretli bireyler yetiştirmek gerektiğini*” söyleyen yazarların aynı zamanda çocuklara, önce Allah’a sonra devlete ve aileye itaat, kanaat, sabır gibi erdemlerin aşılmasını eleştirir. Kür, o dönemin yazarlarının, bu zihniyete karşı olsalar da karşı çıkacak cesarete olamadıkları görüşündedir.¹²³⁷

3.3.5.3. İsmet Kür’ün Günlüklerinden İnşa Ettiği Anıları: Yarısi Roman

İsmet Kür, 1995 yılında anılarını Yarısi Roman adı ile yayınladı. Kür, anılarını arkadaşı Nimet Özlü’nün teklifi üzerine yazmaya karar verir.¹²³⁸ 1995’te Yapı Kredi,¹²³⁹ 2006’da ise Everest Yayınları’ndan yayınlanan anıların, ikinci basımında çıkartılan yerler vardır. Kür’ün anıları, 1990’lı yıllardan itibaren tutulan günlükler ve mektuplardan oluşmaktadır. Kür, günlükleri üzerinden projektörü tamamen kendisine çevirir. Mektuplar kısmı da bu bölümü tamamlar. Ancak Kür’ün, kendisi için günlük tutmaktan daha çok, anı kitabı için günlük hazırladığı ortaya çıkmaktadır. Tespit ettiğimiz önemli noktalar bizi bu sonuca götürmüştür. Bunlardan biri, Kür’ün, günlüklerini anıya çevirmeye karar verdiği, 29 Ocak 1991 tarihinden önceki günlüklerinin içeriğidir. Ağustos 1990’da başladığı anlaşılan ilk günlüklerinden itibaren, Amerika, İngiltere yılları, annesi ve babasının hayat öyküsü, Kıbrıslı yıllar,

¹²³⁷ Kür, “1869-1928 Yılları...”, s.145-148.

¹²³⁸ Kür, *Yarısi Roman*...s.192.

¹²³⁹ İsmet Kür, *Yarısi Roman*, Yapı Kredi Yay., İstanbul,1995.

yaşadığı yerler, özellikle köşk anlatımı, çalıştığı gazeteler, hikayeleri, tanıdığı ünlülere dair anlatımı oldukça karışıktır. Kitabın ilk yarısı, günlüklerini anıya çevirmeye karar verdiğini belirttiği 193. sayfaya kadar bu anlatımlarla sürer. Kür'ün arası çok da iyi olmadığını belirttiği annesinden bahsederken “*Yine de anılarımda annemden bahsetmeden edemem.*” şeklindeki sözü henüz anı yazmaya karar vermediği ekim ayında yazılmıştır. Dolayısıyla günlük olarak yazılmadığı buradan anlaşılmaktadır. Everest Yayınları baskısında bu kısım çıkartılır.¹²⁴⁰

Kür, bir yerde 1968 yılına giderek o dönemde de günlük yazdığını ifade eder. Rus devrimci yazarlardan İlya Ehrenburg'un anılarından etkilendiğini dile getiren Kür'ün, bu yazısını anımsama nedeni kendi anılarını Ehrenburg'un yazdıklarına benzetilmesini istemeyişidir. Zira Ehrenburg, anılarında eski günlüklerinden faydalanır, yurt dışı seyahatleri, gittiği mekanların anlatımı benzerlik taşır.¹²⁴¹ Dolayısıyla Kür'ün anıları, Ehrenburg'un tarzındadır. Ancak Kür, Ehrenburg'un anı yazmak için yazdığını belirterek, bunun için belirli bir özen gerektiğine işaret eder. Anı ve roman farkını şu sözleriyle ortaya koyar:¹²⁴²

“*Bir yazar neden anılarını yayınlar?.. Yaşamını çok ilginç ya da başkalarına ışık tutacak kadar önemli bulduğu için mi?.. Hayatının kimi bölümleriyle övünmek, başarılarını sergilemek?.. Sanmıyorum, bana kalırsa, tıpkı roman yazıp yayımlamak isteği gibi bir şeydir bu... yani, sebep aynıdır... Ancak, anı yayınlamak bir hayli cesaret ister... Aradaki fark sadece budur.*”

Anıları hakkında birkaç yerde farklı yorumlar yapan Kür, bir yerde adının *Yarısı Roman* olmasına rağmen hem kendisi hem çevresindekilerin öyküleriyle oynamadığını, sadece aktardığını ileri sürer.¹²⁴³ Başka bir yerde *Yarısı Roman* ismi için; “*Yazıyorum işte anı nerde bitmiş roman nerde başlamıştır. Buna okur karar versin. Zaten tümü anı ya da roman olmuş ne fark eder ki? Ancak ünlü adların geçtiği bölümler gerçekten anı olacak, bunların üstünde oynama yok dedim, öyle de yaptım.*” ifadelerini kullanır.¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ Karşılaştırma için; Kür, *Yarısı Roman*...,s.124; Yapı Kredi Baskısı, İstanbul,1995,s.109.

¹²⁴¹ İlya Ehrenburg, *Anılar*, Çev. Hasan Ali Ediz, Altın Kitaplar, 1968; Kuzey Yay.,1985.

¹²⁴² Kür, *Yarısı Roman*...,s.69,70.

¹²⁴³ Kür, *Yarısı Roman*...,s.231.

¹²⁴⁴ Kür, *Yarısı Roman*...,s.192,193.

Bu durumda Kür'ün tezat düşünceleri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla roman ya da anı olan yerler hem kurmaca hem gerçek olabilir. Oysa Kür, günlüklerinde hiç oynama yapmadığı iddiasındadır. Hem bunu vurgulamak hem Ehrenburg'tan farkını ortaya koymak için kendi yazımını özgün ve doğal kılan Kür, *“Anılarımı yayınlamak için yazarsam doğal akışını bozmam, yapay kanallar ekleyerek bu doğallığı yitirmek istemem.”* şeklindeki görüşünü dile getirir ve bu söylemi bazı yerlerde tekrarlar.¹²⁴⁵ Oysa taslaklarına, defterden geçirilmiş metinlere bakıldığında tarihsel değişiklikler, üzeri çarpı konulan sayfalar, üstü çizilmiş satırlar ve çok farklı anlatımlar olduğu görülür. Dolayısıyla Kür'ün günlük anılarının orijinallığı sorgulanabilir. Kür, anıları için günlük inşa eder, kendisi başta olmak üzere kurmaca bir anlatım yapar. Bu bağlamda Kür, ünlü isimleri kullanır. Şükufe Nihal, Nazım Hikmet, İsmet Bozdağ, Kemal Tahir, Suat Derviş gibi isimler Kür'ün anılarında yer alır. İsmet Bozdağ'ın, Kür'ün 2001'deki doğum gününe katılmasından dostluklarının devam ettiği görülür. Ancak Bozdağ, portre anılar kitabında ortak tanıdıklarına yer verirken Kür'ün adı yoktur.¹²⁴⁶

Kür, şahıslarla ilgili anlatımlarında ben merkezci bir tutum sergiler. Özellikle hemsinlerine yaklaşımı bu yapısını ortaya koyar. Örneğin, ablasının yakın arkadaşı, Şükufe Nihal'e duyulan hayranlığı azımsayan bir yaklaşımı vardır. Kür, Şükufe Nihal'e hayran olan Faruk Nafiz Çamlıbel'e bir mektup yazar ve *“Görmediğim İsmet Dost'a”* şeklinde cevap aldığından övgüyle bahseder. Kür'ün, Şükufe Nihal'den bahsederken, Faruk Nafiz'in kendisine ilgisinden bahsetmesi ilgi odağını kendisine çekmek içindir. Kür, *“Herkes onlarınkini büyük bir aşk zannedebilir ama bana göre değiller.”* şeklinde yorum yapar. Ayrıca Şükufe Nihal'in kusurlarını sayar ve *“Herhâlde o zamanlar hayran olunacak kadın sayısı da az mıydı”* şeklindeki ifadesiyle bakış açısını yansıtır.¹²⁴⁷

Selim İleri, Kür'ün anıları için; *“Kür, anılarını yazmakla yetinmeyerek iskeleti iyice örtülmüş bir kurguya oturtur. Bu bir bakıma Kür'ün anı-roman yazınında güncelerinden örülmüş.”* şeklinde yorum yapar.¹²⁴⁸ Ancak Kür, bu anlatımı bilinçli bir

¹²⁴⁵ Kür, *Yarısı Roman*...s.68, 69,191.

¹²⁴⁶ İsmet Bozdağ, *Yıldızların Arkası*, Beyaz Anılar, Emre Yay., İstanbul,1998.

¹²⁴⁷ Kür, *Yarısı Roman*...s.34,35,39.

¹²⁴⁸ Selim İleri, “Yarısı Roman Üzerine”, *Kitap-lık*, S.17-18, Aralık,1995, s.108.

kurmaca ile, kendi çağı üzerinden bir algıya göre yapar. Örneğin, Kür, annesine modern, kültürlü bir kadın imajı çizerken, babasını Cumhuriyetçi yapar. Kür, Halide Nusret'in muhafazakarlaşmasını, şahsına değil çevresinin etkisine bağlar. Kür, bu izlenimi silmek için, onun edebiyatçı, eğitimci özelliklerini öne çıkartır. Kendisine ise, yalılarda büyüyen, Fuat Paşa'nın gözde torunuymuş imajını veren renkli bir dünya çizer. Gençliği, evliliği sorunlarla geçmiştir ancak, güçlü bir kadın portresini sunar.

Taslaklar ve anıları karşılaştırıldığında Kür'ün tarihsel hataları da anıların günlük olmadığını ortaya çıkarır. Örneğin, anılarında 31 Ocak 1991 tarihli “Bir Yaz Serüveni Mi?” başlığı altındaki yazısı bir anıdır.¹²⁴⁹ Ancak taslaklarda 18 Eylül 1995 tarihinin verilmesi daha sonradan yazıldığını gösterir. Dolayısıyla kitapta sözde günlüklerde yazılmış bir anı söz konusudur. Kür'ün, anılarında bu anlatımın tamamı yayınlanmaz ancak taslaklarda devam eder. Kür, bazı arkadaşlarının isimlerini de vermez. Bu bağlamda Kür'ün anılarına “Yarısı Roman” adını vermesinin izahı burada anlaşılır. Nitekim Kür de isimlerin belirsizliğine atıfta bulunarak, bu nedenle adının Yarısı Roman olduğuna dikkat çeker.¹²⁵⁰

Kür'ün, anılarının samimiyetini sorgulayan ikinci bir durum, orijinal günlüklerini, mektuplarını yok etmesidir. Böylece asıl metne ulaşılmasının önünü kapar. Taslaklardaki yazım ise, günlüklerin yeniden daktilo ya da elle yazılmış halidir. Kür, orijinal olduğunu söylediği günlük ve mektuplardan, özgün bir anı oluşturduğu iddiasını sürdürür.¹²⁵¹ Ancak taslaklara baktığımızda aynı kişilerin farklı biçimlerde ele alındığı notlar olduğu göze çarpar. Örneğin Kür, Zafer gazetesinden, Fatin Fuat ve Ahmet Muhip Dıranas'tan bahseder ancak taslaklardaki anlatım daha farklıdır.¹²⁵² İlk seçtiği mektup Halide Nusret'ten Kür'e gönderilen bir mektuptur ve neredeyse baştan sona Kür'ün küçüklüğü, edebi nitelikleri üzerinedir.¹²⁵³

Şennur Sezer'e göre, Kür, bu anılarda dönemin, Cumhuriyet kadınlarının bir portresini çizer. Bu portrede Kür, laik Cumhuriyet'e inanan bir eğitimcidir. Kür'ün anılarını fantezileriyle birleştirilmesi Sezer'e göre korkusuzluktur.¹²⁵⁴ Nazan Aksoy,

¹²⁴⁹ Kür, *Yarısı Roman*...,s.155.

¹²⁵⁰ Ünalın, a.g.m.; Kür, *Yarısı Roman*...,s.231.

¹²⁵¹ Kür, *Yarısı Roman*...,s.402.

¹²⁵² Kür, *Yarısı Roman*...,s.233; İsmet Kür Özel Arşivi Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹²⁵³ Kür, *Yarısı Roman*...,s.277-284.

¹²⁵⁴ Şennur Sezer, “İsmet Kür Yarısı Roman”, *Varlık Kitap Eki*, S.55,1996, S.4.

Kür'ün anılarını, meslek ve kadınlık olgusunu birleştirerek, Cumhuriyet kadını idealizminde yazdığı görüşündedir. Aksoy, Cumhuriyet anlayışları ekseninde, Kür'ü, Halide Nusret'ten ayırır.¹²⁵⁵ Ancak, Halide Nusret de Cumhuriyet idealizmini savunur. Kür, anılarında kendisini bir yandan Kemalist, öte yandan sosyalist bir kimlikle inşa eder. Ancak Amerika ve İngiltere anlatılarındaki özentî, sosyalist fikirlerinin önüne geçer. Kür, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki coşkusu, sonraki yıllar ile kıyaslayarak eleştirel bir tutum sergiler.¹²⁵⁶

Nazire Akbulut'a göre Kür, Cumhuriyet ilkelerine bağlı, sosyal demokrat, sıra dışı bir kadındır. Akbulut, Kür'ün aynı zamanda toplumsal değerlere bağlı bir anlayışa sahip olduğunu, kendisinin de itiraf ettiğine işaret eder. Buna göre Kür, kadına verilen toplumsal rolü, yeteneklerini baskılar, bu nedenle yaşamına baktığında bir burukluk duyar.¹²⁵⁷ Nitekim Kür, hayatı boyunca yeterince özgür olamadığı için pişmanlık duyar. Kür'ün anılarında dile getirdiği ölüm, hayattan, çevresinden ve ilgiden bunalan kişiliği, narsist yapısının ötesinde, bu baskılanmış yaşamın dışı vurmuş halidir. Kür'ün anıları, kadın, cinsellik, eğitim, evlilik, çocuk ve annelik gibi olgular üzerinden yazılmış bir otobiyografidir.

3.3.6. 2000'li Yıllardan Vefatına; İsmet Kür

İsmet Kür, 2000 yılına girdiğinde seksen altı yaşındadır. Bu dönemlerde edebi faaliyetlerine devam eder, sosyal aktivitelerde yer alır. 2000 yılında F Tipi cezaevlerini protesto etmek için cezaevindekiler ve yakınları ölüm oruçlarına başlarlar. Böylece *Tutuklu Aileleri Dayanışma Derneği* kurulur. Kasım-Aralık aylarında başlatılan ölüm oruçlarını destekleyen sanatçı ve aydınlar arasında Kür de vardır, bir gün süreyle açlık grevi yaparlar. Ancak hükümetin hapishaneye yaptığı operasyonla eylem durdurulur.¹²⁵⁸ Kür'ün, 2001'de, *Kocaman Bir Örumcektir Zaman* adıyla yayınlanan hikayesi, Onuncu Sigara romanından ve anılarındaki alıntılardan oluşmaktadır. 2002'de Çocuk Yayınları dalında Emek Ödülü verilir.¹²⁵⁹ 29 Eylül 2004'te Kür'ün,

¹²⁵⁵ Aksoy, a.g.e., s.141.

¹²⁵⁶ Kür, *Yarısı Roman...*, s.96,97.

¹²⁵⁷ Akbulut, a.g.m., s.60,61.

¹²⁵⁸ Rasih Yılmaz, *Gemileri Yakılmış Bir Hayat; Cezmi Ersöz Kitabı*, Karakutu Yay., İstanbul,2001; <https://m.bianet.org/bianet/bianet/181812-hayata-donus-neden-yapildi-bugune-etkisi-ne-oldu>; <https://www.Milliyet.com.tr/siyaset/bu-oruc-oldurecek-5299768> 8 Aralık 2000.

¹²⁵⁹ Ural, a.g.m.,s.51 .

yazarlığının 70. Yılı dolayısıyla İstanbul Orhan Kemal İl Halk Kitaplığı'nda "saygı günü" düzenlenir. Aynı yıl Kadın Eserleri ve Araştırma Kütüphanesi de Kür için bir tören düzenler.¹²⁶⁰

3.3.6.1. İsmet Kür'ün 99. Kat Şiir Kitabı

Kür, 2005 yılında *99. Kat Şiirleri* adlı ikinci şiir kitabını yayımlar.¹²⁶¹ Eser, 1956'dan itibaren yazdığı şiirleri kapsar, bazıları, *Yaşamak* adlı şiir kitabından alıntıdır. *99. Kat* ve *99. Katlar* şiiri New York kentini ve yüksek binalarını simgeler.¹²⁶² Kür'ün şiirleri; yaşam, ölüm, Tanrı algısı ve çok az da olsa aşk üzerinedir. *Yaşamak* adlı kitabından aldığı şiirlerin bazılarını yeniden adlandırarak yayımlar. Kür de Halide Nusret gibi bahar temalı bir üçleme yazar ve daha çok ablasına ithaf eder. Kür, bu şiirlerden ikisini kitabında; "Kopuverince" ve "Ve...Kopuverdi" adlarıyla yayımlar.¹²⁶³ Bu üçlemesinde insanın yaşamla bağını, umut ve umutsuzluk hislerini yansıtır. Kür, üçlemenin son şiirini, 1984'te ablası ölünce yazar ve "*Artık bahar gelmeyecek.../Bir yerinden kopuverdi gün/ Tutmaz oldu günlerin yıpranmış yerlerine attığımız ilmikler*" dizeleriyle duyduğu üzüntüyü ifade eder.¹²⁶⁴

Kür'ün şiirlerinden bazıları ise ünlü isim ve yerlere dairdir. Örneğin *Kandilli'de* adlı şiirinde yanan Kandilli Lisesi ve Sultan Mahmut'un kızı Adile Sultan'a atıfta bulunur.¹²⁶⁵ Kür, şiir kitabında siyasi meselelere de değinir. 12 Mart ve 12 Eylül muhtıralarına atıfta bulunarak solcu gençlere yazdığı şiirlerini yayımlar.¹²⁶⁶ Kür, 1939'da yazdığı *Ne Güzel Şey Yaşamak* adlı şiirine, yaşamının son yıllarında (2005) *Yalan-Gerçek* adlı şiir ile gönderme yapar ve ilk şiirindeki olumlu ifadeler, yerini olumsuzluk ve korkuya bırakır.¹²⁶⁷ Kür, böylece yaş aldıkça hayatla yüzleşir. Kür'ün şiirlerine bakıldığında hayatından kesitler bulunabilir.

3.3.6.2. İsmet Kür'ün İkinci Anı Kitabı: "Yıllara Mı Çarptı Hızımız"

Kür, 2008'de *Yıllara Mı Çarptı Hızımız* adlı ikinci anı kitabını yayımlar. Kür'ün, adını *Kıpır Kıpır Yıllar* başlığını vermeyi düşündüğü bu anıları, Yarısı

¹²⁶⁰ Özberk, a.g.m., s.59; İsmet Kür Özel Arşivi Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹²⁶¹ İsmet Kür, *99. Kat Şiirleri*, Everest Yay., İstanbul, 2005.

¹²⁶² Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.15,16,19.

¹²⁶³ Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.45,46.

¹²⁶⁴ Kür, *Yarısı Roman*,...s.114,115; Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.45,46.

¹²⁶⁵ Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.57.

¹²⁶⁶ Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.63-68.

¹²⁶⁷ Kür, *99. Kat Şiirleri*,...s.77.

Roman’da anlattıklarının hemen hemen aynısıdır. Ancak bölümlendirme şekli ve başlık ifadeleri farklıdır. Beş bölüm halinde olan anıların, “İstanbul Deyince” ile “Kıpır Kıpır Yıllar” başlıklı ilk iki bölümünde Kür’ün çocukluğundan yetişkinliğine, İstanbul’a dair anıları yer alır. Klasik İstanbul anlatımlarında semtler, sokaklar, tiyatrolar, kitapçılar, satıcılar ve köşk anlatımları vardır. Özellikle Fuat Paşa köşkü abartılı bir anlatıma sahiptir. Darülbeyde’de çocukken ilk gittiği tiyatro Muhsin Ertuğrul’un oynadığı Hamlet ile Nazım Hikmet’in Kafatası adlı oyununa yer veren Kür, bir anlamda 1930’lar İstanbul panoraması çizer. Böylece öznesi kendisi olan bir anlatım sunar. Bu ilk iki bölüm kitabın yarısını oluşturur. Üçüncü bölümde Bursa’daki öğretmenlik anılarına, öğrencilerinin mektuplarına yer verir. Kür, “Duygu ve Düşünce Köprüsü” adını verdiği dördüncü bölümde Yarı Roman’da da yer alan mektupları verir. Bu noktada önemli bir husus Halide Nusret’in, Kür’e gönderdiği bir mektubun ikinci kitapta hem tarih hem içerik olarak farklı yazılmasıdır.¹²⁶⁸ Kür, Yarı Roman’da mektup tarihini 23 Aralık 1970 olarak verir, ikinci kitapta ise tarih 2 Nisan 1973’tür. Kür, ayrıca ikinci kitapta Halide Nusret’in babasından bahsettiği bölümlere abartılı eklemeler yapar. İlkinde “*Bize tertemiz bir ad bırakmış olması yetmez mi?*” cümlesi değiştirilerek “*Bize tertemiz bir ad, çalışmalarıyla ünlü, “Hürriyet kahramanı” diye bir ad bırakmış olması yetmez mi? Ben de ne Kerkük’teki günlerimi unutabiliyorum ne de Kerküklülerin vefasını, Kerküklülerin kıymet bilirliliklerini. Babamız gerçekten abad eyledi yurdumuzun bu en güzel köşelerden birini... Kerkük’te babamızın yaptırdığı sanayi mektebi, az hayat kurtarmadı. En çok da eşkiya çocuklarını...Bina yapımına cebinden katkıda bulunmuş annemiz söyledi.*” paragrafı eklenir.¹²⁶⁹

Ekleme yapılan diğer bir kısım da yine Avnullah Kazımı hakkındadır. Babasının sosyalistliğinden bahseden Kür, Halide Nusret’in “*Babam hayatta olsaydı, asla sosyalist olmazdı.*” cümlesine “*Ya da bu sefer de” kahraman-ı sosyalizm” olur, gene zindanlarda çürürdü.*” ifadesini ekler. Bu eklemelere bakıldığında, Kür’ün ilk yazımında sadeleştirerek verdiği düşünülse de her şeyden önce Avnullah Kazımı ne bu derece başarılı ne de ünlü bir kahramandır. Avnullah Kazımı, Kerkük’ten sıradan bir mutasarrıftır. Kür ve Zorlutuna, Cumhuriyetçilik anlayışıyla, geçmişi inşa etmeye

¹²⁶⁸ Kür, *Yarı Roman*...s.295-297; Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...229-231.

¹²⁶⁹Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, ...s.230.

çalışır.¹²⁷⁰ Kür'ün sosyalist eklemesi de yine kendisinin bu ideolojiyi benimsemesiyle açıklanabilir. Kür'ün, aynı mektupta, yaptığı eklemelerden biri de “İnci Samancı'nın Halide Nusret'in hatıralarında Nazım Hikmet'in çıkarılmasını istediği” kısımdır. Bu kısım, Yarısı Roman'da farklı tarihli bir mektupta verilir.¹²⁷¹ Bu durum Kür'ün “Hiçbir değişiklik yapmadan doğal haliyle yayınladım” sözlerine tezat olmakla birlikte anıların kurmaca olduğu, dönemin ruhuyla yeniden yeni baştan yazıldığı anlaşılmaktadır.

Kür, son bölüm olan Perakende Anılar kısmında, Yarısı Roman'da Cemalettin Ünlü, Suat Derviş hakkındaki yazdıklarını, farklı başlıklarla aynen verir.¹²⁷² Sadece ressam olan komşusu Füreya Oral'ın anlatımı farklıdır. Günlükler kısmı ise 1997'den 2008'e kadar çeşitli aralıklarla yazılmıştır ve bazı günlükler haricinde bir yazısı Yarısı Roman'da da vardır.¹²⁷³ Kür, günlüklerinde, aynı şekilde geri dönüş tekniğini kullanır. Ancak dönüş yaptığı günlüklerden üçü, 1998 Temmuz ayında geçer. Kür, bu günlüklerinde, Kıbrıs gezisi, romanları ve eserlerinden bahseder. Bununla birlikte, yaşamı sorgulayan düşüncelerine yer verir.¹²⁷⁴

Kür'ün, ikinci anılarını taslaklar ile karşılaştırdığımızda farklı olduğu anlaşılmıştır. Üzerine çarpı konulmuş, yeniden yazılacak dediği kısımlar vardır. Kür'ün kurmaca anlatım yaptığı, bu taslaklarda daha net anlaşılmaktadır. Kür'ün, Vefa semtindeki ev, Eyüp Sultan anlatımları taslaklarda farklıdır. Kür, taslaklarda Eyüp Sultan semtinden olumsuz bahseder, mezarlıklarla dolu olduğundan dolayı benimseyemez, ancak anılarında renkli oyuncaklarıyla bambaşka bir anlatım yapar. Taslaklarda ayrıca anılarına almadığı günlükleri de vardır.

3.3.6.3. Çocuk Edebiyatı ve “Ne Güzel Şey Yaşamak”

Kür'ün, daha önce yazdığı çocuk eserlerinden Mavinin Serüvenleri ve Coşkun'un Serüvenleri serisi 2000'li yıllarda Bu ve Can Yayınları'ndan yeniden yayınlanır. Kür, 2008'de “92. Bahar” adlı bir eser yazmaya başlar. Ancak

¹²⁷⁰ Zorlutuna, a.g.e., s.34; Kür, *Yarısı Roman*...,s.128-132.

¹²⁷¹ Kür, *Yarısı Roman*...,s.295,296,298; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...,s.229-231.

¹²⁷² Kür, *Yarısı Roman*..., s.43-52; *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, ...s.240-247.

¹²⁷³ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...,s.263,264.

¹²⁷⁴ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...,s.254.

yayınlanmaz. Kür, hayata bağlı bir izlenim verse de ölümün beklentisi içindedir. Kür'ün; “*Şimdi Azrail gelse karşıma, gidelim dese, buyur gidelim derim. İyi giyiniyorum, kendime bakıyorum diye herkes sanıyor ki hayata çok bağlıyım. Hiç değilim, hiçbir vakit de olmadım*” şeklindeki sözleri bu düşüncelerini ifade eder.¹²⁷⁵

Kür, edebi faaliyetlerine devam eder. 2011’de Bu Yayınevi’nden *Kardan Çocuk ve Küçük Kara Köpek* adlı eseri yayınlanır.¹²⁷⁶ Çocuklara yönelik bu eser çocukların yaptığı kardan bir çocuğun doğa ve hayvanlar ile diyalogunu anlatır. Bu eseri 2013’de, IPAD’de uygulama olarak çıkartılır.¹²⁷⁷ Kür, 2012’de *Gel Katıl Bize* adlı yeni bir oyun yazdığını belirtir.¹²⁷⁸ Ancak bu oyun, daha önce yazdığı *Ne Güzel Şey* adlı oyunundan uyarlamadır.¹²⁷⁹ Bu oyunun daha çok büyüklere hitap ettiği görülür. Kür’ün, Yıllara Mı Çarptı Hızımızda’ki çocukluk anıları burada da vardır. Kür, Fuat Paşa, Rıdvan Paşa Köşkleri ve sahiplerinin hikayesini anlattığı bu eserde babası Mehmet Selim’i (Avnullah Kazımı) köşklerin sahibi olan Fatinizade Fuat Bey’in arkadaşı yapar. Fatin Fuat, gazeteciliği, dürüstlüğüyle fazlasıyla övülen, Kerkük Mutasarrıflığı yapan Mehmet Selim’i doğa ile iç içe olan bir yerde ortak ev yapmak için ikna eder. Sekizler Mahallesi adı verilen bu evlerde sanatçı, bilim adamı ve doktorlar yaşamaya başlar. Hikâye, Nazlı karakteri etrafında şekillenir. Bir çocuk hikayesi olmakla birlikte olumsuz olaylar göze çarpar.

3.3.6.4. İsmet Kür’ün Basın Hayatı ve Vefatı

Kür’ün, 2000’li yıllarda sürekli olarak gazete yazıları yoktur. Ancak Cumhuriyet’te bir iki yazısı çıkar. Bunlardan biri Atatürk ile ilgili, diğeri Bebek’te Kır kahvesi ve Fuat Paşa Yalısındaki anıları hakkındadır.¹²⁸⁰ Bununla birlikte Kür hakkında, Cumhuriyet gazetesinde çeşitli yazılar çıkar. Kür, 2009’da Muazzez İlmiye

¹²⁷⁵Miraç Zeynep Özkartal, “Kendime bakıyorum diye hayata bağlıyım sanıyorlar. Değilim” ,*Millîyet*, 16.11.2008 <https://www.Millîyet.com.tr/pazar/kendime-bakiyorum-diye-hayata-bagliyim-saniyorlar-degilim-1016632> 16.11.2008.

¹²⁷⁶ İsmet Kür, *Kardan Çocuk ve Küçük Kara Köpek*, Bu Yay., İstanbul, 2011.

¹²⁷⁷*Çoluk Çocuk*, Şubat 2013, s.62.

¹²⁷⁸ Yeşim Çobankent, “Dalya’ya İki Kala İsmet Kür’e Maşallah”, *Hürriyet* 25 Şubat 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/dalyaya-iki-kala-ismet-kur-e-masallah-19994517> e.t.3.3.2023.

¹²⁷⁹ İsmet Kür Özel Arşivi Kadın Eserleri Kütüphanesi.

¹²⁸⁰İsmet Kür, “Taksim Parkı Mı Moloz Çöplüğü mü?”, *Cumhuriyet*, Dergi Eki, 27 Nisan 2003.S.892; s.7; “Eski Dost Kıyı Kahvesindeyim.”, *Cumhuriyet*, Dergi Eki, 29 Haziran 2003, Sayfa 10; İsmet Kür,“Atatürk’ü Sevmek” , *Cumhuriyet*, 09 Ağustos 2006, Sayfa 2.

Çığ, Aydın Boysan ve Rasih Nuri İleri ile bir söyleşiye katılır.¹²⁸¹ Kür, bu dönemdeki yazarlık anlayışını şu şekilde ifade eder:

“Yazmaya erken yaşta başlayanlar, yazmaktan kolay kolay vazgeçemiyor”. Onu perçinleyen duygulardan biri de öfke. “O kadar acayip gidiyor ki dünya... Kendimi politikadan bir türlü alamıyorum. Çok sinirli, öfkeli, yazamadan duramayacağım bir devre geçiriyorum.”

2010’da edebiyat eleştirmeni Sadık Arslankara, yazılarında Kür’e yer verir.¹²⁸² Arslankara, Kür’ü, Gülten Dayıçoğlu, Muzaffer İzgü, Aziz Nesin gibi isimlerle birlikte, çocuk yazınının temeline harç taşımış önemli yazarlar olarak tanımlar. Arslankara, başka yazılarında da Kür’e yer verir.¹²⁸³ Mustafa Şerif Onaran da 2011’de bir yazısında Kür’ü “Kadri bilinmeyen yazarlar” arasında gösterir.¹²⁸⁴ Kür, bu dönemlerde de sosyal ve siyasi konularla ilgilidir. 2012’de kadın hakları konulu kolektif bir söyleşide dönemin kadınlarına değinir. 1938’de verilen haklarla, kadınların özgürlüğünü kazandığını belirten Kür, içinde bulunduğu dönemde ise kadınların bölündüğünü şu ifadelerle dile getirir: *“Kadınların bir kısmı iş hayatında, sanat, müzik ve edebiyatta dünya çapında başarılıdır. Bir kısmı ise özellikle son on yılda şahlanan kadınları mal olarak görmek ve aşağılamak akımının kurbanı olmuşlardır.”*¹²⁸⁵

Kür, 2012’de “Varan 3” adlı politika ağırlıklı bir kitap yazma düşüncesindedir. Televizyonda çeşitli programlara çıkar.¹²⁸⁶ Emine Işınsu, teyzesinin doksanını aşmasına rağmen televizyonlara çıktığına, CNN’de “Haydi Gel Bizimle Ol” adlı programda herkesten daha iyi görüldüğüne dikkat çeker.¹²⁸⁷ CNN’deki bu programı sunanlardan biri, Pınar Kür’dür. Kür, 2012 Eylül ayında beyin enfarktüsü geçirir.

¹²⁸¹<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hep-ve-her-daim-uretmek-107046> 20 Aralık 2009.

¹²⁸²M. Sadık Arslankara, “Yeni Bir Çocuk Yazını Okumasına Doğru”, 23 Eylül 2010, *Cumhuriyet Kitap Eki*, s.20; “Çocuk Gençlik Yazınında Geleceğe Yolculuk”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 30 Eylül 2010, s.20.

¹²⁸³M. Sadık Arslankara, “Çocuk Gençlik Yazınında Geleceğe Yolculuk”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 30 Eylül 2010, S. 20; “Üç Yazarla Kolkola, Peride Celal, İsmet Kür, Vedat Türkali”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 30 Aralık 2010, s.20 “Yazınıımızdaki Kadından Kadınımızdaki Yazına”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 25 Ağustos 2011, s.21.

¹²⁸⁴ Mustafa Şerif Onaran, Kadri Bilinmeyenler”, *Cumhuriyet, Kitap Eki*, 10 Şubat 2011, s.22.

¹²⁸⁵ “Cumhuriyet Döneminin Kadınlara Getirdiği Kazanımlar”, *Cumhuriyet Pazar*, 28 Ekim 2012, S.1388, s. 5.

¹²⁸⁶ “Dalya’ya İki Kala İsmet Kür’e Maşallah”, *Hürriyet* 25 Şubat 2012, <https://www.Hurriyet.com.tr/kelebek/dalyaya-iki-kala-ismet-kur-e-masallah-19994517> e.t.3.3.2023

¹²⁸⁷ Işınsu, *Kendimden Kendime...* s.50,51.

Sağlık durumu kötüleşir ve yatalak hale gelir. Pınar Kür, annesinin yaşının ileri olmasından dolayı bu hastalığı atlatamadığını belirtir. Kür, 21 Ocak 2013'te 98 yaşında vefat eder. Cenazesi Ayazağa Mezarlığı'na defnedilir.¹²⁸⁸

3.3.7. Yazar ve Çevirmen Pınar Kür

3.3.7.1. Pınar Kür'ün Doğumu ve Çocukluğu

Zorluzade ailesinin Cumhuriyet kuşaklarından birisi de Havva Pınar Kür'dür. Kür, 15 Nisan 1942'de Bursa'da dünyaya geldi. Pınar Kür'le ilgili kaynak oldukça fazladır. Gazete ve dergilerde yayınlanan röportajlar, haberler, edebi faaliyetlerine yönelik tezler bu bağlamda önemlidir. İsmet Kür, anılarında kızlarına fazla yer vermez. Ancak Mine Söğüt'ün Pınar Kür ile yaptığı nehir söyleşisi hayatının 2006'daki dönemine kadar olan kısmı hakkında önemli bilgiler verir.¹²⁸⁹ Kür, henüz dört beş yaşlarında iken şiir okumaya başlar. Annesinin edebiyatçı olması önemli bir etkidir. Kür, bu yaşlarında sanatsal faaliyetlere de katılır.¹²⁹⁰ *Ağaçlar* adlı şiiri, 1948'de Doğan Kardeş dergisinde yayınlanır.¹²⁹¹ İsmet Bozdağ, *Son Posta* gazetesinde Kür'le bir söyleşi yapar.¹²⁹² Kür, Nazım Hikmet şiirleriyle büyür, bunun yanında divan şiirlerini de öğrenir.¹²⁹³ Bu bağlamda kuşaktan kuşağa, ailede edebi seçimlerin, ideolojik eğilimlere göre değiştiği anlaşılmaktadır. Kür, 1949'da Ankara'da Kurtuluş İlkokulu'nda ikinci sınıfa başlar. Ankara'da teyzesine yakın otururlar. Emine Işinsu'yla birlikte büyürler. Ancak Behram Kür, Çocuk Esirgeme Kurumu'na geçince lojmana yerleşirler. Kür, ilkokulda sınıf gazetesi çıkartır.¹²⁹⁴

İsmet Kür, 1952'de Pınar ve Işılar'ı İngiltere'ye yanında götürür, onların Batı'nın sanatsal faaliyetlerini görmelerini ister.¹²⁹⁵ Kür, kardeşiyle bir süre okula gitmez. İsmet Kür, sabahları dil kursuna gittiğinde Pınar ve Işılar'ı, yakındaki Hyde Park'a bırakır. Daha sonra kardeşiyle Raymond School'a, yatılı olarak gönderilir.

¹²⁸⁸<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ismet-kur-vefat-etti-22406895>; Doğan Hızlan, 22 Ocak 2013, *Hürriyet* <https://www.hurriyet.com.tr/hem-egitime-hem-edebiyata-emegi-gecti-22412134>; Zerrin Saral, "Gölgede Bir Kalem: İsmet Kür", <https://www.aksisanat.com/2019/10/16/golgede-bir-kalem-ismet-kur/> 16.10.2019.

¹²⁸⁹Mine Söğüt, *Aşkın Sonu Cinayettir*, Everest Yay., İstanbul, 2006; Söğüt daha önce 2004'te Kitap-lık dergisinde, Pınar Kür ile söyleşi yapmıştır. Mine Söğüt, "Söyleşi; Pınar Kür", *Kitap-lık*, S.74, Temmuz-Ağustos, 2004, s.52-62.

¹²⁹⁰ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.9.

¹²⁹¹Söğüt, a.g.e., s.16.

¹²⁹² İsmet Bozdağ, "Edebiyatın İdil'i Zonguldak'ta Yaşıyor", *Son Posta*, 11 Mart, 1948, s.4,6.

¹²⁹³Söğüt, a.g.e., s.17,18.

¹²⁹⁴Söğüt, a.g.e., s.22-26.

¹²⁹⁵ Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız...*, s.8.

Yatılı okul, Pınar ve kardeşi için zordur. İsmet Kür, çocuklarını hafta sonu alır ancak götüreceği yeri olmadığı için dışarıda zaman geçirirler. Kür, buradan alınıp, bir süre normal okula gönderilir. Ancak buranın eğitimini İsmet Kür beğenmez ve sörler okuluna gönderir.¹²⁹⁶ Kür'ün, 1953'te yazdığı "Leylekler" adlı şiiri, Hindistan'da uluslararası bir yarışmada ödül kazanır. Kür, 1954'te Ankara'ya döndüklerinde Ankara Koleji'ne gider. Üç yıl İngiltere'de kalması özgüvenini artırır.¹²⁹⁷

3.3.7.2. Amerika'dan Paris'e Eğitim Yılları ve Evliliği

Kür ailesi, 1957'de Amerika'ya gittiğinde Kür, New York'ta, Forest High School'a lise ikinci sınıf olarak kaydedilir. 14 yaşında olan Kür, buradaki öğrencilerin rahatlığını görür, kültür farkının ayrımını yaşar. Bu nedenle bir dönem bocalama yaşar. Maddi sorunlar yaşanması, Kür'ün hayatını etkiler. İsmet Kür'ün yoğun çalışması nedeniyle, Kür ve kardeşi sırayla ev ve yemek işlerini yaparlar.¹²⁹⁸ Kür'ün, olumsuz Amerika anlatısına karşın, İsmet Kür, daha çok gittikleri tiyatro ve konserlerden bahseder, şehrin metropolitliğini özellikle yüksek binalarını romantize eder. Pınar'ın bahsettiği gerçekliklere değinmez.¹²⁹⁹ Dolayısıyla her iki anlatım, kurmaca ve gerçekliğin karşılaştırılması açısından önemlidir.

New York'ta, üniversiteye edebiyat bölümüne başlayan Kür, okulda tiyatro kulübüne gider. Tiyatroya ilgisi burada başlar. August Strindberg, Henrik Ibsen, Anton Pabloviç Çehov gibi oyun yazarlarının eserlerini okur. Muhsin Ertuğrul, New York'a geldiği dönemde İsmet Kür, evine davet eder ve Pınar Kür'le tiyatro üzerine konuşur. Kür, oyunculuk, tiyatro yazarlığı üzerine okumak istemektedir. 1960'ta İsmet Kür, geri çağrılınca Işılar ile Türkiye'ye döner. Pınar Kür ise babasıyla Amerika'da kalır. Okulun son yılında Kür, *Coward All* adlı ilk piyesini yazar.¹³⁰⁰

Kür'ün, Amerika'daki ideallerine rağmen burada ancak bir yıl daha kalırlar. Behram Kür'ün, New York'taki işleri bozulunca 1961'de Türkiye'ye dönerler. Kür için, bu dönüş bir yıkımdır. Nitekim Amerika'da kalsaydı dünya çapında yazar olmak gibi bir hayali geride bırakır. Kür, İstanbul'da, Robert Koleji'nde İngiliz Edebiyatı

¹²⁹⁶Söğüt, a.g.e.,s.43;Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*....s.10,316.

¹²⁹⁷Söğüt, a.g.e.,s.34,45,46;Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,....s.72.

¹²⁹⁸Söğüt, a.g.e., s.50-54.

¹²⁹⁹Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*...s.320-326.

¹³⁰⁰Söğüt, a.g.e.,54,55.

okur. Bu arada İsmet ve Behram Kür boşanır. Kür, Boğaziçi Üniversitesi'nin, Robert Koleji olduğu dönemlerinde politikayla ilgisi olmadığını ve burada eğitim gördüğü hocaların birçoğunun yabancı olduğunu belirtir. Kür, Ahmet Leventoğlu, Nevra Serezli, Tansu Çiller gibi isimlerle aynı dönemde okur.¹³⁰¹

Kür, iki yıl okuduğu kolejde, Jean Genet'nin *Hizmetçiler*, Yunan tragedyası *Medea* ve William Shakespeare'nin *Troilus and Cressida* adlı oyunlarında başrol oynar. Muhsin Ertuğrul, Şehir Tiyatroları'nda rol vermeyi teklif eder. Ancak ailesi karşı çıkar. İsmet Kür, tiyatro oyunculuğunu yeterli bir meslek olarak görmediği için istemez. Kür ailesinin; “*Kalıcı olmak istiyorsan yazacaksın, oyuncu olursan bugün varsın yarın yoksun*” şeklindeki görüşleri vardır. Kür de oyuncu olmak istemesine rağmen bu fikre kendisini daha yakın görür. Kür, böylece tiyatro yazarlığını seçer. 1962'de *İki Başlı Adamın Tek Eli* adlı oyununu yazar. Jonesco, Beckett absürt tiyatro etkisinde kalarak yazdığı bu oyun, Ankara'da sahnelenir. Kür, bu oyunda oynayan Can Kolukısa ile tanışır, okuldan mezun olduktan sonra 1964'te evlenirler.¹³⁰²

Kür, 1963-1964 yıllarında Cumhuriyet gazetesinde, *Perde Arkası* başlığı ile tiyatro oyunları ve oyuncularına yönelik yazılar yazar.¹³⁰³ Ancak bu yazılar fazla eleştirel bulunur.¹³⁰⁴ Kür, Türk Tiyatrosu'nu yeterli bulmaz. Nitekim ideali Paris'e gitmektir. Kür, 1964'te Sarbonne'de dil okuluna kabul edilir.¹³⁰⁵ Ancak Kür, ilk başlarda Paris'e alışamaz, mektuplarında yalnızlığını, mutsuzluğunu dile getirir.¹³⁰⁶ Kür'e göre Paris, anlatıldığı kadar romantik değildir, ancak ilerleyen dönemlerde alışır. Kür, dil okulundan, doktoraya, Karşılaştırmalı Edebiyat Programı'na geçer.¹³⁰⁷

Kür, Paris'te iken tiyatroyla ilgilenir. *Kuru Kuru Kurbanın Olam* adlı tiyatro oyununu yazar. Fransızcaya *Kemik Aşk*ı adı ile çevrilen oyun, Gaston Baty Tiyatrosu'nda sahnelenir. Theatre des Nations'un, Genç Truplar arasındaki yarışmada ilk altıya girer.¹³⁰⁸ Kür, bir süre sonra VIP adlı bir basın ajansında işe başlar. Can ise

¹³⁰¹Söğüt, a.g.e., s.57,61-66.

¹³⁰²Söğüt, a.g.e., s.-70,75.

¹³⁰³H. Pınar Kür, “Perde Arkası, İstanbul'da”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1963, s. 5; “Türk Tiyatrosu, Şikâyet Pek Çok”, *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1964, s.5.

¹³⁰⁴Söğüt, a.g.e., s. 268,269.

¹³⁰⁵Söğüt, a.g.e., s.75.

¹³⁰⁶Kür, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*,s.349-354.

¹³⁰⁷Söğüt, a.g.e., s.80,81,84,88-91.

¹³⁰⁸Söğüt, a.g.e., s.90; Sevda Şener, *Oyundan Düşünceye*, Gündoğan Yay., İstanbul,1993, s.157.

çeşitli işlerde çalışır. Kür, Paris’te Lenin ve Troçkistlerin örgütüne dahil olur. Özellikle Troçkist hayranı olur. Yürüyüşlere, Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerine katılır. Kür, bu eğilimi ve Paris’teki günlerini “*Politik görüşlerim Paris’te uyandı. Dünya edebiyatını burada tanıdım. Paris benim için gerçek bir okuldu*” şeklinde yorumlar. Kür, burada iken Asılacak Kadın’ın tiyatro versiyonunu yazar. Oyunu, AST’de çalışan Güner Sümer’e gönderir. Sümer, “*Oyunu çok beğendik ancak bu türde bir sahneyi Türk Tiyatrosunda ortaya koymak şimdilik mümkün değil*” cevabını verir. Oyun Yıldız Kenter’e de gösterilir ancak, Kenter’e göre de oynanması zordur.¹³⁰⁹ Kür, oyun olarak oynanmayınca De Yayınları’na gönderir ancak Memet Fuat ilgilenmez.¹³¹⁰ Kür, 1968 olayları çıktığında hamile kalır. Eylem hareketliliğin çok fazla olduğu Grand Hotel de La Loire’de kalan Kür, eylemlere bu nedenle katılamaz, bir süre sonra Türkiye’ye doğum yapmak için döner. Ancak Kür, doğumdan sonra yeniden Paris’e gitmeyi planlar.¹³¹¹

3.3.7.3. Pınar Kür’ün Tiyatroculuğu ve Edebiyata Yönelmesi

Pınar Kür, 1968’de oğlu Emrah’ı dünyaya getirir. Can ise Halk Oyuncuları’nda oynamaya başlar. Kür, tez savunmasını yapmak için 1969’da tekrar Paris’e gider.¹³¹² Kür, “*L’Illision et la Realite chez Prandello et o’Neill*” (Prandella ve O’neill’de İlizyon ve Gerçeklik) adı ile doktorasını vererek Türkiye’ye döner.¹³¹³ Kür, eşiyle Paris’e gitme planları yapar. Ancak 12 Mart 1971’de muhtıra verilir. Can Kolukısa, Halk Oyuncuları’nda çalıştığı için durumu tehlikeye girer. Yurt dışı yasağı çıkar. Turnelerden sonra, çalışmalarını Ankara’da sabit bir tiyatro olarak devam ettirirler. Kür ise, Ankara Dil Tarih, Coğrafya Fakültesi’nden tayin bekler. Bu arada, editörlüğünü Rasih Güran’ın yaptığı *Cumhuriyet Ansiklopedisi* adlı dergide çeviriler yapar. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’ne dilekçe verdiği dönemde Özdemir Nutku, Metin Ant, Sevda Şener gibi isimler vardır. Ancak uzun bir süre haber gelmez. Özdemir Nutku, başka birini alacaklarını hiç sınava girmemesini tavsiye eder, Kür de dinler ancak yıllar sonra Ant ve Şener ile dost olunca “*girseydin alırdık*” sözünü duyar.

¹³⁰⁹Söğüt, a.g.e., s.86,90-94,99,111.

¹³¹⁰Söğüt, a.g.e., s.97,98.

¹³¹¹Söğüt, a.g.e., s.107-112.

¹³¹²Söğüt, a.g.e., s.112-117.

¹³¹³ Kadın Eserleri Kütüphanesi Pınar Kür Özel Arşivi.

Bu arada Kür, Engin Telci ve Ercan Arıklı'nın çıkardıkları *Eros Cinsel Bilimler Ansiklopedisi*'nde yazarlık yapar.¹³¹⁴

Kür, 12 Eylül sürecine giden dönemi, öğrencilik hareketlerini dışarıdan izler. Türkiye'de Lenin, Marx gibi yazarların çevirilerinin yeni yapıldığını belirten Kür, solun hiçbir zaman Türkiye'de yükselmediğini, Paris gibi daha eski bir Sol geçmişi olmadığını belirtir. Kür, bir yandan sol çevre içindedir. Paris'ten Gülçin adlı arkadaşının erkek arkadaşı Mahir Çayan'dır. Ancak henüz bir baskı ortamı yoktur.¹³¹⁵ Kür, 1971'de Devlet Tiyatrosu'na Dramaturg olarak atanır. Bu dönemde Kültür Bakanı'nın annesinin arkadaşlarından Talat Sait Halman olması, torpil yapıldığı şayiasını çıkarır. Devlet Tiyatrosu'nun başında ise Cüneyt Gökçer vardır.¹³¹⁶ Sevda Şener, Kür'ün tiyatroculuğu hakkında şu yorumları yapar:¹³¹⁷

H. Pınar Kolukısa (Kür), Batı tiyatrosunu iyi tanıyan, aynı zamanda yerli tiyatromuzun sorunları ile ilgilenen bir yazar. Sahneyi yakından tanıyor. Batı etkisini aşmamızı kendimize özgü tiyatro yapmamızı istiyor. Kendi oyunlarında yerli olanla öncü tiyatroyu kaynaştırma çabasında olduğu görülüyor yazarın. Gerçeğin görece olumlu, düşsel gerçekler, yüreğin sevgisi ile kafanın sevgisi, sevilmenin yüklediği sorumluluk gibi konular üzerinde düşünmeye çağırıyor seyirciyi.

Kür, tiyatroculuğunun yanı sıra 1972-73 yıllarında Dost dergisinde üç hikayesi yayımlanır.¹³¹⁸ Kür, Bilgi Yayınevi için Daniel Defoe'nun *Moll Flanders* adlı eserini çevirir. Ancak yayınevi müdürlerinden Ahmet Küflü, çeviriyi beğenmeyerek yayınlamaz.¹³¹⁹ Kür, ilk romanı Yarın Yarın'ı yazmaya başlar. 12 Mart Ankara'sından bunaldığını belirten Kür, istifa ederek İstanbul'a yerleşir. Nitekim bu dönem Emine Işinsu ile psikolojik sorunlar yaşar.¹³²⁰ Özel arşivindeki bir dilekçede, eşinin İstanbul'da olmasından dolayı istifa ettiği yazılıdır.¹³²¹ Devlet Tiyatrosu'nun durumu da Kür'ü bu işten soğutur. Nitekim aynı dönemlerde tiyatrocu olan Can Gürzap da 12

¹³¹⁴Söğüt, a.g.e., s.125-131.

¹³¹⁵Söğüt, a.g.e.,s.128.

¹³¹⁶Söğüt, a.g.e., s.132,135; Ancak Kür'ün yaptığı işi çok önceden itibaren Sevgi Sanlı yapmaktadır. Nitekim günümüzde de ilk dramaturg olarak Kür'ün adı değil Sanlı'nın adı zikredilir. <http://31.145.174.249/DevletTiyatro/tr/Basdramaturgluk/9018> e.t.10.04.2023

¹³¹⁷ Sevda Şener, *Oyundan Düşünceye*, Gündoğan Yay., İstanbul, 1993, s.157.

¹³¹⁸ Pınar Kür, "Dün Gece Yatağımda", *Dost*, S.,94-95, Ağustos,1972, s.23,27; "Direniş", *Dost*, S.100, Şubat,1973; "Yüz On Yedinci Sayfa", *Dost*, S.101, Mart,1973, s.23-26.

¹³¹⁹Söğüt, a.g.e., s.138,139.

¹³²⁰Söğüt, a.g.e., s.186.

¹³²¹Kadın Eserleri Kütüphanesi Pınar Kür Özel Arşivi.

Mart döneminden sonraki bu süreci yetersiz görmekle birlikte siyasi ve askeri baskı içinde kalındığına işaret eder.¹³²²

Kür, bu dönemlerde Modern Eğitim Tesisleri'nde, İngilizce öğretmenliği yapmaya başlar, E Yayınevi'ne, Al Capone'nin hayatını çevirir. Ayrıca Ercan Arıklı'nın kurduğu Gelişim Yayınları'ndan çıkan *Cumhuriyet Ansiklopedisi*'nde de çeviri yapar. 1974'te romanını bitirir, önce E Yayınları'na götürür. Yayınevinin müdürü Aydın Emeç, 12 Mart dönemini anlattığı için yayınlamak istemez. Kür, bu kez Gelişim Yayınevi müdürü, Hilmi Yavuz'a götürür o da Bilgi Yayınevi'ne, Atilla İlhan'a göstermesini tavsiye eder. Kür, önceden beri Atilla İlhan'ın hayranıdır. Ancak yayınevinde, daha önce çevirisini beğenmediği Ahmet Küflü de vardır. Atilla İlhan romanı beğenir. Roman 1976'da yayınlanır. İlhan, kitabın asıl adı olan *Şu Dağın Ardında*' yı değiştirerek *Yarın Yarın* yapar.¹³²³

Yarın Yarın, evliliğinde mutsuz olan Seyda'nın, devrimci bir genç olan Selim ile duygusal yakınlığını, 12 Mart dönemi sonrasındaki Türkiye ortamını anlatır. Selim, Seyda'nın eşi Oktay'ın akrabasıdır. Üçü de zengindir. Ancak Selim'in işçi arkadaşları bu çevreden farklıdır. Selim, Paris'te kaldığı dönemlerde devrim bilincini kazanır. Türkiye'deki devrimcilerle görüş ayrılıkları vardır. Oktay'ın hayatında, Aysel adlı bir hayat kadını vardır. Kür, Aysel'i, özgüveni, cinsel özgürlüğü üzerinden olumlu yansıtır. Seyda ise, daha tutuk ve takıntılı olan bir kadındır. Kür, kendisini ise Selim karakterinde yansıtır. Bununla birlikte Seyda'nın ailesi, kendi ailesinden izler taşır.¹³²⁴

Roman, yayınlandığı dönemde, önemli ölçüde yankı yapar. Rauf Mutluay, romanı beğenmekle birlikte cinselliğin aşırı gerçekçi yansıtılmasını eleştirir.¹³²⁵ Atilla Özkırımlı, Kür'ün, romanda toplumsal gerçekliğe bakışının yanlış olduğunu, rastlantısallıklarla bir değişim yaşanmasının gerçeğe uygun olmadığını belirtir.¹³²⁶ Selim'in, Paris'e gittiğinde tesadüfen karşılaştığı yabancı arkadaşı aracılığıyla bilinçlenmesi buna bir örnektir. Fethi Naci, Kür'ün, devrimcilerin bilinçlenmesinde cinsel öğelerin öne çıkarılmasını, Selim ve işçi Mehmet'in gerçeklikten uzak bir

¹³²² Can Gürzap, *Perde Arkasından, Devlet Tiyatrosu Gerçeği*, Remzi Kitabevi., İstanbul,2012, s.164-167.

¹³²³ Söğüt, a.g.e., s.153-157.

¹³²⁴ Pınar Kür, *Yarın Yarın*, Everest Yay., İstanbul, 2013; Söğüt, a.g.e., s.174,175,179,180.

¹³²⁵ Rauf Mutluay, "Edebi Sohbetler", *Cumhuriyet*, 4, Nisan 1976, s.6; 8 Nisan 1976, s.7.

¹³²⁶ Atilla Özkırımlı, "Kitap...Kitap... Kitap...", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1976, s.7.

şekilde idealize edilmesini eleştirir.¹³²⁷ Memet Fuat, birkaç yazısında romanı sosyolojik ve edebi açıdan irdeleyerek eleştirir.¹³²⁸ Bu eleştiriler fazla olunca Demir Özlü, aynı gazetede Kür'ü savunarak ilk romanını yazan bir yazara bu derece yüklenilmesini doğru bulmaz.¹³²⁹

Kür'ün, edebiyat dünyasında olduğu yıllarda, Nazlı Eray, Selim İleri, Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil, Tomris Uyar, Sevgi Soysal gibi isimler vardır. 12 Mart olayları, siyasi baskı, kadınların özgürlüğü gibi konular romanların genel temasını oluşturur. Cemal Süreyya'ya göre, Kür'de, Amerikan edebiyatı etkisi vardır. Kür ise, bu saptamayı kabul etmez, kendisini Rus edebiyatına yakın görür. Kür 1977'de, *Küçük Oyuncu* adlı romanını yazar. Tiyatro dünyasındaki güç savaşını ve oyunculukta hırsı konu alan bu eserin önsözünde Kür, ilk romanına getirilen eleştirilere yanıt verir.¹³³⁰ Roman, baş karakterlerden Semra'nın tiyatro oyunculuğunda ilerlemesini ve özel hayatındaki ilişkileri anlatır. Semra'nın sevgilisi Özer, Yarın Yarın adlı romandaki Selim karakteri gibi devrimcidir. Kür, ünlü bir oyuncu olarak gösterdiği Koca K karakteriyle, tiyatrodaki hırsı anlatmaya çalışır. Kür, romanı Devlet Tiyatrosu'ndaki izlenimleri üzerinden kurgular. Ancak, *Küçük Oyuncu*, Yarın Yarın kadar dikkat çekmez. Kür, Füsun Akatlı'nın eleştirisinden bahseder.¹³³¹ Bunun dışında Atilla Özkırımlı'nın kısa bir yazısı vardır.¹³³² Kür ise, eleştirileri haksız bulur. Özellikle Lucaks'ın toplumsal gerçekçilik gibi sosyolojik kuramlarına göre değerlendirme yapılmasını doğru bulmaz.¹³³³ Selim İleri'ye göre romanın kurgusu ve anlatımı kötüdür.¹³³⁴

¹³²⁷ Fethi Naci, "Yarın Yarın, Bir Solukta Okunan Romanlardan", *Politika*, 26 Nisan 1976, s.6.

¹³²⁸ Memet Fuat, "Bir Romandan Yola Çıkıp", *Politika*, 12 Mayıs 1976, s.6; "Yaşamdan Romana Mı?", *Politika*, 19 Mayıs 1976, s.6; "Bir Ahlak Eleştirisi Mi?", *Politika*, 26 Mayıs 1976, s.6; "Ne Ayrım Var", *Politika*, 2 Haziran 1976; "Görece Olumlu Tipler", *Politika*, 2 Haziran 1976; "Selim Görece Olumlu Tip Mi?", *Politika*, 16 Haziran 1976, s.6; Ayrıca bkz. Fethi Naci, *100 Soruda Türk Romanı ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., İstanbul, 1990, s.426.

¹³²⁹ Demir Özlü, "Eleştirinin Anlamı", *Politika*, 26 Haziran 1976. Roman hakkında diğer yorum yapan diğer yazarlardan bazıları da şunlardır; Selim İleri, *Yarın Yarın Da Çıktı*, *Politika*, 4 Mayıs 1976, s.6; Mehmet H. Doğan, "Yarın Yarın", *Milliyet Sanat*, S.209, 10 Aralık 1976, s.24.

¹³³⁰ Söğüt, a.g.e., s.188, 194.

¹³³¹ Söğüt, a.g.e., s.194-198; *Küçük Oyuncu*, Can Yay., ty., İstanbul; Füsun Akatlı, daha sonra yayınladığı *Öykülerde Dünyalar* adlı eserinde bu romandan bahsederek Kür'ün önsözüne ve yapıta gönderme yapar. Füsun Akatlı, *Öykülerde Dünyalar*, Boyut Yay., İstanbul, 1998, s.115.

¹³³² Atilla Özkırımlı, *Kitap...Kitap...Kitap...*, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1977, s.9.

¹³³³ Söğüt, a.g.e., s.172, 194, 195.

¹³³⁴ Atilla İlhan'a *Edebiyat Dünyası'ndan Mektuplar*, Der. Belgin Sarmaşık, Otopsi Yay., 2001, s.127, 140.

Kür, Küçük Oyuncu'yu yazdıktan sonra eşi ile boşanma kararı alır, ayrı evlere çıkarlar ancak bir süre boşanmazlar. Atilla İlhan'a yazdığı mektuplar, bu dönemlerdeki ruh halini yansıtır. Buna göre Kür, İstanbul'daki İngilizce öğretmenliği işinden ve Can'dan ayrılmayı, Bodrum'a yerleşmeyi düşünür.¹³³⁵ Emrah'ın, boşanma kararı aldıkları akşam, camdan düşmesi, Kür'ü korkutur. Bir süre ayrı evlerde yaşayacaklarını söyleyerek oğlunu alıştırmaya çalışır.¹³³⁶ Kür, 1978-1979 tarihleri arasında Dünya gazetesinde tiyatro üzerine yazılar yazar. Kür'ün yazıları eleştireldir; tiyatro oyuncularını, yönetmenlerini ve oyunları beğenmez. "Televizyonda Tiyatro" başlıklı yazılarında oyunları başarılı bulmayan TRT'nin, yazar ve oyuncuları suçlamalarını eleştirir.¹³³⁷ Kür'ün TV için "Hikmet Yıldırım'ın Serüvenleri" adlı oyunu yazması da bu sorunları gözlemlemesinde etkili olmuştur. Kür'e göre TRT, TV oyunlarını amatör yazarlara yazdırıyor, gerçek yazarlar, çoğu kez engelleniyor. Oyunun başarısızlığında yönetmenin rolü olduğunu düşünen Kür, asıl sorumluluğu TRT'nin tutumuna bağlar.¹³³⁸

Kür, 1979'da İstanbul Üniversitesi'nde Yabancı Diller Bölümü'nde okutmanlık kadrosunda çalışmaya başlar. İstanbul'da, Taksim Elmadağ'da Paris Apartmanı'na taşınır. Annesi ve kardeşi de aynı apartmanda başka bir dairede kalır. Bu apartman ve önünde uzayan ağaç, Kür'ün yazarlığında, önemli esinler bırakır. Kür, öykülerini burada yazmaya başlar. Aynı yıl, Jean Rhys'in kitaplarını çevirir, *Asılacak Kadın* adlı romanını yayımlar.¹³³⁹ Daha önce tiyatro oyunu olarak yazdığı romanın konusu büyük bir köşkte hizmetçi olarak çalışan Melek'in hikayesidir. Melek, köşkün sahibi Hüsrev Ebruzade ile evlenir. Ancak Hüsrev Bey sorunludur, Melek'i başka adamlar ile ilişkiye zorlar. Melek'i seven bir genç olan Yalçın ise Melek'i kurtarmak ister ve bir gece Hüsrev Bey'i öldürür. Ancak cinayet Melek'in üzerine kalır. Mahkemede tek suçlu Melek olur ve sonunda idamına karar verilir. Roman, gerçek bir olaydan uyarlamadır. Kür, tesadüfen, asılmış bir kadının resmini bulur, nedenini teyzesi Halide Nusret'ten öğrenir. 1930'larda Kırklareli'nde bir köyde gerçekleşen bu idamı Halide Nusret, eşinin asker olmasından dolayı engellemeye çalışsa da

¹³³⁵ Atilla İlhan'a Edebiyat Dünyası'ndan Mektuplar, s.222,223

¹³³⁶ Söğüt, a.g.e., s.204-206.

¹³³⁷ Pınar Kür, "Televizyonda Tiyatro", *Dünya*, 29 Ocak 1979; 5,12,20 Şubat 1979.

¹³³⁸ Aynı oyunun ikinci kısmını Ali Umur Bugay yazmıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi, Pınar Kür Özel Arşivi.

¹³³⁹ Söğüt, a.g.e., s.239; Pınar Kür, *Asılacak Kadın*, Bilgi Yay., İstanbul, 1979.

başaramaz.¹³⁴⁰ Kür, bu romanıyla, kadının bir eşya, bir tutsak gibi kullanılmasına gönderme yapar.¹³⁴¹ Köy yerine Osmanlı'dan kalma bir köşkü düşünür.¹³⁴² Kür, romanın arka planında, bir devrimi canlandırmak ve sistemi eleştirmek ister. Buna benzer bir yorumu Mehmet Doğan da yapar. Buna göre, köşk ve sahibi eskinin temsilcisidir. Melek, sömürülen halkı, Yalçın ise halkı kurtarmak isteyen devrimciyi temsil eder. Bununla birlikte Kür, Akira Kurosawa'nın *Rashomon* adlı eserinde üç ayrı anlatıma benzer bir tekniği, mahkemede şahitlik yapanlar üzerinden kullandığını belirtir. Kür'ün bu romanını beğenenler olduğu gibi, cinselliği fazla öne çıkarması açısından eleştirenler de olur.¹³⁴³ Solcu kesim, Yarın Yarın gibi bir eserden sonra, müstehcen buldukları bu romanı benimsemez.¹³⁴⁴

3.3.7.4. 1980 Darbesi'nden 1990'lara Sanatsal ve Toplumsal Çerçeve ve Kür'ün Yaşamı

Kür, 1980'lerde sn derece aktiftir. Kür, 1980'de çıkmaya başlayan *Yazko Edebiyat* dergisinin kurucu isimleri arasında yer alır.¹³⁴⁵ Kür'ün, burada öykü, yazı ve söyleşileri yayınlanır. Kür, Yazko'nun düzenlendiği "*Kadın Sorunu'nun Öteki Yüzü*" adlı panele katılır. Bekir Yıldız'ın *Halkalı Köle* adlı eserinden hareketle, kadın-erkek ilişkilerinin irdelendiği bu oturumun konuşmaları Yazko'da yayınlanır.¹³⁴⁶ Yazko'da ayrıca "*Romanda Tip Olgusu*" adlı soruşturma açılır. Kür'e göre romanda tiplerin, modern çağda yeri yoktur. Kür, roman karakterlerinde, Türk-Avrupa ayrımı yaparak iki kültürün farklılıklarına dikkat çeker.¹³⁴⁷

Atilla İlhan, Kür'den, büyük bir roman bekler. Bu bağlamda Kür, *Nazlı Hanım'ın Kızları* adlı nehir romanı dizisini yazmaya başlar. Kür'e göre bu roman, hem ailevi hem "Türkiye'de kadınların tarihi" konulu bir roman olacaktır.¹³⁴⁸ Başka bir

¹³⁴⁰Bu kadının gerçekteki kimliği ortaya çıkarılır. Bu kadın, Lüleburgaz'ın Büyük Karıştıran köyünden Sadberk'tir. 17 Haziran 1934 tarihli *Resmî Gazete*'de idam kararı yer alır. 25 Haziran 1934 tarihli *Akşam* gazetesinde de haberi çıkar. "Koca Katili Sadberk Nasıl Asıldı", *Akşam*, 25 Haziran 1934, s.2; Fatih Altuğ, "Asılacak Kadın'da Tanıklıklar Tercümeler", *T24*, 21 Ekim 2021; [Asılacak Kadın'da tanıklıklar ve tercümeler - K24 \(t24.com.tr\)](https://www.t24.com.tr/tanıklıklar-ve-tercümeler-k24).

¹³⁴¹Söğüt, a.g.e., s.213,214.

¹³⁴²Bu köşk annesi İsmet Kür'ün de tanıdığı Belkıs Abud'un yaşadığı Kandilli'deki Mehmet Abud köşküdür. Söğüt, a.g.e., s.216.

¹³⁴³Selim İleri, "Asılacak Kadın", *Dünya*, 26 Ocak 1979, s.6; Söğüt, a.g.e., s.213-215,222.

¹³⁴⁴Söğüt, a.g.e., s.229.

¹³⁴⁵Diğer kurucu isimler şunlardır: Asım Bezirci, Kemal Bilbaşar, Zeyyat Selimoğlu, Kemal Sülker, Bekir Yıldız, Ataol Behramoğlu, Bertan Onaran, Afşar Timuçin, Mustafa Kemal Ağaoğlu, Erol Toy.

¹³⁴⁶Panel'e Oktay Akbal, Çetin Altan, Aytaç Altundal, Murat Belge vb. isimler katılmıştır. Kadın Sorununun Öteki Yüzü, Yazko Edebiyat, S.10, Ağustos,1981, s.101-136.

¹³⁴⁷Zeynep Karabey, "Romanda Tip Olgusu", *Yazko Edebiyat*, S.26, Aralık 1982, s.99-103.

¹³⁴⁸Söğüt, a.g.e., s.235,236.

konuşmasına göre ailede sadece kızların doğması¹³⁴⁹ ve onların seçimleri, Kür'ün bu romanı yazmasındaki önemli etkenlerden biridir. Romanın ilk kitabı Ölüm Eşiği'nin bir bölümü 1981'de *Varlık*, 1984'ise *Sanat Olayı* dergisinde yayınlanır.¹³⁵⁰ Kür, birebir aileden kişileri almadığını belirtse de karakterlerin kim olduğunu çözmek zor değildir. Kür, kuzeni Emine Işınsu ve teyzesi Halide Nusret'i olumsuz yansıtırken, annesi İsmet Kür, sevecen bir karakterdir.¹³⁵¹ Ancak, İsmet Kür, romana tepki gösterince Kür, yayınlamaktan vazgeçer.¹³⁵²

1980'de 12 Eylül Darbesi olur. Üniversitede sıkıyönetim ilan edilir.¹³⁵³ Kür'e göre 12 Eylül darbesinde mağdur olanlar masum değildir. Darbeyi, 12 Mart muhtırası dönemiyle kıyaslayan Kür, şu şekilde bir yorum yapar: ¹³⁵⁴

“12 Mart niye verdi bu ilhamı söyleyeyim. Bir kere yaşım daha yakındı onlara. Bir de onlar gerçekten çok idealist ve çok masumdular....Bir tek insan öldürmeden asıldı bu çocuklar, bombalandılar. Sinan, Deniz, Hüseyin, Yusuf, Mahir... Bunlar benim içimi yakan olaylardır. 12 Eylül'de kimse benim içimi yakmadı. Orada da gençler öldü ama onlar biraz yırtıcı geldi bana. 12 Mart'ta olan o masumiyet yoktu onlarda.”

Kür, 12 Mart solcularını masum gördüğünü sonradan söylemesine rağmen o dönemde eleştirmiştir. Yarın Yarın romanında, solcuların yöntemlerinin yanlış olduğunu yansıtmaya çalışır. 1970'ler solu, bir idealizmin peşindedir ancak, teoriyi eylem kılavuzuna indirgeyen pragmatist bir yaklaşım sergileyerek sosyalizmi vülgarize etmişlerdir.¹³⁵⁵ 1960'lara doğru Nazım Hikmet ve Zekeriya Sertel, Moskova'ya gittiklerinde Rus komünizminin gerçek yönleri ve sefaleti ile karşılaşır. Sertel 1968'de Rus biçimi sosyalizm ile ilgili bir kitap çıkarır ancak

¹³⁴⁹ Pınar Kür, Halide Nusret'in oğlu Ergun'u katmamış olmalı.

¹³⁵⁰ Pınar Kür, Cebecideki Ev, Varlık, S. 891, Aralık 1981, s.25-28; “Yayımlanmayan Roman Ölüm Eşiği'nden”, Sanat Olayı, S.22, Mart 1984, s.40-44.

¹³⁵¹ Pınar Kür, Nazlı Hanım'ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi Özel Arşiv Koleksiyonu

¹³⁵² Söğüt, a.g.e., s.235,236; Fatma Oran, “Yayımlanmayan Roman Ölüm Eşiği”, *Sanat Olayı*, S.22, Mart1984, s.39.

¹³⁵³ Söğüt, a.g.e., s.247.

¹³⁵⁴ Osman Akınhay, “Şükrü Argın ile Söyleşi: Edebiyat 12 Eylül'ü Kalben Destekledi”, Osman Akınhay'dan naklen, <https://birikimdergisi.com/guncel/242/sukru-argin-ile-soylesi-edebiyat-12-eylul-u-kalben-destekledi> e. t. 09. 05. 2023.

¹³⁵⁵ Tanıl Bora, “Uzmanlaşma İle Popülarizasyon Arasında Aydın”, *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce*, C.9, Dönemler ve Zihniyetler, Edtr.Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay. İstanbul, 2022,s.129

eleştirilir.¹³⁵⁶ Buna rağmen komünizm, kitlesel bir eyleme dönüşür. Üniversiteden, gecekondlu mahallelerine, işçi kesimlerini kapsayan bir örgütlemeye gidilir.¹³⁵⁷

Kür, 1981’de Yazko Yayınları’ndan *Bir Deli Ağaç* adlı öykü kitabını yayınlr. 1982’de Sanat Olayı dergisinde kadın yazarların toplumsal gelişmeler karşısındaki tutumlarına dair görüşlerinin alındığı bir soruşturmaya katılan Kür, kadının kişiliğini bulmasının, cinsel kişiliğine kavuşmasına bağlı olduğunu düşünür. Kür, yeni Anayasa’dan sanatçıya, düşünceye ve özgürlüğe saygıyı kapsayan kanunlar çıkmasını temenni eder.¹³⁵⁸ Ancak, 1980 darbesinden sonraki gelişmeler tam tersine, Kür’ün yazarlık hayatını olumsuz etkiler. Yarın Yarın, bu yazıdan birkaç ay sonra, komünizm propagandası yaptığı için yasaklanır.¹³⁵⁹

Kür, 1983’te Can Yayınları’ndan *Akışı Olmayan Sular* adlı öyküsünü yayınlr. Kür, bu eseri, İsmet Bozdağ’ın intihar eden kızı Rümeysa’ya ithaf eder.¹³⁶⁰ Konuları genelde aşk, aldatma üzerine olan öykülerden *Bir Deli Ağaç*, *Yaz Gecelerinde Keman*, *Bir Ayrılık* şarkısı en sevilen öyküleridir. Akışı Olmayan Sular’daki bazı öyküleri daha önce Yazko Edebiyat’ta yayınlr.¹³⁶¹ Bir Deli Ağaç, Kür’ün oturduğu apartmandaki ağaçtır. Kür, diğer öykülerinde de bu ağaç ve apartmanı kullanır.¹³⁶² Dolayısıyla Kür, öykülerini kendi yaşamından, çevresinden edindiği izlenimlerden oluşturmuştur. Kür’ün öykü kitapları üzerine olumlu yazılar yayınlr.¹³⁶³ Füsun Akatlı, Kür’ün yeni bir öykücülük anlayışı getirmese de kendisine özgü olduğuna işaret eder.¹³⁶⁴ Ancak Kür’ün öykü kitapları, her kesimden beğeni almaz. Örneğin solcu çevre, öykülerin

¹³⁵⁶Zekariya Sertel, *Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm*, İletişim Yay., İstanbul,1993.

¹³⁵⁷Tanel Demiral, 1940-1980 Dönemi Sol ve Sağ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.9, Dönemler ve Zihniyetler*, Edtr.Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yay.,İstanbul, 2022,s.440.

¹³⁵⁸ Söyleşiye Pınar Kür’den başka, Nezihe Meriç, Füzuran, Tomris Uyar, Füreya Koral ve daha başka yazar ve sanatçılar katılmıştır. Şükran Kurdakul, “Toplumsal Gelişmeler Karşısında Kadın Sanatçılarımız”, *Sanat Olayı*, S.14, Şubat,1982, s.53-75.

¹³⁵⁹ “Yarın Yarın Adlı Roman Dokuzuncu Kolordu Bölgesinde Yasaklandı”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1982, s.4.

¹³⁶⁰Söğüt,a.g.e.,s.254-256.

¹³⁶¹Pınar Kür, “Kısa Yol Yolcusu”, *Yazko Edebiyat*, C.3, S.16, Şubat 1982,s. s.22-33; “Son Çizgi”, *Yazko Edebiyat*, C.4, S.24, Ekim 1982,s. s.28-37.

¹³⁶²Söğüt, a.g.e.,s.254.

¹³⁶³ Sevginin ve Ölümün Öyküleri, *Milliyet Sanat*, S.22, Nisan 1981,s.45; Akışı Olmayan Sular, *Milliyet Sanat*, S.97, Haziran 1984,s.44; Fatma Akerson, Durağandan Sürece Geçiş, Pınar Kür’ün Bir Öyküsü Üzerine, *Çağdaş Eleştiri*, S.7,1982,s.40-41;Necmettin Sevil, Akışı Olmayan Sular, (Tanıtım), *Çağdaş Eleştiri*, S.9, 1982,s.7; Fatih Özgüven, “Akışı Olmayan Sular”, *Hürriyet Gösteri*, S.30, Mayıs1983, s.70 ; Fatih Özgüven, “Hikaye Uzamında Hareket Pınar Kür Hikayeciliğine Özel Bir Bakış”, *Günümüzde Kitaplar*, S.6,1984,s.32-34; “Pınar Kür Üzerine (Görüşler; Tahsin Yücel, Hilmi Yavuz, Akşit Göktürk, Enis Batur)”, *Günümüzde Kitaplar*, S.6,1984,s.34,35.

¹³⁶⁴Akatlı, a.g.e., s.115,116.

politik olmamasını eleştirerek, gece kadınlarının melankolik yaşamlarını devrimci edebiyat olarak görmez.¹³⁶⁵ Kür'ün, bir söyleşideki sözleri, öykülerinin açılımlarını vermekle birlikte dönemin aydın-yazarlarının psikolojik tahlilini de yapar. Kür'e göre az gelişmiş ülkelerin yazarlardaki en belirgin özellik, kendisini çevresi içinde aşırı beğenirken, dünya çapında küçümseme durumudur. Özgün olmak için kişinin kendisinin bir şeyler ortaya çıkarması gerektiğini düşünen Kür, Türkiye ortamının, özgürlük ve medeniyet açısından eksik olduğunu vurgular. Aynı dergide Kür'ün görüşlerini yansıtan bir öyküsü de yer alır.¹³⁶⁶

Kür'ün, Yarın Yarın adlı romanı, 1984'te mahkemede beraat etmesine rağmen askeri yargıtay kararı bozar. Ancak yeniden beraat kararı çıkar.¹³⁶⁷ Akışı Olmayan Sular, 1984'te Sait Faik Öykü Ödülü'nü kazanır.¹³⁶⁸ Kür, bu dönemlerde edebiyat çevresinde ünlenir, ancak kendisinin yakın gördüğü iki isim vardır; Demir Özlü ve Nezihe Meriç. Kür, devrimci eleştirilerine rağmen bu dönemde siyasi olarak sol görüştedir, F Tipi cezaevleri, Irak Savaşı protestolarına katılır.¹³⁶⁹ Ancak Kür, daha çok kadınların hak ve özgürlükleri üzerine eğilir.

Kür, *Kadın*, *Playboy*, *Milliyet* gibi dergi ve gazetelerde de röportaj yapar.¹³⁷⁰ 1983'te Hürriyet Kelebek'e isimsiz olarak bir fotoroman yazar.¹³⁷¹ 1984'te Aydınlar Dilekçesi'ne imza attığı için üniversiteden atılır. Yarın Yarın'ın yasaklı olduğu bu döneme kadar Fransa'ya gitmeyi düşünen Kür, bir yandan Jack London, Van Gogh gibi yazarların eserlerini çevirir. 1986'da Amerika'ya gider, bir süre arkadaşlarının yanında kalır.¹³⁷² Aynı yılda "*Bitmeyen Aşk*" adlı romanını yayınlar. Roman, Sinan ve Nilgün adlı karakterlerin aşk hikayesini konu alır. Kür, bu romanıyla, iki kişi üzerinden aşkın irdelenmesine çalışır.¹³⁷³ Ancak, Burhan Günel, *Bitmeyen Aşk*'ın, kendi

¹³⁶⁵Söğüt, a.g.e., s.236,237.

¹³⁶⁶Fatih Özgüven, "Pınar Kür İle Söyleşi", *Hürriyet Gösteri*, S.22, Eylül, 1982, s.13-15; Pınar Kür, "Ben Çok İyi Yazarım Hem De ne Güzel Yazıyorum", *Hürriyet Gösteri*, S.22, Eylül, 1982, s.9.

¹³⁶⁷"Pınar Kür ve Romanı İkinci Kez Beraat Etti", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1984, s.6; Söğüt, a.g.e., s.295.

¹³⁶⁸"Sait Faik Ödülü", *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1984, s.1; "Yazar pınar kür Sait Faik Ödülünü Aldı", *Milliyet*, 14 Mayıs 1984, s.9; Söğüt, a.g.e., s.261

¹³⁶⁹Söğüt, a.g.e., s.236,237.

¹³⁷⁰Söğüt, a.g.e., s.269-275.

¹³⁷¹"Bir Günah Gibi", *Hürriyet Kelebek*, 16 Ekim 1983; Söğüt, a.g.e., s.305.

¹³⁷²Söğüt, a.g.e., s.298-300.

¹³⁷³Fusun Akatlı, "Bitmeyen Aşk ve Anlatıcı Sorunu Üzerine Yeni Bir Yaklaşım", *Hürriyet Gösteri*, S.69, Ağustos 1986, s.27,28; Gürsel Aytac, "Yoğun Bir Aşk Romanı", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1986, s.5.

yazdığı *Eski Desenler* adlı romandan çalıntı olduğunu iddia eder.¹³⁷⁴ Kendisine hakaret ettiği için ayrıca Kür'e tazminat davası açar ve kazanır. Kür ise Günel'in iddiasını kabul etmez.¹³⁷⁵ Günel, *Benzer Romanlar* adlı kitabında Kür'ün ve kendi romanının benzer yönlerini karşılaştırır.¹³⁷⁶ Kür'ün eseri Günel'den birkaç ay daha önce çıkar.¹³⁷⁷

Kür'ün, 1986 seçim sürecinde, "Halkımıza" başlığı ile yayınlanan bildiriye imza atarak SHP'ye destek verdiği anlaşılmaktadır.¹³⁷⁸ Kür, bir yandan sinema dünyası ile de yakınlaşır. Asılacak Kadın, Başar Sabuncu'nun yönetmenliğinde sinemaya uyarlanır. Başrolde Müjde Ar oynar. Ancak henüz galasında, film kötülenir. Bununla birlikte Bitmeyen Aşk ve Asılacak Kadın adlı eserleri müstehcen olduğu gerekçesiyle toplatılır. Kür, mahkemede yargılanır.¹³⁷⁹ Kür, bu süreçte Yazarlar Sendikası'ndan destek görmez, eserlerinin yasaklanmasını "*Çocuklarımın öldürülmesi*" şeklinde yorumlar.¹³⁸⁰ Kür'ün dışında, Erdal Öz, Can Yücel, Ahmet Altan gibi yazarların eserleri de yasaklanır. Erdal Öz, Kür'ün yayıncısı olduğu için ayrıca bu davalardan da yargılanır.¹³⁸¹ Kür, 1988'de beraat eder ancak, 1990'a kadar eserleri yasaklı kalacaktır. Bununla birlikte eserdeki bazı bölümler çıkartılır.¹³⁸²

1987'de Kür'ün, Yarın Yarın adlı romanı sinemaya aktarılır. Murat Somer'in senaryolaştırdığı filmin yönetmeni Sami Güçlü'dür. Kür, filmi beğenmez. Anlatmak istediğini vermediğini düşünür. Kür, 1987'de Feyzi Tuna'ya *Bir Kadın Bir Hayat* adlı bir film senaryosu yazar. Başrollerde Türkan Şoray oynayacaktır. Ancak Kür'ün çizdiği feminist kadın karakteri Tuna'ya uymaz. Yönetmenle aralarında polemik yaşanır.¹³⁸³ Kür, "*Türkan Şoray, senaryoyu benim yazdığım gibi oynasaydı, Müjde Ar gibi bir oyuncu karakteri çıkacaktı.*" şeklinde yorum yapar. Kür, daha önceki yıllarda, alanında zirve isimlerin yer aldığı nehir romanında Türkan Şoray'ı yazacaktır. Ancak

¹³⁷⁴ "Edebiyat Dünyasında Kör Dövüşü", *Milliyet*, 11.09.1986; Söğüt, a.g.e., s.324,325.

¹³⁷⁵ "Pınar Kür'e, Hakaretten Altı Ay", *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1988, s.6; Söğüt, a.g.e., s.324,325.

¹³⁷⁶ Burhan Günel, *Benzer Romanlar*, Kerem Yay., Ankara,1986.

¹³⁷⁷ Kür'ün ve Günel'in romanlarının karşılaştırılması için; Pınar Kür, *Bitmeyen Aşk*, Can Yay., 1986; Burhan Günel, *Eski Desenler*, Kerem Yay., Ankara,1986.

¹³⁷⁸ "Halkımıza", "SHP'ye 43 İmzalı Destek Bildirisi", *Cumhuriyet*,21 Eylül 1986, s.2,8.

¹³⁷⁹ Bitmeyen Aşk Yargılandı, *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1987, s.11; "Pınar Kür Asılacak Kadın İçin Yargılanıyor", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1987, s.10; Söğüt, a.g.e., s.297,298.

¹³⁸⁰ Söğüt, a.g.e., s.288; "Asılacak Kadın Toplatıldı", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1987, s.8.

¹³⁸¹ Yalçın Pekşen, Duyduk Gördük, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1987, s.9.

¹³⁸² Söğüt, a.g.e.,s.291; "Bitmeyen Aşk Aklandı", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1988,s.12.

¹³⁸³ Söğüt, a.g.e.,s.306-316; "Şoray-Ünal Çiftinin Son Filmi", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1990,s.4.

Şoray'ın menajeri Rüçhan Adlı, metne müdahale edince Kür, kabul etmez. Böylece proje kalır.¹³⁸⁴ Kür 1988'de Tomris Giritlioğlu'nun yönettiği *İşte Beyoğlu* adlı belgesel filmde de oynar.¹³⁸⁵ Aynı yıl Amerika'ya gider, New York hakkında bir yazı dizisi hazırlayarak, Hürriyet gazetesinde yayınlar. Yine Hürriyet gazetesine Yeşilçam fotoromanları hazırlar.¹³⁸⁶

Kür, 1988'de Cönk dergisinde köşe yazıları yazar. Kür, bu dönemlerde sanatta sansür konulu bir panele katılır.¹³⁸⁷ Aynı yılda üniversiteye geri döner.¹³⁸⁸ Bu yıl aynı zamanda "Bir Cinayet Romanı" adlı ilk polisiye romanını yayınlar. Polisiye edebiyata ilgisi, Agatha Christie, Tolstoy gibi yazarlardan gelir. Bu yazarların kurgusal deneyimlerinden faydalanır. Kür, Türkiye'de kendi romanına kadar bir polisiye edebiyatı olmadığını söyleyerek iddialı konuşur. Kür'e göre, Türkiye'deki sorgulama, cinayeti çözme hususları çok basit, ilkel kurallarla yapılmaktadır, cinayetler fevri olarak işlenir ve bir Fransız edebiyatı gibi çözümleme yapılmaz.¹³⁸⁹

Kür'ün romanı, polisiye bir roman yazmak isteyen Akın Erkan adlı bir yazarın, kahramanlarını gerçek hayattan tanıdığı kişilerden seçerek, onların günlükleri üzerinden inşa etmesi üzerine kuruludur. Bu arkadaşlarından biri Emin Köklü'dür. Kurguya göre cinayet bir kadın tarafından işlenir.¹³⁹⁰ Füsün Akatlı romanın yazınsal düzlemi açısından özgün bulur.¹³⁹¹ Berna Moran ise postmodern polisiye romanları kategorisinde değerlendirir.¹³⁹²

Kür, 1989'da Sam Shaperd'in yazdığı *Aç Sınıfın Laneti* oyununu çevirir.¹³⁹³ Kür ayrıca yönetmenliğini Selim İleri'nin yaptığı *Hiçbir Gece* adlı filmde kısa bir sahnede, muhabir rolünü oynar.¹³⁹⁴ Kür, bu dönemlerde siyasal gelişmelerle de yakından ilgilenir. 1989'da, Çağdaş Yaşamı Destekleyenler Derneği'nin düzenlediği

¹³⁸⁴Söğüt, a.g.e.,s.309-311.

¹³⁸⁵ "İşte Beyoğlu", *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1988.

¹³⁸⁶Söğüt, a.g.e.,s.310-318.

¹³⁸⁷ "Sanat ve Sansür", Panel, Erdal Öz, Işıl Özgentürk, Pınar Kür, Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu, 23 Mayıs 1988.

¹³⁸⁸Söğüt, a.g.e., s.302.

¹³⁸⁹Söğüt, a.g.e., s.322,323,333.

¹³⁹⁰ Fatma Erkman Akerson, "Bir Cinayet Romanı'nı Eleştirmek", *Hürriyet Gösteri*, S.101, Nisan 1989, s.62-64.

¹³⁹¹ Füsün Akatlı, "Bir Cinayet Romanı", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1989, s.5.

¹³⁹² Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, Yayına Haz. Nazan Aksoy, Oya Berk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.108.

¹³⁹³"İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları, Aç Sınıfın Laneti", *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1989, s.10.

¹³⁹⁴Söğüt, a.g.e., s.348.

“Laiklik İçin Mektup” başlıklı imza kampanyasına katılır.¹³⁹⁵ Kür, aynı yılda cezaevlerindeki açlık grevine destek olmak için on kadın yazarla, Taksim’de kitaplarının üzerine siyah boya dökerek, hükümeti istifaya çağırır.¹³⁹⁶ Kür, bu dönemde ayrıca Türkiye Yazarlar Sendikası’ndan istifa eder. Aziz Nesin’in, Tomris Uyar’a sözlü saldırıda bulunması bir neden gibi görünür. Ancak daha öncesinde de Kür’le birlikte 2000’e *Doğru* adlı dergide, Tomris Uyar ve İnci Aral’ın katıldığı soruşturmada, sendikanın üyelerin parasını yediği, dış seyahatlere çıkmak için kullandığı türünde iddialarda bulunulur. Nesin, istifa etmek ister ancak yönetim kurulu ikna eder. Nesin ise, Kür’ün sendikayla hiç ilgilenmediğini iddia eder.¹³⁹⁷

3.3.7.5. 1990’lardan Günümüze Pınar Kür’ün Yaşamı

Kür, 1990’lı yılların başlarında edebi faaliyetlerini sürdürür. Sanat etkinliklerine ve TV programlarına katılır.¹³⁹⁸ Çeviri yapmaya devam eder. Kür, siyasi dengelerin değişmesinin karşısındadır, devlet sanatçılığını reddeder, düşünce özgürlüğü yürüyüşlerine katılır.¹³⁹⁹ 1995’te, Zülfü Livaneli, Doğu Ergil, Yaşar Kemal vb. isimlerin yer aldığı *Yine Düşünce Yine Türkiye* adlı kolektif eserde Kür’ün de bir yazısı yayınlanır.¹⁴⁰⁰

Kür, 1991’de, Sabah gazetesinde, Yarın Yarın’ın fotoroman olarak yayınlanması üzerine, telif davası açar, maddi tazminat alır.¹⁴⁰¹ Kür, Cumhuriyet gazetesine yapılan soruşturmaya karşı, destek verenler arasında da yer alır.1992’de Boğaziçi Üniversitesi’nde karşılaştırmalı ders veren Kür, 1993’te Bir Cinayet Romanı’nın devamı olan *Sonuncu Sonbahar’ı* yayınlar. Romandaki karakterlerden Akın Erkan ve Emin Köklü evlidir. Akın, aşk romanı, Emin ise polisiye romanı

¹³⁹⁵ Laiklik İçin Mektup, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1989, s.1,15.

¹³⁹⁶ Kadın Yazarların Eylemi, 6 Ağustos 1989, *Cumhuriyet*, s.15.

¹³⁹⁷ İşte Kurultay İşte Açık Kürsü, *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1989, s.5; “TYS’de Tartışmalı Kurul”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1989, s.5; “TYS’den Beş İstifa”, *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1989, s.14.; Uyar- Nesin Davası, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1990, s. 5. Aziz Nesin, bir eserinde bu süreci anlatır: Aziz Nesin, *Bir Vicdan Davası*, Adam Yay., İstanbul,1998.

¹³⁹⁸ Bu faaliyetlere örnek olarak şunlar verilebilir: “Berlin Okuma Günleri”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1992; “Yazarlığı Yüzünden Kovuşturma Açılanlar, Basın Müzesi Sergisi”, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1991; *Değişen Sanat*, TV2, 2 Eylül 1991; *Ayna Ayna*, İnter Star, 11 Ocak 1993, *Stüdyoda Buluşalım*, Kanal 6,11 Mart 1993.

¹³⁹⁹ “Yazarlar Özgürlük İçin Yürüdü”, *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1990, s. 1,17; “Düşünceye Saygı Şiddete Son Yürüyüşü”, *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1990, s.1,18.

¹⁴⁰⁰ Pınar Kür, “Düşünmeme Özgürlüğü”, *Yine Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye*, Can Yay., İstanbul,1995, s.114-116.

¹⁴⁰¹ Söğüt, a.g.e., s.277; “Pınar Kür’den Sabaha Dava”, *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1991, s.14.

yazmak ister. Kür, Yarın Yarın'daki Aysel karakterini bu romana alır. Ancak karakteri oluşturan gerçek isim Kür'ün yıllar önce biyografisini hazırladığı Türkan Şoray'dır.¹⁴⁰² Aysel'in eşi olan Ateş Altındal'ın öldürülmesi üzerine roman ilerler. Akın'ın aşk filmi ise romantik Türk filmlerine bir göndermedir.¹⁴⁰³

Kür, Bir Cinayet Romanı'nın ana tezlerinden birinin; “*Sanatla yaşamın karşıtlığı olması, sanatın yaşamı yansıtmadığını anlatmak*” olduğunu belirtir. Sonuncu Sonbahar ise romanı yansıtır. Bununla birlikte Kür'e göre iki romanı da polisiye değil, cinayet romanıdır. Kür, bu romanlarda ayna tekniğini kullanır.¹⁴⁰⁴ Başka bir söyleşide Kür, romanın beş yıl sonra çıkmasının nedenini, Türk toplumundan kopmasına bağlar. “*Yerimi bulamıyorum bu toplumda*” diyen Kür, romanları hakkında yazı ya da eleştiri çıkmamasını sorunlu bir durum olarak görür.¹⁴⁰⁵ Buna rağmen Kür'ün bu romanı, olumsuz bir örnek olarak şiddet içerikli romanlar arasında gösterilir.¹⁴⁰⁶

Kür, 2004'e kadar roman yazmaz. Emekliliğini isteyerek Ayvalık'a yerleşir. Bu arada göğsünde kanserli bir kitle çıkar ve ameliyatla alınır. Uzun bir süre kemoterapi görür ve hastalığı atlatır.¹⁴⁰⁷ Kür, bu dönemlerde *Theo'ya Mektuplar* (Vincent Van Gogh), *Bir Aşkın Anatomisi* (M.Heidigger, H.Arendt), *Tutku* (JeanteWinterson) vb. eserleri çevirir. Bu arada oyuncu olan oğlu Emrah, Fazilet Onat ile evlenir. Kür, 2002'de Bilgi Üniversitesi'nde, Okuma-Yazma-Yazarlık kursunda görev alır. Kurs, sonradan ders müfredatına konulur.

Kür, 2004'te *Hayalet Hikayeleri* adlı kitabını yayımlar. Kür, on yıldır yazmamasını, küskünlük olarak niteler, yazmamayı bir eylem olarak görürken, kendi yaşamının da dramatikleştiğini hisseder. Kür, yazmanın verdiği sonuçlardan mutsuzken, yazamamanın verdiği boşluktan da mutsuzdur. Bu nedenle yeniden yazmaya başlar. *Hayalet Hikayeleri* adlı eserinde, mekân olarak Ayvalık'tan

¹⁴⁰²Söğüt, a.g.e., s.311,354.

¹⁴⁰³Pınar Kür, *Sonuncu Sonbahar*, Everest Yay, İstanbul, 2004.

¹⁴⁰⁴Ece Algan, “Sonuncu Sonbahar, Pınar Kür Söyleşi”, *Varlık Kitap Eki*, S.11, Nisan 1993, s.8,9.

¹⁴⁰⁵Ahu Entmen, “Son Kitabı Sonuncu Sonbahar İle Roman Sanatıyla Hesaplaşmayı Gündeme Getiren Pınar Kür: Yazmak Eylemini Seviyorum”, *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1992, s.11.

¹⁴⁰⁶Pervin Kaplan, “Sanatta Bile Şiddet Var”, *Radikal*, 16 Mart 1998.

¹⁴⁰⁷Söğüt,a.g.e.,s.348-351

esinlenir.¹⁴⁰⁸ Kür, her bir eserinin üslup olarak birbirinden farklı olduğunu belirtir.¹⁴⁰⁹ Ancak Füsün Akatlı'ya göre, bu eserin arka planı, ilk hikâye kitaplarına benzer.¹⁴¹⁰ Nitekim karakterlerin ruhsal boyutları, çıkmaza düşmeleri, Kür'ün hemen her eserinin ortak noktasıdır. Pınar Kür'ün öykülerindeki karakterlerin büyük bölümü bir tür “yaşamazlıktan” mustariptirler, canlı olsalar da yok gibidirler.¹⁴¹¹

Atilla Dorsay, Kür'ün bu eserini beğenerek; “*Birçok düzeyde birden gelişen, bir dil mühendisi tavrıyla, karmaşık, yoğun, neredeyse şaşırtıcı yapıları ve anlatım ustalıkları*” şeklinde değerlendirir.¹⁴¹² Kür ise, bu eserinin çok beğenilmediğini dile getirerek, okur tarafından kavranamayacağını bildiği halde yayınladığını ifade eder. Kür, eserlerini “*Okur ne istiyor düşüncesinden hareketle yazmadığı için bu yönde bir kaygısı olmadığını*” belirtirken bir yandan da unutulmak endişesini taşır. Kür, aynı zamanda, dönemin edebiyatının ticarileştiğini düşünür. Bununla birlikte edebi ve okuyucu kuşağın değişmesini de 1980 Darbesi ve sonrasındaki değişimlere bağlar. Kür'e göre kolaya kaçan, her şeyi basitleştiren bir kuşak vardır.¹⁴¹³

Kür, 2004'te, beş ayrı yazarın yazdığı “Beşpeşe” adlı bir roman projesinde yer alır.¹⁴¹⁴ Roman; her bir yazarın kendi üslup ve tarzına göre yazdığı aşk teması üzerine kuruludur. İlk bölümde Murathan Mungan, romanın başlangıcını oluşturur. Sırasıyla Faruk Ulay, Elif Şafak, Celil Oker ve Pınar Kür diğer bölümleri yazar. Kimse kendisinin dışındaki yazılara müdahale etmez. Türkiye’de ilk örneği yapılan bu tekniğe “nesne-kitap” tanımlaması yapılır.¹⁴¹⁵ Roman, Zehra karakterinin annesinin ölümü ve çözümünü konu alır.

¹⁴⁰⁸Söğüt, a.g.e., s.357,358,359,362.

¹⁴⁰⁹İdil Önemli, “Hayalet İmgesiyle Üslubu Yoğurarak Farklı Bir Anlatıma Ulaşabilirim Diye Düşündüm, Pınar Kür”, *Varlık* C.72, s.1162, 2004, S.22,23. Aynı sayıda Nazan Aksoy’un da yazısı vardır. Nazan Aksoy, Hayalet Hikayeleri Üzerine, *Varlık* C.72, s.1162, 2004, S.26,27.

¹⁴¹⁰Füsün Akatlı, *Rüzgara Karşı Felsefe*, Kırmızı Yay., İstanbul, 2007, s.210.

¹⁴¹¹Behçet Çelik, Pınar Kür’ün Öyküleri, <https://t24.com.tr/k24/yazi/pinar-kur-un-oykuleri,3419>.

¹⁴¹²Atilla Dorsay, “Onun Hayaletleri Çok Başka” *Sabah*, 11 Ağustos 2004, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/08/11/cp/gnc116-20040808-102.html>.

¹⁴¹³Söğüt, a.g.e., s.334,335,339,360,361.

¹⁴¹⁴Murathan Mungan, Faruk Ulay, Elif Şafak, Celil Oker, Pınar Kür, *Beşpeşe*, Metis Yay., İstanbul,2004.

¹⁴¹⁵Söğüt, a.g.e., s.367,368; “Sema Arslan, Murathan Mungan, Faruk Ulay, Elif Şafak, Celil Oker, Pınar Kür, Beşi Bir Romanda” *Milliyet Sanat*, Haziran 2004, <https://www.metiskitap.com/catalog/interview/2906>; Roman hakkında diğer yazılardan biri de şudur: Asuman Kafaoğlu Büke, Yazın Sanatı; “Beşpeşe”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, S.753, 22 Temmuz 2004, s.3.

2006'da Kür'ün, Mine Söğüt'le nehir söyleşisi yayınlanır. Aynı yıldan itibaren Ayvalık Müzik Akademisi'nde yazarlık atölyesi kursları verir. Kür, yine bu yıl içinde cinayet üçlemesinin son kitabı *Cinayet Fakültesi*'ni yayınlar. Kür, ilk romanı yazarken aslında böyle bir üçleme düşünmez.¹⁴¹⁶ Bu romanda Emin Köklü emekli olur ve bir kasabaya yerleşir, eşi ile ayrılır. Kasabada Narin adlı biri ile tanışarak yakınlaşır. İstanbul'da bir üniversitede seri cinayetler işlenir. Kurbanlardan biri Narin'in yeğenidir. Böylece İstanbul'a giderler ve araştırma yapmaya başlarlar.¹⁴¹⁷ Romanın ilk sayfalarında, Kür'deki *unutulmuş yazar psikolojisinin* izlerine rastlanır. Füsun Akatlı, Kür'ün cinayet romanlarını bir yap-boz şablonuna benzetir ve “*postmodern deneme*” olduğuna işaret eder.¹⁴¹⁸ Kür ise, okuyucuda ucu açık, sonu belirsiz bir etki bırakarak yazmaya çalıştığını ifade eder.¹⁴¹⁹

Kür, 2007, 2009 yıllarında NTV'de *Haydi Gel Bizimle Ol* adlı TV programının sunucularından biri olur. Kür'den başka Çiğdem Anad, Aysun Kayacı ve Müjde Ar'ın yer aldığı tartışma-sohbet programına ünlü isimler davet edilir. Programın konsepti popüler tartışmalar üzerine kuruludur. Programda, Kür'ün, kültürel birikimi, feminist bakış açısı, siyasi gelişmeler karşısındaki tutumu dikkat çeker.¹⁴²⁰ Program, 2009 başlarında yayından kalkar. Kür, 2022'de yaptığı bir söyleşide programın yayından kalkmasına, kendisinin neden olduğunu belirtir. Kür, programdan çıkartılmak istenince Müjde Ar, Kür'ün arkasında durur.¹⁴²¹ Kür, 2010 yılında edebiyat dalında “Türkan Saylan”, 2013'te ise “13. Ankara Öykü Günleri Onur Ödülü'nü” alır.¹⁴²² 2013'te annesini kaybeder.

Kür, dönemin siyasi iktidarından memnun değildir. Giderek mufazakarlığın yükselmesi, Kür'ün tepkilerini dile getirmesinde etkili olur. Kür, 2014'te, CNN Türk'te Enver Aysever'in programına katılarak siyasi düşüncelerini dile getirir.¹⁴²³

¹⁴¹⁶Gamze Akdemir, “Pınar Kür'le Cinayet Fakültesi Üzerine Konuştuk”, *Cumhuriyet Kitap Eki*, S.877, 7 Aralık 2006, s.8.

¹⁴¹⁷ Pınar Kür, *Cinayet Fakültesi*, Everest Yay., İstanbul,2009.

¹⁴¹⁸ Akatlı, a.g.e., s.214.

¹⁴¹⁹ Akdemir, a.g.m., s.8.

¹⁴²⁰https://www.youtube.com/watch?v=PEljTnp8roM&ab_channel=fikarme e.t. 8.5.2023.

¹⁴²¹ Nilüfer Bıyıklı, “Başka sohbetler; Pınar Kür”, *Tele 2*, 10 Eylül 2022, https://www.youtube.com/watch?v=z7tOOjMju5I&ab_channel=Tele1 e.t. 8.5.2023.

¹⁴²² Türkan Saylan Ödülleri Verildi, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 2010, s.8; 13. Öykü Günleri Başlıyor”, *Cumhuriyet*, Kültür Sanat, 29 Nisan 2013, s.2.

¹⁴²³ Enver Aysever, “Aykırı Sorular”, *CNN Türk* 8.4.2014, https://www.youtube.com/watch?v=iPEsunU6H3c&ab_channel=CNNT%C3%9CRK.

Kür'e göre, iktidar ve eğitim görmeyenler aydınlara sıcak bakmaz. Kür, sol aydınlardan hükümete yakınlık kuranları da eleştirir. Kür, kapalılığı gerici olarak niteleyerek, kapalı kadınlar ile playboy dergilerine poz veren kadınların kendilerini nesne olarak görmeleri, birinin erkeklere hoş görünmeme diğerinin de tam tersini istemesinden dolayı aynı zihniyete sahip olduklarını düşünür. Kür, kapalılığın inançta yeri olmadığı görüşünü savunur. Bu dönemdeki gezi olaylarında gençlerin heyecanını, solun dirilmesi açısından ümitli bulan Kür, bu heyecanla 2009'da yazmayı bıraktığı romanı, yeniden yazmaya başladığını ifade eder. Kür'e göre, iktidar-aydın ilişkisinde hükümetler, okuyan insanı istemez, zira muhayyilesinin gelişeceği için ona hükmetmek zorlaşır. Kür'ün programda kapalıları karşı söylemi hem sosyal medyada hem siyasi çevrede tepki çeker.¹⁴²⁴ Ahmet Hakan, Kür'ün, örtü karşıtlığını ortaya dökerek, hükümetin tam da istediği söylemleri öne çıkardığını belirtir.¹⁴²⁵ Hikmet Çetinkaya gösterilen tepkileri eleştirir.¹⁴²⁶ Kür, Twitter hesabında özür diler.¹⁴²⁷ Ancak bu açıklama, Kür'ün fikirlerinin değiştiği anlamına gelmez. Zira daha sonra yaptığı bir söyleşide sözlerinin arkasında durur ve örtünmeyi ve soyunmayı aynı terazide görmesinin nedeninin, kadın haklarına aykırı oluşu ve erkek egemenliğinin kabul edilmesinin yanlışlığından dolayı olduğunu belirtir. Ancak Kür'ün bu mantığı da çelişkilidir.¹⁴²⁸ Zira Söğüt ile yaptığı söyleşide, Atilla İlhan'la yaptığı görüşmeye giderken süslendiğine işaret eder.¹⁴²⁹ Bu durumda Kür'ün bir erkek nazarında beğenilme isteği, savunduğu görüşlerle çelişkilidir. Kür, siyasi düşüncelerini Twitter üzerinden de dile getirir. Ancak ilk hesabı söylemlerin hakaret içermesinden dolayı yasaklanır. 2014 Nisan-Mayıs aylarında kullandığı görülen ikinci hesabında ise Muharrem İnce, Nazlı Ilıcak, Feyzi Tunaoglu gibi isimlere hakaret ettiği görülür.¹⁴³⁰

Kür, 2016'da Sadık Bey adlı son romanını yayınlar.¹⁴³¹ Ancak Kür, romanı yazmaya 2012'de başlar. Bu arada beli kırılır ve iki ameliyat geçirir. Son romanının

¹⁴²⁴T24 Haber, 9 Nisan 2014; [Pınar Kür: Başörtülü kadınlarla Playboy'a çıplak poz verenler aynı zihniyette! \(t24.com.tr\)](http://pinar.kur.başörtülü.kadınlarla.playboy'a.cıplak.poz.verenler.aynı.zihniyette!(t24.com.tr)).

¹⁴²⁵Ahmet Hakan, Bir Ak Parti Hizmetkari Olarak Pınar Kür, Hürriyet, 10 Nisan 2014, <https://www.hurriyet.com.tr/bir-ak-parti-hizmetkari-olarak-pinar-kur-26189845>.

¹⁴²⁶ Hikmet Çetinkaya, Politika Günlüğü; Sahtekarlar Düzeni, Cumhuriyet, 11 Nisan 2014, s.5.

¹⁴²⁷<https://twitter.com/pinarkr1/status/455839187044802560> e.t.09.05.2023.

¹⁴²⁸ Sinem Burgu, Aydınlar Gericiliğe Karşı Durmalı, 24.04.2014, <https://haber.sol.org.tr/kultur-sanat/pinar-kur-aydinlar-gericilige-karsi-koymali-haberi-91424>.

¹⁴²⁹Söğüt, a.g.e., s.155.

¹⁴³⁰https://twitter.com/pinarkr1/with_replies e.t.09.05.2023.

¹⁴³¹ Pınar Kür, Sadık Bey, Can Yay., İstanbul, 2016.

üzerinden altı yıl geçmesi ve Kür'ün verdiği bu ara, Türkiye'de sağ siyasetin öne çıktığı dönemlerdir. Kür, bu romanıyla bir yandan bu umutsuzluğunu yansıtmak ister.¹⁴³² Sadık Bey'in konusu orta yaşlı olan bir adamın gençliği ve çalıştığı şirketteki yolsuzluklar üzerinedir. Sadık Bey'in gençliğindeki hayali Paris'e gidip tiyatro alanında ilerlemektir. Ancak maddi sorunlar buna elvermeyince Türkiye'de iktisat okur. Okul ortamı siyasi çalkantıların olduğu bir ortam olarak, Kür'ün kendi kuşağını temsil eder. Sadık Bey, özel hayatında da aradığı mutluluğu bulamaz, yetersiz ve eksik kalır. Çalıştığı şirketteki yolsuzlukları öğrenince işten çıkartılır. Sonunda intihar eder. Kür, bu romanıyla insan ilişkilerindeki menfaati anlatmaya çalışır. Sadık Bey, kendisinden başka herkese sadık, bir kaybedenin hikayesidir.¹⁴³³ Feridun Andaç'a göre Sadık Bey romanı, bazı yerleriyle bir Çehov öyküsünü andırır ve gerçekliğinde ülkenin sürüklendiği yozlaşmayı anlatır. Sadık Bey, *edilgen, sinik* bir kahramandır.¹⁴³⁴

Kür, 2019'da Michel Obama'nın anılarını içeren "Becoming Michel Obama" adlı eserini, "Benim Hikayem" adıyla çevirir. 2022'de seksen yaşında olan Kür, Nilüfer Bıyıklı'nın *Başka Sohbetler* adlı programına katılır.¹⁴³⁵ Kür, bu programda, Pandemi dönemine kadar yazarlık atölyesinde çalıştığından bahseder. Türkiye'nin geldiği durumu beğenmez. Kür, kendi dönemi ile gençliği kıyaslayarak, gençlerin Türkiye'den gitmek istemelerini tasvip etmez. Kür, kendisinin, Amerika'dan ve Paris'ten, Türkiye'yi sevdiği ve burada bir şeyler yapmak istediği için geri döndüğünü belirtir. Ancak Kür'ün bu söylemi, Amerika'da kalmak ve Paris'e yerleşmek gibi idealleri ile çelişir. Dolayısıyla Kür, söylemlerini dönemin konjonktürüne uydurmaya çalışır. Kür, 2022'de Ocak ayında düşerek kalçasını kırar ve ameliyat olur. Ancak sağlık durumu iyidir.

¹⁴³² Eray Ak, "Pınar Kür'den Sadık Bey, Kaybedenin Öyküsünü Yazmak İstedim", *Cumhuriyet Kitap Eki*, 22 Eylül 2016, s.12.

¹⁴³³ Seval Şahin, Günün ve Güncelin Edebiyatı, Pınar Kür İle Söyleşi, 3 Eylül 2020, 2. Bölüm, Açık Radyo, 95.0 <https://open.spotify.com/episode/1uq8XC1wQXuzBpiD65Z2tR?si=1e221d0cb44f4aac> e.t.09.05.2023; Esin Hamamcı, "Kendine Sadakatsiz: Sadık Bey", *Sanat Kritik*, 31 Aralık 2021 <https://sanatkritik.com/odak/kendine-sadakatsiz-sadik-bey/>.

¹⁴³⁴ Feridun Andaç, "Sadık Bey, Anlatılan Senin Hikayen", *Gazete Duvar*, 06.10.2016, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2016/10/06/sadik-bey-anlatilan-senin-hikayen>; Sadık Bey romanı için ayrıca bkz. Sadık Arslankara, "Kitaplar Adası: Bir Anlatıyı Roman Kılma Hünéri", *Cumhuriyet Kitap Eki*, 30 Mart 2017, s.8.

¹⁴³⁵ Nilüfer Bıyıklı, "Başka sohbetler; Pınar Kür", *Tele 2*, 10 Eylül 2022, https://www.youtube.com/watch?v=z7tQOjMju5I&ab_channel=Tele1 e.t. 9.5.2023

Kür'ün hayatına baktığımızda, edebi faaliyetlerle yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak aile hayatı, Zorluzade ailesi içindeki yeri hususunda pek az bir bilgi vardır. Annesi ile de mesafeli olan Kür, nehir söyleşinde annesinden, daha çok yetişme ve belirli dönemlerde söz eder. Annesinin teyzesi ile ayrılıklarına rağmen Kür, Emine Işinsu'yla yakındır. Buna rağmen, dünya görüşleri ayrıdır. Edebi yönleri ve siyasi düşüncelerine bakıldığında bu tezatlık çok net anlaşılır. Kür'ün romanları ve öyküleri, Zorlutuna, annesi ve Emine Işinsu'dan ayrı bir üslupta olmakla birlikte, otobiyografik öğelerin az kullanımı, kullanılsa da göze batmaması açısından farklıdır. Kür, Süleyman Tevfik'le akrabalıklarını reddeder. Bu bağlamda Kür'ün kendisine ulaşamadığımızdan oğlu Emrah Kolukusa ile irtibata geçmeye çalıştık. Ancak sağlıklı bir sonuç alamadık. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun da çevirmenlik yapması, gazeteciliği ve az da olsa roman-hikaye yazarlığı Kür'le örtüşür. Büyükannesi, Ayşe Nazlı Hanım, Anadolu ataerki geleneği ile kızlarını yetiştirmeye çalışır. Ancak İsmet Kür'ün feminist ve özgürlükçü yaklaşımı, çocuklarının, kendisinden de özgür ve farklı düşüncelerde gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla nesilden nesile bir değişim söz konusudur.

Pınar Kür'ün oğlu Emrah Kolukusa annesi gibi yazarlığı seçmez. Galatasaray Lisesi'ne giden Kolukusa, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun olur. 1995'te İstanbul Üniversitesi'nde Devlet Konservatuvarı'nda okur. 2001'de Fazilet Onat ile evlenir. Cem adında bir çocukları olur. Kolukusa, babası Can Kolukusa gibi tiyatro ve sinema alanında ilerlemiştir. *Ağır Roman*, *İki Genç Kız*, *Aşk*, *Büyü* vs, *Paranın Kokusu* vb. filmlerde oynar. 2016-2022 yıllarında, Cumhuriyet gazetesinde sinema tiyatro ve sanatsal etkinlikler hakkında yazıları yayınlanır. Sinema eleştirmenliği de yapan Kolukusa, Cumhuriyet TV, YouTube kanalında kültür-sanat söyleşilerini yapar. Bunun yanı sıra “Emrah Kolukusa ile Kahverengi Yol Panoları” adlı YouTube kanalında da benzer söyleşiler yapar.

SONUÇ

Zorluzade ailesi, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılından, Cumhuriyet Türkiye'sinin 21. yüzyılına ulaşan kuşaklarıyla, Osmanlı-Türk siyasi ve kültürel tarihinde önemli bir yere sahiptir. 18. yüzyıla kadar, Erzurum'da bir derebeyliği olarak güçlü bir konuma sahip olan Zorluzade ailesinin, ilk kuşağı olan Ali Bey, bu dönemlerde İstanbul'a göç eder. Bu göç, Sultan Mahmut tarafından, yerel yönetimlerde etkin olan aşiret, derebeyi gibi güçlerin etkisini kırmak amacıyla uygulamaya konulmuştur.

Zorluzade ailesinin ikinci kuşağını temsil eden, Aziz Hüsnü Bey'dir. Bu dönemin tipik bir kâtip sınıfından olan Hüsnü Bey, Beşinci Murat'ın 1876'daki kısa saltanat döneminde dört gün mabeyn katipliğini yapar. Beşinci Murat tahttan indirilince, Hüsnü Bey 1878'de, İkinci Abdülhamid yönetimine muhalefet eden Yeni Osmanlılar, Ali Suavi Vakası, Cleanthi Scalieri gibi kolektif örgütlenmelere katılır. Hüsnü Bey'in saray çevresine yakın olması Cleanthi Scalieri Komitesi'nde bir dönem aktif olmasını sağlar. Hüsnü Bey, bu dönemde sıradan bir katipken, Beşinci Murat'ın vaadi üzerine yeniden mabeyn kâtibi olmayı amaçlar. Ancak komite yakalanınca Hüsnü Bey ve ailesi Halep'e sürülür. Bu tür sürgünler, İkinci Abdülhamid döneminde muhalif hareketleri bastırmak için sıkça uygulanan politik bir yöntemdir. Hüsnü Bey ve ailesi de bu uygulamadan nasibini alır.

Zorluzade ailesi için Halep dönemi sıkıntılı bir süreçtir. Bu dönemde, İkinci Abdülhamid'in baskıcı, otoriter rejimi karşısında Jön Türkler, muhalefet etmekte, meşruti rejimin ilan edilmesinin yollarını aramaktadırlar. Basın, önemli bir araç olarak kullanılır. Bu noktada Zorluzade ailesinin üçüncü kuşağını temsil eden Süleyman Tevfik ve Avnullah Kazımi, İkinci Abdülhamid'e muhalif hareketlerin içinde yer almakla birlikte, Jön Türkler'le bağlantıları sınırlıdır. Mürüvvet gazetesine ortak olmaları İkinci Abdülhamid'in dikkatini çekince gazeteyi kapattırır. Kardeşler, çareyi bu dönemdeki Jön Türkler gibi Avrupa'ya kaçmakta bulur. Döndüklerinde, Süleyman Tevfik, dönemin önde gelen gazetelerinde çalışmaya devam eder, çeşitli eserleri çevirir, çevresi de bu yönde gelişir. Avnullah Kazımi ise bireysel olarak örgütlenmeye çalışır, ancak başarılı olamaz. Kardeşler zaman zaman saraya jurnal edilirler. Nitekim Avnullah Kazımi, 1902'de Fuat Paşa meselesi ve ihtilal çıkartma suçlarından dolayı Sinop'ta yedi yıl hapse mahkûm olur. Bu mahkumiyet, İkinci Abdülhamid döneminin

sürgün ve cezalandırma politikasına verilebilecek önemli bir örnektir. Bu durum aynı zamanda Avnullah Kazımı'nın ailesini olumsuz etkiler. Eşi ve kızı zor dönemlerden geçer.

İkinci Meşrutiyet dönemi, Zorluzade ailesi için önemli bir gelişmedir. Zira Avnullah Kazımı'nın mahkûmiyeti kalkmış, İstanbul'da Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kurarak siyasi bir örgüt kurmuştur. Ağabeyi Süleyman Tevfik de kendisini destekler. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile çatışan cemiyetin, İkinci Meşrutiyet döneminin ilk muhalif cemiyeti olması açısından önemli bir yeri vardır. Ancak, cemiyet 1909'da dağıtılır. Avnullah Kazımı, Kerkük'e mutasarrıf olarak atanır. Bu durum, iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, muhalifleri sindirmeye çalışmasına verilebilecek bir örnek olduğu gibi, meşruti yönetime tam olarak adapte olunamadığının bir göstergesidir. Nitekim tam bu dönemlerde 31 Mart Vakası meydana gelir. Avnullah Kazımı, yine bir ihtilal çıkartma suçlamasıyla karşılaşsa da aklanır. Avnullah Kazımı'nın üç yıl süren mutasarrıflığı, Osmanlı'nın özellikle Doğu kesimlerinin yerel yönetimindeki zorlukları ortaya çıkarması açısından önemlidir. Zira burada aşiretler ve şeyhler önemli güç odaklarıdır ve yönetimle çatışma halindedirler.

Bu siyasi süreçlerde Süleyman Tevfik, gazetecilik yapmaya devam eder ancak, kardeşi Avnullah Kazımı ile bağları kopmaya başlar. Bu ayrılışa Süleyman Tevfik'in Ermeni bir kadın ile evlenmesi neden olduğu, sonraki kuşaklar tarafından aktarılır. Bununla birlikte iki kardeşin fikri yapılarının da farklı olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Tevfik bize, bu dönemin gazeteci ve çoğunlukla Batı eserlerini çeviren bir Osmanlı aydını imajını gösterirken, Avnullah Kazımı, kolektif hareketlerden ayrı bir liderlik misyonu sergiler. Bu misyon, bize aynı zamanda İkinci Abdülhamid döneminde Avrupa ve İstanbul dışında, İslam beldelerine uzanan, farklı muhalif hareketler olduğunu göstermektedir. Ayrıca Avnullah Kazımı'nın muhalif kimliği, mahkûmiyeti ve sürgüne gönderilmesi, İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırma imkânı sunmasıyla birlikte, siyasi kontrolün nasıl sağlandığına bir örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Avnullah Kazımı, Balkan Savaşları döneminde vefat ederken, Süleyman Tevfik, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar yaşamış, basın hayatında aktif rol almıştır. Süleyman Tevfik, Millî Mücadele döneminde çoğunlukla İngiliz yanlısı gazetelerde çalışır, Cumhuriyet döneminde ise Arif Oruç gibi radikal muhaliflerle yakınlaşır. Süleyman Tevfik üzerinden, Osmanlı'da İkinci Abdülhamid

döneminden, Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarına kadar, edebiyat-yayın çevresinin değişiminin izleri takip edilebilir. Bununla birlikte basın-iktidar ilişkilerindeki gerilim anlamlandırılabilir. Böylece her bir dönemin, sosyal ve siyasi anlamda benzerlik ya da farklılıkları karşılaştırılabilir.

Zorluzade ailesinin dördüncü kuşağını temsil eden Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür, edebiyat ve öğretmenlik alanlarında etkinlik gösterirler. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminin aydın kadınları arasında önemli bir yeri vardır. Nitekim Cumhuriyet'le birlikte, Millî değerler, vatan, millet sevgisi öne çıkarılmaya çalışılmış, yeni yetişen nesillere bu duygu aşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda iki kardeşin misyonu aydın nesiller yetiştirmek olmuştur.

Bu kuşağın önemli bir özelliği, 1930'lardan itibaren edebiyat, basın ve yayın çevresi ile iç içe olmalarıdır. Bu dönemlerde önde gelen yazarlarla yakın dostlukları, bu kuşağın, bu çevre içindeki yerini göstermekle birlikte, Türkiye'deki siyasi, sosyal ve kültürel değişimlerin yıllar içindeki perspektifini de yansıtmaktadır. Bu kuşağa bakıldığında ailenin konak hayatından orta halli insanların yaşadığı, mahalle yaşamlarına geçişleri, bize, Osmanlı İstanbul'unun sosyal ve ekonomik yaşamına dair önemli bilgiler verir.

Bunun yanı sıra Zorluzade ailesinin bu kuşağı, *kadınların sosyal ve siyasi statüsü, giyim-kuşamları ve fikri yapıları açısından*, Osmanlı-Cumhuriyet dönemini, *karşılaştırma* imkânını sunar. Zorlutuna, İkinci Meşrutiyet dönemine tanıklığı ile kısmen Osmanlı'dan kalma değerleri muhafaza eden, öte yandan Cumhuriyet rejimini benimseyen milliyetçi bir yapıdadır. Kür ise, Cumhuriyet döneminde aldığı eğitimin de etkisiyle, tam bir *Atatürkçü, laik, feminist, özgürlükçü aydın kadın* imajını çizer. Zorlutuna'nın 1950'li yıllarda Demokrat Parti'ye geçmesi, milliyetçi-muhafazakâr kimliğini öne çıkartması, iki kardeşin arasındaki fikir ayrılıklarını derinleştirir.

Farklı bakış açıları, her iki kardeşin kızlarını yetiştirmede de etkilidir. Dolayısıyla bu zıtlık, Zorluzade ailesinin beşinci kuşağı olan Emine Işınsu, Pınar ve Işılar Kür'e yansır. Emine Işınsu, annesinin çizgisinde ilerler, 1970'lerden 2000'li yıllara, dönemin önde gelen milliyetçi edebiyat, basın, sanat ve siyaset çevresi ile yakınlaşır. Pınar Kür de yazardır. Aynı zamanda tiyatro eğitimi alan Kür, feminist ve sosyalist fikirlere sahiptir. Zorluzade ailesinin bu kuşağı bize, aynı ailenin farklı

görüşleri ve edebi eserleri üzerinden, 1970, 1980'lerdeki sağ-sol çatışmalarını anlamlandırma imkânı verir. Bununla birlikte, sosyal yaşam, kadınların statüleri, Türkiye'deki değişimler bu kuşağın Pınar Kür ve Emine Işınsu gibi iki farklı bloktaki kuşağı üzerinden okunabilir. Bu bağlamda Pınar Kür sol eksenli Türk aydınını, Emine Işınsu ise Türk millî değerlerini sahiplenen milliyetçi bir aydınını temsil eder. Dolayısıyla Zorluzade ailesinin bu kuşağının, 1990'lardan 2000'li yıllarına uzanan yaşamlarına bakıldığında da bu fikir ayrılığının devam ettiği anlaşılır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

- BCA. KDB.15-62-17, 27 Eylül 1925; 30-18-1-2/31-318.
BCA. MGM.30.10.0.0. /86-567-14. 9.Nisan 1930.
BCA. MGM. 30.10.0.0/38-229-20, 10 Ocak 1931.
BOA. A. AMD. 92-50.
BOA. A. DVNSMHH. d. 119-950, s.227; 119-952, s.228.
BOA. A.MKT. MHM. 117-59.
BOA. BEO. 331-85; 508-38053; 1081-54; 1139-8537; 1169-87662; 1336-100184; 2986-223915; 3555-266555, 3601 -270023; 3605-270357; 3476-260634; 232-26437; 3532-264837; 3617 -271237; 3621-271523; 3621-271546; 3748-281027;4195-314560; 4458-33442; 3627-272017.
BOA. BEO. VGG. d.297, s.90, No:10.
BOA. DH. EUM.10-8.
BOA. DH. EUM. MH. 2-70; 35-27;16-42.
BOA. DH. EUM. MEM.4-107.
BOA. DH. EUM. THR. 4-48.
BOA. DH. EUM. VRK.20-39.
BOA. DH. İD.34-28.
BOA. DH. İUM.78-23.
BOA. DH. MKT. 18-62;1307-27; 1687-104; 2623-47; 2654-69; 2686-97; 2710-87; 2718-21; 2725-53; 2771-127; 2807-49; 2815-16; 2820-63; 2824-8; 2828-17; 2832-20; 2832-31; 2864-60; 2872-99; 2876-9; 2882-59; 2913-81; 2913-50; 2681-12;2681-34; 172-44; 1429-25; 1437-12; 1464-54; 1466-55; 1467-60; 1519-99;1651- 98; 1664-77; 1687-104; 1716-115; 1769-136; 1804-108; 1889-66; 1867-87; 1896-128; 2237-31; 2326-16; 2670-98.
BOA. DH. MTV. 18-23; 18-79; 38-2.
BOA. DH. MUİ. 1-7;1-14; 1-52; 1-72; 5-6; 19-70; 32-18;62-13; 63-14 ; 88-49; 92-44; 134-5; 152-27.
BOA. DH. SAİD. d.169-52, s.101.
BOA. DH. SAİD. d.81/49.
BOA. HR. SFR.04.832-94.
BOA. DH. SYS.25-67.
BOA. DH. ŞFR.413-42;413-64;413-117.
BOA. HH. İ. 113-15; 146-6; 147-56.
BOA. HR. SYS. 38-8; 196-45;196-50; 1366-101; 1367-79; 2868-60.
BOA. İ.DH. 386-25513; 1173-91701; 1477-6;1499-71; 764-62253; 823-66359; 1048-82360; 1087-85293; 1099-86164; 1173-9170; 1253-98293.
BOA. İ. DUİT. 8-1; 8-59;8-72;11-35.
BOA. İ.ML.18-19.
BOA. İ. İMT. 1-14.
BOA. MF. MKT. 94-22; 389-26; 403-10; 522-11;522-53; 955-27; 957-62; 963-38; 1136-66; 1213-96; 1214-29;1214-69.
BOA. MF. İBT. 274-54.
BOA. ML. CRD. 1146, s.4.
BOA. MV.124-27; 123-2; 212-89.
BOA. MVL. 1036-73.
BOA. ŞD.31-34-23.
BOA. TS. MA. e. 17-75; 1153-26.

BOA. Y.A.HUS. 234-27.
BOA. Y.A.RES. 38-26.
BOA. Y.EE. 14-166; 14-233;15-176; 141-10.
BOA. Y.EE. KP.33-3294.
BOA. YEE. 14/157, 72-161.
BOA. Y.EE. 23-03-04.
BOA. Y.EE. 23-05-11/3; 23-05-25/01; 23-05-35; 23-05-36; 23-05-39; 23-05-40/1;
23-05-47; 23-05-50/01; 23-05-51/3; 23-05-51/4; 23-05-52/1; 23-05-52/4; 23-05-57/2;
23-05-60; 23-05-63; 23-05-77/02; 23-05-80/2; 23-05-81, 81/02.
BOA. Y.EE. 23-06-01; 23-06-03; 23-06-04.
BOA. Y.EE. 23-07; 23-08; 23-17; 23-26.
BOA. Y.EE. 23-11; 23-11-01.
BOA. Y.EE. 23-12- 03; 23-12-07/01; 23-12-07/2; 23-12-08.
BOA. Y.EE. 23-14-03; 23-14-04.
BOA. Y.EE. 23-17-14.
BOA. Y.PRK. ASK179-85; 237-33.
BOA. Y.PRK. AZJ.- 54-61.
BOA. YPRK. AZN.21-83.
BOA. Y.PRK. MŞ. 2-65.
BOA. Y.PRK. ZB. 1-27; 1-28;18-81.
BOA. YPRK. UM. 50-102; 57-69; 80-38.
BOA. Y.MTV. 44-6; 232-85; 281-10.
BOA. ZB.331-69.
BOA. ZB.328-133.

İsmet Kür Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi.

Pınar Kür, Nazlı Hanım'ın Kızları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Müfide İlhan Arşivi.

2. SÖZLÜ KAYNAK

Selin Özzorlu ile görüşme.26 Kasım 2021, Saat:14.00.

3. ZABIT CERİDELERİ

MMZC, 31.12.1324 (13 Ocak 1909), C. 1, Dönem: 1, İç:11.

MMZC, 22.01.1324, (3 Şubat 1909), C.1, Dönem 1, İç:23.

4.KULLANILAN GAZETE VE DERGİLER

Açık Söz

Adl

Ahval-i Hazıra

Akbaba

Akkadın

Akşam

Alafranga

Ayın Tarihi

Ayşe

Babıalide Sabah

Barika-ı Hak

Barış

Basiret

Bursa T. Ocağı G.

Büyük Duygu

Ceride-i Havadis

Ceride-i Sufiye

Cumhuriyet

Cumhuriyet Kitap

Cumhuriyet Dergi Eki

Cumhuriyet Pazar

Çınaraltı

Çocuk Dünyası

Çoluk Çocuk

Damla

Defne

Devlet

Efkar-ı Umumiye

Eşek

Fikir Hareketleri

Genç Kadın

Haber

Hâkimiyet

Hakimiyet-i Millîye

Halkçı

Hars Akademi Der.

Hayat Mecmuası

Hilal	Millî Mecmua	Tarik
Hilafet	Muharebe	Tercüman-ı Şark
Hisar	Muhit	TheBeverley Recorder
Hukuk-ı Umumiye	M.Malumat-ı Nafia	Türkbilig
Hürriyet	Münasiptir Efendim	Türk Edebiyatı
Hürriyet Gösteri	Mürüvvet	Türk Dili
Hür Fikir	Orkun	Türk Yurdu
Ihlamur	Panel	Töre
İhlas	Peyam-ı Sabah	Ulus
İctihat	Politika	Utarit
İkdam	Radikal Kitap	Ülkü
İnkılap	Sabah	Ümit
İstişare	Sebilürreşad	Vakit
İtisam	Serbesti	Varlık
İzdivaç	Serbest Fikir	Vatan
Kadın Gazetesi	Servet-i Fünun	Yarın
Kadın (Dergi)	Siper-i Saika	Yeni Asır
Kadınlık Sütunu	Siper-i Saika-ı Hürriyet	Yeni Düşünce Dergisi
Kevkeb-i Osmani	Son Posta	Yeni Gazete
Kader	Son Saat	Yeni İstanbul
Kitap-lık	Son Telgraf	Yeni Okul Dergisi
Kubbealtı Mecmuası	Sudi, (Soudi)	Yeni Sabah
Kudret	Süs	Yeni Şark
Kurun	Şebab	Yeni Türk Mecmuası
Mechveret	Şura-yı Ümmet	Zafer
Millet	Talebe Defteri	Zaman
Millîyet	Tanin	

5.KİTAPLAR

A.V. *İhtilal Fırkalarının Teşebbüsü İhaneti YahudFedakaran-ı Millet Cemiyeti*, İstanbul, 1910.

Abdurrahman Şeref, *Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi, İkinci Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Yay. Haz. Bayram Kodaman, M. Ali Ünal, TTK, Ankara, 1996.

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Kapı Yay., İstanbul, 2012.

Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1999.

Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.I.*, İlgi-Kültür-Sanat Yay., İstanbul, 2008.

Ahmet Cevdet, *Tezakir II*, Yay. Haz. Cavit Baysun, TTK. Yay., Ankara, 1960.

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yay., İstanbul, 2017.

Ahmet Mithat, *Üss-i İnkılap*, Yay. Haz. Tahir Galip Seratlı, Selis Yay., İstanbul, 2004.

Ahmet Safvet, *İstanbul Musahabeleri*, Saadet Kütüphanesi, İstanbul, 1908.

Ahmet Saib, *Tarih-i Beşinci Murad Hamis*, Hindiye Matbaası, Kahire, 1908.

Ahmet Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hazırası*, Yay. Haz. Şennur Şenel, Berkan Yay., Ankara, 2007.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı, Şariatçı Bir Ayaklanma*, İmge Yay.İstanbul, 2015.

Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, *İkinci Meşrutiyet 'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK. Yay., Ankara, 1985.

Akatlı, Füsün, *Rüzgâra Karşı Felsefe*, Kırmızı Yay., İstanbul, 2007.

Akatlı, Füsün, *Öykülerde Dünyalar*, Boyut Yay., İstanbul, 1998.

Aksoy, Nazan, *Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

Akyıldız, Ali, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s.31,33.

Alpan, Necip, *Arnavut Alfabesi Nasıl Doğdu*, Ulucan Matbaası, Ankara, 1979.

Altan, Ahmet, *Kılıç Yarısı Gibi*, Can Yay., İstanbul, 2001.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1789-1914*, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

Aşıkpazazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul, 2003.

Atalay, Onur, *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, 2018.

Atilla İlhan'a Edebiyat Dünyası'ndan Mektuplar, Der. Belgin Sarmaşık, Otopsi Yay., 2001.

Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1910.

Avnullah Kazımı, *Divan-ı Örfi*, Numune Matbaası, İstanbul, 1911.

Avnullah Kazımı, *Son Müdafaa Divan-ı Örfi ve Avnullah el- Kazımı*, Şehir Yay., İstanbul, 2005 .

Ayata, Yunus, *Dergi Semasında Bir Yıldız Utarit*, Salkım Söğüt Yay., İstanbul, 2007.

Bakhtin, Mikhail, *Karnaval dan Romana*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB., Yay., İstanbul.

Basiretçi Ali, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vaka-ı Mühimme*, Matbaa-ı Hüseyin Enver, İstanbul, 1325 (1909).

Baykal, Bekir Sıtkı, *Mithat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Kral Matbaası, Ankara, 1964

Bayrak, Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (8. Yüzyıl-1998)*, İstanbul Mezarlıklar Vakfı, İstanbul, 1998.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay, İstanbul, ty.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Yay., İstanbul, 2010.

Bilkan, Ali Fuat, *Fakihler ve Sofular Kavgası, 17. Yüzyılda Kadızadeliler ve Sivasiler*, İletişim Yay., İstanbul, 2016.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yay., İstanbul, 2020.

Birinci, Al, *Tarihin Alacakaranlığında Meşahir-i Meçhule'den Birkaç Zat2*, Dergah Yay., 2010.

Birinci, Ali, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, Dergah Yay., İstanbul, 2020.

Birgen, Muhittin, *İttihat ve Terakki'de On Sene*, Yay. Haz. Zeki Arıkan, Kitap Yay., İstanbul, 2017.

Bora, Tanıl, Can, Kemal, *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yay., İstanbul, 1999.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, Adam Yay., İstanbul, 1988

Borsacı, Asaf, "37 Seneden Beri", Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihi'ne Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul, 1962.

Bouirdieu, Pierre, *Akademik Aklın Eleştirisi, Pascalca Düşünme Çabaları*, Çev. P.Burcu Yalım, Metis Yay.,İstanbul,2019.

Bozdağ, İsmet, *Yıldızların Arkası, Beyaz Arılar*, Emre Yay.,İstanbul,1998.

Bozdağ, İsmet, *Atatürk'ün Sofrası*, Truva yay. İstanbul, 2009.

Bourdieu, Pierre, *Ayrim*, Çev. Derya Fırat-Günce Berkurt, Heretik Yay., Ankara,2015.

Bourdieu, Pierre, *Devlet Üzerine*, Çev. Aslı Sümer, İletişim Yay., İstanbul,2015.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2001.

Cevago, Michel, *Engizisyon Mezalimi, Ecel Köprüsü*, Çev. Ali Semih, Meşrutiyet Matbaası, ty.

Coşkun, Betül, *Ümmü'l Muharrirat Halide Nusret Zorlutuna*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.

Cumhuriyet Yıllık'91, Mayıs 1991.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, 1860-1908 Senesi Mezunları, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, İstanbul, 1964.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Basın Tarihi'ne Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul,1962.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni*, İmge Yay. İstanbul, t.y.

Çeçen, Halil, *Niyazi Mısri'nin Hatıraları*, Dergah Yay., İstanbul, 2014.

Çelik, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar, İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu Arnavutluk Sorunu*, Büke Kitapları, İstanbul 2004.

Çelik, Yakup, *Türk Edebiyatı Tarihi IV*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul,2007.

Çılgın, Alev Singar, *Çocuk Edebiyatı*, Morpa Kültür Yay., İstanbul,2007.

Dağıstanlı, Hadduç *Bir Kahraman'ın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1969.

Davison, Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, 1856-1878, C.2, Çev. Osman Akınhay, Papirüs Yay., Ankara,1997.

Demirel, Fatmagül, *İkinci Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007.

Denker, Arif Cemil, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Yay. Haz. Erhan Çiftçi, İstanbul, 2018.

Devr-i Hamid'den Meşrutiyet'e Gücümüzü Hürriyet Aşkından Aldık; Mustafa Asım Çalikoğlu, Yay. Haz. İbrahim Şirin vd.,Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2023

Djemaleddin Bey, Murat V., *The Turkish Dynastic Mystery 1876-1895*, London, 1895

Doğan, Mehmet Can, *Eleştirel Söyleşiler*, Cümle Yay., Ankara,2015.

Doktor Rıza Nur, *Cemiyet-i Hafiye*, Selanik Matbaası, İstanbul, 1330 (1914).

Duman, Hasan, *Başlangıcından Harf Devrimi'ne Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası Toplu Katalogu*, 1828-1928, Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay, Ankara, 2000, C.2.

Dumont, Paul, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çev. Ali Berktaş, YKY. Yay., İstanbul,2000.

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kapı Yay.,Yay. Haz. Yakup Öztürk, İstanbul,2019.

Edebiyatımızda Müstear İsimler, Edtr. Tahsin Yıldırım, İsmail Demirci, Selis Yay., İstanbul,2006.

Ekinci, Necdet; Kümbül, B., Sarıhan, S., *Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizmin ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü*,Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-ı Hukuk Yay., Antalya,2006.

Eldem, Edhem, *Beşinci. Murat'ın Oğlu Selahattin Efendi'nin Evrak ve Yazıları, Beşinci Murat ve Cleanthi Scalieri*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yay., İstanbul,2019.

Eldem, Edhem, *V. Murat'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları (Hatırat ve Belgeler)*, C.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2021.

Ehrenburg, İlya, *Anılar*, Çev. Hasan Ali Ediz, Altın Kitaplar, 1968; Kuzey Yay.,1985

Emine Işinsu Kitabı, Edtr. Emine Gözde Özgürel, KorKut Yay., Ankara,2022.

Emre, Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960.

Engigün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul,2007

Erdal, Kelime, *Küçük Dostların Öğretmeni Halide Nusret Zorlutuna*, Bilge Yay., İstanbul, 2008.

Eroğlu, Haldun, *Osmanlı'da Muhalefet*, Bilge Kültür Sanat Yay.,İstanbul, 2016.

Erol Üyepazarıcı, *Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Türkiye'de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü (1881-2006)* C. 1, Oğlak Yay., İstanbul, 2008.

Esatlı, Mustafa Ragıp, *Saray ve Konakların Dilinden Bir Devrin Tarihi*, Haz. İsmail Dervişoğlu, Bengi Yay. İstanbul,2010.

Escarpit, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, Çev. Hüseyin Portakal, İletişim Yay.,1992.

Fethi Naci, *100 Soruda Türk Romanı ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., İstanbul, 1990.

Findley, Carter, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babıali 1789-1922*, Alfa Yay., İstanbul,2019.

Foucoul, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay., Ankara, 1992.

Fortna, Benjamin C., *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*, Çev. Mehmet Beşikçi, Koç Ün. Yay., İstanbul, 2013.

Gasse, Ortega y., *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yay., 2015

Gerçek, Selim Nüzhet, *Matbuat Tarihi*, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2019.

Georgian, François, *İkinci Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yay., İstanbul,2012.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melamilik ve Melamiler*, Milenyum Yay. İstanbul, 2013.

Gövsä, İbrahim Alaaddin, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyat, ty.

Günel, Burhan, *Benzer Romanlar*, Kerem Yay.,Ankara,1986.

Günel, Burhan, *Eski Desenler*, Kerem Yay., Ankara,1986.

Gürel, Zeki, *Halide Nusret Zorlutuna*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Gürzap, Can, *Perde Arkasından, Devlet Tiyatrosu Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Güz, Nurettin , *Basında Muhalefet*, Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, 1991.

Halide Nusret, *Geceden Taşan Dertler*, Muallim Halit Kitabevi, İstanbul,1930.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*,Üçdal Yay., Ankara,t.y.

Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yay.,İstanbul, ty.

Hasırcı, Metin, *Abdülhamid'in Derin Devleti*,Parola Yay., İstanbul, 2016.

Hava Edebiyatı, Edtr., Enver Töre, Lefkoşe, 2011.

Hiçyılmaz, Ergun, *Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yay., İstanbul, 1996.

Hobsbawm, Eric, *İlkel Asiler, 19. ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler*, Çev.Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul,2012.

Hurşit Paşa, *31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi*, Yay. Haz. Hakan Özdemir, Yeditepe Yay., İstanbul,2019.

Hülagü, Metin, *Türk Yunan İlişkileri Çerçevesi'nde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri,2001.

İşinsu, Emine *Ak Topraklar*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.

İşinsu, Emine, *Atlı Karınca*, Ötüken Yay. İstanbul,1990.

İşinsu, Emine, *Azap Toprakları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2018.

İşinsu, Emine, *Bir Ben Vardır Benden İçeri*, Elips Yay., Ankara,2010.

İşinsu, Emine, *Bir Aile*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2012.

İşinsu, Emine, *Bir Yürek Satıldı*, Yağmur Yay., İstanbul, 1967.

İşinsu, Emine, *Bir Milyon İğne*, Uygur Yay., İstanbul,1967.

İşinsu, Emine, *Bir Yürek Satıldı*, Un CoeurAuxEncheres, Series D'ouvrages de Theatre, Çev. Gertrude Durusoy, Ministère de la Culture,, Ankara, 1991.

İşinsu, Emine, *Bukağı*, Ötüken Yay., İstanbul,2004.

İşinsu, Emine, *Canbaz*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2013.

İşinsu, Emine, *Cumhuriyet Türküsü*, Ötüken Yay. İstanbul, 1993.

İşinsu, Emine, *Çiçekler Büyür*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.

İşinsu, Emine, *Dost Dost Diye*, Elips Yay., Ankara,2004.

İşinsu, Emine, *Hacı Bayram*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016.

İşinsu, Emine, *Hacı Bektaş*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2021.

İşinsu, Emine, *Havva*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2020.

İşinsu, Emine, *Kaf Dağının Ardında*, Ötüken Yay. İstanbul, 1988.

İşinsu, Emine, *Nisan Yağmuru*, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

İşinsu, Emine, *Sanclı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul,2012.

İşinsu, Emine, *Tutsak*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2014.

İşinsu, Emine, *Kendimden Kendime*, Ihlamur Yay., İstanbul,2020.

İşinsu, Emine, *Emine İşinsu Armağanı*, Haz. Hakan Sarı, Yusuf Koşar, Ihlamur Yay. İstanbul, 2020.

İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anılarım*, Alfa Yay., İstanbul,2013.

İçöz, Süleyman Sırrı, *Bekirağa Bölüğü'nde Neler Gördüm*, Hukuk Matbaası, İstanbul,1915.

İnal, İbnül Emin Mahmut Kemal,*Son Sadrazamlar*, C.4,Dergah Yay., İstanbul,1982

İnal, İbnül Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C.2,3, MEB. İstanbul, 1969.

İnuğur, Nuri, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul,1992.

İrtem, Süleyman Kani, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Temel Yay., İstanbul,1999.

İrtem, Süleyman Kani, *Beşinci Murat ve Ali Suavi Olayı*, Haz. O. S. Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul,2003.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul,1990.

Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, C.3, Türk Edebiyat Vakfı, İstanbul,2002.

Kallımcı, Hasan, *Ablam Ustam Emine İşinsu*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2006.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yay., İstanbul,2017.

Karaca, Emin, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, Gendaş Yay., İstanbul,1998.

Karaca, Nesrin Tağızade, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Vadi Yay., İstanbul, 2006

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Erenlerin Bağından*, MEB, İstanbul, 1970.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, 2017.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Yay., İzmir, 2002.

Kevseroğlu, Necat, *Seyyahların Kaleminden Kerkük*, Çev. İbrahim Altuntaş, Ortadoğu Yay., Ankara,2021.

Kerimoğlu, Hasan Taner, *Osmanlı 'da Devrim ve Fedakaran-ı Millet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2018.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., İstanbul, 2018.

Koç, Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay, İstanbul, 2005.

Koçer, Gülsün, *İsmet Kür, Hayatı, Eğitimciliği ve Türk Çocuk Edebiyatına Katkısı*, Çizgi Yay., Konya, 2014.

Kolcu, Ali İhsan, *Millî Edebiyat I Şiir*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum, 2010.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı 'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2006.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı Basını'nın İçeriği*, İÜ., İletişim Fakültesi Yay., İstanbul, 2010.

Koloğlu, Orhan, *Abdülhamid ve Masonlar*, Pozitif Yay., İstanbul, ty.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yay., İstanbul, 1998.

Koloğlu, Orhan, *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2013.

Köktener, Aysun, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, YKY, İstanbul, 2004.

Kula, Onur Bilge, *Marx, Benjamin, Adorno, Sanat ve Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013.

Kuntay, Mithat Cemal, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Oğlak Yay., İstanbul, 2015.

Kuran, Ahmet Bedevi, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009.

Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

Kuran, Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.

Kuran-ı Kerim Tercümesi, *Türkçe Mushaf-ı Şerif*, Haz. Süleyman Tevfik, Suhulet Kütp., 1927.

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Kutay, Cemal, *Bilinmeyen Tarihimiz C. 1,2,3*, İstanbul Yay., İstanbul, 1974

Kutay, Cemal, *31 Mart İhtilali'nda İkinci Abdülhamid*, Nilüfer Matbaacılık, İstanbul, 1977.

Kutay, Cemal, *Otuz Bir Mart 85. Yaşında, Bir Geri Dönüş Mirası, (1909-1994)*, Kazancı Kitap, 1994.

Kutay, Cemal, *31 Mart'ın 90. Yılında*, Aksoy Yay. İstanbul, 1999.

Kutay, Cemal, *Son Cuma, Yıldız Sarayı'nda Sönen Kandil: İkinci Abdülhamid Han*, ABM, Yay., İstanbul, 2012.

Kür, İsmet, *Yaşamak*, Sancak Basımevi, Ankara, 1945.

Kür, İsmet, *Anneler Sizin İçin*, Akbank Yay., İstanbul, 1964.

Kür, İsmet, *Anlarıyla Atatürk*, Kür Yay., İstanbul, 1965; Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1998; Alfa Yay., İstanbul, 2007.

Kür, İsmet, *Mavinin Hikayesi*, Kür Yay., İstanbul, 1966.

Kür, İsmet, *Mutlugiller Beykos Serüveni*, Kür Yay, İstanbul, 1967.

Kür, İsmet, *Ay İle İkinci Gece*, Kür Yay., İstanbul, 1969.

Kür, İsmet, *Memo ve Ay*, Kür Yay., İstanbul, 1969.

Kür, İsmet, *Memo Masallar Ülkesinde*, Kür Yay., İstanbul, 1969.

Kür, İsmet, *Anneler Günü İçin Akbank'tan Annelere*, Akbank Yay., İstanbul, 1970.

Kür, İsmet, *Anne Olmak*, Akbank Yay., İstanbul, 1970.

Kür, İsmet, *Çiçekler Sevgiyle Büyür*, Akbank Kültür Hizmetleri, İstanbul, 1989.

Kür, İsmet, *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Kür, İsmet, *Karvera*, Bu Yay., İstanbul, 1999.

Kür, İsmet, *Karvera Nereye*, Bu Yay., İstanbul, 2001.

Kür, İsmet, *Coşkun’un Serüvenleri 1 Mutlu ve Zorlu Yıllar*, Bu Yay., İstanbul, 2003.

Kür, İsmet, *Coşkun’un Serüvenleri 2 Bilinmeyene Yolculuk*, Bu Yay., 2003.

Kür, İsmet, *99. Kat Şiirleri*, Everest Yay., İstanbul, 2005.

Kür, İsmet, *Onuncu Sigara*, Everest Yay., 2007.

Kür, İsmet, *Yıllara Mı Çarptı Hızımız*, Everest Yay., Ankara, 2008.

Kür, İsmet, *Kardan Çocuk ve Küçük Kara Köpek*, Bu Yay., İstanbul, 2011.

Kür, İsmet, *Yarısı Roman*, Everest Yay., İstanbul, 2011.

Kür, Pınar, *Küçük Oyuncu*, Can Yay., İstanbul, ty.,

Kür, Pınar, *Asılacak Kadın*, Bilgi Yay., İstanbul, 1979.

Kür, Pınar, *Bitmeyen Aşk*, Can Yay., 1986.

Kür, Pınar, *Cinayet Fakültesi*, Everest Yay., İstanbul, 2009.

Kür, Pınar, *Sadık Bey*, Can Yay., İstanbul, 2016.

Kür, Pınar, *Yarın Yarın*, Everest Yay., İstanbul, 2013.

Kür, Pınar, *Sonuncu Sonbahar*, Everest Yay., İstanbul, 2004.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Yay., Ankara, 2018.

Longrigg, Stephen Hemesley, *Irak 1900-1950*, Arapçaya Çeviren: Selim T., Bağdat, 1988.

Lukacs, George, *Roman Kuramı*, Çev. Cem Soydemir, Metis Yay., İstanbul, 2003.

Mahmud Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1326.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev: Mümtaz Türköne, Tuncay Önder, İrfan Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul, 2017.

Mardin, Şerif, *Jön Türkler’in Siyasi Fikirleri*, İletişim Yay. İstanbul, 2017.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, Der. Mümtaz Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yay., İstanbul, 2018.

Matossian, Bedross Der, *The Horrors Of Adana*, Stanford University Press, Stanford, 2014.

Mayakon, İsmail Müştak, *Yıldızda Neler Gördüm*, Kapı Yay., İstanbul, 2021.

Mehmet Memduh Paşa, *Mirat-ı Şuunat*, Ahenk Matbaası, İstanbul, 1328 (1912).

Mehmet Memduh Paşa, *Haller ve İclaslar*, Matbaa-ı Hayriye, İstanbul, 1329 (1913).

Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmani*, C.3, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Çev. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1996.

Mehmet Talat Paşa, *Talat Paşa’nın Anıları*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Yay., İstanbul, 2019.

Memet Fuat, *Gölgede Kalan Yıllar*, Adam Yay. İstanbul, 1998.

Memet Fuat, *Konuşmalar*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2002.

Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş Efsane’den Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1998.

Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Yay., İstanbul, 1995.

Mevlânâ Rıfat, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2017.

Mevlânâ Rıfat, *Sürgün Hatıralarım (Hakkı Vatan Yahut Tarık-i Mücadelede Hakikat Ketmedilemez)*, Yay. Haz. Mithat Kutlar, Avesta Yay. İstanbul, 2009.

Mithat Paşa, *Mithat Paşa’nın Hatıraları Hayatım İbret Olsun*, C.1. Yay. Haz., Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 1997.

Musul Vilayet-i Salname-i Resmiye (1912), Musul Matbaası, 1912.

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C.III, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

Mungan, Murathan; Ulay, Faruk; Şafak, Elif; Oker, Celil; Kür, Pınar, *Beşpeşe*, Metis Yay., İstanbul, 2004.

Nesin, Aziz, *Bir Vicdan Davası*, Adam Yay., İstanbul, 1998.

Noyan, Sema, *Romanda Mistik Eğilimler*, Hece Yay., Ankara, 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay. İstanbul, 2018.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*; 15-17. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.

Okay, Cüneyd, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.

Olgun, Said, *Arnavut Millîyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler (1878-1912)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

Onur, Bekir, *Çocuk Tarih ve Toplum*, İmge Yay., Ankara, 2007.

Ortaç, Yusuf Ziya, *Portreler*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1963.

Ortaç, Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş*, İnkılap Yay. İstanbul, 2020.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yay., İstanbul, 2023.

Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları 1,2, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.

Osmanlı Vilayet Salmelerinde Musul, Edtr: Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdi, ORSAM, Ankara, 2012.

Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni Devr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiyesi ve Siyasiyesi*, C. I, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1327.

Ozansoy, Halit Fahri, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Yay., Ankara, 1970.

Ömer Seyfettin, *Balkan Hatıraları*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

Örik, Nahid Sırrı, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, Oğlak Yay. İstanbul, 2008.

Öztürk Emiroğlu, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, 1869-1928, Akçağ Yay., 2020.

Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar, 1074-1990*, C.II, Öncü Yay., Ankara, 1996.

Öztürk Selahattin; Hacıismailoğlu, A. M.; Hızarcı, M., *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2006.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, “Gazetecilik İleti”, Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Basın Tarihi’ne Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yay., İstanbul, 1962.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, *Teselya’da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, Yay. Haz. Harid Fedai, Esnaf ve Sanatkarlar Odası, Lefkoşe, 2011.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, *İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Elli Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir,” Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, *Abdülhamid’in Cinci Hocası Ebu’l-Hüda*, Yay. Haz. Hüseyin Sarı, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1. MEB. Yay. İstanbul, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Sicilli Osmani Zeyli*, Cilt.4., TTK. Yay., Ankara, 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Sicilli Osmani Zeyli*, C. 13., TTK, Yay., Ankara, 2009.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C.2., Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1868.

Pekmen, Mahir Said, *31 Mart Hatıraları*, Yay. Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK, Ankara 2013.

Riedler, Florian, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Muhalefet ve Meşrutiyet, Siyasi Kültür ve Komplolar*, Çev. Azize Çakır, Picus Yay., 2012 .

Petrosyan, Yuriy Asatoviç, *Sosyalist Açından Jön Türk Hareketi*, Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, Mazlum Beyhan, Yordam Kitap, İstanbul,2020.

Portelli, Hugues, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Savaş Yay., Ankara, 1982.

Regla, Paul De, *Hafiyeler Ülkesi Türkiye*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Bileşim Yay., İstanbul, 2005.

Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev.Vedat Günyol, Hasan Ali Yücel Koleksiyonları Dizisi,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,İstanbul,2012.

Russel, Bertrant, *İktidar*, Çev. Mete Ergin,Altın Kitaplar Yay, İstanbul, 1976.

Saatçi, Subhi, *Irak Türkmenleri*,Ötüken Yay., İstanbul, 2003.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Selanik Matbaası, İstanbul, 1326 (1910), 1327(1911).

Selaniki Mustafa Efendi, *Selaniki Tarihi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1864.

Serezli, Mehmet Esat, *Memleket Hatıraları, C.1-2*, Yay. Haz. İbrahim Şirin, Aynur Koçak, Faruk Yavuz, TTK. Yay., İstanbul, ,2013.

Sertel, Zekariya, *Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm*, İletişim Yay., İstanbul,1993.

Sevük, İsmail Habib, *Tuna'dan Batıya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara,1987.

Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Çev.Haydun Bayrı, Metis Yay., İstanbul,2014.

Simavi, Lütfi, *Devri İnkılap*, Mahmud Bey Matbaası, 1336.

Smiles, Samuel, *Self-Help; With Illustrations of Characterand Conduct*, Ticknorand Fields, Boston,1859.

Simmel, George, *Bireysellik ve Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2009.

Süleyman Şefik Paşa, *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim - 31 Mart Vak'ası*., Arma Yayınları, İstanbul,2004.

Süleyman Tevfik, Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Savaşı*, Mihran Matbaası,1898.

Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, Osman Mahmut Bey Matbaası,1898

Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, Çev. Harid Fedai, Ajans Yay., Lefkoşe, 2011.

Süleyman Tevfik, *Tutiname*, Haz. Dursun Gürlek, Timaş Yay., İstanbul,2002.

Süleyman Tevfik, *Banu Cihan*, Antik Şark Klasikleri, Haz. Dursun Gürlek, Lacivert Yay., İstanbul, 2009.

Süleyman Tevfik, *Aşk Ki Güneşe Benzer*, Haz. Kemal Bulut, Arkhe Yay.,2008.

Süleyman Tevfik, *Osmanlıca-Türkçe Türk Masalları I-V*, Haz. Çev. S. Elhan, M.F. Elhan, Murat Kitabevi, 2013.

Süleyman Tevfik, *Çobanın Definesi*, Haz. Elif Ayşe Asağ, Edtr. Osman Koca, Beyan Yay., İstanbul,2017.

Süleyman Tevfik, *Pakize*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, 1915.

Süleyman Tevfik, *Mercan'daki Konakta*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul,1913.

Süleyman Tevfik, *Pakize*, Yay. Haz. Neslihan Karakuş, Antik Türk Klasikleri, İstanbul 2011.

Süleyman Tevfik, *Cinayet Mahkemesinde*, Sada-ı Millet Matbaası, İstanbul,1916.

Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, *Müritler Tarihi*, C.1., Yay. Haz. Münir Aktepe, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul,1976.

Şener, Sevdâ, *Oyundan Düşünceye*, Gündoğan Yay., İstanbul,1993.

- Tahir, Kemal, *Notlar; Roman Notları*3, Yay. Haz.CengizYazoğlu, Bağlam Yay., İstanbul, 1991.
- Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2019.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, Ekim 1996.
- Tatçı, Mustafa, *Niyâzî-i Mısri: Malatya'nın Gönül Sultanı*, Malatya Kitaplığı Yay., İstanbul,2013.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., 1981.
- Terzibaşı, Ata, *Kerkük Matbuat Tarihi*, Kerkük Vakfı, İstanbul,2005.
- Tevfik Nadir, *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*, Matbaa-ı Osmani, İstanbul,1910.
- Til, Enis Tahsin, *Gazeteler ve Gazeteciler*, Cümle Yay., Ankara,2015.
- Tokgöz, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım, 1888-1914*, Haz. Necati Tonga, Çolpan Yay., 2020.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de Yeni Hayat,İnkılap ve Travma (1908-1928)*, Doğan Yay., İstanbul,2017.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2015.
- Topuz, Hıfzı, *Meyyale*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Topuz, Hıfzı, *Nevbahar; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aile Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,2018.
- Topuzlu, Cemil, *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devirleri'nde 80 Yıllık Hatıralarım*, İşaret Yay., İstanbul, 2017.
- Toroslor, Ferman, *İsyan Ateşinden Mutkili Bir Ermeni Ailesi*, Yay. Haz. Ardaşes Margosyan, Nivart Taşçı, Aras Yay., İstanbul,2000.
- Tugay, Asaf, *İbret, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, Okat Yay., İstanbul, t.y.
- Tunaya, T. Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.1.*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988 .
- Tunaya, T. Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, ArbaYay., İstanbul, 1952.
- Tuncay, Mete, *Arif Oruç'un Yarın'ı (1933)*, İletişim Yay. İstanbul, 1991,s.7,8.
- Tuncay, Mete *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*, Yurt Yay., Ankara,1981.
- Tuncer, Hüseyin, *Dil-Kültür Edebiyat ve Sanat Penceremizden*, Akademi Kitabevi, İzmir,2000.
- Türkçe Kur'an-ı Kerim*, Osman Raşid Efendi, Halis Efendi, Faiz Efendi; Düzenleyen: Süleyman Tevfik Efendi, İstanbul Şark ve Maarif Kütüphaneleri, İstanbul,1927.
- Türk Aile Ansiklopedisi*, C.1,2,3, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Terimler*, C.8, Dergah Yay., İstanbul, 1982.
- Türk, Hatem, Özbayrak, Merve, *Halide Nusret Zorlutuna Nesirleri*, Arı Sanat Yay., İstanbul,2019.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, TTK, Ankara, 2010.
- Uraz, Murat, *Türk Edip ve Şairleri, C.1*, İstanbul Numune Basımevi, İstanbul, 1939.
- Uysal, Sermet Sami, *Eşlerine Göre Ediplerimiz*, Timaş Yay. İstanbul, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK, Ankara, 1967
- Üyepazarıcı, Erol, Kayra, Cahit, *Sultan Mahmut'un İstanbul'u Bostancıbaşı Sicilleri*, İBB. Yay., İstanbul, 1992.
- Üstel, Füsun, *Makbul Vatandaşın Peşinde, İkinci Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yay. İstanbul, 2008.

Vala Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Hikmet Geçti*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1969.
Vebster, Jean, *Örümcek Dede*, Çev. Halide Nusret, Mehlika Emir, İstanbul, 1931.
Yalçın, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, Haz. Rauf Mutluay, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, ty.,s.117-125.
Yalçın, Soner, *Efendi 2 Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı*, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul,2016.
Yasa, Yesevizade Alpaslan, *Kuran'ı Millîyet Telakkisi ve Irkçılık Sapması*, Kurtuba Yay. Ankara, 2015.
Yaraş, Dilek, Kayıp Diva, *Rüçhan Çamay'ın Hayatı*, Kural Dışı Yay. İstanbul, 2021.
Yaveri Salih Bozok'u Anlatıyor, Der. Can DüNDAR, Can Yay., İstanbul,2015.
Yazar, M. Behçet, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul,1938.
Yıldız, Gültekin, *Mapusane, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.
Yılmaz, Erdal, *Dört Devirde Bir Muhalif*, Abdülkadir Cami Baykurt,TTK,Ankara, 2018.
Yılmaz, Rasih, *Gemileri Yakılmış Bir Hayat; Cezmi Ersöz Kitabı*, Karakuştu Yay., İstanbul,2001.
Ziya Şakir, *Çırağan Sarayı'nda Yirmi Sekiz Sene*, Akıl Fikir Yay., İstanbul,2011.
Ziya Şakir, *Beşinci Murat'ın Hayatı*, Akıl Fikir Yay., İstanbul,2011.
Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı?* Akıl Fikir Yay, C.1,2, İstanbul, 2014.
Zorlutuna, H.N., *Aşk ve Zafer*, Töre-Devlet Yay. Ankara,1978.
Zorlutuna, H.N., *Aydınlık Kapı*, Panama Yay., Ankara, 2019.
Zorlutuna, H.N., *Benim Küçük Dostlarım*, Timaş Yay., Edtr. H. Handan Arıkan, İstanbul, 2010.
Zorlutuna, H.N., *Bir Devrin Romanı*, Panama Yay., Ankara,2018.
Zorlutuna, H.N., *Büyük Anne*, Panama,Yay., Ankara, 2018.
Zorlutuna, H.N., *Geceden Taşan Dertler*, Muallim Halit Kütüphanesi,1930.
Zorlutuna, H.N., *Küller*, Suhulet Kütüphanesi, Panama Yay., Ankara, 2019.
Zorlutuna, H.N.*Sisli Geceler*, Panama Yay., Ankara, 2019.
Zorlutuna, H.N., *Yayla Türküsü*, Ülkü Matbaası, 1943.
Zorlutuna, H.N., *Yurdumun Dört Bucağı*, Güney Matbaacılık, Ankara, 1950.

6.KİTAP BÖLÜMLERİ, MAKALELER

Akbulut, Nazire, “Otobiyografiler, Kendini ve Yaptıklarını Önemsemektir”, *Diyalog* 2015/1, S.56-67.
Akbulut, Nazire, “Çocuk Dergilerinin Edebiyat Eğitime Katkısını İsmet Kür’ün Araştırması Aracılığı ile Tartışmak”, 7. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi (EAK)*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, 28-31 Mayıs 2015, S.1201-1216.
Akşin, Sina, “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.39, Sayı:1-2, Ankara,1972,125-136.
Arıkan, Zeki, “Kitap Tanıtımı, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3.Sayı: 10, 2000, s.267-270
Asker, Ahmet, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Siyaset-Ticaret-Medya Üçgeni’nde Bir Gazeteci: Mehmet Zeki, A.A.M.D, C.32, Sayı:94, 2017, s.49-88.
Avcı, Mehmet Güven; Kıran, Elif , “Cumhuriyet Modernleşmesinde Bir Halkevi Dergisi: Batı Yolu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2021, 10 (3),s.2179-2205.

Ayvazoğlu, Beşir, “Dostlarım Ruhları Rahat Bırakın Türk Edebiyatı’nın Medyumları”, *Türk Edebiyatı*, Sayı:49,Eylül,2008,s.20,21.

Azamat, Nihat, “Hacı Bayram-ı Veli”, *TDV, İA. C.14*, s.442-447.

BilgeMustafa L., “Lorimer, John Gordon”, *TDVİA.*, C. 27, Ankara 2003, s. 212-213

Birinci, Ali “Meşrutiyet Matbuatı 1324-1325”, *Kebikeç*, Sayı:3, 1996, s.71-76.

Bimmer, Andreas C., “Avrupa’da Aile Tarihi Araştırmaları”, Çev. M.Akif Korkmaz, *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları*, Cilt 3, Sayı 4, 2020.

Bora,Tanıl, “Uzmanlaşma İle Popülerizasyon Arasında Aydın”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.9, *Dönemler ve Zihniyetler*, Edtr.Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay.,İstanbul, 2022,s.125-131.

Bourdieu, Pierre, “TheSocial Space and the Genesis of Groups”,*Theoryand Society*, Vol. 14, No. 6. November,1985, pp. 723-744.

Cantek,Funda Şenol, “Altmışlı Yıllarda Basın”, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, Edtr.Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s.677-678.

Çakır, Ali, “Süleyman Tevfik, İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Elli Yıllık Hatıralarım.”(FiftyYears' Remembrancefromthe Second Constitutionalism to the Republic),BookReview/Kitap İncelemesi, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2017. 2(2): 71-72.

Çanak, Erdem, Halkevlerinin Dergicilik Faaliyetine Bir Örnek: Kırklareli Halkevi Dergisi Batı Yolu, 1935-1936” *U.S.A.D*,Cilt: 11 Sayı: 61 Yıl: 2018, s.255-263.

Danışman, H.H. Günhan, “Yalın ve İşlevsel Bir Mimarlık, Söyleşi: Fahrettin Ayanlar”, *Mimar-ist*, Y.8,S.28,Yaz,2008,s.47-51.

Demirbaş, Timur, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Edt. Emine Gürsoy Naskalı, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s.3-40.

Demirel,Tanel, 1940-1980 Dönemi Sol ve Sağ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.9, *Dönemler ve Zihniyetler*, Edtr. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay. İstanbul, 2022,s.413-450.

Durmuş, Mithat, Çiçekler Büyür, *Emine Işınsu Kitabı*, Edtr. Emine Gözde Özgürel, KorKut Yay., Ankara,2022, s.53-74.

Ebu Manneh, B., “İkinci Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-hüda es Sayyadı”, Çev. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7-10, İstanbul, 1995, s.375-405.

Işınsu, Emine, “Sevgili Samiha Anne”, *Samiha Ayverdi*, Yay. Haz. Aysel Yüksel, Zeynep Uluant, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 2005, s.162-164.

Emiroğlu, Kudret, “Meşrutiyet Matbuatı 1324-1325”, *Kebikeç*, Sayı,9, 2000, s.59-63.

Erkol, Çimen Günay, “Askeri Darbenin 50. Yılında 12 Mart Romanları”, *Toplumsal Tarih*, S.328, Nisan 2021,s.41-43.

Gölpınarlı, Abdülbaki, “Niyazi Mısri”, *Şarkiyat Mecmuası*, S.7, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1972, s.183-226.

Günay, Vehbi; Oumar,SaadF.,Kerkük Osmanlı Subay Mezarlığı (Şehitliği)”,*Cihannüma*, Sayı:3/2; Aralık, 2017,s.79-112.

Günaydın, Selma, “Abdullah Zühdi ve Rehgüzâr-ı Matbuatta” Adlı Eseri”, *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 44, Güz, 2017,s.15-172.

Gündüz, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:7-10, 1995, s.375-405.

Gürkaynak, Murtaza, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Fırka Mücadeleleri ve Matbuat Kavgaaları”, *Halkın Sesi*, 13-14 Ekim 1949,s.2.

Halman,T. Sait, “İsmet Kür, Onuncu Sigara”, *World Literature Today*, 1990, S.64. s.694.

- Heyd, Uriel, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”, Çev. Selahattin Eroğlu, Ankara Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 26. Sayı:1, Ankara, 1984, s.645-651.
- İşli, Emin Nedret, “Kitabhane-i Sudi Tarihçesi ve Süleyman Sudi Bey”, *Müteferrika*, Oğlak Yay., Kış, Sayı:4, İstanbul,1994, s. 33-44.
- Kabacalı,Alpay, “Sinop’ta Bir Pranga Mahkûmu”, *Popüler Tarih*, Sayı:27,Kasım 2002,s.40-49.
- Karabulut, Rasim, “Dündar Alp’in Hayatı ve Eserleri Üzerine”, *TÜBAR XLI* - 2017-Bahar, s.109-126.
- Korkmaz, Ender, “Second Pre-ConstitutionalEraCareer of War Minister-Nazım Pasha”, *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences, (CALESS)*, 2019, 1(2),156-184.
- Köşklü, Zerrin, “Erzurum’da Osmanlı Hanları”, *Aziziye Edebiyat-Tarih-Kültür-Sanat Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2016, S.7., s.22-35.
- Küçük, Cevdet, “Erzurum”, *TDV., İA.,C.XI.*, Ankara, 1995,s.321-329.
- Kür, İsmet, “Çocuk Dergileri, Çocuk Kitapları, Uygulanmış (Adapte) Kitaplar”, 24-27 Ocak 1975, Bildiriler, C.1, Yay. Haz. İzzet Özgüç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, s.153-160.
- Kür, İsmet, “Eski Çocuk Dergilerinde Dil Konusu”, *Türk Dili*, C.34, S.300,1976, s.412-415.
- Kür, İsmet, “Çocuk İçin Yazmak”, *Türk Dili*, C.38, S.322, 1978, s.262-264.
- Kür, İsmet, “Sürelî Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, “Toplumsal Tarihte Çocuk”, 23-24 Nisan 1993, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s.105-110.
- Kür, İsmet, “1869-1928 Yılları Çocuk Dergilerinde Eğitimci Yazarların Benimsediği Çocuk Tipleri”, *I. Uluslararası Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*,6-8 Kasım 1996, Yay. Haz. Bekir Onur, Ankara Üniv. Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yay.,Ankara, 1997, s.141-151.
- Kür, Pınar, “Düşünmeme Özgürlüğü”, *Yine Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye*,Can Yay., İstanbul,1995,s.114-116.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Bir Ayan Ailesi Tavaslızadeler”, *Belleten* C.LXXV, S.273, 211, s.447-476.
- Masters, Bruce, “Halep, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, Edhem Eldem, Daniel Goffmann, Bruce Masters, *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Edtr: Ali Berktaş, Çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul,2010.
- Okay, Cüneyd, “Çocuk Dergilerini Tanımak”, *Yedi İklim*, C.9, S.61, Nisan 1995, s.76-79.
- Özberk, Fevziye, “Yazma, Aydınlatma Çabasıyla Dolu 74 Yıl: İsmet Kür”, *Bilim ve Ütopya*, S.129,2005, s.56-59.
- Özcan, Abdülkadir, “Zağarcıbaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, Ankara, 2013, s.75-76.
- Özcan, Abdülkadir, “Saksoncubaşı”,*TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2(Ek), Ankara, 2019, s.451-452.
- Özgürbüz, Merve Esra, “Pınar Kür’ün Polisiye Üçlemesinde Queer Anlatı Stratejileri” *Fe Dergi* 14, S. 2 2021,s.15.
- Öztürk, Serdar, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları”, *Kebikeç*, Sayı:21,2006, s.47-72.
- Sihay, Yaşar, “Atatürk’ün Mendili İle Gömülen Muharrir”, *Tarih Coğrafya Dünyası*, C.2, Sayı:12,s.103,112.

Sonyel, Salahi R., “İngiliz Belgelerine Göre Adana’da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları”, *Belleten*, Cilt 2, Sayı 201, s.1241-1289.

Şahingöz, Mehmet, “Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, *Türkler*, C.15, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.1229-1231.

Şen, Cafer, “Bir Harp Edebiyatı Var Mıdır? Varsa Nedir? Ne Değildir?” *Belgelerle Türk Tarihi, Dün-Bugün-Yarın*, Sayı:4 Mayıs 1997, s.74-80.

Şirin, İbrahim, “Kollektif Kimlik İnşa Aracı Olarak Tarihi Roman”, *Türk Yurdu Roman Özel Sayısı*, Sayı 153-154, Mayıs-Haziran, Ankara, 2000.

Şirin, İbrahim, “Osmanlı Siyasi Yapısında Dönüşüm: Sultan’dan İnsana, Devlet’ten Ferde, Tebaa’dan Vatandaşa”, 100. Yılında İkinci Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu; Bildiriler, Kültür ve Turizm Bakanlığı; Marmara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Yayınları, 22-24 Ekim 2008, s.95-110.

Şirin, İbrahim, “Esat Serezli’nin Hatıralarında Serez Örneğinde Şehir, Cemiyet ve İnsan”, 16. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 20 - 24 Eylül 2010, s.565-574.

Şirin, İbrahim, “İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi’nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate- î Millîyesi’ne”, *History Studies*, Volume 6, Issue, 2, 2014, s.125-142.

Şişman, Nazife, “Türkiye’de Çağdaş Kadınların İslamcı Algısı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü, Edtr. Yıldız Ramazanoğlu, Pınar, Yay., İstanbul, 2000, s.113-138.

Tansel, Fevziye Abdullah, “Atatürk Hakkında Aydın Sınıf Şairlerimizin Yazdığı Şiirler”, *Belleten*, C.45, S.177, 1981, s.312.

Tunaya, T. Zafer, “1876 Kanun-i Esasi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi., C.1., İletişim Yay., İstanbul, s.33-36.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sultan Abdülaziz Vakası’na Dair Vakanüvis Ahmet Lütü’nin Bir Risalesi”, *Belleten*, C.VII, Sayı, 28, Ankara, Ekim 1943, s. 349-373.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Beşinci Murat’ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi”, *Belleten*, C.8, Sayı.30, Nisan 1944, Ankara, s.245-328

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Ali Suavi ve Çırağan Vakası”, *Belleten*, C. 8, Sayı: 29, TTK, Yay., Ankara, 1944, s.71-118.

Varlık, Bülent, “Amerika’da İlk Türkçe Süreli Yayın”, *Kebikeç*, S.1, 1995, s.35-42

Yazıcı, Nesim, “Tarık”, *TDV. İA.*, C.40, İstanbul, 201, s.94-95.

Yalçınova, Ömer, “Asalet Abartısı: Halide Nusret Zorlutuna’nın Romanları”, *Fayrap*, S.94, Mart, 2017, s.27-29.

Yıldırım, Tahsin, “Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme,” *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I*, Ocak-Haziran 2009.

Yılmaz, Ayşegül, “Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek: Cemal Kutay, “Süleyman Tevfik’in 31 Mart Günlükleri”, *Tarih Yazımı*, Summer 2022, C.4, S.1, s. 41-66.

7. TEZLER

Arslan, Sahire, *Halide Nusret Zorlutuna’nın Otobiyografisinde Bir Devri Gömmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi S.B.E., Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Jale Parla, İstanbul, 2009.

Erol, Gözdenur, *Emine İşınsu’nun Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Danş. İrfan Murat Yıldırım, Celal Bayar Üniv., S.B.E., Manisa 2006.

Çelik, Aykut, *Süleyman Tevfik, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniv.TDE, Ana Bilim Dalı TDE, Bölümü, Dnş. İsmet Emre, Uşak,2020.

Çoruh, Haydar, *Temettuât Defterlerine Göre Erzurum Şehri 1260(1844)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

Gürel, Zeki, *Abdullah Zühdü'nün Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Sadık Tural, Ankara, 1985.

Kadir, Cuma, *Şeyh Rıza Talabani'nin Şiirleri*, Danş. Mustafa Toker, Selçuk Üniversitesi, SBE., TDEABD, Konya, 2013.

Kaşıkcı, Atilla, *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sufiye*, Danş. Himmet Uç, Dicle Üniversitesi, SBE. TDEABD, Diyarbakır, 1994.

Kırca, İhsan Tevfik, *Tarik Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi,1884-1899*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Kazım Yetiş, İstanbul Üniversitesi, SBE., TDE, Bölümü, İstanbul, 1999.

Kısa, Ahmet, Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi, Hacettepe Üniversitesi, SBE. Tarih Anabilim Dalı, Danş. Mehmet Özden, Ankara,2012.

Kökdemir, Ahmet, *Emine Işınsoy Hayatı Şahsiyeti Sanatı Fikirleri Eserleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 1995

Saralı,Naziye,*Hukuk-ı Umûmiye Gazetesi'nin (1908-1909) Meşrutiyet ve Monarşi Rejimlerine Bakışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Gökhan Kaya, Hitit Üniversitesi, SBE., Çorum,2018.

Sati, İbrahim, *Beşinci Murat'ın Hayatı ve Kısa Saltanatı (1840-1904)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, SBE., Tarih Anabilim Dalı, Danş.Mehmet Mercan, Karaman,2020.

Topkaya, Musa, *12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Romanına Yansıması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dnş. Yüksel Topaloğlu, Trakya Üniv., S.B.E., Türk Dili ve Edebiyatı, Edirne, 2015.

Yıldız Sevinç, *Celal Sahir Erozan'ın Dergiciliği ve Kitap Dergileri I-VIII Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. S.B.E., Türk Dili ve Edebiyatı, Dnş. Ahmet Bozdoğan, Sivas,2010.

8. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Altuğ, Fatih, “Asılacak Kadın’da Tanıklıklar Tercümeler”, 21 Ekim 2021;[Asılacak Kadın’da tanıklıklar ve tercümeler - K24 \(t24.com.tr\)](https://www.k24.com.tr/t24.com.tr).

Andaç, Feridun, “Sadık Bey, Anlatılan Senin Hikayen”, Gazete Duvar, 06.10.2016, [https:// www. gazeteduvar. com.tr/kitap/2016/10/06/sadik-bey-anlatilan-senin-hikayen](https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2016/10/06/sadik-bey-anlatilan-senin-hikayen)

<http://31.145.174.249/DevletTiyatro/tr/Basdramaturgluk/9018> e.t.10.04.2023.

Akınhay, Osman, “Şükrü Argın ile Söyleşi: Edebiyat 12 Eylül’ü Kalben Destekledi”, Osman Akınhay’dan naklen, <https://birikimdergisi.com/guncel/242/sukru-argin-ile-soylesi-edebiyat-12-eylul-u-kalben-destekledi>.

Aysever, Enver , “Aykırı Sorular”, CNN Türk 8.4.2014, [https:// www. youtube. com/ watch?v= iPEsunU6H3c&ab_channel=CNNT%C3%9CRK](https://www.youtube.com/watch?v=iPEsunU6H3c&ab_channel=CNNT%C3%9CRK) .

B.DeSiavis, *Auxbonds de notreHistoirePrinceSabahaddine*, 12,11,1961, s.4, Taha Toros Arşivi, Dosya Adı: Prens Sabahattin [http://openaccess. marmara. edu.tr/handle/11424/156253](http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/156253).

Bıyıklı, Nilüfer, “Başka sohbetler; Pınar Kür”, Tele 2, 10 Eylül 2022, [https:// www. youtube. com/ watch?v= z7tQOjMju5I&ab_channel=Tele1](https://www.youtube.com/watch?v=z7tQOjMju5I&ab_channel=Tele1) e.t. 8.5.2023.

Burgu, Sinem, Aydınlar Gericiliğe Karşı Durmalı, 24.04.2014, <https://haber.sol.org.tr/kultur-sanat/pinar-kur-aydinlar-gericilige-karsi-koymali-haberi-91424>.

Cündioğlu, Dücan, “Türkçe Kur’an Çevirilerinin Siyasî Bağlamında Bir Kur’an Mütercimi: Süleyman Tevfik”, Mütferrika, Sayı: 13, Yaz, Temmuz, 1998, s. 21-52; <http://ducanecundioglusimurggrubu.Blog.spot.com/2013/06/bir-kuran-mutercimi-suleyman-tevfik.html>.

Çelik, Behçet, Pınar Kür’ün Öyküleri, <https://t24.com.tr/k24/yazi/pinar-kur-un-oykuleri,3419>.

Çobankent, Yeşim, “Dalyaya İki Kala İsmet Kür’e Maşallah”, Hürriyet, 25.02.2012. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/dalyaya-iki-kala-ismet-kur-e-masallah-19994517>. e.t.25.06.2021 .

Duman, Asiye, “Büyüyen Çocuk İlay”, *Türk Yurdu*, Y.97,s.249, Mayıs, 2008, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3628>.

Emine Işinsu ve İskender Öksüz İle Sohbet, 24 Mart 2019 23:46 <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/soylesileritem/1363-emine-isinsu-ve-iskender-oksuz-i-le-sohbet>.
https://www.youtube.com/watch?v=PEljTnp8roM&ab_channel=fikarme.
https://www.youtube.com/watch?v=41J8SiHJ2bg&ab_channel=KronikMuhelif.

T24 Haber, 9 Nisan 2014; Pınar Kür: Başörtülü kadınlarla Playboy'a çıplak poz verenler aynı zihniyette! (t24.com.tr).
<https://twitter.com/pinarkr1/status/455839187044802560> e.t.09.05.2023.
https://twitter.com/pinarkr1/with_replies e.t.09.05.2023.

Hamamcı, Esin, “Kendine Sadakatsiz: Sadık Bey”, *Sanat Kritik*, 31 Aralık 2021. <https://sanatkritik.com/odak/kendine-sadakatsiz-sadik-bey/>.
<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/edebiyatci-emine-isinsu-oksuz-son-yolculuguna-ugurlandi/2231551>.
<http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/164157>.

İşli, Emin Nedret, “Unutulan Bir Muhelif Avnullah Kazımı”, <https://tarихdergi.com/unutulan-bir-muhelif-avnullah-el-kazimi/>.

Öksüz, İskender, 8 Mayıs 2021, <https://Millidusunce.com/turk-edebiyati-dergisi-572-sayi-emine-isinsu/>.

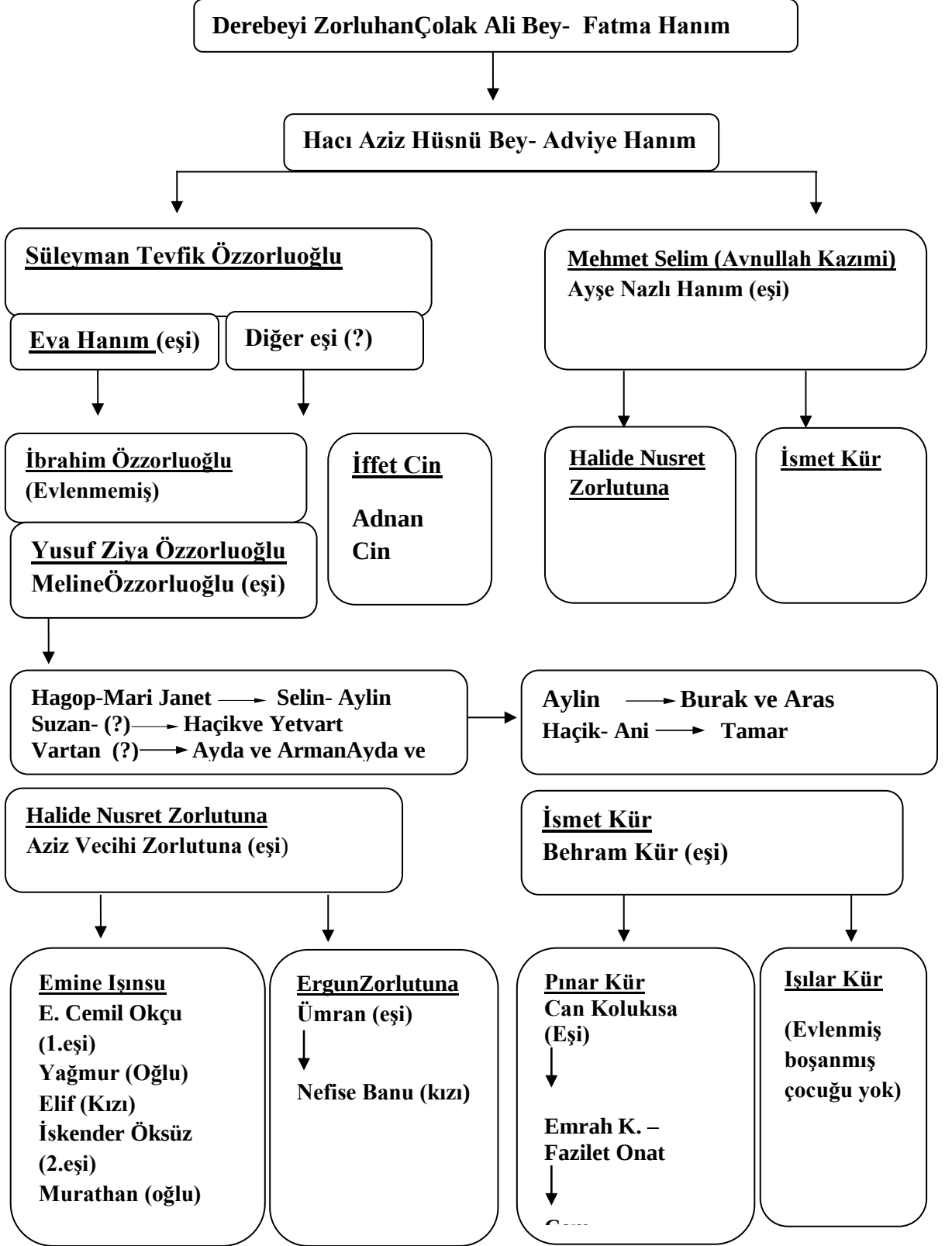
Özyeğin Üniversitesi, Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi Projesi, ya <https://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/handle/10679/888/discover>. E.t.4.7.2022.

Tunalı, Yağmur, “Törenin Töresi”, *Türk Yurdu*, Mayıs, Yıl, 100, S. 285, 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1509>.

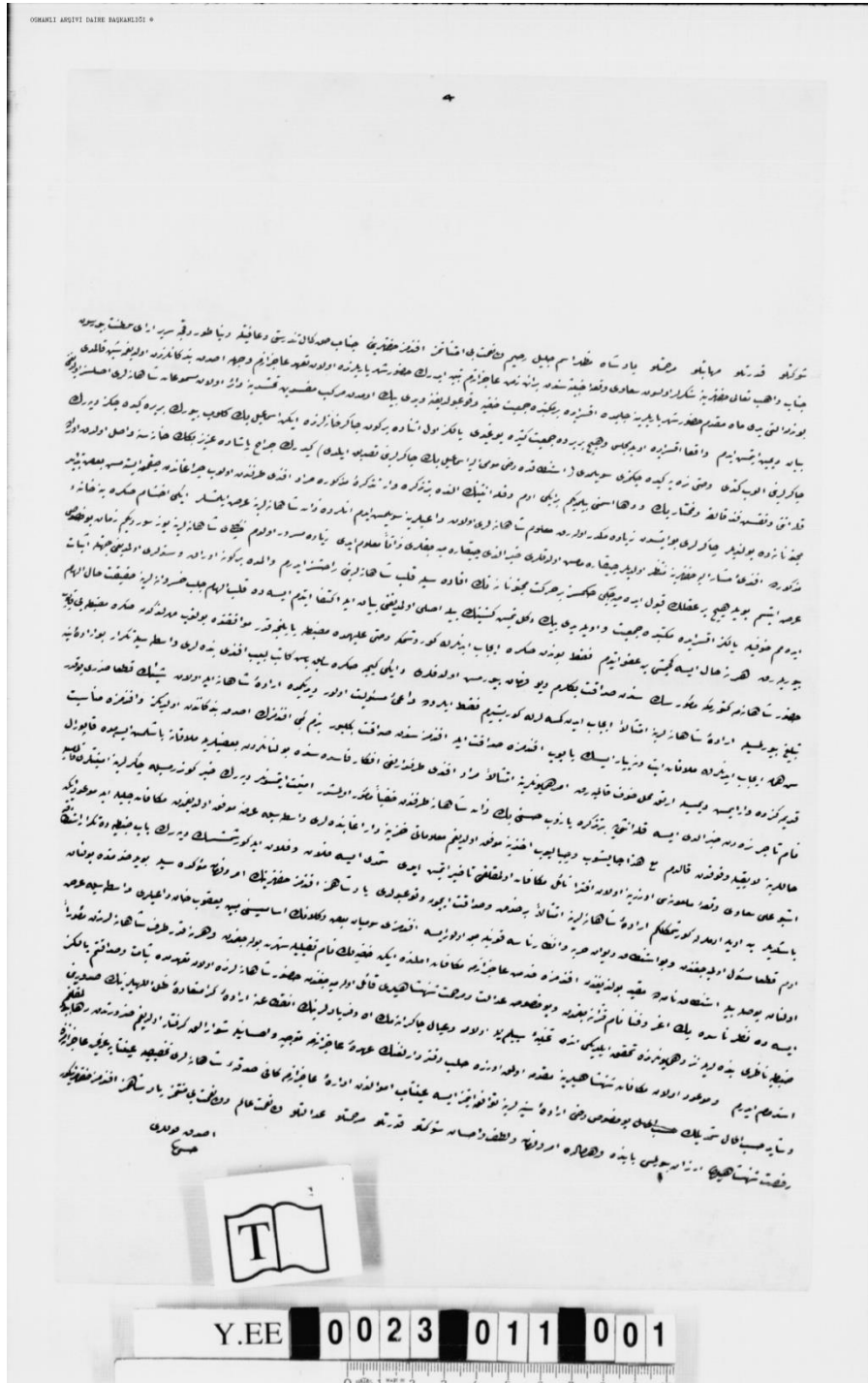
Şahin, Seval, “Günün ve Güncelin Edebiyatı, Pınar Kür İle Söyleşi”, 3 Eylül 2020, 2. Bölüm, Açık Radyo, 95.0 <https://open.spotify.com/episode/1uq8XC1wQXuzBpID65Z2tR?si=1e221d0cb44f4aac> e.t.09.05.2023.

EKLER

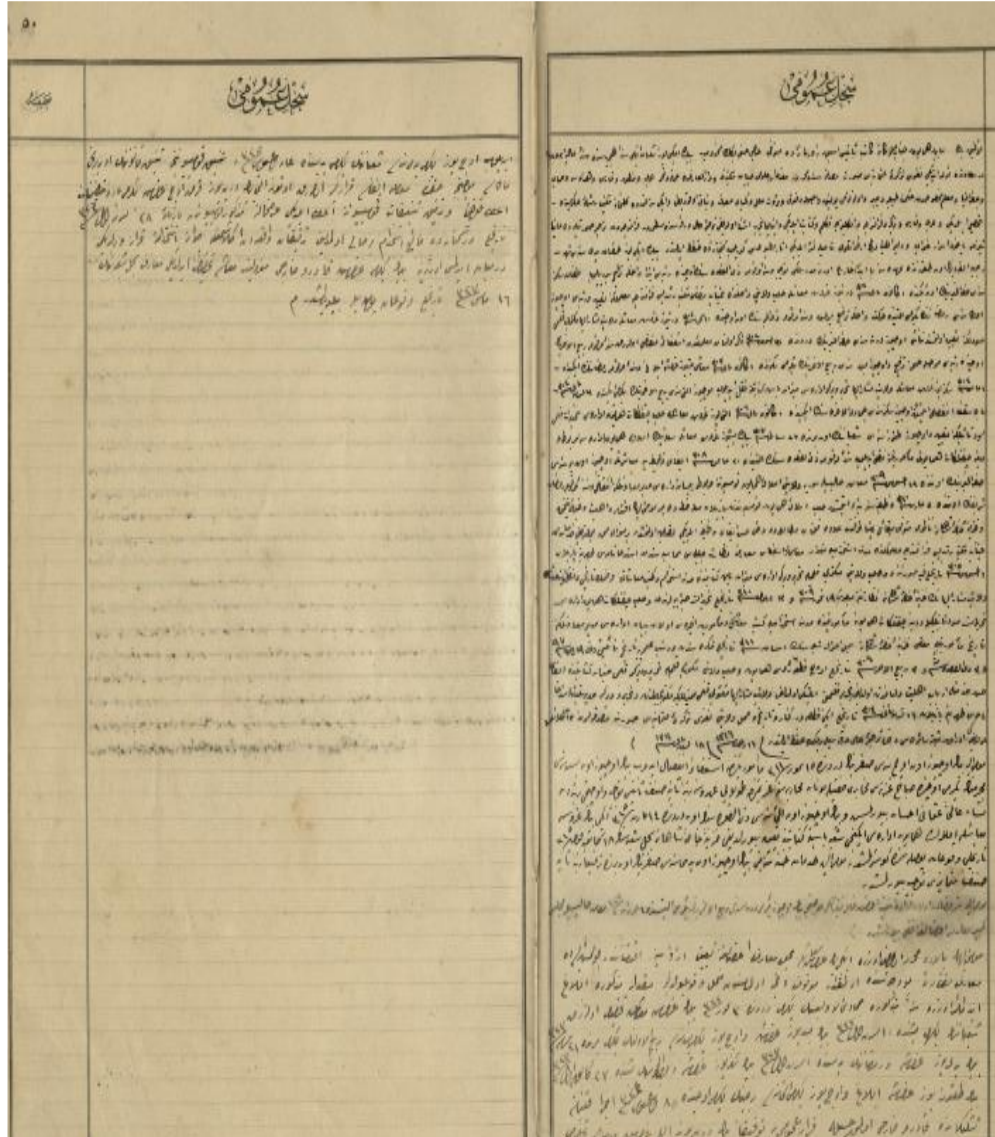
EK 1. Zorluzade Ailesi Soy Ağacı

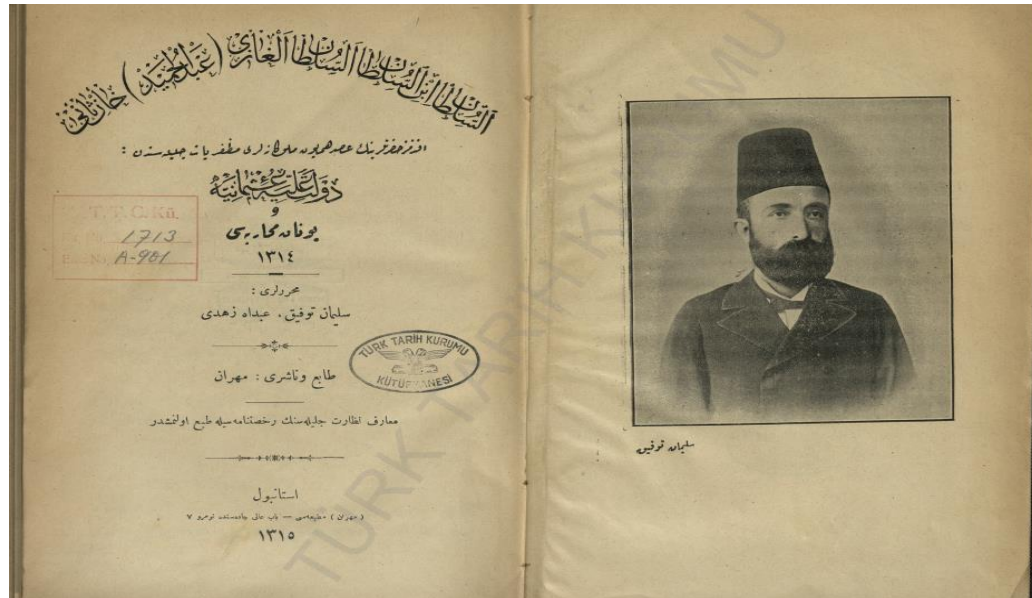
EK3. Aziz Hüsnü Bey'in İkinci Abdülhamid'e arızası; Ali Suavi Vakası ve bu mesele dolayısıyla kendisinin tevkif edilmesinin reva-yı hak olmadığı ve bir memuriyete tayini hakkında arşiv belgesi. (BOA. Y.EE.23-11-01)

EK 5.Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun Sicilli Ahval Kaydı (BOA. DH. SAİD.81-27)

EK 6.S. Tefvik, Devlet-i Aliye-i Osmaniye-Yunan Savaşı 1897, MihranMatbaası, 1898

EK 7.Süleyman Tefvik, Türk Masalları “Çobanın Definesi”, Mahmut Bey Matbaası, 1925

EK 8. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun Ceride-i Sufiye'deki Yazılarından:
 “Almanya'nın Kudret-i Azimesi”, 12 Aralık 1917

نومبر ۱۳۲۲

جریده سوفييه

صفحه ۳۳۱

سیاسی

آلمانیا نك قلدوت عظیمه سی

حریك دروغی سنه سنك برودنن زیدمسی كیدی . بومدت
 طرفه آلمانیا اودولری غرب ، شرق جبهه نده يك واسع مقدارده
 دشمن اوازیسی اشغال ایش بولمورلر .

حریك ابتدائیه آلمانیاك بلجیقای برقاچ كون ایچنده حسابدن
 طی ایدمك فرانسه ده داخل اولدی زمان بوموققی اردولك اوزون
 زماندن بری حاضرلاش بولمدينه وایك حملهك شدنه حل ایلدوق
 كیچكجه بواسولك انقلاب ایدمك حكم ایدنلر آزدكیدی . حتی
 او اشدانكلكله باش وکیل بولان (آسكوت) بیه ابراد ایدمك
 لطفلر نده داغما زمان بزم متفقزورده جلمسی صرف ایدمورده .

بوكون محاربهك اوچنچى سنه سی ختام بولمك دوت ای اولدی
 حاله (آسكوت) ك سوبدیك متفق هنوز برایش كورمدي . فی الواقع
 مرور زمان ایله ائتلاف حلت اطرافه دروغی ، بشنی ، آتشی
 دیلم قانچى متفق طویلاندی ایسه ده اتفاق مریعده بولمورلر
 حسابدن طی ایتك باشلاموق سریشانی ، قریطای ، رومانیایی كین
 سئلر ده ائتلاف یكوتنن تزیل ایدمك بقده روبه بون آلمانیا دن
 دعا واسع اراشون تحت اشغال آمدی .

آلمانیا متفقلریك آرتق ن تاب وتوان قالدقلى ووردن ایدمك
 ایدمك یقینش ویزار قالمش نیمه لری كین و افغاله جاییان ائتلاف
 حكومتلری ایله قزقلری شرق جبهه نده سوك كوتلر ده موققیان
 روبه روبه جریان ایدن احواله عطف واستان ایدمورلر ، فقط اوچ
 سئلدری انكلتره و فرانسه كین بون قوتلری غرب جبهه نده ك
 شدنل صورتده صافردقلى حاله بالكر آلمانیاك بر قسم قوتلر
 مركب بولان خط مدافعه یی یازمق حاجموق موق اولمدملر ؟

انكلتره - فرانسه قمرشك اك شدد وحاد برودرستده اولدیقن
 سرده اتفاق مریك آلمان اودولری ده داخل اولدی حاله ایتالیاده
 اجرا ایدمك لری لمرض واحراز ایتكلى موققیات دول مركزیه ك
 آرتق ایشلری یتش اولدیته داغر ایلری سوزمكده اولدقلى ایتك
 بطلانته اك بوك بولمورلر .

ائتلاف زمره سی زمانك كندیلریت یازم ایدمك كین دوشونك
 حریه دوام خصوصته نهاده و اصرار ایدمك ایسه عون حقه مالك
 اولدیقن قلدوت وقوت سایمده آلری دعا يك بوق خیریه
 عروض قیلچمق شهبازورده .

سلطان توفیق

مرثیه

ماد الحرام ایچون

اغلا ایدمك بوممك مالك عشقه
 نجان جانك اولان آل مالك عشقه
 خاندان اهل بیت محبتك عشقه
 آه واقطان ایت شهید كر بلاك عشقه

۲

خون بلاك وادی طمقلده رزان ایلان
 حق بولمده ارحاله عهد و پیمان ایلان
 آتش عطش ظلمه دیده كران ایلان
 برودوم صوبولان حیاره مالك عشقه

۳

اغلا آغلات كائنات اورمق قان آغسون
 چشم عالم چشمه رخونه دواسون چاغسون
 قلبكی مانتقانی نارحسرت داغسون
 اول حسین ابن علی المرتضاك عشقه

۴

قالق خونخوار یزده صد هزاران لنت ایت
 لنت لاهی او قوم بی حیا بهجت ایت
 اخذ ناره ایته بوسورنه اولسون همت ایت
 قاهر مطلق جناب كر بلاك عشقه

۵

آغلا طوره آغلا مقلق موجب غمرا ن اولور
 بومعرم مله حرمته دل تالان اولور
 كوزلشی ایتار ایدنلر مظهر احسان اولور
 قره العین الیمین مصطفاك عشقه

۶

وقه دلوز ملبوس مختلر ایلوب
 حزی امك شهیدك تصور ایلوب
 رده مودجه اوزده اظهار تآثر ایلوب
 آغلا ایدمك طلمه لمر التسلك عشقه

۷

اهل یتك جملگی آلامی باد ایدوب
 روضه یاك رسول الهین استمداد ایدوب
 ناله سناكه ایله مرططه فراد ایدوب
 یان یاقیل سن « حقیقا » بوجراك عشقه

سوما محمدیل ماموری

م : حقیقی

EK 9. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu ile ilgili Yarın Gazetesi'ndeki Haberlerden,
2 ŞUBAT 1931 / 3 NİSAN 1931

Arif Oruç ve Süleyman Tevfik Beyler

Kararnamenin metni

Mahkeme, mahkûmiyet kararında hangi noktalara istinat ediyor?

Müteaddit karikatürler ve maka'eler ve muranna telgrafiar negri suretile İzmit valisi Eşref beyi ve zabıtaı ve polis İlyas efendi ve İzmit muallimlerini ve Kocaeli Müddiumumisi Lutfi beyi ve Ankara mahkemei asliyesi ceza dairesi heyetini maddel mahsusı tayini suretile tahkir ve yalan havadis negri ile efkârı umumiyeyi tehyic ettiği iddi'ası'ne maznunu aleyh İstanbul'da müntezir Yarın gazetesi mes'ul müdiri Süleyman Tevfik ve negrettiği başmakale ile kezalik maddel mahsusı tayini suretile Vali Eşref beyi tahkir ve efkâr umumiyeyi tehyic eylediklei ve Bahriye kaymakamlarından Şerafettin beyle zevcesi Bahriye Hanımı maddel mahsusı tayinile tahkirden maznunaaleyhima mu-malleh Süleyman Tevfik beyle

Beraet Ettik

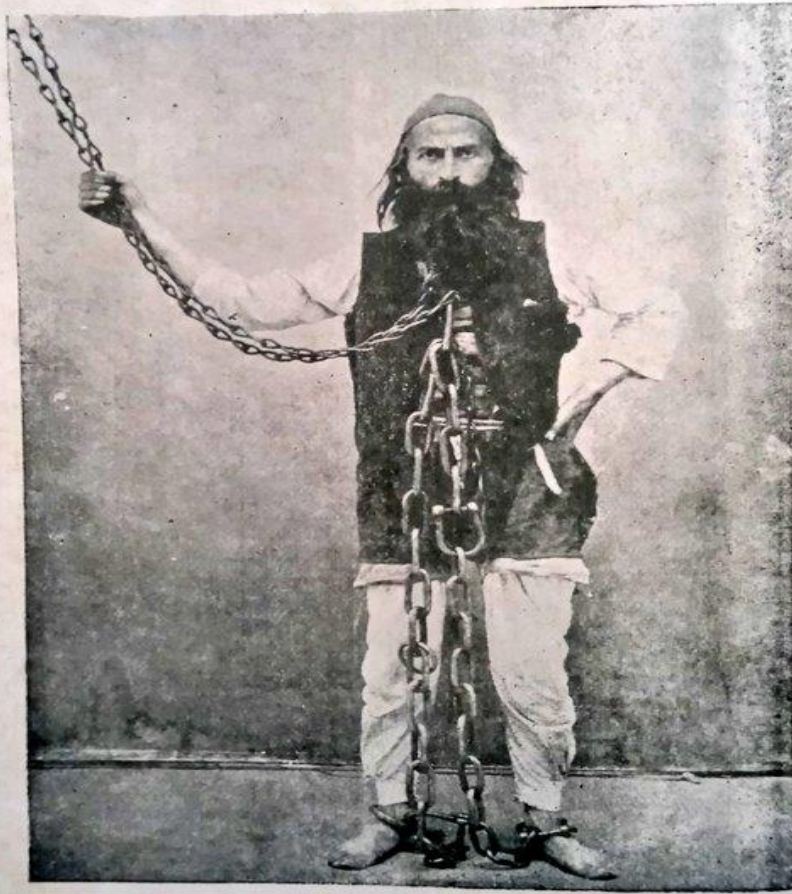
Müddeiumumiliğin Türklüğü Tahkir davası

3 12 930 tarihli gazetemizde Malatya şimendiferinin küşat resmine dair Anadolu oja isinin telgrafi üzerine (Kel başa şingir tarak aç millete boş tıen lâzım değildir.) ser levhası konmuştu. Bunu (Türklüğü tahkir) telâkki eden müddeiumumilik, Büyük millet meclisinden usulü dairesinde müsaade istihsal ettikten sonra o zaman mes'ul müdirimiz bulunan Süleyman Tevfik beye karşı hukuku umumiye davası açmış ve evrakı dava İstanbul ağır ceza mahkemesine tevdi olunmuştu.

Dün bu muhakememiz

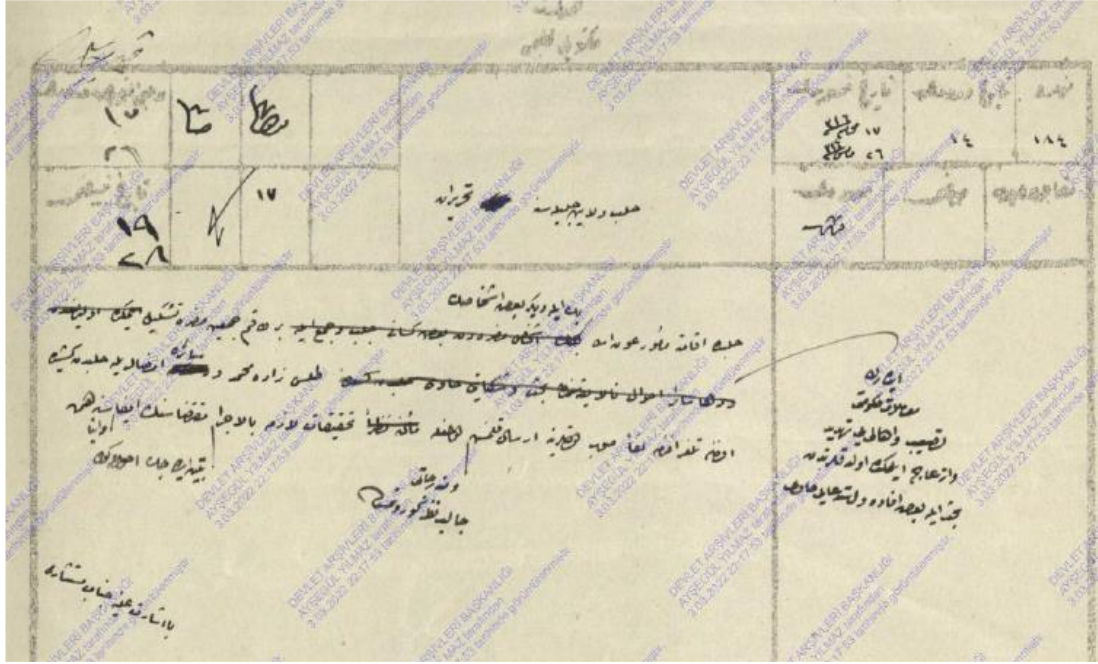

*Süleyman Tevfik B.
(Devamı 4ürcü sahifede)*

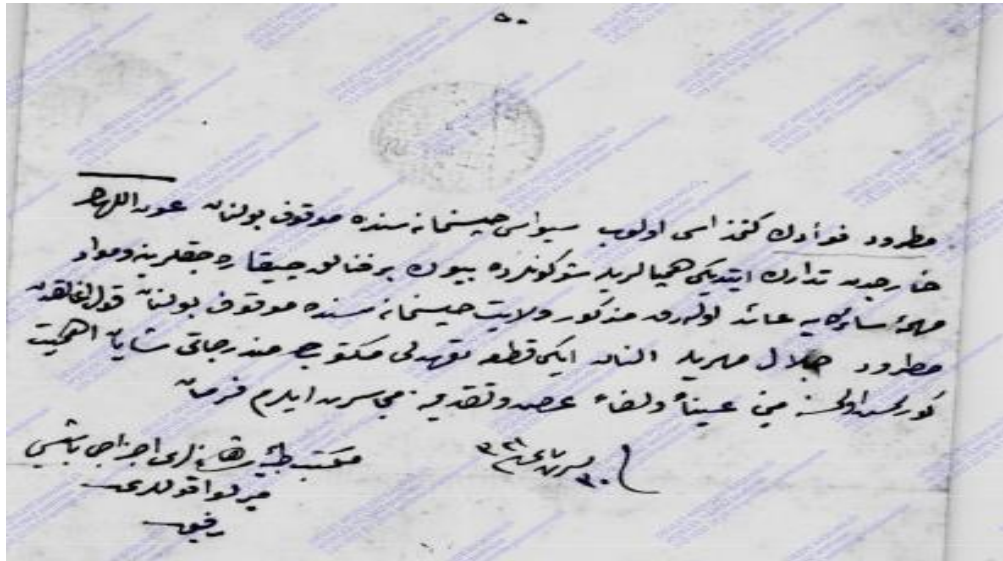

سينوب زندانی اوطة مخصوصه سنده کی
وضعیتلر ندر

EK 11.Avnullah Kazımı'nin Halep'te İken Cemiyet Kurma Teşebbüsü Hakkında (BOA. BEO.1139-85375)

EK 12.Avnullah Kazımı'nin Sivas Hapishanesi'nden Kaçma Teşebbüsüne Dair Verilen Jurnal (BOA. Y.EE.15-76)

زنداندن خروجی کونی

¹⁴³⁶Avnullah Kazimi, *Son Müdafaa*, Cihan Matbaası, İstanbul, 1910, s.37

[illegible]

EK16. Halide Nusret Zorlutuna'nın 1917'de Talebe Defteri'nde babasına ithafen yazdığı "Ağlayan Kahkahalar" Adlı Yazı¹⁴³⁸

¹⁴³⁸Nusret'ülKazımı, "Ağlayan Kahkahalar", *Talebe Defteri*, 15 Mart 1917,, Yıl,2, No:36

Ek 17. Halide Nusret Zorlutuna'nın Resimleri

Halide Nusret Zorlutuna'nın 1924'de Edirne'ye öğretmenlik yapmak için giderken çekilmiş bir fotoğrafı ¹⁴³⁹

Solda; Halide Nusret gençliğinden.

Eşi ve annesi ile birlikte 1950'ler.

¹⁴³⁹ *Millî Mecmua*, 24 Kanunisanı (Ocak) 1924, s.109.

Halide Nusret Zorlutuna Cebeci Ortaokulu'nda Öğrencileri ile.

Ratıp Tahir Burak'ın Çiziminden Halide Nusret Zorlutuna'nın Bir Karikatürü.

Kökli bir ailenin kızı olan

Neyyir Baha

ile piyes

yazıyoruz...

30

NEYYİR BAHA HANIMLA nerede, nasıl tanışmıştık? Bunu hatırlamıyorum. Ama çabuk anlaşılmış, çok iyi dost olmuştu. O Erenköy'de, babasının köşkünde oturuyordu. Eski köklü bir ailenin kızıydı. Çok içli, duygulu, kültürlü bir hanımdı, iyi Fransızca biliyordu. Hasbikader ayrıldığı eşi değerli şair Halit Fahri (Ozansoy)'a çıkınca aşıkta. Bana hep ondan, ona olan aşkımdan bahsedirdi. Ben de hayran dinlerdim. O zaman henüz Halit Fahri Beyle tanışmamıştım.

Anıl aşkın ne demek olduğunu ben Neyyir Baha'da gördüm. Tanıdım ve ikimiz müsterek "Asil Aşk" adlı bir piyes yazdık.

Bazen ben onlara giderdim, bazen o küçük oğlu Gavsi (Ozansoy) ile beraber bizim eve gelirdi. Merhum, annesiyle birlikte bize geldiği günler hatırladığıma göre Gavsi iki yağında ancak vardı. Onu pek severdim, kucağıma alırdım, bana

"Abba" derdi. Allah rahmet eylesin!

O tarihlerde kıymetli romanımız, kıymetli insan, Reşat Nuri (Güntekin) "Darülbodai" Tiyatrosunun edebî heyetinde çalışıyordu. Kendisiyle şimdi elimde bulunan mektubuna göre, henüz gahsen tanışmamıştık. Mektubun tarihi: 17 Mayıs 1937. Mektubu aynen buraya alıyorum:

Hanımefendi:

Bendeniz de sizin şahsen tanımıyorum. Fakat imzanız nerede görsen samimî bir ruh arkadaşıyla karşılaşmış gibi üstündeki satırları merak ve zevkle okurum. Pek hürmet ettiğim ve sevdiğim bir gahsiyet olan Neyyir Baha Hanımefendiyle beraber yazdığımız "Asil Aşk" ı zevk ile okudum. En çok lisans ve sözlerindeki mümtaz inceliği tattım. Yalnız vakarın teribinde ilüştüğün bazı noktalar var ki, bu hususta kolayca anlaşılacağı müzi ümit ederim. Eser henüz "Darülbodai" Meclisinde okunmamıştır. Çünkü Ramazan repertuarını bitirmek telâşi bizi biraz fazla yoruyor. Şu halde eserin kuraatı bayram tertesine kalıyor. Derin hürmet ve takdirlerinizi kabul buyurmanızı rica ederim hanımefendi.

"REŞAT NURİ,"

Bundan sonra merhum Reşat Nuri'yle Halit ağabeyimin kütüphanesinde tanıştık. Babâ-âli'de kendisine her rastlayışında bizim "Asil Aşk" ı sorardım. "Unuttunuz galiba!" derdim. O da bana:

BİR DEVRİN ROMANI

Yazar: HALİDE NUSRET ZORLUTUNA

— Hiç imkânı var mı? Unutur muyum, vallahi aklımda hanımefendi, derdi.

Bir gün bir müstahilim tuttu, bir kağıdım üzerine "Lâdest!" yazarak kendisine postaleddim.

Cevabı şimdi elimde: "Aklımda hanımefendi.

Hürmetle. Reşat Nuri.

Bu aziz ve kıymetli dostun bende daha birkaç mektubu var. Sıra geldi ki okurlarıma onlardan da bahsedeyim.

ask" ın farkına hiç varmamıştım.

Nâzım da o tarihlerde Kadıköy'de esmer güzeli, iri kara gözlü, şuh bir kıza aşıkta. Kız, yeğeni, Şekîk'in komşusuydu, sonradan bir İngiliz subayıyla evlendi. Nâzım Hikmet "Azize" şiirini bu kız için yazmıştır. Bilmiyorum, son zamanlarda yayımlanan şiirler arasında bu da çıktı mı?

A Z İ Z E

Bir ilâhi gibi içten duyulur,
Seven gönüllere âşina sesin,
Başında hâle-nur, gözlerinde nur,
Sevda mâbedinde bir "Azize" sin!

Şihrinle dolarken bog muhayyilem
Gözlerinle telkin edilen dinin,
Kitabı ne kadar olsa da elem,
En zâhid kuluyum ben mâbedinin.

Rûyaya daldırın şarabını sun,
Onünde gönümlüme geldikçe dize,
Şu yanan alımsa bir kere dokun.

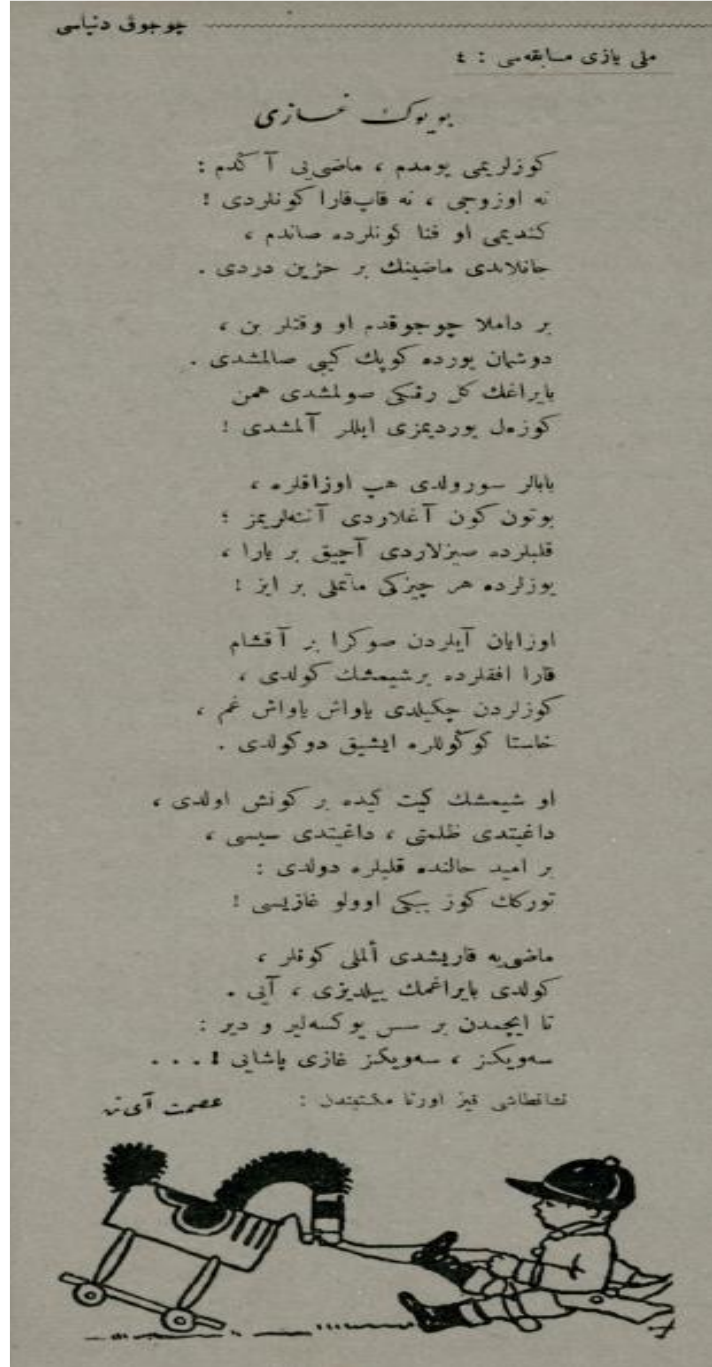
Azize! Gözleri nurdan Azize!
Arkadaşları "Senin Azize'yi gördük!"
"Senin Azize selâm söyledim!" diye ona takılıradı.
O da:

— Yok yahu, ben onun için vazzadım o şirti, mukaddes mânâsına gelen hanı Fransızların "Saint" dedikleri mânâda kullandım "Azize" yi diyerek kendini savurdum.

YARIN: ŞAIR ARKADAŞLAR, KURTULUŞLA İLGİLİ ŞİİRLER YAZIYORLARI.

¹⁴⁴⁰Halide Nusret Zorlutuna, "Bir Devrin Romanı, Neyyir Baha İle Piyes Hazırlıyoruz", Hürriyet, 15 Ekim 1973

EK 19. İsmet Kür'ün Çocuk Dünyası Dergisi'nde Çıkan İlk Şiiri¹⁴⁴¹

¹⁴⁴¹İsmet Ayten, "Büyük Gazi", *Çocuk Dünyası*, 21 Nisan 1927,s.2.

Ek 20. İsmet Kür'ün Türk Kadını Adlı Dergide Yayınlanan Hikâyesinden Bir Bölüm.¹⁴⁴²

Hikâye:

Peygamber Sabrı

Yazan: İsmet KÜR

Akşam yaklaşıyordu.. Kış günlerinin o çabucak bastırırken kasvetli akşamlarından biri...

Kezban bir saatten beri sobanın başında ayakta duruyordu. Yapılması gereken bir sürü iş yüzünden rahatça oturamıyordu. Bugün vücudunu her zamandan daha yorgun, içini daha isteksiz ve havayı daha soğuk bulduğu için de canı dışarı çıkmak, iş görmek istemiyordu hiç.. Akşam, köyünde bıraktığı beş çocuğunun en sevgilisini, iki yaşındaki oğlu Hüsmen'i rüyasında görmüş; uzun uzun öpmüştü. «Rüyada öpmek ayrılıktır, derler; diye düşünüyordu, sakın küçüğe bir şey olmasın.» Sonra kendini teselli ediyor: «Ayrı olanlar için de kavuşmaktır..

Ama hıdırelleze daha dört ay var demişti hanım.. Böyle vakitsiz kavuşmak da iyi yüzden olmaz.. Allah hayra çıkarsın..»

Bütün aklı, hattâ vücudu ile köyde yaşıyor olmasına rağmen sokak kapısına gayet hafif vurulduğunu derhal duydu: «Bayan geldi!..» diye mırıldandı. Zili bırakıp da, çocukları uyandırmak korkusuyla kapiya yavaşca vurmak onun âdetiydi Hemen Bayanın terliklerini ayağından çıkarıp soğutmak için bir iki salladıktan sonra kapiya koştı.

Kapı açılır açılmaz, daha içeri bile girmeden Belkis her akşamki sorusunu tekrarladı:

— Uyuyorlar mı?..

Kezban bir saatten beri onların hiç farkında değildi. Bununla beraber Bayan üzmemek için:

— Evet, diye mırıldandı.. Fakat tam bu sırada iki küçüğün sesi birden çınladı:

— Anne... Anneciğim!

Ve dört çıplak ayak taşların üstünde koştu.. Dört sıcak kol birden boynuna sarıldı. Belkis elindeki evrak çantasını yere bırakıverdi, telâşla çocuklarını kucakladı:

— Oldu mu ya?.. Böyle yalın ayak taşlarda gezilir mi hiç?..

Ayşe: — Ne yapalım, diye cıvılda-
dı âdeta, annemizi çok özledik..

Fatoş da, o yarım, o dayanılmıyacak kadar tatlı konuşmasıyla ablasının sözlerini tekrarlardı:

— Ne yapalım, annemizi çok özledik..

Belkis küçüklerini odaya bıraktı:

— Siz çoraplarınızı, terliklerinizi giyedin, bir de yüzü mü yıkayıp geliyorum.

Döndüğü zaman onları yine çıplak ayaklı görünce kaşlarını çatı:

— Neden giyinmediniz?

— Sen giydin anneciğim.

— Een mi giydireyim?.. Yine mi, Ayşe, yine mi?.. Dört yaşına geldin, hâlâ kendi işini kendin görmeği öğrenemedin..

Belkis kızına böyle çıkışırken içinden ona hak vermiyor değildi. Pazardan gayri bütün günleri okulda geçiyordu. Bu yüzden çocukları onu evde bulunca yalnız kendilerine hasretmek için türlü çarelere baş vururlardı.. Ve Belkis, sakın olduğu zamanlarda: «Bu, onların hakkıdır!» diye düşündü.

Yarım saat kadar çocuklarıyla oynadı, onlar gibi çingiraklı kahkahalar etti, ikinci yemeklerini yedirirken onlara masallar söyledi.. Fakat çocukların büyük bir ilgiyle dinledikleri bir masalın orta yerinde birden bire bütün yorgunluğunu birden duyverdi. Artık kendini bir kelime daha söyleyemeyecek kadar yorgun içini dar hissediyordu.. Küçükler de hayatlarından o kadar memnun görünüyordular ki susamadı; fakat onlar masaldan bir şeyin, kendilerini en çok çeken tarafın silindiğini sezerek titizlendiler..

Masalla beraber Belkis'in en son gayreti, hattâ sabrı tükenmişti. Zorlukla konuşabildi:

— Haydi, artık yanımdan çekilin.. Sakın beni rahatsız etmeyin.. Anlıyor musunuz?

Annelerinin yüzünde, sesinde öyle bir mâna vardı; ki, küçükler itiraz etmeden çekildiler..

Belkis arkasına dayandı, gözlerini yumdu. Düşünmüyor, duymuyor, hatta yaşamıyor gibiydi.. Fakat az sonra kafası işlemeğe başlamadığı halde içinde bir huzursuzluk kıpırdanmağa başladı.. Nihayet yapılması gereken işler birer birer suurunun kapısını çalıp içeri süzülüler: Dikilecek söküklükler, yamanacak çoraplar vardı. Bu sabah kocası her şeyi yerinde bırakmış, gömlek bulamadığı için söylenmiş aralarında kısa bir münakaşa olmuştu. Daha uzun olamazdı; çünkü saat yedi buçuğa gelmişti. Belkis'in derhal evden fırlaması, okula gitmesi, her de koş koş gitmesi lâzımdı..

Bu ara Ayşe'nin şikâyetli sesini duydu:

— Anne, bize ne bebek alıyorsun ne de kendin yapıyorsun..

— Bu pazar size güzel bir bebek diyeceğim inşallah..

— Hep böyle söylüyorsun, amm pazar gelince de yapmıyorsun.. Ya sokağa gidiyorsun, ya bir şey.. Ayten'i babası çocuklarına hep toplar, bebekler alıyor.. Annesi de o bebeklere ne esvaplar dikeyor görsen..

Belkis'in içi burkultu. Küçüğü hakkı vardı. Çocuklarıyla icap ettiği kadar meşgul olamıyordu. Sade oyuncağıyla değil, hiç bir şeyleriyle. Çocuğu böyle bakılmazdı.. Bakılmaz ama ne yapsın.. Sabahın yedi buçuğunda evden çıkmağa, en erken dönüşte dönmeğe mecburdu. Hiç de işi bulunmadığı bir tek günde de nöbe yapmak zorundaydı. Geceler, yapılacak işler için asla kâfi gelmiyordu. «Hattâ okuyamıyorum bile..» diy kıvranıyordu.. Okuyamıyorum bile. Aydın bir insan için günlerce, haftalarca, hattâ bazan aylarca hiç bir şey okuyamamak ne korkunç şeydir...

Fakat bu iş için fazla üzülmeğe bile vakti yoktu. Bu hafta daha bir te

¹⁴⁴²İsmet Kür, "Peygamber Sabrı", *Türk Kadını*, S.2, 1946, s16.

EK. 21 İsmet Kür'ün Yıllara Mı Çarptı Hızımız ve Yarıısı Roman Adlı Anılarının Taslaklarından Bölümler¹⁴⁴³

En çocukluğum Yeniden Yaz!

"En çocukluğum" diyorum ikide bir. Baldağın
kaydı ~~her zaman bana~~ "Yarısı, Romanı"da da kullandım
~~bu dexte. Orada aşkıyla getirmiydim bu~~
böyle söz etmiştim o ilk yabandan. Orada bu aşkıyla
getirmiş miydim bu dexte, anımsam, yorum.

Ama, zaten başta garip bir anı, kitabıdır o.
Kafemde yazacağım olgunlaşmış bir konu yoktu. Yaz, yaz-
madan geçmiş günleri de yaşamıştan saymadığım için
günlük yazmaya başlamıştım. O yaşa gelmiş bir kişi-
nin de "gün" yaşarken bile tedailere ucu gitmemesi
olas mı? Elbette değil. Kısacası, belki yeniden
fazlası, öylesi sadece kendim için, öylesine yazılmış
sonra, virgüllüne bile dokunmadan kitaplaştırılmış
bir yapıt. Kimilerinin ^{kitap için} yazılarında "Am tırüne
yenilik getirmiş" diye söz etmeleri, bu halinde
ötürüdür hahahaha.

Hal böyle olunca da, en benim için orta-
moral başı değil ama, sonu aşığı yutkusu belli olan
bir süreci, kendime özgü sözcüklerle anlatmam
başımlanabilir. Ama bu kitapta başımlanamaz.
Madem ki sade kendim için yazmıyorum
bunu.

Efendim, benim için ^{38/1} "en çocukluğum",
aşığı, yutkusu 4 yaşımın sonuna kadar
sürer. ^{gözetimden} ^{ayrılışımızla} da biter.

¹⁴⁴³Kadın Eserleri Kütüphanesi İsmet Kür Özel Arşivi.

1

Estidien, fareteler, xaz, işleni müdürleri,
xazarlarına sadece sayı göstermekte kalmaz,
nazlarına ~~çok~~ ^{den} kaptırlarına ~~çok~~ ^{den}
daxir daxirlerdir.. ~~Ben~~ ^{Ben} denemedi ama, Estidiende
öyle nazı çeken xazarlar, xaz ^{kaptırlar} ^{den} daxir
xaz, işleni soru-lusu pek yokmuş..

Bu fin ise Şefkat ablaya ~~1951~~ 1951'de Kızı-
nın mektupla arınısıdır ~~arınısıdır~~ Zafar Şefkat'in
onun sorunu müddetinde Fatih Fuad'ı .. Bir ara,
bir acıp dostluğumuz olmuştur orunda .. Bir fin
işte Bosdolaja kendin ^{denken} söz ~~etmiş~~ ^{etmiş} .. "Allah
belası bir zekası var o kadının .. demis .. Şefkat
ablayın mektubunda ~~den~~ ^{berisi} .. Bir fin
götürün bu ~~san~~ ^{iste} cümle .. Telif de ablaya :
~~ekzoz fikri zekası var .. demis ..~~ Bu fin ~~mitelik de~~
Allahın belası zekası ~~fat~~ ^{fat} fat, bir ~~fat~~ ^{fat} buce ..
Tatlı aolandı, Zafar Fatih Fuad da .. Yaş, yar mu
aceba ..

Ana suu öykü vurdun zafere... ve geyikli
 yazılar... Anımsadıkça süslüğüün bir öley,
 Rigelatto için yazdıklarından... O fene
 = leğitmek de kade gelimsi aktıma, bilmen ki
 önce Kleratür soprano
 Sanırım, Ferhan Onat'ın, olağan üstü güzel
 sesine duyduğum hayranlık, şimdi bir bu ise...
 Ana, daha ilk yazımda söylemişim, ~~bu yazının~~
 olmak gibi bir ~~bulunmuşluğu~~,
~~bu~~ müzik uzmanı ~~de~~ iddia etmişim, ~~almadığını~~

EK 22. İsmet Kür'ün Resimleri

İsmet Kür, Halide Nusret Zorlutuna ile.

İsmet Kür, annesi Ayşe Nazlı Hanım, eşi ve kızları ile.

İsmet Kür, 1962’de öğrencileri ile.

İsmet Kür’ün son yıllarından

EK 23. Emine Işınsu'nun 27 Ekim 1965'te Babıali'de Sabah adlı gazetede ki köşe yazısından

SAHİFE : 2

SELAM

Muhsin Ertuğrul'a SİTEM..:

Son günlerde yine bazı gazeteler, bir bardak suda fırtına yaratma hevesinde.

Ne olmuş, İstanbul şehir meclisi üyeleri, Ertuğrul Muhsin'in (Tiyatro) mecmuasında çıkan ve kendilerine ağız dolusu küfreden yazısını koparttırıp, öyle satışa arz ediyorlar mış dergileri.

Yüksek fikirli aydınlarımız, bunu AP iktidarının sanata toslayışı (!) olarak kabul ettiler. Adamlar henüz meclise ayak atıp, yeminlerini dahi etmeden, koyu koyu suçlandırılıp tenkid edildiler. Ama hükümet kurulmamış, milletvekilleri meclisten içeri girmemişler, iktidarın şehir meclisleriyle alakası yokmuş; ne çıkar, madem ki AP kazandı seçimleri, kabahat onlarındır!

Sağolsun bir takım işgüzar gazete ve dergiler yazıyı neşretti de, okumak imkânını buldum. Anlatayım; efendim, Muhsin Ertuğrul geçen yıl oynayan telif eserlerin başarılarını övdükten sonra neden, niçin, hangi münasebetle bilinmez, birden bire şehir meclisi üyelerini bombardımana başlıyor: «Tatsız tuzsuz, ipe sapa gelmeyen bilgi ve ihtisas sınırlarını aşan ahenksiz sesler» olduğunu «görevlerini» daha iyi kavramadıkları ortaya çıkmış» kimseleri «tarih önünde» açıklıyor.

Şüphesiz tarihe ettiği bu hizmetten (!) dolayı teşekkür etmemiz gerekir Muhsin beye. Yalnız bu bozuk sesler ve iyi kavranılmamış görevler yargısına nasıl varmış, onu açıklamaktan kaçmıyor.

Derken tiyatroların kuruldukları günden bu yana özgürlüklerini muhafaza ettiğini iyice belirtmek için «hürriyet» ve «özgürlük» kelimelerini sanki ayrı mânâlarda imişçesine, yan yana kullandıktan sonra, tiyatroların önemine geçiyor. Pek inandığımız bu konuda, bizi bile şüpheye düşürecek bir fikir ortaya atıyor: «Tiyatro, hükümeti idare edenleri denetler, her konuda yol gösterir» Muhsin beye itaat icabederse hükümet üyelerinin, meclisi bırakıp tiyatroya taşınmaları ve yapılacak barajlar, kotaların tertibi, ziraat ve hayvancılığın geliştirilmesi vs. hususları burada müzakere edip, oynanan oyunlardan fikir almaları lâzım gelecek.

Sonra tiyatroların görevine geçip; gerçeği

yalandan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden misaller vererek öğrettiğini iddia ediyor. Sanki oyunlar sadece kötüyü, çirkini ve yalanı tekrarlamış da hiç iyiyi, güzeli ve gerçeği göz önüne sermezlermiş gibi!

Ve eski Yunandan misaller vererek, «resmî iktidar çevresinin dışındaki gerçek iktidar, yalnız tiyatroydu. Gören göz, işiten kulak, söyleyen ağız.... Hakim, savcı tiyatroydu» diyor. Ne yapacağız yani, ille de geriye dönüp, eski Yunanı mı taklid edeceğiz? O zamanki devlet, hükümet anlayışı ile bugünkü bir mi? Zamanımızın modern devlet anlayışını, bilmem kaç asır evveline götürmek isteği ile Muhsin bey, pek tenkid ettiği gerici yobazların durumuna düştüğünün nasıl farkında değil.

Ama sayın tiyatrocı, bu günlerde küfür edebiyatının geçer akçe olduğunu farketmediği için, bu arada cümle siyasi partileri boyamaktan da geri kalmamış. «Tiyatro... Miğdecilerle dolan partilerin üstünde bir kurumdur.»

Derken hızını alamadığı için tekrar şehir meclisi üyelerine geçiyor. «...Eğer tiyatroyu özel çiftlikleri, sanatçıları da parayla tutulmuş kâhyaları sanıyorlarsa uyanınsınlar» buyuruyor. Ve tiyatrolarla belediye arasındaki ilişkiyi açıklayıp, alınan ödenğin müdafaasını yapıyor. «Şehirden vergiyi belediye topladığı ve tiyatroyu.... Vergiden payına düşeni belediye kanalıyla aldığı için...» «aldığı ödenek toplama verdiği ruh ziyafetinin seyrine yaptığı eğitim ve kültür görevinin karşılığıdır.»

Böyle bir müdafaaya lüzum yoktu. Çünkü insanın aklına ister istemez tiyatroyu sevmiyen, tiyatroya gitmeyen vatandaşın da bu paraların alındığı geliyor. Bunca ödeneksiz, sahnesiz, imkânsız ayakta durmayı beceren hususi tiyatrolara karşı, bu yolda millettan para koparmayı tabii göstermek, demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan küstah bir davranış oluyor.

Sonra efendim, Almanya'dan da bazı örnekler veren M. Ertuğrul tiyatro üzerine bir iki parlak cümle daha kaydedip, «bu konuda yazılacak, söylenecek çok şey var daha» deyip kesiyor.

Elene sağlık iyi yazmış. Zamanında kesmeyi bilmiş. Biraz daha uzatıp okuyanlara küfür öğretmeye devam da edebilirdi!

Herneyse, bilmem siz bu yazıdan Muhsin Beyin şehir meclisi üyelerine niçin gazab ettiğini keşfedebildiniz mi? Hiç zannetmem, çünkü hakaretin sadist cazibesine kapılan sayın tiyatrocı açıklıyamadığı sebebi. Oysa biz ondan yaşına yaşına, tecrübesine uygun, nezaket kaideleri dışına çıkmayan makul fikirli bir yazı beklerdik. Eğer Muhsin bey bu yazısında şehir meclisi üyelerinin tiyatro üzerindeki baskılarını ve sayet varsa hatalarını açık açık, efendice izah edebilseydi, şüphesiz üyeler Ertuğrul Muhsini değil, kendilerini düzeltmek lüzumunu hissedeceklerdi.

EMİNE İŞINSU OKÇU

EK 24. Emine Işınsu'nun Resimlerinden

Emine Işınsu (ortada) kuzenleri ile Pınar (sağda), Işıl(solda)

Emine Işinsu Öksüz, annesi Halide Nusret Zorlutuna İle.

Emine Işinsu Öksüz, Eşi İskender Öksüz İle.

EK 25. Pınar Kür, Nazlı Hanım'ın Kızları Taslaklarından Kadın Eserleri Kütüphanesi Özel Arşivi

EVZAT 3

ablam bekliyor bağında, uyandığım vakit daila anne diye uyanırmışım da ablam bo-
zulmuş. Başında ben bekliyorum gene bu kız anne diye uyanıyor, onu istiyor,
diye. Anne isteği var tabii. Ama benim annem, bana göre bu isteği karşılayabili-
yor mu, belli değil.

İstiklâl Savaşı sırasında ait hatıra: Güztepe'de oluyor. Necati, Mustafa Ne-
cati yani, Vasif Çınar kaçıp bizim eve saklanmışlar. Bir vakit sonra ailesi de
gelmişti onun. Sabiha filan gelmişti. Annem tren kazası geçirdi. O tren kazası
günü, o düşüşünü de hatırlıyorum annemin. Treni biniyorduk Güztepe'den bir
yere gidecektik. O vakit maslah -- çok nefis maslahlar vardı. Maslah denirdi
sırma işlemeli falan filan bur şeyler, -- ki o kan içinde kalmıştı onu hatırlıyo-
rum. Beni bindirdi herhalde, kendisi binerken...daha bi Necati ağabeyin annesi
filan da var, kardeşi sabiha var -- oşte bu Sevgi'nin annesi (Babaoglu)-- tren
hareket edince trenin altına düşmüş annem. Ve bir an rayın üstündeysem kendiliğ-
e arayım Ebür tarafa diye düşünmüş ama kendini kaybetmiş. Allaha. Atsıymış eğer
rayın altına gidiyormuş bu sefer. Gâvurlar vardı o vakit tbenlerde. Tren durdu
falan. İste eczaheneye filan götürüldü. O da bir korkunç hatıradır. Çenesi
falan p. rçalanmıştı. Tren hareket etmiş birden de/ Maslahı kan içinde olduğu
için hatırlıyorum.

Ya Vasif Çınar'da ilk aşkım ya da Hüsnü Ağabey -- Mustafa Necati'nin karde-
si) Başak falan vardır onların.....? Gayet miskin bir adamcağız ama be-
nim oldum olasıya biraz miskinlere zaaafım var. Dört beş yaşlarında filandım her
halde. Vasif Çınar mıydı yoksa, bilemiyorum. Karşı kitlediğim olaylardan biri.
Trenden indik, eve geliyorduk, bunlar da önde gidiyordu. Ya benim onların yanına
gitmeme engel oldular, ya gittim de onlar yız vermedi, unuttum; Fakat eve geldi-
ğimde kendimi --babamın öldüğü odamış iste o oda-- oraya kitlediğimi hatırlı-
yorum. Sırf kızgınlığımdan. O resim meselesinden kendimi odaya kitleyiğim bun-
dan daha önce olsa gerek. Ana mektebine giderkendi o. O vakit de odaya kitlemiş-
tim. Güztepe'de ablam lisede okurken beni de ana sınıfına vermişlerdi. Karlı
bir gecede beni unutmış orada. Ana mektebi liseden önce bitirdi, ben kapıcının
odasında ablamı beklerdim eve gitmek için. Akşamın birinde beni almadan gitmiş.
Çok mutsuzdum zaten ana mektebinde. Çok zenginlerin çocukları vardı --lisede de
öyleymiş ya-- çok zenginlerin çocukları vardı, oyuncakları belki onlar getirir-
letdi bilmiyorum, ya da onlar çok zengin oldukları için güzel oyuncaklar onlara
verilirdi ve ana mektebinden nefret ederdim. Katiyyen sevmeydim. Bir yerde dai-
ma, çocukluğundan beri, geri kalmak beni daima rahatsız etmiştir. Her zaman ön-
planda olmak isterim, haffıçe bile ikinci plana düşsem mutsuz olurum daima.
Evde ön planda sayılmazdım. Buna rağmen hayallerimde hep ön plandaydım. Hayal-
eder ya insan -- eğer kadar da kızdım o sıralarxx, pek de çocuk değildim --
dünyanın en güzel, en zengin, en akıllı insanı olmak isterdim. Hepsini birden.
Yeni ve de en. Yani güzel olayım, zengin olayım falan değil. En güzel, en akıllı
en güzel, şey yani xxx zengin. Bu en olmak seyi nereden geldiye gelmiş. Ven en
olmadığım vakit de, olmadığımız için de zahir, her vakit biraz şey, sıkıntılı.
Çok çocukluk yaşımdanberi. Bu duyguyu annem vermiş olabilir bana. Fakir çocuklar
la konuşmaktan, dengimiz daymadığı kişilerle ahbablık etmemden her zaman sinirle-
nirdi. Ama daha çok doğuştan varmış bu duygu içimde gibi geliyor bana. Bilmiye-
rum.

İlkokuma Vafada başladım. Ama bu muallim Ahmet Halit müfettişti o sıra.
Ablamın da yakın dostuydu. Erken bağlatıldım yani. Vafada gittiğim ilkokulu
hatırlıyorum, adı neydi bilmiyorum ama Vefadaydı. Edirne'ye 1924 de gitmişiz.
Delek ondan önceydi okula başlayışım. Bir yerde de tifo geçirmiş olmam hafıçamı
böyle yazıflattı. Tifoym Vefa'da geçirdim. İki doktor gelirdi. Biri Zülfü bey.
Zülfullah bey mi ne, öyle bir şeydi. Biri de İhsan bey. İlaçlar gekir falan.
Süt içmem de gerekiyor. İlaç diye bana getirir içirirlerdi. Bir defasında pence-
reden annemin geldiğini görmüştüm, elinde süt şişesi. Eyvay gene o pis beyaz
ilaçtan geliyor diye ağlamıştım. Ve de o vakit tutturmuşum ben şey diye. Canım
nedense şey istemiş: Soğanlı yumurta. O vakitler tifo uzun sürermiş. Aittmiş gün
sürmüş az buz değil. Tifoym ilk yakalandığım akşamı da hatırlıyorum. Belki okul
sirasında yakalanmıştım.

Karşımızdaki evde Vefa'da harikulade geniş bir ev, bir yolun bir ucundan bir ucuna
kadar geniş bir bahçesi vardı, ve nefis güller vardı. Orada bilmemne beyler otu-
rurdu sonra kızı Melek falan, sonraları ahpap olduk. Çok kocaman bir konaktı.
Orada bir yığın arkadaşım vardı hepsi erkek arkadaşlardı. Annem ona da kızardı
erkek çocuklarla arkadaşlık ediyorum diye. Sokağa filan çıkarmak istemezdi beni.
Bir süre sonra çıkarmaz da oldu. Ben tifo geçirirken ablam postaneden atıldı.
İlk kez kadın memur falan almışlar sonra nedense tensikat yapıyor ve tabii en
önce kadın memurlar atıldı. Gene de o sırada aileyi geçiren ablam. Babamdan da
çok az bir maaş bağlanmıştı. Satılacak pek bir eşya kalmamıştı galiba. Belki de
artık daha ucuz geçiniyor, satmıyorduk. Şimdi ablamın kullandığı yaldızlı takım-
lar vardı misafir odası dediğimiz yerde. Mücevher vardı belki ama pek başka eşya
yoktu. Yalnızca? Onun karşısında bir büyük sofada yemek yerdik kırıncılar çıkma-
dan önce, onun karşısındaki odada da uydumuz yataydık. Genellikle ben annemin

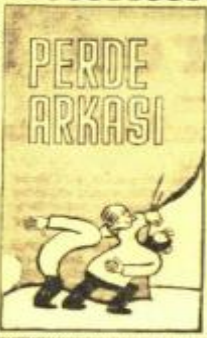
CUMHURİYET

Tiyatro

ANKARA'da

Mutlu adam

Ankara tiyatrosu gezelerinin en mutlu kızı bugünlerde Sivas'ta yazarı Turgut Özakman, Nâzım Hikmet, 1. ekim genel Küçük Tiyatro da senesi «Pamperg»'nin primierini güzel bir şekilde kapattıktan ve bir ayılı «Kavaklı»'nın 2. ekim gecesinde Adana'ya çıktı ve 3. ekim perdesine gecenin Adana Şehir Tiyatrosu'nda «Çekim» senesinin primierinde hazır bulundu. 10 gün içinde 3. ekim sahneye kurulan ve önümüzdeki aylarda da İstanbul'da Derman Tiyatrosunda «Bulvar» müziki ke-

PERDE ARKASI

İSTANBUL'da

CLEOPATRA

George Bernard Shaw, ünlü «Ses ve Cleopatra» adlı eserini 1900'de yazmış, 1901'de ilk kez 1. ekim'de. Bu oyunun ilk Türkçe tercümesi de 1903'de yapılmış, 1904'te ilk kez 1. ekim'de. Bu kez de Ankara'da 1. ekim'de. Bu oyunun ilk Türkçe sahneye koyan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı. Bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

ENTERPRETASYON !

Derman Tiyatrosu sanatçılarının 1. ekim'de. Bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

Çiçek Affettirir mi?

1. ekim genel Küçük Tiyatro'da alkışlarla perde kapanırken «Pamperg»'nin rejisörleri Muzaffer Kartal'ın bir buket getirdi. Tiyatroda 1. ekim'de. Bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

Bol bol (C) vitamini

«Pamperg»'nin primierinde olan Gülşah Kuru bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

EZBER MESELESİ

Özellikle Tiyatrosunun 1. ekim'de. Bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

Kim ?

«Gördüğüm» isimli oyunun 1. ekim'de. Bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağlayan Derman Tiyatrosu, Elizabeth Taylor «Cleopatra» isimli bir filmle oynayarak bu oyunun ilk sahneye çıkmasını sağladı.

EK 27. Pınar Kür'ün Resimlerinden soldaki resim Robert Koleji'nden mezun olduğunda. ¹⁴⁴⁴

Paris'te, bir heykele meydan okurken.

¹⁴⁴⁴<https://blog.iae.org.tr/sergiler/buyuk-bir-dunya>; Söğüt, a.g.e., s.82.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşegül Yılmaz, ilk eğitimini Gölcük İlköğretim Ortaokulu'nda tamamladı.1994'te Gölcük Kız Meslek Lisesi'nden mezun oldu. 2016'da Kocaeli Üniversitesi, Tarih bölümünü bitirdi.2019'da Kocaeli Üniversitesi'nde “*İttihat ve Terakki'nin Devamı Bağlamında Son Posta Gazetesi*” başlığı ile yüksek lisansını tamamladı. Yüksek lisansı döneminde Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017 Güz dönemi, altıncı sayısında “*Pozitivist Tarih Anlayışı ve Osmanlı Aydını Üzerinde Etkisi*”, 2019'da Vakanüvis dergisi, bahar dönemi, dördüncü sayısında teziyle ilgili olarak “*Cumhuriyet Dönemi'nde İttihatçılığın Devamı Bağlamında Son Posta Gazetesi*” başlıklı makaleleri yayınlandı. 8 Mart 2019'da Uluslararası Millî Mücadelede Servetiye Cephesi Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu'nda “*Anıların İzinde Kocaeli'nin Millî Mücadele ve Sosyo Kültürel Tarihi*” adlı bildirisini sundu. 2019 Eylül ayında, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. 2020'de Tarih Yazımı dergisinin yaz dönemi, ikinci cilt, birinci sayısında Modern Türkiye Tarihi kitabının kritiğinin yapıldığı, “*Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Modern Türkiye Tarihi*” adlı makalesi yayınlandı. 2022'de Tarih Yazımı dergisinin yaz dönemi, dördüncü cilt, ikinci sayısında, “*Tarihi Hatıratların Suistimaline Bir Örnek; Cemal Kutay, Süleyman Tevfik'in 31 Mart Günlükleri*” başlıklı makalesi yayınlandı. 2023'te “*Kocaeli Ansiklopedisi*” adlı çalışmanın madde yazarları arasında yer aldı. 29 Mayıs 2023'te Kocaeli Üniversitesi 12. Sosyal Bilimler Kongresi'nde, “*Muhaliif Bir Sürgün; Avnullah Kazımı'nın Hatıraları Üzerinden Bir Meşrutiyet Panoraması Çizmek*” başlıklı bildirisini sundu.